

ARQUEOLOGIA DELS PAISATGES CULTURALS DEL MASSÍS DEL MONTSENY: DINÀMIQUES HISTÒRIQUES DE LA PREHISTÒRIA A L'EDAT MITJANA

Arnau Garcia Molsosa

Dipòsit Legal: T 680-2015

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

ARQUEOLOGIA DELS PAISATGES CULTURALS DEL MASSÍS DEL MONTSENY: DINÀMIQUES HISTÒRIQUES DE LA PREHISTÒRIA A L'EDAT MITJANA

Arnau Garcia Molsosa

Tesis Doctoral

Institut Català d'Arqueologia Clàssica
Universitat Rovira i Virgili

Arnau Garcia Molsosa

**ARQUEOLOGIA DELS PAISATGES CULTURALS DEL MASSÍS DEL
MONTSENY. DINÀMIQUES HISTÒRIQUES DE LA PREHISTÒRIA A
L'EDAT MITJANA**

Tesi doctoral

Dirigida per:

Dr. Josep Maria Palet

(Institut Català d'Arqueologia Clàssica)

i

Dr. Hèctor A. Orengo

(University of Nottingham i professor visitant a la URV)

INSTITUT CATALÀ D'ARQUEOLOGIA CLÀSSICA

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

La Garriga

2013

Agraïments

Al llarg dels anys de recerca recollits en aquest treball han estat moltes les persones i institucions que han donat el seu suport al projecte i a les que vull agrair la seva col·laboració:

El Dr. Josep Maria Palet i el Dr. Héctor A. Orengo han estat uns excel·lents directors tesis i un exemple com a científics a banda de grans companys de feina.

El grup de recerca (GIAP-ICAC) ha estat un entorn immillorable per dur a terme la recerca. Tots els membres del grup i col·laboradors en els diversos projectes han estat un estímul constant per a millorar. Les “escapades” de feina i treball de camp han estat gràcies a ells una font d’oxigen imprescindible.

D’una manera molt especial vull agrair a tots els que han dedicat part del seu temps a les campanyes de camp al Montseny. Parts d’aquest treball són fruit d’hores de camp, laboratori i conversa amb la Dra. Marta Flórez i la nostra recerca s’ha pogut beneficiar del camí obert per ella. La col·laboració, disponibilitat i coneixements del Dr. Santiago Giralt i l’ajuda de la Meritxell Lladó han donat com a fruit l’estudi Geomorfològic. A la Dra. Itxaso Euba i al Dr. Arnau Trullén vull agrair tan els dies passats al camp com les hores al laboratori identificant els carbons i la ceràmica. Finalment el meu agraïment també a tots els estudiants de màster i grau que van decidir passar uns dies treballant al Montseny: Pedro, Laia, Grisel, Laures, Marina, Zoé, Pol i Eudald. També a la Bàrbara pel disseny de la coberta.

Agrair al personal investigador i administratiu de l’ICAC la seva acollida durant el temps que hem passat treballant al centre.

Ha estat imprescindible poder comptar amb familiars i amics que m’han donat el seu suport incondicional durant tot aquest temps.

Finalment agrair a l’Institut Català d’Arqueologia Clàssica la concessió del contracte laboral que ha fet possible aquest treball, així com el seu suport material durant tot aquest temps. També hem comptat amb una beca CTP-AIRE de l’AGAUR. S’han realitzat també dues estades de recerca i formació: al respecte, agrair al professor Frank Vermeulen i tota la gent del Museu d’Ammàia la seva acollida els mesos passats en aquesta institució i al professor Aymat Catafau per l’estada a la Universitat de Perpinyà. Així mateix vull agrair el suport rebut per part Parc Natural del Montseny.

Índex

Agraïments.....	3
Índex.....	5
Abstract (resum en anglès).....	7
1. Introducció. Marc teòric i objectius.....	9
1.1. El paisatge: Punt d'interacció home-medi.....	11
1.2. Els signes de l'activitat humana en el paisatge, la transdisciplinarietat i la modelització.....	12
1.3. Les escales del paisatge: escales espacials i diacronia.....	13
1.4. Història de la investigació.....	14
1.5. Marc de treball: La investigació en el si d'un equip de recerca.....	16
1.6. Recapitulació i objectius.....	17
2. Marc Geogràfic: el massís del Montseny.....	19
2.1. Definició de les àrees d'estudi: límits geogràfics del treball.....	21
2.1.1. Descripció de les àrees de treball microrregional.....	25
2.2. Topografia.....	27
2.3. Geologia.....	30
2.4. Clima i hidrografia.....	32
2.5. El paisatge vegetal.....	34
2.5.1. Dades paleoambientals i evolució del paisatge vegetal a l'àrea d'estudi.....	38
3. Història de la recerca al massís del Montseny.....	51
3.1. El massís vist per geògrafs i naturalistes.....	53
3.2. La recerca arqueològica a l'àrea d'estudi.....	54
4. Materials i mètodes.....	61
4.1. Creació d'un entorn de treball SIG.....	63
4.2. Elaboració, característiques i estructura de la base de dades.....	65
4.3. Materials.....	69
4.3.1. Inventaris patrimonials.....	69
4.3.2. Buidatge bibliogràfic i documental.....	74
4.4. Arqueomorfologia.....	75
4.5. Treball de camp.....	79
4.5.1. Prospeccions arqueològiques.....	81
4.5.2. Diagnosi per sondeig.....	83
4.5.3. Fotogrametria.....	84
4.5.4. Geomorfologia i sedimentologia.....	90
4.5.5. Estudi dels materials.....	93
4.5.6. Datacions radiocarbòniques.....	94
5. Poblament i ocupació del sòl a partir de la base de dades.....	95
5.1. Aproximació al paisatge "tradicional" a través dels inventaris patrimonials (s. XIII-XX).....	97
5.2. Dinàmica del registre arqueològic.....	107
5.2.1. L'Alta edat mitjana.....	107
5.2.2. La tardoantiguitat (s. VI-VII ne).....	117
5.2.3. Antiguitat (VI a ne - V ne).....	120
5.2.4. Prehistòria.....	152
6. Estudis microrregionals.....	163
6.1. Arqueologia dels espais supraforestals (sector del Pla de La Calma-matagalls).....	165
6.1.1. Característiques generals.....	191
6.2. Arqueologia d'un paisatge agrícola del peu del massís (sector de Samalús).....	194
6.2.1. Dinàmica d'assentaments.....	195
6.2.2. Ocupació del sòl.....	213

6.2.3. Estudi arqueològic d'estructures agràries.....	225
6.2.4. Aportacions de l'estudi geomorfològic i sedimentològic.....	230
7. Estudi de la xarxa viària a través de l'arqueomorfologia.....	239
8. Estructures de poblament, xarxa viària i dinàmiques del paisatge de la prehistòria a l'alta edat mitjana..	265
8.1. Prehistòria (del neolític a fins al s. VI ane).....	267
8.2. Antiguitat (s. VI ane - V ne).....	275
8.2.1. Transició Bronze/ cultura ibèrica (la meitat I mil·lenni ane):.....	275
8.2.2. El territori de l'àrea d'estudi en el context històric ibèric i romà: fonts clàssiques i numismàtica.....	276
8.2.3. La cultura ibèrica a l'entorn del Montseny (l'Ibèric Antic VI-V ane i l'Ibèric Ple IV-III ane):.....	281
8.2.4. Els segles II i I ane (Ibèric Final - Romà-republicà):.....	287
8.2.5. Segles I - II ne (Alt imperi).....	298
8.2.6. Segles III - V ne (El baix imperi):.....	307
8.3. Els segles VI i VII ne (Tardoantiguitat - Època visigòtica).....	312
8.4. Segles VIII - XII (l'edat mitjana fins a la consolidació del sistema feudal).....	315
9. Conclusions.....	329
10. Bibliografia.....	341
Índex de figures.....	363
Índex de taules.....	371

Abstract (Resum en anglès)

This PhD dissertation aims to show how landscapes are cultural elements that can aid in the understanding of the environment of contemporary society through the history of past human-environment interactions.

Landscape archaeology has provided the theoretical and methodological basis necessary for the successful completion of this research: The use of a long-term perspective, an inter-disciplinary approach and the use of different, complementary, spatial approaches (from micro-regional to regional) has constituted the methodological basis. The combination of historical data (through archive research and the analysis of edited sources), archaeological and heritage data available in institutional records and in published sources, ancient cartography, archaeomorphological and geomorphological analysis and archaeological survey, geoarchaeological profiling and excavation has formed a suitable inter-disciplinary methodology. The use of digital software such as GPS, photogrammetric reconstruction and Geographic Information Systems (GIS) has been extensively employed for the recording of features of archaeological interest. Databases and GIS also had a prominent role in the integration and analysis of all the information generated by the previously exposed techniques.

Montseny Massif, a UNESCO Biosphere Reserve, is today a mosaic integrating the diverse landscapes characteristic of Mediterranean mountains. As such, it is a deeply humanised environment, developed through millennia through the interaction of many factors. Perhaps the most important of those, in terms of its capacity to modify the environment, are human activities, whose traces are often integrated in the massif's contemporary landscape.

In this dissertation a series of historic elements have been documented, which allow to understand settlement patterns and population dynamics from prehistory to the middle ages. Intensive surveying has been carried out in two sectors (supra-forestral areas and lower slopes) assumed to be representative of the different landscape types of the massif. In the lower slopes geoarchaeological profiling of slope sediments have also been studied and an archaeomorphologic analysis of the road network of the study area has also been carried out.

The conjunction of all these data has allowed to reconstruct the long-term dynamics of human-environment relations in the Montseny Massif from prehistory to the middle ages enabling the development of a discussion on the influence of every historic phase in the development of cultural landscapes. In this regard, the relationship between the traces of past-human activity and landscape change has been analysed in order to understand the historic and cultural value of the different sectors of the massif.

1. Introducció. Marc teòric i objectius

1.1. El paisatge: Punt d'interacció home-medi

En el moment d'establir el punt de partida d'aquest treball hem de situar el paisatge com a objecte d'estudi històric.

El concepte de paisatge és subjectiu per definició, ja que parteix fonamentalment de la relació que s'estableix entre una persona i el seu entorn. En un principi aquesta relació era conceptualitzada de forma passiva/contemplativa (la persona com a espectador d'un entorn considerat natural) (Cosgrove 1984).

En l'àmbit de l'arqueologia i de la geografia el concepte ha anat prenent noves formes. Normalment remet a la interacció entre l'ésser humà i el seu entorn, i en particular a la plasmació sobre un espai concret d'aquestes interaccions. Una definició clàssica des de l'òptica geogràfica seria la que proporciona la Gran Enciclopèdia Catalana¹: “Porció d'espai caracteritzada per un tipus de combinació dinàmica, i per tant inestable, d'elements geogràfics diferenciats —abiòtics, biòtics i antròpics—. De forma molt sintètica, permet entreveure les múltiples cares que pot tenir el concepte pel món científic i acadèmic en general i avançar una sèrie d'aspectes claus en l'arqueologia del paisatge: Un espai (àrea d'estudi concreta), unes dinàmiques (entre les quals els processos històrics) i els elements que hi intervenen, abiòtics (processos geològics), biòtics (ciències paleoambientals) i antròpics (dades històriques i arqueològiques).

D'altra banda, s'ha identificat una evolució dels estudis “de paisatge” en que aquest passa d'objecte d'estudi a font per a l'estudi les societats humanes en el marc general de les ciències socials (Escalona *et al.* 2008, 91-94; Quirós 2006, 123). Igualment, hi ha hagut també propostes de definició una nova disciplina de “estudis del paisatge”, derivada de les pràctiques identificades dins de l'arqueologia del paisatge². De moment, però, aquestes propostes no acostumen a traspasar l'escola que les ha generat i existeixen encara pocs espais de discussió integrada entre els diferents àmbits des dels que s'estudia el paisatge³. Així doncs, hem de parlar més aviat d'un concepte comú d'investigacions que des d'àmbits diversos s'interessen per les relacions societat-medi.

1

Aquesta definició es troba en la versió digital: www.enciclopedia.cat

- 2 En aquest aspecte destaca la proposta de G. Chouquer d'una disciplina “arqueogeogràfica” (Chouquer 2003). Un exemple una mica diferent seria la proposta sorgida del “Laboratorio d'Arqueologia del Paisaje” de l'Institut de Estudios Galegos Padre Sarmiento, en que es desenvolupa l'arqueologia del paisatge com estratègia per a l'estudi d'un subjecte definit com a paisatge socio-cultural (Criado 1999, 6). Actualment aquesta línia té continuïtat en el “Instituto de Ciencias del Patrimonio-CSIC” en la sublínia “Arqueología del Paisaje y Paisajes culturales” dins d'una línia general dedicada a la “Investigación Interdisciplinar en Patrimonio Cultural” (<http://www.incipit.csic.es>; per una mostra dels treballs sorgits d'aquest grup: http://csic.academia.edu/Departments/Institute_of_Heritage_Sciences_Incipient/Documents).
- 3 Pesen molt les diverses tradicions des de les que els especialistes s'han apropiat al concepte de paisatge. Així doncs, la major part d'investigadors desenvolupen la seva recerca dins de la pròpia disciplina (en el cas de les ciències històriques és molt evident, ja que és habitual que el marc acadèmic de referència sigui, per exemple, la prehistòria, la història antiga o la història medieval), malgrat que la multidisciplinarietat que reclamen aquests estudis porta cada cop més a desenvolupar espais de discussió comuns.

Més enllà del món científic i acadèmic, el concepte de paisatge s'utilitza també en l'àmbit de la gestió territorial. En aquest context el paisatge és un element construït (existeix una arquitectura del paisatge) per les societats humanes i objecte de gestió (podríem dir que conscient o inconscient) per part d'aquestes. Així doncs el paisatge és també una figura present en l'administració pública⁴.

Aquest fet té una gran importància en l'estudi arqueològic del paisatge en dos eixos fonamentals, a partir dels quals s'ha desenvolupat aquest treball concret:

1. Com a espai construït i gestionat per les societats humanes al llarg del temps, esdevé un producte cultural més a partir del qual obtenir informació sobre les societats del passat.
2. Permet establir un marc comú i una relació directe entre la investigació i la gestió del patrimoni històric-arqueològic. Aquests dos eixos expliciten la conceptualització del paisatge com a fet cultural, a partir del qual s'ha establert la idea de "paisatge cultural" (Ballesteros 2012).

1.2. Els signes de l'activitat humana en el paisatge, la transdisciplinarietat i la modelització

Els paisatges que estudia l'arqueologia formen part del present. Els elements que configuren un paisatge determinat canvien, es transformen contínuament i canvia també la forma de percebre'ls i explicar-los, però són resultat de processos molt variats acumulats al llarg del temps i que poden haver deixat traces.

Aquestes traces poden prendre formes diferents, normalment inserides en el paisatge actual. La geologia i la topografia d'un lloc, per exemple, ajuden a interpretar els processos de formació dels sediments on es localitzen els elements arqueològics i les condicions en que es va formar i conservar el registre arqueològic. Un altre exemple serien els grans de pol·len que es poden conservar en determinats entorns i que permeten aproximar-se a com podria haver estat l'entorn vegetal-climàtic responsable de la seva deposició. Dins aquest grup s'hauria d'incloure el registre arqueològic en el sentit més "tradicional" del terme: Els monuments, les restes d'estructures, fragments de materials, etc. que es troben sia en superfície o enterrats.

Més enllà d'això, les traces arqueològiques també són presents en el que es ve anomenant "formes del paisatge". La xarxa viària o el parcel·lari són exemples d'elements del paisatge actual que poden tenir un origen molt antic i que tenen certa tendència a perpetuar-se al llarg del temps. No són elements del passat,

4 Un punt de referència obligat és el Conveni Europeu del Paisatge (<http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/landscape/versionsconvention/catalan.pdf>), del qual es deriva a Catalunya la llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge (http://www.catpaisatge.net/fitxers/llei_paisatge.pdf). A les Illes Britàniques des dels anys 90 es treballa en projectes de "Historical Landscape Characterization", a partir dels quals es desenvolupen eines cartogràfiques útils per a la recerca i l'administració (Turner 2010). Aquests estudis han servit de referència per a un primer projecte (PaHisCat: <http://www.catpaisatge.net/pahiscat/cat/index.php>) d'aplicació d'aquest tipus d'eines a Catalunya (Bolós 2010).

són utilitzats i transformats contínuament, però mantenen la situació (és a dir, la forma).

Cadascun d'aquests exemples representa un camp d'estudi per si mateix. La seva comprensió requereix coneixements i tècniques específiques, sovint només a l'abast d'especialistes. Malgrat aquesta compartimentació, segurament accentuada per la mateixa dinàmica acadèmica, en la realitat aquests elements es troben estretament relacionats entre si.

Aquest fet crea la situació contradictòria de que cada element del paisatge requereix d'un tractament gairebé individual, però alhora, la seva comprensió requereix el coneixement de tot el conjunt. Actualment, aquesta doble condició només és abastable des del treball integrat de diverses disciplines, normalment en el marc d'un equip de treball interdisciplinari. Cada vegada més aquesta interdisciplinarietat⁵ és una condició pràcticament indispensable per a un estudi que tingui el paisatge com a objecte de recerca. Lluny de representar una limitació, el treball en un entorn interdisciplinari és una font que permet un enriquiment constant del treball científic i que dona la possibilitat d'obrir nous horitzons. Dit això, aquest enfocament presenta dificultats d'implamentació, especialment a efectes pràctics que van des del cost que implica realitzar les diverses analítiques fins a la coordinació d'equips d'especialistes amb objectius i maneres de fer pròpies.

Un altre element clau en l'estudi del paisatge són els models. El paisatge es presenta com un conjunt en que tots els seus elements apareixen interrelacionats i no es poden aïllar entre si. A més, com a objecte d'estudi no es pot traslladar a un laboratori ni es pot manipular directament.

Per al seu estudi es fa necessari poder seleccionar diversos elements concrets i representar-los en un entorn manipulable. Això encara es fa més imprescindible quan l'objecte d'estudi és el paisatge del passat.

Això ha fet que es treballi sobretot a partir de representacions. Un bon exemple de model de paisatge és la representació cartogràfica: Un mapa és sempre un model de la realitat, en que si representen uns elements concrets d'aquesta que permeten comprendre'n alguns aspectes determinats.

Les noves tecnologies informàtiques -en aquest treball, de manera especial la fotogrametria i els Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG)- han permès explorar noves perspectives en aquest aspecte. Cal tenir present que estem parlant sempre de representacions basades en dades que sempre seran incompletes.

1.3. Les escales del paisatge: escales espacials i diacronia

Físicament, un paisatge no té uns límits concrets. Pot ser un indret molt concret (p. ex. el cim del Matagalls) o molt extens (p. ex. el Mediterrani). Cal tenir present doncs, que és el propi observador qui selecciona i acota l'espai d'un paisatge determinat. A més a més, segons quin punt de vista adoptem, canviaran també les

⁵ També s'utilitzen termes propers com Multidisciplinari, pluridisciplinari i transdisciplinari. En aquest treball s'utilitza interdisciplinari ja que reforça més la idea de que l'objectiu és més un treball col·lectiu integrat que un agregat de diversos treballs.

característiques del paisatge que estem intentant estudiar.

És per això que el concepte d'escala té una gran importància en l'estudi del paisatge tal i com l'entendem en aquest treball. Una escala representa la situació en que ens situem com a observadors. Al anar canviant d'escala, canvia també la informació que obtenim d'allò que estem observant. Així doncs el treball multi-escala resulta bàsic per a un correcte estudi del paisatge, ja que permet apropar-se als diversos nivells d'estudi, des de l'element local fins al context regional. Això permet contextualitzar eficaçment l'abast dels fenòmens observats i facilita la comparació de les dinàmiques locals entre elles i la seva relació amb dinàmiques més àmplies.

També es pot parlar d'escala a nivell cronològic: la durada i el detall de les seqüències cronològiques estudiades és un altre element a establir al moment de plantejar l'estudi d'un paisatge determinat. L'ús de diverses "escala" cronològiques també ajuda a comprendre millor la dinàmica dels fenòmens estudiats (un exemple podrien ser les seqüències de dades climàtiques: segons la durada i el detall de les seqüències la interpretació pot ser molt diferent).

Pel que fa l'arqueologia, ja s'ha dit que el punt de partida ineludible és el paisatge present on tots els elements originats en diferent períodes cronològics es donen en conjunt. Així doncs, el procés de recerca implica definir cronològicament els elements arqueològics d'un paisatge, la qual cosa obliga a treballar amb elements d'èpoques diferents que es troben interrelacionats en el procés de formació d'un paisatge cultural.

Aquests processos d'interrelació fan que molts dels elements d'interès en l'estudi del paisatge difícilment es poden relacionar directament amb les divisions crono-culturals que s'utilitzen normalment en història i arqueologia (alguns exemples podrien ser els cicles de canvi de la vegetació, la llarga permanència de les "formes del paisatge" -p. ex. El traçat de les vies de comunicació- o d'algunes tipologies com, per exemple, les cabanes i corrals en pedra seca de les zones de muntanya entre altres).

L'enfocament diacrònic apareix reivindicat comunament com una condició necessària per poder contextualitzar les dades sobre un període determinat en el context de les dinàmiques del paisatge, en que sempre hi influeixen elements dels períodes anteriors i posteriors (Palet 2005, 53).

1.4. Història de la investigació

L'amplitud del paisatge com a objecte d'estudi que hem intentat descriure fins ara fa que la recerca sobre aquest pugui adoptar formes molt diferents. La recerca en arqueologia del paisatge no n'és cap excepció.

A més, la pròpia idea de paisatge no deixa de ser una conceptualització de la realitat física. Alhora d'enfocar una recerca en aquest camp els investigadors han de partir normalment dels condicionants de l'espai

geogràfic que volen investigar (Orengo 2010, 53), però també d'una reflexió teòrica prèvia (sigui aquesta explicitada o no). Aquest darrer aspecte fa que al llarg del temps hagi aparegut un important volum de literatura de caràcter teòric associada a les pràctiques i casos d'estudi.

L'interès de l'arqueologia pel que podríem anomenar qüestions geogràfiques es podria considerar pràcticament consubstancial a aquesta (la història i la geografia sempre han estat estretament lligades)⁶. Tot i això, es considera que l'inici de l'arqueologia del paisatge es situaria a mitjans del s. XX en el marc dels diversos corrents renovadors d'aquest període. A mitjans dels 50 en el món anglosaxó ja trobem el concepte de "Landscape Archaeology" (Bradford 1957).

Intentar descriure de forma més o menys exhaustiva tots els treballs, tendències i escoles que, a partir dels anys 50, s'han ocupat d'algun aspecte del paisatge des de l'arqueologia podria ser un tema d'estudi per si mateix, i en tot cas queda fora de l'interès d'aquest treball. Són diversos els autors que han tractat el tema i publicat síntesis sobre la formació i el complex recorregut del concepte d'arqueologia del paisatge dins del món acadèmic, i més enllà dels quals poques aportacions podríem fer (Veure p. ex: Palet 1997, Orejas *et al.* 2002, Leveau 2000, Ariño *et al.* 2004, Bolós 2004).

Fins a inicis del s. XXI, la tendència era dividir els treballs d'arqueologia del paisatge a l'Europa occidental en tres grups (Leveau 2000):

- Els que sorgien dels treballs de prospecció arqueològica (pedestre i aèria) en que l'objectiu és la definició de jaciments a partir dels quals interpretar la realitat històrica d'un territori en un moment determinat. Es sol associar al món anglosaxó i és el més estès en l'arqueologia (segurament per què treballa amb eines amb què els arqueòlegs estan més familiaritzats).
- El segon grup és el que es vincula amb la investigació sobre les estructures agràries, molt vinculat a les "formes del paisatge" que hem descrit abans. Sol generar més suspicàcies entre els arqueòlegs, ja que es basa molt en la foto i carto-interpretació, la recerca documental i utilitza normalment eines que associaríem a l'historiador. Tradicionalment ha estat a França i Itàlia on ha tingut un major desenvolupament, lligat ja sigui a la història antiga -incloent aquí tots els treballs dedicats a l'estudi dels paisatges agraris d'època romana- o la història medieval.
- El tercer grup és el vinculat a les ciències ambientals, en que l'objectiu és la reconstrucció ambiental d'una determinada regió. En aquest grup l'Europa del nord ha estat capdavantera (Orengo 2010, 53-54). En relació amb l'arqueologia és un tipus de treball que requereix la col·laboració amb altres especialitats amb les quals els arqueòlegs difícilment s'han pogut familiaritzar durant la seva formació

⁶ En aquest punt voldríem introduir un exemple certament anecdòtic però que toca de molt a prop l'àrea d'estudi d'aquest treball: Bona part dels jaciments que coneixem en al Vallès Oriental es deu a la tasca de documentació del granollerí Josep Estrada, el qual a més manifestà una sèrie de preocupacions pròpies de l'arqueologia del paisatge (xarxa viària i estructuració del poblament, jerarquia d'assentaments. En aquest sentit és significatiu que en els seus llibres siguin més habituals els mapes que dibuixos i descripcions de materials). Difícilment es podria entendre aquest fet sense considerar la influència que sobre ell exercí en un principi el també granollerí Salvador Llobet. Llobet és un dels representants de l'anomenada "escola geogràfica francesa" -es tracta d'una corrent nascuda a finals del segle XIX i que inclou la història com un dels elements que conformen el territori ("la regió") que estudiaven- a Catalunya, el qual per la seva banda inclogué també la recerca històrica en les seves investigacions (Llobet 1947).

bàsica (i viceversa).

Aquesta “classificació” no implica enfocaments exclusius i/o excloents entre si. En molts treballs el que es busca és una integració de les diverses eines i enfocaments que hem anomenat⁷. Aquesta tendència és una realitat des dels anys 90. Per la península ibèrica veure p. ex. els treballs del pla de Barcelona (Palet 1997; Riera 1995; Palet *et al.* 2011), el Camp de Tarragona (Palet i Orengo 2011) o els sorgits del “Laboratori d’Arqueologia del Paisaxe” (Criado 1999, Ballesteros 2010). També és interessant la sèrie *The Archaeology of Mediterranean Landscapes* (DD.AA 1999-2000)⁸, on trobem un recull de les pràctiques que s’han anat consolidant els darrers 20 anys a nivell europeu. Més recentment s’ha tornat a insistir en aquests aspectes en reunions on participen investigadors d’arreu d’Europa (veure p. ex. L’obra col·lectiva *From present to past through Landscape*⁹).

Dins de l’arqueologia en general s’han desenvolupat treballs de recerca en zones de muntanya en diversos indrets d’Europa¹⁰. Dins d’aquest context, el Grup d’Investigació en Arqueologia del Paisatge de l’Institut Català d’Arqueologia Clàssica¹¹ ha desenvolupat diversos projectes¹² que representen el principal referent de la nostra investigació. Arrel d’aquests estudis s’ha pogut avançar en el coneixement arqueològic d’aquests espais, constatant-ne el seu caràcter antròpic (que dona lloc a una gran varietat de situacions a nivell local), alhora que han permès establir una sèrie d’estratègies específiques per afrontar l’estudi arqueològic d’aquests espais (Orengo 2010, 305-320).

1.5. Marc de treball: La investigació en el si d’un equip de recerca

Aquest treball s’ha portat a terme en la marc d’un grup de recerca (el GIAP-ICAC), vinculant-se a les seves línies de recerca en tres nivells principals:

- A nivell més general, dels diversos estudis sobre els paisatges entesos com a fet cultural i concretament en els estudis sobre els paisatges de muntanya a la qual ens hem referit en l’apartat anterior.
- A nivell regional amb els treballs desenvolupats al Vallès Oriental i que han tingut com a resultat

7 Orejas parla de “visiones sintéticas” (Orejas 1998)

8 Bintliff i Sbonias (Eds) 1999; Leveau (Ed) 1999; Gillings *et al.* (Eds) 1999; Pasquinucci i Trément (Eds) 2000 i Francovich *et al.* (Eds) 2000.

9 Orejas *et al.* (Eds) 2009.

10 Els exemples són molt variats, des d’Escandinàvia (Bjergo 1986) a la península italiana (Barker i Grant 1991; Bell *et al.* 2002) i Sicília (Ayala i French 2005), Grècia (Efstratiou *et al.* 2006), els Alps (Walsh *et al.* 2007; Segard 2009) o els Pirineus (Rendu 2003; Gassiot *et al.* 2010); són només alguns casos destacats de recerques arqueològiques en entorns muntanyencs.

11 D’ara endavant GIAP-ICAC.

12 En diversos punts del Pirineu Oriental (Palet *et al.* 2006; Palet *et al.* 2012. Els resultats més destacats es troben en les tesis doctorals generades per l’estudi de les valls andorranes del Madriu, Perafita i Claror: Euba 2008; Ejarque 2009 i Orengo 2010), al massís central francès (Servera *et al.* En premsa) i al Garraf (Ejarque i Orengo 2009).

principal la tesi doctoral de M. Flórez (2011). És un estudi previ al presentat en aquesta tesi i amb el qual s'ha buscat la complementarietat regional sobretot en quant a l'anàlisi de les relacions plana-muntanya. En coordinació amb la Dra. Flórez, s'han establert protocols comuns de recollida de dades -sobretot en quant a la integració de les bases de dades- per tal de poder integrar els dos estudis en un anàlisi regional més extens.

- Finalment es va escollir una de les àrees de treball de camp en base a la potencialitat arqueològica i la idoneïtat de l'entorn de treball per portar a terme un estudi geomorfològic i sedimentològic en el marc d'un projecte de treball de recerca de màster.

Ha estat sobretot en el treball de camp on la unió d'aquests tres nivells s'ha posat en pràctica. Així doncs, s'ha escollit una àrea concreta on desenvolupar un estudi de caràcter microrregional d'interès pels diversos treballs. En la següent taula (Taula 1) s'ha intentat resumir de forma esquemàtica la organització del projecte de recerca al voltant de l'estudi microrregional de Samalús i la relació entre els diversos investigadors que hi han participat.

<i>Treballs marc</i>	<i>Tasques relacionades amb el treball de camp al sector de Samalús.</i>	<i>Altres investigadors que han col·laborat als diversos treballs</i>
ARQUEOLOGIA DELS PAISATGES DE MUNTANYA (MONTSENY) - Arnau Garcia (Direcció de la tesi: Josep M. Palet i Hèctor A. Orengo).	- Prospecció extensiva i intensiva (2010) - Estudi arqueològic d'espais agraris (2011)	<u>Investigadors del GIAP-ICAC:</u> - Marta Flórez, Arnau Trullén i Itxaso Euba (Antracologia). <u>Estudiants de màster i grau:</u> - Pedro Ramos (URV), Meritxell Lladó (URV), Laia Caballer (URV), Griselda Blanch (URV), Laura Bricio (URV), Marina Fernández (UB), Laura González (UB), Zoé Lloveras (UB), Pol Bridgewater (UB) i Eudald Serra (UAB)
ARQUEOLOGIA DELS PAISATGES DE PLANA (VALLÈS ORIENTAL) - Marta Flórez (Direcció de la tesi: Josep M. Palet)	- Prospecció extensiva (2008) - Prospecció intensiva (2009)	<u>Investigadors del GIAP-ICAC:</u> - Arnau Trullén - Arnau Garcia
GEOMORFOLOGIA I SEDIMENTOLOGIA. - Meritxell Lladó i Arnau Garcia (Direcció del treball: Josep M. Palet i Santiago Giralt)	- Estudi sedimentològic.	<u>Investigadors del GIAP-ICAC:</u> - Itxaso Euba (Antracologia)

Taula 1: Esquema dels diversos treballs i investigadors que han participat en l'estudi microrregional del paisatge del sector de Samalús.

1.6. Recapitulació i objectius

L'amplitud conceptual -del terme paisatge tal i com hem indicat anteriorment- i pràctica -diferents ambients geogràfics, diferents tipus de dades, especialistes que es puguin incorporar a l'equip, etc.- fan que les aproximacions puguin ser molt diferents.

En aquest treball ens proposem estudiar el paisatge com a producte de i font d'informació sobre les societats del passat, així com també com a eina per entendre el nostre entorn. Ens proposem investigar des d'una òptica interdisciplinària, diacrònica i multi-escala, seguint els plantejaments de l'arqueologia del paisatge, entenent que és una via adequada per apropar-se a la complexitat d'un objecte d'estudi com és el paisatge. Aquests plantejaments més generals s'han aplicat en un marc d'estudi concret que ha establert els límits geogràfics i metodològics d'aquesta recerca. En les properes seccions d'aquest capítol descriurem aquests límits i presentarem la recerca.

A partir d'aquest marc general, es plantegen una sèrie d'objectius més concrets, als quals s'ha intentat donar resposta a través de la recerca portada a terme:

- Conèixer les característiques principals dels paisatges que trobem actualment al Massís del Montseny.
- Recollir tan exhaustivament com sigui possible les dades relatives al registre arqueològic actualment conegut dins els límits geogràfics de l'àrea d'estudi.
- Recollir igualment les dades disponibles sobre el registre paleoambiental, principalment les obtingudes dins de l'àrea d'estudi, però també d'altres punts propers on les dades puguin ser extrapolables.
- Identificar el tipus de registre arqueològic associat als diferents tipus de paisatge com a via per estudiar el seu caràcter i valor cultural.
- Dissenyar i portar a terme treballs de camp (incorporant d'acord amb les possibilitats del projecte elements d'interdisciplinarietat en la recerca) en àrees concretes a través dels quals obtenir noves dades que ajudin a interpretar el paper de les societats del passat en la formació dels diferents paisatges.
- Analitzar les dinàmiques de poblament, activitats econòmiques i usos del sòl a l'àrea d'estudi entre el neolític i la consolidació del sistema feudal a través del registre arqueològic. Comparar les relacions entre els diversos entorns geogràfics en cada període concret.
- Interpretar les fases de construcció dels paisatges culturals i relacionar-les amb els diversos períodes històrics.

2. Marc Geogràfic: el massís del Montseny

2.1. Definició de les àrees d'estudi: límits geogràfics del treball

Un primer pas en aquest estudi ha estat definir un “espai de treball” dins el qual es portarà a terme la recerca. Es tracta d'un primer pas indispensable en qualsevol tipus d'estudi que tingui un component geogràfic, tal i com és el cas de l'arqueologia del paisatge.

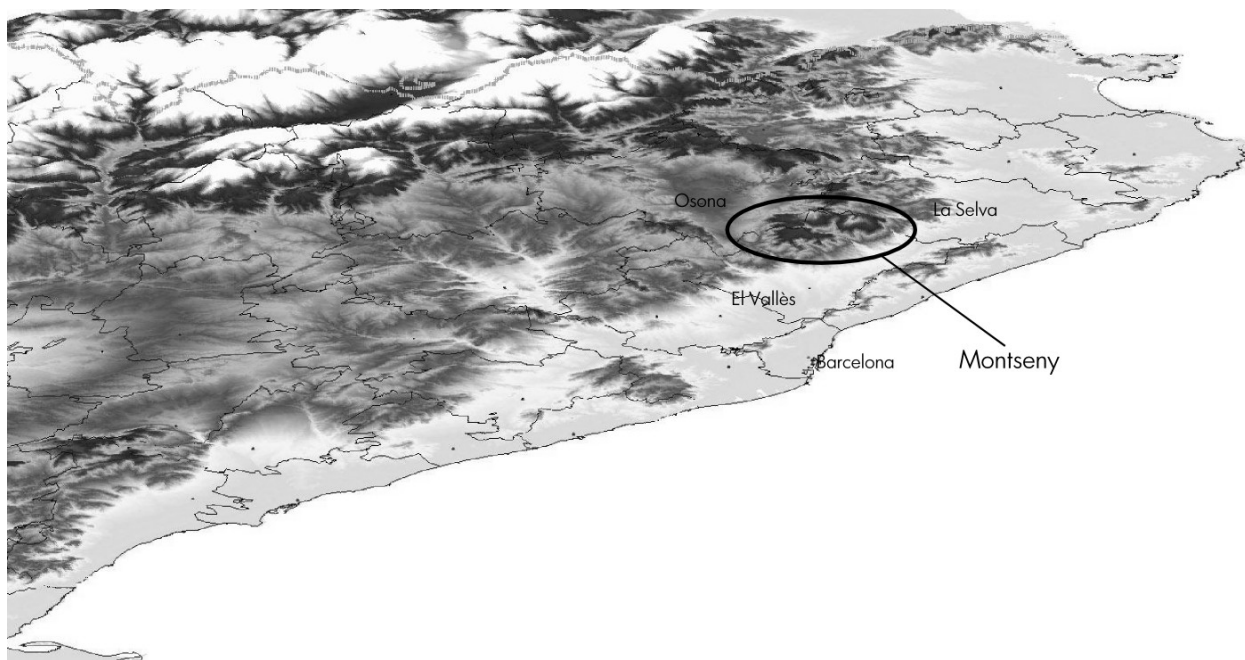

Figura 1: Situació del Montseny en el context de les principals unitats de relleu de Catalunya.

El massís del Montseny (fig. 1) és l'element topogràfic central de la nostra àrea d'estudi. Representa els punts més elevats de la serralada prelitoral Catalana. Es situa entre les comarques d'Osona, La Selva i el Vallès Oriental.

Pel que fa els límits del massís, les propostes que han fet els diversos geògrafs són força semblants¹³ i en general corresponen a la darrera delimitació del Parc Natural del Montseny¹⁴ (fig 2): el límit oest bé marcat per l'engorjat del Congost. Pel nord trobaríem la riera de Martinet, els entorns de la Casanova de Figueroles al sud de Seva, la carretera de Viladrau – la qual va resseguint la capçalera del Gurri fins al coll de Sobrevia i després baixa seguint el torrent de la Font Pomereta per a continuació remuntar la riera Major fins a la població de Viladrau – i el coll de Revell. El límit oriental quedaria definit per la riera d'Arbúcies. Per la part meridional, aniria resseguint aproximadament la falla que separa geològicament el massís de la plana del Vallès, des del coll de n'Orri fins a La Garriga. En algun cas (Boada 2000), el límit sud-est es fa baixar per la

13 Alguns exemples: Llobet 1990, 6-7; Panareda 1991, 14-15; Boada i Ullastres 2000.

14 La descripció d'aquesta delimitació es troba a la memòria del pla especial de 2008 (<http://www.diba.es/parcsn/parcs/plana.asp?parc=3&m=209&s=1045>).

riera d'Arbúcies fins a Hostalric, per a continuació remuntar la Tordera fins a Sant Celoni i des d'aquí seguir una línia més o menys recta fins a trobar el riu Congost a l'alçada de La Garriga.

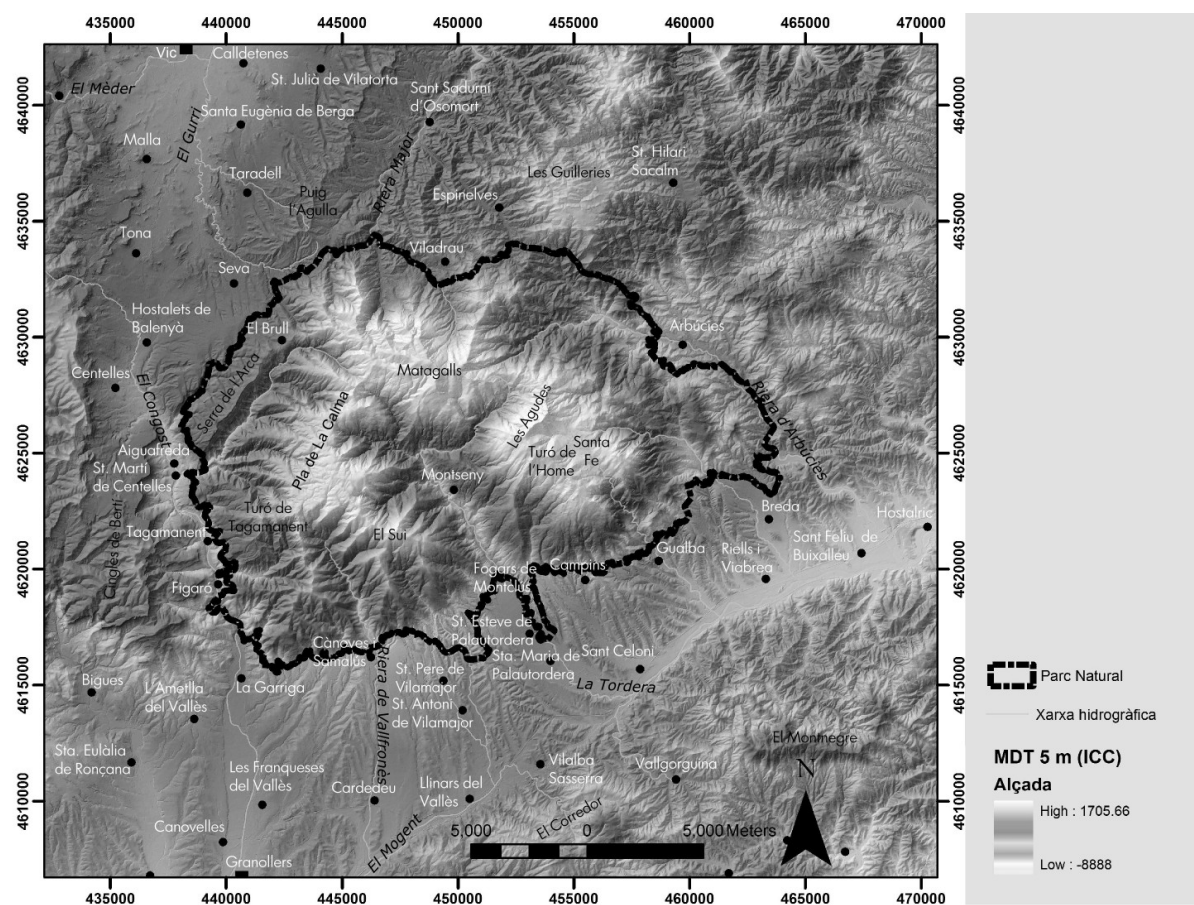

Figura 2: Mapa del Massís del Montseny i el seu entorn immediat amb els límits del Parc Natural i principals nuclis de població actuals. S'hi han assenyalat igualment alguns dels principals elements topogràfics.

Cal tenir en compte, que la delimitació del parc exclou expressament les àrees més habitades del peudemont, així com les principals vies de comunicació que l'envolten. Entenem que aquestes àrees són claus per entendre la dinàmica del paisatge de la muntanya, el qual no està aïllat del seu entorn més immediat.

Així doncs, més enllà dels límits "físics" del massís pròpiament dit, a l'hora de delimitar el nostre "espai de treball" s'hi ha volgut integrar també les zones de plana més properes, on trobem les poblacions que mantenen una major relació amb la muntanya.

En aquest sentit, veiem com els diversos cursos fluvials que neixen del Montseny i conformen les valls més immediates, es poden agrupar en 6 conques diferents (fig. 3).

Al nord-oest hi ha la conca del Gurri, que neix als peus del Montseny i recull les aigües del sector de la plana de Vic situada al sud del Ter, riu del qual és afluent. També és afluent del Ter la Riera Major, que neix al Montseny i circula per la zona de les Guillaries.

A l'extrem sud de la Plana de Vic neix el riu Congost, quasi a la mateixa alçada del Gurri, però, enlloc de circular cap al nord com aquest, ho fa cap al sud, travessant l'engorjat que li dona nom per seguir pel Vallès

fins a unir-se amb altres cursos fluvials al centre de la plana vallesana el que dona lloc al riu Besós. Normalment es distingeix un “Alt Congost” que agrupa la zona situada al nord de l’engorjat i que pertany a la comarca d’Osona; un “Congost Mitjà” que comprendria la part de l’engorjat i el sector més al nord de la plana vallesana i un “Baix Congost” a la zona més propera a la seva desembocadura al Besós.

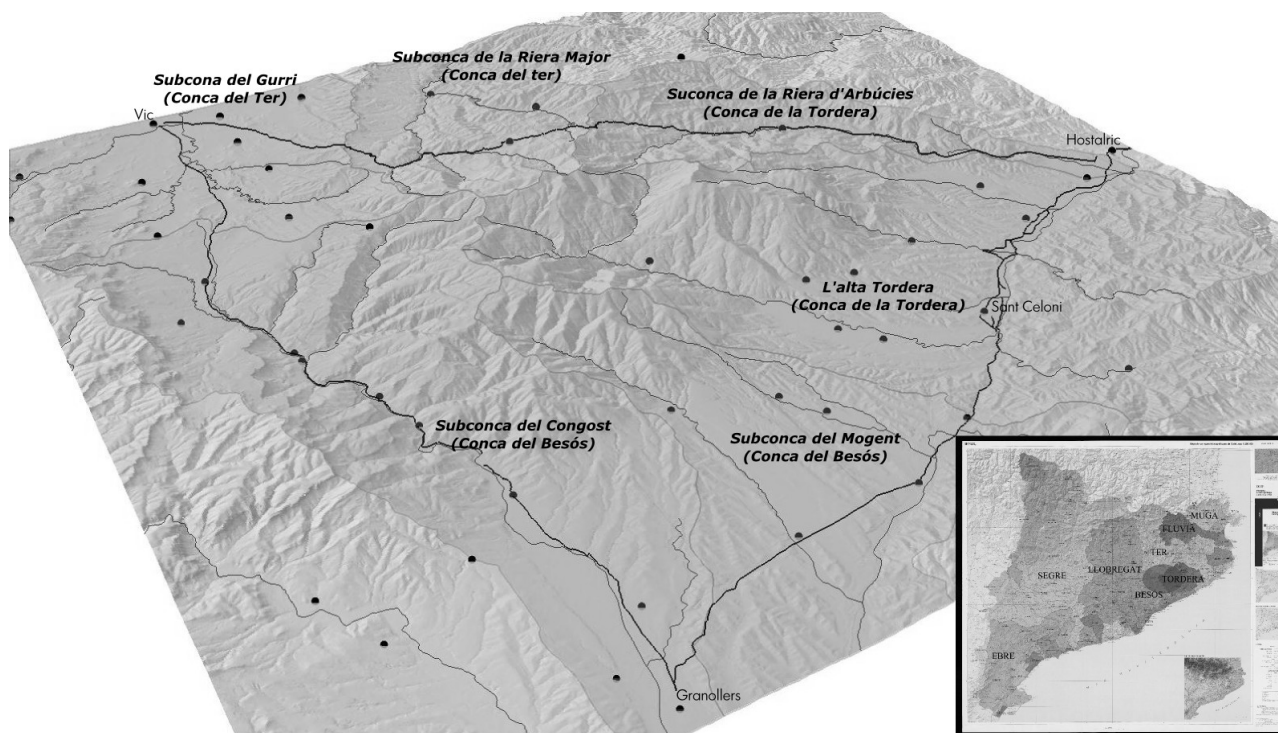

Figura 3: Situació de l'àrea d'estudi en relació a les conques hidrogràfiques catalanes. Sobre el MDT s'hi han situat les principals conques fluvials que sorgeixen del massís, així com els eixos de comunicació històrics a partir dels quals s'ha establert l'àrea d'estudi d'aquest treball. Els punts representen els caps de municipi. S'han destacat les principals vil·les d'època medieval.

Precisament al Besós també desemboca una altra conca, la del Mogent, riu que circula del NE al SO, seguint l'orientació general de la depressió del Vallès, més o menys paral·lel a la serralada litoral. Es distingeix un “Alt Mogent”, que inclou diversos cursos provinents del Montseny (Les rieres de Vilamajor i Cànoves serien els principals); i un “Baix Mogent”, que bàsicament rep aportacions de la serralada litoral, ja a prop de la seva unió amb el Congost.

Al nord-est del Mogent, trobem el sector del que podríem anomenar “Alta Tordera” que agafaria la conca d'aquest riu des del seu naixement fins a la seva unió amb la Riera d'Arbúcies, just abans de tallar la Serralada Litoral per anar a buscar la desembocadura a Blanes. Sovint es parla d'aquest sector com de la comarca o subcomarca del “Baix Montseny”¹⁵.

La riera d'Arbúcies és un afluent de la Tordera, la seva capçalera forma una vall oberta entre el Montseny i Les Guilleries que queda una mica aïllada de les regions del voltant. Tot baixant, la vall s'estreny fins a desembocar a la Tordera a l'alçada de la població Hostalric.

15 Normalment també s'inclouen al Baix Montseny els municipis de les àrees que hem anomenat “alt Mogent” i/o de la vall de La Riera d'Arbúcies.

De les regions que acabem d'anomenar, dins de l'àrea d'estudi s'ha decidit incloure l'alt i el mitjà Congost; de la zona de l'alt Mogent, tota l'àrea entre el curs principal i el els primers contraforts del massís; de l'alta Tordera tota la part situada al nord del curs principal de la Tordera; la vall de la Riera d'Arbúcies; i, pel nord, les capçaleres del Gurri i la Riera Major.

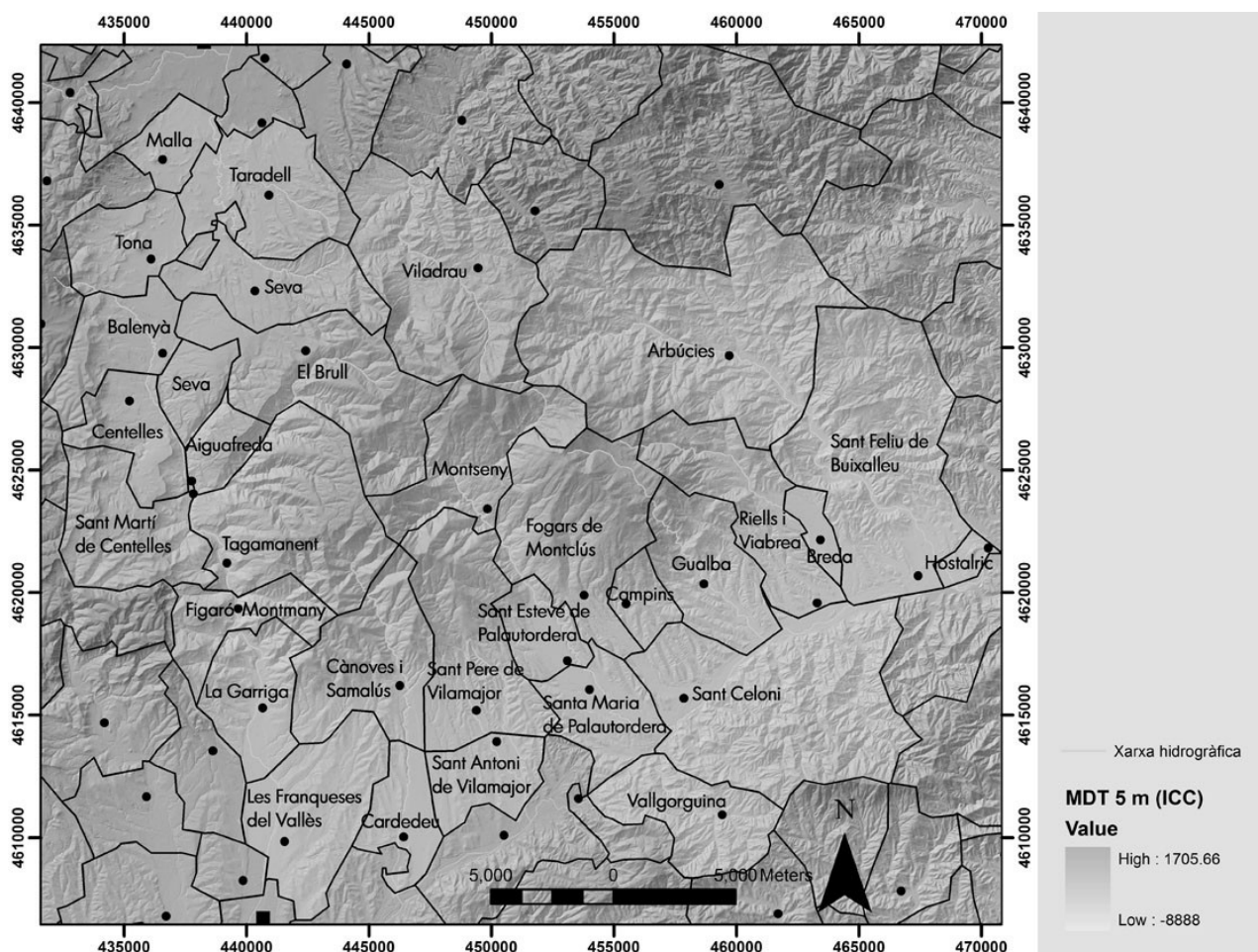

Figura 4: Termes municipals que formen l'àrea d'estudi de referència.

Aquesta elecció va unida al fet que les conques hidrogràfiques van molt lligades als principals eixos de comunicació de la zona. En aquest sentit s'ha volgut establir un perímetre que permetés estudiar la relació del Montseny amb Vic, Granollers, Sant Celoni i Hostalric (principals mercats històrics i importants nusos viaris), i a nivell general, l'articulació de la xarxa de camins del Montseny amb els eixos documentats des de més antic: l'eix Tordera – Mogent, antiga Via Augusta, posterior camí ral de Barcelona a Girona i actual A-7 i l'eix del Congost, antiga Via Ausa, camí ral de Barcelona a Vic i actual C-17.

Tenint aquests factors en compte s'ha vist que alhora d'establir un límit arbitrari per a l'àrea d'estudi general, resulta còmode agafar de referència els termes municipals actuals (fig. 4). Així doncs s'ha delimitat un superfície formada per un total de 31 termes municipals. Cal tenir present que aquest límit no deixa de ser una convenció orientativa utilitzada per tenir una referència a l'hora de fer el buidatge bibliogràfic, de la carta

arqueològica i de la cartografia antiga. Aquest fet té també una dimensió pràctica, ja que les bases de dades i la bibliografia consultades solen estar organitzades per municipis.

Per altre part, també hi ha el component històric, ja que els termes municipals no deixen de ser l'expressió del resultat de relacions sociopolítiques que s'han anat conformant al llarg del temps. El seu origen es pot remuntar sovint als termes de les parròquies i castells de l'alta edat mitjana.

2.1.1. Descripció de les àrees de treball microrregional

Dins del marc general descrit, s'han seleccionat dues àrees més reduïdes on poder treballar de forma més intensiva. En aquestes àrees s'hi ha desenvolupat el treball de camp (fig 5).

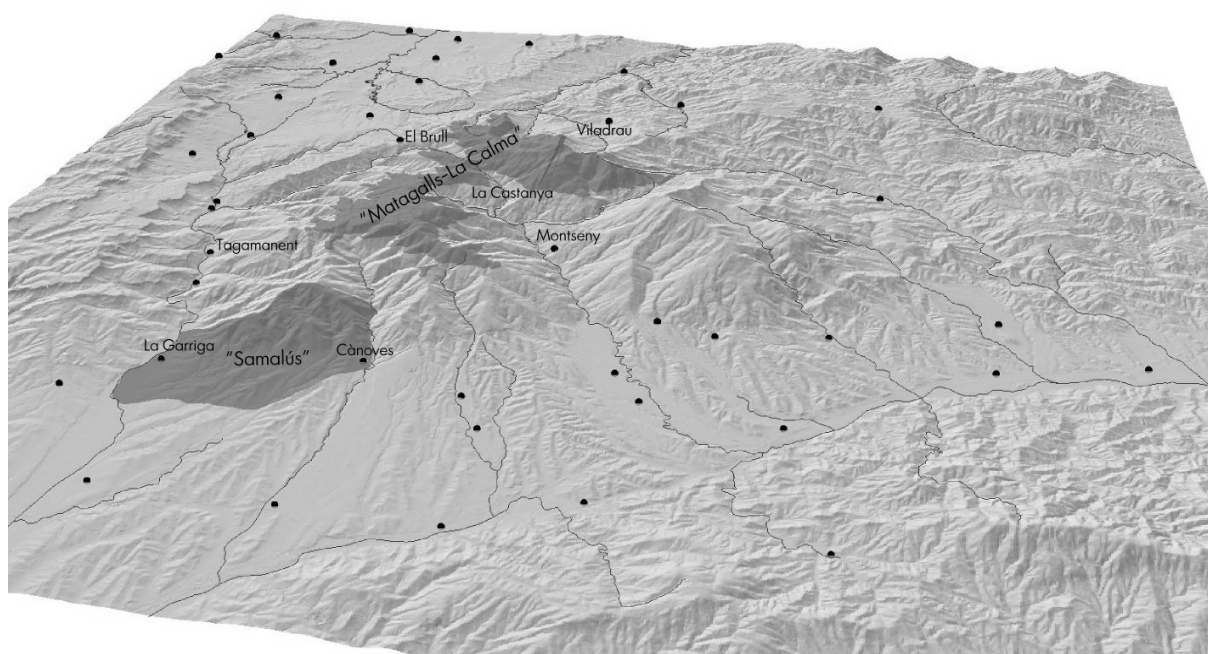

Figura 5: Situació de les finestres de treball de camp.

Els motius que ens han fet decidir per aquestes àrees concretes són variats, els intentarem resumir a continuació:

- Representativitat dels diversos paisatges que conformen el massís actualment (s'ha escollit una àrea de les parts més altes i una del peu del massís).
- Que les dues àrees estiguessin directament relacionades entre elles per tal de recollir la idea d'un transecte que cobreixi els diversos estatges altitudinals.
- Per l'àrea del peudemont s'ha tingut en compte el treball en els si del grup d'investigació: en aquest sentit es pretenia treballar un espai que pogués ser d'interès també per l'estudi desenvolupat per la Dra. M. Flórez sobre el Vallès Oriental i on es poguessin sumar els esforços. S'ha escollit l'extrem sud-

occidental, com a àrea d'interès comú dels dos estudi, ja que es tracta d'una zona on es coneixia la presència de restes de diversos períodes històrics, combinava zones més planeres amb zones de vessant i on els primers treballs preliminars en el marc de l'estudi sobre el Vallès havien mostrat un paisatge favorable a haver conservat elements del paisatge antic (Flórez 2011, 88).

- Per l'àrea de la part supraforestal s'ha intentat a més que l'àrea inclogués una mostra dels paisatges que podem trobar a partir de la cota de 1000 m.

L'àrea del pla de La Calma-Matagalls

La finestra inclou l'àrea que hi ha entre el cim del Matagalls i el turó de Tagamanent. S'ha pres com a límit aproximadament la cota 1000, comprnent dins del sector el terreny que queda per damunt d'aquesta cota, ja que és a partir d'aquest punt que es troben els prats supraforestals.

El Pla de la Calma (1350m en el punt més alt) té la forma d'un planell allargassat de direcció sud, sud-oest. L'erosió fa que a les seves vessants trobem valls estretes separades per carenes planes. El Collformic (1145m) el separa del Matagalls (1697m al cim), que forma el bloc més septentrional del massís del Montseny. El coll de Sant Marçal el separa del conjunt del Turó de l'Home – Les Agudes.

L'àrea està formada bàsicament per pissarres; tot i que trobem gresos a alguns punts de La Calma, granits i calcàries a l'entorn de Tagamanent i granits a la vessant nord de Matagalls.

El clima és el característic de les àrees mediterrànies de muntanya. Les precipitacions són abundants i és habitual la presència de neu a l'hivern.

Les àrees més altes estan ocupades per diversos tipus de landes i pastures, fruit de la pressió ramadera sobre aquestes zones. Als vessants trobem diverses formacions forestals. L'alzinar de muntanya domina sobretot l'àrea més meridional. En funció de l'alçada i l'orientació, més al nord trobem diversos exemples de bosc caducifoli (faig, roure i castanyer).

L'àrea de Samalús

S'ha agafat com a referència general una àrea delimitada a l'oest per el riu Congost i el traçat del camí ral de Vic; a l'est per la riera de Vallforners; al nord per les primeres elevacions del Montseny properes als 1000 metres en un eix entre Sant Cristòfol, Roca Centella i l'embassament de Vallforners. Comprnen sobretot els entorns del poble de Samalús (terme municipal de Cànoves i Samalús), però també part de Cànoves i La Garriga.

L'àrea comprnen doncs diversos contextos representatius dels peus de vessant del massís:

- Àrees urbanes: bona part dels nuclis urbans de La Garriga, Cànoves i Samalús queden inclosos dins de l'àrea, així com diverses urbanitzacions i masies aïllades.
- Àrees agrícoles: situades fonamentalment a la meitat meridional, al punt on comença la plana vallesana, caracteritzada en aquesta àrea per les ondulacions que formen els torrents que baixen del

Montseny. Trobem conreus de cereals juntament amb oliveres i alguna vinya. Els conreus es situen en feixes, la major part de les quals fruit d'arranjaments contemporanis per tal de crear superfícies de cultiu més grans que els marges antics. A l'àrea hi ha també algunes clapes de bosc (bàsicament pi, alzina; a més del bosc de ribera al fons dels torrents).

- Àrees forestals: ocupen sobretot la meitat septentrional, que correspon a les primeres elevacions del massís del Montseny i estan incloses dins els límits del Parc Natural del Montseny. Predomina l'alzinar. És un bosc dens amb abundant sotabosc.

Dins d'aquesta àrea s'ha treballat de forma especial el sector del veïnat del Puig (Samalús), zona en la qual s'ha treballat de forma coordinada amb altres dos estudis fets per membres del grup de recerca GIAP-ICAC. Això ha permès dur a terme un estudi arqueològic (prospeccions intenses i sondeigs de diagnosi) i sedimentològic a escala microrregional.

A part d'això també s'ha treballat de forma intensiva i/o extensiva amplis sectors de la vessant de la muntanya, de la mateixa manera que en el marc de la tesi de la Dra. M. Flórez s'havien treballat les àrees més planeres d'aquest sector (Flórez 2011).

2.2. Topografia

El Montseny apareix actualment com un conjunt muntanyós (fig 6), elevat sobre dues planes baixes i amples (la plana de Vic al nord i el Vallès al sud) i dues valls engorjades (El Congost a l'oest i la riera d'Arbúcies a l'est). Està format per 3 conjunts, disposats en forma de "U" al voltant de la vall de la Tordera, riu que neix pràcticament al centre del massís (Panareda 2006, 1991).

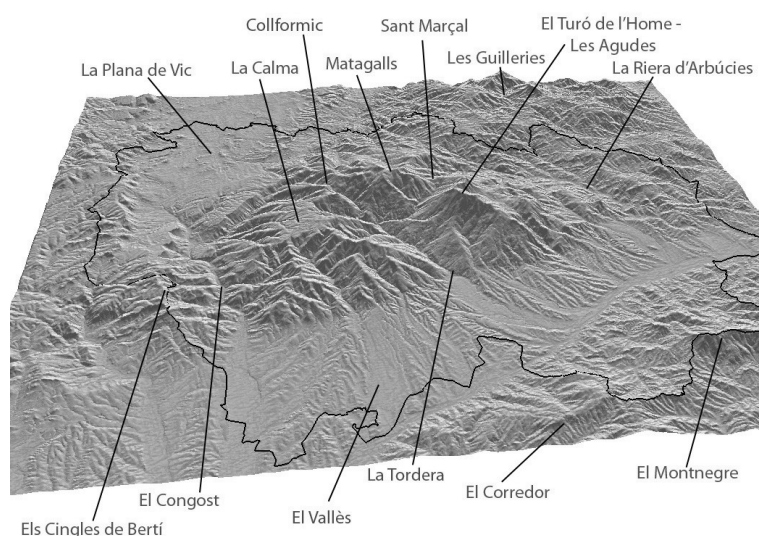

Figura 6: Principals elements topogràfics de l'àrea d'estudi (Veure també figures 1 i 3).

A la part oriental trobem el bloc del Turó de l'Home- Les Agudes, definit com "una carena estreta vorejada per vessants llargs i abruptes" (Panareda 2006, 5). Al llarg d'aquesta carena trobem els punts més alts del massís: El Turó de l'Home (1706 m¹⁶) i les Agudes (1705 m). L'orientació general de la línia de carena és nord - sud, però presenta forma de "S", de manera que, juntament amb el Turó de Morou (1311 m) que es troba més a l'est, envolten la vall de Santa Fe (1127 m), on neixen les rieres de Gualba i Breda. Cap a l'est trobem una sèrie de turons més baixos –Turó de l'Areny (1180 m), Turó de Montfort (737 m), Turó de Montsoriu (649 m)- que separen la Vall de Breda de la de la Riera d'Arbúcies, que marca el límit oriental d'aquest bloc (Panareda 2006, 5-6).

Al nord trobem el segon bloc, conformat per la muntanya del Matagalls (1697 m). Està separat de la carena de Les Agudes per les capçaleres de la Tordera i de la Riera d'Arbúcies. Els dos blocs tenen el seu punt d'unió al coll de Sant Marçal (1106 m). El Matagalls es caracteritza per ser un conjunt compacte de carenes que s'uneixen en el seu punt més alt, formant una mola que combina vessants suaus amb altres molt inclinats. Cap al nord es formen una sèrie de torrents afluent de la Riera Major, el principal dels quals és la Riera de Sant Segimon. Cap al nord-est hi ha una seguit de turons en forma de carena que separa les capçaleres de les rieres Major i d'Arbúcies i que culmina al Coll de Revell (822 m), punt on s'uneixen el Montseny i les Guillaries (Panareda 2006, 6).

A l'oest de la Tordera trobem el bloc del pla de La Calma. Es troba unit al bloc del Matagalls pel coll de Collformic (1144 m), al voltant del qual trobem les capçaleres del Gurri, la Riera de Picamena, i diversos torrents que formen part de la capçalera de la Tordera. Està format per un altiplà de forma allargada i lleugerament inclinat cap al nord-oest, vorejada de vessants llargs i abruptes. L'alçada es mou entre els 1243 m del Puig Ventós al nord, els 1154 del Parany al sud-oest i els 1344 del Puig Drau al sud-est (Panareda 2006, 6). Al nord, la vall de la Riera de Picamena/ Avencó separa el pla de La Calma de la Serra de l'Arca (881 m), que forma un petit altiplà a partir del qual trobem les darreres elevacions, ja en contacte amb la Plana de Vic. A l'est hi ha el Turó de Tagamanent (1056 m) que presideix la vall del Congost. La Riera de Vallcàrquera separa aquest turó de la carena que formen els turons del Montner (1103 m), Roca Centella (1000 m) i Santa Margarida (795 m), orientada N-S i que comunica el pla de La Calma amb la plana del Vallès. Cap a l'est, la vall de Vallforners separa aquesta carena de la del Sui (1322 m) i del Turó del Samont (1273 m), d'on neix la Riera de Vilamajor, i que marca el punt de separació de les conques del Mogent-Besós i Tordera.

Més enllà del Montseny pròpiament, l'àrea d'estudi inclou àrees que pertanyen a altres unitats geogràfiques: A l'est trobem una sèrie de turons -l'alçada varia dels 903 m. de la Roca del Pla a l'extrem nord, fins als 135 m del turó del castell d'Hostalric al sud- que delimiten la riba oriental de la vall de la Riera d'Arbúcies i que representen l'extrem sud-oest del massís de Les Guillaries. Les Guillaries representa la prolongació de la serralada prelitoral fins al seu extrem nord. En general es caracteritza per un relleu més arrodonit que el del

16 Les alçades sobre el nivell del mar que indiquem són les que apareixen al cartografia de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC).

Montseny, amb turons més baixos (l'alçada màxima són 1200 m) i altiplans (la major part del territori es troba entre els 800 i 1000 m¹⁷) al voltant dels quals es troben fondalades, sovint molt tancades.

La riera d'Arbúcies serpenteja entre els dos massissos per una vall llarga, estreta -més ample al capdamunt i més estreta a la part baixa-, i força profunda en comparació a les muntanyes que l'envolten (al nord Arbúcies es troba a 290 m i desemboca a la Tordera a Hostalric, a 88 m).

Al sud-est de l'àrea d'estudi, el relleu bé marcat per la plana al·luvial que forma el riu Tordera. Al nord d'aquest riu trobem un seguit de serres d'entre 100 i 200 metres orientades N-S que representen els últims contraforts del Montseny. Entre aquestes hi ha les valls que formen els diversos afluents del Tordera, algunes més amples com la de Breda i altres més estretes com la de Gualba.

Cap al sud, la conca alta de la Tordera es completa amb la vessant nord de la serra del Montnegre (765 m d'alçada màxima al Turó de Can Vives). Aquest massís forma part de la serralada litoral catalana, paral·lela a la costa, i del qual el Montnegre n'és el punt més alt. En la seva vessant nord, els contraforts es veuen tallats per les valls estretes de rieres com les de Furiosos, Montnegre i Olzinelles. Més ampla és la vall que forma la riera de Vallgorguina, i que representa el punt de contacte amb la serra del Corredor.

Al sud-oest del massís del Montseny, s'estén part de la plana vallesana. En aquesta zona la plana està inclinada cap al sud, a la zona on neix el Besós (l'àrea d'estudi inclou des dels 350 m on es troba el poble de Cànoves als 190 m de Corró d'avall i Cardedeu). Vers aquest punt van a drenar els diversos cursos d'aigua que travessen la plana formant petites valls que donen com a resultat el característic relleu ondulat d'aquesta comarca.

Pel seu costat occidental la vall del Congost queda limitada pels espadats dels Cingles de Bertí, darrera els quals es troba l'altiplà del Moianès. En realitat els Cingles de Bertí pròpiament dits es troben a l'extrem sud, entre els municipis de l'Ametlla del Vallès i Sant Martí de Centelles però tenen continuïtat cap al nord en una sèrie de carenes muntanyoses que tanquen la plana de Vic per la seva part occidental (Cingles del Cerdà a Sant Martí de Centelles, el Puigsagordi a Centelles o el Serrat de Font Joana a Tona serien parts d'aquestes serres que formen part dels termes de municipis inclosos en l'àrea d'estudi). L'alçada d'aquestes serres es situa al voltant dels 900 m, amb algun indret puntual on supera els 1000 m. Entre els altiplans que formen els cingles i el fons de la vall trobem una sèrie de petites valls fondes i estretes orientades perpendicularment al curs del Congost.

Cap al Nord-oest, s'obre la plana de Vic. Es tracta d'una plana allargada d'origen lacustre, orientada N-s. El relleu presenta forma de cubeta. La part més baixa es troba a la vora del riu Ter -aproximadament 450 m a l'entorn de Manlleu i Roda de Ter- mentre que cap a l'extrem sud, la part més propera al Montseny és una mica més alta, entre 500 m i 600 m. Sobre la plana s'eleven els característics turons testimoni en forma de petits "illots".

17 Dades tretes de la pàgina web de l'Espai Natural de Les Guilleries – Savassona. (<http://www.diba.es/parcsn/parcs/plana.asp?parc=2&m=15&s=80>)

2.3. Geologia

Geològicament el massís del Montseny es pot dividir en dues àrees principals (fig. 7). La vessant més oriental -igual que els veïns massissos de les Guillaries i el Montnegre- està formada bàsicament per diversos tipus de granits, fruit de la intrusió que es produí a les darreries del Paleozoic¹⁸.

La part occidental del massís, presenta una major diversitat geològica. En general dominen els materials del Paleozoic, principalment pissarres. Durant aquesta etapa hi hagué primer una llarga etapa de sedimentació i posteriorment, cap al final del Paleozoic, una fase coneguda com a orogènia herciniana, en que el Montseny quedà englobat dins una gran serralada europea (Sunyer 2009; Bertran i Tarragó 1994), i durant la qual es produïren diversos processos de plegament i d'esquistositat (Panareda 2006; Bertran i Tarragó 1994). La intrusió granítica que hem comentat al parlar de la part oriental també apareix puntualment a la part occidental, per exemple al voltant de La Garriga i al capdamunt de Vallforners¹⁹.

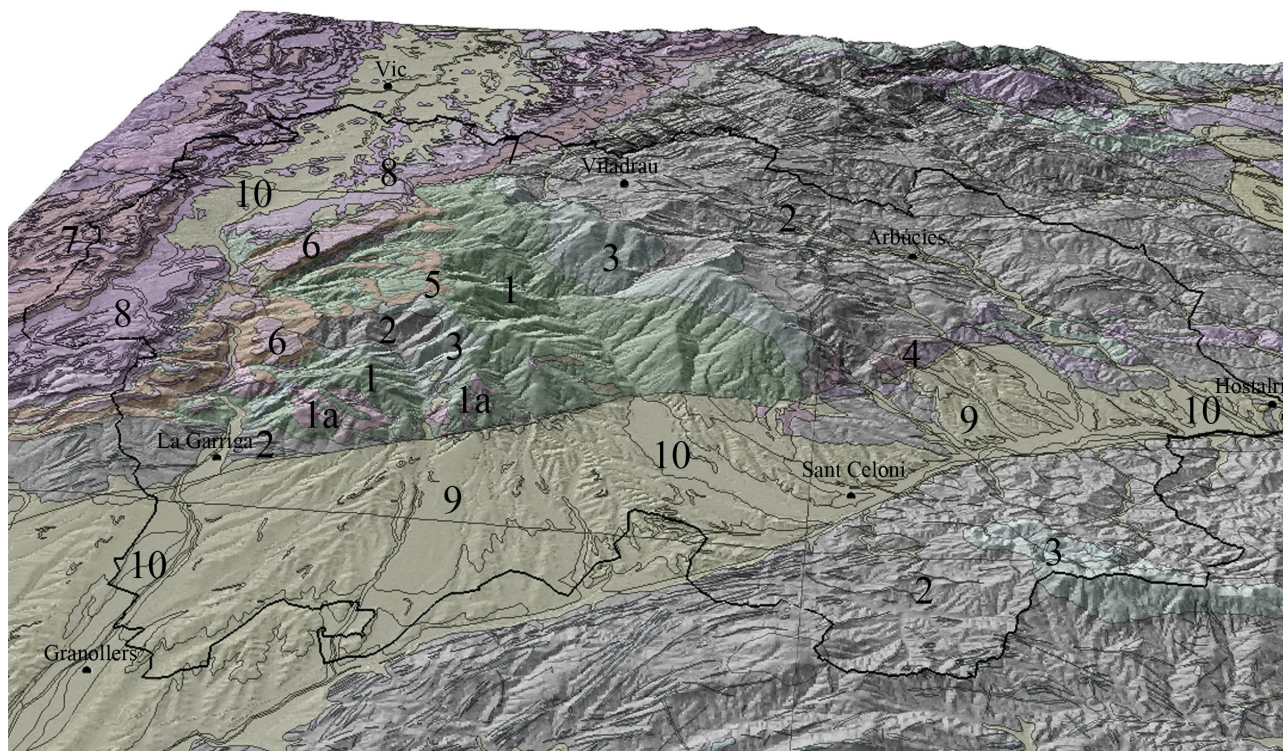

Figura 7: Representació tridimensional del mapa geològic de l'àrea d'estudi. 1. Pissarres, quarsites i calcàries (Cambroordovicià); 1a. Pissarres, calcàries i altres materials del Paleozoic; 2. Granits (Carbonífer-Premià); 3. Altres metamòrfiques (Carbonífer-Premià); 4. Marbres i esquistos (Carbonífer - Premià); 5. Gresos, argiles i conglomerats (Triàsic); 6. Calcàries i dolomites (Triàsic); 7. Gresos, margues i conglomerats (Paleogen); 7a. Sorres, margues, limolites, conglomerats i calcàries (Paleogen); 8. Sorres, margues, limolites, conglomerats i calcàries (Paleogen); 9. Argiles, arcoses, conglomerats i sorres (Neogen); 10. Argiles, graves i còdols (Quaternari). Elaborat a partir de la base geològica del Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya, escala 1:50.000 i dels mapes publicats en diverses publicacions: Panareda 1991; Boada i Ullastres 2000; Llobet 1990.

18 Per una síntesi més completa de la història geològica del Montseny vegeu Panareda 2006, 6-12; Panareda 1991, 23-34; o Bertran i Tarragó 1994.

19 Recentment s'ha proposat que algunes d'aquestes formacions es podrien relacionar amb possibles restes d'activitat volcànica detectada a l'entorn del pla de La Calma (Sunyer 2009).

Entre els dos sectors es troba una franja afectada pel metamorfisme de contacte, que correspon a les parts més altes del Matagalls, les Agudes i el Turó d'Home. Aquesta situació es repeteix al voltant de la intrusió granítica de Vallfornès.

Al sector occidental es troben també restes d'una cobertura del triàsic, que en altres moments hauria pogut ser força més àmplia. Una part d'aquesta es troba al capdamunt del Pla de La Calma, fossilitzant l'anterior relleu que presentava la forma d'una superfície d'erosió o peneplana, resultat del desgast de la serralada herciniana (Panareda 2006, 8). També es troben a l'altre costat del Congost, a la base dels Cingles de Bertí. A l'entorn de Tagamanent i Serra de l'Arca es troben, a més a més, materials del Triàsic (de tipus calcari) una mica més recents que els gresos del Pla de La Calma.

A la riba occidental del Congost, els cingles permeten veure aquesta successió de materials del Triàsic, recoberts al seu torn per materials posteriors (Panareda 2006). Tot i haver-hi un buit durant el juràssic i el cretaci, trobem recobriments d'inicis de l'era cenozoica (paleogen) a tot l'entorn de la plana de Vic. Són sobretot margues i gresos que en alguns punts emergeixen entre els materials més recents del fons de la plana, formant els petits turons característics de la plana de Vic.

Al Vallès només es troben materials d'aquest període (Oligocè) a l'entorn de Campins. Es suposa que aquests materials s'haurien dipositat en una petita cubeta separada de la plana de Vic (Bertran i Tarragó 1994, 240). També durant aquest període es produeix l'anomenada orogènia alpina que anà seguida de la formació definitiva de les diverses falles que determinen el relleu actual del massís (Panareda 2006, 10). Durant aquest període es forma la depressió prelitoral, a conseqüència dels moviments tectònics. La fossa comença a omplir-se dels materials provinents de l'erosió de les zones elevades del seu entorn, deixant finalment al descobert els materials més antics que formen el massís actual i recobrint la plana d'importants paquets de sediments bàsicament argilosos. En contrast, el nord del massís es trobava submergit per un mar interior que ocupava l'actual Catalunya central i on es seguien dipositant els materials que donaren lloc a les formacions característiques de la plana de Vic.

Els materials més moderns, corresponents al quaternari es troben al fons de la plana de Vic (un cop assecat el mar interior comencen els processos d'erosió i sedimentació de la plana) i al voltant dels principals cursos fluvials del Vallès en forma de dipòsits al·luvials.

Una característica de diversos sectors mitjans i alts del massís és la presència de formacions periglacials²⁰, fruit de la dinàmica de les diverses glaciacions que haurien anat modelant les parts més altes del massís al llarg del Quaternari.

20 El coneixement d'aquestes dinàmiques al Montseny parteix dels treballs de Salvador Llobet (Llobet 1977; Boada 1997).

2.4. Clima i hidrografia

Les diferències en alçada, exposició solar, topografia i la influència de diversos corrents d'aire, donen lloc a una diversitat climàtica important en les diverses parts del massís²¹. Així doncs, en el fons dels plans hi ha un clima mediterrani subhumit (Vallès) o mediterrani humit de tendència continental (Osona). A mesura que augmenta l'altitud, es troba un clima mediterrani més humit i fresc en funció de l'altitud i la insolació. En les parts més altes el clima és de tipus atlàntic. En general les precipitacions són més abundants cap al nord-est, mentre que al sud-oest trobem un clima més sec. Durant l'hivern és força habitual trobar neu a les cotes més altes. Són fenòmens característics la inversió tèrmica i la formació de boira al fons de les valls, amb el resultat que en determinats períodes les temperatures són més càlides a les zones altes amb bona insolació que no pas a les més baixes.

El predomini del clima mediterrani dóna com a resultat unes precipitacions irregulars que resulten en uns cursos fluvials de marcat caràcter torrencial.

Els diversos cursos d'aigua que neixen a les vessants del Montseny (fig. 3 i 8) es distribueixen entre les conques fluvials del Ter (nord), del Besós (oest) i de la Tordera (est). Tots però comparteixen actualment unes característiques semblants: poca regularitat, un recorregut relativament curt i una antropització molt intensa.

En les parts més altes circulen amb forma de torrents intermitents, la qual cosa dificulta definir les seves "fonts" ja que el punt de surgència pot variar (Llobet 1990, 23). A més a més, els cursos principals es formen a partir de la unió de diversos torrents de mida similar. Aquests formen valls estretes i tancades anomenades habitualment sots o rieres.

Un cop a la plana, els diversos rius i rieres han anat excavant petites valls més planeres que al mateix temps han estat reomplertes pels materials arrossegats per les diverses corrents (fig. 7).

El principal curs fluvial del Montseny és la Tordera, que neix al centre del massís, rebent aportacions dels tres conjunts principals (La Calma, Matagalls i Turó de l'Home-Agudes), abans d'arribar a la plana a on es troben els nuclis de Palautordera fins a topar amb la serralada litoral, ressegueix a continuació el peu del Montnegre primer cap al nord-est i després cap al sud-est. Des del Montseny els principals afluents són les rieres de Gualba, Breda i Arbúcies i, des del Montnegre, les rieres de Vallgorguina, Olzinelles, Furiosos i Montnegre.

La meitat occidental de l'àrea d'estudi queda inclosa dins de la conca del riu Besós, riu que es forma al sud del Vallès a partir de la unió de diversos cursos provinents sobretot de la serralada Prelitoral. Dins de l'àrea d'estudi trobem les "subconques" del Mogent i el Congost.

El Mogent neix al peu de la serra del Corredor (serralada litoral) i circula al peu d'aquesta serra cap al sud-

²¹ La climatologia del Montseny al llarg del segle XX està força ben estudiada (Llobet 1990; Panareda 2006). De fet es pot considerar un punt privilegiat en aquesta matèria, ja que es compta amb les dades de l'observatori del Turó de l'Home, un dels primers observatoris meteorològics instal·lats en alta muntanya a Catalunya. Es tracte d'un projecte iniciat el 1881 però que no fou una realitat fins a 1932 (Figueras 1996).

que trobem a l'entorn del massís n'hi ha algunes que han estat considerades d'interès medicinal. Dins de l'àrea d'estudi trobem la deu d'aigües termals de La Garriga i les aigües sulfuroses de Tona.

2.5. El paisatge vegetal

Un dels aspectes més destacats del massís és la seva gran biodiversitat²³. Com a fet singular, al Montseny hi trobem formacions vegetals pròpies de l'Europa mediterrània (pinedes, alzinars, etc.), de les regions biogeogràfiques eurosiberiana (boscos de faigs i avets) i boreoalpina (prats subalpins). Situació, altitud, clima o el tipus de sòl -a part de l'activitat humana- han propiciat aquesta diversitat. Algunes formacions han quedat aïllades en el massís, de manera que ha propiciat el desenvolupament d'espècies endèmiques. A més són diverses les espècies es troben al límit de la seva zona d'expansió (Panareda 2006).

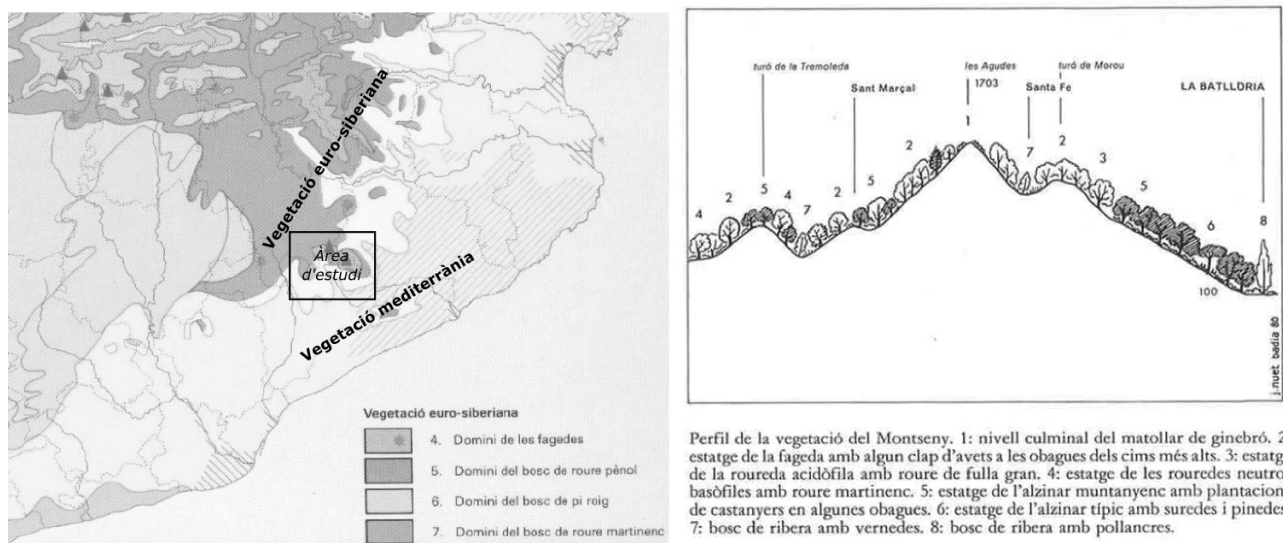

Figura 9: Situació de l'àrea d'estudi en relació a les principals regions vegetals del nord-est de l'actual Catalunya (Panareda 2006, 17) i perfil de la vegetació del Montseny (Panareda 1991, 51). S'aprecien la situació del Montseny en un punt de contacte entre les regions mediterrània i euro-siberiana i els diversos estats vegetals.

Aquestes formacions apareixen distribuïdes en estats que conformen el mosaic de paisatges característic del massís del Montseny²⁴.

23 Aquest fet ha li ha valgut el títol de "Reserva de la Biosfera" atorgat per la UNESCO el 1978.

24 Aquesta classificació dels estats amb les diverses formacions s'ha fet seguint Panareda 2006, 23-41

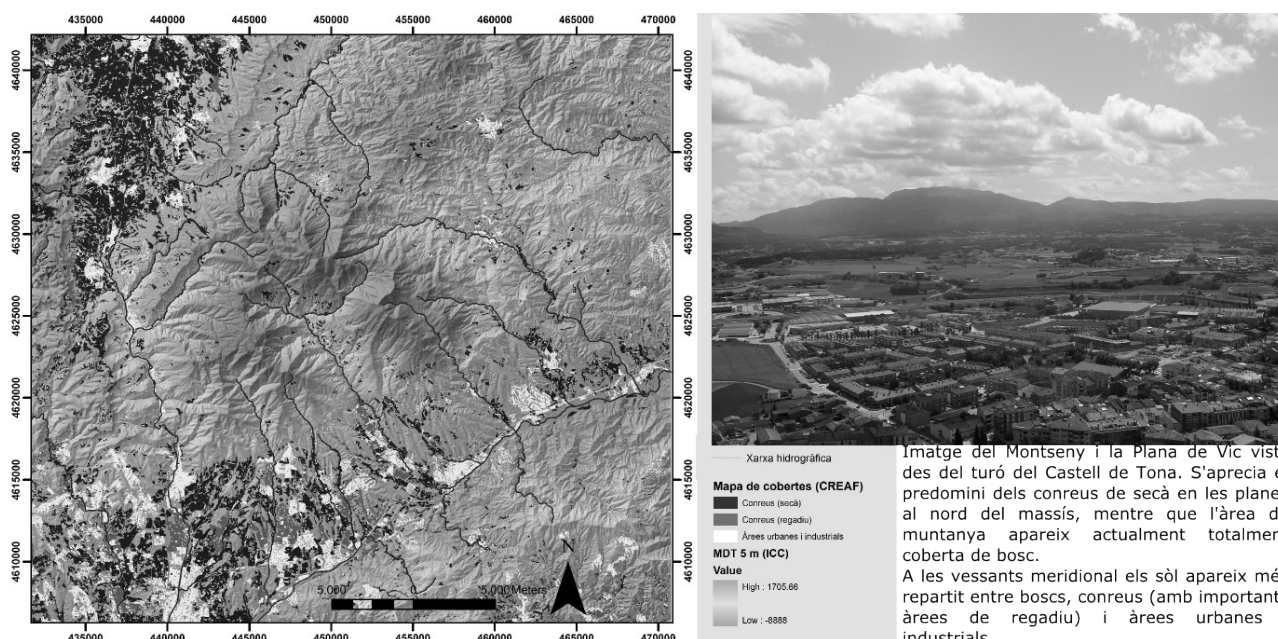

Figura 10: Zones ocupades per conreus i àrees urbanes i industrials segons el Mapa de Cobertes del Sòl de Catalunya, 4a edició (MCSC4).

Deixant a part les zones conreades i urbanitzades (fig 10), les àrees més baixes del massís són ocupades pels boscos mediterranis (fig. 11). Es tracte sobretot d'alzinars amb algunes pinedes.

La formació més característica és l'alzinar amb marfull de diversos tipus, que sol arribar fins a cotes de 400 – 800 m. El més habitual és el caracteritzat per la falzia negra; però també inclou les suredes, força abundants cap al sud-est del massís; l'alzinar amb roure cerrioide es fa en llocs on els sòls són més profunds; l'alzinar esclarissat o amb arboç es troba en zones de sòls molt prims o on la pressió antròpica ha estat intensa (ocupa antics conreus o és resultat de l'exploració forestal).

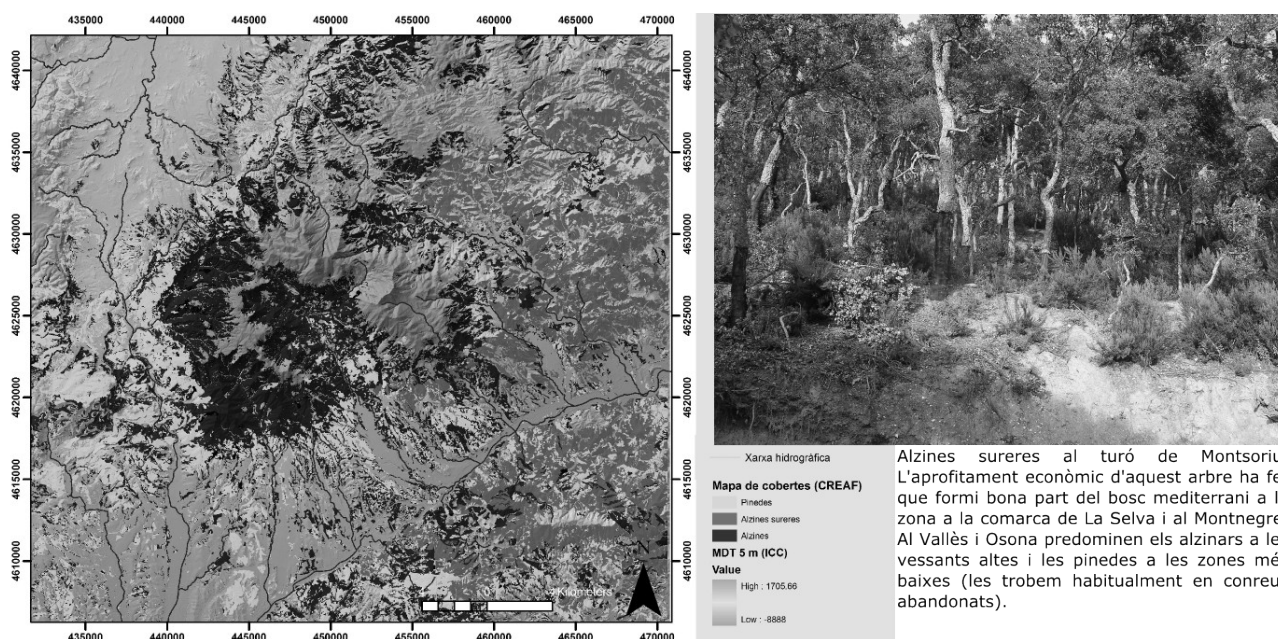

Figura 11: Boscos de tipus mediterrani segons el MCSC4.

Entre 400-700 m i 1000-1200 m trobem l'alzinar muntanyenc, on l'alzina pot estar acompanyada d'alguns caducifolis com el roure martinenc i el castanyer, i en que algunes plantes que es troben als alzinars més baixos són substituïdes per altres més pròpies de les rouredes.

Les garrigues, brolles i pastures seques són comunitats arbustives i herbàcies que es poden trobar al mateix estatge de l'alzinar, aprofitant les zones on el bosc ha desaparegut o on difícilment es podria formar.

La vegetació eurosiberiana (dita també centreeuropea) es caracteritza per boscos caducifolis que necessiten més humitat i frescor que els boscos mediterranis. Actualment trobem aquests boscos per sobre de l'estatge de l'alzinar, ocupen una àmplia franja a les vessants orientals i septentrionals del Matagalls i el Turó de l'Home i diverses clapes a l'entorn del pla de la Calma i cap a la plana de Vic. Rouredes i sobretot fagedes són els boscos eurosiberians més característics del massís (fig. 12).

Actualment al Montseny les rouredes són de petites dimensions i aïllades les unes de les altres. En aquest estatge es poden trobar també plantacions de castanyers i pi roig.

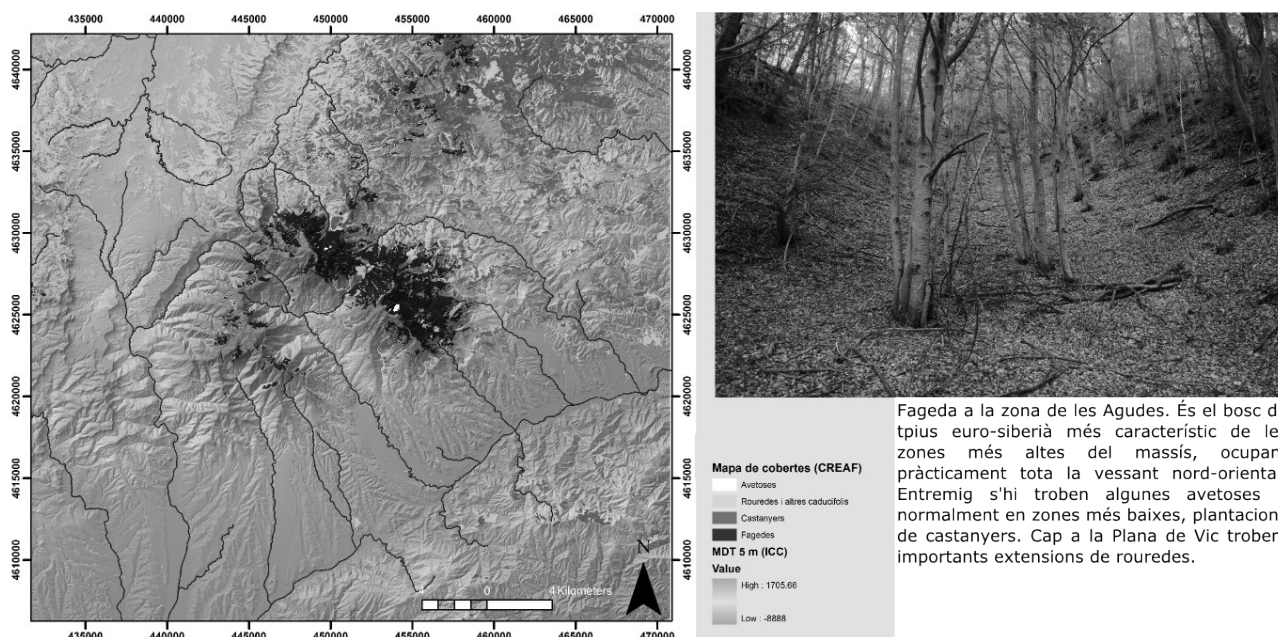

Figura 12: Boscos de tipus euro-siberians segons el MCSC4.

Les rouredes de roure martinenc són boscos propis d'entorns més secs, de clima submediterrani. El bosc de roure martinenc amb boix és característic del substrat calcari i es sol trobar cap a la plana de Vic i en alguns indrets del Congost, en el mateix entorn es troben també pinedes de pi roig. En canvi el de roure martinenc amb falguera aquilina es fa als vessants silicis del nord-oest, entre 600 i 1000 m. El bosc de roure de fulla gran amb blada -es troba entre les cotes 900 i 1500 m- representa la transició entre les rouredes submediterrànies i els boscos mesòfils. Les rouredes acidòfiles de baixes latituds ocupen petites extensions entre els alzinars en els vessants inferiors i mitjans del sector meridional i oriental, allà on els sòls són més profunds i humits. Actualment en molts d'aquests llocs trobem un bosc mixt de roure i alzina o plantacions de

castanyers.

La roureda de roure de fulla gran es troba en vessants muntants, principalment cap al sud-est. Es fa entre les cotes 700 i 1200, sobre substrat silici i amb clima mediterrani humit quasi atlàntic.

Dins de la vegetació eurosiberiana s'hi inclouen també els boscos humits d'avellaners i freixes. Es fan als fons de les fondalades, els avellaners entre 700-1000 m i la freixeneda a 800 – 1200 m. Sovint apareixen en forma de franges entre la vegetació de ribera i els alzinars o rouredes. En algunes avellanedes s'ha localitzat el llorer-cirerer de Portugal, espècie indicativa de l'existència d'antics boscos laurifolis (propis d'ambients subtropicals). (Panareda 2006, 31).

L'estatge de la fageda es situa a partir dels 1000 m i fins al capdamunt del cims. En les zones més assolellades és difícil de trobar a menys de 1200 m, mentre que a les més ombrívols la cota pot baixar, i es pot arribar a trobar alguns faigs aïllats fins a cotes de 400 m. En cotes altes es troben avetoses dins de la fageda.

La fageda amb descàmpsia és la pròpia dels vessants inclinats, amb sòls més prim i àcids. És la més estesa al Montseny. La Fageda amb buixol es fa en replans i fondalades suaus, on es troben sòls més profunds. Situada sobre sòls calcaris trobem la fageda amb boix. N'hi ha només alguns exemples a la vora de Collformic. Comparteix moltes característiques de les rouredes de roure martinenc.

La degradació dels boscos centreeuropeus dona lloc a diversos tipus de landes: La landa de ginestell i falguera aquilina es forma sobre sòls airejats, poc compactes i una mica profunds. Es pot trobar a l'estatge de l'alzinar muntanyenc, la fageda i rouredes acidòfiles. La landa de bruguerola és el tipus de landa més estesa al Montseny. Apareix sobre sòls erosionats, àcids i compactes, resultat normalment d'una intervenció continuada per part de l'home. Entre la landa de bruguerola, en els sòls més profunds i humits, es troba la landa de falguera aquilina. A diferència d'altres landes hi trobem espècies pròpies dels prats humits.

Resultat de la destrucció dels boscos i matollars per obtenir terres de conreu, artigues, prats de dall o pastures es formen diversos tipus de pastures on es desenvolupen comunitats herbàcies.

La vegetació de ribera de tipus eurosiberiana forma una franja de vegetació caducifòlia a les ribes dels corrents d'aigua. Si poden trobar plantes pròpies de l'estatge de la fageda que en aquests entorns arriben a cotes més baixes. Entre aquesta vegetació trobem: sargar, gatellada, diversos tipus de verneda i omeda. La degradació d'aquests boscos de ribera dona lloc a comunitats com la bardissa.

La vegetació de tipus boreoalpina la trobem als punts més alts en forma de matollars i pastures (fig. 13). En les landes de bruguerola de més alçada es troben moltes espècies considerades d'afinitat boreoalpina com el ginebró. El matollar de ginebró és una altre formació característica de les parts més altes dels massís, per sobre dels 1600 m. A la cresta dels Castelletes de Les Agudes es troba el matollar de boixerola. El matollar de ginebró comparteix espai amb diverses comunitats herbàcies que formen les pastures que es poden trobar a les parts més altes del massís.

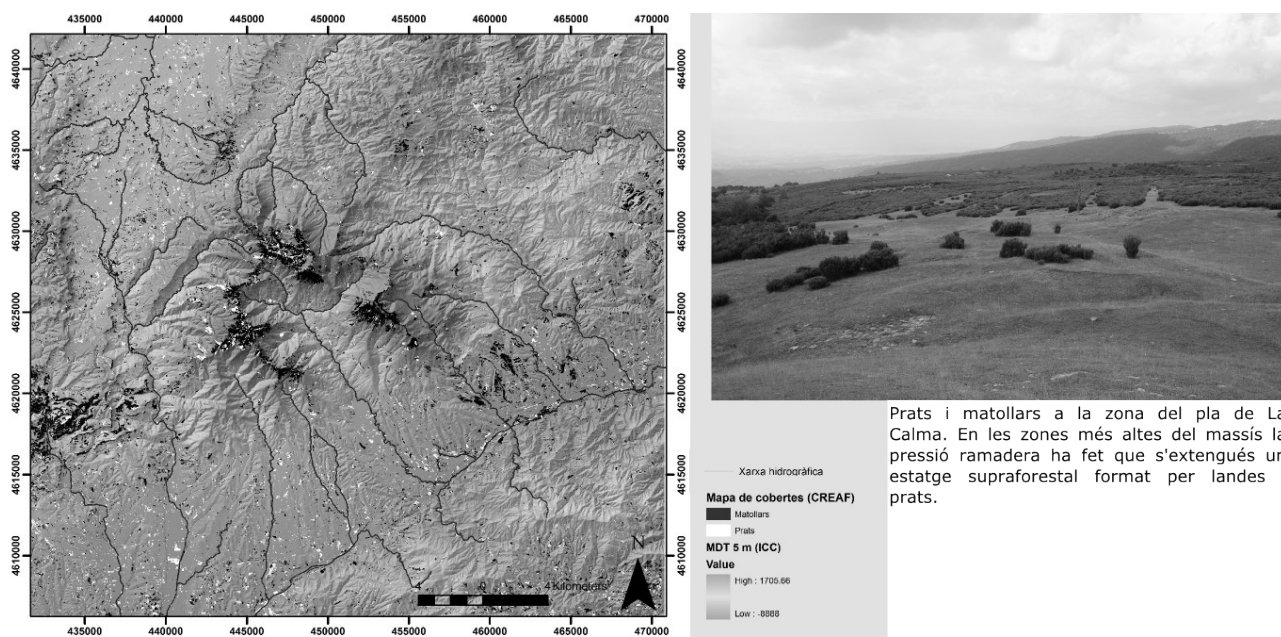

Figura 13: Prats i matollars segons el MCSC4.

2.5.1. Dades paleoambientals i evolució del paisatge vegetal a l'àrea d'estudi

Del paisatge preindustrial al paisatge postindustrial

Actualment el Montseny apareix com una gran massa boscosa entra les planes properes on predomina l'espai conreat, sobretot a la banda occidental on les valls són més amples. Tot i això no es tracte de paisatges uniformes. Normalment es tracte d'espais clapejats, en els quals trobem àrees de conreu entre els boscos o petits boscos enmig de les planes conreades. En general es podria descriure com un "paisatge mosaic".

En la composició del paisatge vegetal hi influeixen de forma significativa el clima, el tipus de sòl i l'acció humana. Es tracta d'elements dinàmics que s'interrelacionen entre ells, conduint a canvis en el paisatge al llarg del temps. Són dinàmiques que poden deixar un registre en el paisatge actual i del qual s'ocupen diverses disciplines (paleobotànica, geologia/geomorfologia, arqueologia, etc...). Precisament una de les claus de l'arqueologia del paisatge és l'esforç per a la integració d'aquestes dades.

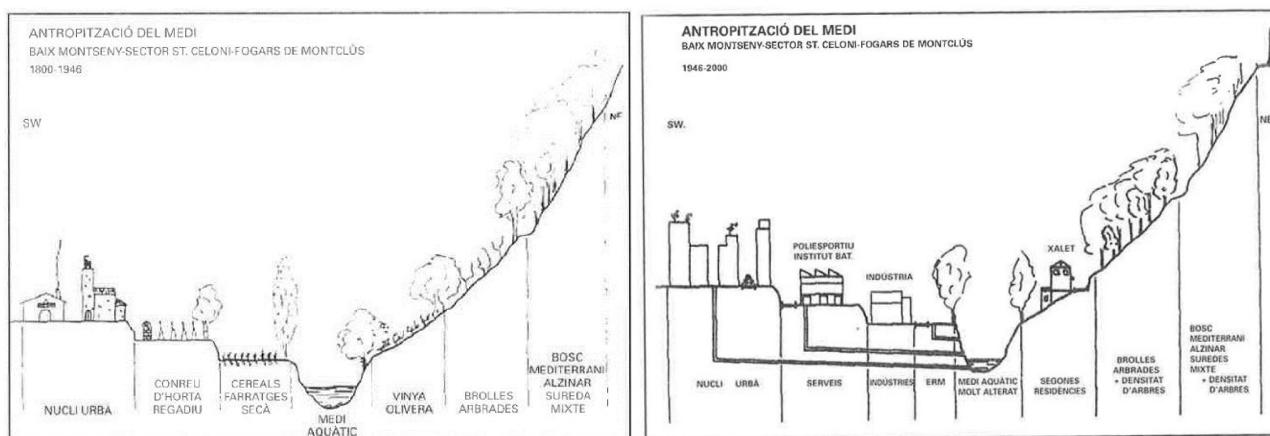
En el cas del Montseny, per a l'estudi d'aquestes dinàmiques tenim una primera referència en els treballs que des de la geografia han abordat els canvis ocorreguts les darreres dècades²⁵. Són treballs centrats en els canvis que el desenvolupament contemporani està causant en el medi ambient des d'una òptica integral que inclou tan la geografia física (vegetació, hidrografia, sedimentologia, etc.) com la geografia humana (demografia, activitats econòmiques, vies de comunicació, etc.). En aquest sentit, es parla d'un paisatge que

25 Es podria marcar el punt d'arrencada per aquest interès de la geografia contemporània en la dinàmica històrica dels paisatges del Montseny en la tesi de Salvador Llobet (Llobet 1947), però són sobretot els treballs citats de Martí Boada (Boada 2002) i Josep Maria Panareda (Panareda 2006) els que han seguit una línia d'investigació en aquest camp. A destacar els treballs portats a terme a la zona del Montnegre (Otero *et al.* 2012) i a la conca de la Tordera (Boada *et al.* (eds) 2008; Font *et al.* 2002c).

es sol anomenar “tradicional” o “preindustrial” –probablement a causa de la dificultat de trobar una paraula millor per a definir aquest concepte- associat fonamentalment als usos de la muntanya els segles XVIII i, sobretot, XIX, però que reflecteix un model de societat que arrenca a l’edat mitjana i una tecnologia que es manté força estable des de l’edat del ferro fins a la revolució industrial. A partir d’aquests estudis, els principals canvis que trobem entre el paisatge actual respecte aquest paisatge “preindustrial” es poden resumir en algunes tendències generals:

En primer lloc, hi ha una regeneració del bosc per la disminució de la pressió antròpica, de manera que la massa forestal colonitza espais anteriorment ocupats per feixes de conreu i matollars

Els boscos reflecteixen l’impacte continuat de l’acció antròpica. Si no s’hagués produït aquesta acció, canviaria el percentatge d’espècies i la seva distribució sobre l’espai. La roureda seria molt més extensa, ocupant part d’àrees que ocupa l’alzinar. Els matollars i prats estarien reduïts en els punts més extrems. Serien boscos molt més madurs. Precisament l’abandonament de les activitats forestals pot fer que evolucionin cap a una major maduresa, sempre i quan el procés no sigui interromput pel foc²⁶, ja que el primer efecte d’aquest abandonament és l’augment del sotabosc i del perill d’incendi. Per altra part, també s’han detectat punts en que la vegetació de tipus mediterrani s’expandeix en àrees de caducifoli²⁷, la qual cosa ha estat relacionada amb el canvi climàtic que, a nivell global, s’està produint actualment (Boada 2002). Més enllà d’aquestes tendències generals s’ha de tenir present que la realitat és més complexa, donant-se tota mena de situacions locals. A més, aquests són estudis sobre fenòmens en curs, el que dificulta el seu anàlisi.

Perfil del tipus d'ocupació i usos de sòl, durant l'etapa preindustrial.

Perfil d'ocupació i usos del sòl: període postindustrial

Figura 14: Perfils de models de paisatge preindustrial i postindustrial al Baix Montseny (Boada 2002, 59 i 75)

Els paisatges preindustrials: L'arqueologia ambiental al Montseny.

Si per a les èpoques més recents es disposa –a més de la possibilitat d'observar els fenòmens directament- d'un ampli ventall d'informació (registres meteorològics, fotogràfics, etnogràfics, botànics, mapes de

²⁶ El foc és un important agent de transformació del paisatge, no només pel seu efecte directe, si no també perquè un incendi sol anar seguit de processos d'erosió que poden canviar les característiques del sòl i per tant la vegetació que si pot establir de forma potencial.

²⁷ A inicis del s.XXI (Boada 2002), es detectava un cert augment de l'alzinar i una disminució de la fageda.

vegetació, etc.) fruit d'una cada cop més intensa activitat científica al massís; per estudiar èpoques més reculades i aprofundir en les dinàmiques històriques anteriors als s. XVIII, la informació es redueix.

Per als períodes històrics modern i medieval (ss. IX-XVIII) es compta amb les fonts escrites, a través de les quals es pot extreure informació sobre els diversos elements del paisatge. Actualment no existeixen treballs de buidatge sistemàtic a tot el massís, però sí que s'han publicat algunes descripcions de geògrafs i viatgers d'època moderna (Boada 1989; Gordi *et al.* 1995, 52-58) i han estat diversos els treballs d'història medieval on aquest tema s'ha treballat d'una forma més o menys explícita a nivell local o en algunes zones del massís (Oliver 2003; Aventín 1990; Gordi i Vilaginés 2003; Vilaginés 2001; Rueda i Tura 2002). A nivell general es disposa de documentació abundant per l'època moderna (ss. XVI - XVIII) i la baixa edat mitjana (ss. XIV - XV). El volum de documents dels ss. XI - XIII és menor i encara és més escassa per a l'època carolíngia (ss. IX - X); tot i que potser per aquest motiu la documentació existent és relativament millor coneguda. Les fonts escrites corresponents al període islàmic, visigòtic i de l'imperi romà sobre l'àrea d'estudi són completament anecdòtiques per a l'estudi del paisatge.

Així doncs, per als períodes anteriors a la conquesta carolíngia de la zona, només podem comptar amb les dades provinents de la arqueobiologia (palinologia, carpologia, antracologia) i de la geologia (sedimentologia, geomorfologia). En aquest aspecte trobem una limitació important que s'arrossega des de l'implantació d'aquestes tècniques a Catalunya. En un primer estudi de síntesi dedicat a l'evolució del paisatge vegetal a la depressió prelitoral, els autors adverteixen que és fet com una primera aproximació "sense cap pretensió d'aconseguir una síntesi completa, empresa que resta per a propers treballs" (Gordi *et al.* 1995, 62). Un article de 2002 dedicat a l'evolució del paisatge del Montseny s'inicia amb la frase: "El coneixement de l'evolució del paisatge montsenyenc, continua avui en dia essent una de les assignatures pendents en l'àmbit dels treballs d'investigació publicats en el Montseny" (Rueda i Tura 2002, 95). En el moment de redactar aquestes línies no es pot dir que la situació hagi avançat massa.

La principal mancança és que per al Montseny no disposem d'estudis fets sobre seqüències sedimentàries contínues i de formació natural. Les més properes es varen fer a inicis dels 90 a la desembocadura del Besòs, al pla de Barcelona (Riera 1995), i poden tenir un cert interès com a indicador regional; però en tot cas, no coneixem seqüències del propi Montseny. A les comarques veïnes, només es feu un estudi palinològic de sediments de l'antic estany de Sils (La Selva) (Pérez-Obiol *et al.* 1991), però sense datacions que permetin situar les dades obtingudes en una cronologia concreta. Aquest buit en la investigació destaca en un massís que, en línies generals, es troba ben investigat. En bona part, aquest fet té relació amb la dificultat de trobar registres sedimentaris adequats per als estudis pol·línics, els quals donen els millors resultats en zones humides com estanys, llacs, llacunes o torberes²⁸.

Malgrat això, no és inexistent a les parts altes del massís la toponímia relacionada amb antigues àrees

28 Hi ha referències de la troballa de plantes associades a formacions torboses a la vall de Santa Fe (Panareda 2006, 19), però tenint en compte la morfologia d'aquesta vall el més possible és que si hagués existit una torbera estigués al lloc que actualment ocupa el pantà. Queda oberta la pregunta de si es conserva part del sediment d'aquesta antiga torbera sota les aigües.

humides (p.ex. “Pla de l’Estany”, “Turó de l’Estanyol”, “Pla de la Llacuna”, etc.). La documentació medieval i moderna també reflecteix l’existència d’estanys i Llacunes a les parts més baixes del Vallès i la Plana de Vic (Bosch 1991; Bolós i Hurtado 2001; Vilaginés 2001, 25) i com ja hem comentat, al fons de la comarca de La Selva es conserva part de l’estany de Sils. En definitiva, tampoc es pot descartar del tot que en el marc de treballs multidisciplinaris en que es combinin arqueomorfologia, geomorfologia, sedimentologia i paleobotànica es puguin obtenir alguns resultats que permetin avançar en el coneixement paleoambiental d’aquestes àrees.

En qualsevol cas, falta un marc de referència a on contrastar les dades provinents dels registres de caràcter “antròpic”, que, en el nostre cas, serien les fonts documentals i els estudis palinològics i antracològics realitzats en jaciments arqueològics. En ambdós casos es tracta de registres d’interès per l’estudi del comportament de les societats i la seva relació amb l’entorn, però que reflecteixen una selecció prèvia que pot resultar en una visió molt esbiaixada del paisatge a nivell general.

Dades paleoambientals provinents d’excavacions arqueològiques

El Montseny tampoc és especialment afortunat pel que fa als estudis paleobotànics en jaciments, ja que aquests històricament han estat vinculats sobretot a la investigació prehistòrica i al massís només s’han realitzat intervencions molt puntuals en jaciments d’aquest període. En general, es considera que al massís no hi ha coves i avencs (Boada 1990, 68)²⁹, que és l’hàbitat més conegut per la prehistòria i on se solen fer més estudis paleobotànics.

Dins de l’àrea d’estudi i en les zones immediates només de forma molt puntual s’han realitzat estudis paleobotànics de jaciments (fig. 15): a inicis dels anys 90 es realitzà l’estudi palinològic (Yll 1991) i antracològic (Panosa 1991, Annex 2) de l’excavació de la necròpoli de Can Trullàs³⁰ (Granollers, Vallès Oriental); També els 90 es realitzaren estudis pol·línics i antracològics en les excavacions dutes a terme pel Museu Etnològic del Montseny als jaciments arbuciençs de Can Pons (Font et al. 1999b; Rueda i Burjachs 1999; Rueda i Tura 2002) i al castell de Montsoriu³¹ (Rueda i Burjachs 1999; Rueda i Tura 2002); hi ha també un estudi antracològic (Allué et al. 2006) d’algunes sitges del bronze final de Can Santa Digna i estudis antracològics i carpològics -actualment inèdits (Fortó et al. 2009)- al Pla del Serrador (Les Franqueses del Vallès); finalment, al sud de la plana de Vic s’han fet estudis paleoambientals al jaciment del Camp de les Lloses (Tona)³². Als anys 90 es realitzaren alguns estudis que es poden incloure entre els pioners d’aquestes tècniques a Catalunya, però que no han tingut gaire continuïtat a partir del 2000. Dels 77 llocs de l’àrea d’estudi on s’han fet intervencions arqueològiques a partir dels anys 80, només en mitja dotzena s’hi han fet

29 Si que hi ha baumes a tot el massís i algunes petites coves –sobretot a la zona del Congost– com la Cova dels Moros a Aiguafreda o la Cova del Duc a Tagamanent, en les quals no s’ha realitzat, que coneguem, cap recerca de tipus arqueològic o sedimentològic.

30 Sobre aquesta intervenció veure Tenas 1993 i Uscatescu *et al.* 2004.

31 Les intervencions en aquest jaciment han continuat fins el 2010, desconeixem però si s’han fet més anàlisis dels publicats.

32 Actualment aquest jaciment es troba en curs d’excavació. Al catàleg de la exposició permanent (Duran *et al.* 2008, 48-49) apareixen algunes dades provinents d’estudis pol·línics i antracològics, però no existeix cap publicació amb les dades d’aquests estudis ni de forma específica ni en publicacions generals sobre el jaciment.

estudis paleoambientals (fig. 15) i només de la meitat d'aquests s'han fet publicacions específiques sobre els resultats.

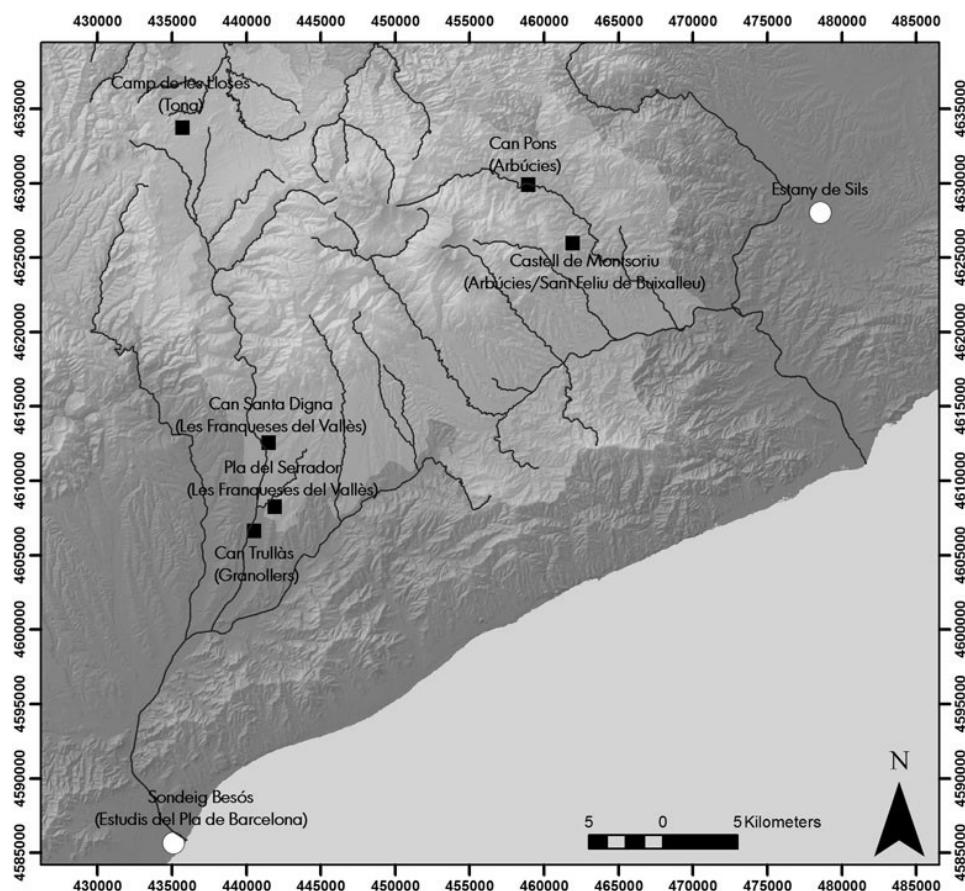

Figura 15: Situació respecte l'àrea d'estudi dels sondeigs sedimentològics i jaciments arqueològics on s'han fet els estudis paleoambientals mencionats en aquest text.

En la següents figures (taula 2 i figura 16) intentem presentar de forma resumida els resultats d'aquests estudi paleoambientals. Hem intentat posar èmfasi en el context arqueològic de les mostres, ja que per la naturalesa dels estudis creiem que es fonamental de cara a la interpretació.

Els jaciments estudiats representen una mostra de diverses cronologies i contextos sedimentaris i geogràfics. En conjunt, permeten una primera visió general de tota l'àrea i períodes sobre els quals es centra el treball (des d'abans de l'època ibèrica fins a l'època medieval). Tot i això són dades molt fragmentàries: Els jaciments es troben als tres extrems de l'àrea d'estudi, tots ells en contextos de plana. Només Can Pons i el Camp de les Lloses són de la mateixa cronologia, per als altres períodes només comptem amb un exemple i hi ha períodes no representats (els que correspondrien al Neolític i primeres etapes del Bronze i als segles VI-III ne i III-XI ne)³³.

Un cop d'ull general als resultats permeten apreciar diferents "entorns ecològics" dels quals els habitants dels diferents jaciments obtenien recursos i que cal suposar que serien presents a les seves àrees de captació.

33 S'ha de comptar però amb les dades del Pla del Serrador, les quals presenten ocupacions dins d'aquestes cronologies, tot i que només tenim referències de les dades relatives al període altmedieval (VII-IX ne, aproximadament).

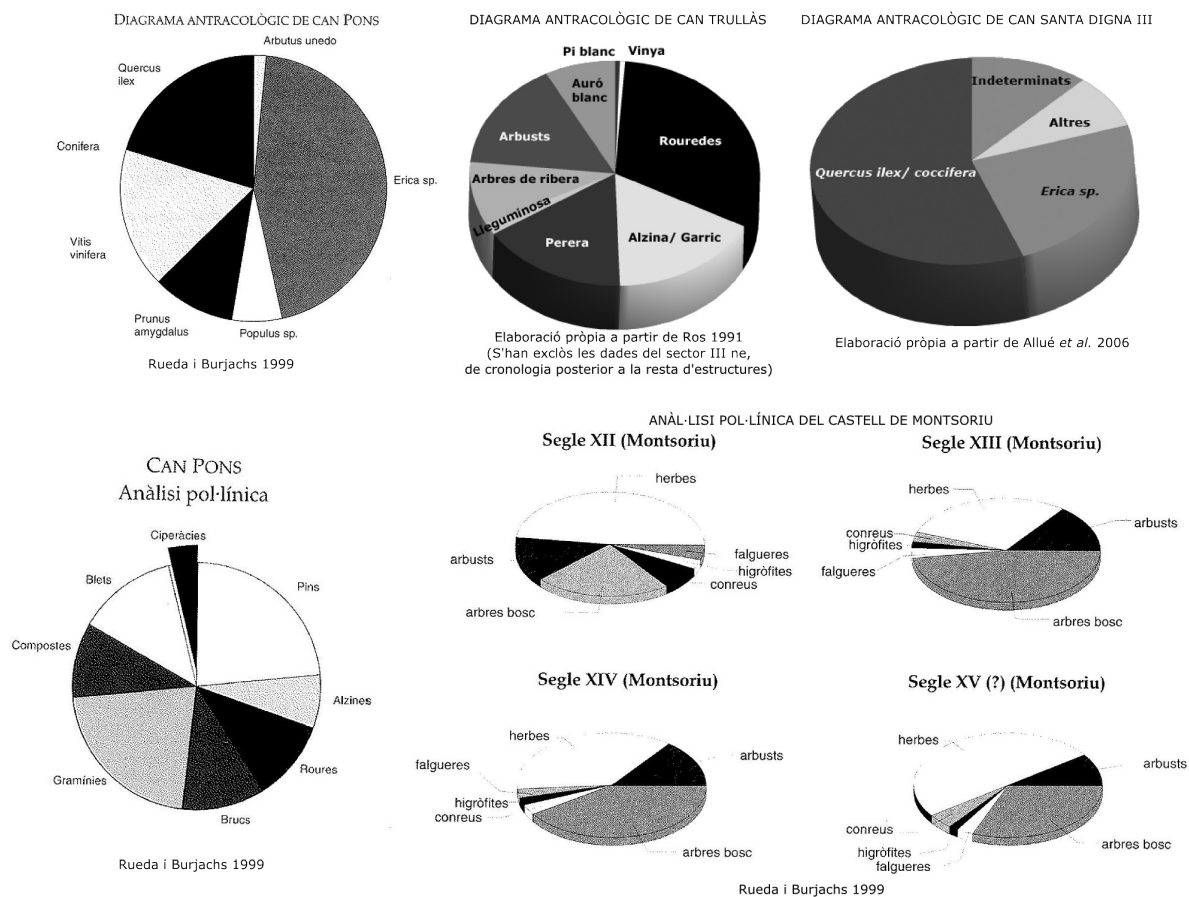

Figura 16: Dades dels diversos jaciments en forma de diagrames. Les dades apareixen totes sumades, sense discriminar per tant el seu context arqueològic (Dades provinents de diverses publicacions: Rueda i Burjachs 1999; Ros 1991; Allué et al. 2006).

Els alzinars estan representats en tots els jaciments excepte el Pla del Serrador. Juntament amb les rouredes formarien la vegetació potencial de la major part del territori. En principi les rouredes es desenvolupen en sòls més profunds i humits i els alzinars en sòls més prim i secs. Dins dels alzinars s'han d'incloure formacions com les suredes i les garrigues (de fet els estudis no diferencien entre elles). Associats als alzinars hi haurien també diversos arbustos que també tenim representats a tots els jaciments (brucs, aladerns, etc.). Com hem vist a l'inici d'aquest apartat, de forma natural aquestes comunitats arbustives ocuparien els sòls més prim i s'estendrien sobretot allà on els boscos mediterranis estiguessin més oberts (sigui per l'acció antròpica directa o per causes que anomenaríem naturals) i el seu percentatge disminuiria en els boscos més madurs.

Les rouredes també apareixen a tots els jaciments amb l'excepció de can Santa Digna, el cirerer de guineu i la varietat silvestre de la perera estarien associats a aquestes formacions (Panosa 1991, Annex 2).

Rouredes, alzinars i garrigues poden compartir un mateix espai i de fet poden representar tres estadis diferents de l'evolució d'un paisatge³⁴. Sobre sòls erosionats (per exemple després d'un incendi) es formarien en primer lloc comunitats arbustives, en cas de que es consolidin s'aniria formant un alzinar. Allà on es formin sòls prou

34 De fet, els roures, els garric i les alzines pertanyen al mateix gènere, *Quercus*, la qual cosa vol dir que no sempre les restes paleobotàniques permeten la seva diferenciació.

profunds i es donin les condicions d'humitat adequades, l'alzinar donaria lloc a la roureda³⁵. Evidentment no és un procés que es doni sempre de forma automàtica d'aquesta manera, ja que una comunitat vegetal no deixa de ser un organisme molt complex on la interacció dels diversos factors que hi influeixen poden donar lloc a respostes diferents. Pel que fa al nostre cas, cal destacar que les dades de que disposem semblen indicar la existència de les tres formacions a l'entorn dels jaciments que s'han estudiat.

Els pins també apareixen en tots els jaciments excepte a Can Santa Digna. Inclou espècies que poden trobar-se en quasi tots els ambients i tenen una gran capacitat de dispersió pol·línica, el que fa que normalment estiguin sobrerrepresentats als diagrames pol·línics (Yll 1991). Normalment es considera que ocuparien l'espai de rouredes i alzinars deteriorats, especialment gràcies a la seva capacitat de regeneració després dels incendis. En qualsevol cas les pinedes són habituals en ambients mediterranis. Les dades dels jaciments donen percentatges petits pel que sol ser habitual, la qual cosa podria indicar que no ocuparien àrees gaire extenses.

Un altre grup que apareix ben representat en els diversos jaciments, de nou amb l'excepció de Can Santa Digna, és el dels boscos de ribera, entre els quals incloem oms, verns, freixes o pollancre. Aquest fet sembla lògic, ja que excepte en el cas del castell de Montsoriu, tots els jaciments es troben al costat d'un curs d'aigua i els boscos de ribera serien una de les fonts de fusta a l'abast.

Les altres formacions boscoses que actualment trobem al Montseny estan molt menys representades. Només al Camp de les Lloses hi ha indicis de faig i avet. Al castell de Montsoriu, la presència de restes de cèrvids podria ser un indicatiu indirecte de l'existència d'aquest tipus de bosc (Rueda i Tura 2002, 111). Actualment aquests boscos es troben a una cota força més alta que els jaciments estudiats. Potser l'absència més significativa -malgrat que no se'n puguin extreure majores conclusions amb les dades actuals- seria als jaciments de la vall de la riera d'Arbúcies, ja que actualment la fageda ocupa una part significativa de les vessants d'aquesta vall. Per contra la seva presència al Camp de Les Lloses és difícilment interpretable amb les dades actualment publicades, més enllà de constatar-ne la presència en un punt més o menys proper al jaciment i la distribució actual en zones muntanyoses de l'entorn de la Plana de Vic.

Els estudis paleobotànics també reflecteixen un nombre significatiu d'herbes i plantes de diversos tipus. La identificació normalment no permet concretar gaire i per tan, en aquests grups es barregen plantes cultivades i silvestres i amb usos potencials molt diferents (indicadors ramaders, plantes comestibles, medicinals, amb aplicacions en artesanía). Normalment només s'identifiquen grans grups, que inclouen espècies que es poden trobar en pràcticament qualsevol entorn.

Tot i això, els cereals són presents a tots els estudis palinològics amb l'excepció de Can Pons, on probablement es trobarien inclosos dins el grup de les gramínies. En aquest jaciment també s'hi ha documentat el cultiu de faves. Una situació semblant es dona amb algunes espècies d'arbres i arbusts que apareixen al registre; quasi mai és possible precisar si es tracta de varietats silvestres o cultivades. És el cas de la vinya, present de forma

35 Aquest procés ha estat estudiat en algun punt del Montseny (Panareda 2006)

anecdòtica a Can Trullàs i més significativa a Can Pons. En aquest darrer jaciment, ha aparegut associada a àmbits d'emmagatzematge el que sembla indicar que es podria tractar d'un cultiu.

Respecte a la vegetació herbàcia, és present a tots els estudis pol·línics. Sembla que a l'entorn dels jaciments hi hauria espais oberts, on segurament es desenvolupaven diversos conreus. De tota manera, el seu significat concret cal buscar-lo en el context arqueològic més que en un reflex del paisatge. Can Pons és un jaciment rural, enfocat cap a l'explotació agropecuària i segurament per això el grup de les poàcies (gramínies) és el més nombrós. En el cas de Can Trullàs cal relacionar les dades pol·líniques amb el context funerari i els rituals que l'acompanyen. El predomini de les asteràcies en diversos contextos d'aquest jaciment es podria relacionada tant amb aquest fet com també amb la major capacitat de conservació d'aquest tipus de pol·len. També en el cas de les diverses fustes el context és bàsic. Tan a Can Pons com a Can Santa Digna, l'antracologia indica que en aquests jaciments l'alzina era seleccionada preferentment com a combustible. A Can Pons, l'estudi pol·línic dona un percentatge més alt de roure -absent al registre antracològic-; en canvi, els carbons associats a les llars i al forn eren exclusivament d'alzina. A Can Santa Digna al tractar-se de restes dipositades de forma secundària és més difícil d'establir de forma directa la funcionalitat, però en principi es tracta de residus de tipus domèstic i els carbons hi haurien arribat com a restes de combustible que es podria haver utilitzat en diversos tipus d'activitats (cuina, forns de diversos tipus, etc.). A Can Trullàs, els forns han donat cada un exclusivament una sola espècie, sens dubte la llenya utilitzada en l'última fornada que no s'hauria netejat. En els dos casos es tracta d'espècies associades a la vegetació de ribera. En canvi, la resta de contextos donen una diversitat més àmplia de fustes. És interessant apuntar que aquests forns presenten una cronologia posterior a la resta de contextos, és a dir a partir del final d'ús de la necròpolis a mitjans del s. III n.e. Estarien doncs a cavall de la tardoantiguitat o l'alta edat mitjana.

Els arbustos en general, i els diversos tipus de brucs (*Ericaceae*), també es poden relacionar amb diversos usos. Les branques més primes són útils per encendre foc, però també eren utilitzats en la construcció, com passa amb la teulada de Can Pons, i tradicionalment s'han fet servir en la fabricació d'eines.

Els estudis pol·línics del pla de Barcelona com a marc de referència "regional".

Per tal de posar en relació aquestes dades amb un context més general, ens hem de referir principalment als estudis realitzats al pla de Barcelona (fig. 17) per el Dr. S. Riera (Riera 1995; Riera i Palet, 2008; Palet i Riera, 2009; Palet *et al.* 2011; Carrión *et al.* 2012, 308-311), que, com hem dit anteriorment són els estudis sobre seqüències de formació natural més propers a l'àrea d'estudi.

L'àrea que comprenia aquest estudi correspon a la costa central catalana amb l'exclusió del Maresme, és a dir, aproximadament des de la desembocadura del Besós fins al nord del Penedès.

En aquesta àrea es veu des del neolític una diferenciació entre una àrea meridional (des de l'entorn del riu Llobregat cap al sud) amb predomini d'una vegetació mediterrània perennifòlia i sotmesa a una major pressió antròpica i una àrea septentrional (precisament a l'entorn de la desembocadura del Besós) amb una

El període del bronze sembla acompanyat d'una major sequedat que el neolític. Al sector nord es desenvolupa un bosc mixt de roure i alzina que des de llavors formaria la "vegetació potencial" de la zona. En canvi al sud, seguint la tendència iniciada anteriorment, es consolida una vegetació més típicament mediterrània amb alzinars i una presència important de pinedes. De fet, des de la fi de la prehistòria sembla haver-hi una estabilització de la vegetació i és segurament l'activitat antròpica el principal agent transformador. L'impacte humà es deixa sentir bàsicament de forma intensa però localitzada durant la protohistòria i l'antiguitat.

Un fenomen que sembla recurrent des de la prehistòria és el d'una explotació caracteritzada per un artifatge itinerant, lligat a una explotació agropecuària extensiva. Paral·lelament, es va consolidant una explotació més estable, sobretot durant els períodes ibèric i romà a l'entorn del Llobregat. Al Besós les àrees conreades haurien estat reduïdes tan en època ibèrica com romana, amb una certa regeneració forestal cap als ss. IV-V ne (Riera i Palet 2008, 71-72).

A partir de la fi de l'antiguitat les transformacions del medi vegetal semblen prendre un caràcter més general. Precisament cap als segles VII i VIII trobem una desforestació general de tota l'àrea mitjançant el foc, associada a l'increment dels indicadors d'activitat ramadera. Es manté però la base heretada del període anterior, amb boscs mixts de roure i alzina al nord i pinedes al sud. A partir del s. X hi ha una disminució dels indicis ramaders i una certa recuperació del bosc. Es mantindrien però les pastures humides al delta del Llobregat i al Penedès. Durant els segles XII i XIII es detecta un augment destacat del conreu de cereals vinya i olivera a tots els sectors, associada a un període més sec que l'anterior.

Les dades de l'estudi de la zona costanera finalitzen en aquest període. A partir dels diferents estudis històrics i paleoambientals es coneix que a partir de la baixa edat mitjana hi ha un refredament del clima que porta a la coneguda com a "petita edat del gel" entre els segles XV i XVII. A partir del s. XVIII s'entra a un nou període càlid que dura fins a l'actualitat. Entre el s. XVIII i inicis del s. XIX es produiria el punt de màxima expansió agrícola, tal i com passa al Montseny (Llobet 1990). Com ja hem dit, a partir del desenvolupament de les societats industrials hi ha un retrocés de l'espai conreat i una nova expansió del bosc.

Dins d'aquest marc general, l'àrea del Montseny, tindria més afinitat geogràfica amb el que succeeix al nord del pla de Barcelona (tan per proximitat com per formar, parcialment, part de la mateixa conca hidrogràfica). De tota manera, el fet que en una àrea relativament petita i en principi força homogènia en quan a condicions climàtiques com és la costa Barcelonina i del Garraf es puguin establir diferències significatives pel que fa les dades paleoambientals, posa de manifest que les dinàmiques locals són determinants i que sense estudis més aprofundits de cada sector és molt difícil extreure conclusions sobre les el paisatge vegetal a les regions més properes al Montseny.

A partir d'aquestes limitacions, constatem que les dades paleoambientals dels jaciments de Can Trullàs, Can Santa Digna, Can Pons i Pla del Serrador semblen coherents amb el que es veu a les seqüències del Besós. En tots els casos es suggereix la presència d'un bosc d'alzina i/o roure amb àrees més o menys obertes a l'entorn

dels jaciments on es desenvoluparien comunitats arbustives i herbàcies que podrien prendre la forma de brolles, garrigues, prats o conreus diversos.

Els estudis paleoambientals fets a Can Pons són especialment interessants pel que fa a la detecció d'un fenomen com l'artigatge, present també als diagrames del pla de Barcelona. Les primeres excavacions fetes en aquest jaciment (Font *et al.* 1994a; Rueda i Burjachs 1999) posaren de manifest que les estructures havien estat construïdes sobre nivells amb una gran quantitat de carbons fruit de la crema d'un bosc d'alzines. En una cala feta a la vora del jaciment (Sala *et al.* 2004) també es detectaren nivells similars associats a material ibèric que els autors de l'excavació relacionaren amb l'activitat agrícola de l'entorn del jaciment. Malauradament no tenim coneixement de que es realitzés cap estudi antracològic d'aquesta última excavació.

La situació a la vessant nord és més difícil de valorar amb les dades disponibles. El camp de les Lloses és l'únic jaciment on apareixen espècies més representatives del bosc centreeuropeu com el faig i l'avet. Podria ser tant que aquests ocupessin part de la plana de Vic com que la seva presència es degui a la relació d'aquest jaciment amb les àrees més muntanyoses i/o més septentrionals.

Ja al període medieval, les dades publicades del Pla del Serrador només permeten constatar la presència de roure i cirerer d'arboç en el registre antracològic i de vegetació pròpia d'espais oberts i/o cultivats, entre els quals el blat, la vinya i lleguminoses (Fortó *et al.* 2009). A part d'aquest punt, les úniques dades provenen del Castell de Montsoriu. La interpretació que donen els autors de l'estudi pol·línic d'aquest jaciment (Rueda i Burjachs 1999) és d'un turó majoritàriament desforestat entre els segles XII i XIV (aquest fet el relacionen amb les funcionalitat defensiva i de control visual de l'assentament). Deixant de costat la vegetació de ribera, el bosc estaria format sobretot per alzinars amb alguns pins. En les mostres del s. XIII apareix també pol·len de roure i de castanyer³⁶. La cobertura arbòria seria major en aquest moment. El segle XIV tornaria a reduir-se la superfície del bosc, amb un descens del pi. Els autors relacionen aquests darrers canvis amb l'inici de la petita edat del gel. Les plantes conreades (cereal, sègol, vinya, olivera, castanyer) també apareixen ben representades en aquest jaciment. Finalment hi ha la presència de plantes pròpies de medis aquàtics, en principi relacionades amb les cisternes del castell.

Malgrat les prevencions respecte a les dades que hem anat comentant, la situació que dibuixen les dades paleoambientals d'aquest jaciment es correspon força a la situació que reflecteixen els estudis del pla de Barcelona per a aquests períodes.

En conjunt, les dades disponibles permeten una primera aproximació a l'evolució dels boscos mediterranis, incloent entre aquests les rouredes. En canvi els altres estatges de la vegetació actual del massís estan molt menys representats als registres de que disposem. La principal causa és la ubicació dels indrets on s'han realitzat els diversos mostreigs.

Tot i això, en el diagrames del pla de Barcelona apareixen petites proporcions de faig i avet des de la primera

³⁶ La presència d'aquesta espècia al diagrama pol·línic del Besós es fa habitual a partir de l'edat mitjana. Amb anterioritat apareix només de forma molt testimonial (Riera 1995; Carrión *et al.* 2012)

fase (abans del 8000 B.P.), tot i que sembla que tenen una expansió que tindria lloc, aproximadament, a partir del 3000 B.P. En l'estudi del pla de Barcelona es discuteixen els significats que pot tenir aquest fet -comú al mediterrani nord-occidental- (Riera 1995, 180-183). En primer lloc hi ha la possibilitat de que en determinades circumstàncies es poguessin desenvolupar fagedes a les planes costaneres; aquest, però, no sembla el cas del pla de Barcelona on, per altra part, el percentatge és sempre massa petit. Sembla doncs que es tractaria principalment de pol·len provinent d'estatges situats a major altitud i/o que hauria arribat a través d'aportacions fluvials³⁷. Així doncs, la interpretació que es dona d'aquestes espècies és que s'haurien desenvolupat als vessants muntanyosos, al voltant dels 1000 m. Curiosament aquest desenvolupament coincideix amb la disminució general dels boscos caducifolis. La raó d'aquest fet podria estar relacionat amb raons climàtiques. L'augment de la temperatura i l'acció antròpica hauria afavorit les espècies més mediterrànies com l'alzina a la plana, però l'augment de les precipitacions a les zones de muntanya hauria afavorit el manteniment de les fagedes i avetoses³⁸, accentuant potser les diferències altitudinals.

Com a resum final, direm que les dades paleoambientals permeten constatar la presència dels elements que constitueixen els principals estatges de la vegetació del Montseny que hem descrit a l'inici de l'apartat -amb l'excepció del Boreoalpí³⁹- des dels inicis del Neolític; però no permeten comparar les dinàmiques dels diferents estatges, la qual cosa representa una limitació molt important en l'anàlisi dels paisatges del Montseny.

Pel que fa les planes prelitorals, seguint els resultats del diagrama del Besós, sembla que hi hauria una primera fase -corresponent aproximadament amb el Neolític- dominada per un ambient submediterrani humit en que la roureda seria dominant. Una segona fase a partir del bronze en que els boscos típicament mediterranis avançarien cap al nord, donant lloc a formacions mixtes d'alzina i/o roure i en que les pertorbacions antròpiques podien ser localment intenses. A aquesta fase correspondrien els registres de Can Santa Digna, Can Trullàs i Can Pons. Una tercera fase començaria a partir de la tardoantiguitat i l'edat mitjana, en que sembla incrementar-se l'impacte de l'activitat antròpica en el paisatge vegetal. En una primera etapa aquest impacte sembla més vinculat a indicadors ramaders i, a partir de la plena edat mitjana, es detecta una expansió agrícola que arriba als seus màxims en època moderna (Riera i Palet 2008, 74-75). Finalment, a partir del segle XVIII trobaríem configurada la base del paisatge dit tradicional que han estudiat geògrafs i botànics.

37 En aquest sentit el pol·len de faig i avet apareix als sondeigs situats als deltes del Llobregat i del Besós, rius que reben aportacions des de l'interior i les serralades prelitorals, tot i que desconeixem fins a quin punt poden haver transportat sediments des d'aquestes zones als deltes. Aquí cal afegir com a element d'interès la presència de faig i avet al jaciment del Camp de les Lloses, situat a la zona de naixement del Congost, i no als jaciments situats més avall del mateix curs fluvial.

38 Riera 1995, 190.

39 Això sembla normal pel tipus de dades que tenim, en que falta la dinàmica altitudinal.

3. Història de la recerca al massís del Montseny

3.1. El massís vist per geògrafs i naturalistes

El Montseny compta amb una llarga tradició investigadora en molts camps, dels quals l'arqueologia per desgràcia no és dels més desenvolupats. En canvi si que s'hi han realitzat una gran quantitat d'investigacions sobre vegetació, fauna, geologia i etnologia (Boada i Rosell 1990).

Existeixen obres en que es dona notícia de diverses característiques del Montseny des d'època moderna⁴⁰, però és entre finals del segle XIX i inicis del segle XX que es produeix un fort increment en els estudis sobre la muntanya, i també en les produccions literàries. El moviment excursionista té en el Montseny, per la seva diversitat biològica i proximitat a la ciutat, un escenari privilegiat de les seves "excursions científiques" i estades literàries en que la muntanya esdevé la font d'inspiració⁴¹. En aquesta època s'han de sumar les aportacions d'alguns pioners de la ciència a Catalunya a les d'alguns estudiosos locals.

A partir de la guerra civil es produeix una certa davallada de la producció científica i literària sobre el massís (en consonància al que succeeix arreu del país), així com un canvi en el tipus de recerca que s'anirà desenvolupant a partir dels anys 50 i les dècades següents (amb l'aparició de nous investigadors i la influència, sovint limitada per la situació del país, de la renovació de moltes disciplines).

Des d'aquests moments fins a l'actualitat les aportacions sobre el coneixement del Montseny són molt nombroses i difícils de resumir, especialment a partir de finals dels 70 i 80, en que la creació del parc natural per una banda i el desenvolupament dels estudis universitaris per l'altre han donat un gran impuls a la recerca i la difusió (Panareda 1991, 12-14; Boada, 2002, 17-24).

Dins de la recerca que s'ha realitzat els últims 60 anys destaquem les aportacions que des de la geografia han realitzat sobretot tres autors des de la perspectiva general del Montseny com un paisatge format per la interrelació d'elements naturals i humans. Ens interessa aquesta via per la seva proximitat amb la idea de paisatge cultural que vol explotar l'arqueologia del paisatge. En aquest sentit aquests autors incorporen sovint als seus treballs, de forma diversa, tot tipus de dades, des de les pròpies de les ciències naturals a fonts considerades "històriques", en un altre punt d'aproximació amb l'actual arqueologia del paisatge.

El primer autor és el granollerí Salvador Llobet, que el 1947 publicà la seva tesi amb el títol "El medio y la vida en el Montseny"⁴² fortament influït per la geografia regional francesa de l'època, de la qual extragué l'aparell conceptual i metodològic. Seguint aquesta corrent geogràfica, l'obra es presenta com una síntesi global en que els diversos capítols analitzen diversos aspectes físics i humans del massís. Resultant un document que a banda de les importants aportacions que feu en el seu moment (alguns aspectes conceptuals i metodològics del seu treball s'han anat superant en el temps), és també un retrat de la societat montsenyenca

40 Destaca la descripció "geogràfica" de Pere Gil a inicis del segle XVII i els estudis botànics de Joan Salvador (s. XVII) i els seus descendents (s. XVIII). (Boada, 2002, 18-19).

41 Guerau de Liost, Verdaguier, Maragall, d'Ors o Segarra són només alguns dels noms més coneguts que han escrit textos dedicats al massís.

42 Llobet 1990: aquesta és la reedició de la tesi doctoral publicada el 1947.

dels anys 40, just abans que comencés una gran transformació socio-econòmica i ambiental del massís (Boada 2002, 30-40). Una altre aportació de Llobet és la incorporació de la dinàmica històrica, per la qual realitzà una important recerca documental amb algunes aportacions novedoses pel que fa a documentació històrica d'època moderna sobre el massís.

A inicis dels 70 començà la seva activitat el també geògraf vallesà Josep Maria Panareda, treballant precisament la dinàmica del paisatge al Montseny, partint bàsicament de la geografia física, però incorporant el factor humà en aquesta dinàmica (Panareda 1973).

Des d'una òptica semblant ha desenvolupat la seva tasca d'investigació el santceloní Martí Boada des de mitjans dels 70 fins a l'actualitat. Des de l'òptica mediambiental i de l'ecologia aquest autor ha treballat el paisatge del massís, principalment les seves darreres transformacions (Boada 2002).

Finalment destacar els treballs que s'han portat a terme a través del propi parc natural⁴³ i del Museu Etnogràfic del Montseny – La Gabella⁴⁴ per inventariar el patrimoni cultural del massís en un sentit ampli, incloent tota mena de patrimoni immoble i de caràcter etnogràfic.

Finalment, en l'àmbit de l'arqueologia del paisatge al Montseny, hem de citar l'article de Josep Manuel Rueda i Jordi Tura titulat "Ocupació humana i transformacions del paisatge de Montseny" (Rueda i Tura 2002). A partir del recull de diversos estudis realitzats en el marc de les recerques impulsades els darrers anys pel Museu – Etnogràfic del Montseny – La Gabella, els autors fan una primera aproximació a la història del paisatge del massís, integrant dades arqueològiques i paleobotàniques.

3.2. La recerca arqueològica a l'àrea d'estudi

Pel que fa a la recerca arqueològica, cada comarca i en menor mesura cada municipi ha tingut una dinàmica pròpia. La història de la recerca arqueològica en les diverses comarques, ha estat abordada en treballs de síntesi (Uscatescu *et al.* 2004 i Flórez 2011, 16-20 al Vallès Oriental; Llinás 1995 per La Selva i Molas 1982 per Osona). La major part de l'arqueologia s'ha desenvolupat sobretot a les àrees de plana de cada una de les comarques i en menor mesura en àrees de poca alçada (com la serralada litoral al Vallès o alguns turons d'Osona i La Selva). El Montseny apareix habitualment com una àrea secundària dins de l'arqueologia general de cada una de les comarques⁴⁵.

43 En aquest aspecte destaquem com a més recent l'"inventari del patrimoni construït", inclòs dins el "Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc del Montseny" (2008).

44 Des d'aquesta institució s'elabora l'"Inventari del Patrimoni Etnològic del Montseny", que es troba al "Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana. Servei de Patrimoni Etnològic".

45 En la col·lecció "Monografies del Montseny" s'inclouen alguns treballs de síntesi que recullen notícies de tot el massís (Arxé 1990; Rodà 2009)

Vallès Oriental

A nivell cronològic hem dividit l'evolució de la recerca en aquesta comarca en quatre fases, marcades per unes característiques que s'han de relacionar tan amb el desenvolupament de l'arqueologia a Catalunya, com amb la situació socio-cultural i els esdeveniments històrics del moment.

Malgrat que es tinguin notícies puntuals anteriors, el primer grup de dades arqueològiques sobre l'àrea d'estudi el situem entre finals del segle XIX i la Guerra Civil⁴⁶, temps en que alguns dels vestigis de la comarca despertaren l'atenció de diversos personatges. Les notícies provenen d'autors vinculats a l'església (com per exemple del canonge de la catedral de Vic, Jaume Ripoll, o de mossèn Gudiol) i de grups d'excursionistes.

Fruit d'aquest moment coneixem una sèrie de notícies disperses que es publicaren en el seu moment, principalment sobre els vestigis que eren més visibles.

En aquest moment el registre arqueològic es valorava sobretot pel seu valor històrico-artístic. D'aquesta manera es documentaven bàsicament elements que destaquessin en aquests aspectes (mil·liaris, mosaics, escultura, monuments megalítics). Difícilment es documentava el context arqueològic en que es feien les troballes.

Alguns elements foren recollits i es portaren a institucions com el museu diocesà de Vic o el museu nacional arqueològic de Barcelona.

D'aquest període cal destacar, per més sistemàtica, la tasca de Tomàs Balvey, farmacèutic de Cardedeu que desenvolupà la seva activitat sobretot el primer terç del segle XX. Documentà i recollí vestigis que apareixien al seu poble. Part dels materials es conserven a la seva col·lecció particular, base del que avui és el museu-arxiu municipal d'aquesta població. Per altre banda deixà una gran quantitat de notes i escrits sobre la població i els temes més diversos pels quals s'interessà que no han estat revisats. Les referències que es coneixen de molts dels jaciments que documentà són molt imprecises tan pel que fa a la seva localització com al caràcter. Així doncs, en general, són notícies actualment difícils d'interpretar⁴⁷.

El segon període inclou el anys 40, 50 i 60 del segle XX, en que la recerca arqueològica fou desenvolupada per alguns erudits locals, que posaren les bases del coneixement que es té actualment de l'arqueologia a aquesta comarca. Ens referim fonamentalment a l'arqueòleg granollerí Josep Estrada, el qual és l'investigador més important pel que fa la arqueologia al Vallès Oriental. La seva activitat s'estengué per tota la comarca, encara que es concentrà sobretot a Granollers i els municipis del seu entorn més immediat⁴⁸.

Fruit del seu treball de prospecció, documentació i excavació és la base de la carta arqueològica de la comarca que s'elaborà posteriorment. Per altra banda realitzà els primers estudis sobre dinàmica de poblament i la xarxa viària a l'antiguitat, centrats a la comarca, que són una referència obligada de tots els

46 Alguns autors d'aquest moment: Fiter 1881; Alsius 1876-1877; Gallardo 1938; Osona 1883.

47 De tota manera, la gran quantitat de material escrit d'aquest autor que no ha estat catalogat podria contenir majors informacions sobre alguns jaciments. L'únic treball que publicà aquest autor sobre la qüestió és un article de síntesis general sobre la comarca aparegut en premsa (Balvey 1931).

48 Pel que fa la nostra àrea d'estudi ens referim fonamentalment als municipis de Les Franqueses del Vallès, Cànoves i Samalús, La Garriga i Cardedeu.

treballs posteriors, també d'aquesta tesi (Estrada 1955; 1969; 1993; Estrada i Villaronga 1967).

A nivell més local cal citar Josep Maurí, advocat de La Garriga que documentà i recollí alguns elements arqueològics d'aquesta població (Maurí 1949).

La tasca d'aquests investigadors es veié consolidada a partir dels anys 70 i dècades següents, quan la recerca arqueològica a la comarca experimenta un creixement important. Es formen institucions de caràcter local i comarcal, de manera que es disposa de més recursos, permetent el salt d'un treball merament individual a un més col·lectiu.

Josep Estrada fou un dels impulsors de la creació del museu de Granollers, dins del qual es formà una àrea d'arqueologia. En les activitats d'aquest grup hi participaren una sèrie d'investigadors⁴⁹ que amb els seus treballs han anat completant el coneixement actual de l'arqueologia de la comarca. Investigadors vinculats a aquesta àrea realitzaren la primera carta arqueològica de la comarca a inicis dels 80, i la seva revisió a principis dels 90. Es desenvoluparen també tasques de prevenció i alguna excavació d'urgència.

L'activitat d'aquests nous investigadors, amb una formació més específica en el camp de l'arqueologia, suposà un salt de qualitat en la documentació, introduint-se la metodologia moderna a les excavacions.

A partir dels anys 90 ens situem ja en el context actual, on segurament l'element més destacat és el gran desenvolupament que ha tingut l'arqueologia preventiva, fruit d'una legislació que empara el patrimoni arqueològic i del desenvolupament urbanístic. Des de mitjans dels 90, pràcticament tota la feina de camp ha estat encarregada a empreses d'arqueologia, que han realitzat sobretot intervencions de salvament puntuals.

En quan a projectes de més llarga durada només tenim constància de diverses intervencions a la vil·la de Can Terrés de La Garriga i de campanyes contínues d'excavació al castell de Montclús, a Sant Esteve de Palautordera.

La Selva

A aquesta comarca, la investigació arqueològica no ha estat especialment prolífica, especialment en comparació amb la resta de comarques gironines (Llinás, 1995). Dins de la comarca, a més, la vall d'Arbúcies ha estat encara menys treballada que la zona de la costa i la plana.

Les primeres referències que trobem a la base de dades provenen d'alguns materials prehistòrics del qual es conserven fotografies que realitzà J. Colomines als anys 20.

Les següents notícies són ja dels anys 60 i es refereixen a alguns materials recollits per Rosa Pladelasala i Miquel Oliva.

A mitjans dels 80, Montserrat Mataró realitzà les primeres fitxes de la carta arqueològica d'aquestes poblacions, documentant també nous jaciments. Als anys 90, fou J. M. Rueda qui elaborà noves fitxes. Del 1999, data el "El patrimoni de la Selva. Inventari històric, artístic i arqueològic dels municipis de la comarca", on es confeccionaren fitxes dels diversos jaciments. Finalment, l'última revisió fou realitzada per D. Ortega i G.

49 Entre ells: E. Ramon, P. Font, J. Pardo, X. Aquilué, A. Bacaria, M. Tenas, Ll. Vila.

de Prado el 2003. En aquesta s'actualitzaren les fitxes anteriors i s'inclogueren alguns nous jaciments fruit de les prospeccions que acompanyaren la seva elaboració.

El principal punt d'inflexió en la recerca arqueològica en aquests municipis l'hem de situar segurament en la creació del museu etnològic del Montseny, des del qual s'han impulsat diverses campanyes d'excavació i prospecció; de les quals conserva els materials. Gràcies a aquesta activitat, actualment es disposa d'un bon coneixement sobre determinats jaciments de la zona (sobretot d'època medieval i ibèrica). A més, els resultats han estat publicats periòdicament en diverses revistes.

Osona

A la comarca d'Osona, l'arqueologia tingué un desenvolupament notable a finals del segle XIX. Per una banda el descobriment d'un temple romà a la ciutat de Vic despertà l'interès d'un grup de prohoms locals que fundaren la *Sociedad Arqueológica Vicense*. Per altre banda a l'entorn de la seu episcopal de Vic hi hagué durant aquests anys una intensa activitat cultural, que en el camp de l'arqueologia es tradueix en la fundació del *Museo arqueológico artístico de Vich* el 1891 i en l'activitat de camp que desenvoluparen l'anomenada "Colla de Gurb" i la "Unió Excursionista de Vich", dins de les quals trobem dues figures destacades de la arqueologia d'aquesta comarca Mn. J. Gudiol i Mn. E. Junyent. Ja a inicis del segle, aquests grups manetnien contactes amb la secció d'arqueologia de l'Institut d'Estudis Catalans que dirigia P. Bosch Gimpera.

És els anys 70 i sobretot 80 que la recerca arqueològica a la comarca, igual que al conjunt de Catalunya, empen un nou creixement. Dins de l'àrea del Montseny destaquem els descobriments a mitjans dels anys 70 de la muralla del Turó del Montgròs (El Brull), que és un dels principals monuments arqueològics del massís, i dels pocs on s'han fet treballs científics de forma continuada. A nivell de la comarca destaquem els treballs de síntesis de Dolors Molas (Molas 1982) i Montserrat Rocafiguera (Rocafiguera 1989). També a partir de 1984 es començà a elaborar la "Carta arqueològica d'Osona", les fitxes de la qual foren elaborades per Walter Cruells i que s'ha anat actualitzant pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. També a mitjans dels anys 80 es fundà el Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona (CIAO), on s'agrupa un grup d'arqueòlegs professionals.

A partir dels anys 90 i cap a l'actualitat l'arqueologia comarcal ha seguit la tendència general a seguir el ritme de l'expansió urbanística en forma d'intervencions d'urgència. Dins de les activitats programades destaquen les contínues campanyes al Turó del Montgròs al Brull (López *et al.* 2010) i al Camp de Les Lloses a Tona (Duran *et al.* 2010).

Així doncs pel que fa a l'estat de la recerca arqueològica en la nostra àrea d'estudi cal constatar en primer lloc que s'ha realitzat una activitat contínua de prospecció, especialment intensa al Vallès Oriental a partir de Josep Estrada. El resultat són els 240 jaciments que apareixen al "Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya" (fig. 18).

S'ha de precisar que no s'han realitzat prospeccions intensives fruit d'una recerca sistemàtica, sinó més aviat de prospeccions del tipus que se sol anomenar "extensiu".

Aquests resultats es tradueixen en una quantitat notable de notícies de troballes i alguns conjunts de materials distribuïts per diverses institucions de caràcter local, comarcal o, més rarament, de caràcter supracomarcal.

S'ha identificat doncs, un nombre important de jaciments, sense, però, que se'n coneguin gaire bé les característiques. Es tenen dades generals sobre la cronologia, ja que en la major part estem parlant de conjunts de ceràmica i material constructiu d'època clàssica. La morfologia i tipologia estructural d'aquests jaciments són molt més desconegudes.

Si distribuïm els jaciments per municipis veiem que els resultats són força desiguals. Són sobretot els municipis de la part central del Vallès Oriental i, en menor mesura els del sud-oest de la plana de Vic, els que concentren un major nombre de jaciments coneguts. Aquesta circumstància s'hauria de relacionar amb diversos factors com ara la presència d'erudits locals vinculats més estretament a aquests territoris (Maurí, Balvey i Estrada), una major extensió de superfície agrícola enfront al predomini de les àrees boscoses a la resta de l'àrea d'estudi o potser senzillament que les comunitats humanes han tendit a ocupar aquesta zona.

Cal ressaltar també que aquesta activitat de prospecció ha significat sovint danys irreparables al patrimoni arqueològic. Han estat contínues les intervencions clandestines a diversos jaciments i tenim notícies de troballes de materials actualment perduts. A més a més de l'impacte que el desenvolupament industrial i urbanístic, especialment intens des dels anys 50 del segle XX ha causat. D'alguns jaciments només en tenim referències antigues anteriors a la seva destrucció⁵⁰.

La bibliografia reporta també notícies d'excavacions "antigues"⁵¹. Es tracta de casos molt concrets i d'intervencions molt puntuals (en cap cas parlem de campanyes sistemàtiques). A resultes d'aquestes primeres excavacions tenim coneixement d'algunes estructures i conjunts de materials.

En molts casos la metodologia emprada suposa que la informació disponible sigui molt limitada des de l'òptica actual. A més, els jaciments coneguts de més antic solen ser els que han patit un major procés de degradació, fent que difícilment puguin ser re-estudiats i ens haguem de conformar amb les descripcions que es realitzaren al seu moment.

És a partir de les excavacions més modernes que tenim bon coneixement d'alguns jaciments (plantes, estratigrafia, inventaris de material, etc.).

A pesar d'això els resultats es veuen fins a cert punt limitats, ja que no han anat vinculats a projectes científics, sinó a les necessitats urbanístiques dels diversos municipis i al compliment de la legislació de protecció del patrimoni. Estem parlant, doncs, bàsicament d'intervencions de salvament en que el treball no ha pogut passar dels mínims que imposa la llei. En alguns casos les intervencions han pogut anar una mica més enllà, principalment gràcies a l'interès dels arqueòlegs.

50 Les referències que tenim d'alguns casos fan pensar que hi ha hagut pèrdues molt significatives.

51 Entenent com a antigues aquelles anteriors als anys 70 i 80 del s. XX.

Finalment s'han encetat alguns projectes d'investigació de més llarga durada a alguns jaciments concrets, on s'han realitzat intervencions més sistemàtiques, destinades també a la conservació i posada en valor del patrimoni.

En aquest sentit, dins el global de l'àrea d'estudi, ha estat la zona situada a la comarca d'Osona on s'ha dut a terme un major nombre d'excavacions al llarg del temps i on s'han desenvolupat els projectes científics de més envergadura (concretament a l'entorn del jaciment del Camp de les Lloses a Tona i del Turó del Montgròs a El Brull), entre els projectes científics de llarga durada s'ha de citar el conjunt d'activitat portada a termes des del Museu Etnogràfic del Montseny – La Gabella (Arbúcies, La Selva).

Aquestes dades han permès a diversos autors plantejar propostes sobre com podria funcionar l'ocupació del territori a les diferents èpoques i com s'hauria articulat el paisatge. De tota manera la manca d'estudis aprofundits en aquest camp fan que només es pugui parlar a nivell d'hipòtesis, que s'haurien de confirmar tan a través de la posada en comú i reinterpretació de les dades conegudes com a través de nous estudis sobre el terreny, incloent la recollida de dades complementàries de tipus no solament arqueològic. Aquest projecte es proposa com una petita contribució respecte aquestes qüestions.

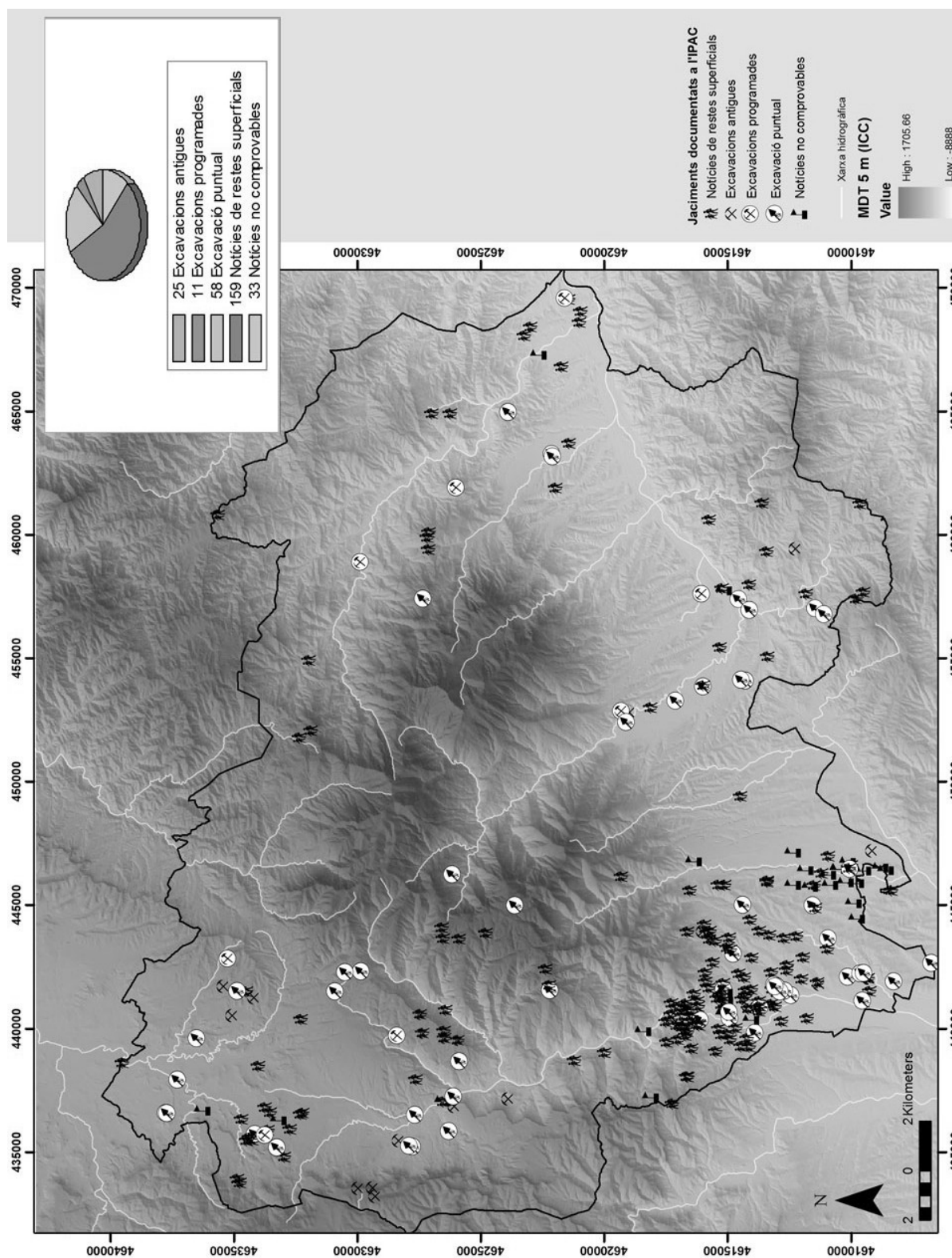

Figura 18: L'inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya (IPAC) recull la major part dels resultats de la recerca arqueològica desenvolupada a l'àrea d'estudi al llarg del temps. En aquesta figura es representen els jaciments recollits a l'IPAC sobre mapa i mitjançant un diagrama de sectors segons el tipus d'intervenció realitzada. Permet observar que la major part de les dades responen a treballs superficials (normalment ceràmica) i que es concentren a l'entorn del Congost i el Mogent al Vallès Oriental, en bona part com a conseqüència dels treballs de prospecció de Josep Estrada. El segon grup correspon a excavacions puntuals (dins de les quals s'hi inclouen les intervencions d'urgència dutes a terme els darrers anys). Aquestes apareixen més repartides sobre el territori. El nombre d'excavacions antigues és més significativa a la zona d'Osona, reflectint

4. Materials i mètodes

Tal i com hem s'ha especificat en els primers capítols de la introducció, el ventall de materials i tècniques d'estudi als que es pot recórrer per tal d'estudiar un territori des del punt de vista de l'arqueologia del paisatge és molt ampli. Fins i tot quan, com en aquest cas, ens centrem només en les traces d'origen antròpic.

Tenint en compte el tipus de treball que representa una tesi doctoral, s'ha procurat primar l'ús de diferents fonts de dades encara que això hagi suposat en algun cas no poder aprofundir tan com hauríem desitjat en els diversos aspectes que hem treballat. Aquest enfocament ens ha semblat més adequat tenint en compte que la tesi representa l'inici d'una carrera investigadora. Així doncs, en aquest estadi ens interessava més explorar les possibilitats que ofereix la línia de recerca escollida, treballar de forma especial l'anàlisi integral de diferents tipus de dades i pensar que l'aprofundiment en els diversos "subestudis" iniciats pot representar futures línies de recerca.

Per altra part, la metodologia necessita adaptar-se a l'entorn geogràfic en el qual treballem. En el cas del Montseny significa que la metodologia s'ha d'adaptar a condicions molt diverses. Arqueòlegs que han treballat espais de muntanya han especificat les característiques específiques del treball arqueològic en aquest tipus d'indrets (Orengo 2010, 307-309). Molta de l'àrea del Montseny, però, respon més aviat a les característiques dels indrets de muntanya més baixa o de plana⁵². Finalment s'ha de tenir en compte que en la major part dels nuclis urbans propers al massís ens trobem sovint amb problemàtiques característiques de l'arqueologia urbana.

En resum, aquesta doble diversitat de fonts de dades per una part i de geografies per l'altra ha representat una de les majors dificultats -segurament no sempre superada de forma completament satisfactòria- que ens ha generat el plantejament d'aquest estudi i ens ha acompanyat durant tot el procés d'investigació que intentarem explicar en els propers apartats.

4.1. Creació d'un entorn de treball SIG

Un dels principals centres d'interès d'aquest tipus de treball és analitzar la dinàmica geogràfica de les dades d'interès arqueològic. En aquest sentit, els Sistemes d'Informació Geogràfica (coneguts per les sigles SIG o l'equivalent anglès GIS) són una eina fonamental per la seva capacitat d'integració de dades i flexibilitat en quan a la representació d'aquestes.

En aquest treball s'ha utilitzat el programa ArcGIS en la seva versió 9.3. Es tracte d'un software comercial molt complet i relativament fàcil d'utilitzar i del qual l'ICAC disposa de diverses llicències. Al ser dels més estesos,

52 En un treball anterior (Flórez i Garcia 2011) varem tractar la problemàtica d'aquestes zones en el cas específic del Vallès Oriental, tot i que, en línies generals, la situació és força similar a la resta d'àrees circumdants del massís. En aquest sentit l'element més destacat és el caràcter "metropolità" d'aquestes zones, amb dinàmiques de forta antropització al llarg de la història sumades a grans transformacions en èpoques recents.

la major part dels materials es troben en formats compatibles.

En una primera fase d'aquest treball ha estat elaborada una base amb cartografia diversa actual que existeix sobre l'àrea d'estudi. Són principalment mapes topogràfics i ortofotomapes, tot i que també s'han inclòs alguns mapes temàtics (geologia, hidrografia, usos del sol). A través d'aquests mapes s'ha pogut treballar sobre una representació molt versàtil i acurada del territori actual. Ha estat molt útil per a gestionar el treball de camp i ha donat una base sobre la qual poder georeferenciar amb gran precisió la resta de dades.

Aquestes cartografies s'han obtingut fonamentalment a través dels recursos en línia que ofereixen les diverses administracions amb responsabilitats sobre el massís del Montseny⁵³. En la següent taula (Taula 3) detallem breument la cartografia utilitzada:

Mapa	Escala/es	Tipus	Institució/ Font
Mapa geològic de Catalunya	1:50.000	Servidor WMS ⁵⁴ / Capa de polígons ⁵⁵	ICC/ Departament de medi ambient de la Generalitat de Catalunya ⁵⁶
Mapa topogràfic de Catalunya	Diverses	Servidor WMS	ICC
Ortofoto de Catalunya i Ortofoto infraroja (diversos vols des de 2008)	Diverses	Servidor WMS/ Imatge ⁵⁷	ICC
Ortofoto del vol americà sèrie B (1956-1957)	1:5.000 (els fotogrames originals són a escala 1:33.000)	Servidor WMS	ICC/ Diputació de Barcelona (només la província de Barcelona) ⁵⁸ : Ortofoto històrica dels anys 56-57 (ORA56)
Base municipal	1:50.000	Servidor WMS/ Capa vectorial.	ICC
Cartografia topogràfica OGC (A partir dels diversos fulls de la base 1:5.000 s'ha elaborat un mapa de corbes de nivell de tota l'àrea d'estudi).	1:1000, 1:2000 (parcials) i 1:5.000 (tota l'àrea d'estudi)	Servidor WMS/ Capa de línies ⁵⁹	ICC
"Cartografia catastral" (Conté informació pública del cadastre: límits administratius, xarxa viària, límits de finques i parcel·les i accés a les referències cadastrals)		Servidor WMS	"Sede electrònica de la direcció general del catastro" ⁶⁰
Mapa de cobertes del sòl de 1956 (CSA 56).		Servidor WMS	Diputació de Barcelona (només la

53 En aquest punt volem destacar les facilitats que en aquest aspecte ofereixen les diverses institucions, destacant l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC), però també altres organismes de la Generalitat, així com la Diputació de Barcelona i el mateix Parc Natural. Totes elles donen una accessibilitat molt senzilla i a cost zero a materials de gran qualitat que en d'altres llocs són molt més difícils d'obtenir.

54 Es tracta d'un sistema que permet enllaçar una sèrie de productes amb el SIG a través d'Internet (més informació: <http://www.icc.cat/cat/Home-ICC/Inici/Cartografia/Serveis-de-mapes-en-linia/Serveis-OGC>). Aquests serveis s'actualitzen contínuament, això ha fet que al llarg de la recerca s'hagin anat incorporant dades que a l'inici no disposàvem (com p. ex. L'ortofotomapa a escala 1:2.500 o l'ortofotomapa del 56-57).

55 Arxius vectorials, normalment en format ".shp", en que hi ha una sèrie de polígons georeferenciats, cadascun dels quals té associada informació diversa (p. ex. Els tipus de roques o la vegetació dominant en aquell espai concret). A diferència dels serveis WMS, aquests tipus de materials poden ser manipulats sense restriccions a través del SIG.

56 <http://www6.gencat.cat/mediamb/sig/cartografia/fgeologia.html>

57 Com a imatge ens referim als arxius de tipus raster -és a dir, aquells que representen una superfície dividida en cel·les cadascuna de les quals té associats un valor i una posició absoluta o relativa- en que cada cel·la té associat un color. És el format típic de les fotografies o dels mapes editats. (Els diferents mapes de l'ICC han estat descarregats des de la pàgina web d'aquesta institució: <http://www.icc.cat/vissir3/?lang=cat>, i també <http://www.icc.cat/cat/Home-ICC/Inici/Cartografia/Catleg-i-informacio>)

58 <http://www.diba.es/web/idebarcelona/geoserveis/>

59 És una capa de vectors, igual que una capa de polígons, però enlloc de superfícies apareixen representats elements lineals (normalment s'ha utilitzat aquest tipus de capa per representar rius, camins, límits administratius, etc.)

60 <http://www.sedecastro.gob.es/>

Mapa creat a partir de l'ortofotmapa del vol del 56-57 per part del Centre de Recerca Ecològica i Aplicacions Forestals (CREAF).			província de Barcelona): Mapa de cobertes del sòl de 1956 (CSA 56)
Mapa de Cobertes del Sòl de Catalunya, 4a edició (MCSC4)	Cel·les de 10x10 m/píxel	Capa de polígons	Centre de Recerca Ecològica i Aplicacions Forestals (CREAF) ⁶¹
Mapa del Montseny de l'editorial Alpina (Georeferenciat per l'autor)	1:25.000	Imatge	Editorial Alpina: adquirit en format CD-Room
Cartografia del Parc Natural (Inclouen cartografia d'usos del sòl, la vegetació, geologia, unitats de paisatge, xarxa viària, patrimoni, a banda de molta altra informació relacionada amb la gestió del parc)		Capes de punts ⁶² , polígons i línies	Parc Natural del Montseny (Només l'àrea protegida). Forma part de la memòria de la revisió del pla especial de 2008 ⁶³
Inventari de camins del parc ⁶⁴		Capa de línies	Realitzat per un equip del Departament de Geografia i de l'Escola Universitària de Turisme i Gestió Hotelera de la UAB per encàrrec de les Diputacions de Barcelona i Girona
Xarxa hidrogràfica (S'han descarregat les conques del Ter, la Tordera, el Besòs i el Llobregat)	1: 25.000	Capes de línies	Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya
Model Digital del Terreny (o d'elevacions) (MDT) de Catalunya	30x30, 15x15 i 5x5 m/píxel	Raster ⁶⁵	ICC
Model Digital del Terreny (o d'elevacions) (MDT) d'un sector de Samalús 1x1 m/píxel		Raster	Elaboració pròpia ⁶⁶ a partir de les dades altimètriques de la cartografia topogràfica de l'ICC

Taula 3: Cartografia utilitzada al llarg de la investigació.

4.2. Elaboració, característiques i estructura de la base de dades

Una de les primeres qüestions a afrontar al començament de qualsevol tipus de recerca és com es recullen i sistematitzen les dades que després hauran de ser presentades i analitzades. L'ampli abast geogràfic i la diversitat de les dades amb que volem treballar afegeixen un grau de complexitat a aquesta qüestió.

Les eines informàtiques són especialment adequades per a la gestió de grans volums de dades. El ventall de possibilitats dins el món del que es coneix com a "bases de dades"⁶⁷ és molt gran. Per la creació i

61 <http://www.creaf.uab.cat/mcsc/>

62 En aquest tipus d'arxiu cada punt representa unes coordenades concretes.

63 <http://www.diba.es/parcsn/parcs/plana.asp?parc=3&m=209&s=1050>

64 Duch *et al.* 2004. Agraïm especialment tan al Parc Natural com a l'equip que realitzà l'inventari que ens hagin permès d'utilitzar aquest material.

65 També es tracte d'arxius ràster, però en aquest cas cada cel·la conté informació sobre l'alçada, de manera que es pot aconseguir una representació bi o tridimensional del relleu d'una superfície concreta.

66 El procés d'elaboració d'aquests models ha seguit els següents passos: 1. S'ha filtrat la base topogràfica per tal de deixar només la informació relativa a l'alçada i eliminar les estructures modernes. 2. S'ha creat una capa de punts a partir de les corbes de nivell en que cada punt té adscrita l'alçada a partir de la informació altimètrica de la base topogràfica. 3. S'ha fet una interpolació seguint el mètode *Natural Neighbors* per tal d'obtenir la superfície ràster (Més informació sobre aquest procés a: Palet i Orengo 2010, 128)

67 Remarcar només que el concepte de base de dades es pot referir a qualsevol sistema de gestió de dades (no cal que sigui informàtic).

desenvolupament de la base de dades d'aquest treball hem utilitzat el programa "Filemaker", en les seves versions "7", a l'inici, i "pro 8"⁶⁸, després.

En un treball d'investigació, una base de dades no deixa de ser una eina que s'ha d'adequar a la recerca que hom es proposa. En la base de dades del Montseny (BDM a partir d'ara), hi conflueixen el disseny previ i les diferents modificacions que s'hi han anat introduint a mesura que l'evolució del treball creava noves necessitats.

Des d'un inici, la BDM, s'ha concebut pensant en tres necessitats específiques (no són les úniques, però si les principals a les quals es supedita la resta):

- Recollir la informació de diverses fonts, amb orígens i formats diferents, i pensant que en ocasions es tractaria pràcticament d'importar informació de bases de dades ja existents. Dins d'aquest fet creiem imprescindible poder saber en tot moment l'origen de les dades amb que estem treballant (informació presa directament sobre el camp, provinent d'algun inventari determinat, d'un document, etc.), ja que, com és natural cada tipus de dada dona informació d'una naturalesa diferent.
- És també una eina de georreferenciació, a través de la qual donar unes coordenades a les diverses dades que puguin ser llegides pel SIG i d'aquesta manera estudiar-ne el component geogràfic de forma integrada.
- Més enllà de situar les dades sobre l'espai, la BDM també ha servit per a l'anàlisi d'aquestes, evitant reproduir una sèrie de punts sense una revisió crítica d'allò que estem representant. Dins d'aquest anàlisi té una importància cabdal el component cronològic d'aquestes dades. En definitiva es podria dir que l'objectiu ideal seria poder representar través de la BDM les dades en quatre coordenades (les tres geogràfiques més la temporal), sabent a més què estem representant, d'on prové la informació que estem fent servir i quina fiabilitat té.

La BDM s'ha anat desenvolupant a partir de la base de dades que vàrem crear per al treball de recerca de màster (Garcia 2008). En aquest estudi vàrem recollir de forma pràcticament exclusiva la informació de la Carta Arqueològica, i, en conseqüència, la base s'adaptava a aquesta necessitat⁶⁹. Per la seva part, aquesta base inicial es basava amb la que s'estava utilitzant en l'estudi territorial del Vallès⁷⁰ (Flórez 2011), ja que es volia que les dues fossin compatibles per tal de poder integrar les dades dels dos sectors. Aquesta compatibilitat s'ha mantingut en les posteriors versions.

68 És un software comercial del qual l'ICAC disposa de llicències. El principal avantatge és la facilitat d'ús i la flexibilitat que dona per anar fent modificacions a mesura que l'avenç dels treballs ho requereix. El principal inconvenient és que el seu format no és directament compatible amb el SIG i cal exportar les dades a un altre format per poder enllaçar-les amb la base cartogràfica.

69 Fins al darrer any de realització d'aquest treball la Carta Arqueològica de Catalunya no es podia consultar a nivell digital, sinó que s'havia de copiar manualment la informació de les fitxes en format paper. Això va condicionar des d'un inici l'estructura i la forma de la BDM.

70 A la seva vegada, la base de dades utilitzada en aquest treball s'havia creat adaptant la base utilitzada en el projecte *Forma Orbis Romani* (FOR). (Flórez 2011, 58-61).

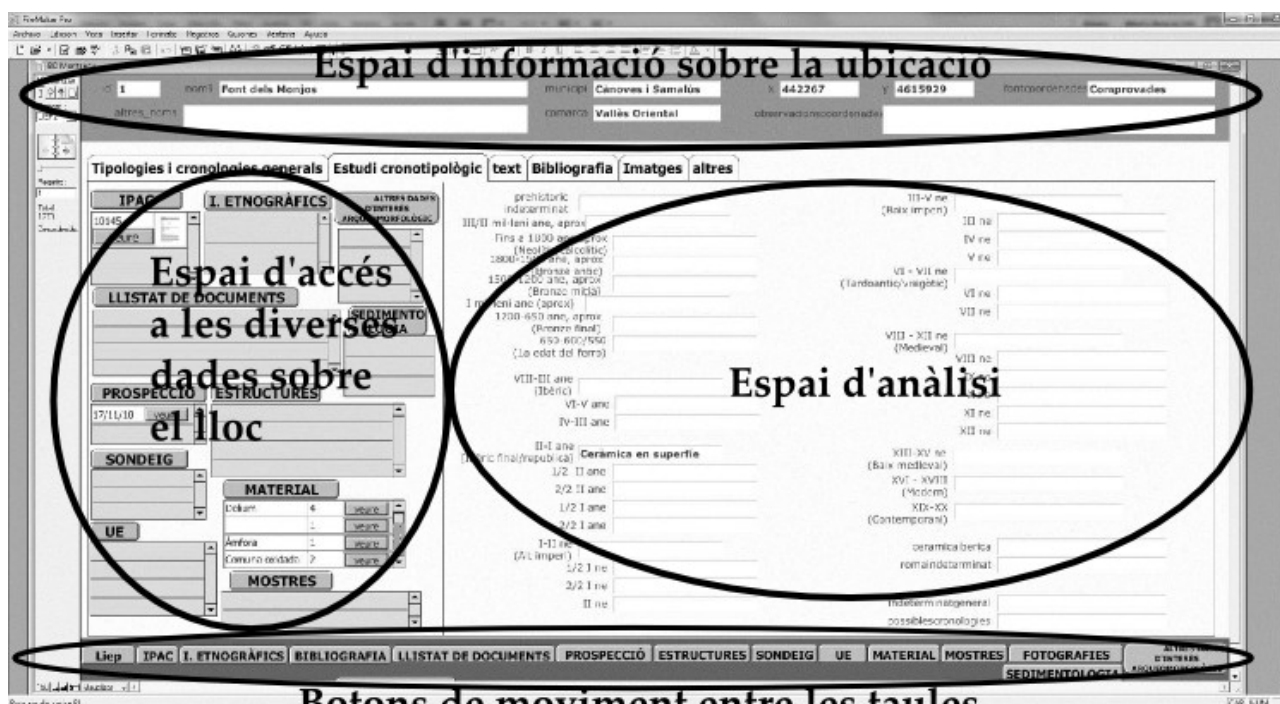

Figura 20: Esquema de l'organització dels camps en els formularis de presentació.

Dins d'aquest espai analític també s'han inclòs camps que permeten saber quines intervencions s'han realitzat en cada punt concret i el grau de coneixement i la fiabilitat cronològica de les dades que estem representant a partir de les següents categories:

INTERVENCIIONS:

Troballes: Notícies puntuals. S'hi inclouen de forma general els jaciments de la carta arqueològica.

Excavacions antigues: Quan no s'han fet estratigràficament (en el sentit actual). Normalment anteriors als anys 80.

Prospecció: Localitzat en el marc de prospeccions arqueològiques més o menys sistemàtiques. Si no es considera com a "troballes". (En aquest treball ens referim bàsicament a les prospeccions pròpies).

Excavació puntual: Intervenció de caràcter puntual, per exemple la major part de les intervencions d'urgència i sondeigs de diagnòstic.

Excavacions programades: Sèrie de intervencions (diverses campanyes).

Notícies no comprovables: Notícies antigues de llocs ja urbanitzats o d'elements il·localitzables.

Mencionat en la documentació medieval: Llocs de possible interès arqueològic que apareixen citats en documents medievals (masos desapareguts, topònims de llocs, etc...)

Estructures actualment en ús: Elements que mantenen el seu ús, original o modificat. Per exemple

masies, esglésies, etc.

GRAU DE CONEIXEMENT ARQUEOLÒGIC

Excavació en extensió de tot l'element. Quan l'element documentat ha pogut ser totalment excavat i se'n conserva la documentació completa.

Estratigrafia "parcial" : Quan només s'han pogut excavar algunes parts de l'element o s'hi ha realitzat un sondeig arqueològic.

Elements arquitectònics: Estructures que es conserven totalment o parcialment dempeus de manera que es poden estudiar els seus elements estructurals.

Restes d'estructures visibles en superfície: Estructures que es troben soterrades però de les quals es veuen algunes traces en superfície (estructures i materials en superfície poden assenyalar-se a la vegada si apareixen junts).

Material en superfície: Material arqueològic com ceràmica, indústria lítica, metal·lúrgia, etc. (estructures i materials en superfície poden assenyalar-se a la vegada si apareixen junts).

Desconegut arqueològicament: Resta de casos (normalment allò del que només es té referència documental o ha estat trobat fora del seu context arqueològic).

FIABILITAT CRONOLOGIES

Segura: Material/arquitectura característic en estratigrafia, datacions absolutes, mencionat en la documentació.

Probable: Material/arquitectura característic en superfície, menció indirecta en la documentació.

Aproximada: Material/arquitectura poc característic -ceràmica comuna p. ex.- en superfície o excavació.

Incerta: Dades dubtoses.

4.3. Materials

Una vegada descrits els principals suports de l'estudi, en els següents apartats intentarem descriure breument els materials amb què hem treballat i que han acabat configurant el cos del treball.

4.3.1. Inventaris patrimonials

Entre les funcions que desenvolupen les diverses administracions públiques que operen a l'àrea d'estudi delimitada hi ha les de protecció i promoció del patrimoni històric-cultural del territori de la seva

competència.

Sota aquest prisma promouen periòdicament la confecció d'inventaris d'elements susceptibles d'entrar dins de la categoria de "patrimoni". Normalment s'encarrega a professionals del sector que recullen tota mena d'informació prèvia sobre una àrea assignada (normalment un territori administratiu) que se sol acompanyar d'un treball de terreny consistent en un reconeixement de l'estat en que es troben els diversos elements i, eventualment, destinat també a la detecció de possibles nous elements. La finalitat última és poder fer una classificació dels diversos elements per a determinar-ne el "valor patrimonial", el que determinarà les conseqüències administratives que se'n derivaran. La mateixa administració es sol ocupar de mantenir actualitzat el registre, sigui de forma contínua i/o encarregant revisions generals d'en tant en tant (això sol ser obligatori cada vegada que es realitzen nous plans d'ordenació). La informació derivada sol ser, en major o menor mesura, d'accés públic. Dins d'aquesta descripció molt general i caben tota mena de pràctiques, en les quals hi influeixen tota mena de factors.

Sigui com sigui, aquesta mena d'inventaris són d'un gran interès per a l'estudi dels paisatges antics, ja que recullen molts elements d'interès per aquest tipus de treballs:

- Solen ser els registres més complerts dels elements construïts per les societats humanes en un territori determinat al llarg del temps; incloent dades que no es troben publicades en cap altre lloc i/o que estan disperses en una gran quantitat d'estudis monogràfics.
- Contenen dades per a ubicar l'element en l'espai. Aquesta informació pot ser més o menys precisa i correcta, però normalment és la millor disponible, si més no abans de la comprovació directa sobre el terreny.
- La informació que contenen sobre cada element (descripció d'estructures i material, estat de conservació, bibliografia, referències documentals, etc.) posen la base per a poder-ne fer una lectura crítica i l'avaluació en funció dels interessos específics de cada treball concret.
- Són també un bon reflex de l'estat de la investigació en una àrea concreta. Permet veure en quin moment s'han recollit les dades i quin grau de coneixement es té dels diversos elements.

Tot plegat converteix aquests inventaris en una eina bàsica a partir de la qual desenvolupar la recerca. No obstant això, el seu ús en la investigació presenta alguns problemes significatius, que en alguna ocasió s'ha resumit -en el cas concret de la carta arqueològica- en "la disparitat de criteris utilitzats en la seva realització, el baix pressupost amb el que es van dur a terme, la manca de fiabilitat en la localització d'alguns jaciments, o la inexistència d'un protocol arqueològic de prospecció que reculli sistemàticament les restes materials en superfície i les estudiï". (Flórez 2011, 59; Flórez i Garcia 2011).

A nivell més general, pensem que per entendre les dificultats que pot generar aquest tipus de dades en un treball de recerca és necessari tenir present a què responen aquests inventaris. Com dèiem a l'inici d'aquest apartat, són sobretot documents administratius més que científics (malgrat que sens cap mena de dubte tenen

també molts punts en comú amb aquest darrer àmbit). D'alguna manera es podria traduir en que aquests inventaris responen a un interès de tipus més "quantitatiu", mentre que en la recerca l'interès "qualitatiu" és més marcat. Això pot generar dubtes al voltant de la qualitat de les dades, ja que sovint no responen a allò que l'investigador vol preguntar.

En realitat és la investigació el que acaba donant qualitat a aquesta mena de registres, i com més investigació s'hagi fet més complertes seran les dades recollides en els inventaris. A més, cal diferenciar entre un bon recull d'elements i el coneixement que és té de cada un, dins d'aquests dos eixos es poden donar situacions de tota mena.

A partir d'aquestes consideracions, en aquest estudi s'ha tingut cura d'aproximar-se a aquests inventaris patrimonials com si es tractés d'un document històric. Al introduir-los a la BDM com a fonts històriques i al utilitzar el filtre que representa la "taula d'anàlisi" ens hem proposat de fer-ne una lectura crítica, acompanyada sempre que ha estat possible del treball sobre el terreny.

A continuació descriurem breument els inventaris que hem utilitzat en aquest treball:

Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya (IPAC): És el que tradicionalment es coneix com a "Carta Arqueològica". En el cas de Catalunya, la seva gestió va a càrrec del Departament de Cultura de la Generalitat (Servei Arqueològic) des dels anys 80⁷³. En ell queden recollides totes les intervencions arqueològiques que tenen lloc a Catalunya. Periòdicament es realitzen també actualitzacions a nivell local o comarcal. En l'apartat referent a la història de la investigació ja s'han repassat breument quin ha estat el procés d'elaboració de les cartes de les tres comarques en les que es divideix l'àrea d'estudi.

Com ja hem dit anteriorment, en un primer moment es va haver de buidar la informació de forma manual mitjançant la fitxa que va servir de primera base per a desenvolupar la BDM.

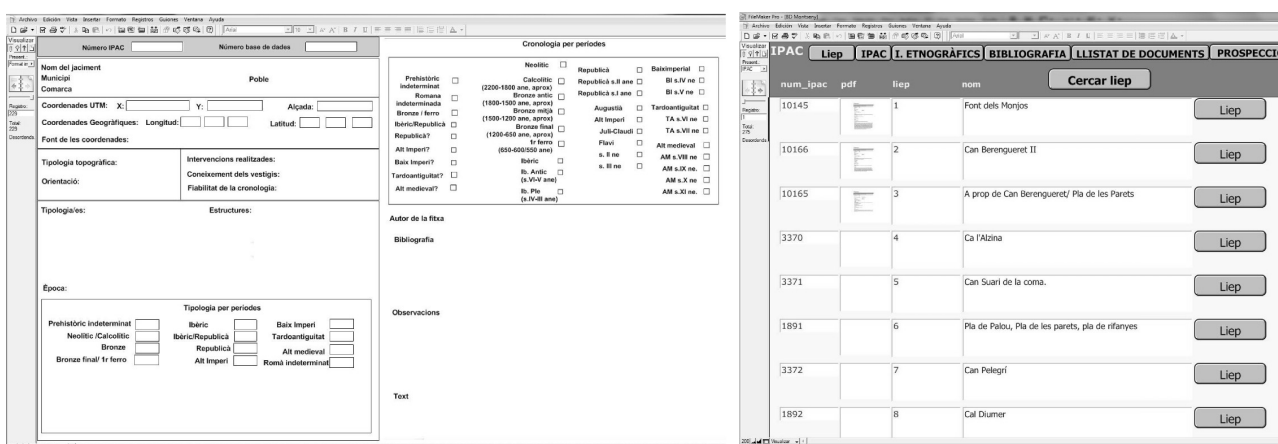

Figura 21: Fitxes d'entrada de les dades de l'IPAC a l'inici del treball (esquerra) i durant la revisió de 2012 (dreta).

73 <http://www20.gencat.cat/portal/site/CulturaDepartament/menuitem.4f810f50a62de38a5a2a63a7b0c0e1a0/?vgnextoid=04c062ea302fb010VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=04c062ea302fb010VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default>

Al moment de fer la darrera revisió (2012), l'accés ja es podia fer directament en línia i permetia la descàrrega de les dades en format digital, de manera que s'han pogut incloure les fitxes en format PDF directament a la base, la qual cosa ha significat un estalvi molt considerable de temps (fig. 21).

Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC): De forma semblant a l'IPAC, des del 1994 es bé realitzant l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC) amb els objectius de "la recerca, la conservació, la documentació, la difusió i la restitució del patrimoni etnològic català"⁷⁴. L'organisme responsable és el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana (CPCPTC). Aquest organisme ha anat encarregant l'elaboració d'inventaris locals a diversos equips de recerca.

Precisament un dels primers que es realitzà, a mitjans dels 90, és l'Inventari del Patrimoni Etnològic del Montseny (Font *et al.* 1999), realitzat per l'equip del Museu Etnològic del Montseny-La Gabella d'Arbúcies (MEMGA a partir d'ara). Es tracta d'un document especialment interessant per l'amplitud d'elements recollits (edificis, construccions diverses, camins, eines, formes de treball, literatura oral, etc.) i perquè va ser fruit d'una exhaustiva tasca de prospecció sobre el terreny i de documentació històrica per part d'un equip pluridisciplinari.

Figura 22: Finestra d'entrada de dades dels inventaris etnoogràfics.

Ha estat molt útil com a complement a l'IPAC, ja que incorpora moltes restes de tipus arqueològic no contemplades a la carta arqueològica per ser d'època moderna/contemporània o de tipus atemporal, com moltes restes de pedra seca. A banda de l'interès que puguin tenir alguns elements inèdits ha resultat de gran utilitat durant les tasques de prospecció, ja que davant de moltes restes visibles en superfície i de tipus

74 http://www10.gencat.cat/sac/AppJava/servei_fitxa.jsp?codi=9854

indeterminat s'ha pogut saber si, per posar algun exemple, estàvem davant d'un corral del segle XVIII o d'una barraca de pastor en ús fins a mitjans del segle XX. A més a més, la informació històrica que donen les fitxes permeten una aproximació a l'evolució del poblament a partir de l'edat mitjana, així com a l'explotació de determinats recursos (mineria, derivats forestals, ramaderia, etc.).

En aquest treball s'ha buidat la part de béns immobles i de camins dits tradicionals. L'inventari ha pogut ser consultat amb format paper a la seu del MEMGA i ens ha estat cedit mitjançant un document word per part del CPCPTC. Ha calgut doncs traspassar la informació a la base de dades mitjançant una taula específica (fig. 22).

Un dels inconvenients d'aquest inventari és que no se'n fa una actualització continua com a l'IPAC, i de fet les dades són bàsicament les que es recolliren els anys 90. Així doncs, la taula ha estat completada amb altres dos inventaris que agafen només àrees més concretes, però que aporten informació més actualitzada i que comentem a continuació.

Inventari del Patrimoni Construït del Parc Natural del Montseny (IPCPN): Forma part de la "Memòria del Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc Natural del Montseny" (document que regeix la gestió del territori inclòs dins dels límits del parc)⁷⁵. Això significa que, a diferència de l'IPEC, només cobreix l'àrea protegida, quedant-ne fora bona part de l'àrea d'estudi.

És un document creat amb un interès bàsicament urbanístic, ja que neix de la necessitat de conèixer totes les construccions existents dins el parc i el seu estat per a una millor gestió.

S'han pogut consultar les fitxes amb format PDF a la seu del Parc Natural i també està disponible dins de la cartografia associada al Pla Especial i disponible a través de la seva pàgina web⁷⁶ com a mapa de punts.

Amb la informació provinent d'aquestes fitxes s'han completat les dades de l'IPEC, especialment pel que fa les coordenades, ja que les de l'IPCPN es pogueren prendre amb una major precisió.

Mapa del Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona: Finalment, el darrer dels inventaris consultats són els Mapes de Patrimoni Cultural Local que gestiona la Diputació de Barcelona (fig. 23). Es tracte d'un servei als Municipis que d'aquesta manera tenen accés a un inventari exhaustiu dels elements patrimonials (immobles, mobles, documentals, immaterials i naturals) que es troben al seu territori.

Normalment es tracte d'un compendi dels elements repartits per diversos catàlegs, però en tot cas es tracte d'informació molt actualitzada amb coordenades precises.

Dins de l'àrea d'estudi, en el moment de redactar aquest punt s'havien fet els mapes corresponents als municipis de Centelles (Casas i Petit 2010), Sant Martí de Centelles (Gómez 2002), Tagamanent (Gómez 2001), Figaró Montmany (Gómez 2005) i Fogars de Montclús (Cepero 2011). Es doncs una part petita del

75 Equip redactor Oficina Tècnica de Planificació i Anàlisi Territorial Àrea d'Espais Naturals. Diputació de Barcelona 2008. <<http://www.diba.es/parcsn/parcs/plana.asp?parc=3&m=209&s=1047>>

76 <http://www.diba.es/parcsn/parcs/plana.asp?parc=3&m=209&s=1050>

territori. Les dades es poden consultar a través de la pàgina web de la Diputació de Barcelona⁷⁷.

Tal i com hem fet amb l'IPCPN, les dades d'aquests mapes s'han fet servir per actualitzar les fitxes de l'IPEC, en bona part els elements són els mateixos tot i que hi ha alguns elements no presents a l'IPEC que s'han incorporat a la taula d'inventaris etnogràfics com a nous registres.

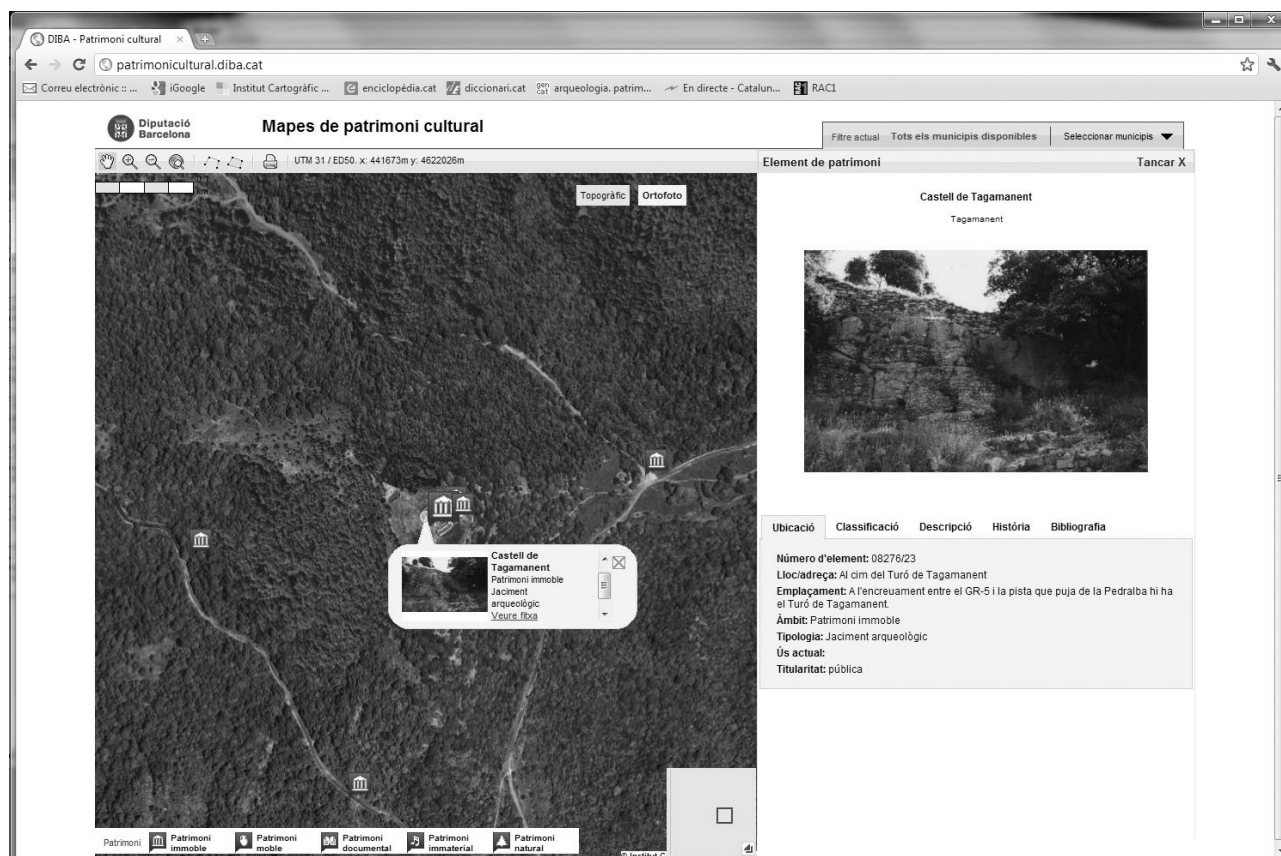

Figura 23: Pàgina de consulta del Mapa del Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona.

4.3.2. Buidatge bibliogràfic i documental.

En qualsevol tipus de recerca el buidatge bibliogràfic (fig. 254) és un pas bàsic i imprescindible. Les conclusions sobre l'estat de la qüestió fruit d'aquest buidatge han quedat reflectides en l'apartat dedicat a la història de la recerca al massís del Montseny.

En aquest apartat afegirem que, a part del buidatge de les biblioteques universitàries i publicacions acadèmiques, s'ha fet recerca en biblioteques d'abast local i comarcal. Hem constatat que un volum important d'informació -sobretot de caràcter arqueològic- sobre l'àrea d'estudi es troba en publicacions d'interès local les quals en tot cas només apareixen com a breus referències en treballs d'abast més general.

⁷⁷ <http://patrimonicultural.diba.cat/>

possible realitzar reclassificacions que permeten introduir diferents criteris en funció de l'objectiu del mapa. Com a exemples podríem posar la classificació en 6 intervals en relació al temps que suposa superar una determinada pendent que proposa Balstrøm (Balstrøm 2002, 54) o el cost de construcció d'una carretera segons el percentatge de pendent (Ghaffariyan *et al.* 2010, 140).

Buidatge de la cartografia antiga

A part dels mapes de base que ja s'han descrit en l'apartat anterior, el material cartogràfic per a l'estudi arqueomorfològic s'ha completat amb el buidatge de cartografia antiga del massís del Montseny. La major part dels materials s'han obtingut gràcies a la cartoteca de l'ICC, però també s'han consultat altres arxius com la Cartoteca del Centre Excursionista de Catalunya i els catàlegs "on line" d'alguns Arxius estatals⁸⁰.

Del resultat del buidatge es desprèn que el massís no ha estat objecte d'atenció per part dels cartògrafs fins a temps força recents. En la cartografia dels segles XVII i XVIII el Montseny apareix normalment de forma idealitzada i força imprecisa dins de mapes que habitualment comprenen tota Catalunya o una part més o menys extensa d'aquesta (fig. 25). Només per Hostalric hi ha plànols més detallats degut a la importància estratègica de les seves fortificacions en un període de guerres contínues amb França⁸¹. S'han tingut en compte quan apareixien elements de la xarxa viària, però a nivell d'aquest estudi s'han tractat com a documents històrics i no com a cartografia.

És a partir de la segona meitat del s. XIX que es comença a trobar alguna cartografia parcial. El document més antic que hem georeferenciat amb èxit és el mapa que realitzà Ildelfons Cerdà per al projecte de ferrocarril Granollers – Sant Joan de les Abadesses el 1856. Es troba dividit en diversos fulls en que apareix de forma molt detallada tota la vall del Congost fins a Vic. És, però, una franja molt estreta dins de l'àrea d'estudi⁸².

El primer aixecament topogràfic de part del massís data de 1890⁸³, en que una expedició militar feu un plànol detallat de l'àrea de les Guilleries, incloent el Matagalls i el Turó de l'Home però no el pla de La Calma. De

80 Part del material del "Archivo General de Simancas" és accessible a través del "Catálogo Colectivo de las Colecciones de Mapas, Planos y Dibujos de los Archivos Estatales" <<http://www.mcu.es/ccbae/es/mapas/principal.cmd>>. També s'han consultat els fons cartogràfics de l'IGN <<http://www2.ign.es/fondoscartograficos/>>

81 S'han pogut georeferenciar dos mapes de les fortificacions d'Hostalric, la vila i el seu entorn, un de finals del XVII - *Planta del Cuartel de Ostarich* realitzat per José Chafrion, ingeniero mayor. 1669. Archivo General de Simancas: MPD. 61.052- (molt poc precís) i un del XVIII - *Plano del castillo y villa del Hostalrich con sus contornos* per Miguel Marín. Barcelona: 15 de junio de 1741. Archivo General de Simancas: MPD. 09.047- (amb molt bon resultat). També hem pogut georeferenciar, tot i que amb un resultat molt poc precís, un mapa de la zona de Llinars del Vallès i Cardedeu situat en el marc de la guerra del francès (inici del s. XIX)- <http://www.polemos.org/novetats/materials-sobre-la-batalla-de-cardedeu>-. Del mateix moment són un altre plànol del sector d'Hostalric (*Piano del Forte di Hostalrich: colle opere del Blocco eseguite nel 1810; per servire alla Storia Militare degli Italiani in Catalogna/ del Cav. Vacani Maggiore nell J.R. Corpo del Genio* [Milano: dall' Imperiale Regia stamperia, 1823]. CEC: RC0081) i un mapa esquemàtic de l'àrea del Congost (*Configuración topografica del paso del Congost, sus terrenos contiguos y situación respectiva de varios pueblos al contorno*. Vic: Depósito topográfico de Dirección de ingenieros de Cataluña, 1813. CEC: RC1173)

82 *Proyecto de un ferrocarril de Granollers a s. Juan de las Abadesas*, realitzat per I. Cerdà en 1856 (1: 5.000, ICC). Del mateix any és un mapa del terme municipal de Sant Esteve de Palautordera (*Plano geometrico del termino jurisdiccional de s. Esteban de Palautordera, partido de Areñis de Mar*, realitzat per Pedro Moreno Ramirez, en 1856 (ICC))

83 Tarrés i Rams 2002; *El Mapa del Montseny, les Guilleries i el Collsacabra [document cartogràfic]* / per Juli Serra en 1890 (1:20 000 y 1:160.000, Girona : Competium, DL 2004)

1893 data el primer mapa que hem localitzat que cobreix tota l'àrea d'estudi⁸⁴, tot i que l'escala (1:200.000) el fa poc útil per a la restitució de traces viàries. El 1924 el Centre Excursionista de Catalunya edità el primer mapa topogràfic del massís⁸⁵, en que la xarxa de camins està força ben detallada (Llobet 1990, p. 5).

Figura 25: L'àrea d'estudi tal i com apareix representada al mapa de Vrints d'inicis del s. XVII. La còpia digital del mapa s'ha obtingut dels fons cartogràfics de l'IGN <<http://www2.ign.es/fondoscartograficos/>>. ©INSTITUTO GEOGRÁFICO NACIONAL DE ESPAÑA)

De tota manera, el gruix més important d'informació l'hem extret de les còpies de les minuts municipals⁸⁶. Aquests mapes, un (a vegades 2) per cada un dels municipis de l'àrea d'estudi, permeten cobrir tota l'àrea a una escala d'1:25.000 en que es representa amb força detall i precisió la xarxa de carreteres i camins de cada un dels termes municipals. També del s. XX s'han utilitzat també les sèries del mapa 1:50.000 de l'IGN⁸⁷, en concret fulls editats entre els anys 20, i la immediata postguerra (incloent la sèrie editada durant la mateixa guerra civil).

Georeferenciació de la cartografia històrica

Des del punt de vista d'aquest treball, l'objectiu principal de la georeferenciació⁸⁸ de la cartografia històrica és

84 **Regió del Montseny: segons una carta al 200,000 del 8 de juny de 1893/ feta pel coronel d' enginyers Monsieur Prudent.** RC0567. (Centre Excursionista de Catalunya).

85 **Mapa del Montseny / publicat pel Centre Excursionista de Catalunya; executat a base d'altres mapes existents i en part aixecat per Léo Aegerter.** 1924 (1:50.000 ICC).

86 Es corresponen amb les còpies manuscrites de les Minuts Municipals, que van ser encarregades pel Servei Geogràfic de la Mancomunitat de Catalunya per a servir de base al Mapa Geogràfic de Catalunya de escala 1: 100.000. Formaven part del fons de la Diputació de Barcelona i actualment es conserven a la cartoteca de l'ICC. S'han Georeferenciat un total de 36 documents.

87 S'han treballat els documents que es troben a la cartoteca de l'ICC.

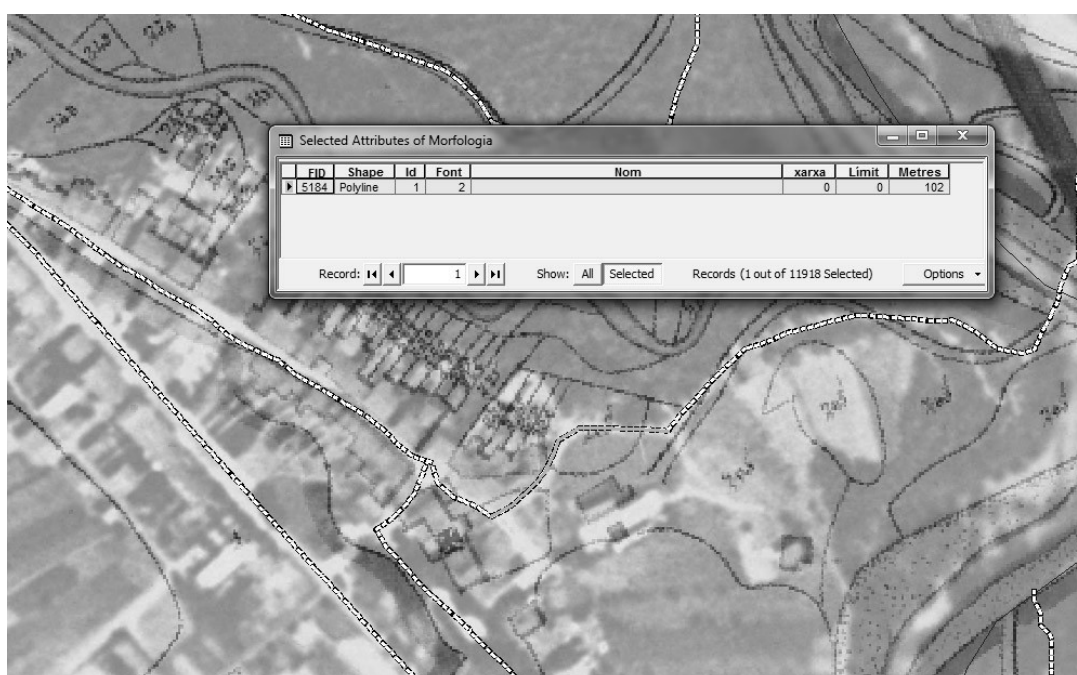
88 A nivell general la georeferenciació es defineix com: "Informació geogràfica en què s'expressa la posició d'un objecte sobre la superfície terrestre" (Gran Enciclopèdia Catalana, <<http://www.enciclopedia.cat/>>). Una de les característiques dels Sistemes

situar els documents antics de la forma més acurada possible sobre la superfície que hi ha representada en cada un dels mapes tal i com està definida en el SIG. Per aquest procés ens hem basat sobretot en l'experiència acumulada per l'equip de recerca en estudis anteriors (Palet *et al.* 2009 i 2011; Palet i Orengo 2011; Flórez i Palet 2011).

El procés es basa en l'establiment de punts de control que apareguin en la cartografia actual⁸⁹ i en el mapa que estem georeferenciant⁹⁰. Depenent de la qualitat del mapa d'origen obtindrem millors resultats⁹¹ que facilitaran la lectura del document. Amb la cartografia del Segle XX, i singularment les minutes, s'han obtingut molts bons resultats. La cartografia del Segle XIX presenta més dificultats i les distorsions són majors.

La utilitat d'aquest procés és poder arribar a fer una lectura regressiva que ajudi a interpretar la xarxa viària. La cartografia de finals del XIX i inicis del Segle XX permet veure l'estat de la xarxa viària abans de la gran urbanització i construcció d'infraestructures que han afectat l'àrea d'estudi i ens aproxima a un moment en que el trànsit de vehicles a motor no havia assolit el desenvolupament que té en l'actualitat. La cartografia d'inicis del XIX i anteriors -de les quals malauradament tenim pocs exemples- presenta un major interès, ja que es tracte d'una xarxa viària encara molt adaptada al desplaçament mitjançant tracció animal.

Cartointerpretació, fotointerpretació i georeferenciació de la xarxa viària històrica

d'Informació Geogràfica com el que hem utilitzat és precisament que totes les dades que s'hi representen han d'estar georeferenciades.

89 Hem utilitzat sempre la cartografia i ortofotografia de l'ICC a escala 1:5.000.

90 Per efectuar aquest procés s'ha fet servir l'eina *Georeferencing* d'*ArcMap*.

91 En aquest context, amb "millors resultats" ens referim a que els punts de control del mapa antic es troben el més aprop possible del punt real i la deformació de la imatge original és la menor possible.

El següent pas en l'estudi arqueomorfològic ha consistit en crear una capa vectorial a partir de la xarxa viària visible en la cartografia georeferenciada (fig. 26). Això permet treballar de forma individual els diversos trams de la xarxa viària i donar una sèrie d'atributs que donin informació sobre les traces dibuixades; a més de poder-la representar, estudiar i analitzar de forma independent dels mapes originals, situant les dades sobre diversos suports cartogràfics i fer anàlisis a partir de les línies.

Per fer aquest procés s'han identificat les traces de la cartografia antiga en els mapes actuals, la ortofotomatge de 1956 i l'Inventari de Camins del Montseny⁹². El resultat és un mapa vectorial format per línies que representen els diversos trams de les traces històriques recollides en la cartografia antiga. La taula d'atributs permet associar a cada tram una sèrie d'informació que permet caracteritzar-ne una sèrie d'aspectes relatius a l'origen de les dades (fonts⁹³) i el seu estat actual (ID⁹⁴)

Com resultat del procés de georeferenciació s'ha generat un mapa en que apareixen totes les traces. A partir d'aquesta eina s'han agrupat les traces per eixos i itineraris i se'ls ha atribuït un valor en funció del seu paper en la xarxa global, afegint una nova columna (xarxa) a la taula d'atributs.

4.5. Treball de camp

Dins d'aquest apartat incloem les diverses accions destinades a obtenir informació directament sobre el terreny. Metodològicament es tracta d'un element bàsic de tota recerca arqueològica i per descomptat també de la recerca en arqueologia del paisatge.

Dins el marc d'aquest estudi, el treball de camp s'ha desenvolupat en dos escales diferents: una l'anomenem regional, ja que inclou tota l'àrea de recerca; i l'altra microrregional, la qual afecta les finestres de treball que hem definit en apartats anteriors. Els treballs s'han basat en dues tècniques arqueològiques bàsiques com són la prospecció i el diagnòstic per sondeig (fig. 27).

Dins dels treballs a escala regional incloem les visites de terreny fetes a diversos punts d'interès (jaciments de l'IPAC, punts determinats de la xarxa viària, elements d'interès etnogràfic). Aquestes visites representen una eina d'avaluació bàsica en diversos aspectes:

- Conèixer l'estat dels diversos elements i avaluar la informació disponible a través dels diversos

92 Veure la taula 2.

93 S'ha donat un número a cada mapa antic i s'ha anotat a la taula dins de l'atribut "Font".

94 S'ha identificat també amb números: 1: Tram de camí present a l'actualitat. 2: Actualment la traça ha estat substituïda per una carretera asfaltada o es tracta d'una línia ferroviària. 3: No s'ha pogut identificar la traça en cap ortofotomapa (ni el del 1956 ni els actual) o mapa topogràfic actual i la línia correspon al traçat del mapa georeferenciat. 4: Hi ha dubtes sobre si el traçat dibuixat sobre l'ortofotomapa correspon al de la cartografia antiga (pot haver variat molt el traçat o que hi hagi algun problema de georeferenciació). Del total de metres restituïts, un 16% han estat classificats del tipus 4 (normalment són en zones de muntanya on les traces són molt sinuoses i el pendent fa que es conservin amb més dificultat, sobretot amb l'obertura de pistes forestals) i un 2% del tipus 3. El tipus 2 representa el 20% de les traces i la resta pertanyen a les de tipus 1. En total, doncs, més del 80% de les traces aparegudes en la cartografia històrica utilitzada s'han pogut restituir sobre els ortofotomapes, tot i que una part molt significativa es troba alterada per les infraestructures actuals.

inventaris.

- Recollir informació per a delimitar les finestres de treball i avaluar-ne el potencial i les problemàtiques.

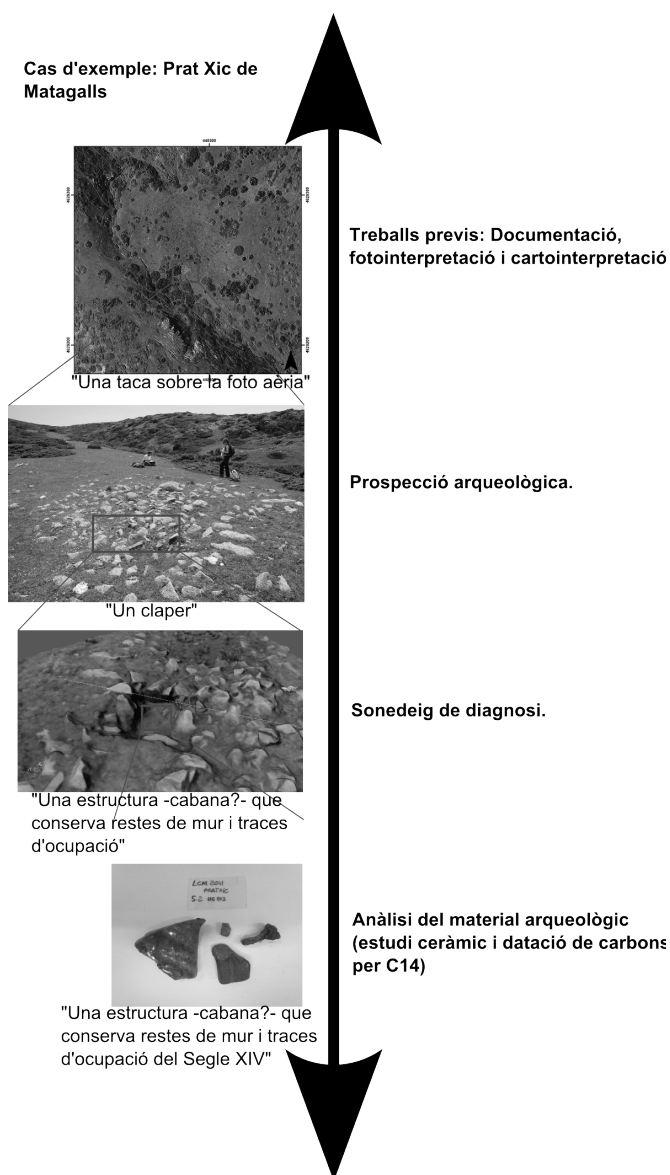

Figura 27: Esquema del procés de treball de camp.

S'han intentat visitar la major part possible de jaciments de l'IPAC, així com els diversos sectors geogràfics inclosos en l'àrea d'estudi.

Si a nivell regional el treball de camp ha tingut un caràcter més aproximatiu, en el cas de les finestres de treball (treball a escala microregional) el plantejament ha estat el d'obtenir un coneixement el màxim d'exhaustiu possible.

Com ja hem dit al parlar del marc geogràfic, les prospeccions de caràcter intensiu i les campanyes de sondeig de diagnosi requereixen un volum de feina que les fan inviables a escala regional, si més no amb els recursos disponibles en aquest treball. Partint d'aquest fet, l'aproximació microrregional esdevé imprescindible.

4.5.1. Prospeccions arqueològiques

Dins del camp de les prospeccions arqueològiques, normalment es distingeix entre prospeccions extensives i intensives. Sempre es parteix de l'establiment previ de l'àrea geogràfica que serà prospectada. La diferència és que en una prospecció intensiva es prospectaria tota la superfície delimitada mentre que en una prospecció extensiva es seleccionarien dins de l'àrea general només alguns punts concrets. Així doncs, els treballs a nivell d'escala regional que hem descrit entrarien dins de les prospeccions extensives.

La metodologia de prospecció intensiva comunament utilitzada està bàsicament pensada per les zones agrícoles. Implica començar establint una sèrie de "polígons de prospecció" -normalment corresponents a cada camp de conreu- i se'n fa un mostreig sistemàtic traçant línies paral·leles i equidistants o amb altres sistemes similars (p. ex. Utilitzant quadrícules). L'interès principal és recollir el material arqueològic en superfície, a partir del qual s'interpreta l'ocupació del territori. Normalment les àrees boscoses i no cultivades són excloses, precisament perquè la visibilitat del material arqueològic en aquestes àrees és molt baixa i, per tant, normalment donen resultat negatiu.

Aquesta mena d'aproximació es fa pràcticament impossible en bona part de les àrees que volíem estudiar. En el cas del pla de La Calma i Matagalls l'interès estava en treballar zones ocupades per pastures diverses, matollars i bosc. En el cas de Samalús s'han treballat fonamentalment vessants avui dia ocupats per bosc. Així doncs, s'ha hagut d'adoptar una metodologia adaptada a aquestes realitats i que combina elements de la prospecció intensiva i la extensiva. L'experiència en els treballs d'alta muntanya (Orengo 2010), ha estat la base per a elaborar la metodologia de prospecció que descrivim seguidament:

Prèviament a la campanya, s'ha preparat una sèrie de documentació cartogràfica de suport. S'han utilitzat com a base les ortofotomatges de 25 cms píxel de l'ICC i els raster del mapa topogràfic 1:10.000 de l'ICC. Sobre elles s'han situat, mitjançant les coordenades UTM, les dades obtingudes del buidatge de l'IPAC, l'IPEC, així com l'PCPN. Sobre aquesta base també s'ha inclòs el material generat en el buidatge de la cartografia històrica fet en el marc de l'estudi arqueomorfològic i històric de la xarxa viària.

Encara dins de la preparació prèvia, s'ha realitzat sobre aquesta base un treball de fotointerpretació, consistent en identificar sobre la fotografia aèria, aquells punts que poguessin ser susceptibles de tractar-se d'estructures d'origen antròpic (fig. 28).

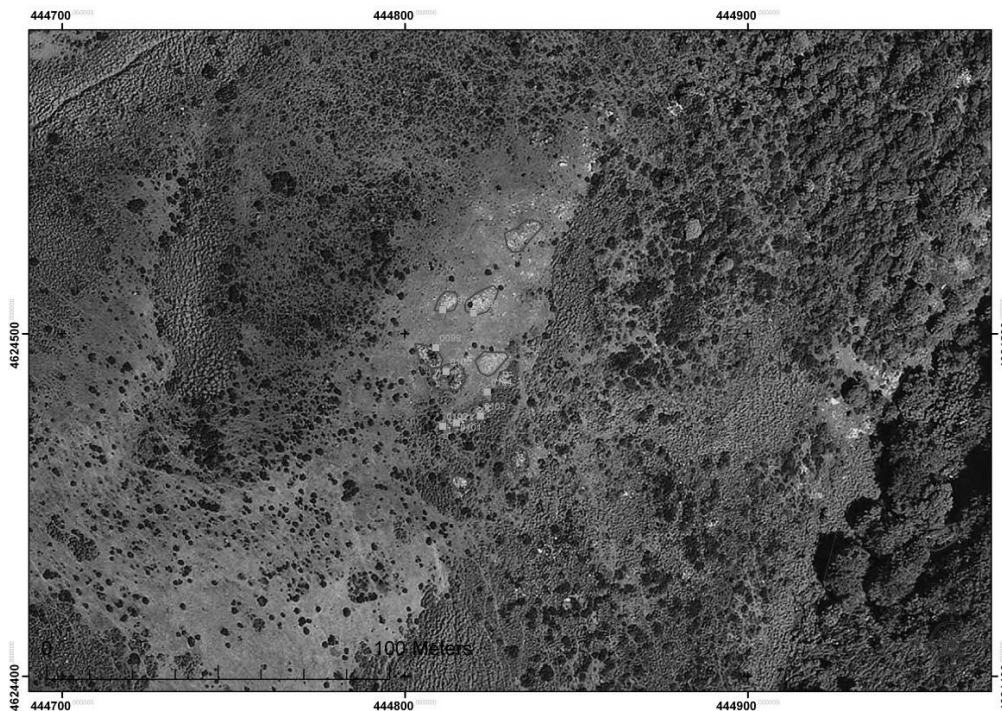

Figura 28: Exemple del treball de fotointerpretació en un sector del Turó de la Torre (Pla de La Calma). Les línies representen els elements senyalats en la fotointerpretació prèvia. Els quadrats corresponen a les coordenades utm preses sobre el terreny de possibles restes d' estructures antròpiques. És un dels pocs casos en que la fotointerpretació ha donat un resultat positiu.

Finalment amb tota aquesta informació s'han imprès els mapes topogràfics i ortofomapes utilitzats sobre el terreny. També s'han imprès les fitxes corresponents als diversos inventaris per tal de poder contrastar les dades directament sobre el terreny.

Els treballs de prospecció pròpiament dits s'han centrat en la cobertura pedestre de l'àrea marcada (fig. 30), mitjançant recorreguts aleatoris que permetessin cobrir la major part d'àrees i intentant comprovar els punts assenyalats a la cartografia mitjançant les dades dels diversos buidatges així com també els punts assenyalats en la fotointerpretació. En les àrees de bosc més espès els recorreguts s'han hagut de limitar a la xarxa de camins i corriols, a partir dels quals s'ha fet el reconeixement.

Un cop identificades les possibles restes d'origen antròpic se n'han pres les coordenades UTM mitjançant un GPS de mà, se n'ha fet la documentació fotogràfica i s'ha realitzat una fitxa (fig. 29) on s'han apuntat diverses característiques dels vestigis (emplaçament, materials, descripció, etc).

Figura 29: Fitxes de camp utilitzades en les diverses prospeccions i visites de terreny (dreta) i en la documentació d'estructures (esquerra). La Informació s'ha traspassat a la BDM mitjançant taules específiques.

Figura 30: Algunes imatges preses durant el treball de camp.

4.5.2. Diagnosi per sondeig

En funció dels resultats de les prospeccions s'han triat diversos jaciments a on realitzar sondejos de verificació amb l'objectiu de precisar la cronologia i funció de les estructures.

El objectius específics estan enfocats a resoldre algunes problemàtiques relacionades amb el registre arqueològic. En la finestra corresponent a la zona alta del massís es tracta fonamentalment de l'absència de material en superfície que doni un marc cronològic al que situar les estructures, i així començar a definir cronologies associades a l'ús d'aquests espais agrícola-ramaders.

A la finestra de l'àrea baixa es volia comprovar i identificar estratigràficament les possibles fases -intuïdes

durant la prospecció i per l'estudi sedimentològic- d'uns espais agraris formats per feixes amb marges de pedra seca (fig. 31). Altres aspectes que es volen estudiar serien la funcionalitat dubtosa d'algunes estructures i identificar els nivells associats a la construcció ús i abandonament d'aquestes estructures. Finalment es volia recollir mostres per a l'estudi antracològic, a partir del qual es volen obtenir algunes dades qualitatives sobre els canvis en el paisatge vegetal.

En tots els sondeigs s'ha seguit una metodologia comuna:

- Cobertura a peu l'àrea delimitada.
- Identificació de les estructures visibles sobre el terreny així com del material que aparegui en superfície.
- Neteja de les estructures.
- Obertura de cales quadrades o rectangulars d'entre 1 i 2 m de costat en funció de l'estructura, aquestes han estat excavades seguint l'estratigrafia.
- De cada estrat s'ha recollit els fragments de material orgànic (carbons) i inorgànic (ceràmica, metall, etc.) així com mostres de sediment (normalment 4 litres) per a l'estudi antracològic.
- La documentació gràfica s'ha realitzat mitjançant l'ús de la fotogrametria (veure apartat següent).
- Finalment les cales han estat tapades amb la mateixa terra extreta durant l'excavació.

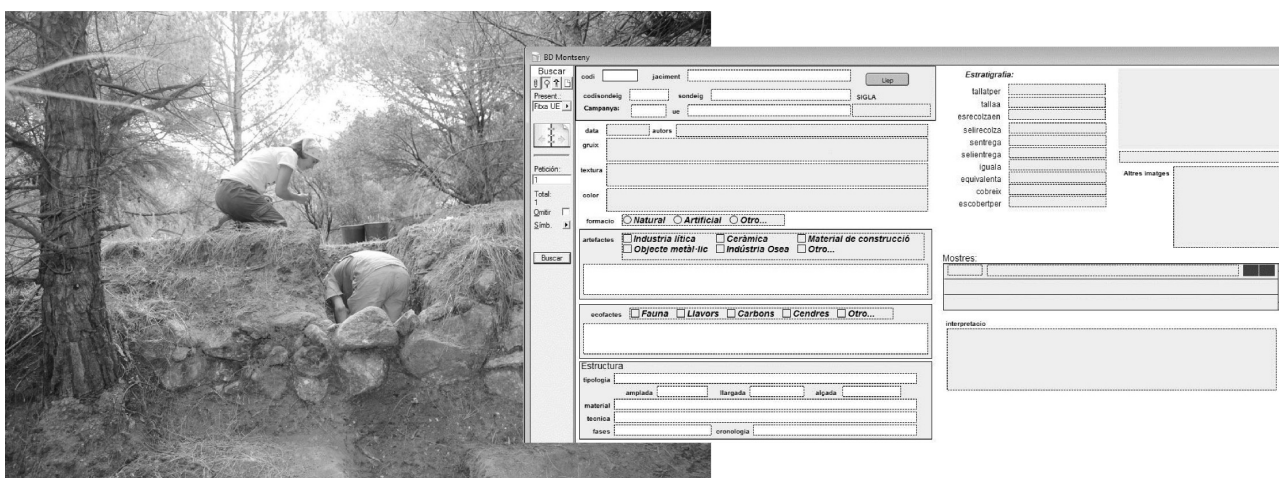

Figura 31: Sondeig a una feixa agrícola abandonada de Samalús i fitxa d'unitat estratigràfica utilitzada durant els treballs de camp. La informació s'ha introduït a la BDM mitjançant una taula específica.

4.5.3. Fotogrametria

Per tal de realitzar la documentació gràfica dels sondeigs de diagnosi s'ha decidit emprar una metodologia que combina fotogrametria, SIG, software de tractament 3D i dibuix digital⁹⁵.

95 El procés està basat en el descrit en Orengo 2012, tot i que el programari utilitzat és una mica diferent, simplificant algunes operacions.

A grans trets la fotogrametria consisteix en l'obtenció d'informació sobre la forma d'un objecte a partir de dues o més fotografies. En arqueologia és una tècnica amb moltes aplicacions tant en la fase de documentació com d'estudi i presentació dels elements que formen part del registre arqueològic. Entre els seus punts forts destaquem:

- Permet la documentació tridimensional d'objectes d'interès arqueològic tant si es tracta d'un fragment ceràmic, elements arquitectònics o unitats estratigràfiques. Així mateix permet documentar el procés d'excavació arqueològica de forma virtual. Això permet superar una limitació habitual en arqueologia, com és el d'haver de representar en dos dimensions un registre format per elements tridimensionals.
- La fotogrametria és una tècnica d'una gran precisió espacial, sobretot si es combina amb tècniques de posicionament d'alta precisió com el GPS diferencial o l'estació total. Permet doncs ubicar l'objecte en el context espacial al que correspon.
- Introduir la tercera dimensió també representa un avantatge en la visualització de les dades. Així doncs es pot examinar l'objecte des de qualsevol punt de vista. Això és especialment interessant en la reconstrucció, però també durant el procés d'anàlisi, ja que es poden reexaminar les dades al laboratori de forma directa.
- Al ser un procés que es pot realitzar de forma completament informàtica, es poden estalviar els costos de la digitalització dels documents gràfics presos sobre terreny.
- De la mateixa manera permet estalviar temps durant els treballs de camp. Aquest punt és especialment valuós en el cas de l'arqueologia feta en àrees de muntanya, especialment quan l'accés només és possible a peu i la feina s'ha de concentrar en pocs dies de campanya per limitacions de tipus logístic (Orengo 2013).

L'ús de la fotogrametria presenta dificultats tècniques que fins fa poc la feien costosa en termes de personal especialitzat, material i tractament de les dades. El sistema que hem utilitzat permet superar en bona part aquesta problemàtica, fent la tècnica força més accessible per qualsevol tipus de projecte. Això no exclou la necessitat de conèixer els principis que regeixen aquestes tècniques per tal de poder-les aplicar correctament. Afegir també que no deixa de ser un sistema de documentació gràfica de les dades arqueològiques. Així doncs, la tècnica s'ha de supeditar a un procés que comença amb l'observació sobre el terreny, apuntar els elements més importants mitjançant croquis i finalment realitzar un dibuix que representi de forma fidel la realitat destacant els elements que permeten la lectura i interpretació de les dades que estem representant. En el cas del Montseny s'ha decidit emprar aquesta tècnica per a la documentació dels sondeigs pels avantatges que hem enumerat. L'objectiu ha estat, sobretot, documentar el procés d'excavació a través de les unitats estratigràfiques, permetent representar els diversos nivells localitzats i la seva relació entre ells i amb l'estructura sondejada.

El procés emprat es basa amb la utilització del software comercial Photoscan Professional⁹⁶, desenvolupat per la companyia Agisoft. Per a completar el procés s'han utilitzat els programes de codi lliure Paraview⁹⁷ i Inkscape⁹⁸. Es divideix en diverses fases que detallem a continuació:

1. *Documentació sobre el terreny*: En primer lloc és necessari prendre les dades sobre el terreny que necessitarem per a la posterior reconstrucció. És un punt especialment sensible, ja que és l'única part del procés que no es podrà repetir posteriorment.

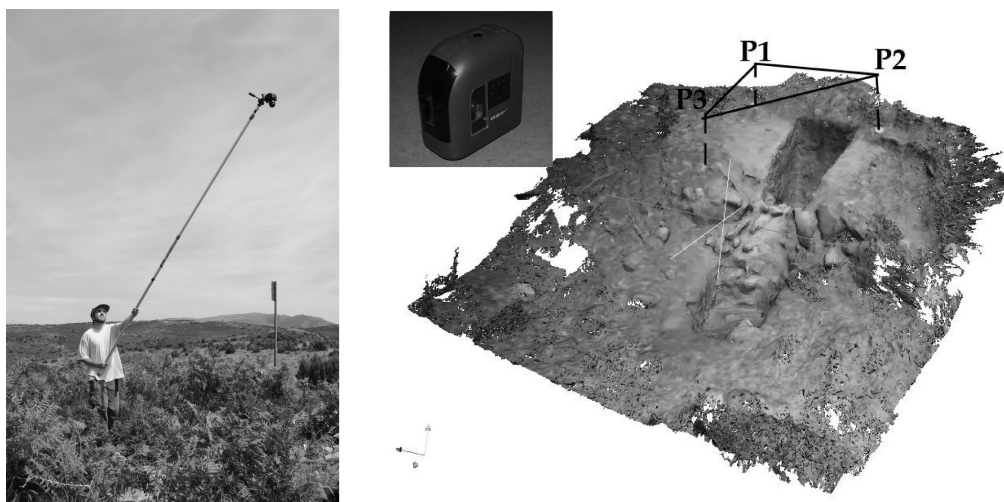

Figura 32: Obtenció d'imatges verticals i esquema de la presa de punts de control de forma relativa.

Punts de control de sòl (GCP): En un primer pas s'han de situar els punts de control a l'entorn del sondeig (fig. 32). Aquests serviran de referència per tal de situar l'objecte en unes coordenades espacials determinades que permetran prendre mesures absolutes (llargada, amplada, profunditat, etc.) i situar l'objecte en l'entorn SIG. Aquests punts de control han de ser marques que es puguin veure en les fotos. En aquest cas hem utilitzat claus clavats al terra a l'entorn del sondeig. Els punts han d'estar numerats de forma que cada un es pugui reconèixer a totes les fotografies. El mínim de punts necessaris per poder treballar en tres dimensions és tres. En aquest treball se n'han col·locat quatre per seguretat (per si un dels punts de control resultava desplaçat durant els treballs).

Per prendre la situació exacta de cada punt és necessari utilitzar un sistema de posicionament d'alta precisió -GPS diferencial, estació total, etc.- o bé situar de forma relativa els punts entre si. La disponibilitat de mitjans ha fet que ens decantéssim per aquesta última opció. S'ha utilitzat un nivell làser (model d'emissor que crea una línia horitzontal) que es pot utilitzar sobre un trípode de càmera fotogràfica, el que el fa molt lleuger (el pes és de 0.5 Kg) de cara a documentar les estructures situades en indrets on només es pot arribar a peu. El

96 <http://www.agisoft.ru/products/photoscan/>

97 <http://www.paraview.org/>

98 <http://inkscape.org/>

funcionament de la presa de punts de control amb aquest sistema és molt simple, es tracta senzillament de mesurar la distància entre els diversos claus i, mitjançant la mira, la seva profunditat respecte el nivell. D'aquesta forma es pot crear un sistema de referència relatiu amb mesures absolutes de gran fiabilitat que es podrà utilitzar per a una posterior reconstrucció fotogramètrica.

Fotografies: El principal objectiu d'aquesta fase és prendre imatges de l'objecte des de tots els punts de vista possible, de forma que quedi coberta tota la seva superfície. Així mateix les fotografies han de ser realitzades de forma consecutiva amb poca diferència d'angle i distància entre elles per tal de que el programa fotogramètric pugui relacionar-les automàticament. Per aconseguir-ho s'han utilitzat dos sistemes: Per un costat s'ha utilitzat una perxa per tal de prendre fotos verticals dels sondeigs; per l'altre, s'han pres fotografies cobrint els 360° al voltant del sondeig.

L'element més important a tenir en compte, tant en el sistema vertical com en l'obliqui, és que el programa basa la reconstrucció en els punts comuns entre les diverses fotografies. Això vol dir que les fotografies no poden tenir espais buits entre elles i que han de compartir part de la imatge amb una altra fotografia. Fins i tot és possible combinar els dos sistemes (obliqui i vertical), sempre i quan les imatges tinguin suficients punts en comú, i no excessives diferències d'angle.

En el cas de la documentació dels sondeigs, s'ha fet servir de forma preferent la fotografia aèria vertical. La fotografia obliqua s'ha utilitzat quan es realitzaven treballs simultanis a dos sondeigs en emplaçaments diferents i com a foto final per si algunes parts de l'estructura no quedaven del tot visibles.

S'han pres imatges abans de l'inici de la intervenció, després de cada canvi estratigràfic detectat i al finalitzar el sondeig abans de tapar-lo de nou.

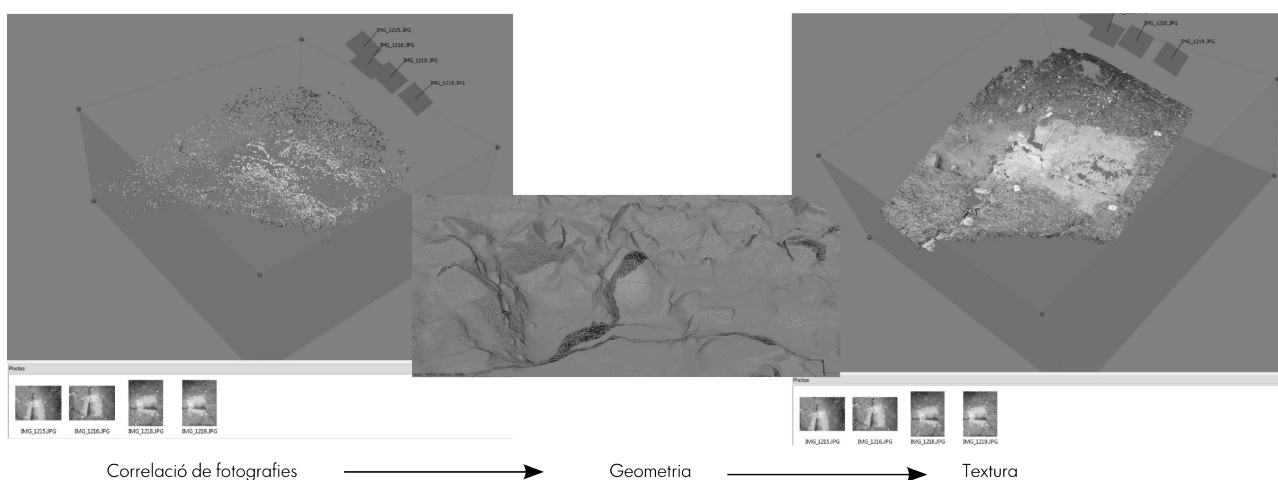

Figura 33: Esquema del procés de reconstrucció fotogramètrica mitjançant Photoscan.

2. Reconstrucció tridimensional

En la següent fase es tracta de construir el model tridimensional del sondeig a partir de la informació recollida

al camp. Mitjançant Photoscan , aquest procés es pot realitzar en 3 passos que el programa automatitza de forma quasi completa (fig. 33).

Correlació de les fotografies: El primer pas és la importació de les fotografies de l'estructura que es pretén reconstruir. Un cop importades, aquestes s'han d'alinear, es a dir han de relacionar-se entre elles mitjançant la identificació de punt comuns a les imatges. PhotoScan fa servir un algoritme del tipus 'Structure from Motion' (SFM) per realitzar aquesta tasca automàticament (Verhoeven 2011), aquest algoritme permet també obtenir la posició de les càmeres i els paràmetres de calibració interna de la càmera. El resultat és un "núvol de punts" tridimensional que representa la geometria del sondeig i, a partir dels quals, es crearà el model. Com més punts pugui trobar, més precisió tindrà el model resultant. El programa localitza els punts associant grups de píxels de les diverses imatges amb una mateixa combinació de colors.

Geometria: El següent pas consisteix en construir la forma de l'objecte mitjançant un procés de reconstrucció fotogramètrica en bloc en el que tots els píxels de les imatges es fan servir a partir de les característiques de càmera, les posicions relatives de les imatges i la geometria descrita a l'anterior paràgraf. El resultat és una superfície creada per una xarxa irregular de triangles (TIN) els vèrtex de la qual venen definits per les posicions tridimensionals dels píxels relacionats en les diverses imatges. La densitat de malla pot ser regulada en els paràmetres d'interpolació definits per l'usuari.

Textura: El tercer pas consisteix en donar una textura a l'objecte. A partir de la interpolació del color de cada píxel a les diverses fotografies, el programa permet texturitzar la superfície i desenvolupar ortofotografies verticals d'acord amb la situació relativa dels GCP.

3. Georreferenciació:

Un cop tenim el model tridimensional cal situar-lo en unes coordenades absolutes o relatives que permetin representar-lo a una escala mètrica determinada i, en el cas de les coordenades absolutes, en unes coordenades geogràfiques concretes. En aquest punt intervenen els GCP presos sobre el terreny. El propi PhotoScan permet senyalar uns punts sobre el model i donar'ls-hi unes coordenades específiques. En el nostre cas, com que els punts estaven presos de forma relativa, ha estat necessari construir prèviament un sistema de coordenades per cada sondeig.

Així doncs, s'han situat els punts en un entorn SIG amb projecció plana en metres. Dos dels punts s'han situat a l'eix de les X amb una distància entre ells igual a la presa al camp. A partir d'aquests el tercer punt es va situar a la intersecció de les distàncies entre els altres dos.

Un cop tenim les mesures en forma de coordenades ja es poden introduir al Photoscan. En primer lloc cal marcar els GCPs sobre la imatge tridimensional. A continuació (mitjançant la opció "ground control") es donen les coordenades de cada punt. El programa dona diverses opcions per importar coordenades. En el nostre cas les hem importat des d'un arxiu de text. Mitjançant aquesta eina podem veure també el marge de possible

desviació que presenten els diversos punts, que en el nostre cas es situa normalment en pocs centímetres⁹⁹.

4. *Generació de models i ortofotos:*

Finalment s'ha exportat l'objecte tridimensional amb diversos formats per tal de poder treballar-lo en altres programes. D'entre els diversos formats amb que el PhotoScan permet exportar les dades, s'ha exportat com a model digital d'elevacions (format "Arc/Info ASCII Grid" o ".asc") i com a ortofoto, en aquests dos casos es tracte de formats raster compatibles amb el GIS. En el cas del DEM, obtenim un arxiu en que cada píxel té unes coordenades x, y i un valor equivalent a l'alçada. Amb l'ortofoto obtenim la imatge rectificada de la vista aèria del sondeig.

Per tal d'exportar l'objecte 3D s'ha utilitzat el *Polygon File Format* (PLY), un format pensat per emmagatzemar dades d'escàners tridimensionals amb alta densitat de punts i que pot ser importat a diversos programes de visualització 3D. Aquest format permet així mateix incorporar informació relativa a la textura de l'objecte representat.

5. *Confecció de la part gràfica i edició de figures.*

El darrer estatge en el procés de producció de la documentació gràfica dels sondejos arqueològics consisteix en la transformació de les dades generades a documents que permetin la interpretació arqueològica d'aquestes.

Obtenció de perfils: El programa ParaView 3.12.0 és un programa de visualització d'objectes tridimensionals que permet manejar de forma senzilla i en un entorn georeferenciat els models creats amb el PhotoScan. Aquest entorn de treball s'ha utilitzat principalment per obtenir els perfils dels diversos sondeigs. El procés seguit consisteix en carregar els models de cada unitat estratigràfica i agrupar-los per que es puguin tractar de forma conjunta. ParaView permet seccionar el conjunt d'unitats estratigràfiques que componen el model obtenint d'aquesta forma la secció estratigràfica del sondeig. Així mateix aquest programa permet treballar amb unitats reals i incorporar escales gràfiques. Un cop realitzada aquesta secció dels models de superfície de les unitats estratigràfiques aquesta imatge pot ser exportada amb alta resolució per poder ser tractada gràficament amb programes més adients.

Edició final: L'edició de les seccions s'ha fet amb un programa d'edició de gràfics vectorials de codi lliure, Inkscape 0.48.2. Important les ortofotos s'han desenvolupat les plantes del sondeig. Amb les imatges exportades des del ParaView s'han dibuixat els perfils (fig. 34).

És en aquest punt que s'incorpora la interpretació, senyalant les diverses unitats estratigràfiques i eliminant distorsions fruit del procés d'excavació (successius perfilats, estrats que apareixen en més d'una fotografia,

⁹⁹ Aquesta desviació és relativament elevada en quan als estàndards fotogramètrics, que se solen situar a nivell mil·limètric (es deu a la menor precisió del sistema de recollida de punts en relació a sistemes de coordenades absolutes com són el GPS diferencial o l'estació total que s'utilitzen habitualment). De tota manera s'ha considerat que és la precisió obtinguda és igual o superior a l'obtinguda amb els mètodes habituals que s'utilitzen en la major part d'excavacions arqueològiques i que en cap cas afecten la qualitat del resultat final.

capes molt fines que apareixen enganxades, etc.) i documentació (p. ex. els forats que puguin quedar a causa de que les fotos no han cobert el 100% de la superfície). Per aquesta fase és important revisar les notes i esbossos presos sobre el terreny.

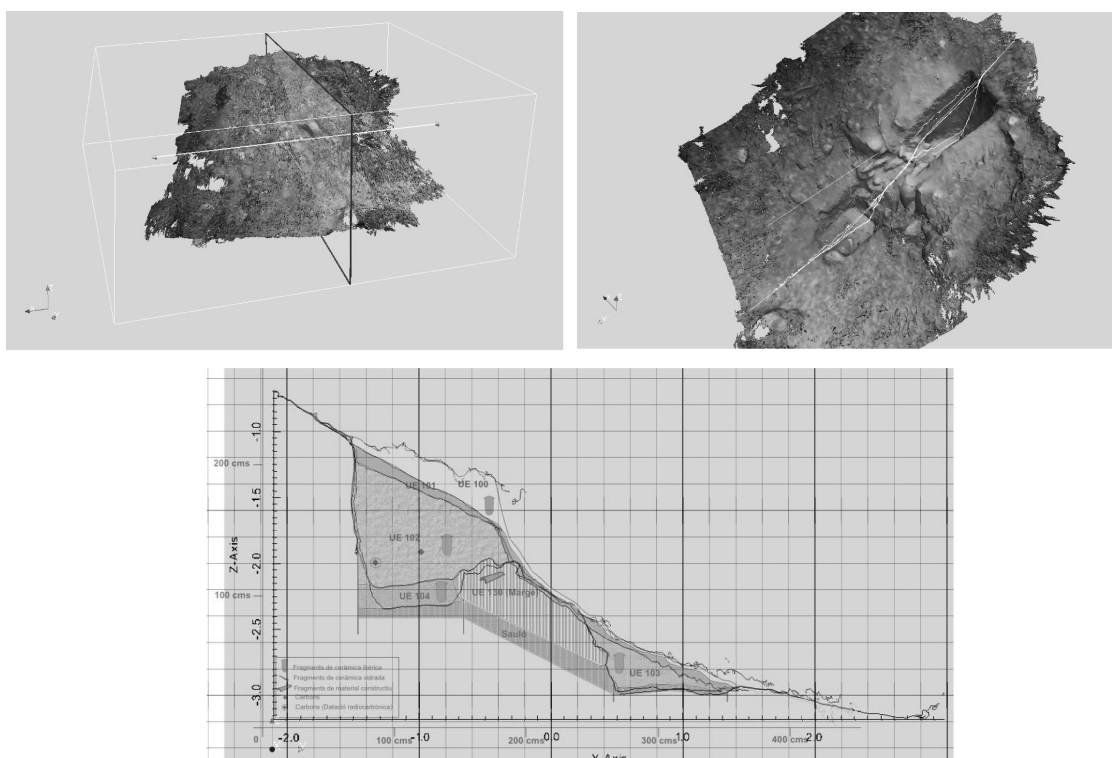

Figura 34: Obtenció dels perfils i edició final.

4.5.4. Geomorfologia i sedimentologia

Aquest estudi s'ha desenvolupat de forma paral·lela a l'estudi arqueològic del sector de Samalús. En les feines de planificació, treball de camp i processament de dades hi han participat tots els membres d'un equip format per arqueòlegs i geòlegs¹⁰⁰, de manera que la integració de dades arqueològiques i sedimentològiques ha estat feta de forma constant i directa al llarg de tot el procés.

L'objectiu principal del treball era conèixer la dinàmica dels processos superficials que han controlat els sediments més recents de la zona on s'havia fet la prospecció intensiva l'any 2009 i els sondeigs de 2011 i la seva possible correlació amb les dades arqueològiques. Així com també una aproximació a les condicions ambientals que haurien envoltat aquestes dinàmiques.

El primer pas va ser doncs definir una primera àrea de treball que correspon pràcticament amb l'àrea de prospecció intensiva. Dues sortides de camp preliminars van permetre constatar l'interès de la zona per a un estudi d'aquestes característiques. A continuació es va realitzar una campanya de treball de camp consistent en una desena de sortides al llarg del 2ⁿ semestre de 2011. En aquestes sortides es recorregué a peu tota

¹⁰⁰ En les sortides de terreny hi han participat els investigadors Meritxell Lladó, Arnau Garcia, Santiago Giralte i Josep M. Palet. Les descripcions sedimentològiques i els esquemes dels talls han estat elaborats per Meritxell Lladó, els perfils de les seccions i el processament de les dades arqueològiques per Arnau Garcia. Els Drs. Santiago Giralte i Josep M. Palet han supervisat respectivament la part sedimentològica i arqueològica.

l'àrea i s'identificaren i caracteritzaren litoestratigràficament els afloraments visibles (normalment vores de camins i marges de feixes) que poguessin aportar informació sobre les dinàmiques espacio-temporals dels processos que han controlat la distribució dels sediments superficials. El resultat van ser un total de 58 afloraments estudiats en un territori d'uns 1.2 km² (fig. 35).

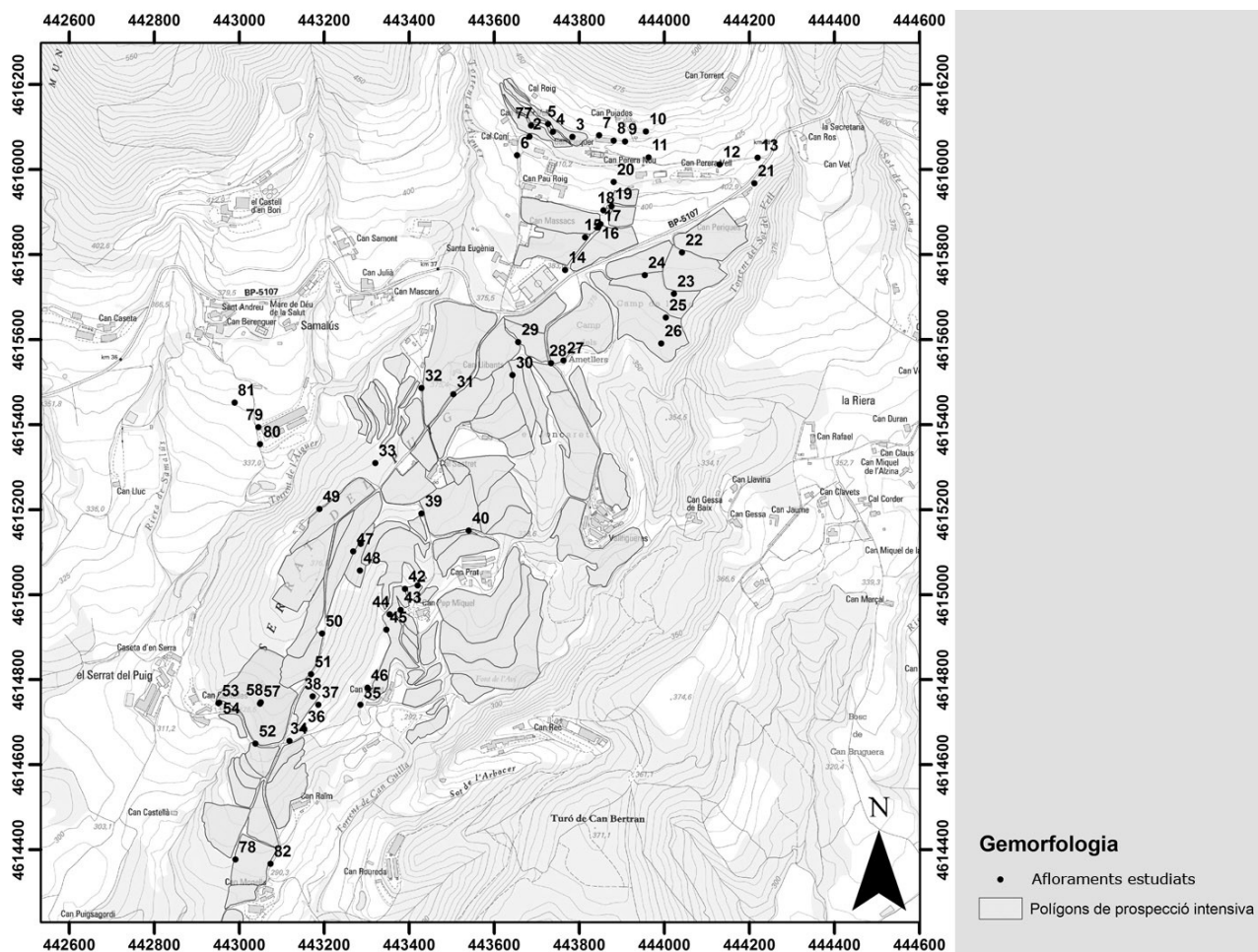

Figura 35: Situació dels afloraments estudiats en relació a l'àrea de prospecció intensiva sobre el mapa topogràfic 1:10.000 de l'ICC.

Per cada un d'aquests afloraments es va aixecar una columna litoestratigràfica (Fig. 36) on es van reflectir les principals característiques dels sediments (color, textura, geometria del paquet i relació amb els sediments infra i suprajacents, entre d'altres) i, eventualment, s'han identificat les restes de caràcter arqueològic (ceràmica i restes d'estructures).

En alguns casos es va observar que alguns paquets sedimentaris que litològicament eren uniformes, presentaven una diversitat de restes de tipus arqueològic (p. ex. diferents contextos ceràmics en funció de la profunditat). Això va fer que de forma puntual es fes una neteja més exhaustiva dels afloraments, tot recollint el material arqueològic per nivells, al mateix temps que permetia observar petites diferències litoestratigràfiques en el paquets de sediments que permeten diferenciar subnivells. D'aquesta manera s'han pogut obtenir dades que ajuden a definir millor les dinàmiques superficials i la seva cronologia.

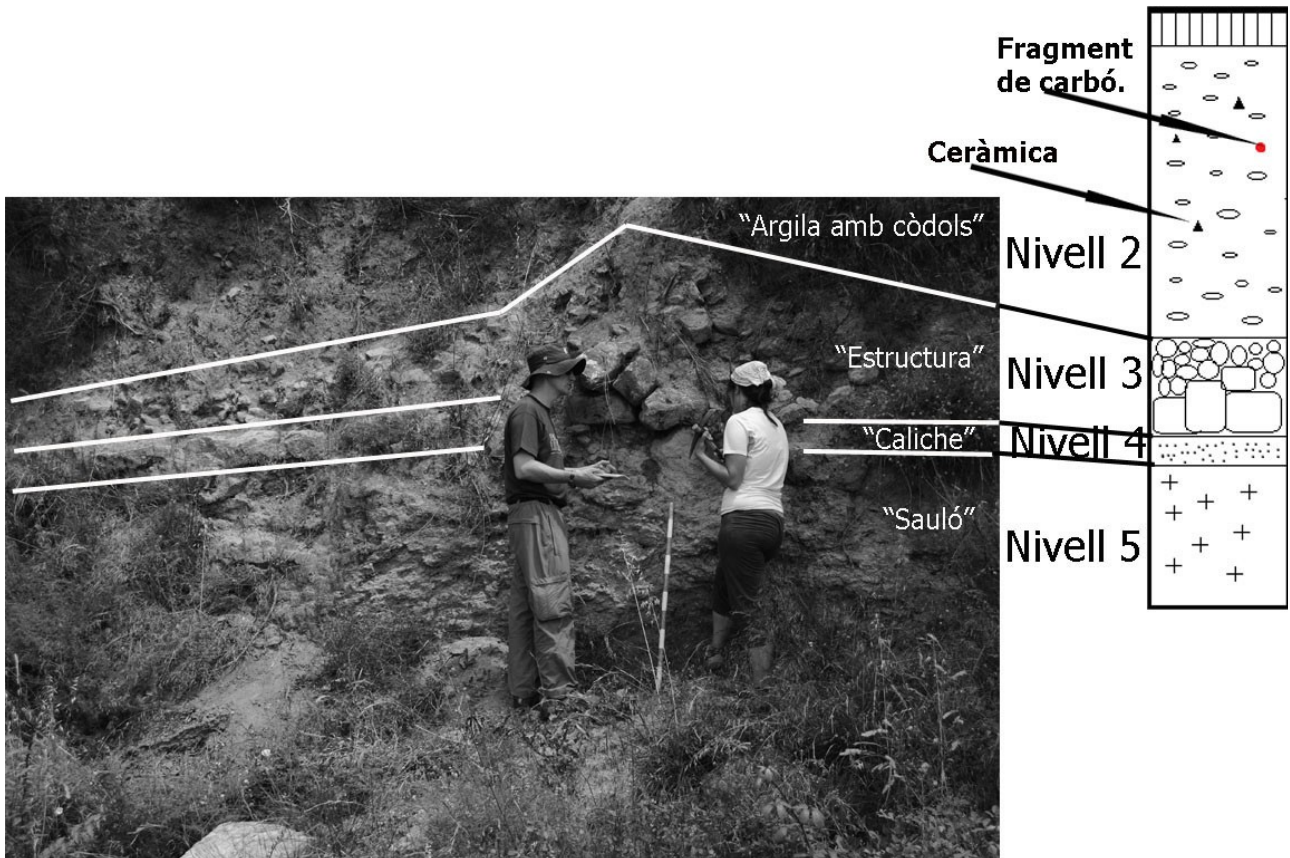

Figura 36: Esquema de l'elaboració d'una columna litoestratigràfica a partir del treball de camp.

La reconstrucció espacio-temporal de les dinàmiques de vessant de la zona estudiada es va fer a partir de l'establiment de 5 panells de correlació (veure apartat 6.2.4) que van permetre establir la geometria de les unitats litoestratigràfiques i llur cronologia relativa. En aquests panells s'han representat tant els aspectes litològics com arqueològics més rellevants. La correlació litoestratigràfica de les diferents columnes litològiques s'ha fet utilitzant tècniques cartogràfiques estàndards (fig. 37).

La interpretació sedimentològica dels panells de correlació ha permès identificar les principals dinàmiques de vessant de la cobertura sedimentària més recent del registre geològic. Els elements arqueològics i les 4 datacions per AMS C14¹⁰¹ han servit per establir el marc cronològic de les diverses fases identificades.

101 Malauradament, en general les restes de carbó no són gaire abundants -pràcticament només s'han pogut recollir mostres en el sector més proper a Can Martí- i al ser recollits en perfil fa que el risc de contaminació sigui alt. Només s'han utilitzat per datar aquells en que la seguretat sobre el nivell de provenença era absolut (fruit d'una neteja exhaustiva i que es trobaven alguns centímetres dins del perfil).

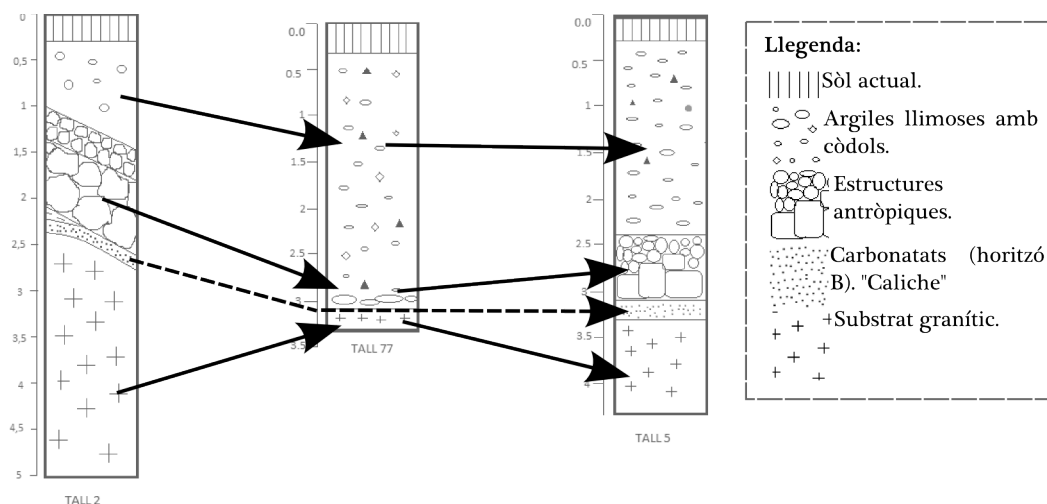

Figura 37: Exemple de com s'ha fet la correlació entre els diversos perfils.

4.5.5. Estudi dels materials

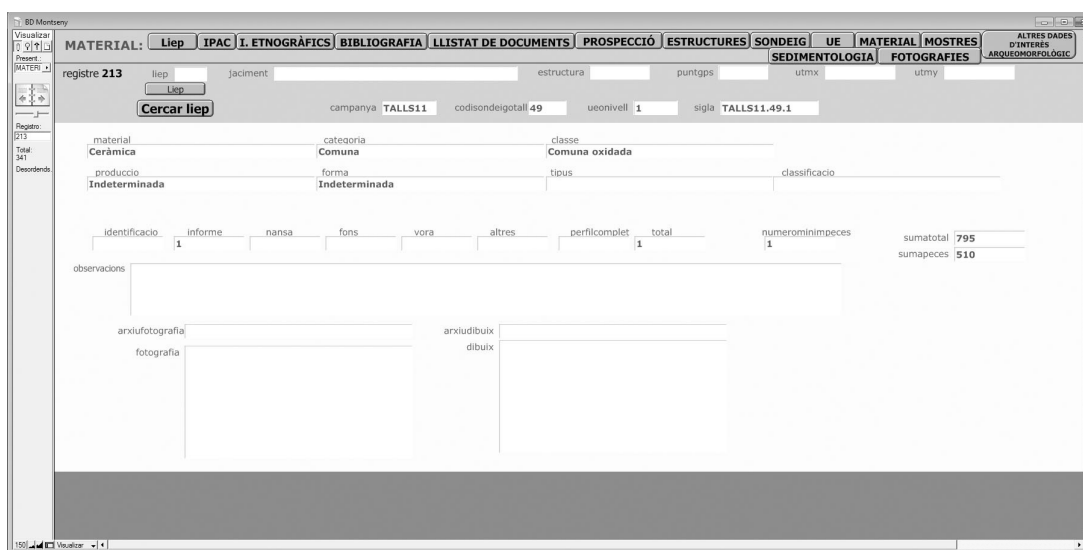

Figura 38: Fitxa de material.

Els tractament donat als materials recollits en les diverses prospeccions ha estat el següent:

- Neteja (només del material ceràmic).
- Classificació i inventari. Començant pel material i, en el cas de la ceràmica, determinant-ne les categories ceràmiques (àmfors, comunes, fines, material de construcció, etc.), les àrees de producció geogràfica, les formes (gerres, cassoles, plats, copes, etc.) i, si és possible, els tipus identificats a partir de les classificacions publicades.
- L'inventari s'ha anat introduint a la BDM a través d'una taula pròpia (fig. 38) en que cada element es pot vincular al jaciment, sondeig i unitat estratigràfica del qual prové. Per a l'elaboració d'aquesta

taula s'ha utilitzat com a plantilla inicial una base de dades cedida per A. Trullén i que també s'havia utilitzat en el treball de M. Flórez sobre el Vallès (Flórez 2010, 94).

- Fotografia i dibuix del material significatiu.

4.5.6. Datacions radiocarbòniques

En moltes ocasions, el material ceràmic ha permès situar el marc cronològic de les restes. De tota manera, sobretot en les estructures situades a la part alta de la muntanya, sovint el material ceràmic és inexistent o poc significatiu cronològicament (p. ex. Els fragments de ceràmica no tornejada) i en canvi la presència de matèria orgànica (fonamentalment restes de carbons) és força habitual i molts cops és l'únic material arqueològic.

Per altra part, en el cas de nivells de terres mogudes com és el cas de les feixes agrícoles o dels nivells detectats en sedimentologia, la cronologia del registre ceràmic pot no correspondre amb la cronologia de formació dels nivells. Així doncs, hem cregut important de disposar de datacions complementàries al registre ceràmic que, com a mínim, permetin contrastar el *terminus post quem* de l'estrat¹⁰².

En els dos casos, la datació per carboni 14 ens ha semblat el mètode més indicat. És segurament el sistema de datació absoluta que dóna una major fiabilitat per als períodes que volem estudiar i el seu cost és relativament assumible amb els recursos de que disposàvem¹⁰³. Finalment s'ha enviat a datar un total de 15 mostres (10- aproxim- provinents de nivells arqueològics i 5 associades a l'estudi geoarqueològic).

Les datacions de les mostres¹⁰⁴ han estat encarregades al "Poznańskie Laboratorium Radiowęglowe" (Poznan, Polònia) que han proporcionat per a cada mostra una datació calibrada (al 68% i al 95% de probabilitat) utilitzant el programa OxCal¹⁰⁵.

102 Cal tenir present que no són datacions definitives, de la mateixa manera que la ceràmica, carbons més antics poden trobar-se en nivells de formació posterior. Tot i això el fet de tenir datacions al marge del registre ceràmic ens ha semblat un element significatiu a l'hora d'interpretar la cronologia de la seqüència estratigràfica.

103 Malgrat això ha significat la partida de despesa més important de les campanyes i s'ha hagut de seleccionar amb molta atenció els fragments a datar, ja que els recursos només han donat per un nombre limitat de datacions.

104 Prèviament al seu enviament les mostres han estat seleccionades i identificades antracològicament per la Dra. Itxaso Euba per tal d'assegurar que s'enviaven els fragments de carbó amb millors característiques per aquest tipus de datació.

105 OxCal v4.1.5, (Bronk i Ramsey 2010). Dades atmosfèriques de Reimer *et al.* 2009.

5. Poblament i ocupació del sòl a partir de la base de dades

5.1. Aproximació al paisatge “tradicional” a través dels inventaris patrimonials (s. XIII-XX)

Tal i com hem dit a l'inici del treball, en el nostre anàlisi situem el punt de partida en el paisatge actual, que hem intentat descriure en apartats anteriors (veure capítol 2).

El següent pas ha estat introduir el que hem acabat anomenant “paisatge tradicional” tal i com l'hem definit anteriorment. Hem assimilat aquest grup als períodes baix medieval, modern i contemporani (en termes cronològics, entre el segle XIII i mitjans segle XX) (fig. 39).

En la mesura del possible hem intentat, dins aquest grup general, discriminar els elements més moderns¹⁰⁶ i els baix medievals. De tota manera no és aquest l'interès principal d'aquest treball. Amb la recollida d'aquestes dades hem intentat situar una sèrie d'elements del paisatge que permeten definir aquest paisatge tradicional, heretat del període que en història s'anomena “antic règim”, molt present en el paisatge actual -sobretot en el registre arqueològic- i l'estudi del qual esdevé un pas necessari per a poder interpretar els períodes anteriors, objecte principal del present treball.

Per l'aproximació a aquest paisatge, la base són els buidatges d'alguns inventaris patrimonials (fig. 40).

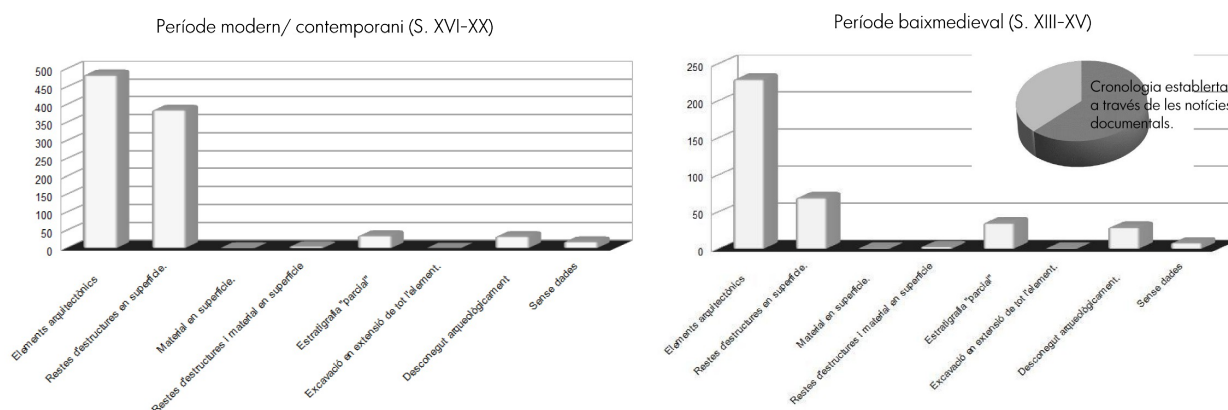

Figura 39: Elements de la BDM amb cronologia de s. XIII-XX segons el grau de coneixement. Els gràfics permeten veure que en els inventaris utilitzats es documenten bàsicament restes estructurals, moltes de les quals es conserven a nivell de paret o sostre. En forces excavacions es documenten també fases d'aquests períodes. Pel que fa a la baixa edat mitjana, la cronologia s'estableix mitjançant dades referents a la documentació escrita en la major part de casos tal i com mostra el diagrama de sectors.

Respecte al període baixmedieval, trobem elements d'aquest període a l'IPAC i referències històriques a les fitxes de l'IPEC i del MPCDB. En la major part de casos la informació sobre l'element prové del fet que apareix

Sobretot relacionats amb fenòmens contemporanis com són per exemple els relacionats amb la industrialització (fàbriques, centrals elèctriques...) i amb la urbanització recent (l'expansió de molts nuclis de la zona pel fenomen de l'estiueig). Aquests han deixat un patrimoni i una petjada en el paisatge notables, però que no pertanyen pròpiament a aquest "Paisatge tradicional" tal i com aquí ens interessa.

en documents del període (p. ex. masos citats als fogatges) i no de les seves característiques arqueològiques (els elements arquitectònics solen ser de períodes posteriors). Aquest fet fa el mapa resultant molt incomplet i amb possibles errors en quan a l'atribució dels llocs esmentats als llocs actuals. Treballs històrics aprofundits que s'allunyen de l'enfocament eminentment arqueològic d'aquest treball permetrien obtenir unes dades molt més completes i acurades.

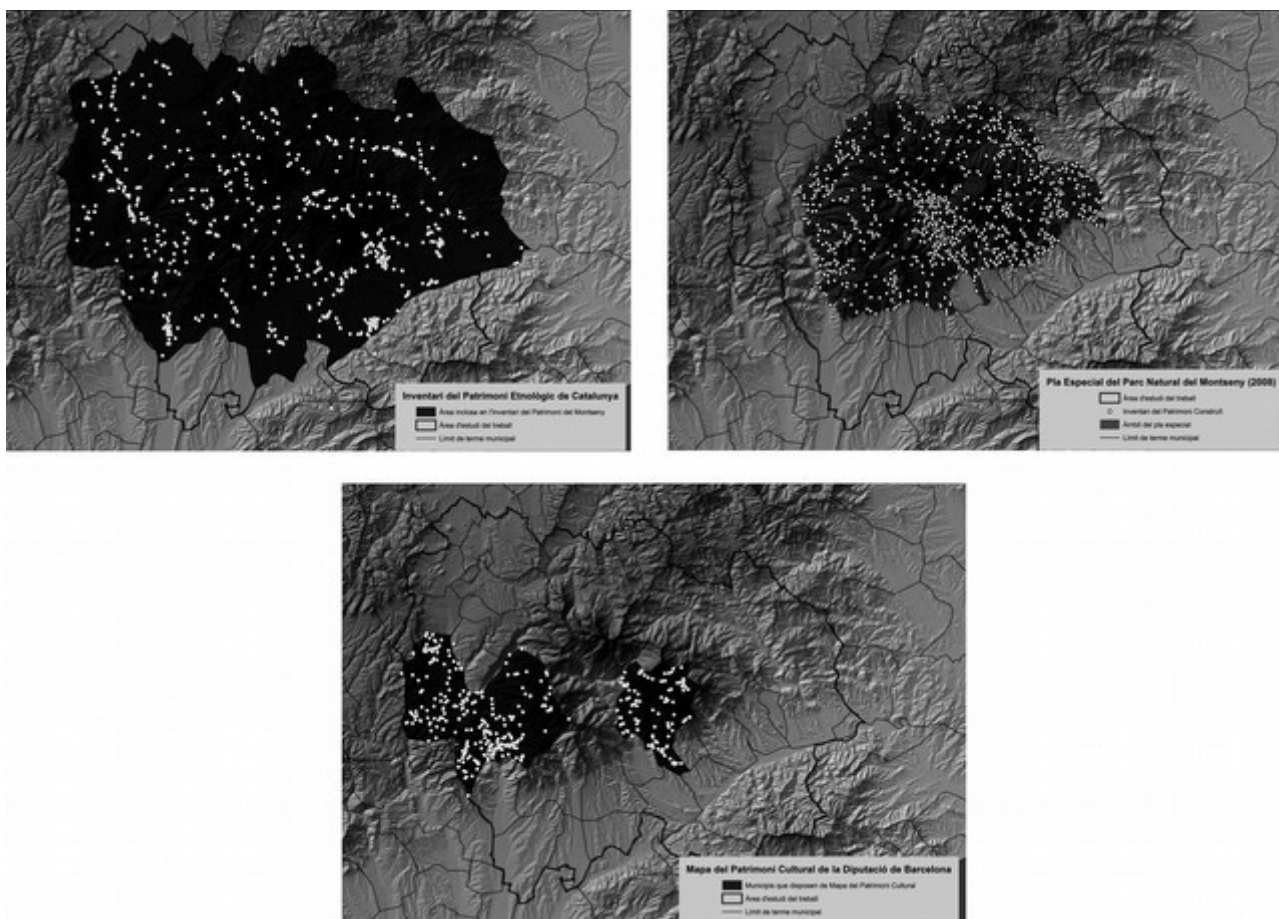

Figura 40: En aquests mapes s'ha assenyalat l'àmbit territorial que cobrien els diversos inventaris utilitzats en el moment de la realització del treball (2013). Els punts assenyalen la situació dels elements documentats en cada un d'ells. Com es pot apreciar el conjunt és molt descompensat a nivell geogràfic, amb zones molt poc treballades. De tota manera el prop d'un miler de llocs que conformen el total de dades incorporades a la BDM des d'aquests inventaris si que són una mostra significativa de les traces del paisatge "preindustrial" o "tradicional" de l'àrea d'estudi (per més detalls veure apartat 4.3.1)

Els resultats els presentem mitjançant dos mapes de síntesi (fig. 41 i 42): en el primer si han situat els elements de cronologia moderna, contemporània i indeterminada¹⁰⁷ i en el segon els de cronologia baixmedieval. En les pàgines següents es descriurà la llegenda, on queden reflectits les tipologies que hem utilitzat per classificar els diferents elements. Finalment incloem algunes estadístiques que permeten caracteritzar millor el registre.

¹⁰⁷ En aquest punt estem tractant aquest conjunt com un camp de dubte en que situem tots els elements dels quals no tenim referències cronològiques clares.

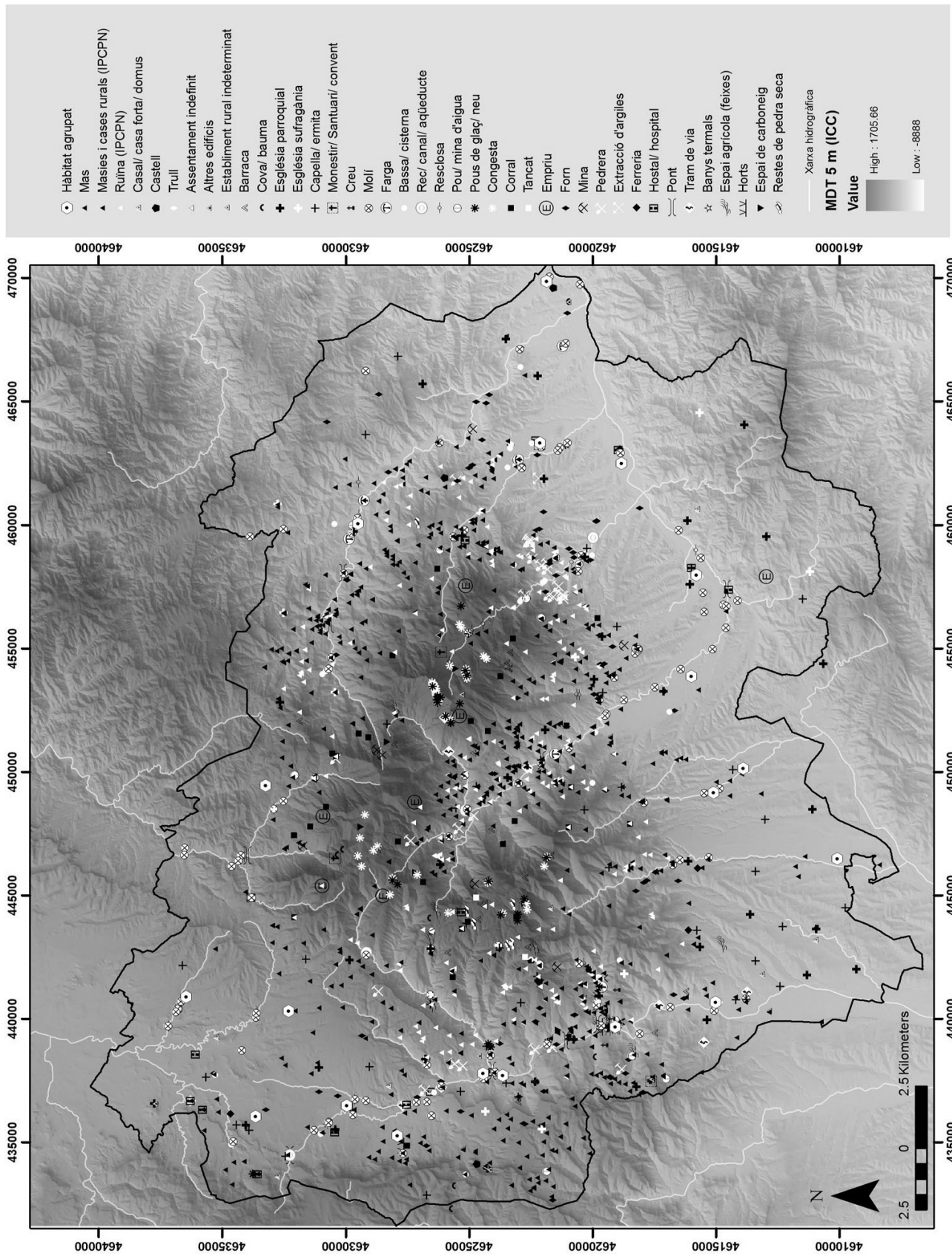

Figura 41: Elements recollits a la BDM de cronologia moderna/ contemporània i indeterminada.

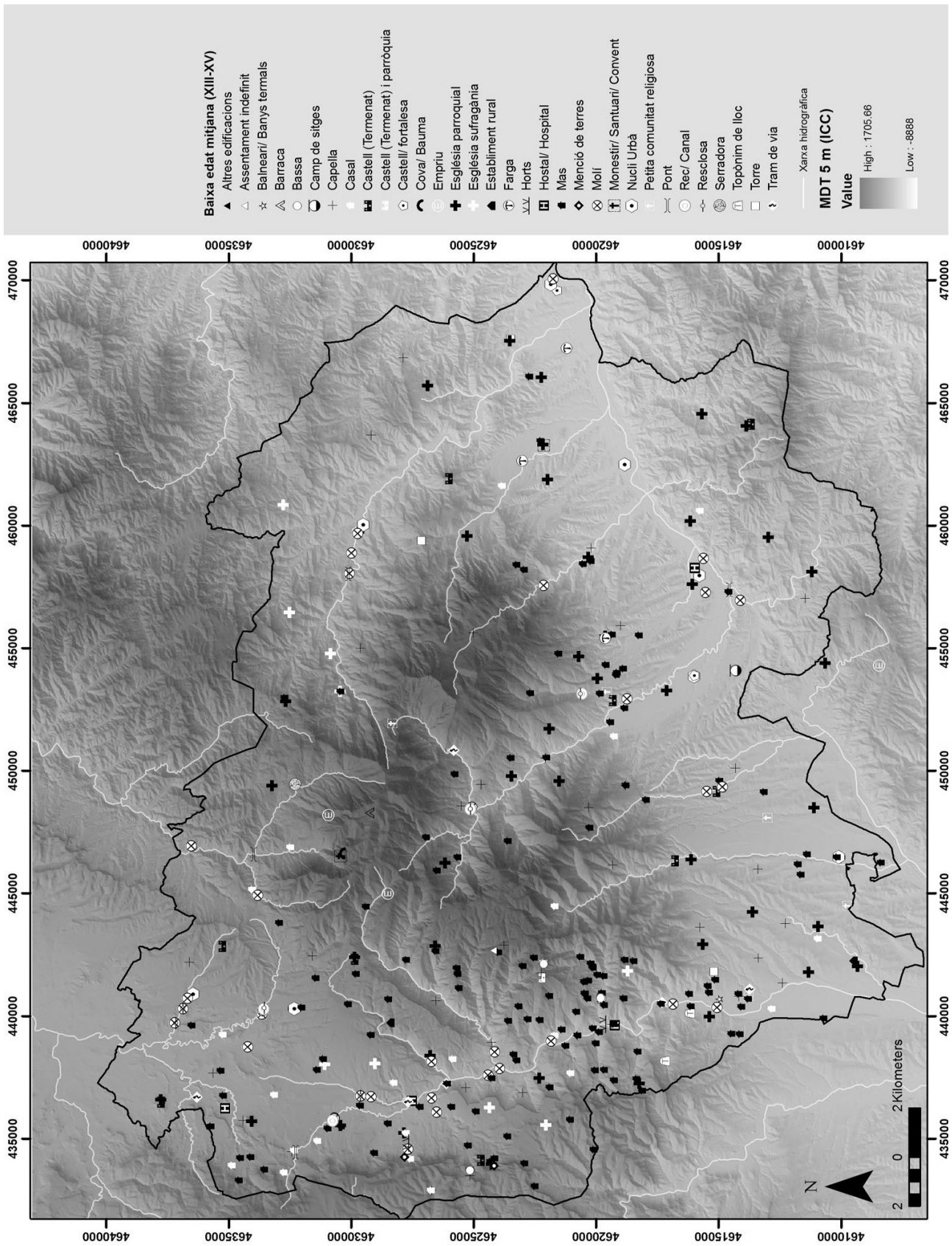

Figura 42: Mapa amb els elements recollits a la BDM amb cronologia de la baixa edat mitjana (s. XIII-XV)

Descripció de la llegenda:

El grup més nombrós de dades que contenen els diversos inventaris, fan referència als llocs de poblament. Espais edificats destinats a l'habitatge habitual i on també es desenvolupen la major part d'activitats econòmiques. Aquests elements presenten una gran diversitat de formes que hem agrupat en diferents tipologies.

- **Hàbitat agrupat:** Normalment, considerem com a hàbitat concentrat aquells espais ocupats per una sèrie d'edificis que normalment comparteixen algunes mitgeres i que s'organitzen en forma de carrers o places. La forma més habitual d'anomenar-los és "poble", tot i que en alguns casos també s'utilitza la paraula "Vila"¹⁰⁸. La morfologia dels nuclis urbans de l'àrea d'estudi presenta unes característiques semblants: Normalment trobem un centre a l'entorn d'una o més places on trobaríem l'església parroquial i l'ajuntament. La part més antiga sol estar formada per cases entre mitgeres (normalment el seu origen el trobem segles XVII i XVIII) arrencades a l'entorn d'un carrer principal i algun altre de secundari que coincideixen amb els antics traçats dels principals eixos de comunicació. A l'entorn trobem les àrees d'eixample de finals del XIX i inicis del XX, on es solen distingir les cases menestrals de les torres destinades a l'estiueig de la burgesia barcelonina¹⁰⁹. D'aquest període també són algunes fàbriques que aparegueren a l'interior o just al costat dels nuclis de cases. En èpoques més recents l'espai es densifica amb l'aparició de blocs de pisos, s'estén en forma d'urbanitzacions i els polígons industrials caracteritzen l'entorn dels principals eixos viaris. Més allunyats dels principals eixos de comunicació trobem nuclis més petits, formats per poques cases a l'entorn de l'església. A vegades acompanyats d'urbanitzacions recents de caràcter residencial. El caràcter urbà dels nuclis de població de l'àrea d'estudi és una fenomen bàsicament contemporani. Si ens situem a finals de l'època moderna trobaríem nuclis de caràcter bàsicament rural, formats per unes poques cases a l'entorn del camí o agrupades a l'entorn de l'església¹¹⁰.

Dins dels elements vinculats al poblament, la major part fan referència a formes d'hàbitat dispers o eventual. A més, els 364 elements recollits a la BDM no representen la totalitat de les restes d'aquestes formes d'hàbitat. Per l'elaboració de l'IPEC no es feu un buidatge sistemàtic de les masies. L'IPCPN i el MPCDB són força més exhaustius, però d'abast geogràfic més limitat. Dins d'aquest grup hi ha també aquells elements que s'utilitzarien de forma esporàdica per la realització d'activitats concretes.

- **Mas:** Des de l'edat mitjana la masia ocupa un paper central en les relacions socioeconòmiques i en conseqüència també en el paisatge. De forma esquemàtica, el mas es pot descriure com una unitat constructiva (un habitatge més els seus annexes), territorial (les terres que formen la propietat) i familiar

108 Aquest terme té un caràcter més institucional. Es refereix a un tipus de reconeixement inferior al de ciutat que rebien algunes poblacions.

109 L'estiueig fou un fenomen comú a pràcticament totes les poblacions del Montseny i el seu entorn.

110 Respecte aquest tema és interessant llegir els articles que a mitjans del segle XIX va dedicar Pascual Madoz a les diverses poblacions de l'àrea d'estudi (Madoz 1985). En la seva tesi, Salvador Llobet va analitzar detalladament les dinàmiques demogràfiques i el desenvolupament urbanístic d'alguns dels principals nuclis (Llobet 1990, 159-204 i 350-384).

(tradicionalment formada per diverses generacions d'una família troncal). La institucionalització de la figura de l'hereu el feu un element de gran estabilitat fins a èpoques recents (Breton 1992). De fet, el terme masia ha acabat aplicant-se a qualsevol tipus d'edificació aïllada de caràcter rural. Així doncs, dins d'aquest grup trobem una gran varietat. Els inventaris es centren en els edificis, als quals corresponen els punts marcats en el mapa.

- **Castells:** Entre el poblament dispers també hi hem de considerar els castells. Es tracte d'estructures d'origen medieval que en època moderna havien perdut normalment el caràcter de residència aristocràtica però encara rebien un cert manteniment pel seu caràcter estratègic. Els termes associats a cada castell seguien funcionant com a unitats administratives i molts drets de caràcter feudal associats a la seva possessió es mantingueren fins a èpoques molt recents.
- **Casals, cases fortes o domus:** Els inventaris diferencien els casals de castells i masos. Es consideren casals edificacions d'origen medieval que en algun moment havien estat residències de la petita noblesa (Bolós 2004, 131-132). Podien tenir associat algun petit terme. A la pràctica moltes es convertien en masoveries que eren gestionades de forma semblant a una gran mas. Normalment l'edifici no es diferencia d'una casa de pagès rica, és l'antiguitat i la documentació el que acaba definint aquesta categoria.
- **Torre:** Són edificacions de caràcter bàsicament militar amb funcions defensives i de vigilància. La majoria es troben integrades en els conjunts que formen els castells, casals i alguns masos; les que recollim sota aquest nom són les que es troben aïllades.
- **Assentament indefinit:** Trobem algun cas de restes en molt mal estat que sembla que clarament es podrien atribuir a aquest període modern. Les dimensions i característiques podrien correspondre a una masia o alguna altre assentament similar, però l'estat de conservació no ho permet precisar.
- **Altres edificacions:** Els inventaris distingeixen també algunes construccions tipus masia, però que haurien estat utilitzades amb altres funcions específiques. És el cas d'algunes rectories o de la caseta de la neu, vinculada a l'explotació del gel a la zona de la Calma.
- **Barraca:** Les barraques són petites construccions, normalment d'un sol àmbit, construïdes com a lloc d'aixopluc durant la realització de determinats treballs ramaders i forestals.
- **Cova/ Bauma:** Es tracte de cavitats de caràcter natural que potencialment haurien pogut ser utilitzades com a refugi. En alguns casos hi ha restes d'ocupació antròpica i en d'altres no.

Els edificis de caràcter religiós són un dels elements més ben documentats en els diversos inventaris. El seu caràcter monumental i el seu valor com a patrimoni històrico-artístic els han convertit en objecte d'estudi preferent. A més es sol comptar amb molta documentació referida a aquests elements. A banda dels aquí documentats s'ha de comptar també amb els nuclis urbans, ja que dins d'aquests hi trobem esglésies i capelles. Normalment l'església parroquial es troba al seu interior. Quan el nucli urbà sorgia en un indret

allunyat de l'església parroquial, normalment s'acabava traslladant la parròquia en un nou edifici a l'interior del nucli (és el cas, per exemple, de Sant Celoni, La Garriga o Aiguafreda).

- **Església parroquial:** Representen aquelles esglésies que exerceixen de seu parroquial. La parròquia és des de l'edat mitjana un element clau de l'administració religiosa. Cada bisbat es divideix en parròquies que administren el territori assignat. Només en el cas de Santa Maria de Tagamanent (L. 50), la funció parroquial era exercida per la capella del castell.
- **Església sufragània:** Algunes esglésies exercien funcions pràcticament parroquials dins d'un territori determinat, però estaven subjectes a una altra parròquia. Normalment eren territoris massa poc poblats per mantenir una parròquia pròpiament dita.
- **Capella:** Inclou totes les esglésies que no exercien cap funció parroquial. Hi trobem capelles de caràcter privat i les ermites.
- **Monestir/santuari/convent:** Complexos destinats a acollir una comunitat de caràcter monàstic. Normalment estan formats per una església i un espai residencial.
- **Petita comunitat monàstica:** Esglésies que eren la seu d'un reduït grup de religiosos que feien vida comunitària, normalment eren filials de monestirs o convents més grans.
- **Creu:** Tot i no tractar-se pròpiament d'un edifici, els inventaris recullen algunes creus que es situaven sovint a punts emblemàtics del territori (punts elevats, límits de terme o vora de camins).

Els inventaris també reflecteixen diversos elements associats a un rol econòmic més concret, independentment que també servissin d'habitatge. El primer grup el formen les infraestructures hidràuliques: es tracte d'elements fortament interrelacionats entre si que formen part de grans sistemes que inclouen punts de recollida d'aigua, transport, emmagatzematge, regadiu i molins.

- **Molins, fargues i serradora:** Els molins hidràulics són enginyers que aprofiten la força de l'aigua per a moure alguna mena de maquinària. L'ús més habitual és per a moldre gra, però a l'àrea d'estudi trobem documentats altres usos (per a moldre minerals, per a la fabricació de pipes de boix, de draps o de paper); normalment la infraestructura es podia adaptar a diversos usos. L'IPEC és especialment detallat pel que fa a la documentació de molins. Les fitxes presenten dades força completes pel que fa la seva documentació en les fonts històriques, s'hi inclouen molts molins enrunats o desapareguts i es fa referència al sistema de canals, rescloses i basses que en permeten el funcionament. Un cas singular és el d'un "molí-serrador" documentat al segle XIV al Mas Noguer de Viladrau.
- **Basses i cisternes:** Estructures pensades per a emmagatzemar aigua provinent d'algun curs d'aigua -mitjançant un sistema de canalització- o de la pluja. Les basses són estructures a l'aire lliure enfocades al rec i/o al funcionament d'un molí; les cisternes són normalment subtarrànies i també s'utilitzen per al consum humà. Pràcticament totes les cases de pagès disposaven d'alguna bassa, però a l'inventari es recullen bàsicament les associades als molins. Només hi ha documentada una cisterna, però molts edificis en disposaven (p.ex. en trobem a tots els castells).

- **Recs, canals i aqüeductes:** Formen els sistemes de canalització que permeten transportar l'aigua. Com en el cas de les basses a l'ÍPEC es documenten sobretot aquells elements associats als molins.
- **Resclloses:** Les rescloses es construeixen als cursos fluvials per tal de regular-ne el cabal, retenir part de l'aigua i desviar-la cap al sistema de canalització.
- **Mines d'aigua i pou:** Una altre forma de proveir-se d'aigua era aprofitant les aigües subterrànies. Les mines i els pous són estructures construïdes amb aquesta finalitat. Trobem alguns exemples de cada un als inventaris, tot i que normalment, com en el cas de les cisternes, es troben integrats als llocs d'hàbitat i no se'n fan fitxes específiques.

L'emmagatzematge de neu i glaç és una activitat que ha deixat nombroses restes, sobretot a les zones més altes del massís. Ja a inicis dels anys 90 es feu un primer inventari d'aquest tipus d'estructures (López 1992, en aquest inventari es recullen més dipòsits que els recollits posteriorment als diversos inventaris). Posteriorment diversos treballs que s'han interessat per aquesta qüestió (Serra 1997; Oliver *et al.* 2005; Font *et al.* 2005; Dantí *et al.* 2007).

- **Pous de glaç/ neu:** Tot i tenir funcions diferents la seva tipologia és molt semblant i es fa difícil de diferenciar. La principal diferència està en la ubicació, ja que el glaç es produïa mitjançant basses a les zones baixes mentre que la neu es recollia a les cotes altes. En tots dos casos es tracta d'excavacions cilíndriques amb les parets recobertes de pedra del lloc. Els pous de glaç estaven coberts mitjançant una volta feta també de pedra (Dantí *et al.* 2007, 50-59). Els pous de neu també podien estar coberts d'aquesta manera, però al Montseny sembla que pràcticament sempre es tapaven amb material vegetal. Això sembla deduir-se de la documentació i de que els pous estudiats no presenten, aparentment, indicis de volta (López 1992, 64-66). Normalment s'intentava evitar al màxim l'entrada i acumulació d'aigua, de manera que encara que no tinguessin cobertes es creava un petit talús a la boca del pou. Com que no s'ha excavat mai un pou de neu al Montseny no sabem si disposaven d'algun sistema de desguàs al fons.
- **Congestes:** També anomenades poues. De forma natural la neu s'acumula en clotades que trobem en l'orografia del terreny i que reben el nom de congestes. Aquestes clotades eren aprofitades, adaptades o excavades i utilitzades de forma semblant als pous de neu. Normalment no tenen rebastiments de pedra i solen ser menys profundes (tenen més diàmetre que profunditat). En canvi si que es solien protegir les vores amb un talús creat mitjançant un petit mur de pedra seca (López 1992, 64-66; Dantí *et al.* 2007, 49).

L'explotació de les cotes altes, és a dir aproximadament les àrees de prats i matollars supraforestals, ha donat lloc a unes estructures específiques recollides en els inventaris patrimonials. Tot i que l'activitat principal és la ramaderia, també s'han de relacionar amb alguns cultius i l'explotació d'altres recursos (forestals, minerals, neu, etc).

- **Corral:** Es traca d'un habitatge de tipus dispers o temporal molt enfocat a l'activitat ramadera. Es

situen a les zones de pastures i originàriament pertanyien a les cases de pagès amb més activitat ramadera; tradicionalment les que es troben en cotes més altes (Llobet 1990, 403-408). Neixen com a extensions de la masia mare, de la que no es solen trobar molt lluny i de la qual prenen el nom (la fórmula pot ser corral de..., casa nova de... o jaça de...). La part principal és el corral pròpiament dit. Normalment és un edifici de forma rectangular amb coberta de teula. Tenien també algun petit espai reservat per al pastor, algunes s'acabaven convertint en petites masoveries on es vivia de forma permanent i incorporaven un petit habitatge. La major part dels corrals documentats s'han utilitzat fins a èpoques recents o encara es fan servir; la major part mantenen la part de corral però l'habitatge sol estar en mal estat o en runes. Associades a alguns corrals s'han localitzat les saleres; formades per conjunts de pedres de grans dimensions a on es dipositava la sal pels animals.

- **Tancat:** Els tancats són estructures descobertes que delimiten un espai a on es tanca el ramat. Sovint són fets de materials peribles, però a vegades també s'utilitza la pedra. S'han documentat algunes restes de murs de pedra seca que segurament responen a aquesta tipologia.
- **Emprius:** No són estructures pròpiament dites. Els emprius són drets d'aprofitament col·lectiu d'alguns recursos d'una àrea determinada (normalment pastures, aigües, llenyes i en algun cas també s'hi inclou el dret a artigar). A l'IPEC es recullen diverses àrees d'emprius que existeixen avui o que són coneguts per la documentació històrica. Cada empriu tenia unes característiques diferents. Al Montseny normalment formaven part dels dominis senyorials i el dret sobre els recursos el compartien un nombre limitat de masies (Pladevall 2007). Una mica diferents són els antics emprius que tenien els pobles de Sant Celoni (L. 1398) i Vilamajor (L. 598) i que permetien als habitants d'aquests pobles a fer fusta en alguns boscos de la serralada litoral.

Dins dels inventaris trobem una sèrie d'elements relacionats amb la xarxa viària i les comunicacions. Es tracte d'elements de la infraestructura viària o de serveis associats.

- **Ferrerries:** Llocs on es treballava el ferro. Un dels seus serveis principals era el de ferrar els cavalls. En trobem a la major part de nuclis de població i també al llarg dels camins, molts cops associats a hostals.
- **Hostals i hospitals:** Els hostals i hospitals complien la funció d'acollir els viatgers. En principi els hospitals solien estar vinculats a institucions religioses i tenien un caràcter més caritatiu; els hostals en canvi eren establiments de caràcter privat, de fet eren cases de pagès que complementaven la seva activitat. Hostals i ferreries eren concessions senyorials.
- **Ponts:** Són punts clau de la infraestructura viària. Als inventaris es documenten ponts encara en ús o dels que encara se'n conserven les restes.
- **Trams de via:** A part de la informació sobre els diversos eixos viàris (que tractarem amb més detall als apartats dedicats a la arqueomorfologia), als inventaris trobem informacions més concretes sobre trams que conserven la seva morfologia tradicional o que han estat objecte d'una recerca

arqueològica concreta.

Malgrat que el Montseny no destaca per les riqueses minerals, si que s'han explotat en forma de mines i pedreres. Les documentades a l'IPEC són bàsicament les que s'explotaren en època contemporània, tot i que també es recullen dades d'algunes explotacions anteriors (per exemple les ametistes¹¹¹).

- **Mines:** Obertes per a l'extracció de minerals, es documenten diverses boques. Algunes tenen associades altres elements vinculats a la seva explotació com ara restes d'eines, barraques, camins, etc. Les explotacions mineres conegudes tingueren poca durada per la seva baixa rendibilitat quan es volgueren explotar de forma industrial.
- **Pedreres:** Les pedreres són més abundants als inventaris. S'exploten diversos tipus de pedra per a la construcció, sobretot a la zona de Gualba i a la vall del Congost.
- **Punt d'extracció d'argila:** Només n'hi ha un de documentat a l'IPEC.

Finalment trobem una sèrie d'elements que no entrarien dins de cap dels grups anteriors o que són molt difícils de definir. També han estat recollits de forma molt menys sistemàtica als inventaris. Al mapa s'inclouen elements que han estat documentats durant els treballs de prospecció fets en el marc d'aquest treball i els comentarem en l'apartat corresponent.

- **Forns:** En els inventaris es diferencien segons el tipus de producció que s'hi realitzava tot i que no sempre les restes conegudes permeten afirmar-ho amb tota seguretat. La major part estan documentats com a forns de calç o de rajols, associats per tant a la construcció. També es documenten alguns forns de pega. Els anomenats forns de pedra els trobem a la vora de Breda i s'utilitzaven en el procés d'obtenció de vernís per als tallers de ceràmica que hi havia a l'interior d'aquesta Vila. En d'altres casos no es dona cap notícia sobre la producció.
- **Bany termal:** Abans de l'auge del termalisme del segle XIX ja existien cases de banys que aprofitaven les aigües termals de La Garriga.
- **Espai agrícola (feixes):** Es documenten algunes zones de feixes. Es tracte de sistemes complexos que sovint inclouen també barraques, camins i, en algun cas, sistemes de rec.
- **Espai de carboneig:** L'elaboració de carbó vegetal ha estat una de les activitats més característiques del Montseny. Ha generat força literatura (Zamora 1992, 1996 i 2010; Llovera et al. 1994; Gutiérrez 1996; Panareda 2007), però no hi ha cap inventari sistemàtic de les nombrosíssimes restes arqueològiques d'aquesta activitat. Aquestes restes solen incloure els llocs on es cremava la fusta, les barraques on vivien els carboners i els camins que permetien el transport del carbó a la plana. Aquesta activitat es mantingué molt activa fins a mitjans del segle XX, sumat a la reutilització de molts llocs i a l'exposició a l'erosió dels llocs on es feia, fa que segurament la major part de les restes de carboneres que veiem avui en dia siguin d'època força recent.
- **Establiment rural:** Es tracte d'un cas singular. A la zona de Can Santa Digna aparegueren restes

111 Pladevall 1968.

muraries associades a un estrat d'anivellament amb ceràmica baixmediaval. Les restes no permeten precisar de quina mena d'establiment es tractaria.

- **Horts:** De manera semblant als sistemes de feixes, els inventaris documenten algunes àrees d'horts.
- **Restes de construccions en pedra seca:** Són restes l'estat de les quals no permet precisar-ne millor la tipologia i, normalment, tampoc l'època.
- **Trull:** Eren moltes les masies que disposaven de premses i trulls per a l'elaboració de vi i oli. Als inventaris se'n documenten algunes conservades en les masies, però només recullen un cas d'edificació específica per a un trull.
- **Camp de sitges:** Fa referència al moment final d'algunes de les sitges excavades a Can Pinell (L. 81), Santa Maria de Palautordera. En aquestes es trobaren fragments de ceràmica anomenada "verd i manganès", típica de la baixa edat mitjana.
- **Menció de terres:** En alguns casos la documentació mostra que alguna institució o particular tenia propietats agrícoles a un indret on en èpoques posteriors apareix l'element objecte d'atenció de l'inventari.
- **Topònim de lloc:** És un cas singular en l'inventari, es tracte del topònim "Castellar" que apareix en un document de La Garriga del segle XIV i que etimològicament podria fer referència a un lloc de poblament antic en alçada.

5.2. Dinàmica del registre arqueològic

5.2.1. L'Alta edat mitjana

Continuant amb l'anàlisi regressiu, el següent pas ha estat recollir els elements que corresponen a l'alta edat mitjana. En aquest treball hem inclòs dins aquesta denominació el període cronològic que inclou des del segle VIII al XII. S'ha agafat com a punt d'inici el segle en que es produeix la conquesta islàmica a la qual succeeix l'inici de la carolíngia i com a punt final l'any 1200, quan els principals trets de la societat feudal es troben ben assentats a l'àrea d'estudi¹¹².

Les dades sobre aquest període a la BDM són força heterogènies (fig. 43 i 44). Són força coneguts arqueològicament un nombre significatiu de monuments d'aquest període, incloent alguns dels més ben excavats de l'àrea d'estudi. Aquests apareixen a l'IPAC, tant en el patrimoni arqueològic com en

¹¹² Normalment els segles XI i XII es solen considerar dins de la baixa edat mitjana. En el nostre cas, però, ens interessava recollir la consolidació de la xarxa parroquial documentada al llarg dels segles XI-XII (Martí 2006; Vilaginés 2006, 15-33). De fet, no hi ha una cronologia universalment utilitzada per l'alta edat mitjana: en els estudis d'història medieval normalment s'inclou dins aquest període els segles VI i VII, que en aquest treball hem anomenat tardoantiguitat, bàsicament per raons de comoditat ja que permet marcar el canvi en el registre sobre l'àrea d'estudi que significa la irrupció de la documentació carolíngia.

l'arquitectònic. Tot i això cal considerar que en la major part de casos es coneixen degut a que el seu ús continuat ha fet que perdurés i s'anés transformant fins molt després del període que ens ocupa. Sobretot si no hi han hagut treballs arqueològics, és la documentació el que acaba permetent situar-los en aquest període. En aquest sentit, alguns dels elements dels inventaris etnogràfics contenen dades històriques que permeten situar-los en aquest període.

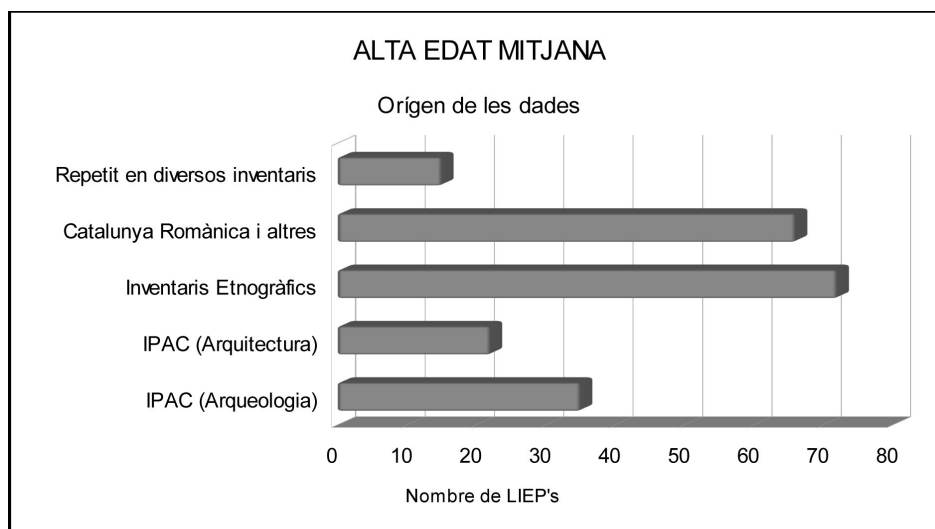

Figura 43

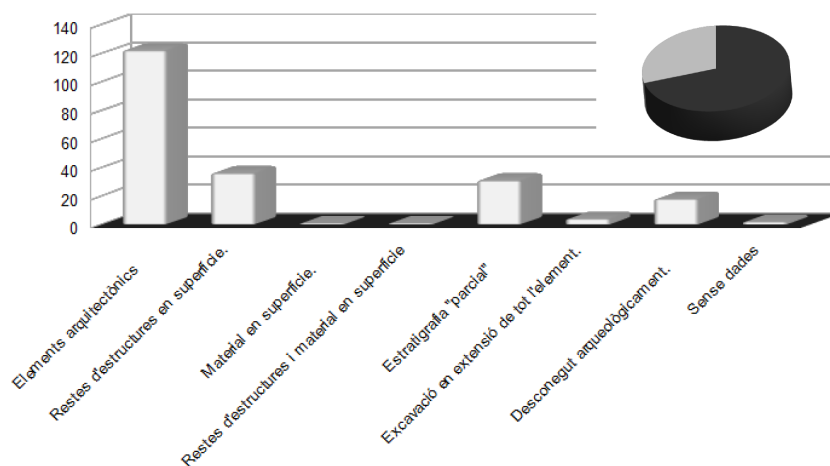

Figura 44: El diagrama de barres mostra els llocs de la BDM amb ocupació documentada entre els s. VIII-XII. El diagrama de sectors mostra, de color fosc, el percentatge de llocs en que la cronologia s'ha establert a partir de la documentació escrita. Com succeïx amb la baixa edat mitjana, hi ha un alt percentatge d'elements que han tingut continuïtat més enllà del període medieval, i només a través de les fonts escrites es pot establir l'origen anterior (al ser inventaris basats en restes de construccions no recullen tots els llocs que apareixen a la documentació medieval però que no es poden relacionar amb una estructura actual). Les dades arqueològiques provenen en bona part d'excavacions en que s'ha pogut documentar una fase d'aquest període, mentre que en molt poques ocasions es detecten jaciments altmedievals en superfície i normalment presenten un alt grau d'incertesa cronològica, com és el cas de les troballes de tombes de lloses que formen bona part dels elements documentats aquí com a "restes

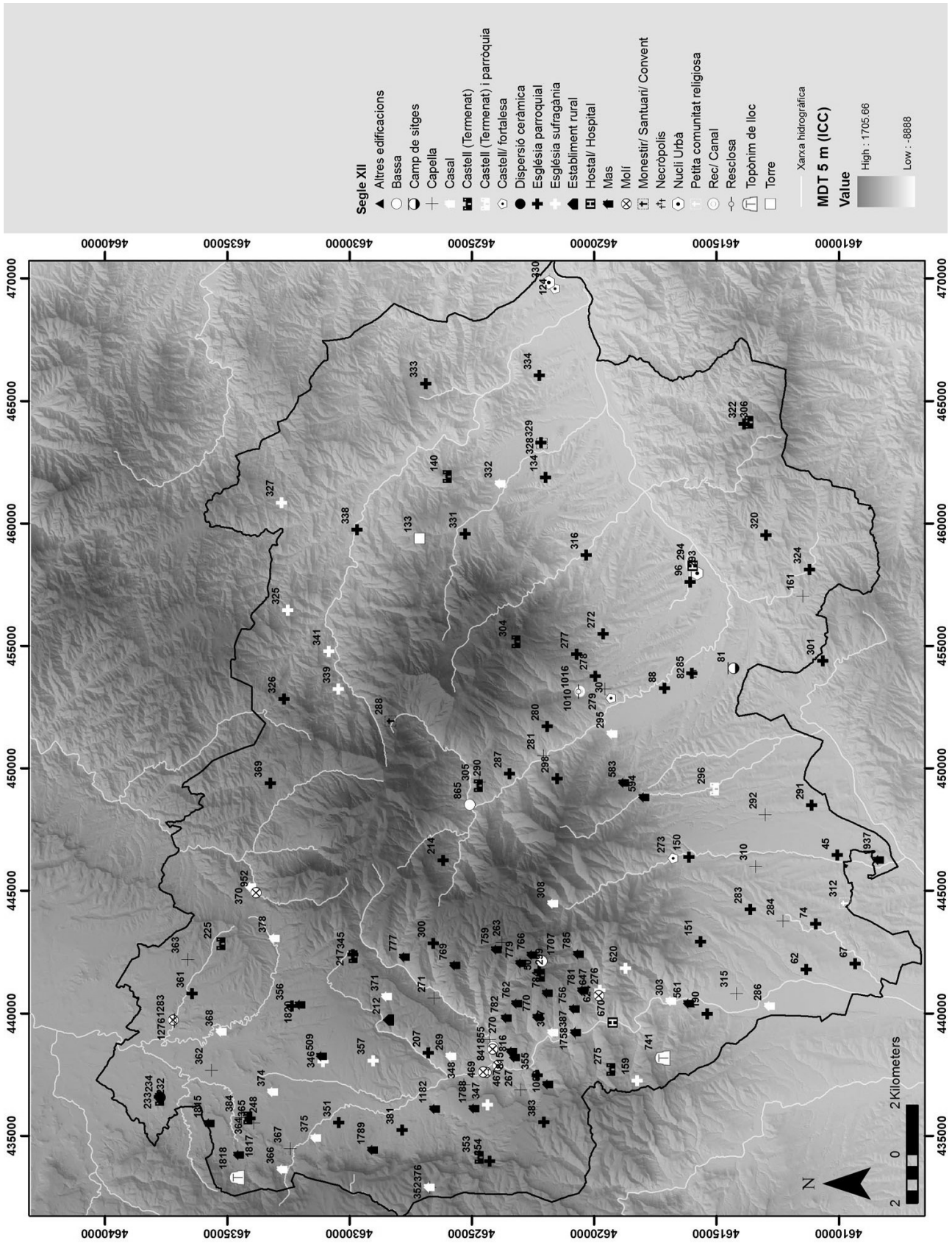
Com a resultat la informació és molt parcial. Els inventaris es basen en elements construïts que fàcilment poden haver esborrat els elements d'aquest període. Hem cregut convenient completar la informació amb monografies dedicades a aquest període; els diversos volums de la Catalunya Romànica han estat la principal obra de referència que hem completat amb treballs dedicats a àrees geogràfiques més concretes.

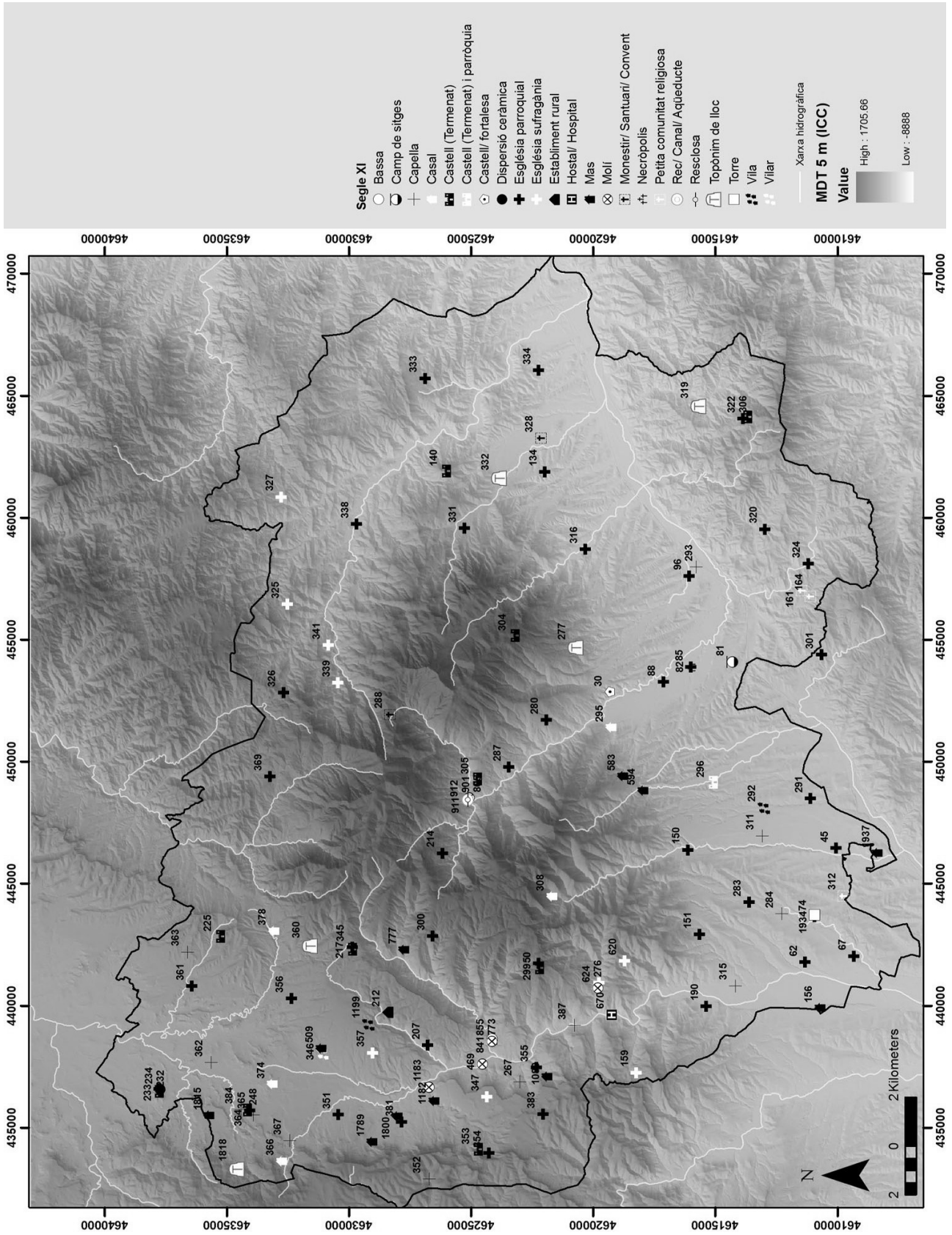
Tal i com succeïx en els períodes posteriors, la informació recollida -en tant que d'origen bàsicament arqueològic- és incompleta en front al potencial de la documentació escrita d'aquest mateix període. Serà imprescindible el contrast amb treballs basats en la recerca d'arxiu.

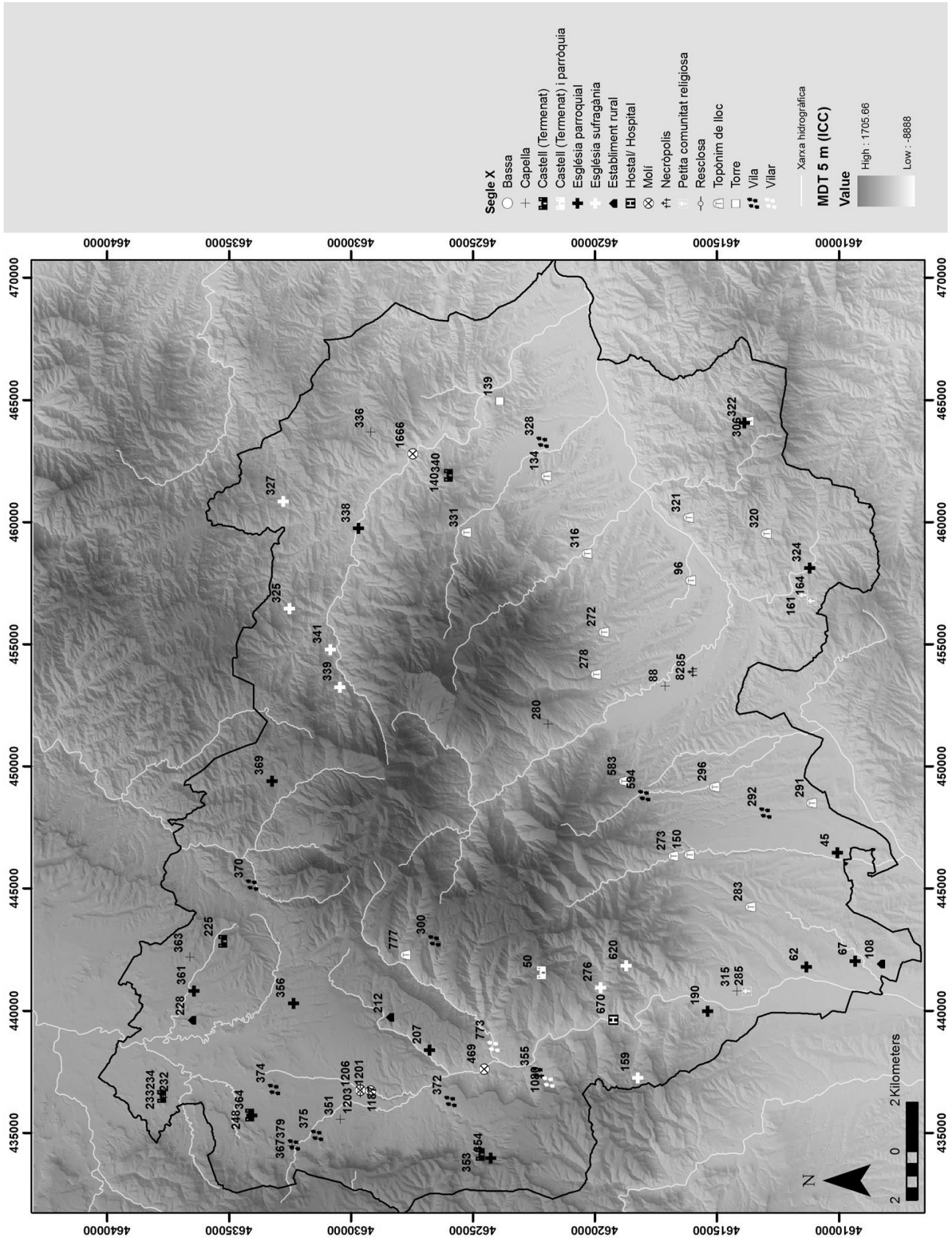
Seguint el model que hem utilitzat en l'apartat anterior, hem recollit les dades de la BDM en mapes dividits per segles (fig. 45-51), en les pàgines següents descriurem la llegenda amb les tipologies que hem utilitzat per a la classificació.

Figura 45: De l'alta edat mitjana daten alguns dels monuments més emblemàtics de l'àrea d'estudi com per exemple el Castell de Montsoriu -L. 140, fotografia de l'esquerra- documentat des del s. X però molt transformat durant els segles següents (Font et al. 2008). Els vestigis d'aquest període els podem trobar en pràcticament qualsevol punt de l'àrea d'estudi: a la imatge del centre, l'edifici d'estil romànic de Sant Cebrià de la Mora -L. 300- a la vora de la calma. L'existència d'una vila amb el nom de Mora en aquesta època es documenta des del s. IX, la parròquia des de l'XI i l'edifici actual hauria estat construït el s. XII, amb afegits posteriors. Fora dels elements monumentals, però, el registre arqueològic és molt escàs i difícil d'interpretar. A la imatge de la dreta, aspecte de les tombes de la petita necròpolis del Turó de l'Ori -L. 218- que malgrat que foren excavades no se'n coneix la cronologia exacte ni el tipus de poblament que estaria reflectint (Sales 2005).

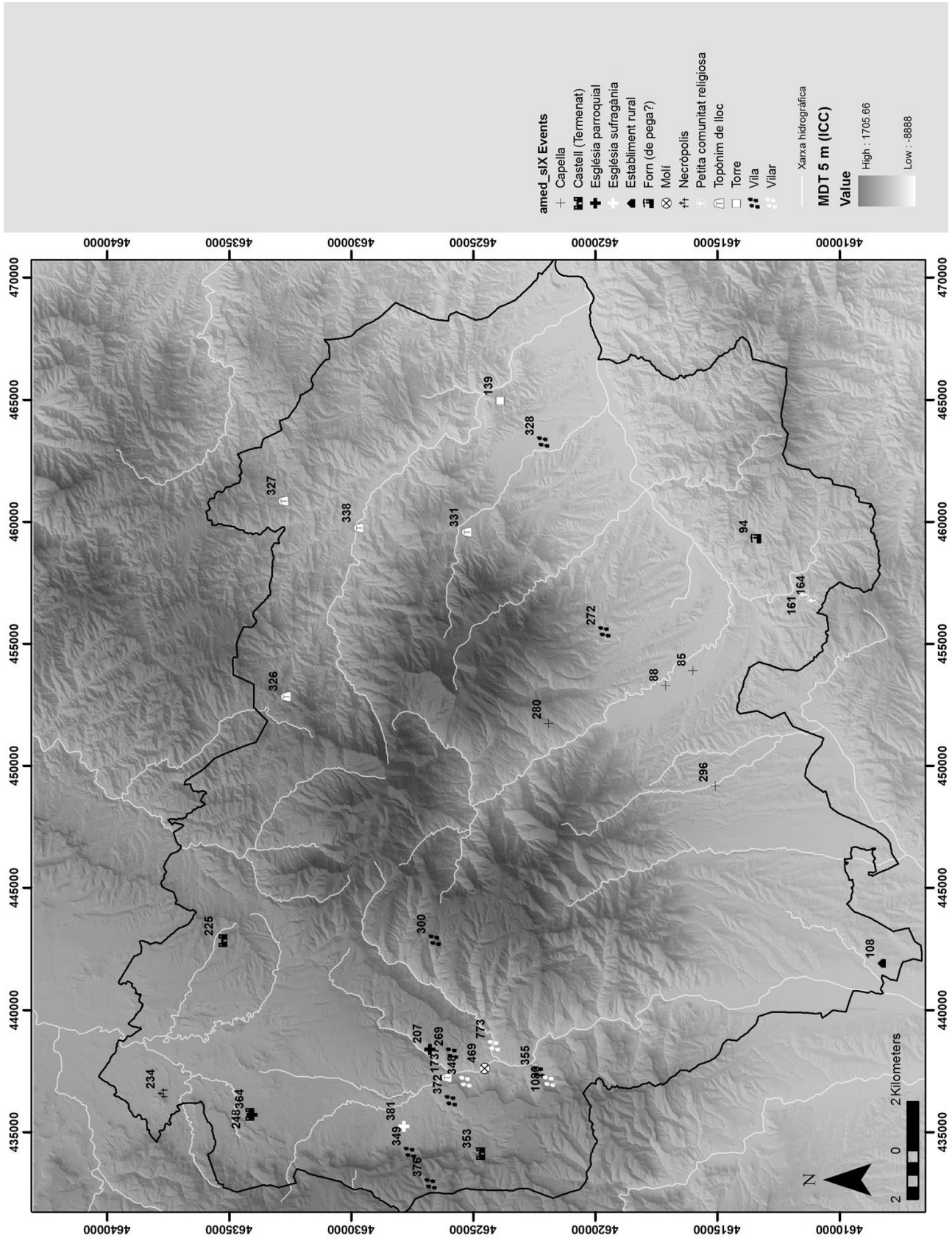

Figura 49

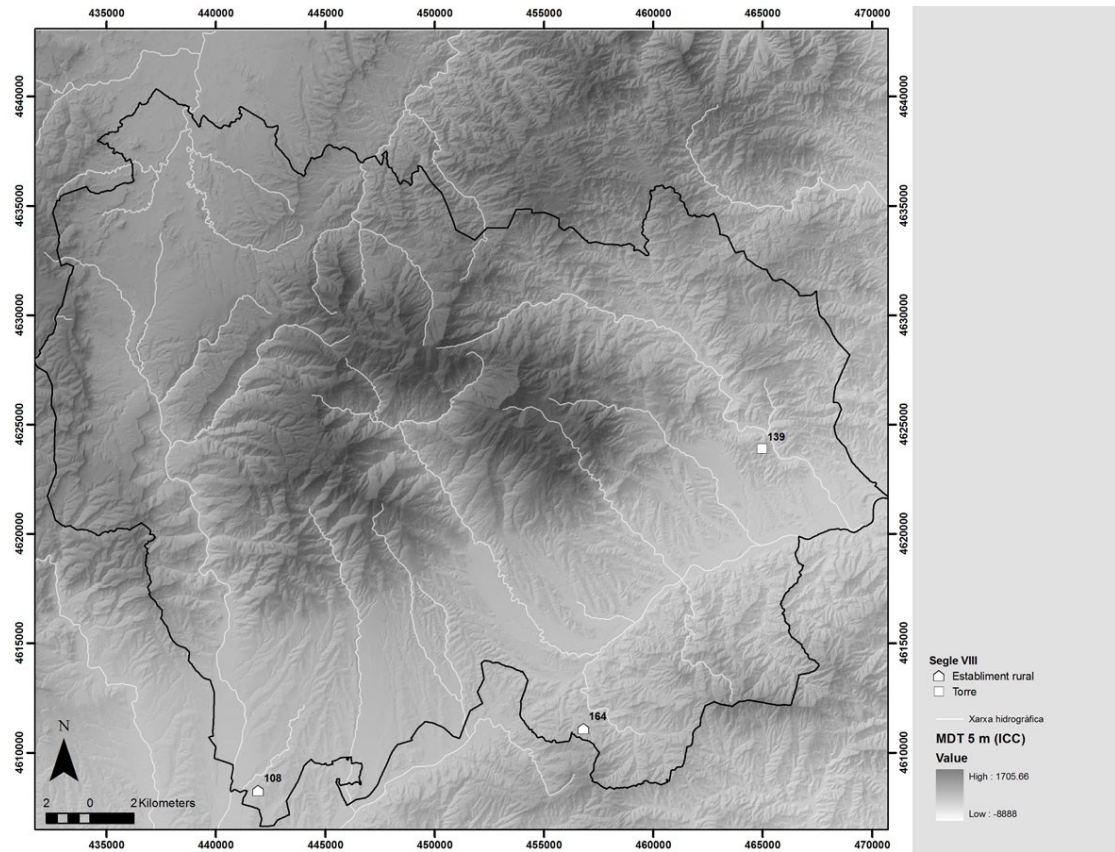

Figura 50

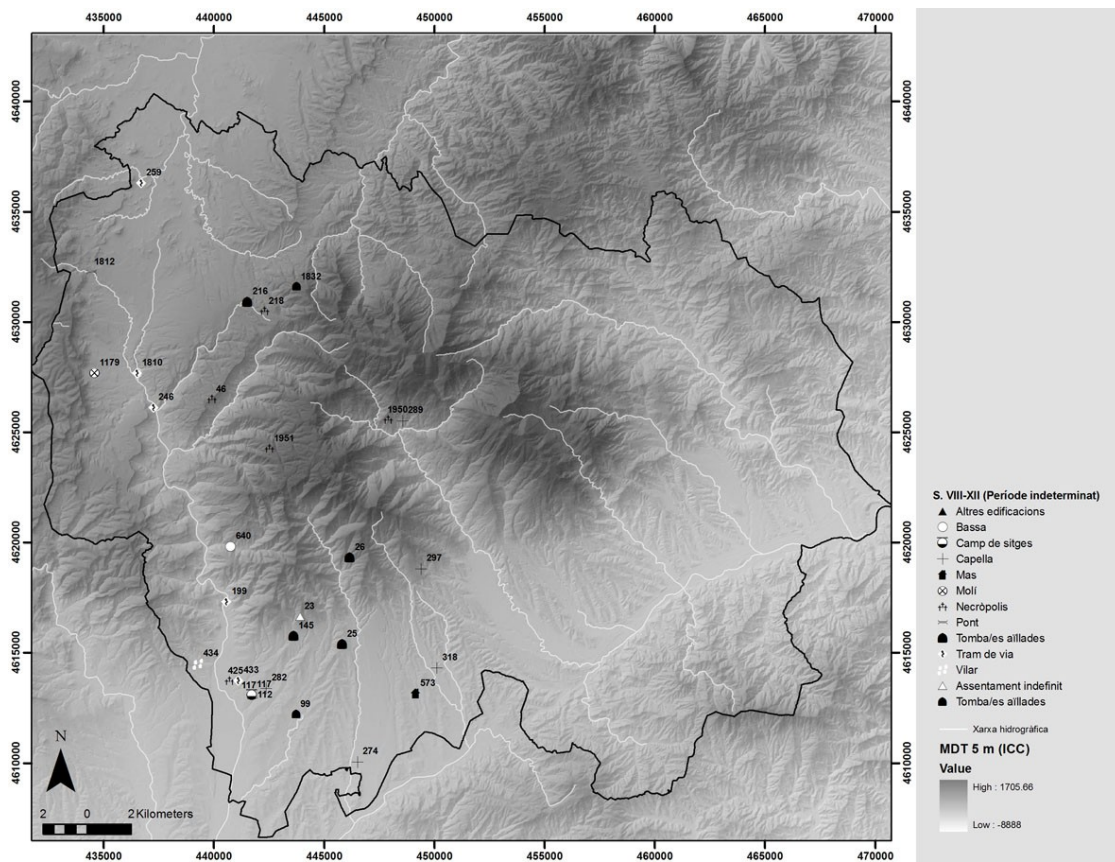

Figura 51

Descripció de la llegenda:

- **Nucli urbà (població emmurallada):** D'entre els incipients nuclis urbans, només Sant Celoni (L. 293) sembla que ja presentava característiques pròpies d'un nucli urbà. El mercat es documenta per primer cop a mitjans del segle XII, i segurament ja disposava d'un recinte emmurallat. També, segons la Catalunya Romànica (*Catalunya Romànica* vol V, 302), les muralles d'Hostalric (L. 330) podrien tenir sectors construïts els segles XII i XIII. No hi ha, però, confirmació arqueològica ni documental d'aquest fet.
- **Vila/ vilar:** A l'àrea d'estudi, el poblament dispers i semidispers apareix documentat a l'alta edat mitjana sota la forma de "viles" i "vilars" (Oliver 2003, Aventín 1990, Ordeig 1982, Vilaginés 2001). Aquestes formes són les més comunes a Catalunya i també a la mediterrània (Bolós 2004, Vilaginés 2001). Tot i que arqueològicament no estan molt ben definides, en els estudis d'història medieval es sol considerar que es tractaria de petites agrupacions d'unes poques famílies. En principi es considera que les viles serien assentaments de major entitat mentre que els vilars serien assentaments de caràcter més secundari, dependents d'altres viles o que no havien assolit suficient entitat per a ser considerades viles. A la BDM trobem alguns llocs que apareixen documentats com a viles i vilars, tot i que representen una part molt petita de les documentades en treballs basats en l'estudi de la documentació del període.
- **Mas:** És sobretot a partir del s. XI que apareixen masos a la documentació, substituint les viles i vilars que apareixien al període anterior (Vilaginés 2001, 160; Bolós 2004, 255-256). A diferència d'aquests, el mas representa un poblament de caràcter totalment dispers, tal i com hem comentat al parlar del període modern. Els masos documentats pel període altmedieval a la BDM són normalment masos moderns o baixmedievals dels quals es coneixen referències en documents dels ss. XI i XII. Els inventaris etnogràfics no són gaire detallats en aquest aspecte i, de fet, bona part dels elements representats en el mapa següent ho són perquè apareixen en una relació de masos del terme de Tagamanent de finals del s. XII del qual es fan ressò tant a les fitxes de l'IPEC com del MPCDB.
- **Establiments rurals:** Algunes notícies de l'IPAC fan referència a jaciments excavats que presenten estructures amb fases d'ocupació de cronologia altmedieval. Les referències documentals, però, són inexistents o de períodes posteriors. Aquest tipus de notícies no permeten precisar gaire, però permeten suposar que es tractaria d'estructures vinculades a algun tipus d'explotació agropecuària.
- **Altres estructures de caràcter rural (Forns i camps de sitges):** A l'IPAC apareixen de forma molt puntual alguns conjunts d'estructures associades a l'activitat econòmica sense relació directe amb restes d'assentament. Es tracte de sitges excavades a Can Santa Digna de Les Franqueses del Vallès (L. 117) i a Can Pinell (L. 81) i de les restes de 3 possibles forns de pega localitzats a vora Can Valls d'Olzinelles, a Sant Celoni (L. 94), la cronologia dels quals és dubtosa, però que en tota la bibliografia s'atribueixen als ss. IX/X.

- **Molins i altres infraestructures hidràuliques (recs, rescloses i basses):** D'entre les fitxes dedicades a molins, n'hi ha unes quantes que incorporen notícies que permeten saber que en aquell lloc ja es documentaven molins des d'època altmedieval. Això obre la possibilitat que elements associats a aquests molins (recs, rescloses, basses, etc) tinguin el mateix origen cronològic.
- **Castell:** Els castells són un dels monuments més característics de l'alta edat mitjana. Com a tals, i tot trobar-se normalment en ruïnes, estan protegits administrativament i bona part d'ells han estat objecte d'intervencions arqueològiques i estudis històrico-documentals. A banda de les seves funcions defensives, eren el símbol del poder de l'aristocràcia (Bolós 2004, 131-136). A la BDM apareixen diversos castells documentats des del segle IX. En la major part de casos són castells termenats, és a dir que exercien de centres d'un territori (terme), sobre el qual el senyor del castell tenia drets econòmics i jurisdiccionals. Alguns d'aquests també incloïen la parròquia en el seu complex. Hem anomenat castells fortalese aquells conjunts castrals que formaven part del terme d'un altre castell (presenten la mateixa morfologia i la seva raó estratègica i militar que els altres, però no el rol polític-social).
- **Torre:** A part dels castells i cases fortes també trobem torres soles de les quals no tenim notícies documentals clares. Tot i la difícil adscripció cronològica podrien haver estat en ús durant part del període altmedieval, desenvolupant algun paper en la xarxa castral, sigui com a castell secundari o simples punts de guaita.
- **Casal:** En els estudis d'història medieval es sol anomenar casals o cases fortes les residències de la petita noblesa (Bolós 2004, 131-132). En els documents apareixen sovint anomenades "domus" i es comencen a documentar a partir del segle XI, moment en que aquesta petita noblesa va prenent poder sobre el territori. Tenien elements característics dels castells (per exemple espais com la torre i la sala), tot i que normalment eren de dimensions més reduïdes que els castells termenats. Algunes tenien un petit territori associat ("quadres"), però ocupaven un esglaó jeràrquic inferior que els castells. A partir de la baixa edat mitjana, els grans masos prenen un aspecte semblant alhora que molts d'aquests casals són establerts a pagesos. Així doncs, actualment es coneixen com a masos o castells (segons l'aspecte que hagi acabat tenint el conjunt). Són doncs les notícies històriques el que han permès classificar aquests elements.
- **Comunitats monàstiques (Monestir/ Santuari/ Convent/ Petita comunitat religiosa):** A l'àrea del Montseny hi tingueren propietats diversos monestirs i convents (entre altres els de Sant Cugat, Sant Joan de les Abadesses o Santa Maria de l'Estany). A més es fundaren diverses comunitats en indrets de l'àrea d'estudi. Sant Marçal del Montseny (L. 288) i Sant Salvador de Breda (L. 328) són els dos únics casos en que, durant alguns períodes, tingueren abat propi. En els altres casos es tracte de comunitats de monjos o monges força petites i dependents d'altres monestirs o convents. Del conjunt monàstic normalment només n'ha acabat restant l'església, convertida en capella, ermita o parròquia

i han desaparegut la resta d'instal·lacions.

- **Esglésies parroquials i sufragànies:** Tal i com succeïa en època moderna i baixmedieval, les esglésies són un dels elements més ben documentats a la BDM, incloent diverses intervencions arqueològiques. A part de les esglésies parroquials i sufragànies. La parròquia com a institució comença a aparèixer en documents de finals del segle IX i X, però és sobretot a partir del segle XI que apareixen la major part d'elles. Durant aquest període tot el territori queda dividit en termes parroquials (Vilaginés 1988; Martí 2006). Anteriorment algunes apareixen mencionades simplement com a esglésies o apareix el nom del lloc o terme on posteriorment apareixerà l'església parroquial.
- **Altres esglésies (Capella/ Ermita):** A banda de les parròquies i monestirs, en els documents apareixen altres esglésies que normalment fan les funcions de capelles o ermites. Moltes es conserven si bé molt modificades, i també n'hi ha algunes de desaparegudes. També d'aquesta manera hem classificat les primeres esglésies, encara no documentades específicament com a parròquies.
- **Necròpolis i tomba/es aïllada/es:** Els espais funeraris documentats a la BDM es reparteixen entre troballes de tombes solitàries o en petits grups i de necròpolis (hem anomenat així els conjunts de més de 4 o 5 tombes). Al llarg de l'alta edat mitjana els cementiris tendeixen a situar-se a l'entorn dels edificis religiosos. Tot i això, sobretot als inicis del període i en àmbits rurals, trobem necròpolis aïllades (Sales 2005). A l'àrea d'estudi trobem els dos casos. Els enterraments d'aquest període tenen el problema que no presenten aixovar i tenen característiques pràcticament iguals que els d'altres períodes anteriors i posteriors. Per aquest moment hem inclòs en el mapa els enterraments de cronologia desconeguda, però amb característiques que els podrien situar en aquest període.
- **Topònim de lloc:** Es donen diversos casos d'elements el topònim del qual apareix mencionat sense especificar de que es tracte. Són llocs on hi hauria algun tipus d'establiment o explotació rural abans que aparegui l'element definitiu (és el cas d'algunes esglésies i castells). Així doncs hem assenyalat el període en que apareix la menció amb aquesta tipologia i el tipus d'element només a partir del moment que hi ha documentació històrica i/o arqueològica específica.
- **Elements vinculats a la xarxa viària (Hostal/ Tram de via):** A la BDM també apareixen alguns punts de la xarxa viària amb cronologies del període altmedieval. La més ben documentada és la Via del Congost on s'han excavat de forma puntual alguns trams. També d'algun hostal hi ha notícies documentals des d'època altmedieval.

5.2.2. La tardoantiguitat (s. VI-VII ne)

Dins d'aquest període englobem els segles en que l'àrea d'estudi estigué sota el domini visigòtic. Es tracte d'un període encara molt mal conegut, sobretot pel que fa les àrees rurals. En aquest sentit, l'àrea del Montseny no n'és una excepció i es coneixen molt pocs jaciments on s'hagin identificat fases d'aquest període (fig. 52). És un període molt difícil d'identificar a partir del material superficial, de manera que les notícies

solen venir d'excavacions. Tampoc hi ha textos escrits de l'època que es refereixin en concret a cap punt de l'àrea d'estudi.

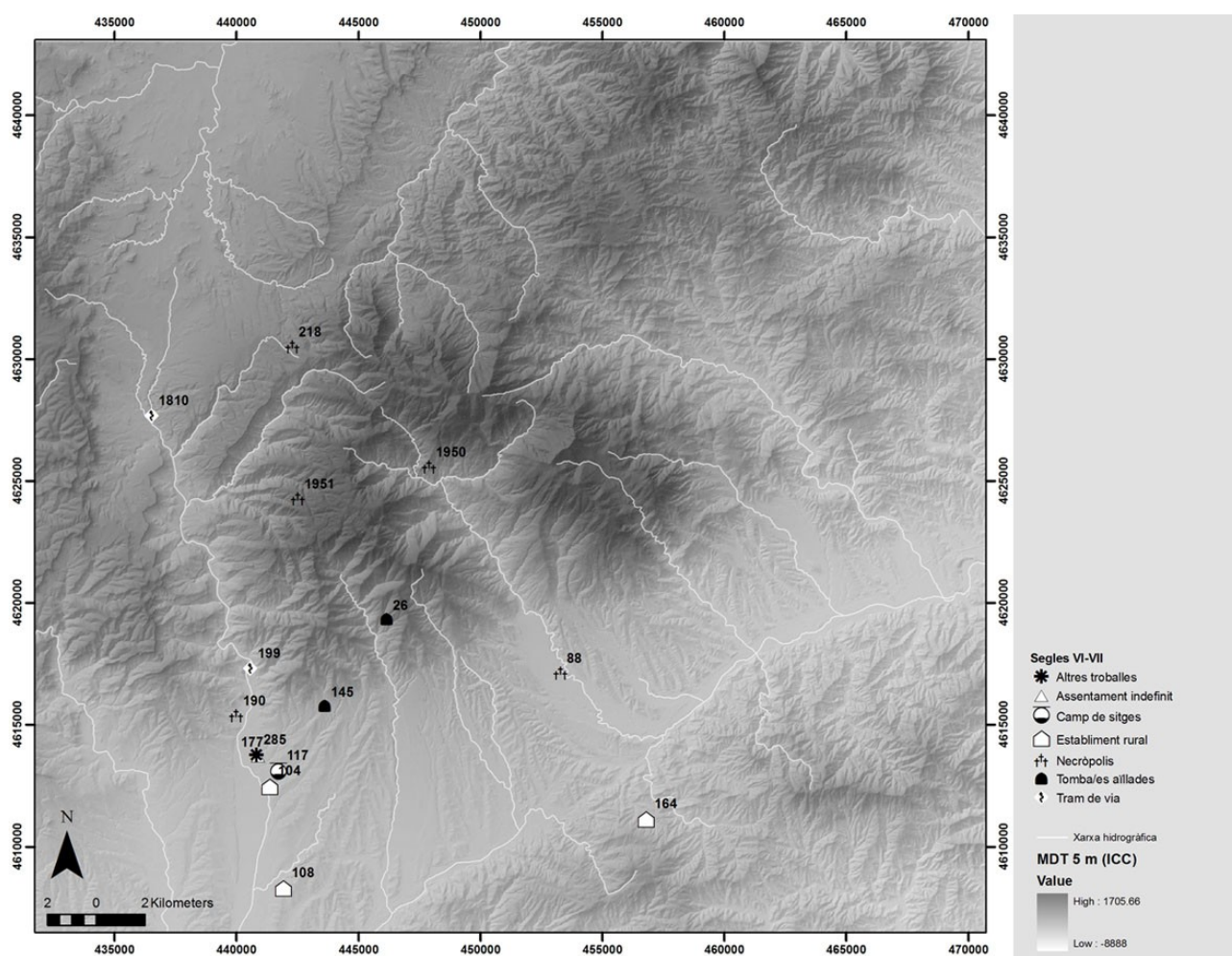

Figura 52

Descripció de la llegenda:

- **Altres troballes:** Es tracte del cas singular d'un cancell considerat d'estil "visigòtic" reaprofitat com a làpida d'una tomba del segle X trobat a la capella de Santa Maria del Camí (L. 285) de La Garriga.
- **Assentament indefinit:** Precisament la presència d'aquest cancell és mencionat a la fitxa de l'IPAC per plantejar una possible perduració de l'ocupació del jaciment de Can Terrés (L. 177), malgrat que no es mencionen més dades.
- **Camp de sitges:** En una intervenció al jaciment de Can Santa Digna (L. 117) de Les Franqueses del Vallès aparegueren diverses sitges que, segons l'IPAC, datarien "en un període entre tardoantic i altmedieval indefinit".
- **Establiment rural:** En diversos jaciments han aparegut estructures que datarien d'aquest període i que

semblen associades a l'activitat agrícola i ramadera.

- **Tomba/es aïllades:** Les tombes d'aquest període presenten una problemàtica semblant a la que hem comentat al període altmedieval. Les aquí documentades responen a tombes sobre les quals s'ha proposat un arc cronològic ampli que compren tan la tardoantiguitat com l'alta edat mitjana.
- **Necròpolis:** A part d'aïllades (màxim 4 o 5 tombes), també apareixen grups d'enterraments més nombrosos amb la mateixa problemàtica que acabem de descriure.
- **Tram de via:** Es suposa la continuïtat de la via del Congost, que trobem documentada tant en època romana baiximperial com en època medieval. Així doncs, en els punts on s'han documentat alguns trams es documenta com a possible el seu ús durant la tardoantiguitat.

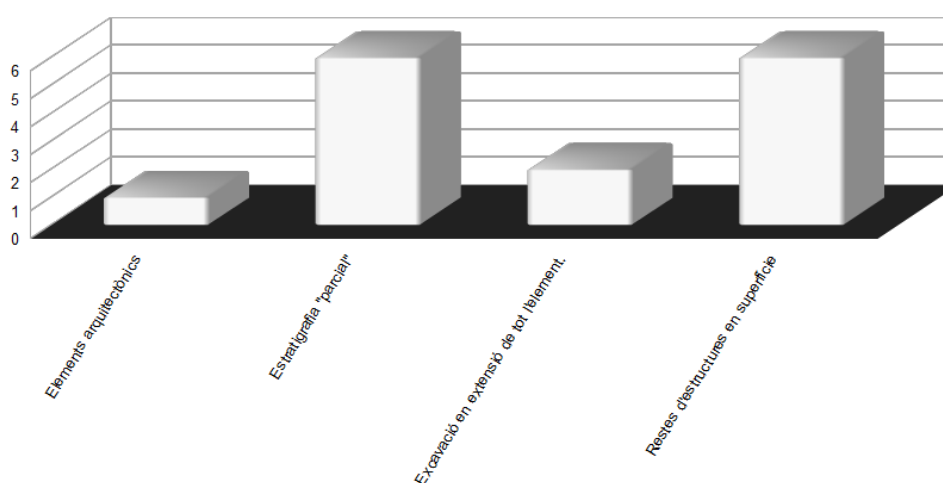

Figura 53: Tan sols hi ha menys d'una quinzena de llocs que presenten fases atribuïdes a aquest període. Es reparteixen entre restes superficials o antigues notícies d'enterraments de lloses i/o tègula de cronologia indeterminada i de fases identificades amb més o menys precisió en alguns jaciments excavats.

A diferència dels períodes anteriors, els segles VI i VII ne, són particularment escassos en quan a dades a l'àrea d'estudi. Trobem tan sols 13 llocs amb elements relatius a aquest període.(fig. 53) D'aquests 5 corresponen a espais funeraris de cronologia en realitat indeterminada¹¹³. Presenten dues situacions en l'espai: O bé a l'entorn de l'eix del Congost, associats tan a establiments rurals antics com a posteriors capelles, o bé de forma aïllada en zones de de l'interior del massís. Dos dels llocs documentats responen a la possible continuïtat de l'ús de l'eix viari del Congost, que igualment com la resta d'eixos documentats al període romà presenten una continuïtat ininterrompuda fins a l'edat mitjana i, en la major part de casos, fins al present. Queden doncs tan sols 6 llocs amb material arqueològic plenament atribuïble a aquest període. Quatre responen a fases aparentment residuals d'assentaments ben documentats al llarg del període romà¹¹⁴ i 2 a

¹¹³ En l'apartat anterior ja hem fet referència a aquesta problemàtica específica: es tracte d'elements característics -que no exclusius- d'un llarg període que va des de finals d'època romana fins a avançada l'alta edat mitjana.

¹¹⁴ La presència d'algun tipus d'assentament que donés continuïtat a l'ocupació de la vil·la de Can Terrés (L. 177), abandonada definitivament el s. V ne. Es suposa únicament per l'existència d'un baix relleu (reutilitzat com a làpida funerària el s. IX ne) d'estil visigòtic localitzat a Santa Maria del Camí (L. 285). També manquen de precisió cronològica les notícies que podrien indicar una

possibles assentaments de nova planta (Pla del Serrador, L. 108 i Sant Genís de Tapioles, L. 164).

Aquests dos jaciments han estat ben excavats (Fortó *et al.* 2009; Muñoz 2007; Salvadó i Vila 2003; Rodrigo 2003). A Sant Genís de Tapioles (L. 164), es documentaren dos murs que correspondrien a un edifici -de planta i funcionalitat desconeguda- anterior a l'església altmedieval¹¹⁵. Més ben documentat és el cas del Pla del Serrador (L. 108), on les excavacions vinculades a la construcció d'una carretera ens permeten conèixer un assentament format per varies desenes d'estructures negatives, repartides entre sitges i possibles fons de cabana, vinculats tan a activitats domèstiques com possiblement a agrícoles i ramaderes. Seria una fase datada entre els segles VII i X ne, amb dues subfases diferenciades (VII-VIII ne i IX-X ne)¹¹⁶.

5.2.3. Antiguitat (VI a ne - V ne)

Dins de les dades recollides, el següent gran grup correspon als períodes ibèric i romà (fig. 54). Amb el nom d'antiguitat hem ajuntat una sèrie de períodes normalment dividits en "ibèric inicial" (VI-V a ne), "ibèric ple" (IV-III a ne), "ibèric final" o "tardo-republicà" (II-I a ne), "alt imperi" (I-II ne) i "baix imperi" (III-V ne). En aquest apartat els hem ajuntat, ja que els diversos tipus d'indícis sobre el poblament són comuns en diversos períodes. Això fa que haguem utilitzat les mateixes classificacions per a tots els períodes.

La classificació dels elements que presentem en aquest apartat es basa principalment en l'anàlisi sobre les formes del poblament rural d'època ibèrica i romana al Vallès Oriental que feu Marta Flórez en el marc del seu treball de tesi doctoral (Flórez 2011; Flórez i Palet 2011). Com hem comentat anteriorment, els dos treballs s'inscriuen en un projecte conjunt, i per tant és necessari fer una classificació que permeti la comparació entre els resultats dels dos treballs. Alhora de classificar els elements de la BDM ens hem adonat que en la major part de casos les dades no permeten una adscripció tan detallada com la que trobem a la proposta de la Marta Flórez. En aquest sentit hem preferit ser més conservadors alhora d'aquesta presentació de resultats, deixant la part més interpretativa per l'apartat de discussió, on reprendrem aquest fil. Així doncs, hem simplificat la divisió tipològica i, alhora de classificar els elements, hem primat la descripció de les restes arqueològiques (conjunts de materials, presència o no de determinades restes estructurals, etc) que no pas la morfologia i el paper dels diversos jaciments en l'estructura de poblament, aspectes sobre els que aprofundirem en l'apartat 8.2.

En les següents pàgines es descriuran les tipologies utilitzades a la BDM per a la classificació dels elements d'aquest període i a continuació es presentaran els mapes resultants de cada període.

continuitat de l'ocupació de l'àrea de Can Santa Digna (L. 104 i 117).

115 Rodrigo 2003; Salvadó i Vila 2003.

116 Muñoz 2007; Fortó *et al.* 2009.

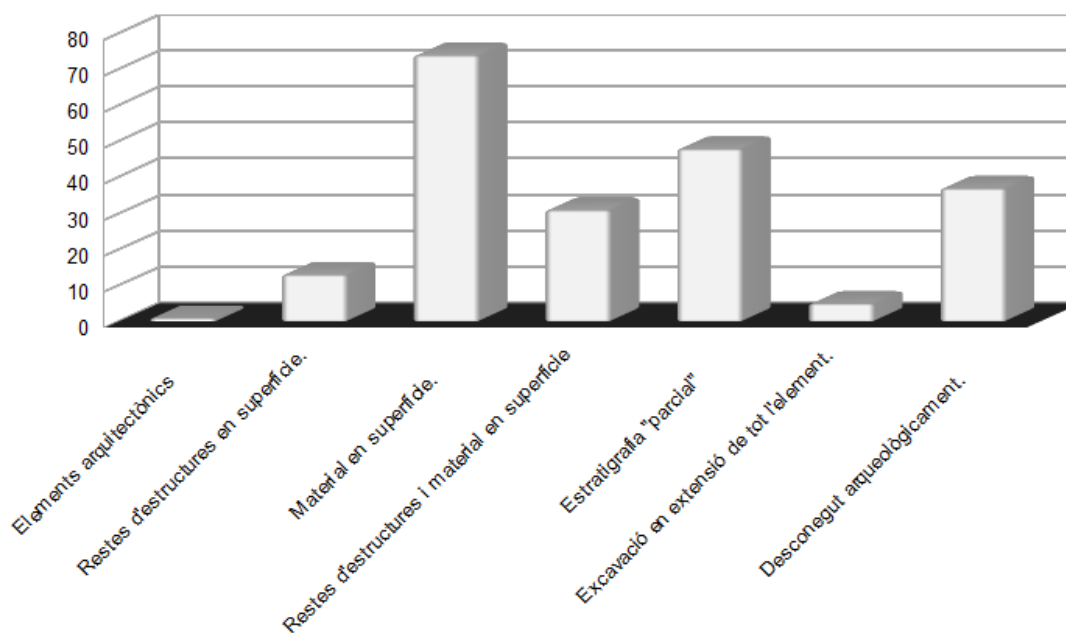

Figura 54: Diagrama de barres on es representen el total de llocs amb fases dels períodes antics (s. VI a ne - V ne). A diferència del que succeïx els període medieval, el registre arqueològic relatiu a l'antiguitat està format sobretot per restes superficials. El millor coneixement de la ceràmica ibèrica i romana i una major tradició de recerca arqueològica en aquests períodes han influït en aquesta situació.

Descripció de la llegenda:

- **Dispersió ceràmica:** El grup més nombrós de jaciments dels períodes ibèrics i romans (fins a 1/3 del total) són aquells coneguts només per la troballa de ceràmiques. Els materials d'aquest període -en que destaquen les produccions a torn, locals o d'importació, les àmfores de diversa procedència, els grans contenidors (*dolia*) i material constructiu com les teules (*tegula* i *imbrex*) o els paviments fets amb morter de calç barrejat amb fragments de ceràmica- són força característics, s'identifiquen força bé en prospecció i permeten establir una cronologia més o menys acurada (depenent de les produccions concretes). Tot i que en la major part de casos es tracte de troballes superficials, en algunes excavacions apareixen jaciments -o, més habitualment, fases dins un jaciment- sense estructures que es puguin associar a la ceràmica d'un període determinat. A la BDM hem senyalat a part aquells llocs en que la ceràmica es troba juntament amb restes d'activitat metal·lúrgica (escòries de metall).
- **Assentaments indefinits:** Hem utilitzat aquest concepte per senyalar alguns casos puntuals, tenim notícies de possibles assentaments, definits per la presència de fogars associats a ceràmica antiga, però sense altres elements de tipus estructural que els permetin caracteritzar.
- **Estructures negatives:** Un altre cas singular és el d'un jaciment en que la fase antiga es coneix només per un retall del qual no és possible saber, amb les dades disponibles, si responia a algun tipus d'estructura o funcionalitat específica.
- **Establiments rurals:** Sota aquesta denominació trobem una gran varietat potencial de formes de

poblament, des de granjes complexes a petits assentaments dispersos (sobre la diversitat de formes d'aquest poblament rural veure Flórez 2010, 104-184). Aquí hem recollit aquells jaciments que presenten evidència d'estructures in situ o que les restes superficials presentin traces de prou entitat més enllà de les *tegulae*, *dolia* i petits fragments de paviment (molts fragments de paviment, associació amb traces de canalitzacions, amb altres estructures com possibles forns, sitges, etc.). Parlem d'establiment rurals perquè hem exclòs d'aquesta categoria aquells que presenten restes de caràcter "urbà" (traces d'urbanisme, fortificacions, possibles pars urbana d'una vil·la, etc.), el que indica que serien estructures enfocades de forma exclusiva o primordial cap a l'activitat agropecuària.

- **Sitges:** Les sitges destinades a l'emmagatzematge d'excedents agrícoles poden aparèixer en el context de diferents tipus d'assentament o, com en el cas de les aquí recollides, de forma solitària o en grups més o menys nombrosos. Hem senyalat com a sitges aïllades els grups de 1 a 3 sitges i com a camp de sitges a partir de les 4.
- **Forns:** Entre els forns documentats a la BDM, n'hi ha alguns que per la seva morfologia o associació a ceràmica propera s'han atribuït als períodes "iberorromans".
- **Poblats:** Els assentaments situats en altura, amb un ampli domini visual, formats per una sèrie d'habitatges i fortificacions són, sens dubte, l'element més característic i definitori de la cultura ibèrica. En ells trobem traces de tota mena d'activitat econòmica (agricultura, ramaderia, comerç, etc.) però també política i religiosa. Existeix una gran varietat d'assentaments d'aquest tipus, des dels qualificats de ciutats fins a nuclis molt petits (Flórez 2010, 104-113). Els jaciments classificats com a poblats en la BDM són aquells situats en alçada on la ceràmica ibèrica apareix associada a estructures que denoten la possible presència de fortificacions o traces d'urbanisme.
- **Vilatge o "vicus":** Aquesta categoria l'hem definit a partir d'un jaciment singular, el Camp de les Lloses a Tona (L. 258). Es tracta d'un assentament tardorepublicà situat al peu d'un turó i format per una sèrie d'habitatges, almenys un possible carrer i en el qual destaca una important activitat metal·lúrgica. Hem utilitzat el concepte vilatge per indicar que es tracte d'un poblament agrupat diferent dels poblats ibèrics situats en alçada. La paraula llatina *vicus* l'han utilitzada els responsables del jaciment per descriure'l (Duran i Mestres, 2008). El terme en època romana es referia a una subdivisió de la ciutat de Roma en barris formats per uns pocs carrers que tenien magistrats propis, traslladat en entorns rurals i provincials és un terme ambigu que s'utilitzava per a aglomeracions que no disposaven d'un estatut oficial de colònia o municipi. Partint d'aquesta ambigüitat en arqueologia és habitual utilitzar-lo per referir-se a jaciments amb traces d'elements urbans, però d'estatus desconegut.
- **Villae:** Quan es pensa en el camp romà, la imatge que sol venir al cap és la de la vila, entesa com un establiment que combina les activitats d'una granja (*pars rústica*) amb la d'una residència aristocràtica (*pars urbana*). De fet en època romana la paraula va acabar designant pràcticament

qualsevol propietat situada fora l'espai urbà. Això ha fet que tradicionalment es classifiquessin com a villae tota mena de jaciments, la qual cosa té el perill de que el terme acabi sent excessivament confús i fins i que es tendeixi a un cert abús¹¹⁷. Aquí hem preferit adoptar una tendència més recent en arqueologia que tendeix a anomenar villa només aquell assentament amb evidències clares tant de la part rústica (estructures de producció i emmagatzematge) com de la part urbana (construcció planificada a l'estil itàlic, espais termals, elements de luxe com mosaics o estuc, etc.), diferenciant-la doncs dels altres establiments rurals. El coneixement molt parcial que tenim dels jaciments fa que en un sentit més estricte només la Vil·la de Can Terrés de La Garriga (L. 177) reuneixi les condicions per ser considerada sens dubte una *villa*. De tota manera, hem recollit altres llocs on les notícies antigues, alguns materials singulars o recents intervencions en curs permeten pensar en la possibilitat que es tracti d'assentaments d'aquest tipus.

- **Torre:** Tot i que la cronologia antiga de la torre del Turó de la Mora de Sant Feliu de Buixalleu (L. 139) no és del tot segura, el tipus de construcció s'ha relacionat amb el període romà republicà. Seria l'únic cas d'una torre sola d'aquests períodes a l'àrea d'estudi.
- **Acumulació de blocs/ Claper:** Troballa singular; en una excavació puntual es detectà una acumulació de pedres d'origen antròpic (que a l'àrea d'estudi reben el nom de clapers o clopers) associada a ceràmica ibèrica.
- **Rec/ Canal/ Aqüeducte:** Hi ha notícies de la presència de canalitzacions en diversos assentaments (per exemple en poblats, villae o establiments rurals). En una de les intervencions de can Santa Digna aparegué una canalització com a única traça d'un dels períodes.
- **Espai agrícola (feixes):** Tot i les dificultats d'identificar arqueològicament els espais agrícoles associats als assentaments; la intervenció realitzada en el marc dels treballs de camp d'aquest estudi (veure apartat 6.2.3) ens ha permès constatar que a la zona del Serrat del Puig de Samalús (L. 146) hi podria haver una activitat agrícola en època antiga que podria haver implicat la construcció d'una primera fase de terrasses agrícoles en aquest punt.
- **Trams de via:** Els diversos trams de la via del Congost documentats a la BDM podrien representar la continuació de l'antiga Via del Congost documentada gràcies a la troballa de diversos mil·liaris.
- **Mil·liari:** Els mil·liaris eren columnes de pedra que es situaven a la vora de les calçades romanes per marcar cada milla. Portaven una inscripció amb les dades del responsable polític de la construcció o reparació de la via i la distància en milles fins al destí. A l'àrea d'estudi se'n han trobat en alguns punts, tot i que no tots conserven la inscripció (només els que la conserven es poden considerar com a fiables). En tots els casos han estat localitzats fora del seu emplaçament original.
- **Elements epigràfics:** Deixant de banda els mil·liaris, només es coneix un epígraf antic a l'àrea d'estudi.

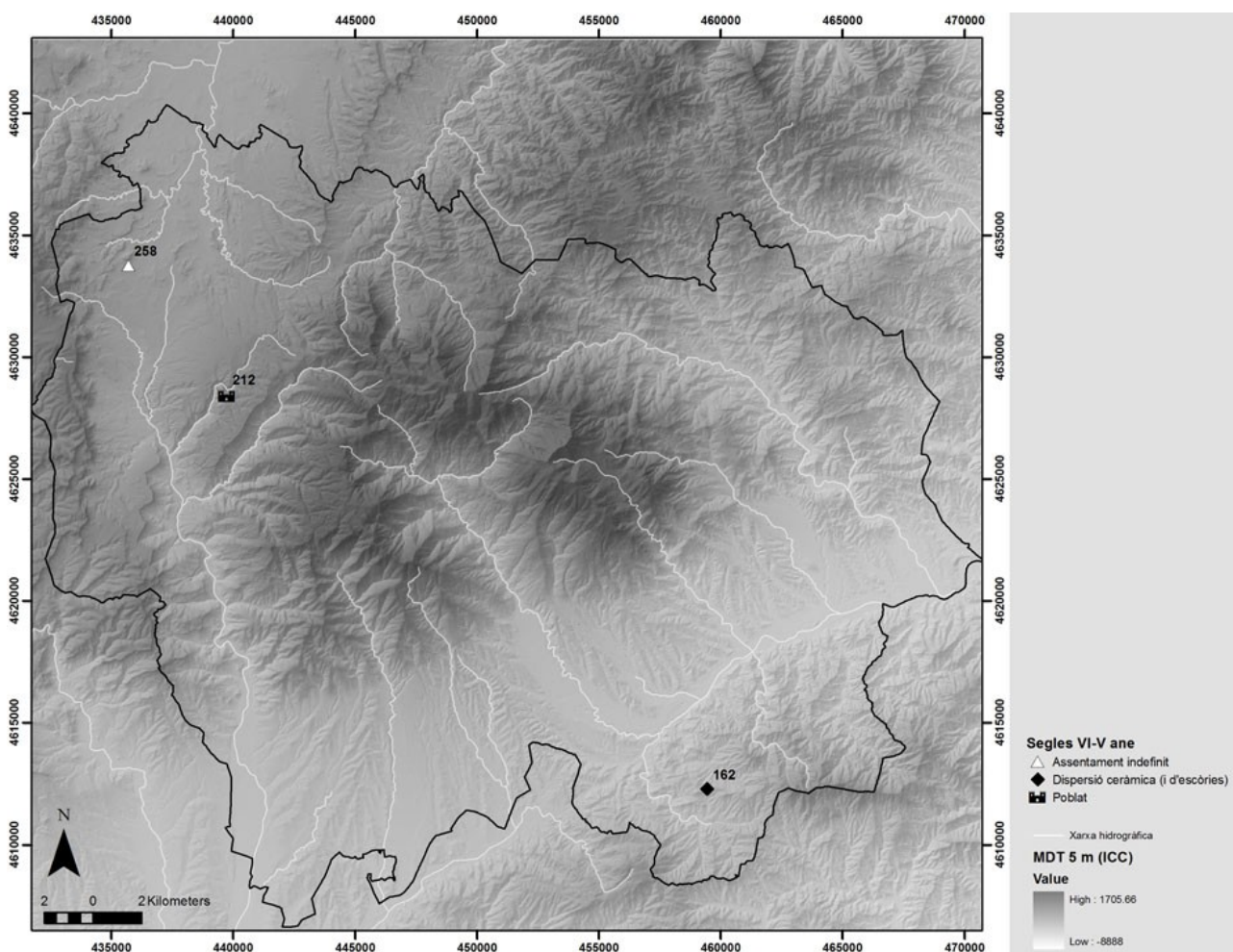
¹¹⁷ Existeix una abundant bibliografia respecte a les problemàtiques que envolten el concepte de la vila i la seva identificació arqueològica a les províncies occidentals de l'Imperi Romà (entre d'altres veure per exemple Leveau-Gros-Trément 1999; Leveau 2002; Gros 2006; Prevosti 2005, p. 312-315; Revilla 2008; Plana-Revilla 2009; o, més específicament per part de l'àrea d'estudi, Flórez 2010; Flórez i Palet 2011).

Es tracte d'una inscripció de caràcter funerari reaprofitada en l'estructura de l'església romànica de Llerona.

- **Esteles:** Es localitzaren dues esteles decorades amb motius figuratius, una a Tona (L. 250) i l'altra Malla (L. 233), en els dos casos es desconeix el seu context arqueològic original, de manera que la seva atribució cronològica es basa en criteris estilístics.
- **Espais funeraris:** Els espais funeraris d'època antiga presenten una gran diferència segons el període. Les necròpolis i tombes aquí documentades pertanyerien a la fase del baix imperi. En aquesta fase, coincidint amb l'auge del cristianisme, es generalitzen unes formes d'enterrament que trobem també els períodes posteriors. Així doncs, la problemàtica dels jaciments aquí documentats és la que trobem a la tardoantiguitat i l'alta edat mitjana, de fet molts dels jaciments podrien correspondre a qualsevol dels tres períodes. Hem mantingut també la diferenciació entre enterraments aïllats i necròpolis (a partir de 4 o 5 tombes).
- **Déu d'aigües termals:** La notícia de la troballa de material romà al lloc on hi havia hagut la déu d'aigües termals de La Garriga podria indicar que el lloc era conegut durant aquests períodes.
- **Troballes de monedes:** L'aparició de monedes en el context de jaciments dels períodes romans és força habitual en l'àrea d'estudi. De fet, el conjunt monetari més gran -format per varies desenes de monedes- prové del jaciment del Camp de les Lloses, a Tona (L. 258), tot i que normalment es tracte d'unes poques peces. Els aquí representats són aquells coneguts només per la troballa de monedes, ja que es desconeix el context en que foren localitzades. El més conegut és l'anomenat tresor de Cànoves (L. 489), estudiat a mitjans dels 60 (Estrada i Villaronga 1967).
- **Altres troballes:** Aquest grup inclou elements que no hem pogut classificar en els altres grups. Es tracte bàsicament de troballes de les que es desconeix el context arqueològic. Entre elles hi ha alguns fragments de decoració arquitectònica, estris militars (per exemple puntes de llança o de segeta) o estructures de caràcter indeterminat.
- **Indeterminat/ desconegut:** Entre les notícies arqueològiques també trobem forces casos en que tan sols s'indica la presència d'un jaciment, sense cap altre detall. Són notícies força dubtoses que no s'han pogut comprovar mai. Podria haver-hi casos de jaciments desapareguts o confusions amb d'altres jaciments propers. El grup més important prové del terme de Cardedeu, ja que l'IPAC es fa ressò d'unes notes de l'estudiós Tomàs Balvey en les quals enumera una sèrie de jaciments. En la major part de casos s'han pogut relacionar amb topònims actuals, però en queden alguns dels quals no s'ha pogut localitzar el topònim i que per tant no apareixen en els mapes.

Període ibèric:

En el registre arqueològic de l'àrea d'estudi, el període ibèric el trobem representat en formes d'assentament (poblats fortificats en alçada) i per tipus de ceràmica característica (pastes molt depurades, color ataronjat i coccí combinada oxidant-reductora que dona lloc a les pastes conegudes com tipus "sandvitx"). Són elements -sobretot la ceràmica- que trobem al llarg de tot el període ibèric i fins a l'entorn del canvi d'era. Això fa que, a menys de que es conegui mínimament l'estratigrafia del jaciment, es fa pràcticament impossible saber en quin moment del període ibèric s'han de situar les restes. La ceràmica d'importació provinent del món grec o fenicio-púnic és un element clau de cara a ajustar les cronologies, però és molt escàs a l'àrea d'estudi.

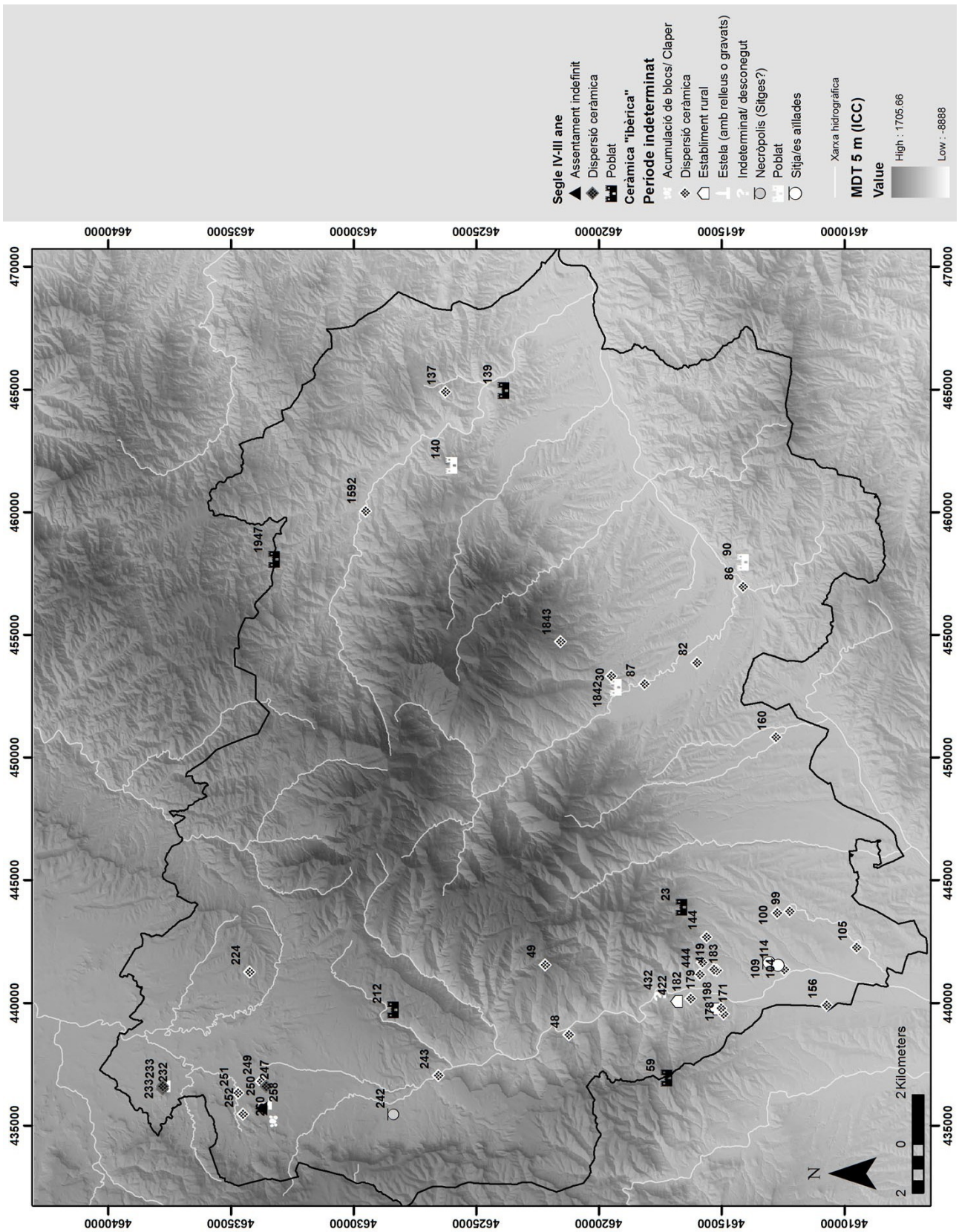

Figura 56: Llocs amb fases del període de l'ibèric ple (IV-III a ne) i amb materials ibèrics de tipus indeterminat.

Només al Puig Castell de Vallgorguina¹¹⁸ (L. 162), al Turó de Montgròs (L. 212) i potser al Camp de Les Lloses (L. 258) s'han identificat fases que correspondrien a l'Ibèric Antic (fig. 55). En els tres casos es tracte de jaciments amb ocupacions posteriors que haurien afectat el registre arqueològic d'aquest moment¹¹⁹. Només al Turó del Montgròs hi ha estructures associades: en concret es tracte d'un mur paral·lel i anterior a la muralla principal que tanca l'istme del turó on es troba el jaciment. La construcció d'aquest mur s'ha datat entre finals del Segle V ane i inicis del IV ane (López *et al.* 2010, 77-79)¹²⁰. Les escasses dades disponibles fan que de moment la fase de l'Ibèric Antic s'hagi de contemplar encara dins del procés de transició cap al model de poblament ibèric que trobem desenvolupat posteriorment (de moment la primera muralla del Montgròs en seria l'element més antic del que es té notícia actualment).

Així doncs, la major part de dades es situen en l'ibèric ple (s. IV-III ane) o en un període indeterminat que pot anar del s. VI ane fins pràcticament al s. I ane (fig. 56). Els assentaments agrupats en alçada més o menys fortificats (anomenats de forma general poblats) son segurament l'element més definitori del model de poblament ibèric. En aquests espais es trobava l'elit social, eren llocs de concentració i redistribució de tota mena de recursos econòmics i, en definitiva, llocs de representació del poder polític. Els estudis territorials¹²¹ mostren que formaven una xarxa jerarquitzada dins de la qual complien papers diferents.

El coneixement dels poblats en alçada situats a l'entorn del Montseny es troba limitat per un coneixement molt parcial: no disposem de la planta completa de cap d'ells, i les estructures documentades es solen reduir a les traces de les fortificacions (fig. 57). Les més conegudes són les del Turó del Montgròs (L. 212), es tracte d'una obra complexa que inclou bastions, cossos de guàrdia (*phulactèria*), i altres defenses. Existia ja una muralla de l'Ibèric Antic que fou amortitzada per una de nova, aixecada a l'entorn del 300 ane, reforçada al llarg del Segle III ane i destruïda a l'entorn del 200 ane (López *et al.* 2010). Les prospeccions al Puig Castell de Samalús (L. 23) fan pensar en una obra més unitària, aixecada potser durant l'Ibèric Ple¹²². En els altres casos

118 Aquest jaciment està situat al Montnegre i per tant s'hauria de vincular més aviat amb l'àrea costanera, sector on -tal i com sembla lògic- aquests materials arribarien més fàcilment. A part de la costa, també es podria pensar que les comunicacions des dels ports grecs de l'Empordà (Roses i Empúries) cap a l'interior es deuria fer principalment a través de Les Guillaries i/o les valls del Fluvià o del Ter. Així doncs sembla lògic pensar que l'àrea d'estudi quedaria una mica aïllada respecte a les rutes de comerç principal, si més no en els moments inicials del comerç amb els pobles mediterranis.

119 Ja s'ha fet referència al Camp de Les Lloses (L. 258): Les intervencions que s'han fet fins ara en aquest jaciment permeten conèixer un assentament dels segles II i I ane sota del qual s'han detectat nivells d'ocupació anteriors (Duran i Mestres 2008, 199). Pel que fa al Puig Castell de Vallgorguina, en uns sondeigs realitzats a inicis dels anys 60 es detectaren tres fases d'ocupació sense estructures (només en una de les fases s'identificà un fogar). La fase més antiga fou datada al segle VI ane en base a la presència de ceràmica de tradició del Bronze Final i ceràmica grisa a torn que relacionen amb els nivells més antics d'Empúries (Pascual i Barberà 1964-1965), després de l'abandó d'aquesta primera fase, el jaciment presentaria una nova ocupació dels segles II i I ane. La presència d'escòries de coure ha fet pensar que aquest assentament estaria relacionat amb la metal·lúrgia, i més concretament amb jaciments de coure que es troben a la mateixa vall (Pascual i Barberà 1964-1965, 244).

120 En concret els responsables de les excavacions parlen de la presència de ceràmica ibèrica a torn i algun fragment de ceràmica àtica en el rebliment i de ceràmica àtica de figures roges en els estrats d'amortització.

121 Són ja força nombrosos els estudis que s'han ocupat des de diversos punts de vista d'aquesta qüestió a l'àrea que actualment forma la regió metropolitana de Barcelona (En aquest aspecte el treball de referència actualment és el d'Asensio *et al.* 1998, tot i que existeix una literatura força abundant: Estrada i Villaronga 1967; Gimeno i Izquierdo 1990; Alacambra i Montblanch; Barberà 1990; Asensio *et al.* 2001-a; Zamora 2001; Sanmartí i Belarte 2001 i Sanmartí *et al.* 2006 entre altres. Més recentment tenim com a referència al Vallès Oriental la tesi de Marta Flórez: Flórez 2011). A la vessant osonenca el tema ha estat menys tractat, però existeixen alguns treballs de síntesi sobre aquesta comarca (Molas 1982; Padrós 2011). Finalment s'han de destacar els treballs dedicats a la vall de la Riera d'Arbúcies (Font *et al.* 2000; Pou 2012)

122 En concret disposem una datació del s. III ane per les estructures visibles en superfície (veure també apartat 6.2.1). De tota manera, les excavacions que s'hi estan duent a terme actualment permetran establir aviat la cronologia concreta.

les restes conegudes suggereixen la presència de sistemes més simples, formats per murs -amb gruixos superiors a 1 metre d'amplada- que envoltarien les plataformes superiors dels turons¹²³.

Puig Castell (L. 23)

Montgròs (L. 212)

Figura 57: Aspecte actual de les fortificacions ibèriques del Montgròs i del Puig Castell de Samalús.

Per contra, les traces de l'urbanisme interior són pràcticament inexistentes: S'identificaren restes d'habitacions al Turó de la Mora (L. 139) i potser també a Coll Serena (L. 90)¹²⁴ i una canalització al castell de Montclús (L. 30)¹²⁵. Tot i que no es disposa de les plantes, les restes del Turó de la Mora i de Coll Serena seguirien segurament el model dels petits poblats, amb cases adossades a la muralla i obertes cap a espais públics situats a l'interior de l'assentament.

Finalment hi ha els casos de possibles assentaments en alçada però dels quals no tenim evidències de la presència d'estructures (Castell de Tona¹²⁶, L. 248; Castell de Malla, L. 232 i Turó de Buixalleu¹²⁷, L. 137) sigui perquè no n'hi van existir o bé per la manca de recerca en aquests indrets.

Acompanyant aquest poblament en alçada existrien una gran varietat d'assentaments en plana que presentarien una orientació més clarament productiva (Flórez 2011, 113-121¹²⁸). Aquest tipus d'assentament són en general menys coneguts per la manca d'intervenció i més mala conservació de les estructures.

123 Aquest sembla el cas de Puiggraciós (L. 59), al qual caldria afegir segons les descripcions de que disposem (Maurí 1952), que a l'interior del recinte s'hi trobaria un recinte més petit (les restes del qual són encara visibles a la part superior del turó, però la interpretació no és clara: Una torre? Un gran edifici no militar? Un fortí?). Actualment són visibles les restes d'un mur que envoltaria la plataforma superior del turó de Coll Serena (L. 90), com a mínim per la vessant est. També hi hauria traces de murs d'aquest tipus als poblats de la vall d'Arbúcies (Font *et al.* 2000; Mateu *et al.* 1999; Pou 2012).

124 Les actuacions de clandestins en aquest jaciment deixen veure la presència de murs de pedra seca enterrats a la part superior del turó.

125 Aquesta estructura datada durant les excavacions del castell medieval en època ibèrica és l'únic element que permet situar un poblament en aquest punt, on només es coneixia la troballa d'una sitja (Monreal 1987).

126 A part del Turó del castell, també hi ha notícies de troballes de material ceràmic ibèric al Turó del Contracastell (L. 252), situat just enfront. Seria un altre cas d'ocupació en alçada de la qual no en coneixem les característiques.

127 En aquest darrer cas, l'última revisió de l'IPAC no va permetre confirmar les restes identificades inicialment. Cal tenir en compte, però, que la descoberta i descripció de les possibles estructures es feu poc després d'un incendi forestal (Font *et al.* 2000). És possible doncs que en el moment de fer-se la revisió la vegetació hagués tornat a ocultar les restes.

128 En aquest treball es divideixen en petits vilatges (formats per grups d'habitats amb un nombre significatiu de sitges), establiments rurals/ granges (petits assentaments amb un sol habitatge acompanyat de diverses sitges) i poblament rural dispers (assentaments d'una sola habitació i/o petits conjunts de sitges).

Fora de l'àmbit dels poblats s'han documentat fins a 11 forns (fig. 58) als que s'ha atribuït de forma indirecta un origen ibèric (normalment per la seva tipologia -en realitat no exclusiva del període ibèric¹²⁹- i l'associació amb fragments de ceràmica trobats a la proximitat). En principi es tractaria de forns de producció de ceràmica, però en cap cas s'ha pogut establir què s'hi fabricava ni s'han localitzat possibles escombreres¹³⁰. Com en tots els forns atribuïts a l'antiguitat la cronologia és incerta i en cap cas es pot assegurar que funcionessin en els períodes als que ens referim en aquest apartat concret.

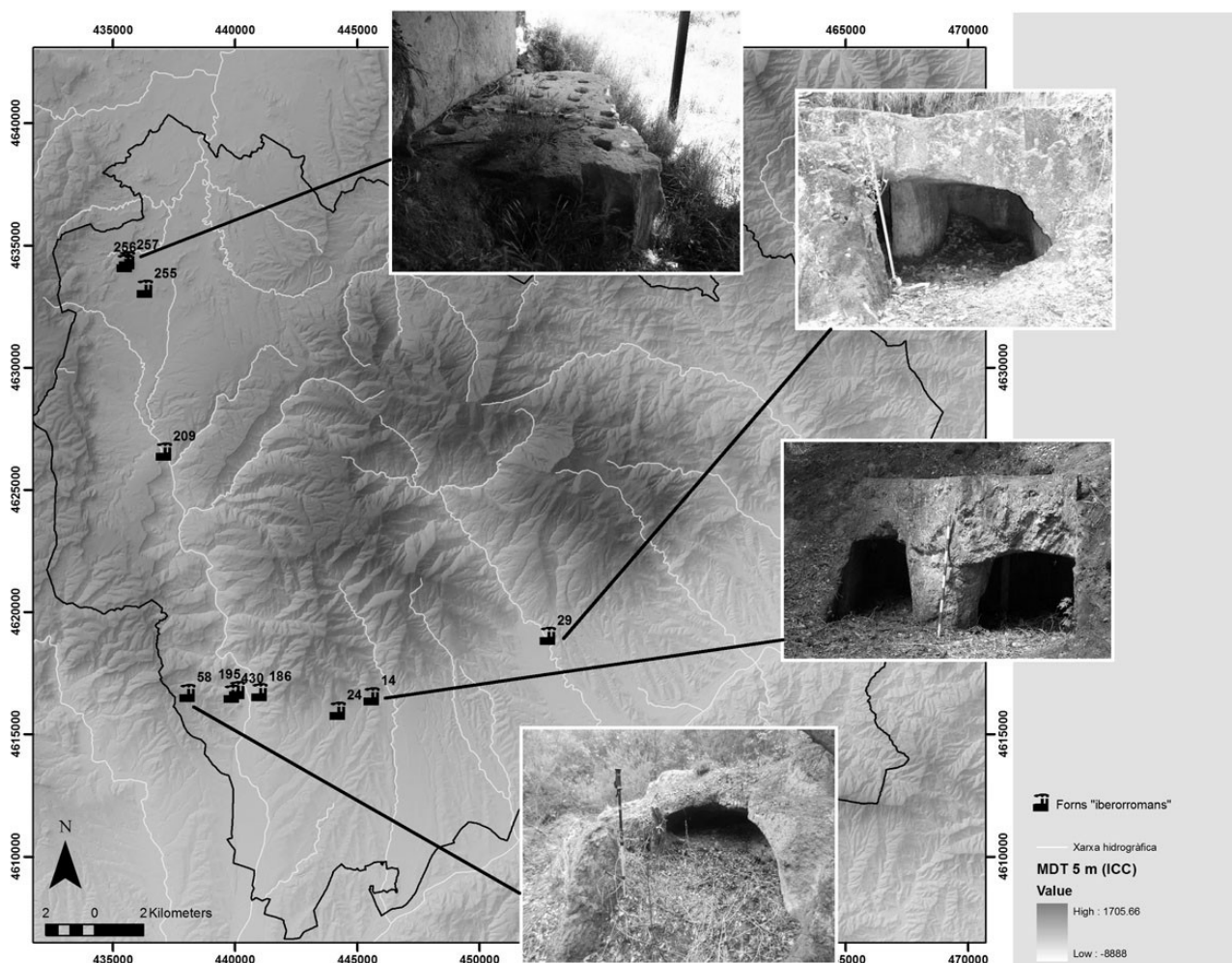

Figura 58: Situació i alguns exemples de forns classificats com a "iberorromans" a l'àrea d'estudi.

A la plana de Vic, la major part de les troballes s'han fet a l'entorn dels turons del Clascar de Malla i, sobretot, del Castell de Tona¹³¹. Es tracta normalment de conjunts de material ceràmic, sense que en coneguem estructures associades (amb excepció d'alguns forns). De forma molt general es podrien vincular a activitats d'explotació de l'entorn (segurament les de tipus agrícola serien les principals) que es durien a terme a la zona

¹²⁹ Es tracta sempre de forns dels quals es conserva la cambra de combustió, de forma més o menys quadrangular, feta de terra i coberta amb una volta que per la part superior forma una graella plana.

¹³⁰ En molts casos es troben situats a la vora de barrancs i torrents que podrien haver servit per llençar el rebuig.

¹³¹ Tot i que sembla clar que aquest fou un punt d'atracció de poblament, també és dels sectors a on hi ha hagut més activitat investigadora, tant a inicis del s. XX com a l'actualitat.

de la plana¹³². Com ja s'ha fet referència, existira un assentament de plana al Camp de Les Lloses, però del qual no en coneixem les seves característiques anteriors s. II ane.

En canvi, a les proximitats del Turó del Montgròs no es coneix cap altre jaciment del període. Aquest fet -sobre el qual es desconeix fins a quin punt hi podria influir un dèficit o problema específic de recerca en aquesta zona- juga en contra de la idea d'un gran nucli de poblament en aquest lloc¹³³ i més en la possibilitat d'un nucli més especialitzat en funcions militars i potser també ramaderes tal i com han suggerit els responsables de la seva excavació (López 2011, 150).

Fora de les àrees mencionades, les notícies són molt escasses. En el marc dels treballs previs de reconeixement del terreny vam localitzar dos possibles fragments de ceràmica ibèrica al camí de la Serra de Gasala de Taradell (L. 224), es trobaven completament fora de context i en una zona on a l'IPAC no hi ha cap notícia de material d'aquest període. Finalment hi ha una referència antiga a la troballa d'unes sitges¹³⁴ que podrien haver estat utilitzades com a enterraments. El material associat estava format per ceràmica ibèrica de cronologia imprecisa (en la primera publicació es consideraren de fet d'època romana tot i que en la revisió dels materials -Molas 1975, 76- només hi constata ceràmica ibèrica).

A l'entorn del Congost al sud del Montseny es on es troba de nou un major nombre de restes. Bona part d'elles són notícies antigues de troballes de material ceràmic en superfície. Es troben situades sobretot en zones elevades de les serres que representen els últims contraforts del Montseny i els Cingles de Bertí i sempre fora de la plana al·luvial. En aquest sentit no es tracta de poblament de plana pròpiament dit. Hi ha dos casos en que les descripcions dels anys 50 són més complertes: Al Torrent de l'Apotecari I (L. 171), segons Josep Estrada, s'hi varen descobrir restes de parets seques que delimitaven una habitació, associada a ceràmica ibèrica a torn i mà. Al sector anomenat Vinyes de can Morull (L. 422) es mencionen les troballes, fetes també per Josep Estrada, d'un forn de planta circular i tres estructures excavades interpretades com a dues sitges i un pou, totes elles possiblement associades a la ceràmica ibèrica apareguda de forma abundant als camps de l'entorn.

Més al sud hi ha un nombre significatiu de sitges excavades a Can Santa Digna¹³⁵ (12% de les documentades¹³⁶) el material de les quals ha estat classificada com a 1er ferro/ ibèriques. A falta de més dades s'ha de pensar una continuïtat en l'ocupació d'aquest espai¹³⁷. La resta de punts del mapa pertanyen a troballes més puntuals en llocs propers, a vegades els mateixos, a on apareixen materials prehistòrics.

132 L'únic cas en que la ceràmica apareix associada a altres elements és a les Piscines de Tona (L. 260) la ceràmica aparegué associada a una acumulació de blocs de pedra i restes de foc. El conjunt podria respondre a diverses realitats, des de la destrucció d'una petita estructura a una activitat de transformació (forn) o fins i tot a l'activitat agrícola directa (condicionament de l'espai mitjançant el foc).

133 Els grans centres ibèrics de les àrees properes solen estar en àrees de força densitat de poblament de plana, com seria el cas d'Ullastret (Plana i Martín 2012) o Burriac (Zamora 2012).

134 Jaciment de Camp del Nasi (L. 242), Centelles. La notícia fou publicada per Bosch i Gimpera a principis de Segle XX (Bosch i Gimpera 1913-1914). La fiabilitat de les notícia, recollida a partir de referències de tercers, és complicada. Tampoc es pot assegurar si les sitges foren excavades com a tombes (tal i com ho interpretà Bosch i Gimpera o eren sitges d'emmagatzematge reaprofitades).

135 L. 109, L. 114 i ceràmica en superfície a L. 104

136 Veure apartat 5.2.4.

137 Aquesta idea es veuria reforçada per la gran quantitat de sitges que donaren material romà i que per tant podrien haver estat en ús durant algun període ibèric.

A l'entorn de la riera d'Arbúcies també s'han fet algunes troballes de material ibèric del qual se'n desconeix el context (Mateu *et al.* 1999). A l'entorn de la Tordera hi ha notícies de material ibèric (o "iberoromà") aparegut de forma residual en excavacions d'estructures medievals¹³⁸ o en superfície.

Els Segles II i I ane (Ibèric final - romà republicà)

En el període que històricament es situaria entre el desembarcament dels exèrcits romans a Empúries i l'inici del regnat d'August (218 ane - 27 ane) es multipliquen les dades. Hi ha 53 jaciments que amb indicis de fases d'aquest període. Cal considerar a més que una part dels classificats com a "ceràmica ibèrica" i "romà indeterminat" podrien correspondre's també a aquest moment (fig. 59-60).

Els fets històrics que acompanyen aquest període (apartat 8.2.2) tindria cert impacte en el registre arqueològic: en primer lloc, hi ha els nivells associats a importants reformes i posterior destrucció violenta de la darrera muralla del Turó del Montgròs (L. 212) datada a l'entorn del 200 ane (López *et al.* 2010, 84-86). Segueix una tendència que afecta diversos assentaments catalans (Belarte *et al.* 2010, 97), inclosos alguns osonencs (Puig Castellet de Folgueroles: Mestres 2001, 4), que pateixen abandonaments i destruccions a l'entorn d'aquesta data¹³⁹. A part d'aquest fet puntual, el registre arqueològic apunta a una sèrie de canvis importants en les formes d'assentament. Aquesta transformació no és un procés sobtat. Al llarg dels segles II i I ane trobem elements de continuïtat amb el període anterior, les primeres mostres d'elements que es consolidaran en el període posterior i elements originals d'aquest moment que donen al període una entitat pròpia més enllà de la dualitat cultural ibers-romans.

Respecte a les noves formes d'ocupació existeixen a l'àrea d'estudi 3 jaciments especialment significatius, de característiques molt diferents i situats en tres extrems de massís. El primer cas és el de Can Pons (L. 130)¹⁴⁰, situat al centre de la vall d'Arbúcies. El jaciment té diversos sectors. En primer lloc, destaca un edifici definit com un "mas ibèric" (Font *et al.* 1999-a, 254). Està format per diverses habitacions amb funcions clarament especialitzades i articulades a partir d'un espai central. Les restes indicarien que s'hi realitzaven tota mena d'activitats domèstiques (s'hi va localitzar un fogar i un forn), algunes artesanals (en concret el teixit) i d'emmagatzematge. La cronologia s'establí a partir de la ceràmica d'importació, la qual donaria un arc d'entre mitjans del s. II ane i inicis del s. I ane. La construcció de l'establiment comportaria l'artigatge d'un bosc d'alzines. No només allà on s'alça l'edifici sinó també en l'entorn immediat, on les excavacions dels anys 90 i un sondeig realitzat el 2004 va posar de manifest la presència de nivells amb traces d'incendi i amuntegaments artificials de pedres que, segons els responsables de les intervencions relacionaren amb pràctiques agrícoles (Sala *et al.* 2004; Font *et al.* 1994, 136). En algun moment del s. I ane -no se sap si anterior o posterior a l'abandonament del primer edifici-, apareix a uns 100 metres del mas un nou

138 És el cas de la necròpoli situada a l'entorn de l'església de Santa Maria de Palautordera i d'un molí al Pla de Les Forques (L. 86).

139 A manca de major precisió, s'ha de situar entre l'inici de la 2ª guerra púnica i els enfrontaments entre romans i ibers de principis del s. II ane.

140 Aquest jaciment fou excavat completament a mitjans dels 90 per un equip del Museu Etnològic del Montseny - La Gabella. Ha estat extensament publicat (Font *et al.* 1994-a; 1994-b; 1999-a; 2000; Mateu 1995). És un cas excepcional dins de l'àrea d'estudi, ja que no només es va poder excavar completament tot el jaciment si no que també se'n va estudiar l'antracologia i la palinologia (Rueda i Burjachs 1999, apartat 2.5.1). A més també s'han realitzat altres intervencions a l'entorn (Sala *et al.* 2004).

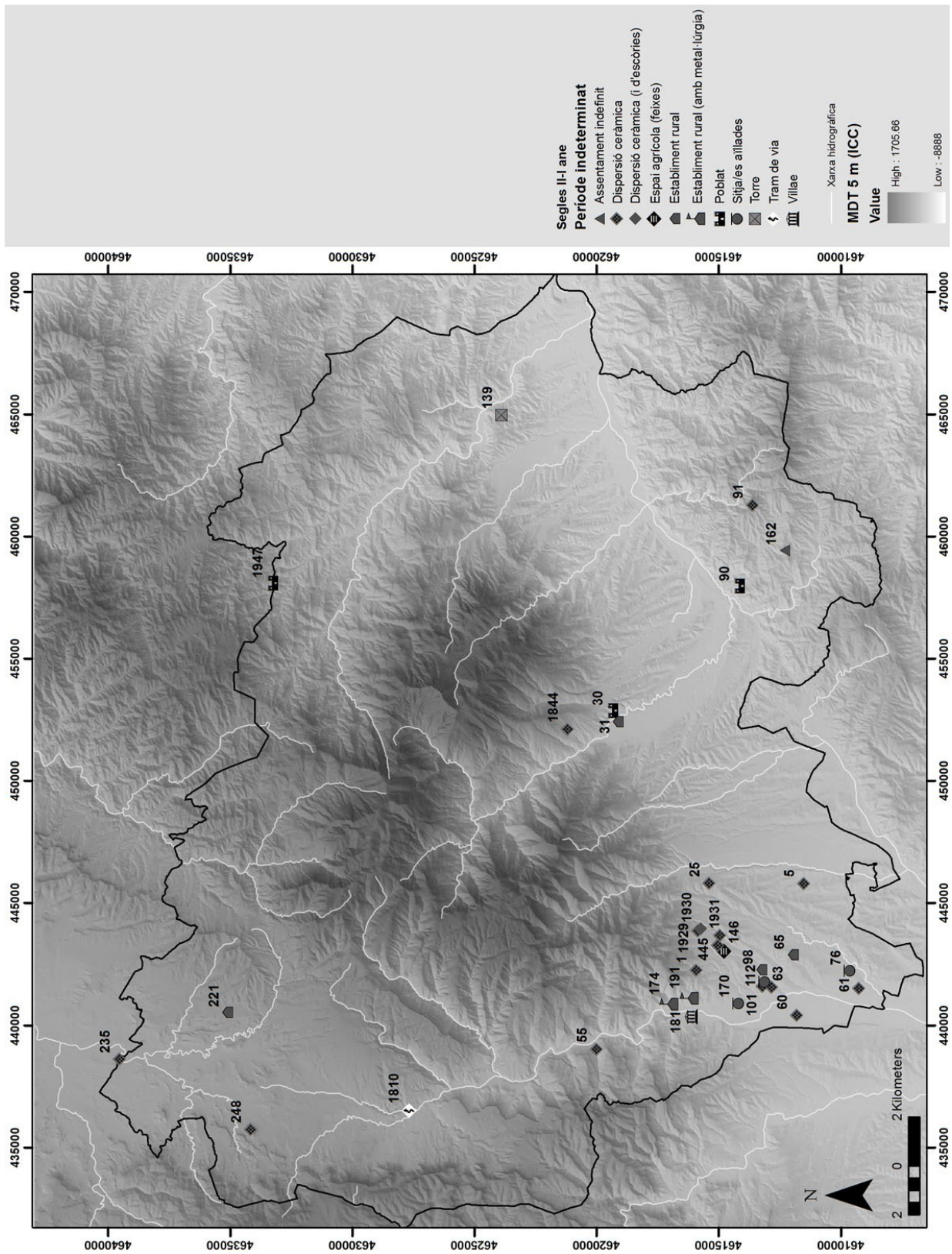

Figura 60

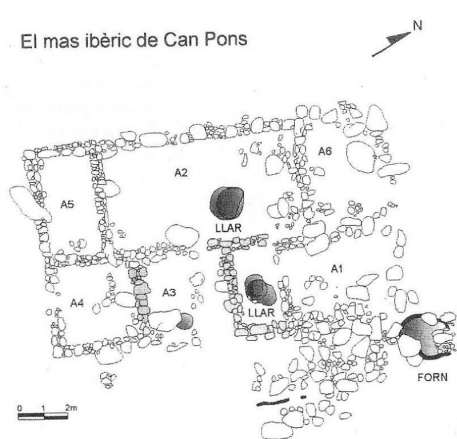

Figura 61: Planta de l'edifici del "mas ibèric" de Can Pons (Font et al. 2000, 79) i aspecte del jaciment del Camp de Les Lloses (foto presa el 2010).

El cas del Camp de Les Lloses de Tona (L. 258)¹⁴¹ representa un model diferent però amb una cronologia molt similar a Can Pons. Està situat al sud de la plana de Vic, al peu d'un turó testimoni on també es troben traces d'ocupació dels segles II-I ane (El castell, L. 248). El lloc hauria tingut ocupacions precedents (Duran i Mestres 2008). A finals del segle II ane es construeix un nou assentament del qual es coneixen fins a quatre edificis i almenys un possible carrer (fig. 61). Tot plegat denota un urbanisme desenvolupat, amb cases amb atri a l'estil itàlic. Es tractava sens dubte d'un important centre econòmic: en la part excavada destaca l'especialització metal·lúrgica amb tallers dedicats a la fabricació d'objectes de plom, bronze i ferro¹⁴². També s'hi han localitzat pesos de teler, molins i un repertori força extens d'utilatge agrícola, a més de forces monedes que podrien senyalar un paper comercial i/o administratiu important. Com ja s'ha dit en aquest apartat, es podria definir com un vilatge o *vicus*, amb una forta influència itàlica¹⁴³. Tenint en compte el context cronològic s'ha vinculat a la presència militar a la zona i en la construcció de la xarxa viària documentada en aquest moment. La cronologia ha pogut ser establerta amb força fiabilitat gràcies a l'abundància de ceràmica fina d'importació i la numismàtica. Així doncs, es pot establir un període d'ocupació que va del 120 ane al 80 ane. Posteriorment és reocupat de forma limitada en el període altimperial.

El tercer cas singular és el que en el transcurs dels treballs del GIAP s'ha estudiat al sector de Samalús (Flórez 2011; veure també apartat 6.2). Es tracta d'un conjunt de restes situades a l'entorn del turó de Puig Castell. En aquest cas, la manca d'excavacions limita el coneixement d'aquest espai, però les dades recollides apunten clarament al mateix context cronològic i permeten una aproximació a les característiques de l'assentament. Sobre el terreny apareix com un assentament polinuclear¹⁴⁴ repartit en un espai d'unes dimensions que podrien

141 Aquest jaciment es troba en procés d'excavació i estudi, però hi ha algunes publicacions que permeten conèixer els resultats preliminars (Duran et al. 1995; 2008; Duran i Mestres 2008).

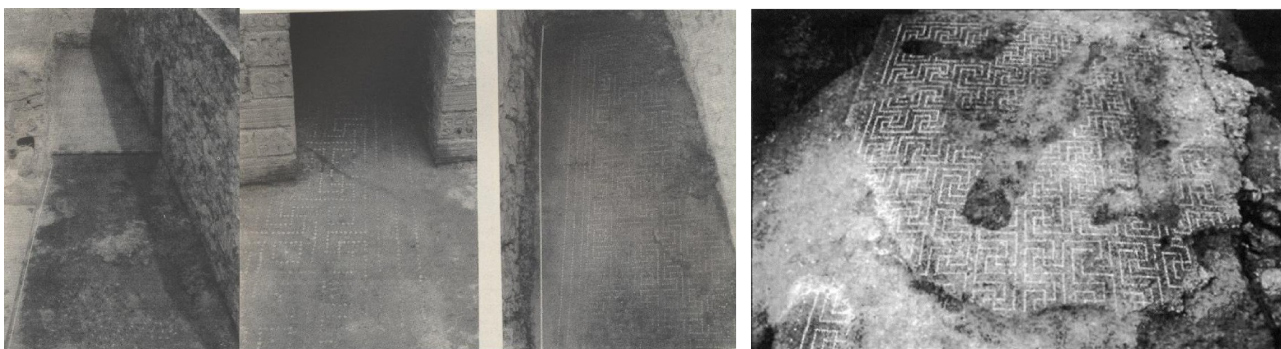
142 Es realitzarien fonamentalment a partir del reciclatge d'objectes diversos (Morell 2009). Tot i això, s'ha de tenir en compte de la presència de coure (Mines del Remei, L. 1942) i ferro (La Mena, L. 1566; Mina del Socau, L. 635) al Montseny. Tot i que no n'hi ha cap prova, no és del tot descartable l'ús de material local juntament amb objectes reciclats i mineral d'altres procedències.

143 És especialment significativa la presència d'un larari (Duran et al. 104).

144 Aquesta és una definició bàsicament arqueològica, desenvolupada en el marc de les prospeccions. Permet definir aquells assentaments en que les restes apareixen concentrades en diversos punts d'un mateix sector, portant a pensar en assentaments de

arribar a l'entorn de les 20 hectàrees.

Desconeixem amb quina densitat estava ocupat l'espai -per altra banda molt fragmentat pels diversos masos, camins i feixes que l'ocupen actualment-, però les diverses intervencions dutes a terme al llarg del temps¹⁴⁵ posen de relleu la presència de fins a 6 àrees d'activitat domèstica, artesanal o d'emmagatzematge que es podrien relacionar amb l'assentament. La influència itàlica es fa patent en l'anomenada Vil·la de Can Martí (L. 22), on es troba un edifici que copia la distribució de les cases itàliques i també la decoració (mosaics i pintura mural del 1er estil pompejà). La proposta cronològica feta els anys 80 (Aquilué i Pardo 1990) es va fer en base a la decoració estilística, proposant una construcció a l'entorn de finals de s. II ane - inicis s. I ane i un abandonament a mitjans/ finals s. I ane¹⁴⁶. Les dades recollides fins ara sobre el terreny -ceràmica d'importació formada per fragments informes de Campaniana A i B, àmfora itàlica i comuna itàlica- no permeten avançar en aquesta qüestió, tot i que en cap cas anirien en contra de la cronologia proposada. El jaciment de Can Tacó -amb una cronologia d'ús aproximada de 150-75 ane- proporciona un interessant paral·lel estilístic pel que fa a la decoració muraria (Mercado *et al.* 2006; 2008) i la *domus* de Can Benet, situada dins de l'assentament del s. II ane de Ca l'Arnau a Cabrera de Mar (Zamora 2012, 160), presenta uns mosaics amb una decoració similar (fig. 62). Aquests dos paral·lels reforçarien la idea d'un horitzó semblant per aquests tres jaciments.

Mosaic de l'àmbit 3 de Can Martí

Foto 5. Mosaic, núm. 5. Meandres d'estriades sobre signum amb escòria de ferro.

Figura 62: Imatge de mosaics de Can Martí (Aquilué i Pardo 1990, 94 i 97) i Can Benet (Bonamusa 2008, 57).

A part de la cronologia, un altre aspecte problemàtic és la definició del jaciment: Des de la perspectiva arqueològica respon a les característiques d'una *villa*¹⁴⁷, i així ha estat definida des d'un inici (Estrada fitxer arqueològic; Aquilué i Pardo 1990). Cal tenir present que aquesta definició només es fixa en l'aspecte de l'assentament. Des de la perspectiva de les implicacions político-socials de la vil·la, entesa aquí com un

caràcter semidispers, on les estructures poden no presentar una continuïtat física malgrat pertànyer al mateix jaciment.

145 Estrada fitxer arqueològic; Aquilué i Pardo 1990; Flórez 2011.

146 Recentment s'ha realitzat una revisió de la ceràmica provinent de les diverses intervencions fetes a Can Martí. Els resultats preliminars indicarien una cronologia per a la construcció i funcionament de l'edifici que aniria de finals del s. II ane al 1er quart del s. I ane (Cantarelles 2012, inèdit).

147 Entenent com a tal un assentament rural en que es combina l'activitat agrícola -*pars rustica*- amb àrees d'habitatge, oci i representació pròpies de les classes benestants -*pars urbana*- (per un estat de la qüestió relativa a la problemàtica a l'entorn del concepte de *Villae* a l'àrea del Vallès: Flórez 2011, 124-130).

sistema d'explotació i gestió del territori desenvolupada en paral·lel al sistema de ciutats, la identificació és més problemàtica¹⁴⁸, preferint alguns autors situar aquest assentament dins d'un grup d'assentaments rurals republicans de forta influència itàlica però sense la consideració de vil·la, que queda reservada per les que apareixen lligades al desenvolupament del sistema a partir de finals del s. I ane (Plana i Revilla 2009). L'estat de la recerca de can Martí no permet incidir gaire més en aquest debat. Des del nostre punt de vista s'hauria de tenir en compte que, si bé l'aspecte de vil·la no significa necessàriament que no estiguem davant d'una altra forma d'assentament, el fet que el sistema de la vil·la no aparegui completament desenvolupat fins a finals del s. I ane, no implica forçosament que amb anterioritat i hagués hagut algunes *villae*. En aquest aspecte seria bàsic poder precisar la cronologia a partir d'estratigrafies fiables, ja que la interpretació pot variar força segons si l'assentament fos anterior o posterior a la fundació de les ciutats costaneres d'Illuro i Baetulo.

Més enllà del coneixement d'aquests jaciments, subjecte a futures intervencions que poden canviar-ne la visió, en aquest treball ens centrarem a intentar analitzar-les en el context de la seva situació dins el sistema d'ocupació del territori en aquest moment cronològic.

A nivell més general, les restes es poden dividir en funció dels diversos sectors de l'àrea d'estudi, cada un dels quals presenta dinàmiques singulars:

En tot el sector sud-oriental del massís les troballes apareixen al llarg dels eixos interior-costa. A la Riera d'Arbúcies el poblament en alçada presenta pocs indicis d'activitat a partir del s. II ane¹⁴⁹. Només a les sitges situades a la vora del Turó de Buixalleu apareix material típic d'aquest període¹⁵⁰, però es desconeix si pot tenir relació directa amb l'ocupació del poblat o amb el manteniment de l'activitat agrícola en aquest sector. També és problemàtica l'atribució a aquest moment de la torre que ocupa la part superior del poblat del Turó de la Mora (L. 139): tot i que se l'hi ha suposat un origen en època romano-republicana¹⁵¹, la seva excavació va posar en relleu que el seu abandonament es produeix a l'alta edat mitjana, entorn dels segles VII-IX ne, sense cap element que faci pensar en una ocupació anterior¹⁵² i més aviat s'hauria de descartar, de moment, un origen antic.

En canvi, els materials que han aparegut a l'entorn de la fortalesa del Castell d'Hostalric (L. 122) si que apunten clarament a una ocupació del s. II ane (Bosch *et al.* 1990). La construcció de la fortalesa que ocupa

148 Veure, p. ex. Plana i Revilla 2009, 340.

149 Ni al Turó de la Mora, ni al Castell de Montsoriu (Font *et al.* 2000) ni al poblat de Buixalleu (Albiol i Burgueño 1998) hi ha notícia de ceràmica itàlica d'importació. Tot i que hi ha altres tipus de ceràmica (p. ex. formes de la comuna ibèrica o àmfora púnico-ebusitana) que si que perduren fins al s. I ane, la manca d'elements específicament característics del període II-I ane apunta a l'abandonament d'aquests nuclis. Al Turó de la Moneda si que es proposa una cronologia de s. III i II ane pels materials trobats en superfície, però no es detallen els motius d'aquesta atribució (Pou 2012, 36).

150 L. 136. Es citen materials que marquen un arc de s. V ane fins a època d'August. De fet, el reompliment definitiu de les sitges es dataria al s. I ne (Font *et al.* 2000).

151 Pertany a una tipologia de torres amb paral·lels propers en la Torrassa del Moro de Llinars del Vallès i el Castell de Falgars de Beuda a les que s'ha atribuït un origen romà (Tura 1991). De tota manera en cap dels casos s'ha confirmat arqueològicament aquesta cronologia. Per altra banda també s'ha defensat un origen altmedieval -en concret lligades a l'ocupació islàmica del s. VIII ne- per aquest tipus de torres (Martí *et al.* 2007).

152 Si que aparegué ceràmica ibèrica que es relacionà amb material provinent del poblat precedent (Font 2000).

tot el turó no permet conèixer les estructures que hi haurien hagut a l'antiguitat¹⁵³. Fos construït en aquest moment o hi hagués hagut un assentament ibèric anterior, ocupava un punt estratègic en la xarxa viària. En un altre punt estratègic respecte el control de l'eix prelitoral trobem el jaciment de Coll Serena (L. 90). En aquest punt, però, la ocupació dels Segles II-I ane només està testimoniada per la notícia de la possible troballa d'una moneda de la seca de *Iluro*.

Ja al Montnegre es documenta la reocupació del Puig Castell de Vallgorguina (L. 162)¹⁵⁴ i uns materials superficials a Montllorer que podrien apuntar a aquest context¹⁵⁵. Uns materials igualment indefinits s'haurien documentat a Fogars de Montclús (Carretera BV-5119, L. 1844)¹⁵⁶, a la vora del Castell de Montclús. La ocupació del possible assentament situat a sota el castell medieval durant els segles II i I ane no està del tot confirmada, tot i que en aquest lloc s'excavà els anys 50 una sitja que contenia material d'aquest període, barrejat amb altre anterior (Monreal 1987), no s'ha pogut relacionar amb les estructures d'hàbitat d'un poblat (del qual per altra banda només en coneixem una possible canalització). Just al peu d'aquest jaciment (Can Costa, L. 31) s'excavà parcialment un assentament format per un edifici cobert amb *tegulae*. La cronologia, segons els responsables de la intervenció (Vila i Panosa 1987), la donaria l'àmfora greco-itàlica associada a ceràmica comuna ibèrica (i situaria l'abandonament en algun moment indeterminat dels s. II ane).

En la vessant nord del massís, situats a la vora del curs del riu Gurri es coneixen dos establiments rurals que podrien presentar alguna fase d'aquest període: El Conier (L. 227) és més clar, ja que fou excavat, documentant-se un edifici, amb almenys dues habitacions, associat a ceràmica d'aquest moment. L'absència de campaniana B podria indicar un abandonament no posterior a mitjans del s. I ane. En canvi, als Castelletes (L. 227) apareixen de forma residual alguns fragments de ceràmica ibèrica i de vernís negre que podrien indicar una fase de segles II i I ane per un assentament que presenta amb tota seguretat una fase d'ocupació al s. I ne. Igual com succeeix amb els exemples comentats de Can Pons (L. 130) i Can Costa (L. 31), es tractaria d'establiments rurals de nova planta en sectors on, de moment, no es coneixen ocupacions anteriors.

La ceràmica localitzada al Clascar (L. 232) i Sant Vicenç de Malla (L. 233) abastaria tot el període, igualment com la localitzada a sobre la plataforma del Turó del Castell de Tona (L. 248). Ja s'han descrit les restes del Camp de Les Lloses (L. 258 i L. 250), situades just a sota d'aquest darrer turó. El desconeixement que tenim de l'ibèric ple en aquests sectors (veure apartat anterior) impedeix saber fins a quin punt es pot establir una continuïtat respecte al paper central en l'estructura del poblament que prenen en aquest moment¹⁵⁷ (especialment el Camp de Les Lloses).

Finalment es situen en aquest període algunes troballes vinculades a la traça de la via del Congost. Al nord, es

153 Tots els materials antics d'aquest lloc provenen de troballes ocasionals de dipòsits secundaris a les vessants del turó.

154 Aquesta fase, correspondria a l'estrat I d'aquest jaciment, en el qual aparegué un fogar associat a ceràmica comuna ibèrica i alguns fragments de campaniana (Pascual i Barberà, 1964-1965, 236-237).

155 La fitxa de l'IPAC els classifica com a ibèrics, però en la notícia inicial de Josep Estrada (Estrada 1955) es menciona la presència de tègula.

156 Portals 2000; Cepero 2011.

157 En aquest sentit és interessant retornar a les esteles decorades amb baixos relleus de Tona i Malla, sobre les quals s'han proposat una cronologia d'aquest període (Garcés i Serbià 2003; Rodà 1993).

mentiona la troballa de ceràmica atribuïble a aquest període¹⁵⁸ entre el material recollit en superfície a la vora de mas Abanell (L. 235). Lloc on a finals del s. XIX es recollí un possible mil·liari sense inscripció.

Als sectors sud-occidentals, els assentaments fortificats en alçada de Puiggraciós (L. 59) i Puig Castell (L. 23) presenten fortes evidències d'activitat en aquest període. A part de la ceràmica, la presència de *tegula* podria indicar que són objecte de nous arranjaments. Encara que no es disposa de dades d'excavació, l'abandonament d'aquests nuclis s'ha de situar, per ara, en algun moment indeterminat del s. I ane.

Fora de l'àrea objecte de la prospecció intensiva (on es troba el sector de Can Martí -L. 22- que acabem de descriure), l'activitat agrícola d'aquest període sembla documentat en sitges situades vora les terrasses del Congost¹⁵⁹ que presenten un reompliment en aquest període. I altres establiments rurals situats a les serres a l'entorn dels diversos nuclis de Les Franqueses del Vallès. Han estat classificats sovint com a "vil·les de fundació republicana"¹⁶⁰, però es corresponen a restes superficials, sense estructures conegudes en que el material ceràmic va associat a fragments de paviment, *tegulae, dolia*. En general s'haurien de considerar -utilitzant el concepte vil·la de forma restrictiva- més aviat establiments rurals de tipus granja simple o complexa (Flórez 2011). La cronologia d'aquests assentaments es situa a cavall del canvi d'era (es troben barrejats fragments de ceràmica campaniana i *terra sigillata*), sense que es pugui precisar gaire més. En línies generals semblen situar-se més en la línia dels nous establiments que sorgeixen el s. I ane (aquesta és la cronologia a que apunten els que disposen de més informació) que en els "masos" ibèrics tipus la 1ª fase de Can Pons (L. 130) o el Conier (L. 227)¹⁶¹. En altres casos trobem material que apunta a un context similar, però només es pot parlar de dispersions superficials de ceràmica.

Alguns establiments de característiques semblants als que s'acaben de descriure es troben a les vessants del Turó de Santa Margarida, just a l'entrada a l'estret del Congost. Les prospeccions extensives dutes a terme en el marc d'aquest treball ha permès definir un tipus d'establiment en aquestes vessants¹⁶² format per petites dispersions de material ceràmic de cronologia diversa dins del període romà, associat a material constructiu divers que suggereixen una activitat diversificada (emmagatzematge en grans contenidors, paviments hidràulics i *tegulae*, activitat metal·lúrgica i forns ceràmics), però no queda clara la presència d'hàbitats associats. Alguns d'aquests establiments podrien tenir el seu origen dins del s. I ane o potser fins i tot anteriorment (cas de la Font dels Monjos -L. 1-).

Can Terrés (L. 177) és l'exemple més clar del model de vil·la romana a l'entorn del Montseny. Les diverses intervencions de la que ha estat objecte han permès establir el seu moment fundacional entre finals del s. I ane i inicis del s. I ne. Dins doncs de la segona fase del període analitzat. Els establiments de a prop de Can

158 En concret a la fitxa de l'IPAC es mencionen fragments de campaniana sense més precisió.

159 Són els casos de Can Nualart (L. 170); Ca l'Ollé (L. 76) a Les Franqueses, (Pérez *et al.* 1990) i Can Santa Digna, on d'entre les sitges classificades com a "iberoromanes" almenys una (L. 112) ha estat classificada amb certesa en aquest moment (en general, el grup de "iberoromanes" de període indeterminat podria reflectir en part un ús durant aquest període, dins de la llarga continuïtat d'aquest espai).

160 És el cas de Ca l'Aimeric (L. 65), Can Sabater (L. 71), Can Guilla (L. 98) o Can Grau (L. 176).

161 Al ser establiments definits a partir de dades superficials, en que els materials de les diverses fases apareixen barrejats, porten a que l'anàlisi es faci sobre un horitzó romà indeterminat i no sobre cada fase en concret.

162 Font dels Monjos (L. 1), Can Torre de la Riba (L. 191 i 192) i Font de l'Enrabiada (L. 174) (veure apartat 6.2.1).

Berengueret (L. 3) i Can Noguera (L. 181) presenten fase d'aquest període i tot i que de forma més dubtosa podrien tractar-se de vil·les o, si més no, d'establiments d'entitat notable¹⁶³.

S. I i II ne (alt imperi)

Les diverses produccions de *Terra Sigillata* i determinades produccions amfòriques permeten identificar la cronologia imperial i, dins d'aquesta, el període concret. A partir d'aquests elements s'han pogut distingir dins de la BDM fins a 42 llocs que presentarien una fase del s. I – II ne. D'aquests, en poc menys de la meitat (18) s'han pogut distingir fases cronològiques més concretes (primera i segona meitat del s. I ne i s. II ne).

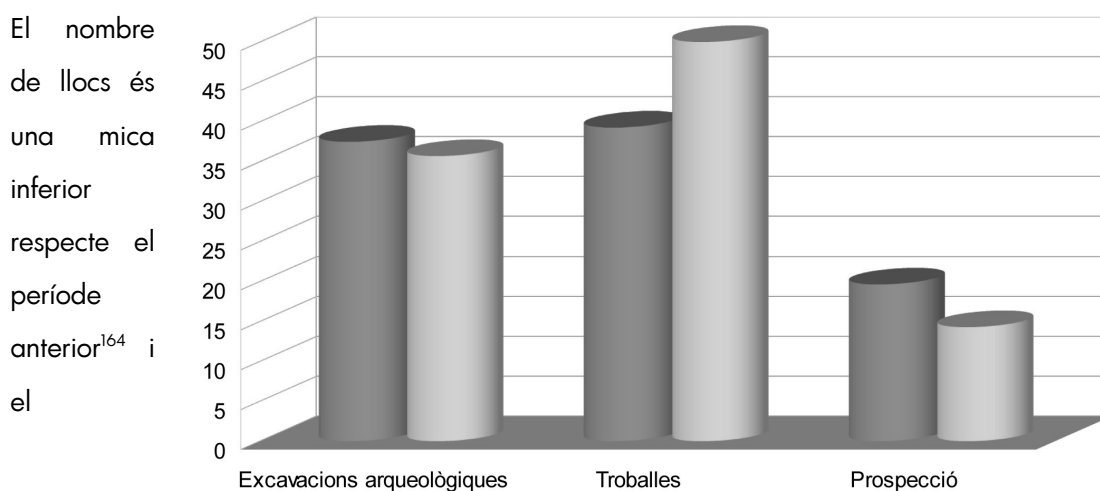

Figura 63: Nombre de llocs a la BDM amb fases dels ss. II-I ne (fosc) i I-II ne segons el tipus de coneixement.

coneixement és força similar, per bé que hi ha un major percentatge de llocs coneguts a través de notícies de troballes superficials (Fig. 63). La presència en el registre arqueològic d'aquesta fase de fragments de paviments i material constructiu ceràmic fa que molts jaciments es puguin classificar com a establiments rurals enlloc de dispersions de ceràmica.

El panorama sobre aquest període no seria complet sense tenir en compte els 95 llocs amb fases classificades com a “romà indeterminat” (fig. 66). Es caracteritzen per la presència d'elements identificats com a romans¹⁶⁵, però als que no es pot atribuir un període concret dins d'una cronologia que de forma àmplia aniria des del s. II ne fins al s. V ne o posteriors. Dins d'aquest grup hem inclòs també els forns dits “ibèrics”, dels quals hem parlat anteriorment, la cronologia dels quals es dubtosa i podrien ser també d'època romana.

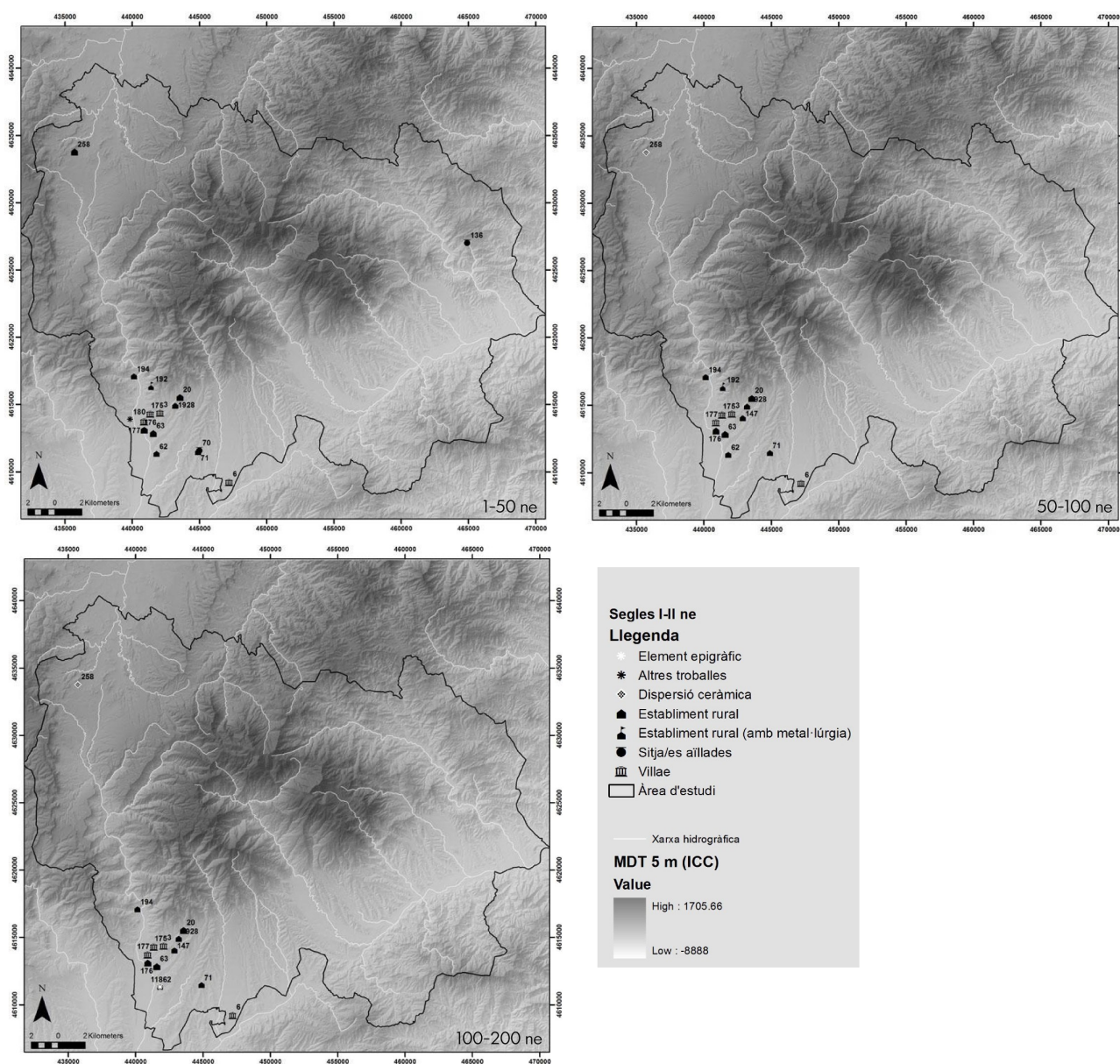
163 En el cas de Can Berengueret és un jaciment conegut des de principis de segle del qual hi ha notícies d'elements que podrien indicar la presència d'una vil·la (conductes d'aigua i aire, enterraments). L'estat actual però, només permet constatar la presència d'un establiment rural de dimensions relativament modestes (Flórez 2011, 178). Can Noguera també es coneixia des de mitjans s. XX, però ha estat força recentment que la urbanització del sector ha permès conèixer un establiment de grans dimensions encara en curs d'estudi.

164 S'ha de tenir en compte a més que una mica més de la meitat dels jaciments amb fases del s. I-II ne ja presentaven indicis d'activitat durant la fase anterior, sobretot del s. I ne.

165 Normalment es tracte de *tegulae*, ceràmica comuna aparentment antiga, fragments d'àmfora indeterminada i paviments hidràulics (*opus signinum* o *opus testaceum* en la bibliografia). A vegades es tracte de mencions molt breus de “jaciment romà” o “ceràmica romana” sense més precisió.

El mapa resultant de la situació dels llocs que presenten fases d'aquest període és especialment desigual des del punt de vista geogràfic. Amb una gran concentració de restes a l'entorn del Congost (al sud del Montseny) i de la part baixa de la riera de Cànoves-Vallfornès (fig. 64 i 65).

Seguint una tendència que sembla general en tota l'antiguitat, no es documenten restes a les zones altes del massís. En aquest moment sembla accentuar-se l'ocupació de les terrasses fluvials, evitant-se també la major part de vessants (l'única excepció és l'entorn de La Garriga). Sembla igualment general l'abandonament del poblament en alçada abans del canvi d'era.

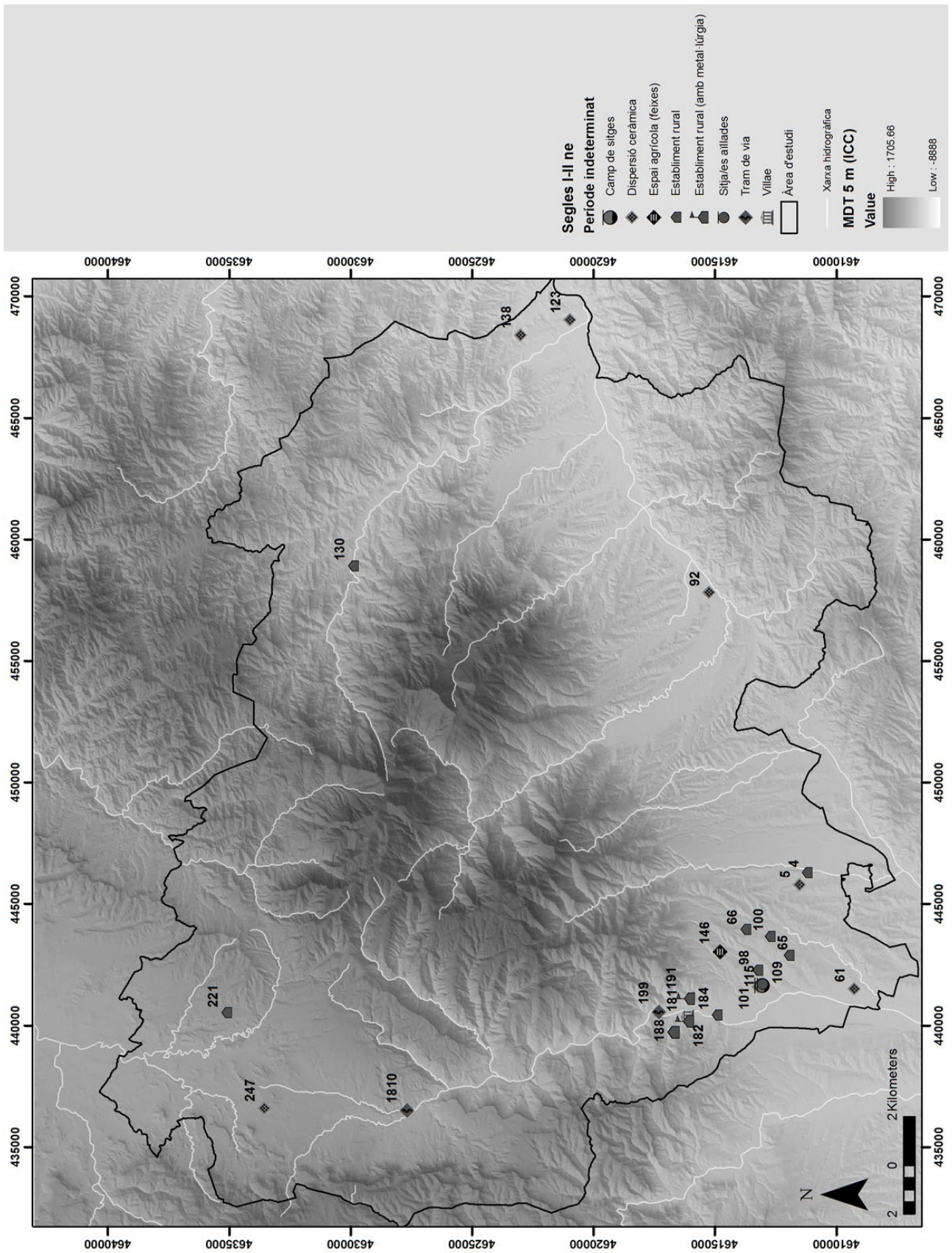

Figura 65

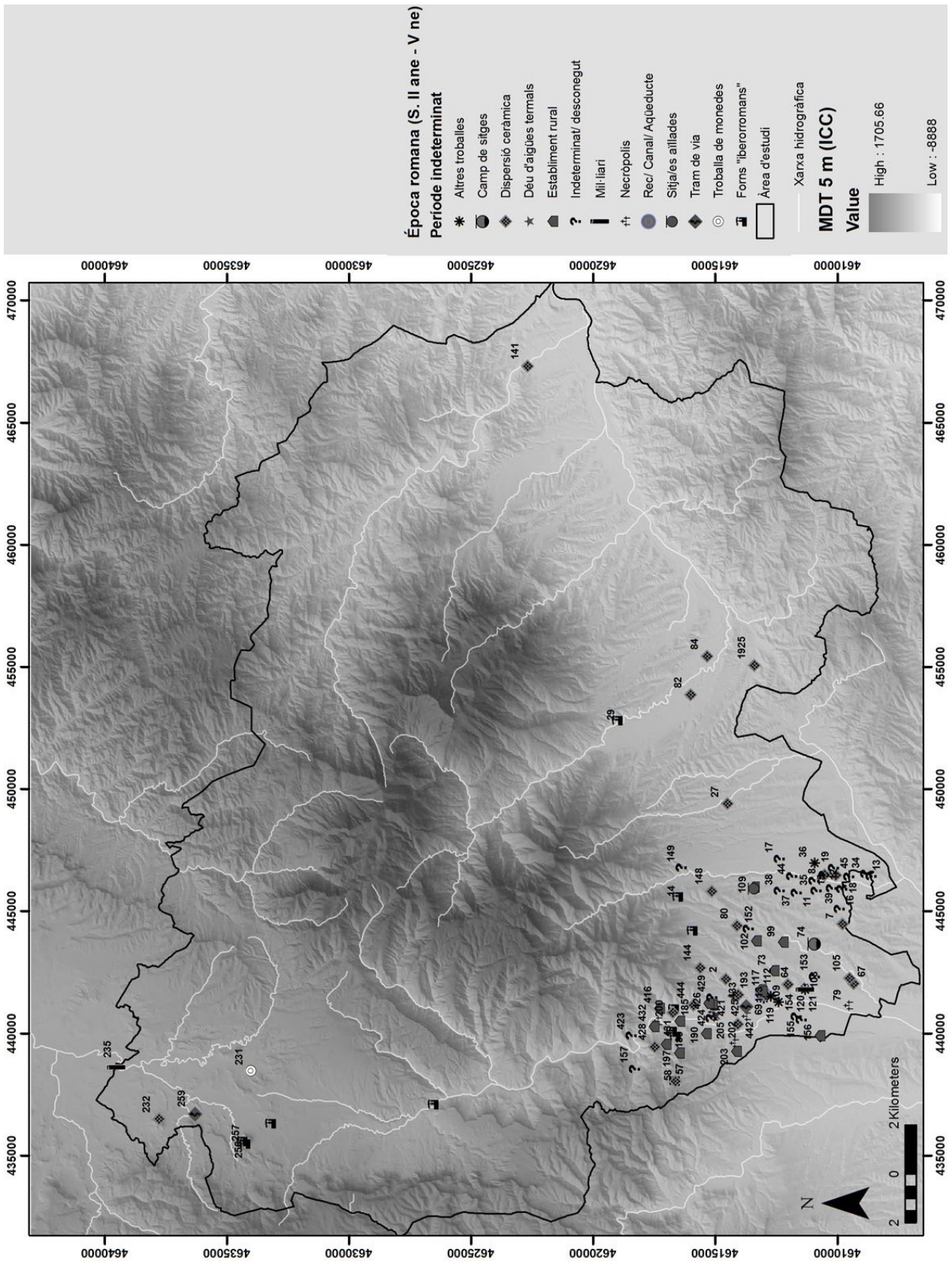

Figura 66

Al sector osonenc sembla haver-hi a més una disminució de l'activitat a la zona més propera al Montseny. La reocupació del Camp de les Lloses (L. 258) n'és un exemple: després de l'abandonament de l'hàbitat agrupat -vinculat també a la manca d'indis a la part superior del turó del Castell (L. 248) per aquesta fase-, reocupa l'espai un nou establiment rural que segueix l'activitat productiva, però no les funcions de centre comercial i/o político-administratiu que serien assumides pel nou assentament del centre de la plana¹⁶⁶. Un altre lloc que tindria una ocupació de cronologia similar seria el dels Castelletes (L. 221), conegut només de forma superficial, però les dades del qual apuntarien a un establiment rural enfocat a la producció agrícola. De tota manera cap dels dos arribaria a finals del s. II ne¹⁶⁷. Tornant a Tona es coneixen materials ceràmics d'aquesta fase provinents de Les Escomes (L. 247). Les referències a "ceràmica romana" del Clascar s'haurien de situar més aviat en l'etapa anterior si tenim en compte les altres troballes fetes a l'entorn immediat.

Al curs mitjà de la riera d'Arbúcies, al jaciment de Can Pons (L. 130) hi podria haver continuïtat en l'ocupació durant part del període altimperial¹⁶⁸ i a les sitges de Buixalleu (L. 136) la troballa d'una possible moneda d'època d'August (s. I ne segons la fitxa de l'IPAC) situaria el final d'aquestes a l'entorn del canvi d'era. Al curs baix de la riera, en contacte amb l'eix prelitoral es podria situar la *mansio seterra*¹⁶⁹. Les dades d'aquest sector es redueixen però a troballes puntuals de material ceràmic romà a la vora del Camp de Futbol (L. 141)¹⁷⁰ i en els materials provinents del Turó del Castell (L. 122)¹⁷¹. La urbanització del turó i el seu entorn pot haver destruït o ocultat qualsevol resta que hi hagués en aquest sector, on de moment només es pot constatar l'absència d'indis fiables d'ocupació durant l'alt imperi. Una mica més lluny del nucli d'Hostalric hi ha notícies de troballes puntuals als sectors de Grions (L. 138) i Gaserans (L. 141)¹⁷², però no s'ha pogut confirmar la presència d'assentaments en aquestes àrees.

A Sant Celoni es coneixen notícies antigues de troballes de ceràmica altimperial al Pla de la Mirona (L. 92), sector situat entre la via del ferrocarril i la carretera (el sector es troba actualment urbanitzat sense que hagin

166 És un detall interessant a considerar en el moment d'analitzar si la fase de s. II-I ne del Camp de Les Lloses es podria assimilar a alguna de les seques ausetanes sense centre conegut (singularment el cas d'*Eusti/ Eustibaicula*, la qual s'ha situat a la zona de Tona -Estrada i Villaronga 1967; Villaronga 2004- o de Caldes Montbui -Panosa 2012-). Les dades apunten a que aquest sector s'hauria integrat dins del territori d'Auso i per tant sembla molt difícil relacionar-lo amb la *Baecula* de Plini i Ptolomeu (apartat 8.2.2). Tampoc l'àrea no presenta una densitat de poblament rural que pugui justificar la presència d'un territori diferenciat. S'obren diverses possibilitats difícils de valorar amb les dades disponibles: 1. *Eusti i Baecula* s'haurien de buscar a una altra zona fora de la plana de Vic. 2. *Eusti i Baecula* no tenen relació directa i només la primera es pot relacionar amb aquest sector de la plana de Vic. 3. Els textos històrics reflecteixen una realitat anacrònica o en procés de decadència (potser pel trasllat cap a una zona propera -Auso?- que gaudia de majors privilegis?). En tot cas, aquí només es poden fer especulacions.

167 Al Camp de Les Lloses (L. 258) han aparegut ceràmiques dels s. II i III ne però en contextos posteriors a l'abandonament de les estructures (Duran i Mestres 2008). Als Castelletes (L. 221) el moment final el marcaria la TS Africana-A (aprox. 100 ne).

168 En realitat és força dubtosa. Es tracte d'un mur i un espai de magatzem aïllats del mas ibèric i del qual la cronologia és poc clara. Els responsables de l'excavació proposen una cronologia posterior a la de l'edifici del mas (Font *et al.* 1994a; 1994b; 1999b). En tot cas no es coneixen restes de ceràmica inequívocament altimperial a la zona, de manera que sembla difícil pensar en una cronologia gaire més llunyana al canvi d'era.

169 Aquesta apareix tan als vasos de viccarello -apareix als quatre vasos tot i que amb noms una mica diferents: *Seterras* (1), *Siteras* (2), *Saeteras* (3), *Baeteras* (4)- i en un dels itineraris antonins. La distància en milles respecte alguns punts coneguts del recorregut permet suposar que estaria situada a l'entorn d'Hostalric (Soto 2010).

170 A la fitxa de l'IPAC es citen unes estructures situades en un petit turó situat a uns 700 m tot i que no queda clara la relació amb la ceràmica "*sigillata*" localitzada en "aquest sector de la població". En qualsevol cas les estructures visibles actualment semblen més modernes i no hi apareix ceràmica antiga (de fet, en alguns mapes -apartat 4.4- hi apareixen estructures relacionades amb la fortificació moderna que es podrien situar en aquest turó).

171 En concret es cita un sol fragment informe de TS Africana-C (Llinàs i Merino 1991, 22).

172 En un cas aparegueren al eixamplar una carretera i en l'altre en fer-se rebaixos mecànics sense control arqueològic.

transcendit més troballes). A Palautordera s'ha localitzat ceràmica en superfície en el nucli urbà de Santa Maria (L. 82), a Can Jan dels Romans (L. 84) i, recentment, a La Granja (L. 1925).

Tot i algunes troballes dubtoses al terme municipal de del Figaró-Montmany¹⁷³, és al nord del municipi de La Garriga on trobem les primeres estructures que permeten definir el poblament rural a l'entorn del sector vallesà del Congost. A l'entorn de la masia de Can Noguera (L. 181) es coneixen les principals restes d'aquest sector. L'any 2007, construcció d'uns habitatges va deixar al descobert importants restes d'un edifici¹⁷⁴ amb diverses habitacions que podria correspondre a dependències d'una *villa* o a un establiment rural de grans dimensions¹⁷⁵. Al nord, just a l'entrada de l'engorjat del Congost hi ha la masia de Can Palau (L. 200), on sembla que hauria existit un espai de necròpolis de cronologia romana indeterminada. Entre aquests dos punts, a les vessants del Montseny i dels cingles de Bertí haurien existit un conjunt d'assentaments, aparentment de petites dimensions i dels quals coneixem bàsicament espais de producció. Es coneixen notícies de diversos forns: Els de Les Planes (L. 58) i el de Ca l'Oliveró (L. 186) es troben parcialment visibles a l'actualitat i responen a la tipologia de forn de ceràmica de planta irregular i cambra de cocció amb fumeroles (ja s'ha comentat la problemàtica d'aquest tipus de forn en l'apartat sobre l'època ibèrica). També són habituals els esments a paviments hidràulics: als Turons de Can Noguera (L. 182) se'n conserva un fragment probablement *in situ*. Es tractaria de la cantonada d'una habitació que formaria part d'un establiment de petites dimensions (potser format exclusivament per aquesta estança). El material ceràmic que l'acompanya està format per ceràmica comuna i àmfora, sense que, en superfície, es trobin fragments de ceràmica fina. A l'altra costat del Congost, la prospecció ha donat un resultat semblant: entre els torrents de Can Queralt i Can Torre de la Riba (L. 192) s'ha recollit un conjunt de material localitzat en un espai relativament reduït (inferior als 1000 m²), però força variat, incloent fragments de paviment (*opus signinum*), dòlia, *tegula*, fragments de solera de forn, àmfora i ceràmica fina i comuna. Els altres assentaments d'aquestes vessants semblen respondre a una tipologia semblant. Malgrat que cap d'aquests jaciments ha estat objecte d'atenció arqueològica més enllà de la documentació superficial, les restes documentades semblen correspondre a petites instal·lacions productives (basses, forns) i d'emmagatzematge (*dolia*), però es desconeix si estaven associades a espais d'hàbitat. En tot cas la presència de ceràmica comuna i -més esporàdicament- de ceràmica fina potser indicaria el desenvolupament d'activitats de caràcter domèstic.

Una mica més al sud, al centre històric del nucli urbà de La Garriga, s'havia considerat la possible presència d'algun assentament relacionat amb la déu termal (L. 187), tot i que mai s'havia pogut documentar degut a

173 L. 157 i L. 423.

174 La parcel·la objecte d'intervenció mesura uns 4000 m², però l'assentament s'estendria més enllà des límits d'aquesta (concretament, les notícies més antigues que recull la fitxa de l'IPAC parlen de restes situades a l'entorn immediat de la masia, situada a uns 50 metres de la parcel·la excavada el 2007).

175 Després de les intervencions de salvament inicials que van posar de manifest la importància de les restes no s'ha aprofundit en la recerca i el solar està actualment abandonat a l'espera de futures intervencions i els resultats dels primers treballs restes de moment inèdits (més enllà del que ha transcendit a través de la premsa i el que publicà l'empresa responsable de la intervenció a la seva pàgina web. Flórez 2011, 160; El9nou 2/11/2007 i 22/02/2008). Així doncs, es desconeix si hi ha restes que permetin suposar l'existència d'una *pars urbana* que justifiqui la definició de *villa* utilitzada en aquest treball. Tampoc es coneix amb detall la cronologia, però sembla que tindria precedents del període anterior (finals del s. I a.n.e) i el període de màxima activitat correspondria a l'alt imperi, sense elements que permetin suposar una continuïtat baiximperial.

trobar-se sota el nucli baixmedieval i modern on, malgrat que hi ha notícies de troballes des del s. XIX, s'havien realitzat poques obres amb control arqueològic¹⁷⁶ (Maurí 1949; Vila *et al.* 1993). Recents remodelacions dels carrers del centre han permès realitzar una sèrie de rases que han permès importants aportacions a la qüestió¹⁷⁷: així doncs es pogué documentar un tram de la via del Congost que hauria quedat amortitzat al final de l'època romana¹⁷⁸, associat a restes d'estructures i materials d'època altimperial, entre els quals elements de luxe. Quedaria confirmada la presència d'un assentament d'època imperial romana situat immediatament al nord de la zona termal (al sud de l'actual plaça de Can Dachs). Les característiques d'aquest assentament ens són desconegudes, però per situació i segons es desprèn dels resultats preliminars de les recents intervencions, podria tractar-se d'un establiment important. Més de 200 metres a l'est de la via, vora del curs del Congost, també haurien aparegut restes importants a la zona de Can Queló (L. 184)¹⁷⁹. Cap a l'oest, entre l'actual carrer Banys i la via del tren es localitzaren diversos enterraments que semblen indicar una àrea de necròpolis (L. 201 i L. 424), d'època segurament baiximperial. A l'oest de la via del tren, hi ha notícies antigues de troballes de restes d'estructures a l'entorn de l'estació del tren¹⁸⁰.

En resum, les restes apareixen en un espai rectangular d'un 750 m de llarg per 200 d'amples, dins del qual es troben restes diverses d'un o diversos assentaments que configurarien un nucli encara molt desconegut però que giraria entorn de la via i la déu termal. En aquest sector l'eix del Congost es creua amb camins cap a l'Ametlla (oest) i Samalús (est), part de l'eix que ressegueix el peu de la serralada prelitoral. És a l'entorn d'aquests eixos que on sembla que a finals del s. XIX abundaven les restes de ceràmica romana (Alsius 1877) a l'entorn de la Doma (L. 190) i Can Poi (L. 429) es podrien haver situat alguns establiments rurals de tipus desconegut situats ja més lluny del nucli de troballes del centre de urbà actual. Cap al sud-oest, a l'entorn de les masies de Ca n'Ílla de Dalt (L. 186), Can Borbó (L. 202) i Can Busquets (L. 203) es configuraria un sector diferenciat de troballes més esporàdiques, però que podria definir un o diversos establiments rurals situats al llarg d'una traça viària que podria ser part de l'itinerari prelitoral que comunicaria aquest sector amb la Vall del Tenes i Caldes de Montbui.

176 Fitxes de l'IPAC com la de les Galeries Banys (L. 205) o de Can Caselles (L. 187) reflecteixen aquesta realitat.

177 Aquestes intervencions són força recents i encara no han estat publicades ni els resultats es trobaven a l'IPAC en el moment de redactar aquest fragment. De tota manera, els arqueòlegs responsables feren una presentació pública dels resultats preliminars que també han aparegut a la premsa local. A l'espera de publicacions més definitives, ens fem ressò d'aquestes intervencions per la seva especial significació en l'estudi del poblament d'aquesta àrea.

178 A nivell arqueomorfològic és molt interessant observar com la via antiga es troba en un punt on l'actual carrer centre fa un petit gir, seguint un traçat més sinuós que el del tros de via romana amortitzada.

179 Josep Maurí (Maurí 1949) ja es refereix a restes localitzades en aquest sector. En el marc de les reformes urbanístiques ja citades s'han pogut estudiar alguns vestigis. Els resultats preliminars d'aquesta intervenció són també inèdits.

180 Les coordenades de l'IPAC de les fitxes del Pedró (L. 172) i Can Xela Vell (L. 426) són una mica enganyoses: les coordenades de Can Xela Vell són en realitat de Can Xela nou, la casa antiga estava a la vora de Can Queló i les restes del Pedró sembla que haurien aparegut sobretot a l'entorn de la via del tren, estenen-se també cap al cim del turó (veure Maurí 1949, 11-12; Alsius 1877). En definitiva, aquestes notícies podrien fer referència als llocs dels que s'acaba de parlar.

Més coneguts són els jaciments situats al sud de l'actual nucli urbà de La Garriga, sector situat ja plenament en la plana vallesana. La vil·la de Can Terrés (L. 177), ha estat objecte de diverses excavacions al llarg del temps¹⁸¹ que han permès definir un vil·la de grans dimensions i cronologia àmplia (des del s. I ane fins al s. V ne) en la que destaca el conjunt termal actualment visitable. En relació amb aquesta hi podria haver una zona de necròpolis situada a l'entorn de l'ermita de Santa Maria del Camí (L. 475)¹⁸². En aquest sector hi ha un altre encreuament de la via del Congost amb camins cap a l'Ametlla i Samalús que, igual que els situats més al nord, es podrien integrar en un eix est-oest situat al peu del corredor prelitoral (en aquest cas amb un recorregut més suau que els que conflueixen al centre del nucli urbà de La Garriga). Precisament en el camí que segueix cap a Samalús es trobaria una segona vil·la (Malhivern, L. 175). La seva descoberta es deu a l'extracció d'argila lligada a una bòbila, que destruí part de l'assentament però permeté documentar diversos elements que suggereixen la presència d'una *pars urbana*¹⁸³. En les prospeccions intensives realitzades per Marta Flórez es pogué constatar l'existència d'un espai a l'entorn de la bòbila on abunden les troballes de ceràmica les quals podrien estar relacionades amb dependències d'aquest assentament (Flórez 2011, 206). La cronologia de l'assentament aniria del s. I ane fins al s. III ne, sense indicis d'ocupació baiximperial.

Seguint el mateix camí direcció Samalús es troba un altre indret on des de finals del s. XIX es coneix la presència de restes importants d'època romana (les notícies es refereixen a aquest lloc com Can Berengueret i/o Pla de Les Paret, L. 3). Tot i que la bibliografia hi ha situat una vil·la (haurien aparegut restes com ara possibles conduccions d'aigua i vidre, possibles enterraments), actualment només és visible un possible fragment de mur *in situ* i ceràmica dispersa a l'entorn més immediat (Flórez 2011, 207). Es confirmaria la presència d'un establiment rural¹⁸⁴, però és més dubtosa la presència d'una *pars urbana*. Més amunt, el camí enllaçaria amb el Serrat del Puig i l'àrea de Samalús objecte del treball de camp. Les prospeccions en aquesta àrea han permès identificar un establiment rural important a Can Llibants (L. 20)¹⁸⁵ i un establiment a Can Pujadetes (L. 1928) el qual identifiquem amb un petit establiment productiu¹⁸⁶. Dins del mateix sector es trobaria el jaciment de Can Marquès (L. 147), la relativa abundància de ceràmica juntament amb fragments d'àmfora i de grans contenidors podria indicar la presència d'un assentament rural de petites dimensions, però amb espais domèstics i productius diferenciats.

Tornant a la via del Congost i seguint cap al sud, trobem un altre jaciment destacat a Can Grau (L. 176) que correspondria a un establiment rural de grans dimensions, però del qual no semblen conservar-se elements específics d'una *pars urbana*. Igualment succeeix a la zona de Can Santa Digna, on les intervencions recents

181 Sobre aquest jaciment veure: Vila *et al.* 1993, 44-52; Tenas i Vila 1996; Pardo i Pàmies 1998.

182 La cronologia d'aquesta és força dubtosa i podria estar relacionada amb l'església de Santa Maria del Camí, lloc on per altra banda, hi hagué un petit nucli medieval (Jaume Oliver: Comunicació inèdita presentada a les VIII Trobades d'Estudiosos del Montseny). En tot cas, aquesta capella i la veïna casa de Can Terrés haurien sorgit dins de l'àrea de la vil·la romana, reaprofitant-ne els materials.

183 En concret les notícies mencionen com a elements més destacats mosaics, paviments d'*opus signinum* i fragments d'estàtua, a més d'enterraments possiblement antics (necròpolis de la bòbila d'en Font, L. 421).

184 És difícil a partir de les dades superficials si es podria tractar d'un assentament més complex (com es dedueix de la bibliografia sobre l'indret) o -com suggerien els resultats de la prospecció (Flórez 2011, 178)- de tipus més simple.

185 Veure apartat 6.2.2.

186 *idem*

van permetre identificar un edifici residencial associat a espais de producció i emmagatzematge (Can Santa Digna II, L. 63) i altres dependències rurals¹⁸⁷. També hi ha notícies que indicarien la presència d'elements funeraris d'època romana indeterminada¹⁸⁸. Seguint el camí que recorre la serra cap a Samalús trobaríem un altre possible assentament rural a Can Guilla (L. 98) i el jaciment de Can Marquès (L. 147).

El següent punt es situa a l'entorn de l'església de Santa Maria de Llerona, situada en una petita elevació sobre el pas de la via. Reaprofitats entre els materials de construcció de l'edifici d'origen romànic hi ha un fragment de làpida funerària¹⁸⁹, un fragment de coronament d'un monument funeràri i un bloc cilíndric que podria tractar-se d'un mil·liari (és força dubtós, ja que no conserva la inscripció). Tot ells elements que es podrien relacionar amb el context d'una via romana. La presència d'estructures antigues sota el complex parroquial queda perfectament contrastada per la descoberta d'una habitació pavimentada amb marques del que podria haver estat una base de premsa. De moment aquest és l'únic element conegut d'un assentament que probablement tindria altres espais. L'església es situa a l'inici d'una serra, seguint-la en direcció nord-est (camí de Corró d'Amunt) es troben alguns possibles establiments¹⁹⁰ dels quals se'n desconeixen les característiques¹⁹¹ més enllà de suposar l'existència d'assentaments rurals dispersos, en línia amb la situació observada més al nord.

També als nuclis de Corró d'Avall i Marata es té coneixement de la presència de ceràmica romana, però sempre en dipòsits secundaris¹⁹² o fora de context. A tocar de l'antic camí ral (L. 79), una intervenció del 1999 va permetre localitzar una necròpolis poc definida cronològicament, però que els autors de l'excavació han situat a l'entorn de l'època romana (Cepero i Martí 1999). Més al sud trobaríem el nucli urbà de Granollers on s'han localitzat restes d'una gran vil·la romana, la qual s'ha vinculat sense resultats conclouents amb la *mansio* anomenada *Semproniana* que apareix al vas I de Vicaraello¹⁹³.

Dins de l'actual terme municipal de Cardedeu existeix un important conjunt de notícies de troballes d'època romana recollides inicialment per Tomàs Balvey, tot i que en moltes ocasions són difícils o impossibles de situar i, en qualsevol cas, les notícies recollides en la fitxa de l'IPAC no permet fer cap apreciació sobre les

187 Aquestes es reparteixen en les diverses parcel·les. La contínua explotació d'aquesta àrea es tradueix en que la major de restes constructives atribuïdes al període romà s'hagin documentat en una deposició secundària: per exemple, reaprofitades en el parament de murs de cronologia indeterminada (L. 113). És habitual la presència de material en sitges. S'interpreta a vegades com l'amortització de sitges anteriors (L. 109, 115) o posteriors (L. 117). En tot cas l'activitat durant aquest període queda plenament documentada també en estructures negatives difícils d'interpretar com ara retalls i possibles fons de cabana (L. 112) o paleocanals (L. 113). El conjunt podria correspondre a una vil·la, tot i que els elements de luxe es redueixen a un petit mosaic d'*opus sectile*, la qual cosa fa que es situï entre el que, seguint l'esquema de classificació proposat per Marta Flórez, seria una vil·la o una granja complexa (Flórez 2011, 169-170).

188 Destaca la troballa d'un sarcòfag de plom (L. 69) i diversos enterraments d'època indeterminada (L. 117). També un baix relleu d'una cara de gorgona conservat a la casa de Can Santa Digna (L. 119) podria tenir relació amb algun monument funeràri vinculat al pas de la via.

189 Es tracta d'una inscripció dedicada per Iulia Valentina a la seva filla i datada cap a la 2ª meitat del s. II ne (Fabre *et al.* 1997, 92).

190 Llocs com Can Grau Xic (L. 73), Ca l'Aimeric (L. 65), Cal viure (L. 99), Can Cot (L. 100), Can Martinet (L. 102) o Can Bertran (L. 66) entre d'altres.

191 Les notícies mencionen la presència de ceràmica de cuina i de taula, fragments d'*opus signinum*, material constructiu ceràmic i contenidors (àmfores i dòlies).

192 Per exemple en sitges localitzades sota l'església de Marata (L. 74) -Segons la Catalunya Romànica (*Catalunya Romànica XVIII*, 353), la notícia no es troba recollida a la fitxa de l'IPAC- o entre el material residual d'una construcció medieval al Camp d'en Fonso (L. 105) (Izquierdo 1995, 33-44)

193 Sobre la vil·la de Granollers existeix un llarg debat arqueològic i historiogràfic. Alguns treballs que tracten la qüestió: Estrada 1955 i 1993; Uscatescu 2004 o Flórez 2011.

característiques d'aquests assentaments. Sobre el mapa es tradueix amb la gran quantitat de llocs amb notícies de tipus indeterminat (fig. 67).

Al sud del terme municipal (en l'actual barri del poble-sec), equidistant dels dos possibles itineraris principals de l'eix prelitoral¹⁹⁴ es trobarien les restes d'una possible vil·la romana (Pla de Palou, L. 6) que fou parcialment excavada el 1917, posant-se al descobert diverses habitacions pavimentades amb mosaics. Les contínues troballes de materials en aquest sector indicarien una cronologia de segles I-V ne. Es situa en un context relativament ric d'establiments situats a l'entorn de la vall del Mogent entre els municipis de Llinars del Vallès i La Roca del Vallès¹⁹⁵. A l'actual nucli urbà de Cardedeu s'haurien fet diverses troballes sobre les quals es pot dir ben poca cosa: les més ben conegudes es situarien sota l'església parroquial, on en unes intervencions es localitzaren sediments amb material romà.

Fora d'aquests punts la major part de restes es situen a l'oest de la riera de Cànoves, en les serres situades entre Cardedeu i el terme de Les Franqueses del Vallès. Als entorns de Can Pelegrí (L. 7), Can Sabater (L. 71), Can Suari de la Coma (L. 5), Ca l'Alzina (L. 4) i Sant Hilari (L. 9 i L. 10) s'haurien trobat els indicis més clars de possibles establiments rurals de tipologia desconeguda¹⁹⁶. Pràcticament totes les restes mencionades per Tomàs Balvey que s'han pogut situar sobre el mapa estan també en aquest espai que de forma general, s'ha de considerar com una continuació del context descrit a la zona de Les Franqueses. També a l'oest de la Riera de Cànoves, però ja en aquest terme municipal i un altre possible jaciment romà a Can Julià (L. 148).

En canvi, als terrenys més planers situats a l'est de la riera de Cànoves els indicis són molt escassos¹⁹⁷. Caldria determinar fins a quin punt el registre arqueològic podria haver estat afectat per l'ocupació més intensiva -actualment la densitat de masos és força elevada i no hi ha àrees forestals- d'aquest sector.

De fet, la Riera de Cànoves sembla marcar clarament el límit de la zona de major concentració de restes. Més l'est, només a Can Clavell (L. 27), situat entre els nuclis de Sant Pere i Sant Antoni de Vilamajor, es coneixen notícies de possibles troballes d'època romana en tot el sector situat entre la Riera de Cànoves i la Tordera.

Baix Imperi:

El predomini de les importacions africanes¹⁹⁸ a partir d'aquest moment esdevé l'eina principal per distingir fases d'aquest període. El menor coneixement de les produccions d'aquest període respecte dels períodes anteriors podria haver influït en la seva menor representativitat en el registre arqueològic. Fem notar que un treball dedicat a estudiar una sèrie de materials del museu de Granollers (Járrega 1995) va permetre identificar fases del Baix Imperi en alguns jaciments que Josep Estrada havia documentat únicament com a

194 Itinerari proper al Mogent i l'itinerari del camí ral d'època medieval (it. x).

195 En aquest punt l'actual terme municipal de Cardedeu fa una petita llengua fins al curs del Mogent, al peu de la Serralada litoral. És doncs, un sector una mica allunyat de les vessants muntanyenques. Hi ha diversos treballs que han centrat l'atenció en aquesta zona (Bacaria 1998; Flórez 2011).

196 Es coneixen només a través de la ceràmica en superfície o d'indicis molt febles de possibles restes estructurals.

197 Entre les fitxes de l'IPAC només es recullen notícies de troballes indeterminades a la zona del Rieral (L. 17).

198 Ens referim a les diverses produccions de *Terra Sigillata Africana* o "Clara" que van acompanyades de ceràmica comuna de la mateixa procedència i determinats tipus d'àmfores.

republicans o altimperials¹⁹⁹. Així doncs, és possible que una revisió acurada dels materials provinents de troballes antigues permetria definir millor la continuïtat o no d'alguns assentaments.

La continuïtat de l'ocupació es manifesta sobretot al llarg del traçat vallesà de la via d'Auso, especialment als nuclis més destacats del poblament rural (fig. 68):

Al sector de Can Palau-Can Noguera, En concret a les Vinyes dels Tremolencs (L. 188) i al Turó de Can Noguera (L. 182) hi ha indicis força clars. També la possible *villa* o granja complexa de Can Noguera podria haver tingut continuïtat en aquest moments. A Can Torre de la Riba (L. 196), arran del camí, s'haurien trobat estructures associades a ceràmica del s. IV ne.

També apuntaven cap aquest segle les primeres dades presentades pels responsables de les darreres intervencions en el nucli urbà garriguenc. Caldrà esperar però a la seva publicació per conèixer els detalls de les cronologies d'ocupació d'aquest sector.

A l'entorn Torrent del Malhivern, Can Berengueret (L. 3) i la vil·la del Malhivern (L. 175) presenten indicis de fases del s. III, però serien abandonats abans del s. IV ne. En canvi la Vil·la de Can Terrés (L. 177) i l'establiment rural de Can Grau (L. 176) perdurarien fins al s. IV o V ne. En el cas de Can Terrés, les excavacions que s'hi han dut a terme han permès detectar una sèrie de reorganitzacions dels espais (Vila *et al.* 1993; Tenas i Vila 1996; Pardo i Pàmies 1998)

A la zona de Can Santa Digna es documenta un trasllat de l'activitat a l'entorn del s. III ne, des de les estructures de Can Santa Digna II (L. 63) fins a Can Santa Digna I (L. 104) on es va excavar parcialment part d'un edifici interpretat com una àrea d'emmagatzematge. Dins el sector urbanitzat a inicis del segle XXI es documenten sitges que podrien ser d'aquest moment o posteriors a la parcel·la 17 (L. 117) i un petit àmbit del qual es conservava la preparació d'un paviment a la parcel·la 15 (L. 109).

La continuïtat de l'ocupació és més dubtosa a l'església de Llerona²⁰⁰, però més ben documentada a Ca l'Aimeric (L. 65). Ja més a la vora de Corró d'Avall, a L'Olivar (L. 75), s'excavà un abocador format per material del s. IV ne que podria fer suposar en la presència d'un establiment proper d'aquest període (Pérez i Tenas 1991).

La vil·la del Pla de Palou (L. 6) és l'únic jaciment del sector proper al Mogent i la Riera de Cànoves ocupat amb certesa en aquest moment. Cal tenir present, però, la incertesa que envolta la major part de notícies d'aquest sector.

199 Un cas semblant el tenim al Turó del Castell d'Hostalric (L. 122), on en una revisió de materials provinents de troballes a la zona es detectà un fragment de TS Africana. En tots aquests casos, al tractar-se de materials recollits en superfície és difícil valorar si estan indicant fases d'ocupació o bé freqüentacions ocasionals, sobretot quan s'identifiquen tan sols una pocs fragments.

200 A l'església de Santa Maria de Llerona es menciona la presència de *Terra Sigillata Africana* sense més precisió.

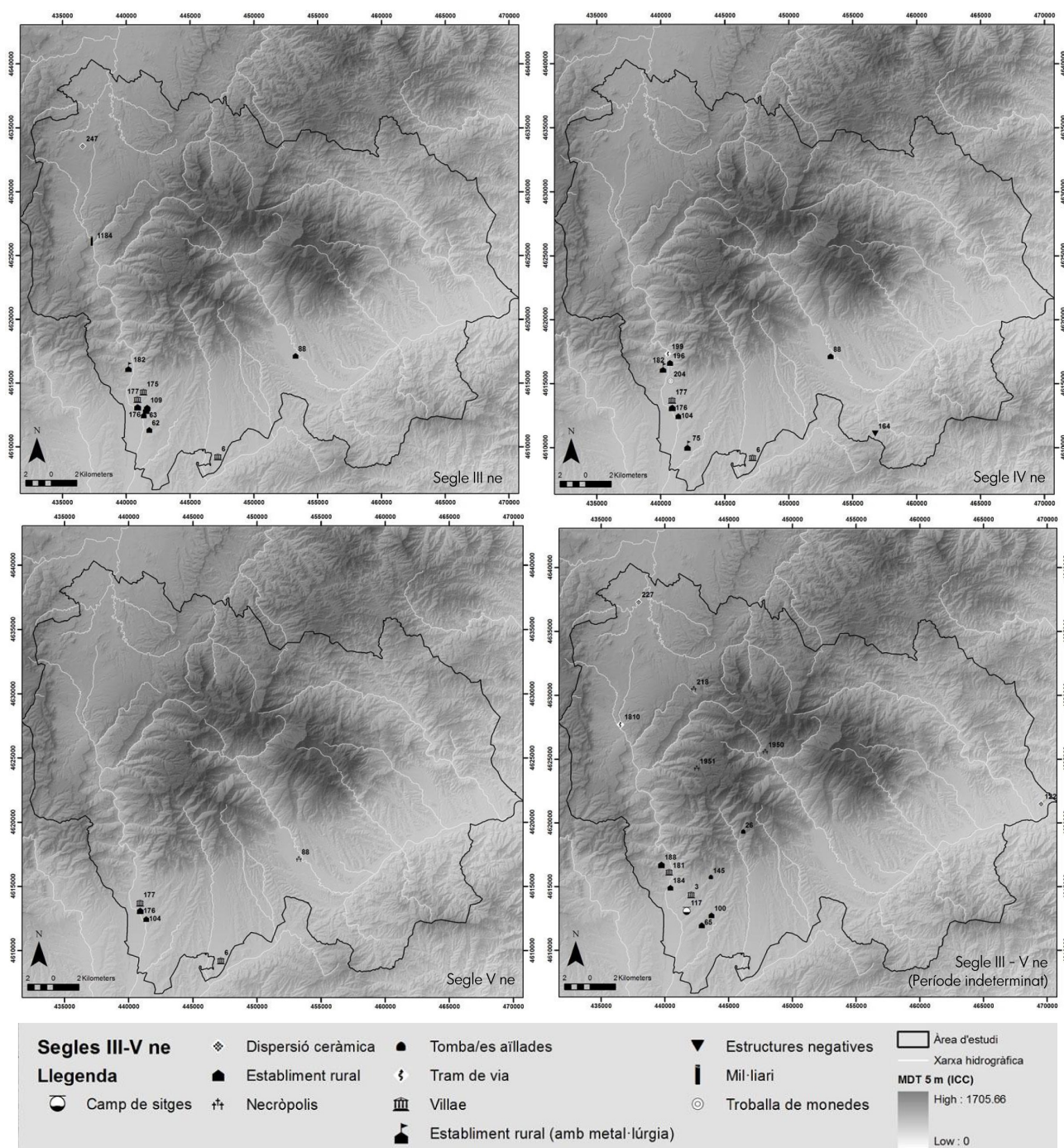

Figura 68: Mapa amb la distribució dels diversos llocs amb fases del baix imperi romà segons els diversos períodes.

L'única mostra d'ocupació de les vessants muntanyoses durant aquest període es troba situada a la zona de Vallgorguina (Sant Genís de Tapioles L. 164), a la serralada litoral. Correspon a la primera fase d'un establiment que presenta fases d'ocupació d'època tardantiga i medieval. De la fase del s. IV ne només es documenta l'excavació i amortització d'un retall cobert per les estructures posteriors. A la conca de la Tordera només hi ha dades d'una altra possible ocupació d'aquest període que podrien correspondre a un assentament de caràcter indefinit del qual s'han identificat algunes estructures a l'entorn de l'emplaçament de

l'església de Sant Esteve de Palautordera (L. 88)²⁰¹.

Un element problemàtic que comença a aparèixer en el registre arqueològic d'aquest moment són els enterraments simples, en fosses o amb cobertes de *tegula* o llosa. La manca d'aixovar i al fet que en pocs casos hagin estat excavats i que en cap disposem de cronologia absoluta els fan molt difícils de caracteritzar cronològicament. Es tracte de formes d'enterrament que s'han de considerar pràcticament atemporals, tot i que són característiques d'un període que va de mitjans del període romà imperial fins a la fixació dels cementiris parroquials (moment que es situaria a l'entorn del s. XI). A nivell de la BDM molts s'han hagut de classificar com del període romà indeterminat o del període baix-imperial indeterminat. Es tracte però de cronologies en general poc fiables, tot i que la seva presència reforça la interpretació d'alguns jaciments com a establiments de caràcter estructurador del poblament rural, així com una sèrie de punts forts en la xarxa viària.

5.2.4. Prehistòria

En aquest apartat hem situat els jaciments anteriors al segle VI ane (fig. 69-71). El punt de partida del treball l'hem situat al neolític. En conjunt és un període molt llarg de temps que inclou el neolític, el calcolític i el bronze²⁰². La definició dels diferents períodes i les seves cronologies és una qüestió actualment oberta entre els prehistoriadors²⁰³ i que ha anat variant força al llarg de l'últim segle. En el cas de l'àrea d'estudi treballarem sovint amb notícies força antigues i pràcticament no disposem de datacions radiocarbòniques. Significa doncs, que el coneixement que tenim dels diversos jaciments i la seva adscripció cronològica es basen en l'associació de determinats tipus de materials i estructures a "cultures" determinades (a les quals s'han donat noms diferents al llarg dels anys), circumstància que haurem de tenir en compte a l'hora de fer la interpretació. En aquest apartat hem seguit de forma preferent les indicacions de les fitxes de l'IPAC per a tal de realitzar aquesta primera classificació.

A nivell de cronologia hem cregut necessari crear alguns camps de dubte: Un ha estat el de prehistòria indeterminat per notícies molt vagues que no permeten precisar cap dels períodes. També hem distingit entre abans i després del I mil·lenni (la data s'ha de considerar de forma molt orientativa). Abans d'aquest tall hem situat aquells elements que apareixen vinculats al megalitisme sense més precisió. Aquest es desenvolupa de forma general durant el neolític final, el calcolític i els inicis del bronze. Després del I mil·lenni hem situat els elements considerats del bronze final i especialment totes aquelles notícies que feien referència als "camps

201 La fitxa de l'IPAC recull una sèrie de troballes aïllades fetes al llarg del temps. D'una cronologia de s. III a V ne serien dos murs anteriors a la necròpolis altmedieval associada a l'església que foren localitzats mitjançant una excavació d'urgència (es feren una sèrie de rases en el marc d'una reforma dels serveis del nucli urbà d'aquesta població) l'any 2004.

202 A la BDM hem contemplat també alguns subperíodes tal i com els distingeix l'IPAC (malgrat ser una classificació una mica obsoleta, reflecteix l'estat de la recerca en el moment de fer-se cada troballa. Aquest fet s'haurà de tenir molt present al fer la interpretació de les dades). Hem ajuntat tots els subperíodes del neolític i calcolític (fin a 1800 ane), però hem utilitzat la divisió entre bronze antic (1800-1500 ane), mig (1500-1200 ane) i final (1200-650 ane).

203 Veure p. ex. Barceló 2008.

d'urnes” i ceràmica “hallstättica”.

El terme 1er ferro no s'utilitza a l'IPAC, però l'hem inclòs al ser d'ús corrent en arqueologia -i utilitzat per descriure alguns jaciments de l'àrea d'estudi- al parlar de la transició cap al món ibèric.

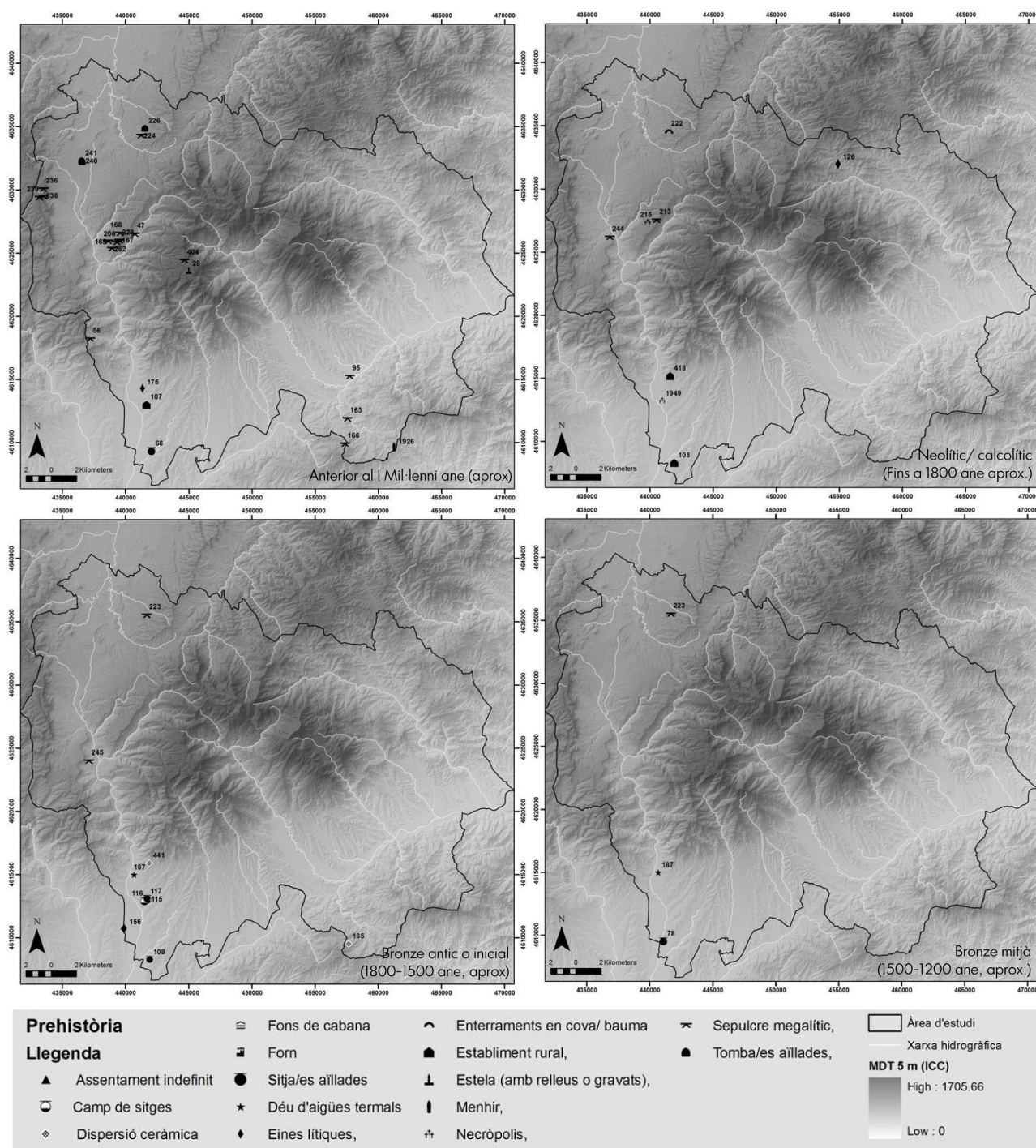

Figura 69

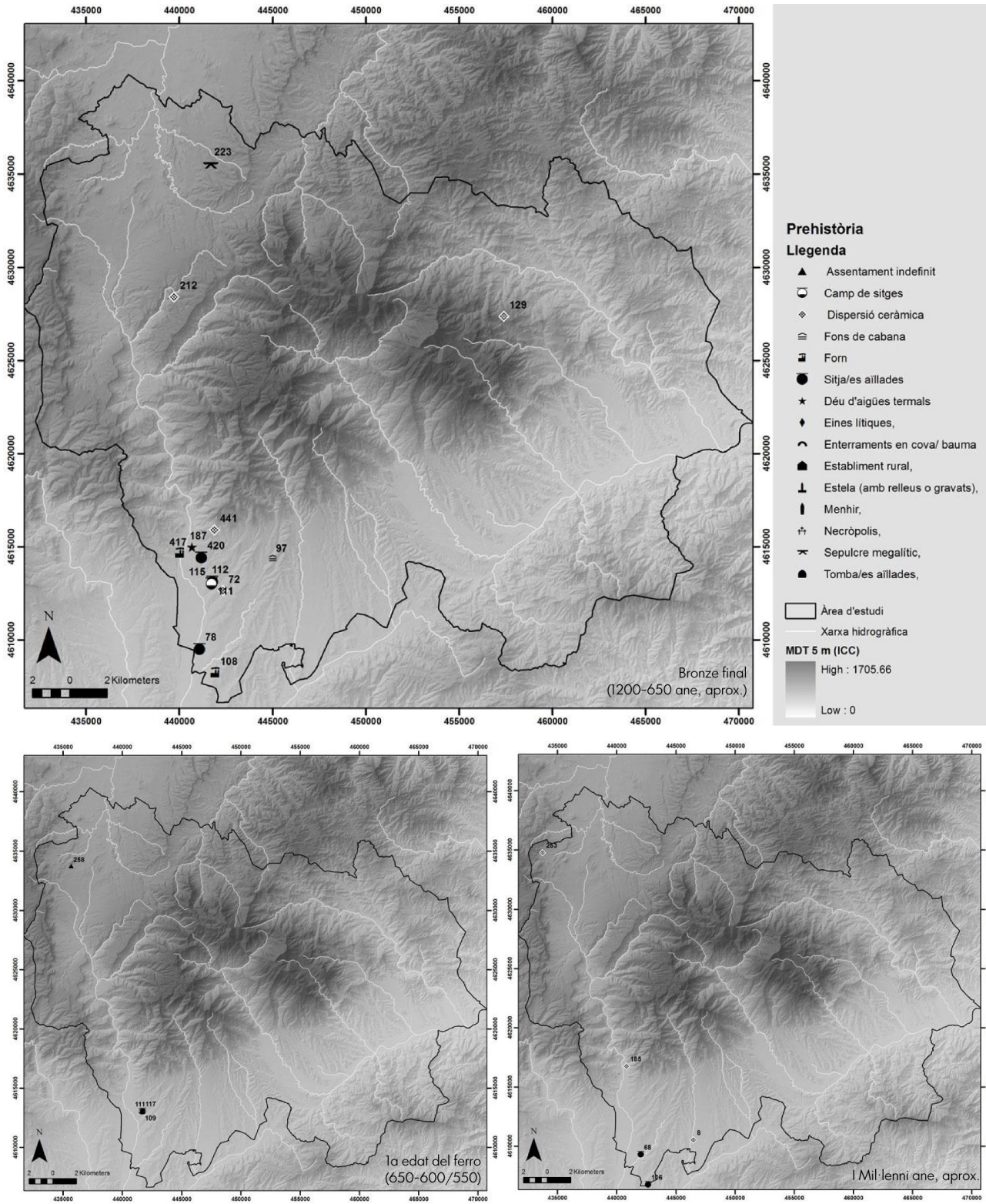

Figura 70

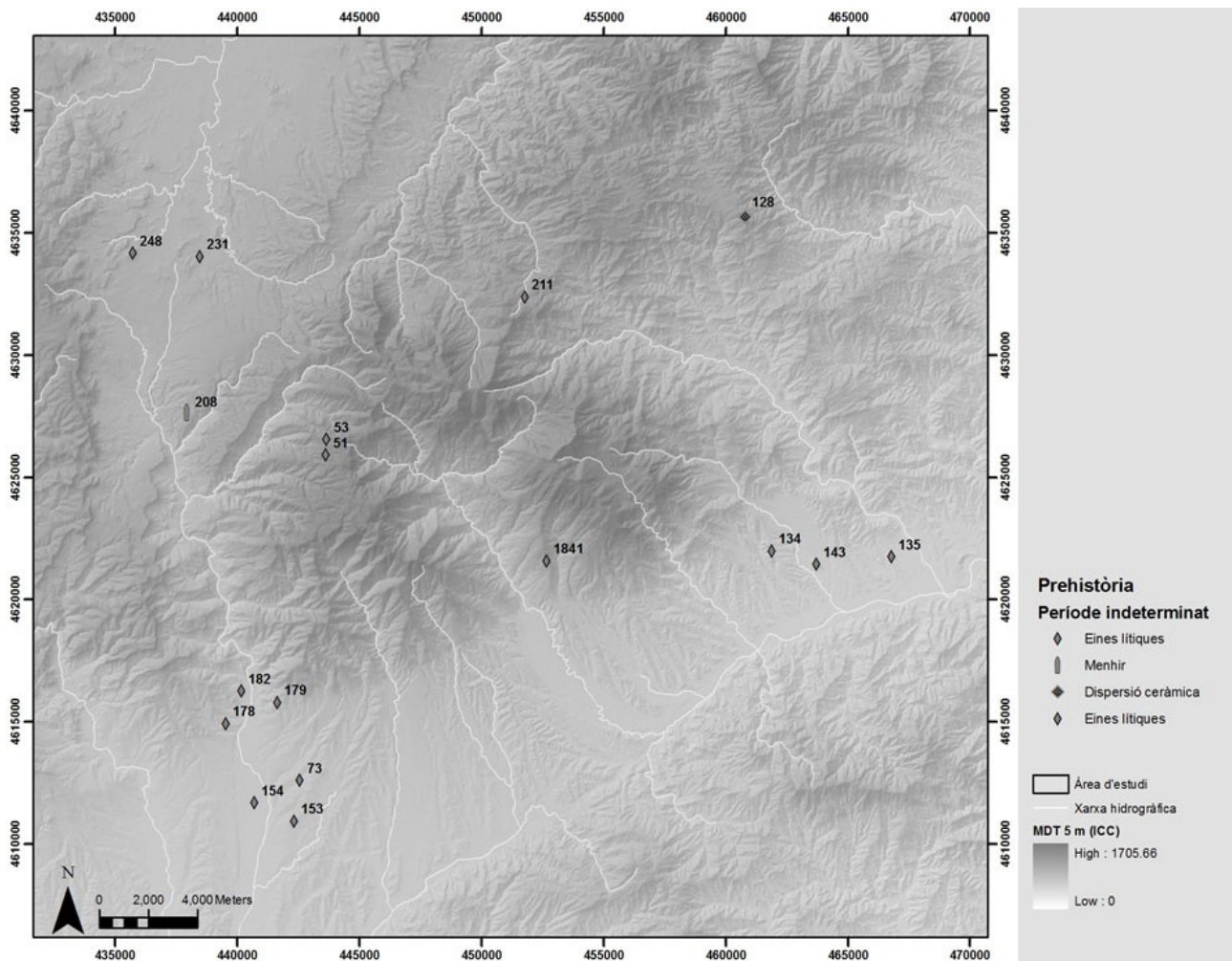

Figura 71

Descripció de la llegenda:

- **Dispersió ceràmica:** De la mateixa manera que per a l'antiguitat, trobem jaciments coneguts només per la troballa de ceràmica -en superfície o en excavació- sense estructures associades. Les produccions ceràmiques, tant del neolític com del bronze, són més difícils d'identificar i permeten una menor precisió cronològica.
- **Eines lítiques:** s'han classificat d'aquesta manera les notícies de troballes d'artefactes fets amb material lític, normalment sílex, sense estructures associades. Malgrat que aquest tipus d'eines són característiques dels períodes més antics de la prehistòria, no en són exclusives. Això fa que, a menys que el context arqueològic sigui clar, la seva cronologia és força dubtosa.
- **Monuments megalítics:** El megalistisme és un fenomen present a les societats prehistòriques des del neolític final fins a l'inici de l'edat de bronze. A l'àrea d'estudi, sobretot a l'àrea osonenca, trobem diversos monuments coneguts des de principis de segle (Colominas i Gudiol 1923; Batista 1963; Cura i Vilardell 1982). Excepte quan coneixem el material arqueològic associat o altres tipus de datacions es fa molt difícil poder establir-ne la cronologia concreta. A més a més molts d'ells han estat objecte de

saqueig i es troben en molt mal estat, fent-ne molt difícil la identificació. Les notícies de que disposem permeten distingir tres tipus de monuments: en primer lloc els sepulcres megalítics, formats per diverses lloses que formen una cambra; en segon lloc els menhirs, grans blocs col·locats en posició vertical; i finalment es coneix el cas d'una estela amb gravats l'estil dels quals s'ha relacionat amb la prehistòria (Vilardell i Castells 1976; Vila 1991; Moya et al. 2010, 19).

- **Enterraments: (en cova o bauma, necròpolis i tombes aïllades)** A banda dels sepulcres megalítics, les pràctiques funeràries del neolític també estan representades per enterraments individual en fosses, a vegades delimitades amb lloses. Apareixen de forma individual o en grups (com en els altres períodes hem distingit com a necròpolis a partir de les 4 tombes). Només s'han recollit aquí aquells enterraments que s'han associat a possible material prehistòric, ja que també trobem enterraments similars en períodes posteriors. Un cas especial és el d'uns enterraments trobats a l'interior d'una bauma (L. 222), el caràcter col·lectiu i el material l'apropien al món del megalitisme.
- **Poblament (establiments rurals, fons de cabana, sitges aïllades, camps de sitges i forns):** A l'àrea d'estudi no es coneixen traces d'ocupació en coves o baumes, els jaciments que coneixem corresponen a assentaments a l'aire lliure. Els elements que els componen són bàsicament tres. En primer lloc les restes d'habitatges construïts amb material perible, format per fons de cabana associats a material ceràmic i lític i llars de foc. També s'han localitzat sitges d'emmagatzematge i restes de forns. Si aquests elements apareixen associats entre ells o trobem una agrupació de fons de cabana s'han classificat com a establiment rural.
- **Déu d'aigües termals:** El coneixement de les aigües termals de La Garriga està documentat a la prehistòria per la troballa de ceràmiques, en el que s'interpreta com un possible dipòsit votiu.

Dins del global de la BDM, hi ha 70 punts²⁰⁴ amb possibles traces dels diversos períodes prehistòrics. Representa una part petita dins del global de llocs documentats, especialment si tenim en compte que compren un període molt llarg de temps.

El registre arqueològic d'aquest període es presenta en tres grups diferenciats (fig. 72): El primer grup és el dels materials superficials, que inclou eines lítiques i ceràmica. Des d'inicis de segle que es produeixen troballes d'aquest tipus. Es desconeix el seu context arqueològic i normalment només es té la referència de l'atribució que en feu el seu descobridor o l'estudiós que l'identificà per primera vegada. També es localitzen materials d'aquest tipus fora de context en excavacions arqueològiques, a vegades soles i a vegades en jaciments de períodes posteriors

Des d'inicis del s. XX es coneixen diversos monuments megalítics, situats sobretot a les muntanyes de l'entorn de la plana de Vic i a la Serralada Litoral. Molts d'ells foren excavats ja en aquestes primeres etapes²⁰⁵. És

204 Menys d'un 5% dels L.'s inclosos en la BDM contenen traces prehistòriques. Un 15% si tenim en compte només els llocs amb notícies anteriors al s. XII.

205 En aquest sentit cal destacar l'activitat duta a terme des del Museu Episcopal i el Centre Excursionista de Vic a inicis del segle XX, en que en diverses excursions científiques s'excavaren diversos megalits, conservant-se'n els materials al museu. Els resultat d'aquestes

habitual que aquest tipus de sepulcres hagin estat espoliats, sigui antigament o en èpoques recents, de manera que només es conserven les restes de les grans lloses. Sense altres elements les restes solen presentar dubtes importants (tant de cronologia com, fins i tot, d'autenticitat), i la seva atribució es recolza més en la tradició que en una realitat arqueològica.

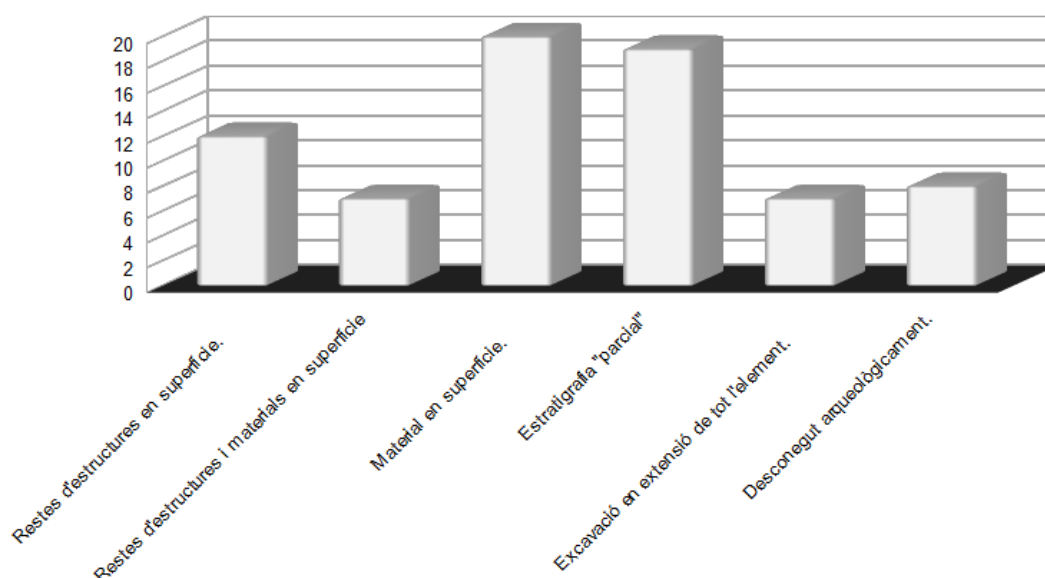

Figura 72: Total de llocs amb fases prehistòriques documentades segons el tipus de coneixement.

Finalment, el tercer grup de notícies el formen el resultat d'intervencions més recents (bàsicament a partir dels anys 80) en que s'han posat al descobert estructures negatives. Aquestes es reparteixen entre sitges, fons de cabana i tombes, a part d'alguna resta de forn. Es veu un desequilibri molt clar pel que fa la situació dels elements: mentre totes les restes relacionades amb l'activitat agrícola s'han localitzat al sector vallesà de la vall del Congost, els elements funeraris s'han localitzat a la plana de Vic.

Així, a les terrasses del riu Congost no són estranyes les troballes superficials de material lític divers (Turón 2003), a les que generalment és difícil atribuir una cronologia concreta. Des de la segona meitat del segle XX l'àrea ha patit notables transformacions per la construcció d'infraestructures i la urbanització de diversos espais. En el marc de les diverses obres s'han realitzat excavacions de salvament i urgència que han permès documentar diverses estructures negatives²⁰⁶. Acostumen a aparèixer agrupades estructures de tipologies i èpoques diferents²⁰⁷, formant assentaments a l'aire lliure de llarga durada.

Dins de l'àrea d'estudi, l'assentament més al sud correspon al jaciment del Pla del Serrador (L. 108), situat al

primeres excavacions apareixen en diversos números del *Butlletí del centre excursionista de Vich* dels anys 1912-1917, així com en diversos reculls (Colomines i Gudiol 1923; Serra-i-Ràfols 1927-1931; Batista 1961 i 1963).

²⁰⁶ En la major part dels casos han estat interpretades com a sitges, però també s'han documentat enterraments i fons de cabana.

²⁰⁷ Es un model perfectament documentat a la zona del prelitoral per aquests períodes (Marcet i Petit 1985; Petit 1990; Francès i Pons 1998) amb jaciments molt coneguts com Can Roqueta o Can Gambús (situats ambdós al Vallès Occidental) o Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental).

límit del terme municipal de Les Franqueses amb el de Granollers. Es tracte d'un assentament format per una gran quantitat d'estructures negatives (un total de 77), la major part de les quals pertanyen a dues fases d'ocupació tardoantigues/ altmedievales. A les fases prehistòriques s'atribueixen dues fosses (neolític antic epicardial²⁰⁸), tres sitges -una de les quals amortitzada amb un enterrament- (Bronze Inicial) i dues estructures més -podrien haver format part de l'estructura d'un forn- (1er Ferro).

Una mica més al nord aparegueren diverses estructures (documentades com a Sitges i enterraments) a l'entorn de la sagrera de Corró d'Avall (L. 68)²⁰⁹. Un altre possible conjunt, del qual s'excavà una sitja, es trobaria a Cal Forcaire I (L. 78), també dins de la zona de Corró d'Avall, en una zona en que també es documenta una necròpolis probablement romana o posterior (Cal Forcaire II, L. 79).

El conjunt més nombrós es localitza més al nord, a la urbanització dels Gorgs, entre les poblacions de Llerona i La Garriga (fig. 73). Al ampliar-se aquesta urbanització aparegueren una gran quantitat d'estructures que testimonien l'ocupació d'aquest espai des de la prehistòria fins a l'actualitat. Les circumstàncies de la descoberta van fer que les intervencions es fessin de forma fragmentària, a càrrec de diversos arqueòlegs i empreses, en les parcel·les en que es divideix la nova urbanització. Això fa que a l'IPAC la informació aparegui dividida en fins a 13 fitxes²¹⁰ amb les corresponents memòries (incloent les troballes que s'havien fet a la mateixa zona amb anterioritat), sense que existeixi cap publicació que integri les dades de les diferents intervencions. En conjunt s'han excavat fins ara 70 sitges, la major part situades al sector més alt de la urbanització. D'aquestes aproximadament la meitat presenten una amortització amb materials anteriors al canvi d'era que van des del bronze inicial (o potser el calcolític) fins al període ibèric, incloent materials atribuïts al bronze final i a la 1ª edat del ferro. Altres restes atribuïdes al període prehistòric és una fossa interpretada com a fons de cabana associada a una llar i una possible sitja (Carrer Santa Digna, 22 (Parcel·la 31), L. 107) i un enterrament (Carrer Santa Digna 26, L. 115). En una de les intervencions es realitzà una datació radiocarbònica d'una de les sitges amb material ceràmic atribuït a la transició entre el Bronze final i la 1ª edat del ferro (Alarcos *et al.* 2006). El resultat és una datació calibrada molt imprecisa (760-400 ane)²¹¹, que a *grasso modo* situaria el reompliment de la sitja en un període de transició entre la prehistòria i la protohistòria.

208 D'una d'elles es disposa d'una datació radiocarbònica (4720-4600 Cal. B. P.)

209 En aquest cas les dades són molt més escasses. Els anys 60 es pogueren recuperar alguns materials ceràmics. Posteriorment, a finals dels 80, les restes que aparegueren foren destruïdes sense control arqueològic (la fitxa de l'IPAC recull les notícies orals que proporcionaren alguns veïns).

210 L.'s 63, 104, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117 i 119. Fig. 74

211 Tot i que la datació dona més probabilitat a la franja més moderna de la datació, pels autors de la intervenció -i d'acord amb l'estudi ceràmic- seria més adequat considerar la franja més antiga (Alarcos *et al.* 2006, 171). Aquesta ambigüitat és habitual en les datacions d'aquest període (Barceló 2008, 82-83).

DETALL DEL SECTOR DE CAN SANTA DIGNA

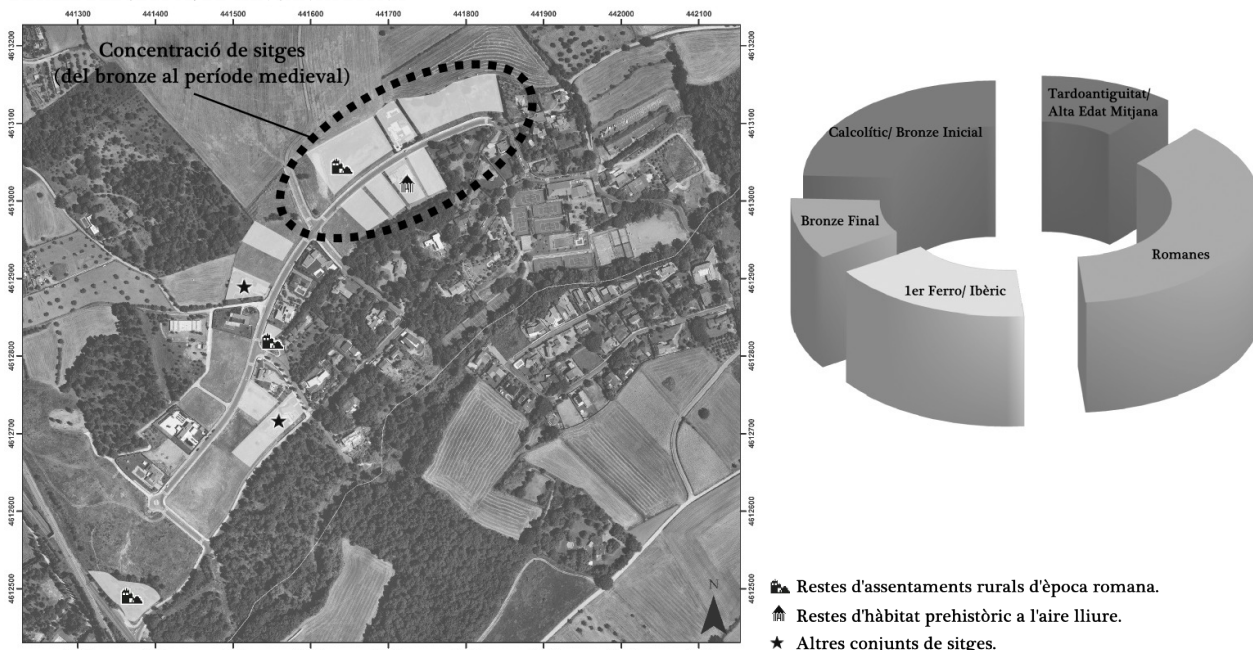

Figura 73: Detall de les restes localitzades a Can Santa Digna i diagrama que representa les sitges localitzades segons la cronologia atribuïda en les fitxes de l'IPAC.

Més al nord, al terme de La Garriga, trobem un assentament situat ja als primers contraforts del Montseny (Can Poi del Bosc, L. 418). Fou descobert i excavat també en motiu de la urbanització de la zona els anys 70. Estava format per tres retalls interpretats com a fons de cabana: El més ben conservat presentava “restes de coberta i un fogar central envoltat de ceràmica i eines lítiques” (Fitxa de l'IPAC). La cronologia s'establí a partir de l'estudi de la ceràmica, atribuïda a la cultura dels Sepulcres de Fossa, cronològicament situada cap al IV mil·lenni ane (Barceló 2008, 93). En aquesta intervenció no es documentaren elements que permetin suggerir una cronologia més àmplia, però relativament a prop s'ha trobat material ceràmic atribuït a diverses fases del Bronze (Collet Bosc de Can Poi, L. 441) i que podrien indicar una ocupació de més durada en aquest sector.

En el mateix terme municipal s'han localitzat dos jaciments més singulars: des de mitjans dels 40²¹² es té notícia de dos possibles forns associats a ceràmica a mà atribuïda al Bronze Final (La Tallada, L. 417). Per altre part, diverses obres fetes a l'entorn immediat de la déu d'aigües termals situada al nucli urbà de La Garriga²¹³ han posat de manifest la presència de restes de diversos períodes (Can Caselles, L. 187). En aquest context es localitzà a mitjans dels anys 70 un conjunt de ceràmiques atribuïdes al Bronze, sense que aparentment es pugui discernir el subperíode. La seva disposició (en una petit espai dins de l'estanyol termal i cobertes per una capa de còdols), va fer suposar al seu descobridor que podria tractar-se d'una ofrena votiva.

212 Foren prospectats per Josep Estrada en almenys dues ocasions, però s'haurien destruït en construir l'autovia de l'Ametlla (actual C-17).

213 Es tracte del lloc en que a l'època medieval es construí una casa de banys associada a una capella dedicada a Sant Macari. La casa fou enderrocada a finals del s.XIX, documentant-se diverses restes. Posteriorment la construcció d'un nou edifici a mitjans dels anys 70 del segle va fer aparèixer nous elements. Mai no s'hi ha realitzat cap intervenció arqueològica pròpiament dita, però si que diversos aficionats documentaren estructures i rescataren materials.

Finalment s'han trobat sitges aïllades a Les Franqueses, (Turó dels 40 pins, L. 106) i a La Garriga (Can Figuera, L. 420). A Corró d'Amunt (Can Xico, L. 97) aparegué els anys 80 de forma aïllada i accidental un possible fons de cabana associat a ceràmica grollera (a la fitxa de l'IPAC es classifica dins del Bronze Final, sense que se'n indiqui el motiu).

Els materials trobats a l'interior de les sitges fan referència a les activitats domèstiques dels hàbitats que es deurién situara a la vora. Trobem un repertori ceràmic d'ús domèstic i, en el cas del Pla del Serrador, molins de mà. A més, en algunes sitges de Can Santa Digna han aparegut fragments de terra cuita amb empremtes negatives de material vegetal interpretades com a restes de construccions fetes amb materials peribles (combinant argila i materials vegetals). Aquestes restes completarien la informació de les poques restes d'estructures d'hàbitat localitzades *in situ*.

Les sitges són també indicatives d'una agricultura amb capacitat de produir excedents (a destacar en aquest sentit la presència de cereals al Pla del Serrador). La ramaderia també és present en el registre arqueològic mitjançant la presència de restes òssies de bòvids, ovis i suïds -en aquest cas també es podrien vincular a la cacera- a Can Santa Digna, Pla del Serrador (L. 108) i Bòbila Pau Pedro (L. 78). A més de documentar-se cànids al Pla del Serrador.

Dins dels elements funeraris vinculats a la prehistòria, es trobarien en primer lloc alguns enterraments individuals en sepulcres fets de lloses de pedra. Apareixen a vegades de forma aïllada i d'altres formant necròpolis. És un tipus d'enterrament no exclusivament prehistòric. Només en cas de que es conegui la presència d'aixovar o s'hagin practicat datacions absolutes es pot aventurar la seva adscripció cronològica. Dins de l'àrea d'estudi aquest podria ser el cas de dos enterraments localitzats els anys 50 i 60 a Balenyà (Sepulcre de Balenyà, L. 240²¹⁴ i Mas Tarabau, L. 241) que anaven acompanyats d'eines lítiques i ceràmica. Una mica més dubtosos són els casos del Brullet (L. 215) i les Tombes de Goitallops (L. 226), on les restes anaven acompanyades de fragments de ceràmica a mà i sílex que no es poden situar en un context cronocultural concret²¹⁵. A les fitxes de l'IPAC es dona a tots aquests jaciments una cronologia de neolític final o una mica anterior (IV-III mil·lenni ane).

Entrant ja en el món megalític, l'element més documentat són els sepulcres formats per diverses lloses, aixecades sobre la superfície per crear un túmul i on es realitzarien enterraments col·lectius acompanyats d'aixovar. Dins dels grups en que es divideixen aquest tipus de construccions (Cura i Vilardell 1982), les presents a l'àrea d'estudi s'haurien de relacionar en la seva totalitat amb els dòlmens de cambra simple²¹⁶. Només hi ha un cas d'una possible galeria catalana a Aiguafreda (Serra de l'Arca I, L. 167) i un altre cas

214 En aquest cas es desconeix la presència de lloses, tractant-se segurament d'una simple fossa excavada.

215 A part dels jaciments mencionats aquí hi ha també el cas del Cementiri de Vilageltrú, format per diverses tombes de lloses. No apareix a la carta arqueològica i no se'n coneixen materials. Podria ser fàcilment d'una cronologia molt posterior (tardoantoc o medieval).

216 Hi ha un cas de sepulcre que conserva en una dels seus costats per una llosa més baixa (Seques de Gasala, Taradell, L. 224), típic de les anomenades "cambres pirinenques" (Cura i Vilardell 1982). Segons Ricard Batista (Batista 1961) ambé serien sepulcres tancats pels 4 costats -cistes pròpiament dites- els sepulcres localitzats a Balenyà (La Griutera L. 236, La Caixa del Moro L. 238 i Can Mirambell L. 239).

singular d'una cambra adossada a una balma a Taradell (Sot de l'Arenal, L. 222). En totes les fitxes en que es menciona el túmul, aquest mesura uns 10 m de diàmetre.

El material recuperat -quasi sempre en les excavacions antigues- està format per ganivets de sílex, altres fragments d'instruments lítics i fragments de ceràmica a mà. Es troba majoritàriament descontextualitzat i sovint és poc significatiu. Tot i això en alguns casos ha permès que es proposin aproximacions cronològiques basades en el context crono-cultural d'uns pocs materials²¹⁷. Vistes en conjunt, les dades disponibles són molt ambigües per intentar definir cronologies concretes, tot i que en la seva major part apuntarien a un predomini de les formes més tardanes del megalitisme (és a dir, les vinculades al calcolític i/o Bronze Antic) amb alguns elements més antics. Una interpretació certament arriscada faria pensar que en l'àrea d'estudi les tombes de lloses (parlaríem llavors de "cistes neolítiques"²¹⁸) serien anteriors als sepulcres en superfície²¹⁹.

Figura 74: Reproducció de l'estela situada en una reconstrucció de l'emplaçament on es localitzà l'any 1975.

A part dels diversos tipus de sepulcres també hi ha dos possibles menhirs: El Menhir de Collsacreu (L. 1926) a Vallgorguina i el Menhir "La Garriga del Solei" (L. 208) a Seva. Finalment un darrer element singular és l'anomenada estela de la Calma (fig. 74) o de la Sitja del Llop (L. 28), localitzada el 1975 (Castells i Vilardell 1976) en un punt central del pla de La Calma. Es trobava fora del seu context original (utilitzada com a base per a la construcció d'una cabana de pastor) i les excavacions que s'hi han fet han resultat negatives²²⁰. El fet

217 A Pedra Arca, L. 1927 (Vilalba Sasserra), la fitxa de l'IPAC proposa una cronologia de neolític final per una lamineta de dors; A Pla del Boix, L. 213 (El Brull), la cronologia de Bronze Antic es recolza en la presència d'un vas campaniforme pirinenc i també és l'únic en que es coneix la presència de fragments de metall; A Can Mirambell L. 239 (Balenyà) també es proposa una cronologia de Bronze Antic a partir d'un context ceràmic associat al campaniforme pirinenc.

218 Aquest esquema seguiria el que s'ha definit a la Catalunya interior, en l'anomenat grup Solsonià (Cura 1987; Vilardell 1987).

219 Malgrat això, si tenim present el context més general, s'ha de considerar la presència dins de la mateixa comarca d'Osona -en concret dins de l'anomenat "grup de Tavertet" (Molist *et al.* 1987)- de les construccions megalítiques amb datacions per C14 més antigues (V Mil·lenni a.n.e) (Cruells *et al.* 1992).

220 Veure apartat 6.1.

més destacat d'aquesta estela és la decoració incisa de cercles i línies. Des del moment de la seva troballa s'ha vinculat de forma molt general amb el món megalític (Castells i Vilardell 1976; Vila 1991). Les troballes d'altres pedres gravades a Catalunya (esteles i estàtues-menhir), inclòs el mateix Vallès Oriental, ha permès contextualitzar-la amb paral·lels més propers (Tarrús 2011; Moya *et al.* 2010²²¹) malgrat que encara no es pugui relacionar directament amb una cronologia o cultura arqueològica concreta²²².

Finalment, hi ha un parell de jaciments que permeten constatar l'activitat antròpica en zones altes del massís durant el bronze final/ 1er ferro: en primer lloc hi ha el conjunt de ceràmiques aparegudes al llarg de les diverses excavacions al Turó del Montgrós²²³ (L. 212). S'haurien localitzat sempre en els nivells més antics del jaciment i no s'han pogut relacionar amb cap de les estructures conegudes fins el moment (López *et al.* 2010, 76). Es disposa de dues datacions per C14 de carbons d'estrats vinculats a aquests conjunts ceràmics i de tres datacions per termoluminiscència fetes directament sobre el material²²⁴. Totes les datacions donen una datació a l'entorn del 3000 BP, en datació calibrada es tradueix en arcs cronològics situats en la 2ª meitat del II mil·lenni ane, que en el cas de la termoluminiscència s'allarga fins als segles IV-III ane. Tot sumat sembla clara la formació d'aquests estrats dins del període del Bronze Final. La situació d'aquest jaciment dins de la Serra de l'Arca el vincula en una àrea de forta ocupació prehistòrica malgrat que actualment el coneixement que en tenim no permeti relacionar els diversos elements presents.

Un segon conjunt de material ceràmic fou localitzat a l'extrem oposat del massís, a La Feixa Llarga (L. 129), situat al límit dels termes municipals d'Arbúcies i Riells del Montseny. El conjunt fou excavat el 1984 i no es pogué relacionar amb cap estructura (de fet es trobaren en nivells superficials). Segons els responsables de la intervenció serien materials arrossegats des d'algun lloc proper més elevat inèdit o completament arrasat (Bosch *et al.* 1991). Els materials ceràmics correspondrien al Bronze Final o 1ª edat del ferro²²⁵.

221 Aquests autors aventuren una cronologia concreta (la relacionen amb la fàcies Vézaza, neolític final) i una interpretació dels gravats.

222 En un plantejament més escèptic s'hauria de qüestionar fins i tot la seva ubicació en la prehistòria

223 Aquest jaciment fou localitzat el 1975 i des de llavors ha estat objecte d'atenció ininterrompuda per part dels serveis de patrimoni de la Diputació de Barcelona, donant lloc a multitud de publicacions (Per una bibliografia recent i completa: López *et al.* 2010, 91-94)

224 Aquestes datacions es troben publicades en l'article citat: López *et al.* 2010, 76.

225 S'ha proposat una datació a l'entorn del 800 ane (Mataró 1995, 40-41).

6. Estudis microrregionals

6.1. Arqueologia dels espais supraforestals (sector del Pla de La Calma-matagalls)

En la campanya realitzada l'estiu del 2010 es prospectà de forma sistemàtica bona part de les àrees supraforestals del pla de La Calma i el massís del Matagalls. En total es documentaren 113 estructures d'interès arqueològic que permeten complementar els elements ja coneguts a través dels diversos inventaris. Pensem que aquest nombre d'estructures representa només una petita part de les restes arqueològiques d'aquest sector.

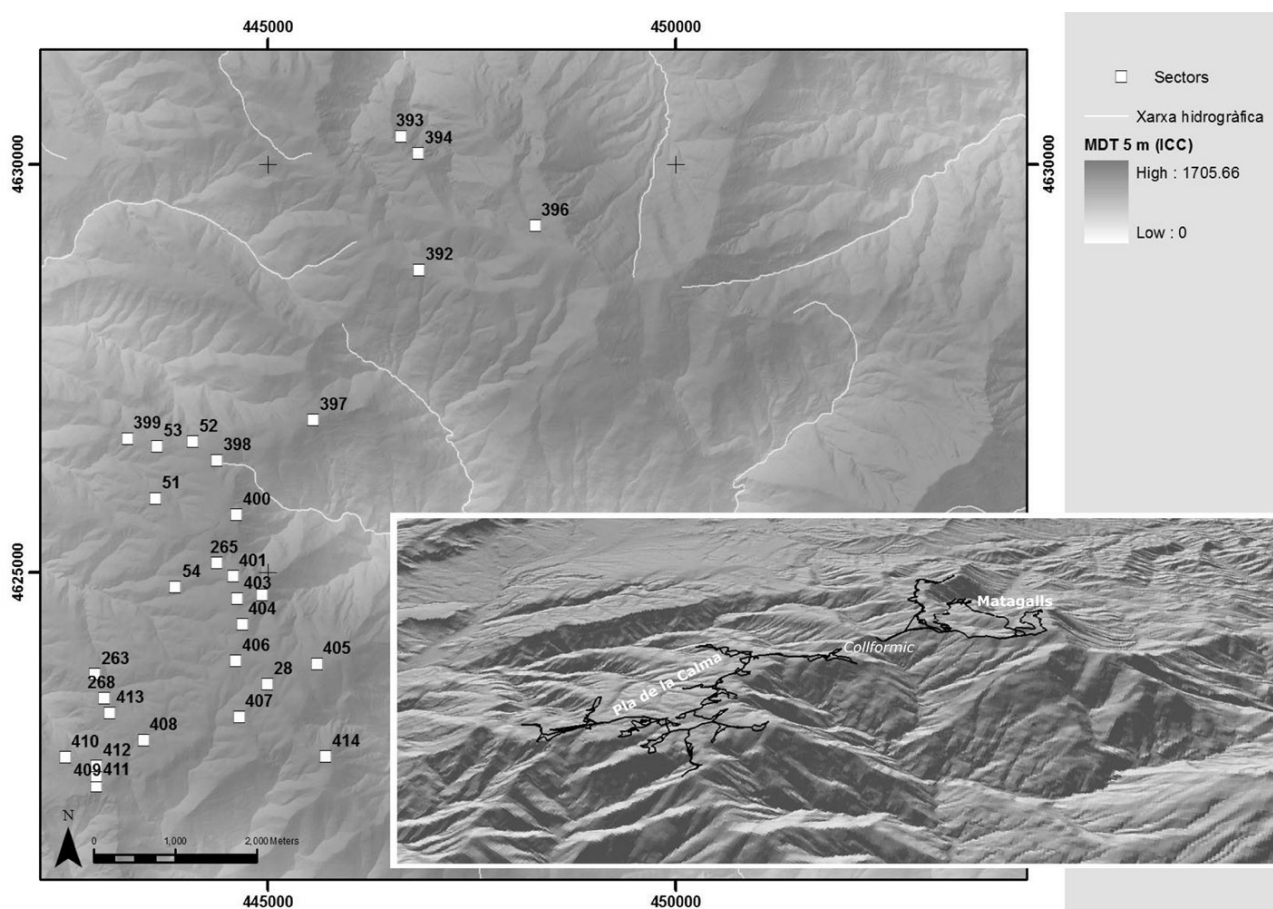

Figura 75: Situació dels diversos sectors amb restes arqueològiques documentades en les prospeccions a les àrees del Pla de La Calma i del Matagalls (no apareixen aquí les restes ja recollides en l'IPEM, l'IPCPN i el MPCDB). Els números corresponen al número de LIEP que té en la BDM. En la imatge veiem representat el recorregut que enregistrà un GPS durant la prospecció del 2010. Tot i que no reflecteix exactament tota la cobertura, sí que dóna una bona idea de l'abast de la prospecció.

Les estructures s'agruparen en sectors definits per unitats topogràfiques. A cada un d'aquests sectors se li hi donà categoria de jaciment a la BDM (fig. 75). En la campanya de 2011 es realitzaren sondeigs de diagnòstic a diverses estructures seleccionades. Aquesta selecció es va fer tenint en compte quines estructures presentaven un major potencial arqueològic (més ben colmetades) i que fossin representatives dels diversos

tipus de registre localitzat en prospecció. En aquest sentit s'excavà una cabana, un claper²²⁶, un possible tancat, una feixa i dues estructures de caràcter indeterminat. En aquest apartat presentem la descripció dels diversos sectors, incloent també els resultats dels sondeigs.

Revisió dels jaciments documentats a la carta arqueològica:

Turó del Poniol/ Estela de La Calma²²⁷ (L. 28): Petit turó al centre del pla de La Calma (Fig. 76) a on els anys 70 es trobà una estela gravada que formava part del parament d'una cabana de pastor construïda probablement en època contemporània²²⁸. Després de que l'estela hagués estat malmesa, la cabana fou desmuntada i l'estela retirada per la seva restauració. Actualment la cabana es troba reconstruïda amb una reproducció de l'estela en el seu emplaçament original. Excepte alguns materials superficials, ni en la intervenció arqueològica que es realitzà el 2008²²⁹, ni en la prospecció del 2010 s'han observat altres restes arqueològiques a part de la barraca.

Figura 76: Aspecte del turó del Poniol (L. 28) amb la barraca reconstruïda.

Can Figuera/ Pla de La Calma (L. 54): En les coordenades indicades a l'IPAC no s'han reconegut les restes descrites a la fitxa²³⁰. De tota manera, a l'indret hi ha restes evidents d'una estructura formada per murs de

226 A l'àrea d'estudi reben el nom de clopers o clapers les acumulacions de pedres en general. Sovint eren el resultat de la neteja de les àrees per afavorir les pastures, i es relacionen també amb l'artigatge (Rueda; Tura. 2002. p. 115). En aquest treball utilitzem la paraula per descriure les acumulacions de blocs amb un possible origen antròpic.

227 Aquest lloc apareix a sovint anomenat com la Sitja del Llop, en referència a un punt molt proper.

228 Veure p. 169.

229 Aquesta intervenció comportà l'excavació en extensió de la part superior del turó i sondeigs a l'interior i l'exterior de la barraca. Segons la fitxa de l'IPAC es recuperà un fragment de sílex i uns pocs fragments informes de ceràmica a torn a la part superior del turó, sense que es puguin relacionar amb nivells arqueològics fiables.

230 En concret es menciona la presència de blocs de pedra que "formen tres amuntegaments o petits turonets separats". S'ha de considerar que en el moment de fer la prospecció l'àrea es trobava coberta d'un bosc jove d'alzina que en dificultava molt la visibilitat. Tampoc és del tot descartable un possible error en les coordenades i que l'estructura detectada no correspongui a les documentades a la carta arqueològica.

pedra seca aproximadament 1 m d'amplada en part adossats a un aflorament rocós (fig. 77). Aparentment podrien haver-hi diverses habitacions. Les restes són conegudes com "Les cases velles de Can Figuera" i es trobaria en estat ruïnós des d'almenys fins a on arriba la memòria històrica de la família propietària (aquesta notícia oral fou recollida de l'actual propietari durant la campanya). L'alçada conservada d'alguns murs suggereix que potser alguns espais de la construcció estaven coberts. Aquesta coberta hauria estat de material perible o potser de la pròpia pedra. Les dimensions de l'estructura -la planta és molt irregular, però els mur nord s'acosta als 30 m de llargada i l'oest passa dels 15 m de llargada- l'allunyen de les construccions tipus barraca i fan pensar més aviat en algun tipus de corral²³¹ o petit mas.

Aquest jaciment resulta ser força problemàtic. A la fitxa de l'IPAC està catalogat com a prehistòric (cronologia entre calcolític i bronze), sense que es citi cap element que permeti suposar aquesta cronologia. També es menciona la presència d'una estela antropomorfa que motivà una intervenció del Servei d'Arqueologia de la Generalitat l'any 1992 en que, segona la mateixa fitxa, es descartà que la troballa fos efectivament una estela. No obstant, al sol·licitar la documentació d'aquesta intervenció de 1992, aquesta no constava al servei. Per la qual cosa desconexim si a part de descartar l'existència de l'estela s'obtingué altre informació en el marc d'aquella actuació.

Figura 77: Aspecte d'un dels murs de pedra que formaria part de les estructures de Can Figuera (L. 54)

Amb les dades de que disposem l'atribució cronològica a la prehistòria sembla improbable. En superfície no es detecta cap tipus de material ceràmic o d'altre tipus que no siguin els blocs de pedra fruit de l'enderroc, la qual cosa impedeix situar els vestigis localitzats en cap marc cronològic concret. El fet de que no trobem restes d'argamassa, teula o maons l'allunya de les construccions més modernes que trobem a l'àrea, normalment

231 Corral en el sentit que se l'hi dona en aquesta zona: el d'una petita masoveria formada per un petit habitatge i espais pel bestiar.

datades a partir del segle XVIII. A tall d'hipòtesi, proposem que s'hauria de datar en un moment indeterminat anterior als segles XVIII/XIX i, probablement, posterior a l'època romana (tot i que no són arguments definitius, creiem que l'estat de colmatació i conservació, així com l'absència de material ceràmic antic, fan molt improbable una datació anterior a l'edat mitjana).

Bauma de les Creus (L. 52): Petita bauma situada cap al marge del pla de La Calma. S'han pogut confirmar les dades recollides a l'IPAC sobre aquest element: Tot i que no presenta restes d'ocupació en superfície, els tres petits espais de l'interior de la bauma (fig. 78) retenen sediments. A la part superior es veuen les creus gravades a la roca que l'hi donen el nom.

Figura 78: Imatge de l'interior de la Bauma de Les Creus (L. 52).

Pla de Camprodon o Cambrodon (L. 51) i Camí de la Caseta de la Móra al Pla de Bassaus (L. 53): En aquests llocs (fig. 79) no s'han pogut confirmar les troballes de sílex que indicaven les fitxes de l'IPAC.

Figura 79: Imatge del Pla de Camprodon (L. 51)

Altres sectors de l'àrea del pla de La Calma:

Corral de la Creu de L'Agustí (L. 410): L'estructura es troba en una zona boscosa situada en un dels extrems meridionals del Pla de La Calma (fig. 80). Està formada per les restes d'un mur circular fet de pedra seca. Presenta obertures en un parell de punts, potser a causa del mal estat o que tingués diversos accessos a la part interior.

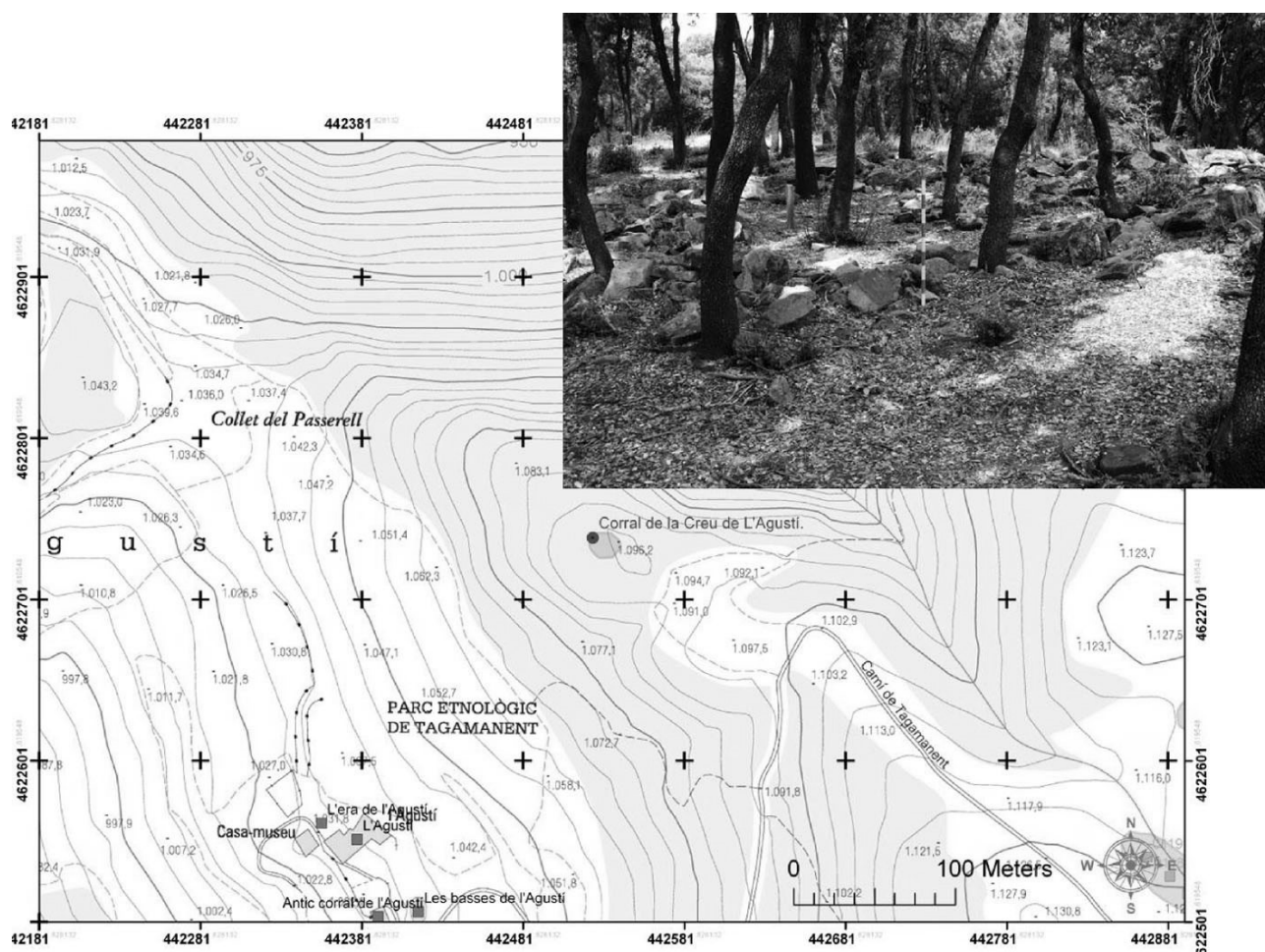

Figura 80: Situació de l'estructura del Corral de la Creu de l'Agustí (L. 410) sobre el mapa 1:5000 de l'ICC. Al quadre superior, una imatge de les restes de l'estructura. La fletxa indica el punt on s'efectuà el sondeig.

L'estructura està inclinada seguint el pendent del terreny. Al punt més baix, on el mur semblava retenir més sediment, es buscà un punt on no hi hagués cap arbre per obrir el sondeig a la part interior de l'estructura (fig. 81).

El mur de pedra seca (UE 150) es troba assentat sobre un substrat argilós aparentment estèril (UE 105). Per damunt hi ha restes d'enderroc (UE 104) que s'acumulen sobretot a la vora del mur. Per sobre hi ha diversos nivells força prims, alguns més orgànics i altres més estèrils (UE's 100-103). En algun d'aquests nivells ha aparegut ceràmica vidrada d'aspecte recent. A partir d'aquestes dades pensem que es tractaria d'una estructura abandonada en època recent, com a molt d'hora el s. XVIII o s. XIX. La seva tipologia

correspondria a un corral descobert. Sota l'enderroc trobem directament el substrat. Així doncs no es disposen d'elements per datar-ne específicament els moments d'ús o de construcció.

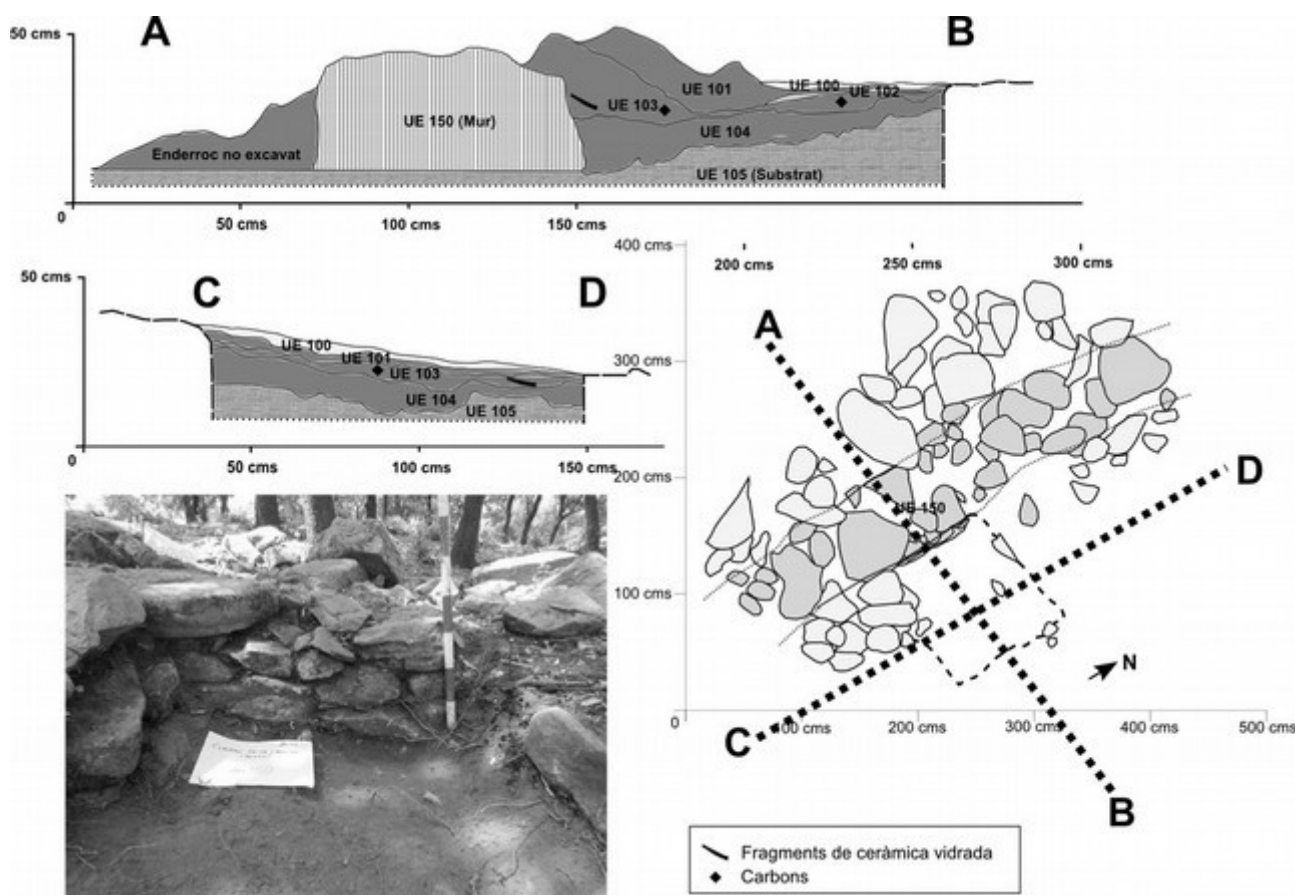

Figura 81: Corral de la Creu de l'Agustí (L. 410). Planta del sondeig en relació a l'estructura, perfils i una imatge de detall del parament del mur per la cara interna.

El Parany (L. 409, 411 i 412): Petita elevació situada a la vora de l'extrem meridional del Pla de La Calma (fig. 82). Les restes han aparegut en 3 sectors de la vessant occidental del turó, les quals s'han anomenat *Pla del Parany* I (L. 409), II (L. 411) i III (L. 412).

En el sector I, entre un bosc d'alzines força grans, afloren una gran quantitat de blocs de color vermellós molt arrodonits. Durant les prospeccions es van localitzar dues alineacions de blocs, potser relacionades entre elles tot i que el seu estat de conservació no permet precisar-ho. Una d'elles està disposada a mode de marge que aguanta una petita feixa, l'altra està situada en perpendicular respecte la primera i pren la forma d'un mur força llarg, d'1 metre d'amplada, conservat en 1 o dues filades de blocs i que s'enfila pendent amunt, sense però que quedi clar on comença i on finaliza. Al sector II s'han localitzat una sèrie d'acumulacions de blocs, algun amb forma de túmul i altres de forma allargada al llarg del fons d'una petita depressió formada pel naixement d'un torrent. Finalment, al sector III s'ha localitzat una estructura formada per un mur semicircular -o circular del qual només és visible la part posterior- a la part interna del qual, sota la capa superficial de

fullaraca, apareix un nivell que conté petits fragments de carbó. Podria tractar-se de restes d'una petita barraca. Al costat d'aquesta estructura hi ha dues acumulacions de blocs amb forma de túmul.

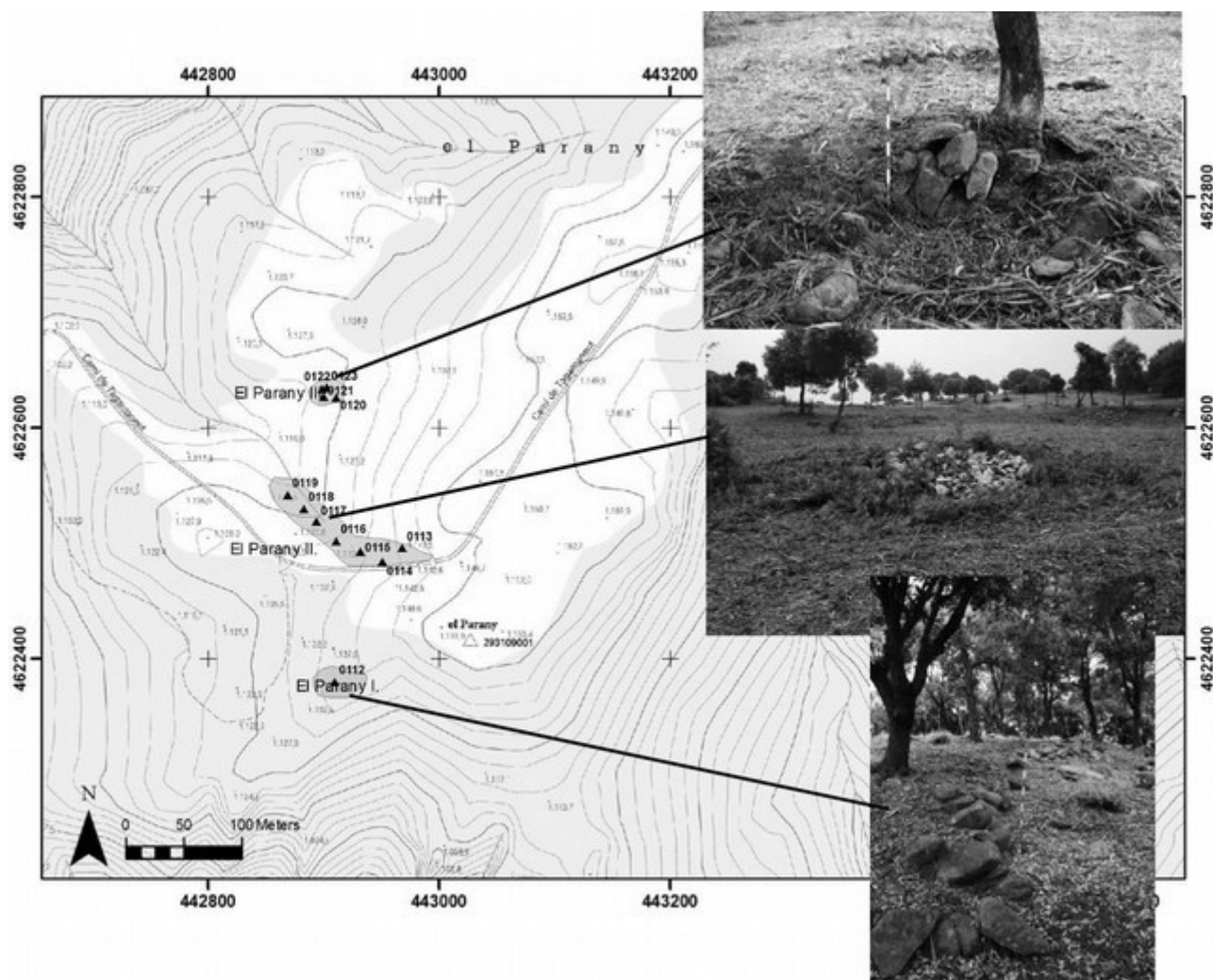
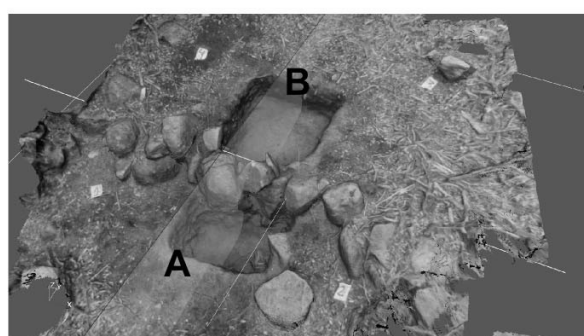
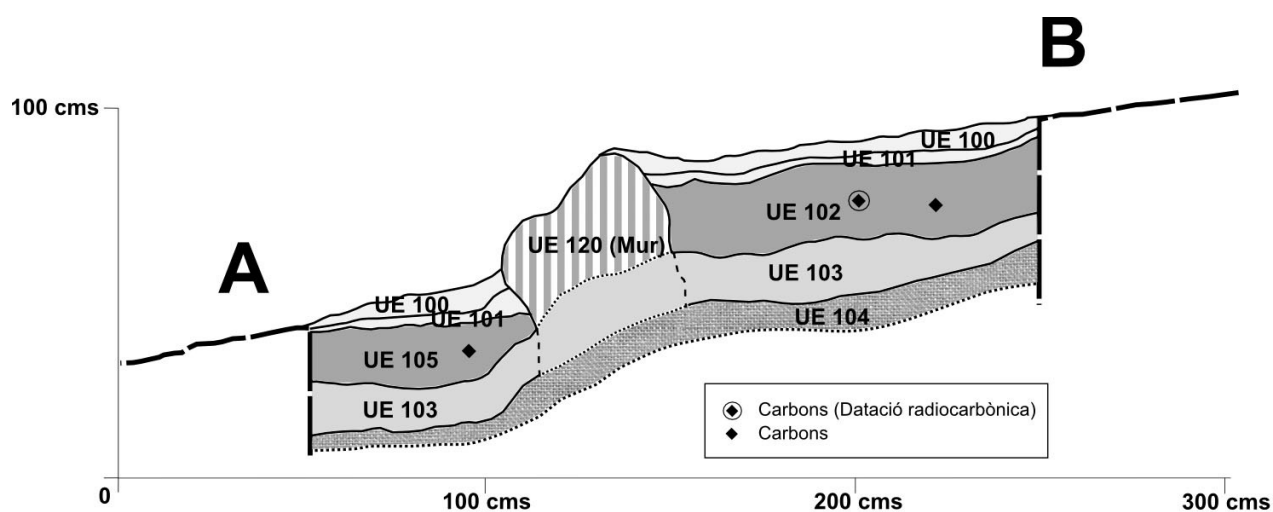

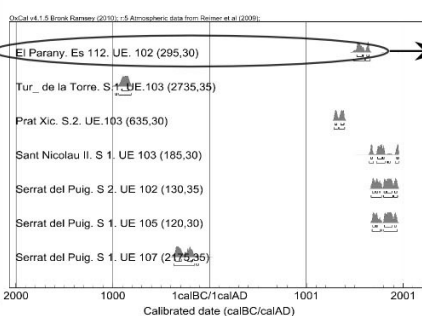
Figura 82: Zona del Parany (L. 409, L. 411 i L. 412) sobre el mapa 1:5000 de l'ICC. Es mostra la ubicació de les estructures agrupades en els 3 sectors en que han estat dividides i imatges de detall d'alguna d'elles (de dalt a baix: estr. 0122, 0116 i 0112).

S'ha realitzat un sondeig (fig. 83) als blocs que delimiten la possible feixa a mode de petit marge. Tan a la part superior com inferior del marge trobem la mateixa seqüència estratigràfica: Sota els nivells superficials (UE 100-101) trobem un nivell arenós amb forces restes de carbó que es va compactant a mesura que baixa (UE 102 a la feixa superior i UE 105 a la feixa inferior). Els blocs i aquests nivells es situen sobre el substrat (UE 103-104), format per sorres i graves molt compactades. En cap dels nivells es va recuperar cap fragment de ceràmica o altre material que no fossin els carbons.

Es va datar per C14 una mostra de carbó de la UE 102. Mitjançant aquesta datació s'ha pogut situar la construcció de la feixa al segle XVI o en un moment posterior.

Resultats de la datació calibrada en anys de calendari:

68,2% probability
 1522AD (44.9%) 1575AD
 1584AD (3.6%) 1590AD
 1625AD (19.8%) 1649AD
 95,4% probability
 1490AD (67.1%) 1603AD
 1612AD (28.3%) 1660AD

Figura 83: El Parany I (L. 409). Perfil del sondeig, imatge de l'estructura un cop excavada i resultat de la datació per C14.

La Bruguera (L. 413): Situat en un petit bosquet d'alzines - algunes de grans dimensions - entre el Pla de la Llacuna i el turó de Sant Nicolau. Dins de la zona boscosa apareixen grans acumulacions de blocs de pedra, provinents del que sembla l'enderroc d'unes estructures que haurien ocupat tot el bosquet (fig. 84). Apareix documentat com a ruïna a l'IPCPN, sense cap altre tipus de dades que les coordenades utm i una fotografia. Les acumulacions semblen dibuixar diversos espais units entre ells. Les arrels dels arbres semblen haver malmès les restes, fent molt difícil d'interpretar les formes de les estructures. Més clara és una estructura (Estr. 124) formada per les restes d'un mur de forma més o menys circular que tanca un espai d'uns 10 m de diàmetre i que està situada en un extrem del bosquet.

Mitjançant la prospecció superficial, a la zona no s'ha trobat cap mena de material ceràmic, ni de cuina o taula ni constructiu. Tampoc cap tipus d'argamassa ni cap altre mena de material que no siguin els blocs de pedra.

Tot i la falta d'elements que en permetin la caracterització tipològica i cronològica, interpretem aquestes restes com les d'un edifici de certa entitat. Potser restes d'un petit mas o corral que tenia associat un tancat circular. Les alzines que ocupen avui dia el lloc podrien ser centenàries, la qual cosa fa pensar en un abandonament no gaire recent (potser fins i tot anterior al segle XIX).

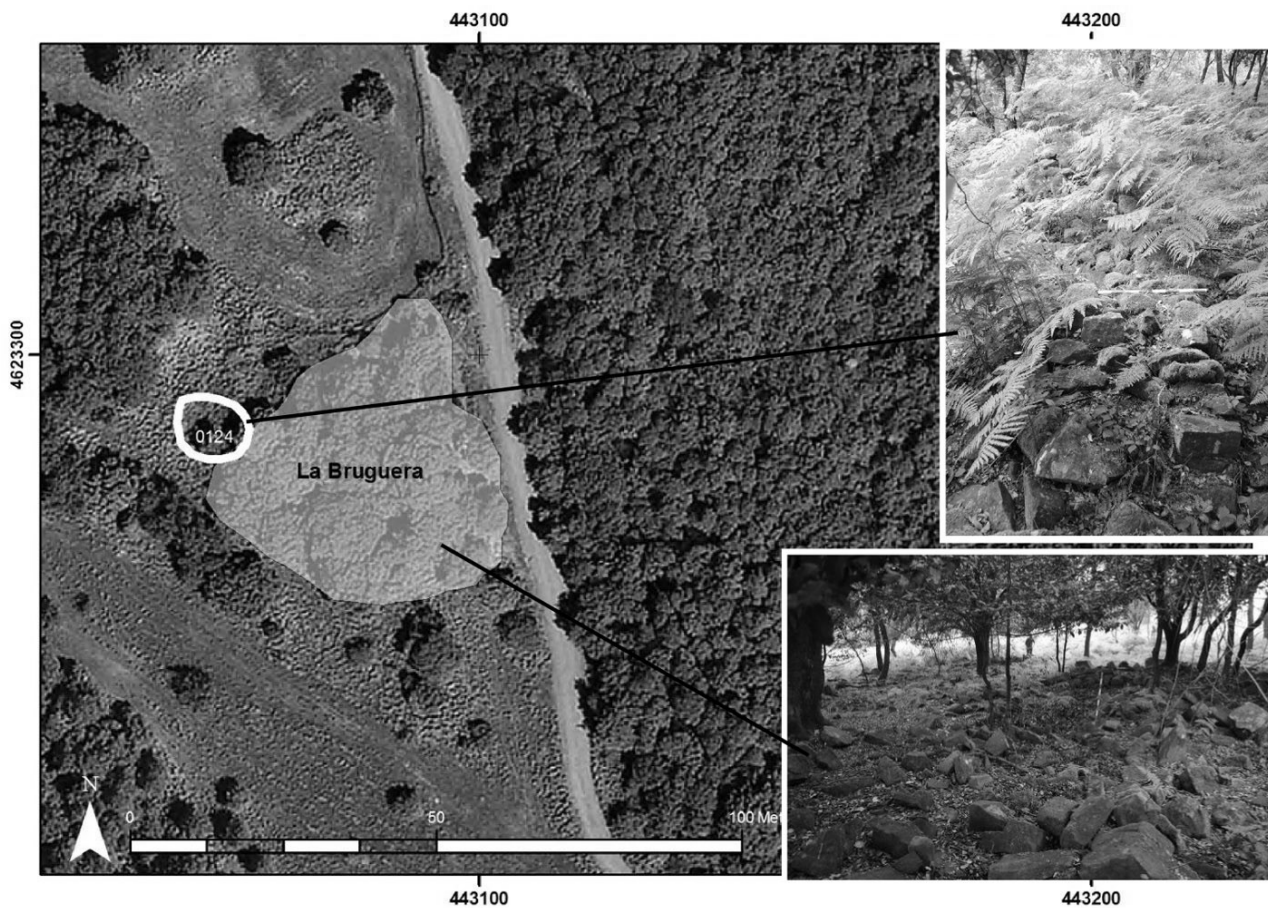

Figura 84: Detall de la situació del bosquet on es troben les estructures de La Bruquera (L.413) i del possible tancat circular (estr. 124) sobre l'ortofotomapa de l'ICC. Al costat, dues imatges de l'aspecte del mur que formaria el tancat i de l'aspecte de l'interior del bosquet amb les restes d'estructures de caràcter indeterminat.

Sant Nicolau II (L. 268): Al peu del turó de Sant Nicolau (fig. 88) apareix un conjunt d'acumulacions de blocs de pedra (fig. 85). Algunes tenen de forma de túmuls de forma ovoide, altres tanquen espais de forma igualment ovoide. Presenten una bona sedimentació. Per la part que toca a l'actual pista que porta al Bellit, l'espai està tancat per un mur que mesura entre 80 i 90 cms. d'amplada i està conservat en una alçada d'entre 1 i 3m d'alt (els 3 metres a la part inferior, en que actua de marge d'una feixa més baixa).

Figura 85: Aspecte general de la zona amb una de les estructures en primer pla.

Sant Nicolau (L. 263): Damunt d'un petit turó que porta aquest nom es troben les restes d'una ermita datada al segle XII segons els inventaris etnogràfics (fig. 87). Segons les mateixes fitxes, podria tractar-se d'una ermita dedicada a Sant Nicolau, el culte del qual s'hauria traslladat a la capella que existeix actualment integrada en la propera casa del Bellit. Actualment es veuen els murs d'una estructura rectangular construïda amb carreus ben tallats.

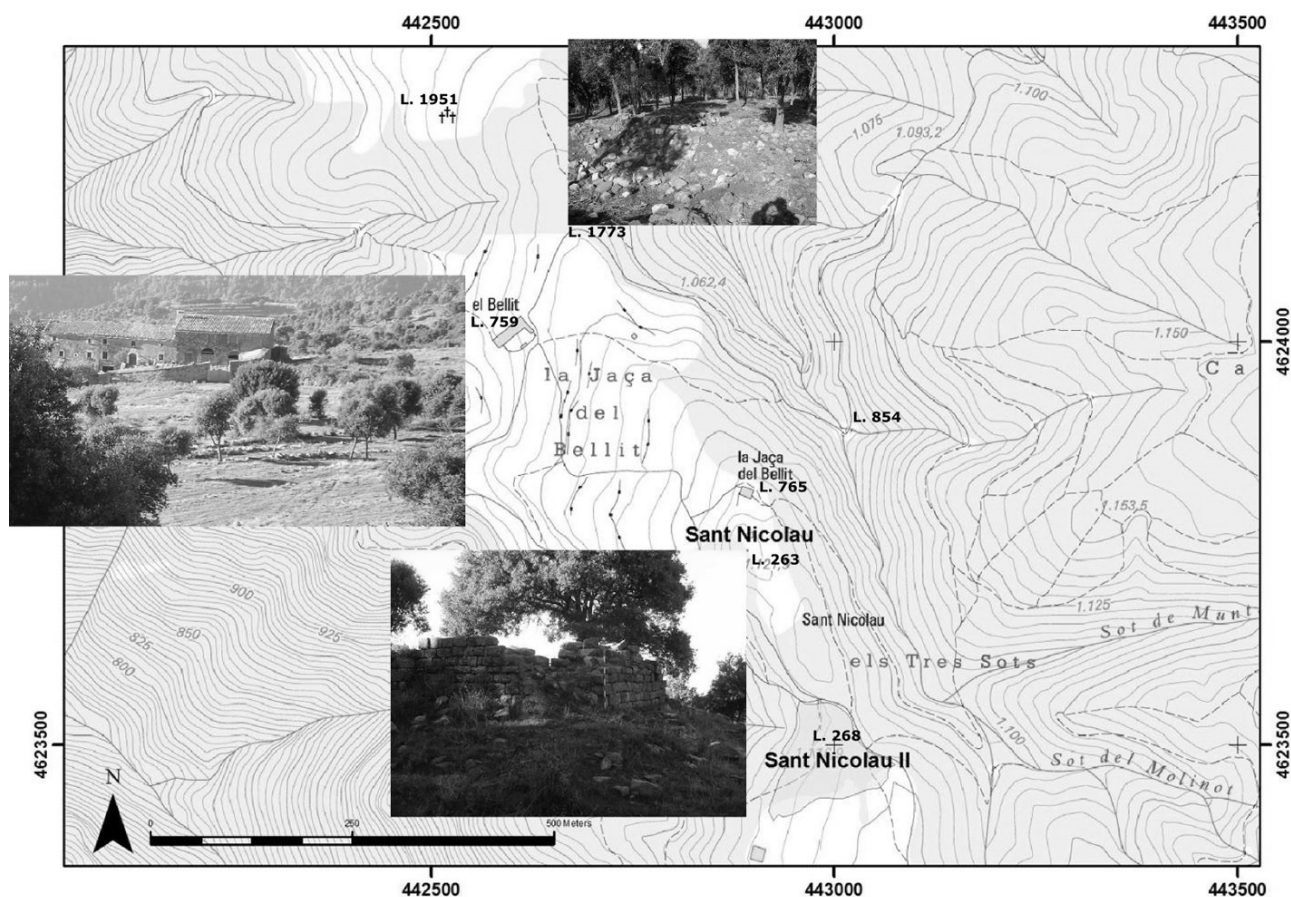

Figura 87: Les possibles restes de l'antiga capella de Sant Nicolau (L. 263) es troben en un sector amb fortes empremtes d'activitat antròpica: molt a la vora es situa la gran masia del Bellit (L. 759) a l'entorn de la qual trobem feixes, restes de camins protegits amb murs de pedra seca i edificacions associades com ara un corral (Jaça del Bellit, L. 765) o un molí (L. 854). A més, a poca distància de la masia es coneixen restes d'edificacions conegudes com les Cases Velles del Bellit (L. 1773) i restes d'enterraments al lloc conegut com a Fossar dels Moros (L. 1951). Prop de la capella també es troben les restes que hem documentat com a Sant Nicolau II (L. 268). El conjunt fa pensar en la presència d'un poblament d'origen medieval en aquest sector, dels quals la capella (a l'IPCPN es proposa una datació del S.XII en base a la semblança a amb la capelles de Sant Miquel de Canyelles i Sant Salvador de l'Avencó) podria haver-ne estat un

Pla dels Emprius (L. 408): Espai força gran format per petites carenes planeres. Només s'hi ha documentat una acumulació de blocs de forma ovalada situada en una pendent (fig. 88). No presenta sedimentació.

Figura 88: Imatge de l'estructura detectada al Pla dels Emprius (L. 408).

Turó del Socarrat (L. 414): Petita estructura formada per un mur de pedra seca en forma d'U adossat a una roca que acaba de tancar un espai quadrangular (fig. 89). Es troba a la part superior del turó del Socarrat, al camí del Pla de La Calma al Sui. Sembla una petita barraca, per la poca sedimentació sembla que s'hauria abandonat força recentment.

Figura 89: Imatge de l'estructura del Turó del Socarrat (L. 414).

Pla dels Trèmols (L. 407): Situat en una zona també anomenada “Les Pelunques”²³², al capdamunt d’un turó força planer al centre del pla de La Calma. Sobresurt una estructura circular amb forma de talús de pràcticament 1m d’alt, 1m d’ample i 10m de diàmetre (fig. 90). Aparentment semblava fet d’una barreja de terra i blocs de pedra.

Figura 90: Aspecte de l’estructura del Pla dels Trèmols (L. 407) abans del sondeig.

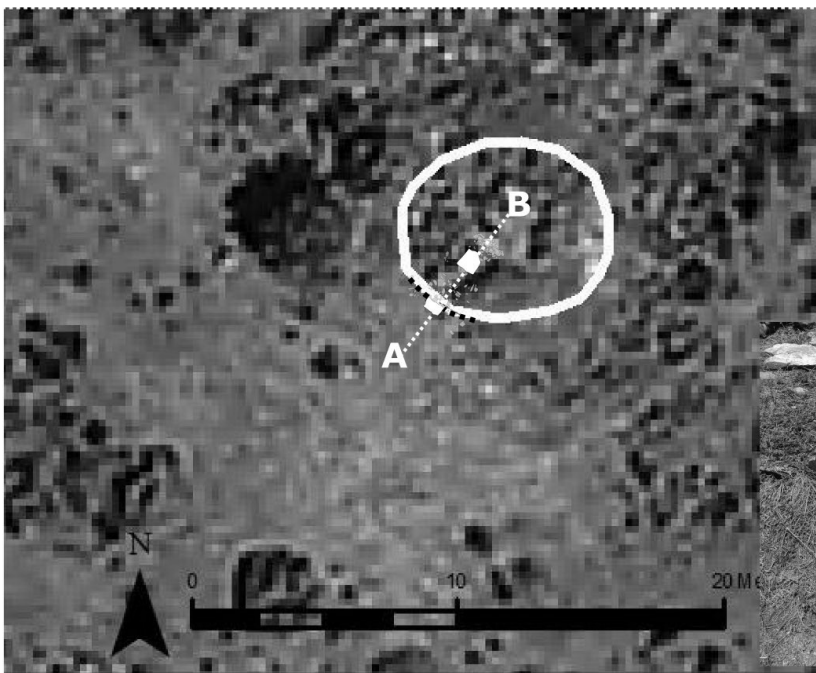
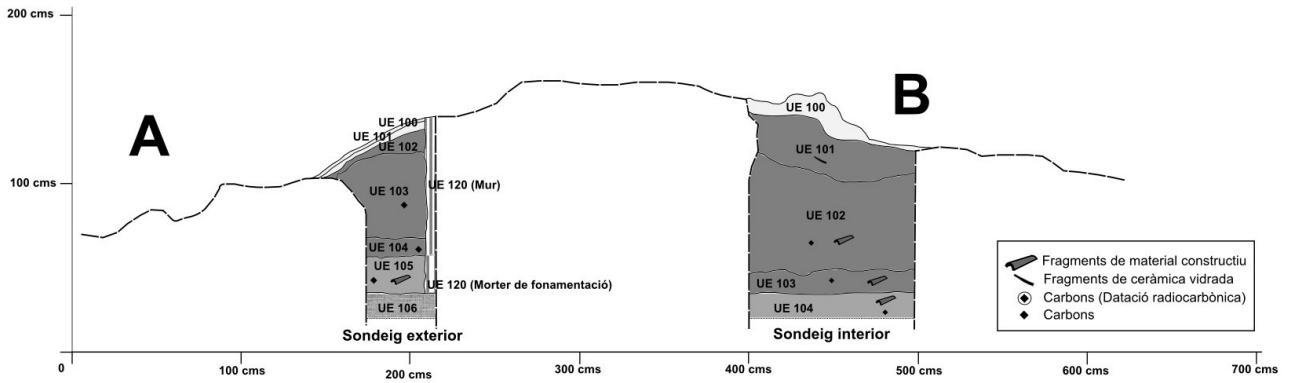
S’han realitzat dos sondeigs (fig. 91) en aquesta estructura, una a la part interior i l’altre a l’exterior.

A la part interior es va documentar un nivell d’enderroc d’una mica més d’1 m de profunditat format per blocs de pedra, carbons i alguns fragments de ceràmica (UE’s 100-102). A la part de sota de l’enderroc es troben lloses planes (UE 103). A sota hi ha un nivell de llims i sorres amb fragments de carbó i ceràmica (UE 104). Malauradament no es va poder continuar l’excavació²³³ per acabar de determinar si es tracta d’un nivell d’abandó o ja forma part del substrat on es fonamenta el mur.

A la part exterior s’ha localitzat la cara externa del mur (UE 120), formada per blocs ben tallats i alineats amb una base de morter de calç. Apareixen blocs provinents de l’enderroc (UE’s 100-103) sota els quals es troba una concentració de carbons recolzada contra el mur (UE 104). Sota trobem un nivell de llims i sorres (UE 105) molt semblant al que sortia a la part inferior del sondeig interior. No es va poder localitzar la rasa de fonamentació i per tant no es va poder acabar de determinar amb certesa si és un nivell anterior o posterior al mur. Per sota trobem la roca mare (UE 106), damunt la qual s’assenta el mur.

232 Aquest lloc apareix documentat al segle XVII (Roma 2013b, 78-80 i 84) i i correspon a las serra on es troba. El nom del Pla dels Trèmols apareix en l’actual cartografia de l’ICC.

233 Donades les dimensions del sondeig (1x1m) i la profunditat a que es va arribar (més d’1m), es feia pràcticament impossible continuar sense ampliar el sondeig, una acció per altra banda necessària per poder localitzar la cara interna del mur. Però al ser l’últim dia de campanya, i sense possibilitat d’allargar-la, es va decidir tancar el sondeig un cop ben documentat l’enderroc.

Material recuperat:
 Sondage interior:
 UE 101: 1 fragment de nansa vidriada marró i un fragment informe de material constructiu.
 UE 102: 4 fragments informes de material constructiu.
 UE 103: 1 fragment de maó/ rajola i 3 esclats de ceràmica.
 UE 104: 1 fragment de maó/ rajol i petits fragments de morter.
 Sondage exterior:
 UE 105: Fragments de morter.

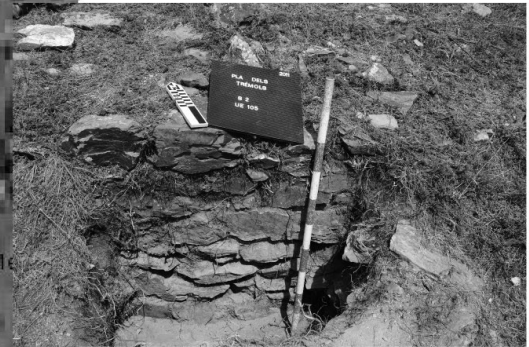

Figura 91: Perfil dels dos sondeigs fets a l'estructura del Pla dels Trèmols (L. 407) i relació del material recuperat a cada unitat estratigràfica. Les imatges mostren, per una banda, l'aspecte de l'estructura sobre l'ortofotomapa escala 1:2500 de l'ICC, la situació dels sondeigs i el possible traçat del mur i per l'altra, l'aspecte del parament exterior d'aquest.

Pel que fa el material, en conjunt es tracte de petits fragments de material constructiu de factura probablement moderna. El fragment de vidriada marró dataria l'enderroc en un període relativament recent (època moderna o contemporània). No es va enviar cap mostra de carbó a datar ja que no s'havia pogut localitzar amb certesa la rasa de fonamentació del mur.

Amb els resultats de la intervenció sembla definitivament descartable que es tracti d'algun tipus de dipòsit de neu o algun altre tipus d'estructura excavada. L'abundant enderroc, sumat a l'alçada conservada del mur fa pensar que ens trobem davant alguna mena d'estructura turriforme de planta circular i de funció, ara per ara, indeterminada.

Pla d'en Xixa (L. 405): Les restes documentades són 5 acumulacions de blocs en forma de túmul de planta ovalada i molt poc sedimentades situades al llarg del tram final de la pista del Puig Drau (fig. 92). La interpretació no és clara, es troben al llarg d'una pista que segueix el límit dels actuals termes municipals de El Brull i Montseny.

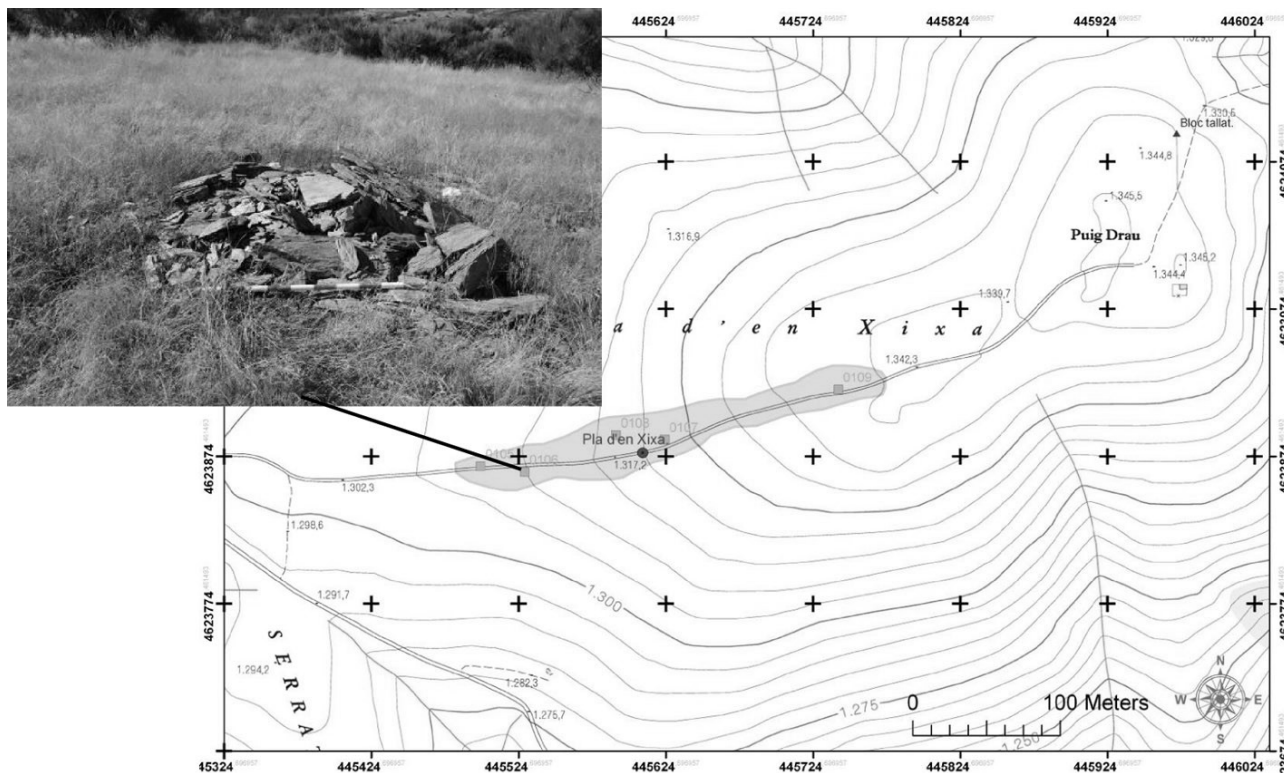

Figura 92: Situació de la zona on es troben les estructures del Pla d'en Xixa (L. 405) sobre el mapa topogràfic 1:5000 de l'ICC i imatge d'una de les estructures (estr. 0106).

Pedres Blanques (L. 406): Petit replà on s'han localitzat dues acumulacions de blocs amb forma de túmuls de planta circular. Una d'elles (estr. 129, fig. 93) és més gran que l'altre. Es troben ben sedimentades. Podrien ser restes de barraques, de clapers i/o de fites.

Figura 93: Estructura 129 situada a les Pedres Blanques (L. 406).

Turó de la Torre (L. 404): Aquest turó situat al centre del Pla de La Calma. El topònim del lloc ha portat alguns investigadors a suposar la presència d'una torre o castell en aquest indret. Per una part s'ha relacionat amb una guàrdia que apareix en un document d'inicis del segle XI²³⁴ com a límit de l'alou de Vallfornès (Oliver 2003, 45). De tota manera, aquest document diu que la guàrdia es troba a l'est d'aquest alou, al Morro Negre (*moro nigro*). Aquest topònim de Morro Negre el trobem força més al sud, efectivament a l'est de la casa forta de Vallfornès i al límit oriental de l'actual terme de Tagamanent, límit també de l'antic alou. El turó de la Torre es situaria en canvi a l'extrem nord d'aquest alou, a més de 3,5 km del Morro Negre. Des del nostre punt de vista, assimilar el Turó de la Torre a aquesta guàrdia del Morro Negre és una mica forçat. Per altra part, s'han utilitzat uns documents del XVII i XVIII per vincular aquesta àrea a la casa forta de Vallfornès, documentada com a "torre" o "castell" de Vallfornès, fet que podria donar una explicació del topònim²³⁵. Amb el conjunt de dades recollides creiem que no es pot deduir la presència d'algun tipus de fortificació al turó en base als documents coneguts ni a l'arqueologia de l'indret. Tot i això sempre hi ha la possibilitat de que alguna de les restes documentades sigui realment d'una antiga torre per ara no documentada.

En el turó es troben diverses estructures (fig. 94). A la part superior hi ha dues grans lloses, envoltades d'una acumulació de blocs amb forma de túmul (estr. 0127), que estaria documentada com a monument megalític²³⁶. Cap a la vessant sud hi ha un conjunt de petites acumulacions de blocs amb forma de túmul, alguns d'ells força ben sedimentats (estr. 0126). Ja a tocar de la pista del Pla de La Calma hi ha les restes d'una cabana de planta rectangular (anomenada *Barraca del Turó de la Torre* als inventaris etnogràfics). A l'extrem NE trobem un altre conjunt d'acumulacions de blocs. Alguns d'ells semblen ser enderrocs d'estructures aïllades (estr. 0097, 0098 i 0104), una altre sembla la resta d'un mur lineal (estr. 0102), mentre que un altre grup semblen relacionades entre si, tot i que l'estat en que es troben no en permet apreciar gaire bé les característiques (estr. 0099, 0100, 0101 i 0103). Per les dimensions podria tractar-se de restes d'un conjunt de cabanes i/o tancats o fins i tot alguna mena d'establiment més complex.

234 Liber Feudorum Maior, doc. 207.

235 Aquesta notícia la recull Francesc Roma (Roma 2013, 79). Aquest autor comenta que "Pel que sembla, hi hauria hagut un element que més endavant es diu que era el castell de Vallfornès". Tot i que no hi ha el text sencer, dels fragments copiats sembla desprendre's més aviat que es refereixen a la casa forta de Vallfornès, la qual tenia propietats i/o drets a la zona, sense que tampoc quedi del tot clar si es refereix concretament a aquest turó.

236 Segons la notícia oral que ens donà el propietari del terreny hauria estat documentat com a restes d'una possible cista. De tota manera no apareix ni a l'IPAC ni a cap altre inventari. Només n'hem trobat una altra referència (Pladevall 1998, 35): segons li havia comentat un antic rector del Brull (Mn. Josep Coma), al Turó de la Torre hi havia un menhir que havia estat tombat per uns buscadors de tresors als quals una "bruixa o endevinadora" havia indicat que hi trobarien or enterrat. L'anècdota reflecteix les llegendes que solen envoltar aquests elements, però el cert és que presenta signes d'haver estat destruït i espoliat.

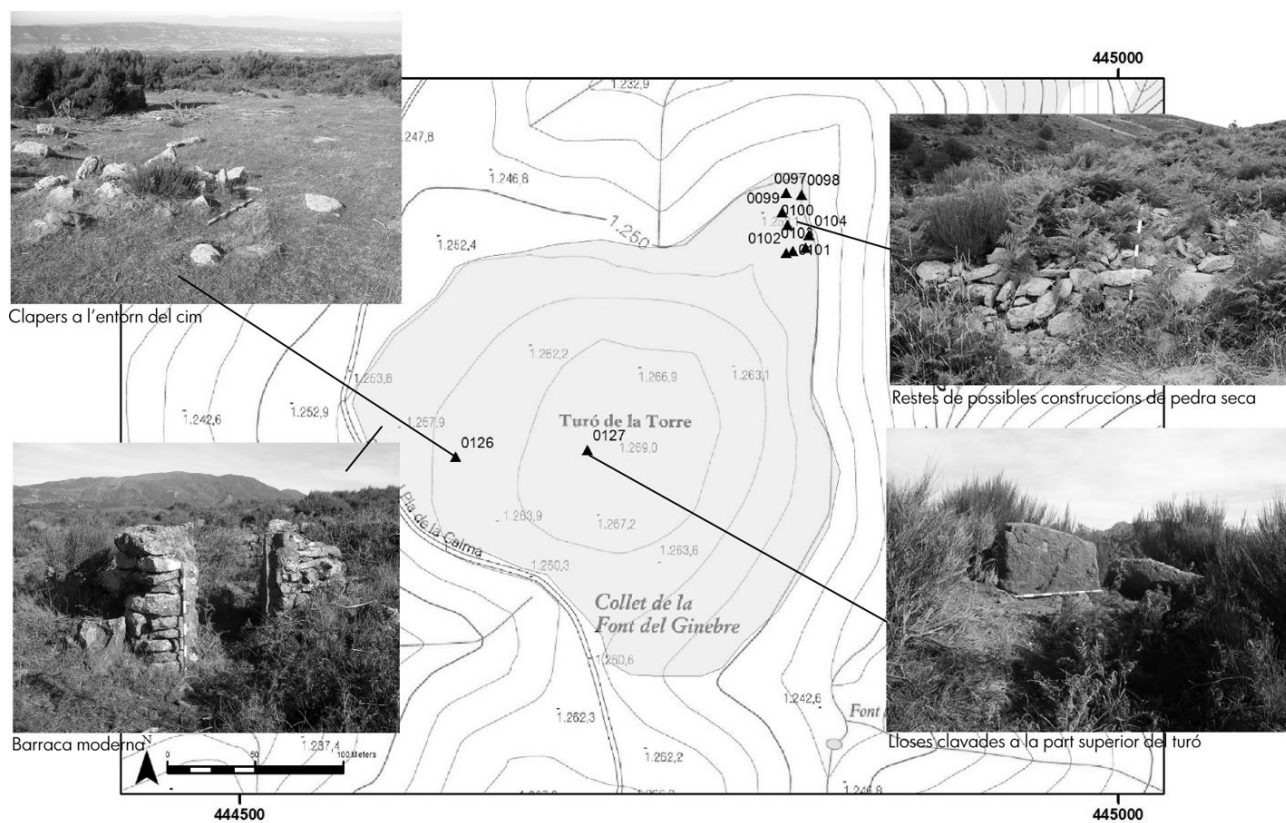

Figura 94: Situació i imatges de les estructures identificades al sector del Turó de la Torre (L. 404) sobre el mapa topogràfic 1:5000 de l'ICC.

En aquesta àrea es decidí excavar una de les acumulacions de la part superior del turó (fig. 95), ja que eren de les més ben colmatades que s'havien localitzat durant les prospeccions. A banda de l'interès de poder caracteritzar arqueològicament una d'aquestes estructures, també interessava veure l'estratigrafia de la part superior del turó per tal de determinar si estava totalment erosionat o hi havia nivells que en un futur poguessin ajudar a establir si les grans lloses de la part superior havien format part d'un monument megalític²³⁷.

Les pedres es trobaven barrejades amb argila amb força quantitat de carbons, el que sembla confirmar el seu caràcter antròpic (UE 102). Es situen sobre un sòl (UE 103) format per argila amb carbons i dins el qual es troba una pedra de grans dimensions. Es va realitzar una cala més petita en aquest sòl (40x40 cms) fins a trobar la roca mare.

Es va descartar fer una datació del nivell 102, ja que la terra d'entre les pedres es confonia amb el superficial (format per una capa molt prima o inexistent) i vam considerar que hi havia un alt risc de contaminació. Es va fer datar per C14 una mostra de carbó de la base de la UE 103. La datació situa la formació del nivell cap al bronze final (en concret entre el darrer terç del s. X ane i inicis del s. IX ane). Tot i ser un nivell de formació natural interpretem la presència de carbons com un indicatiu d'antropització d'aquest sector concret. Al haver datat la base del nivell suposem que s'hauria començat a formar en el període que indica la datació. No sabem si tot el paquet es forma en un període curt de temps o si -com ara mateix ens sembla més probable

²³⁷ Com sol ser habitual, l'interior de la possible cista presenta mostres d'haver estat buidat. Tot i això, les restes del possible túmul que l'envoltava presenten una perspectiva una mica millor de cara a una intervenció arqueològica.

donada la seva potència- es va anar formant en períodes llargs. Sobre l'acumulació de blocs només podem dir que és posterior al segle IX ane i que es va aprofitar una gran llosa per posar-hi els blocs al damunt. Descartem en principi que pugui correspondre a una barraca²³⁸ i ens inclinem a interpretar l'estructura com un claper, potser resultat d'un artifatge de la zona per la presència d'abundants carbons barrejats amb els blocs²³⁹.

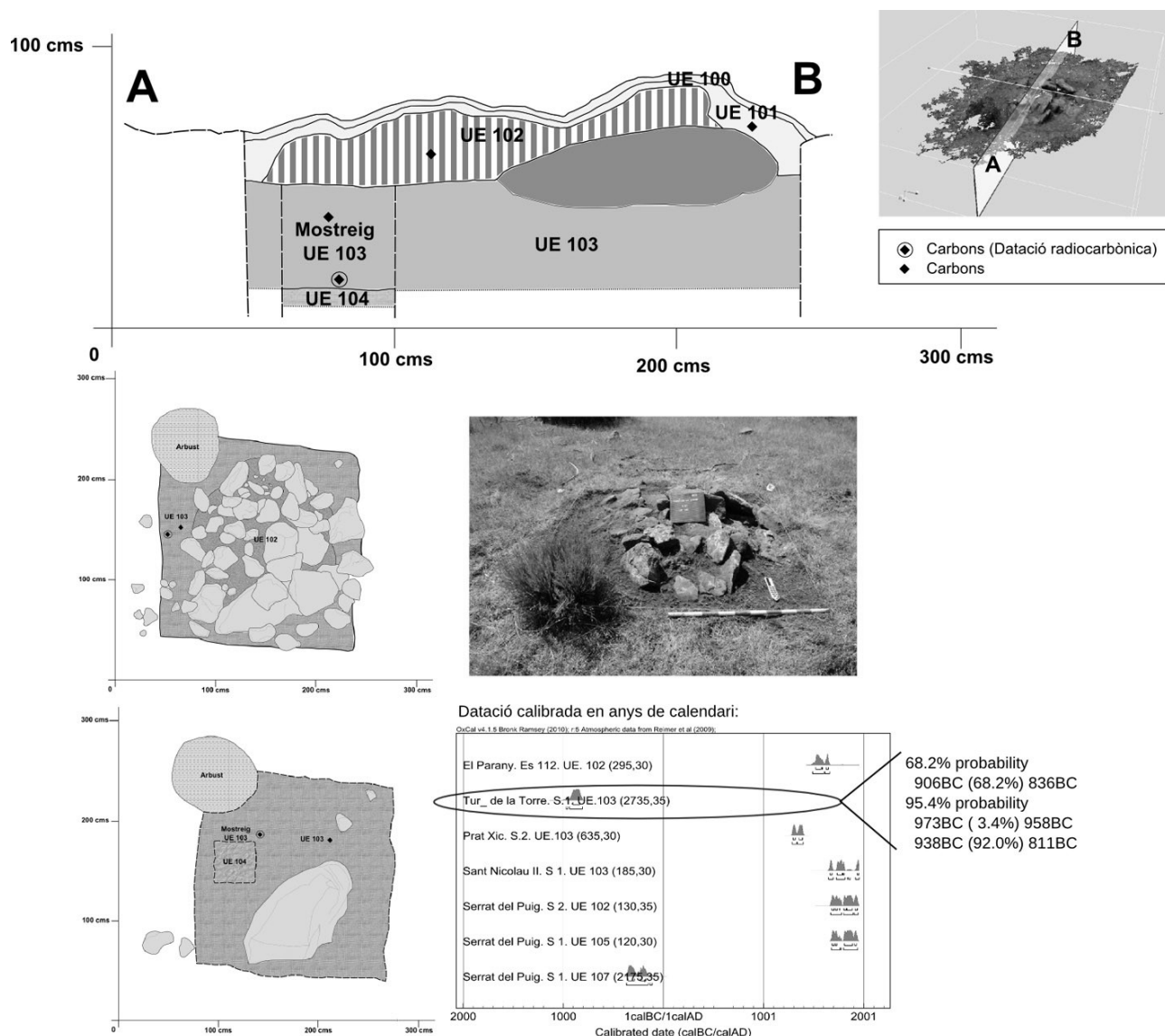
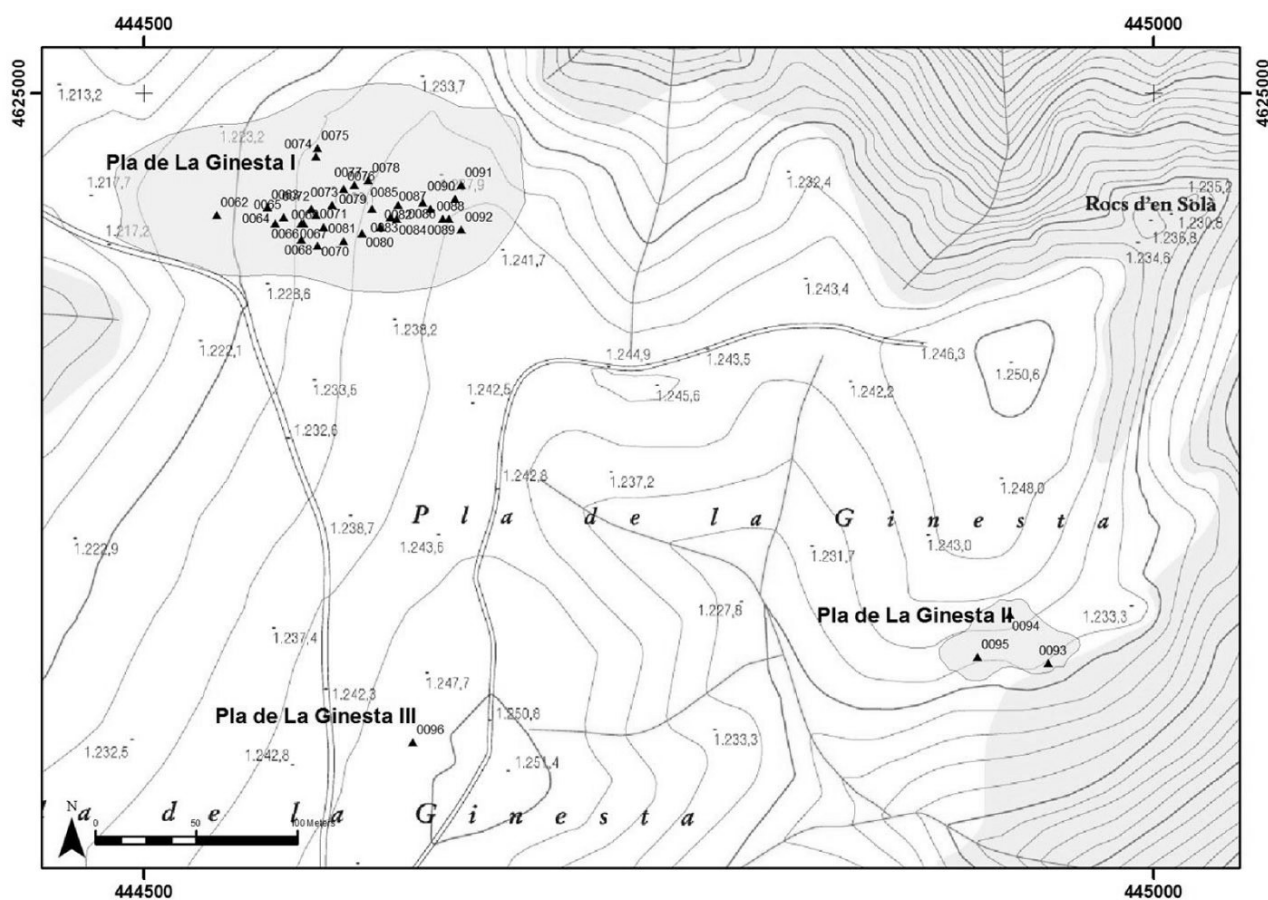

Figura 95: Sondeig al Turó de la Torre (L. 404): Perfil, plantes en el moment anterior i posterior a l'excavació del claper i resultat de la datació radiocarbònica.

238 Si fos així hauríem trobat almenys una mínima fonamentació o algun indicatiu d'un nivell d'ús o abandonament.

239 També hauria pogut ser utilitzat com a fita, ja que es troba en un punt on conflueixen límits de propietats, parròquies i termes municipals. En aquest sentit cal recordar la presència al turó de lloses de grans dimensions, com les que podrien haver format part de la cista o la que trobem just a sota del claper excavat.

Pla de La Ginesta (L. 401, 402 i 403): És una zona de grans dimensions situada aproximadament al centre del Pla de La Calma. En ella trobem una gran quantitat d'estructures, sobretot en 3 zones concretes (fig. 96) que hem anomenat Pla de La Ginesta I (L. 401), II (L. 402) i III (L. 403). Les restes són molt variades. Trobem una gran quantitat d'acumulacions amb forma de petits túmuls, amb una concentració especial al sector I, i una d'aïllada al III. També al sector I s'han localitzat roques amb cassoletes excavades, així com un aflorament rocós tallat amb forma de carreu, el que podria indicar que hagués estat un punt d'extracció de pedra per a la construcció. En el sector II s'ha localitzat un tancat quadrangular fet amb murs de pedra seca i dos restes de murs més de funció desconeguda.

Pla de la Ginesta I
 Pla de la Ginesta II
 Figura 96: Pla de la Ginesta (L. 401, 402 i 403): Situació de les estructures repartides en tres sectors i algunes imatges dels elements documentats (d'esquerra a dreta: restes d'una acumulació de blocs -estr. 76-, roca tallada amb forma de carreu -estr. 91-, roca amb cassoletes excavades i restes d'un tancat de pedra seca -estr. 93-)

Pla de l'Amorriador de la Cortada (L. 400): En un petit turó trobem 3 acumulacions de blocs de pedra situades a poca distància (fig. 97). Dos presenten forma de túmul i l'altre està formada per un conjunt d'acumulacions a l'entorn de la part alta del turó damunt de les quals hi ha restes de dues fogueres. No presenten massa sedimentació i aparentment no semblen tenir massa interès arqueològic (no descartem que en realitat es tracti de formacions de caràcter natural).

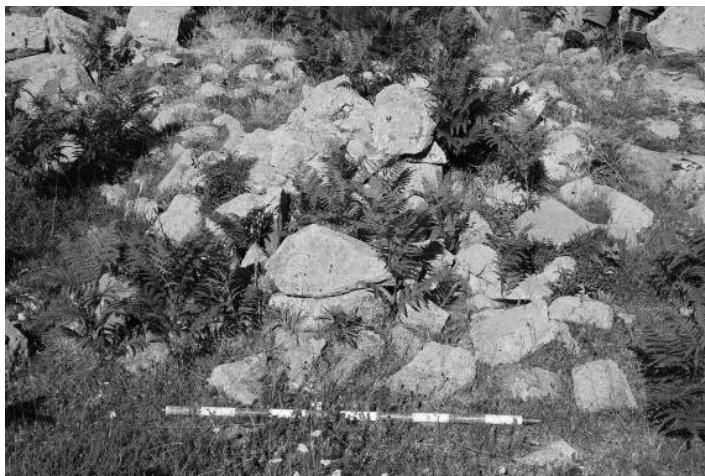

Figura 97: Pla de l'Amorriador de la Cortada (L. 400). Petita acumulació de blocs a la part superior del turó

Estructura al Pla de La Calma/ La Biota (L. 265): Molt a la vora del Pla del Cafè -en un lloc anomenat “La Biota²⁴⁰”, al centre del Pla de La Calma- estava documentada l'anomenada als inventaris etnogràfics “estructura al Pla de La Calma” (fig. 98). Es tracte d'una estructura de la qual es conserven diverses filades d'un mur en pedra seca cobert per una acumulació de petits blocs de pedra en forma de túmul. A la vora hi ha una petita acumulació de lloses de possible origen antròpic. Les dues restes es troben molt poc colmatades.

Figura 98: L'anomenada “estructura al pla de La Calma” (L. 265).

240 Afegir que el topònim “biota” podria derivar de “biot”, paraula que significa bassal o toll d'aigua (diccionari.cat). Seria doncs un topònim semblant a d'altres del pla de La Calma (Pla de l'Estany, Pla del Bassau, Pla de la Llacuna) relacionats amb àrees humides.

La Teuleria o El Bassau (L. 398): Aquest lloc apareix denominat com “la Teuleria” als mapes de l’ICC i “el Bassau” al mapa de l’alpina, que situa la Teuleria una mica més al nord. Sembla ser que havia existit una casa amb el nom de Bassau documentada el segle XVIII²⁴¹. És un espai de vessant situat al capdamunt d’un torrent (fig. 101). Està ocupat per restes de feixes abandonades construïdes mitjançant marges de pedra seca, en elles s’han trobat alguns fragments aïllats de ceràmica moderna (comuna oxidada i vidrada). Sobre una d’aquestes feixes apareix una acumulació de blocs de pedra provinents de l’enderroc dels murs del que seria una estructura, en part adossada al marge de la feixa superior. Les feixes s’haurien de relacionar amb l’activitat agropecuària d’aquest mas Bassau. Els murs de l’estructura adossada a un dels marges (fig. 99) podrien ser restes del propi mas, d’una barraca o podrien tenir relació amb la teuleria²⁴².

Figura 99: Possibles restes de l’antiga casa del Bassau (L. 398)

Feixes de La Mora (L. 399): Amb aquesta denominació hem distingit un gran espai de la vessant que va des de la part més alta del Pla de La Calma fins a la casa del Clot de la Móra, passant pel corral de La Caseta i l’església de Sant Cebrià (fig. 100). Tota la vessant apareix arranjada en forma de feixes, algunes presenten marges de pedra seca, altres marges en forma de talús. En diversos punts de les feixes hi ha acumulacions de pedres amb forma de túmul, generalment amb poca sedimentació. També hi ha una petita bauma just darrera l’església de Sant Cebrià de la Móra l’interior del la qual es troba delimitada mitjançant un muret fet de pedra seca. En conjunt es tractaria d’una gran espai agrícola i ramader que podria tenir diverses fases, ja que a la vora de l’església apareixen algunes alineacions de blocs de mida més gran tallats per marges construïts amb blocs més petits. El material en superfície es redueix a algun fragment aïllat de ceràmica vidrada.

241 Roma 2013b, 18-19.

242 Roma 2013b, 65. Segons aquest autor la teuleria es trobaria uns 300 m al NE, allà on la situa el mapa de l’alpina. Les restes documentades en la prospecció del 2010 correspondrien doncs a la casa del Bassau i les feixes situades al seu entorn immediat.

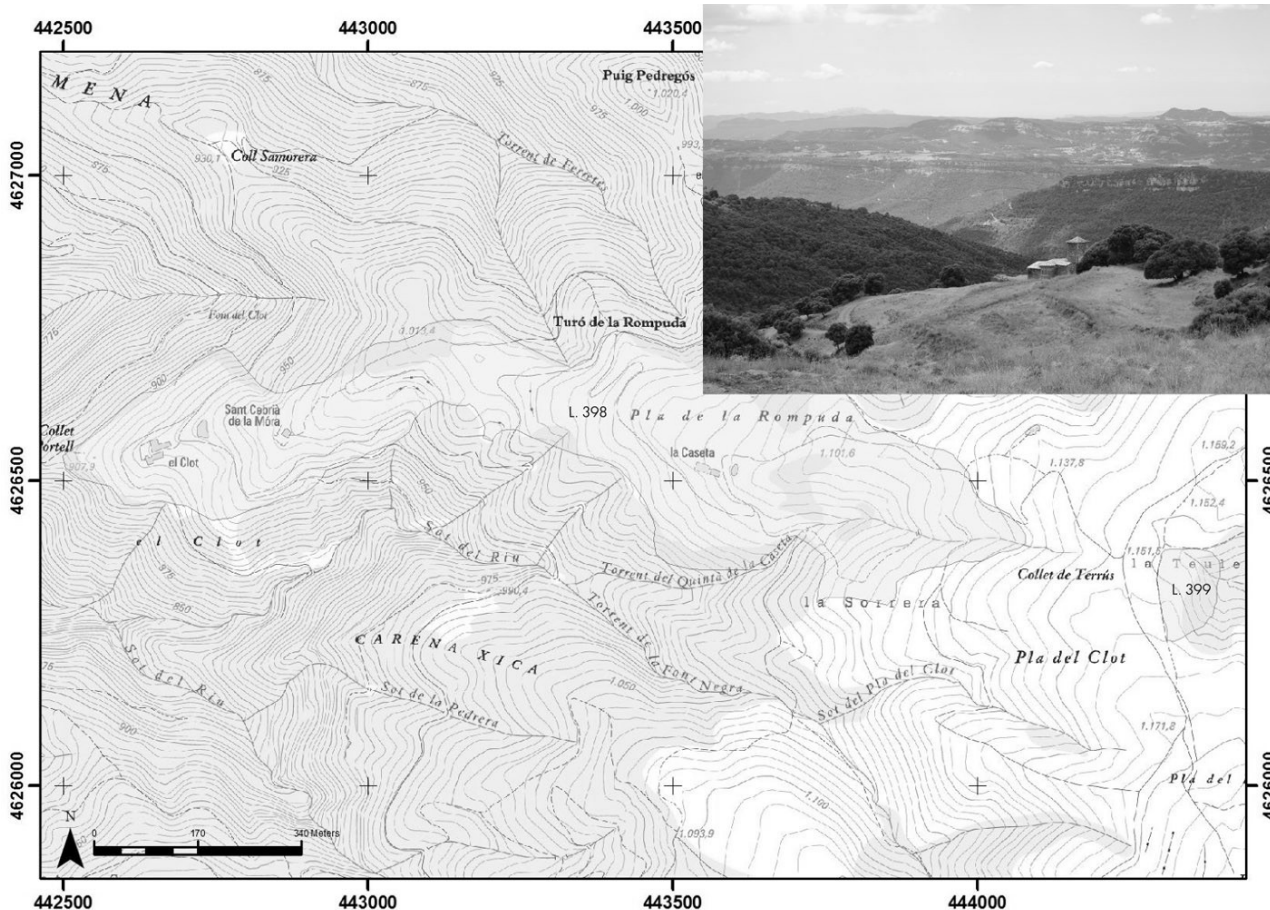

Figura 100: Situació aproximada de les àrees ocupades per feixes al voltant de La Mora (L. 399) i El Bassau (L. 398) sobre el mapa topogràfic escala 1:10000 de l'ICC. La fotografia mostra l'aspecte de l'entorn immediat de l'església de Sant Cebrià de la Mora (L. 300).

Corral de la Cortada (397): L'estructura del corral (fig. 101), presenta els trets típics d'un edifici d'aquest tipus (edifici de planta baixa, rectangular amb coberta de doble vessant). Hi ha una part en ruïnes, potser restes d'una masoveria adossada.

Les possibles estructures situades cap al SO del corral són acumulacions de pedres de diverses dimensions i de forma més o menys circular. Es divideixen en un grup que no presenten gens de sedimentació (estr. 0028, 0029, 0030 i 0035) i que interpretem com a clapers o fites modernes; i un segon grup (estr. 0024, 0025, 0026, 0031, 0033, 0034) que presenta una certa sedimentació, podrien ser restes de fites, d'antics clapers o de petites barraques.

Només una d'elles (estr. 32) presenta una major complexitat. La dispersió de blocs podria arribar als 4 o 5 m de diàmetre. Cap a la part més alta es veuen blocs encaixats al sòl que aparentment delimiten un espai circular. A dalt de tot trobem una "fita", assentada sobre els blocs descrits anteriorment i que no presenta gens de sedimentació. Al centre, en part adossada als blocs encaixats hi ha restes d'una foguera recent. Els blocs, ben encaixats i sedimentats podrien correspondre a un moment anterior i podrien respondre a les restes d'una cabana o un petit tancat.

Cap al N es troben les restes d'una estructura lineal (estr. 0027) que sembla delimitar la petita depressió on es

troba el corral.

Figura 101: Vista general del corral i el replà on es troben les estructures (L. 397).

Sectors de l'àrea del Matagalls:

Pla de la Barraca (L. 392): Forma un replà força gran a l'entorn dels turons d'en Bessa i del Pla de la Barraca (fig. 102). Hi trobem restes de diverses estructures. Entre elles, dues grans congestes per a la recollida de neu documentades als inventaris etnogràfics. Hi ha dos altres clots de dimensions més petites -estr. 0022 i 0023, en el cas de 0022 presenta un mur o talús circular- i de funció desconeguda. A més apareixen diverses acumulacions de blocs en forma de túmuls de mida diversa (estr. 0009, 0010, 0011, 0012, 0013 i 0014). Totes elles, o almenys algunes, correspondrien a restes de les cabanes de pastor documentades a l'IPEM.

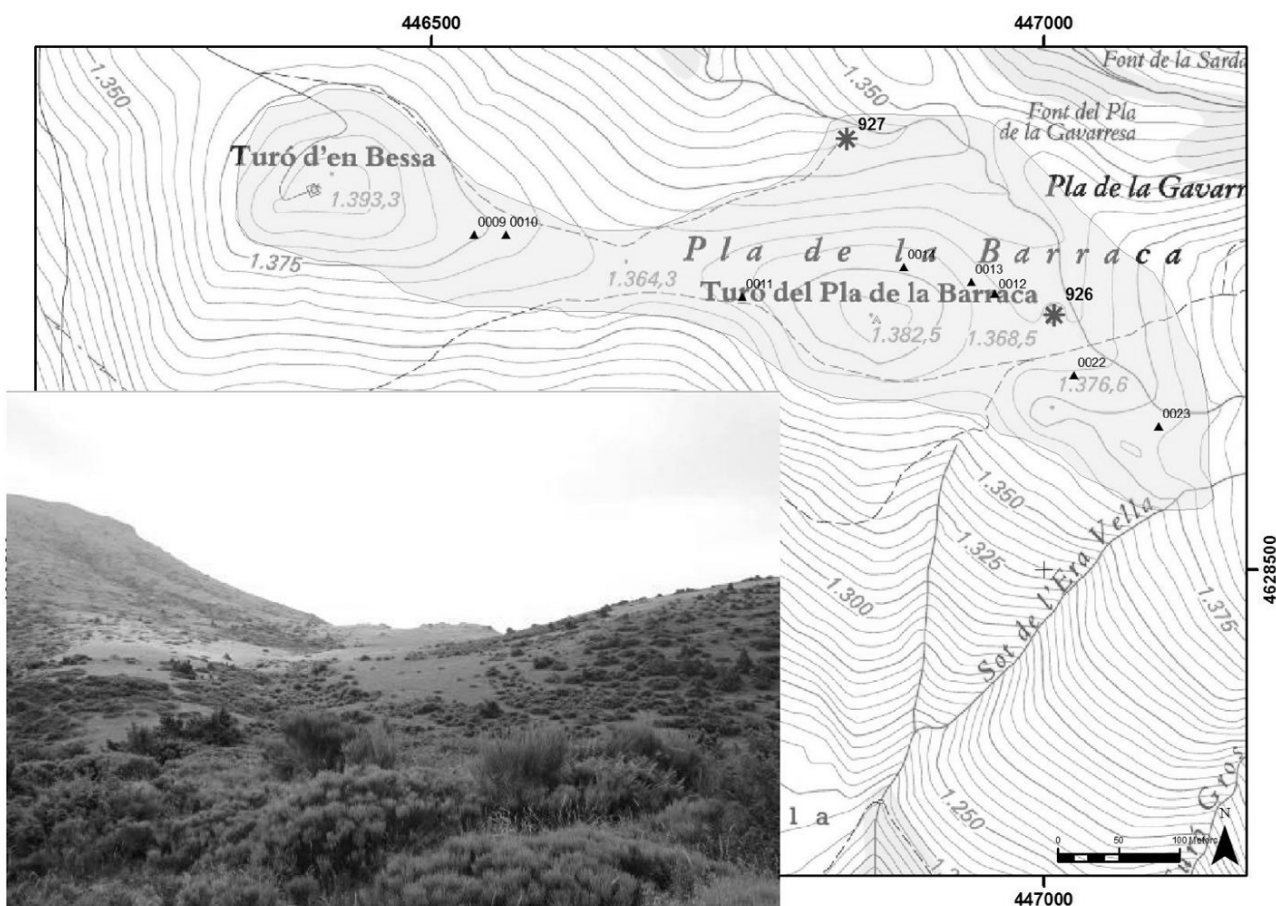

Figura 102: Vista general i situació sobre el mapa topogràfic 1:10000 de l'ICC de la zona del Pla de la Barraca (L. 392). S'indica també la situació de les diverses estructures documentades durant la prospecció i de les dues congestes relacionades amb la recollida de neu (L. 926 i L. 927).

Coves del Turó de Sant Miquel (L. 393): Just al darrera del santuari de Sant Segimon del Montseny hi ha una zona força escarpada (fig. 103), en les parets de la qual apareixen almenys dues petites cavitats amb restes d'arranjaments de caràcter antròpic com ara un mur de maons (estr. 0015) o una pedra fixada (estr. 0016). L'interior no presenta sedimentació. Es tracte de petits abrïcs que podrien haver estat utilitzats com a refugis per pastors, treballadors forestals, o pels propis monjos de Sant Segimon²⁴³.

Roca Foradada (L. 394): Al peu de la paret rocosa que delimita la part superior del Turó de Sant Segimon (fig. 103), trobem dues cavitats situades una a tocar de l'altre. Una situada una mica més alta que l'altre. Presenten una obertura que podria arribar als 3m d'alt x 3 d'ample i que es va empentint cap al fons (tenen aproximadament 2 m de profunditat), mesures molt aproximades. La que es troba més avall, presenta restes d'un muret en pedra seca que protegeix l'entrada i en reté el sediment. L'altre podria tenir també un mur de característiques semblants, però està molt més erosionat i es fa difícil de precisar si es tracta d'una estructura construïda o no. Dins de les dues cavitats han crescut arbres que, en el cas de la superior, impedeixen accedir

243 Al santuari hi vivia bàsicament una comunitat d'eremites. Al mateix sector, la cartografia de l'ICC hi documenta la cova de Sant Segimon i la cova dels Sants. De fet, l'origen del propi santuari estaria en una cova (Catalunya Romànica II, 84).

a l'interior. Els possibles murs actuen de marges, la qual cosa fa que es conservi sediment a l'interior de la cavitats.

De confirmar-se la presència de murs en pedra seca podríem assegurar el seu ús antròpic. Per les seves dimensions podrien haver estat utilitzats com a abrics en el context de l'explotació forestal, extractiva²⁴⁴, ramadera²⁴⁵ o l'activitat eremítica dels monjos de Sant Segimon.

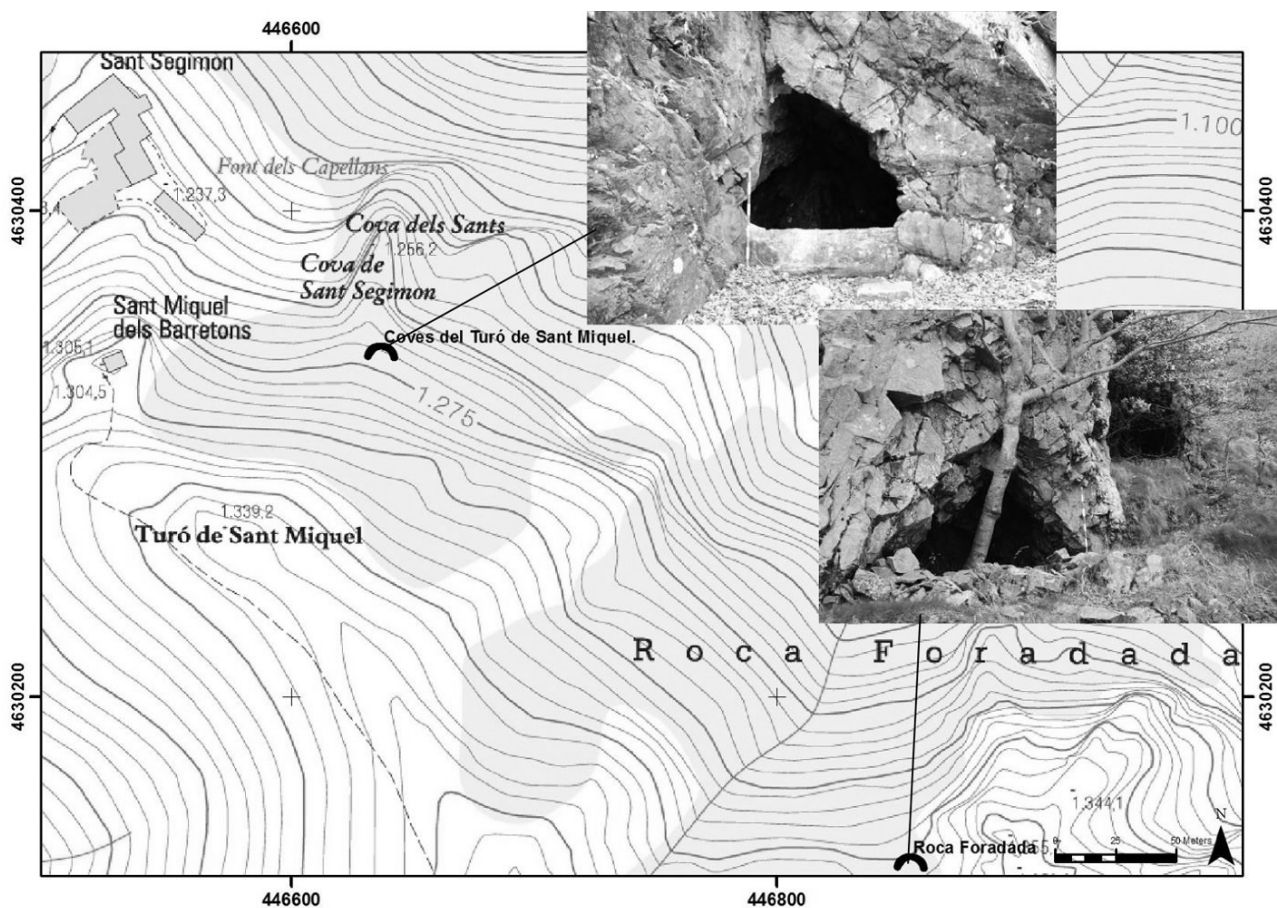

Figura 103: Cavitats localitzades al Turó de Sant Miquel (L. 393) i la Roca Foradada (L. 394): Imatge i situació sobre el mapa escala 1:5000 de l'ICC.

Prat Xic (L. 396): Petit replà situat just a sota del cim del Matagalls (fig. 104). En ell hi ha una estructura formada per un mur semicircular adossat a un aflorament natural i documentada com a congesta (L. 928). Per altre part, al mig del prat apareix una acumulació de pedres molt ben sedimentades (estr. 21).

S'ha sondejat l'estructura del centre del prat. Com que no era clar on es trobava el possible mur es varen fer dos sondeigs, començant per la part més exterior -on el terreny s'elevava formant un tumulet- i després més a l'interior, on es veia una alineació de murs. En tots dos casos apareixia, sota els nivells superficials (UE's 100-

244 Es troba a la vessant on s'hauria realitzat -normalment en cotes més baixes- l'explotació d'ametistes (Pladevall 1968).

245 En aquest sentit, però, hem de dir que el seu emplaçament no sembla el més idoni: Es troba al fons d'un barranc, amb un accés complicat per un ramat i una mica allunyat de les principals zones de pastura i vies ramaderes.

101), un nivell format per blocs (UE 102) interpretat com enderroc d'una estructura. En el sondeig exterior aquest nivell es trobava directament sobre un nivell de graves estèril (UE 103) que formaria part del substrat. En el sondeig interior, en canvi, trobem a sota dels blocs un nivell format per una important concentració de carbons (UE 103) recolzada contra una alineació de blocs de pedra (UE 120). Sota d'aquest trobem les graves del substrat (UE 104).

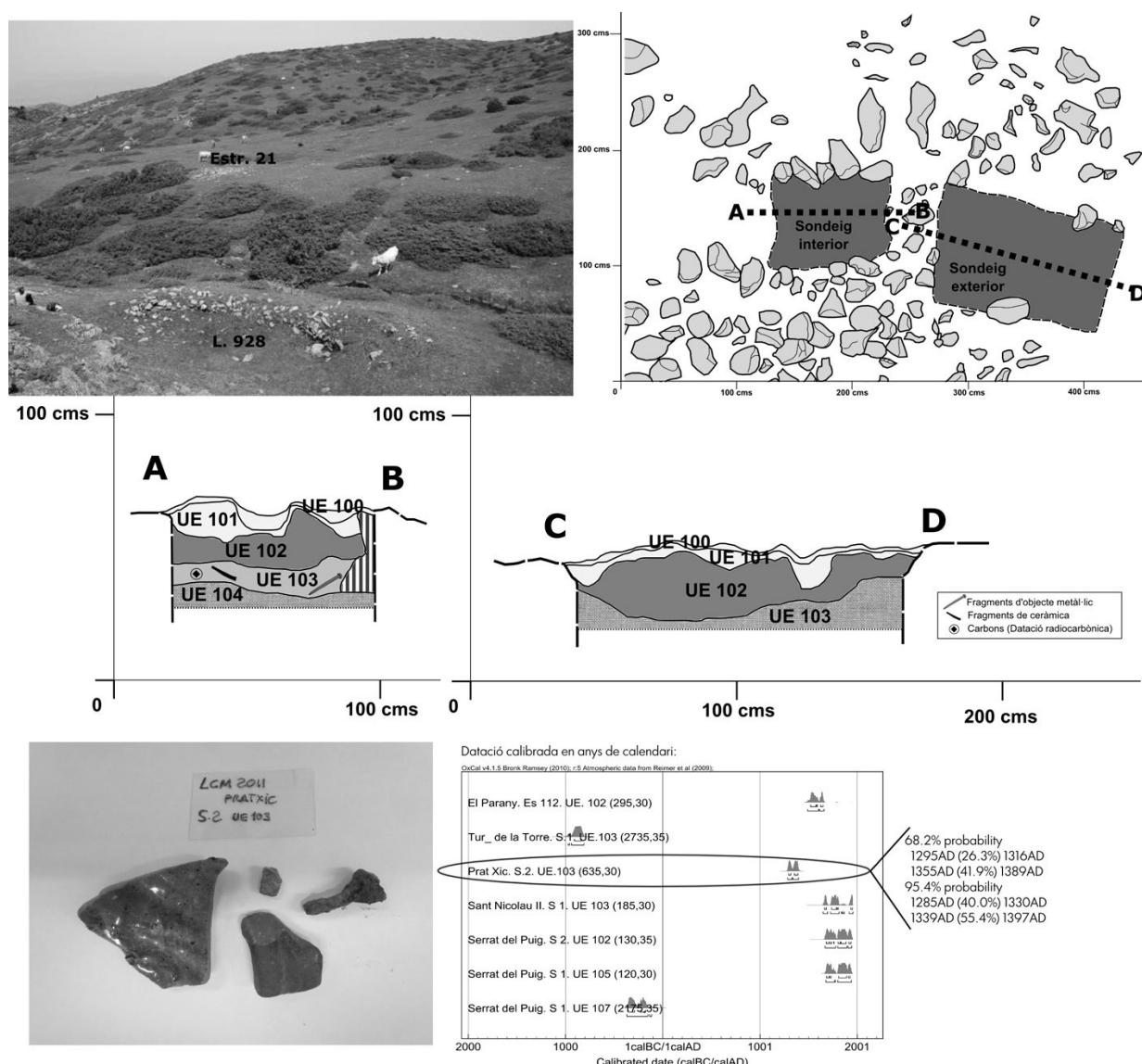

Figura 104: Prat Xic (L. 396): Imatge del sector i situació de les estructures, planta i perfil dels sondeigs i material aparegut i resultat de la datació radiocarbònica de la UE 103.

Només han aparegut carbons i altres materials arqueològics a la UE 103 del sondeig interior. Interpretem aquest nivell com d'ús o abandonament, amb la possibilitat que l'abundància de carbons correspongui a les restes d'una llar. També ha aparegut un sol fragment de ceràmica a la UE 104 del sondeig interior, però fou a l'inici de l'excavació d'aquest nivell i considerem que segurament provindria d'alguna resta del nivell superior. El material està format per un fragment de clau de ferro, un fragment de nansa ennegrida i amb restes de

vidriat marró i un fragment amb vidriat verd per una sola cara. El fragment de la UE 104 és un fragment informe de ceràmica comuna oxidada amb la cara exterior ennegrida. Els tipus de vidriat no semblaven del tipus comú en la ceràmica recent -sospitàvem que podria ser medieval-, de manera que vam optar per datar per C14 una mostra de carbó de la UE 103. La datació permet fixar un horitzó del segle XIV per a l'abandó d'aquesta estructura, que concorda bé amb la ceràmica localitzada. El sondeig interior ha permès identificar la cara interna del mur de l'estructura, que pel diàmetre de les restes interpretem com una cabana o barraca feta amb pedra seca.

Carboneres a la zona del Matagalls: En el marc de les prospeccions es recorregueren també zones ocupades per fagedes en les quals es localitzaren restes de places carboneres²⁴⁶. Se'n documentaren algunes i se'n prengueren mostres pensant en possibles futurs estudis antracològics que de moment no s'han concretat. A nivell arqueològic, aquestes places es defineixen per la presència de petits replans artificials formats per terra barrejada amb molts fragments de carbó (fig. 105). Es divideixen entre aquelles en que es veuen les restes d'un mur de pedra seca que delimita la plaça carbonera, els que es mostren com a simples talussos i els que estan pràcticament arrasats i només es veuen restes de nivells formats per fragments de carbó a la vora del camí. A nivell cronològic pensem que en la major part dels casos són força recents -com a mínim el seu darrer ús-, ja que l'activitat està àmpliament documentada fins a mitjans del segle XX²⁴⁷ i es troben en zones de fort pendent que en dificultaria la conservació a llarg termini.

Figura 105: Detall de dues carboneres.

6.1.1. Característiques generals

Completem aquest apartat amb una revisió de les dades recollides als sectors supraforestals del massís del Montseny. A través del treball de camp es varen documentar 113 restes d'estructures antròpiques potencials

246 A nivell general les dividirem en dos sectors: El del *Torrent de la Font del Matagalls* (L. 395) per les situades cap a la vessant nord-oest i el de la *Fageda sobre el coll de Sant Marçal* (L. 389) per les situades a la vessant sud-est).

247 Salvador Llobet (Llobet 1990) constatà que durant la postguerra hi hagué fins i tot un augment de la producció.

que complementen les que ja es coneixien a través dels diversos inventaris. Els 6 sondeigs practicats en la 2ª fase de la recerca han permès complementar el coneixement superficial d'aquestes estructures.

Un primer cop d'ull sobre aquesta diversitat d'estructures permet començar a definir diversos contextos arqueològics relacionats amb els diferents paisatges:

Així doncs, a les zones ocupades per la fageda es troben principalment estructures relacionades directament amb l'explotació del bosc com són carboneres i cabanes.

En àrees on afloren parets rocoses hem localitzat cavitats que presenten traces d'una possible presència antròpica que caldria confirmar a través de futures intervencions arqueològiques d'excavació.

A les zones més altes, ocupades per prats, trobem sobretot petites acumulacions de blocs de pedra en forma de túmuls amb un diàmetre que pot anar d'1 a 5 metres. És un tipus de resta que en aquesta zona ha estat documentada anteriorment com a "Clapers" o "Clopers", fruit d'apilaments per afavorir les pastures (Rueda i Tura 2002, p. 115); i també com a restes de cabanes. Sovint apareixen en grup, esdevenint concentracions que entenem que podrien estar definint espais ramaders. Presenten moltes dificultats d'interpretació arqueològica: ja sigui a l'hora de confirmar el seu origen antròpic, com la definició del tipus d'estructura al qual podrien pertànyer. En molts casos, l'absència de sedimentació fa impossible un estudi més aprofundit de cara al futur. No obstant això, és una tipologia que hem volgut recollir en el nostre treball, tenint en compte el fet que formen part d'aquests paisatges del Montseny i completa la visió general sobre els mateixos.

Un altre tipus d'estructures que hem localitzat en les zones de prat i matoll, són les que s'haurien de vincular a l'acumulació i comerç de la neu i el gel. Es troben molt ben documentades (López 1992; Oliver *et al.* 2005; Font *et al.* 2005; Dantí *et al.* 2007) i representen una explotació específica que tingué un fort desenvolupament en època moderna (segles XVI-XVIII).

A la zona del Pla de La Calma, trobem alguns elements que no es documenten al sector de Matagalls: En primer lloc, destaca la presència de monuments de caràcter megalític com la coneguda Estela de la Calma (Moya *et al.*, 2010). Així mateix, a la part superior del Turó de la Torre hi ha dues grans lloses, envoltades d'una acumulació de blocs amb forma de túmul, que haurien estat igualment documentades com a monument megalític²⁴⁸. En la carta arqueològica del Vallès Oriental es mencionen troballes de restes de sílex en altres zones del pla de La Calma. S'han localitzat també tancats formats per murs de pedra seca que delimiten un espai concret. Segurament es tractaria de corrals descoberts de no grans dimensions. D'altra banda, es posa de manifest l'impacte d'activitats agrícoles vinculades a un poblament de caràcter permanent²⁴⁹ i que es caracteritza, entre altres elements, per l'existència de zones ocupades per feixes de conreu.

248 Segons la notícia oral que ens donà el propietari del terreny hauria estat documentat com a restes d'una possible cista. De tota manera no apareix ni a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya ni a cap altre inventari. Només n'hem trobat una altra referència (Pladevall 1998, 35): Segons el comentari d'un antic rector del Brull (Mn. Josep Coma), al Turó de la Torre hi havia un menhir que havia estat tombat per uns buscadors de tresors als quals una "bruixa o endevinatora" havia indicat que hi trobarien or enterrat. L'anècdota reflecteix les llegendes que solen envoltar aquests elements, però el cert és que presenta signes d'haver estat destruït i espoliat.

249 Aquest es vehicularia en època moderna mitjançant la presència de corrals/ masoveries i dels grans masos que es troben a una cota una mica més baixa (Llobet 1990) molts dels quals tindrien un origen medieval (Oliver 2003; Pladevall 1998).

En quant a les estructures d'hàbitat, veiem una major presència de restes que es podrien definir com a cabanes. A més de les recollides en els diversos inventaris, s'han documentat algunes acumulacions amb forma de túmuls, les característiques de les quals també permeten definir-les com a hàbitats temporals. En aquests casos són visibles les restes de les possibles bases dels murs. Es tractaria de construccions senzilles en pedra seca de forma més o menys ovalada.

Es troben igualment restes més complexes. Es tracta de construccions en pedra seca formades per murs de d'amplada notable. Presenten unes dimensions superiors a les cabanes descrites anteriorment, amb la definició de diversos espais al seu interior.

Des del punt de vista cronològic, s'han constatat les problemàtiques que s'intuïen al plantejar el projecte. L'element més significatiu de cara als objectius de l'estudi és l'absència d'indicadors cronològics en superfície. En aquest sentit, només el material ben contextualitzat estratigràficament i que permeti la seva datació (fragments de carbó o ceràmica quan apareix) pot oferir dades més o menys fiables sobre la cronologia de les estructures. En aquest sentit, la mostra representativa de la totalitat dels elements sondejats és encara massa reduïda com per poder extreure conclusions de tipus general. Tot i així, es poden destacar alguns aspectes:

En primer lloc, al Pla de La Calma s'observen diversos elements prehistòrics que evidencien una presència humana en aquestes zones del massís que remunta a etapes vinculades amb el megalitisme. La datació del s. X ane obtinguda en un nivell natural, amb presència important de fragments de carbó -possible indicador d'antropització-, demostra la conservació d'una sedimentació molt antiga, que en un futur podria servir per a estudiar el paper que les comunitats prehistòriques (i potser d'èpoques posteriors) varen jugar en la configuració del paisatge de les àrees més altes del Montseny.

En segon lloc, la major part d'elements que conformen el registre arqueològic reflecteixen el fort impacte de la fase moderna²⁵⁰ sobre aquests paisatges que es posa de manifest en una gran varietat d'activitats econòmiques practicades i en un registre arqueològic molt variat.

Finalment, els sondejos han permès identificar estructures amb un origen pre-modern, fet que indicaria l'existència d'una activitat humana precedent a aquesta darrera fase moderna. La documentació d'una cabana de la baixa edat mitjana, localitzada prop del cim del Matagalls, així com la possibilitat que la feixa de conreu de la zona de El Parany hagués estat construïda el segle XVI, permeten apuntar el fet que determinades àrees eren ja explotades en períodes anteriors als segles XVIII i XIX. Altres exemples menys coneguts podrien ser estructures en pedra seca com La Bruguera (L. 413) o Can Figuera (L. 54), les quals podrien tractar-se d'establiments de caràcter més permanent (tipus corral o mas) abandonats abans de la fase moderna/contemporània. D'aquesta activitat pre-moderna n'ha quedat un registre arqueològic que actualment veiem amagat entre una sèrie d'estructures que d'entrada hem de considerar "atemporals", però l'estudi arqueològic de les quals pot ajudar a analitzar-ne la dinàmica cronològica.

250 Identifiquem així el període corresponent als segles XVIII-XIX i fins a mitjans s. XX.

6.2. Arqueologia d'un paisatge agrícola del peu del massís (sector de Samalús)

En aquest sector es comptava amb una experiència prèvia de treball de camp, en que es realitzaren prospeccions intensives i extensives, en el marc del projecte dirigit per la investigadora del GIAP-ICAC, Marta Flórez²⁵¹. Durant aquests treballs es constatà el potencial arqueològic d'aquesta àrea, especialment per poder estudiar les dinàmiques a llarga durada. Dins el context vallesà, és un dels pocs sectors on el paisatge d'origen preindustrial encara no ha estat del tot destruït per l'expansió urbanística de la comarca.

Així doncs, vam plantejar el treball en aquesta àrea (fig. 106) com una ampliació del coneixement d'aquesta realitat arqueològica, partint del treball ja fet i procurant aprofundir en aspectes concrets: un d'aquests aspectes és el de la dinàmica del poblament. En aquest sentit es tractava d'intentar caracteritzar millor els jaciments ja coneguts, però en els quals s'han realitzat escassos treballs arqueològics o la informació que teníem era poc clara. En segon lloc es volia fer una aproximació a l'origen històric dels paisatges agraris i la seva dinàmica i, finalment, als espais forestals que veiem actualment, per intentar caracteritzar els vestigis arqueològics que es poden trobar en aquests sectors.

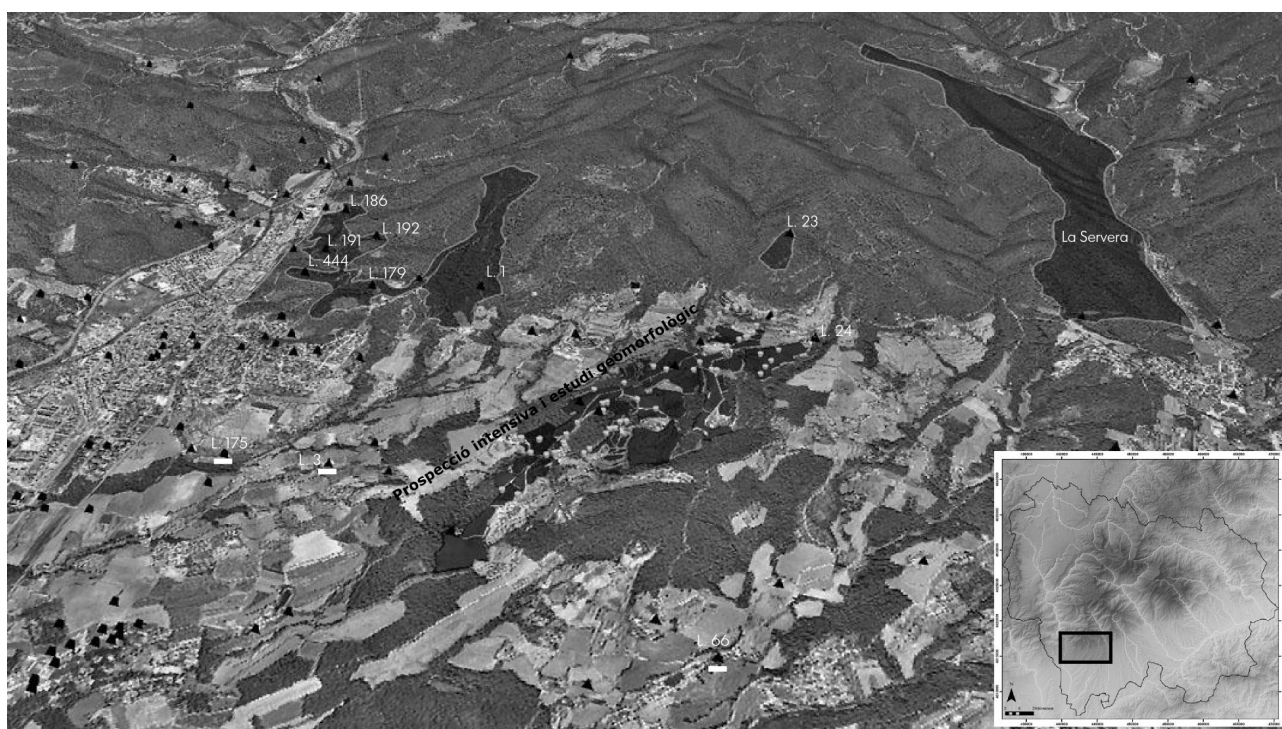

Figura 106: Situació de l'àrea d'estudi i dels diversos sectors de prospecció extensiva i intensiva. S'hi han representat també els elements recollits a la BDM, senyalant aquells llocs objecte de la prospecció extensiva.

Els treballs arqueològics s'han fet paral·lelament a un estudi geomorfològic d'una àrea concreta²⁵². En aquest

251 Els resultats detallats d'aquestes intervencions es troben en la tesi doctoral d'aquesta autora (Flórez 2011, 193-240)

252 Aquest treball ha estat realitzat conjuntament amb la investigadora Meritxell Lladó sota la direcció del Dr. Josep Maria Palet (ICAC) i

apartat presentem fonamentalment els resultats de les campanyes que vam dirigir el 2010 i 2011. Són, però, resultats que formen part d'un estudi integrat i que per tant no es poden entendre fora del seu conjunt. Farem referència doncs als estudis de Marta Flórez tot i que ens remetem als treballs d'aquesta autora per a un major detall sobre a la seva metodologia, resultats i interpretació; així com als treballs de caràcter sintètic que hem elaborat conjuntament (Garcia *et al.* 2012). Presentarem primer els resultats de les campanyes de prospecció del 2010; després descriurem breument els resultats de les prospeccions intensives dirigides per Marta Flórez en aquesta àrea; descriurem a continuació els sondeigs de diagnosi fets durant la campanya de 2011; i finalment presentarem els resultats de l'estudi geomorfològic.

6.2.1. Dinàmica d'assentaments

Ca l'Oliveró II (L. 186):

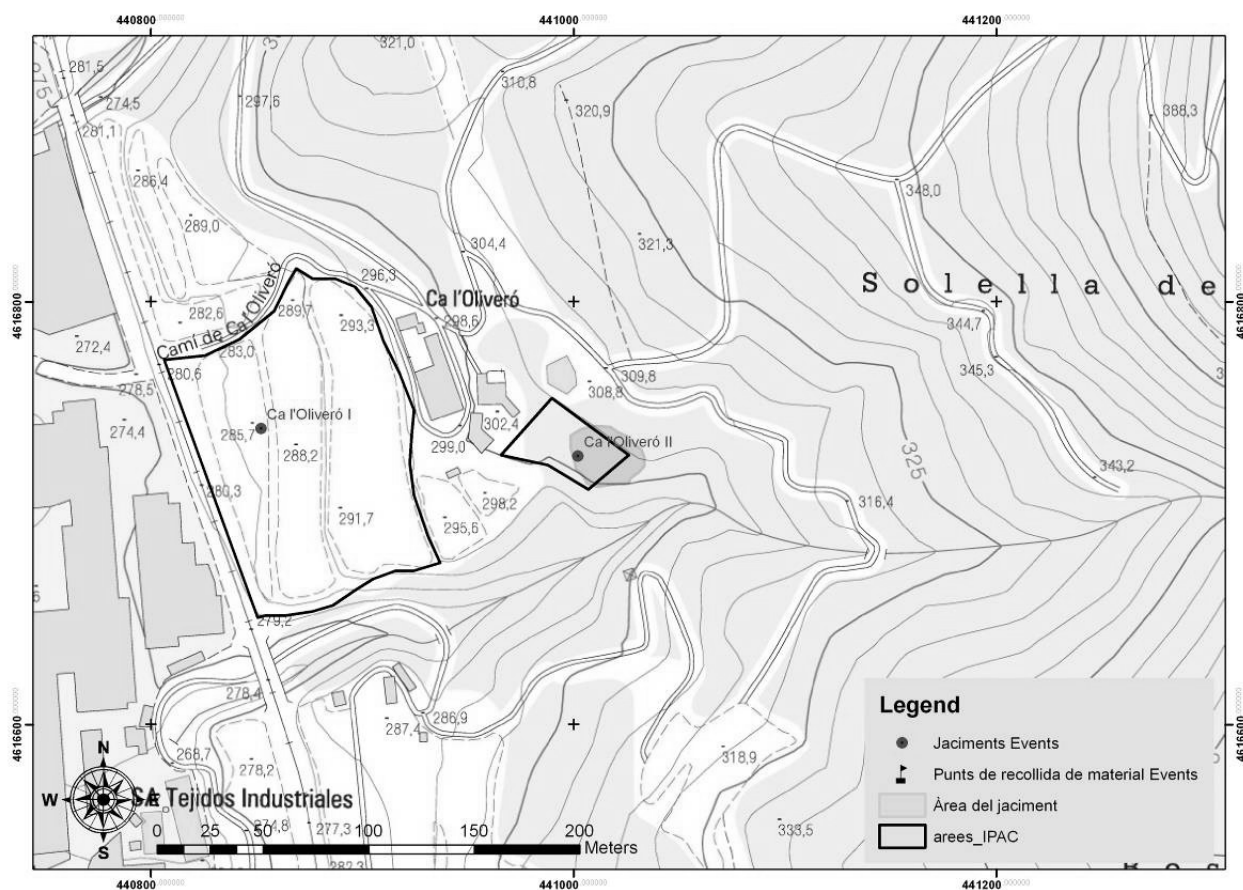

Figura 107: Situació de les troballes fetes durant la campanya del 2010 sobre el mapa topogràfic escala 1:5000 de l'ICC.

La situació (fig. 107) i estat de conservació (fig. 108) de les restes es correspon a la descripció de la fitxa de l'IPAC. Són les restes d'un forn de graella situat al costat d'un forn de rajols d'època moderna o contemporània. El forn antic es troba ben colmatat, sobretot per restes provinents de l'ús i abandonament del

del Dr. Santiago Giralte (ICTJA-CSIC).

forn més modern. A l'entorn es troben forces restes ceràmiques associades al forn modern, però no en vam poder identificar d'antigues.

Figura 108: Imatge del possible forn antic.

Començament del Torrent de Ca l'Oliveró/ Torrent de Ca l'Oliveró (L. 192) i Olivar de Can Morell/ Part alta del torrent de Ferrans (L. 191):

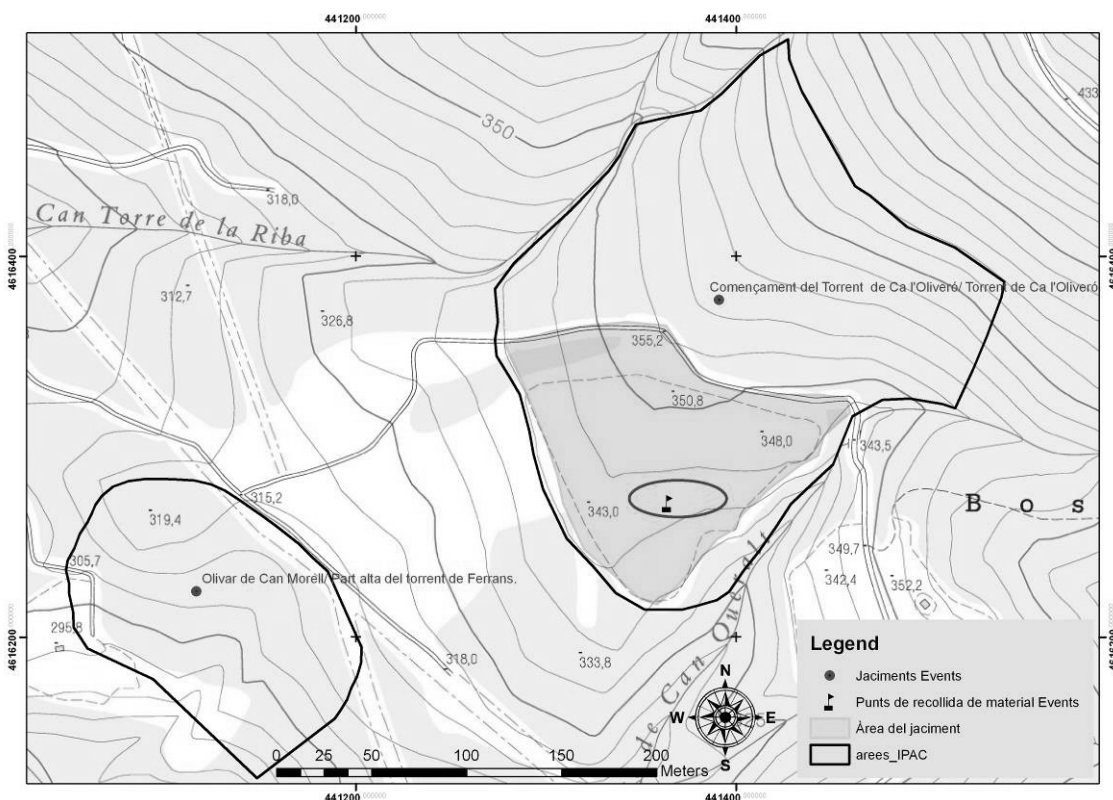

Figura 109: Situació de les restes localitzades en la campanya de 2010 sobre el mapa escala 1:5000 de l'ICC. El cercle representa el sector de major concentració de material ceràmic constructiu i de taula

Aquests dos jaciments es situarien segons l'IPAC a la vessant entre el torrent de Can Queral²⁵³ i el torrent de

²⁵³ Aquest torrent també era anomenat Torrent de Ferran o Ferrans, i amb aquest topònim apareix a la cartografia antiga (p. ex. Mapa

Can Torra de la Riba (fig. 109). És una àrea que havia estat ocupada per feixes avui cobertes per bosc. Algunes encara es cultiven. Els anys 40 Josep Maurí feu les primeres troballes a la zona. Els anys 70 els dos jaciments foren prospectats per membres de l'Àrea d'Arqueologia del Museu de Granollers. La notícia fou incorporada a la carta arqueològica els anys 90 i revisada el 2008 en el marc de la revisió del Pla Especial de Protecció del Patrimoni del municipi de La Garriga.

Malgrat tot, és possible que l'acumulació de notícies hagi generat una certa confusió a l'IPAC en quan a la ubicació de les restes documentades en cada ocasió. Nosaltres només hem localitzat restes a l'àrea assenyalada com "Torrent de Ca l'Oliveró" a l'IPAC, però es tracta d'una denominació errònia, ja que el Torrent de Ca l'Oliveró es troba més al nord²⁵⁴. En canvi ha donat resultat negatiu l'àrea de "Olivar de Can Morell/ Part alta del Torrent de Ferrans". En aquest cas, tant la denominació "Part Alta del Torrent de Ferrans" com les notícies històriques (Maurí 1949, 12; Estrada 1990, 12) fan pensar que es podrien referir realment al punt que l'IPAC anomena "Torrent de Ca l'Oliveró". La doble denominació podria ser degut a 2 zones de troballes²⁵⁵ o a que en realitat el jaciment "Olivar de Can Morell" s'hauria de situar al lloc del "Torrent de Ca l'Oliveró".

Les notícies antigues referents a la zona del torrent de Ferrans inclouen restes de paviments, *tegulae* i *dolia* (Maurí 1949, 12) i un ampli ventall de classes ceràmiques²⁵⁶. L'última revisió només menciona que "la troballa de material ceràmic és abundant" i que havien aparegut bases de "dolum" *in situ* durant les tasques de conreu.

La zona on es localitzen els materials localitzats el 2010 es troba ocupada per un camp d'oliveres voltat d'una àrea boscosa. Presenta una pendent suau amb feixes, algunes construïdes mitjançant marges de pedra seca (la majoria cap a la part més alta) i altres amb l'aspecte de talussos. Cap al centre del camp hi ha una barraca de vinya (fig. 110).

Des del camí que dona la volta als camps d'oliveres per la part superior, fins a l'alçada de la barraca, apareixen fragments dispersos, sobretot de material constructiu i també de ceràmica "comuna", "grollera" i algun possible fragment d'àmfora. Per sota de la barraca, al 2n marge que hi ha sota d'aquesta, apareix una concentració de ceràmica de cuina, fina (TS Itàlica), àmfora i material constructiu (solera de forn, vores de tègula, 1 possible fragment d'*opus signinum*, *dòlium*). A mesura que es baixa als següents marges les troballes de material es fan cada cop més esporàdiques.

El conjunt de materials localitzats el 2010 (Taula 4) es situarien en un context de canvi d'era. Per les classes

del CEC de 1924 o al del projecte de ferrocarril de 1856).

254 La lectura de les notícies històriques sobre aquest jaciment (Estrada 1990, 11) permet copsar que les troballes es feren cap a l'àrea on s'ubica el jaciment anomenat Ca l'Oliveró I (L. 185)

255 Els redactors de la fitxa de l'IPAC asseguren que el 2008 s'hi varen localitzar restes de ceràmica antiga. També cal senyalar la proximitat d'aquesta zona amb el jaciment conegut com "Can Torra de la Riba/ Font de la Unió" (L. 196) que es situa a la part més baixa d'aquesta vessant.

256 En concret cita: "material ibero-romà (Campaniana "B", gris prima, ibèrica grollera, ibèrica fina, àmfora de pasta volcànica, nansa d'àmfora greco-italiota), "dolum" (un o dos fragments a la caseta), "tegulae" (no moltes i, encara, a la caseta), escòria de ferro; material romà imperial (sigillata sud-gal·lica, sigillata hispànica (pasta fosca), mola de lava (fragment), grollera bicolor tardana, grollera amb pòsit vidriat a l'interior, petximes (pecten, cloïsa), sílex (àgata)" (Estrada 1990, 12).

identificades (TS Itàlica, comuna itàlica i àmfora tarraconense) es situaria entre el s. I ane i el s. I ne, sense major precisió. Aquesta cronologia és coherent amb els materials mencionats per Josep Estrada, tot i que en el seu cas caldria allargar la cronologia fins com a mínim el s. II ne.

Resum del material: LIEP: 192 Jaciment: Començament del Torrent de Ca l'Oliveró/

	Classe:	Producció:	Forma:	Tipus:	Class.	Nº Frag.	Observacions:
SLG10.extensives.							
1	Imbrex	Indeterminada				2	
2	Tegula	Indeterminada				13	Altres: Aletes.
3	Opus signinum	Indeterminada				1	Fragment, possiblement de tègula, amb restes de morter de calç.
4	Indeterminada	Indeterminada				23	Fragment de tègula o ímbrex massa degradats per a ser identificats.
5	Àmfora	Indeterminada				3	Presenten fragments de ceràmica de desgreixant.
6	Àmfora	Indeterminada				3	Desgreixant blanc de mida força gruixuda
7	Àmfora	Indeterminada				4	Sense desgreixant visible.
8	Àmfora	Tarraconense				2	
9	Comuna oxidada	Itàlica				1	
10	Comuna oxidada	Ibèrica				6	
11	Comuna oxidada	Indeterminada				3	Pasta de color beix.
12	Comuna oxidada	Indeterminada				16	Pastes variades.
13	Comuna oxidada	Indeterminada	Bol			1	Llavi engruixit a l'interior.
14	Grollera oxidada	Indeterminada				5	
15	Grollera reduïda	Indeterminada				2	
16	Grollera reduïda	Indeterminada	Olla			1	
17	Parets Fines	Indeterminada				2	
18	T.S. Itàlica	Itàlica	Plat			1	
19	Dolium	Indeterminada				1	
20	Solera de forn	Indeterminada				1	
21	Solera de forn	Indeterminada				1	

Taula 4: Inventari dels materials localitzats en la prospecció.

Tot i que no s'han trobat restes d'estructures *in situ*, els materials correspondrien a algun tipus d'establiment rural on es realitzen funcions d'emmagatzematge de productes agrícoles (*dolia*) i de transformació²⁵⁷ (forns). Abunden els fragments de ceràmica de cuina, mentre que la ceràmica fina és testimonial. Hauria estat afectat per la construcció de les feixes que ocupen tota la vessant. Aquestes mateixes feixes retenen el sediment on hi ha el material antic, però desconeixem si també s'hi conserven restes d'estructures.

257 Si ajuntem els materials documentats els anys 90 (Estrada 1990, 12) hem de parlar també de molins i indicis d'activitat metal·lúrgica, que es podria relacionar amb les parets de forn que vam trobar el 2010.

Figura 110: Aspecte de l'àrea on ha aparegut el materl (L. 192). A baix a l'esquerra imatges de restes de material constructiu: fragment de ceràmica barrejada amb morter de calc i possible fragment de solera de forn.

La Muntanyeta (L. 444):

És un jaciment del qual no es tenen referències històriques i que tampoc apareix a la carta arqueològica. Es trobaria a la part superior del turó anomenat La Muntanyeta, al sud del torrent de Can Queralt o de Ferrans.

Tota la vessant sembla ocupada per restes de marges fets en pedra seca que arribarien fins a la part superior del turó, un d'ells envolta tota la cota superior pel costat S. Aquests són força estrets i segurament es tracti de marges de vinya. Integrada en el marge superior hi ha una estructura quadrangular feta amb pedra seca, podria ser la resta d'una barraca de vinya o potser tindria relació amb l'altre topònim del lloc "els parapets", denominació que fa pensar que potser en algun moment s'hagués fortificat.

En una visita a la zona, un estudiant d'arqueologia localitzà fragments de ceràmica a l'entorn del punt més alt. Els fragments foren dipositats al Museu Etnològic del Montseny - La Gabella d'Arbúcies²⁵⁸. El material el formava ceràmica oxidada -que segons els responsables del museu es podria tractar de material d'època iberorromana (fragments d'àmfora)- i reduïda (de tipus indeterminat).

En la visita feta en el marc de la campanya de prospeccions del 2010 no es van poder localitzar més fragments de material en superfície. De moment s'ha de considerar una troballa molt puntual de ceràmica en superfície.

258 Agraïm especialment a Josep Lluís Ódena, autor de la troballa, haver-nos donat la notícia d'aquest possible jaciment i haver-nos acompanyat a l'indret.

Vinyes de Can Poi (L. 179):

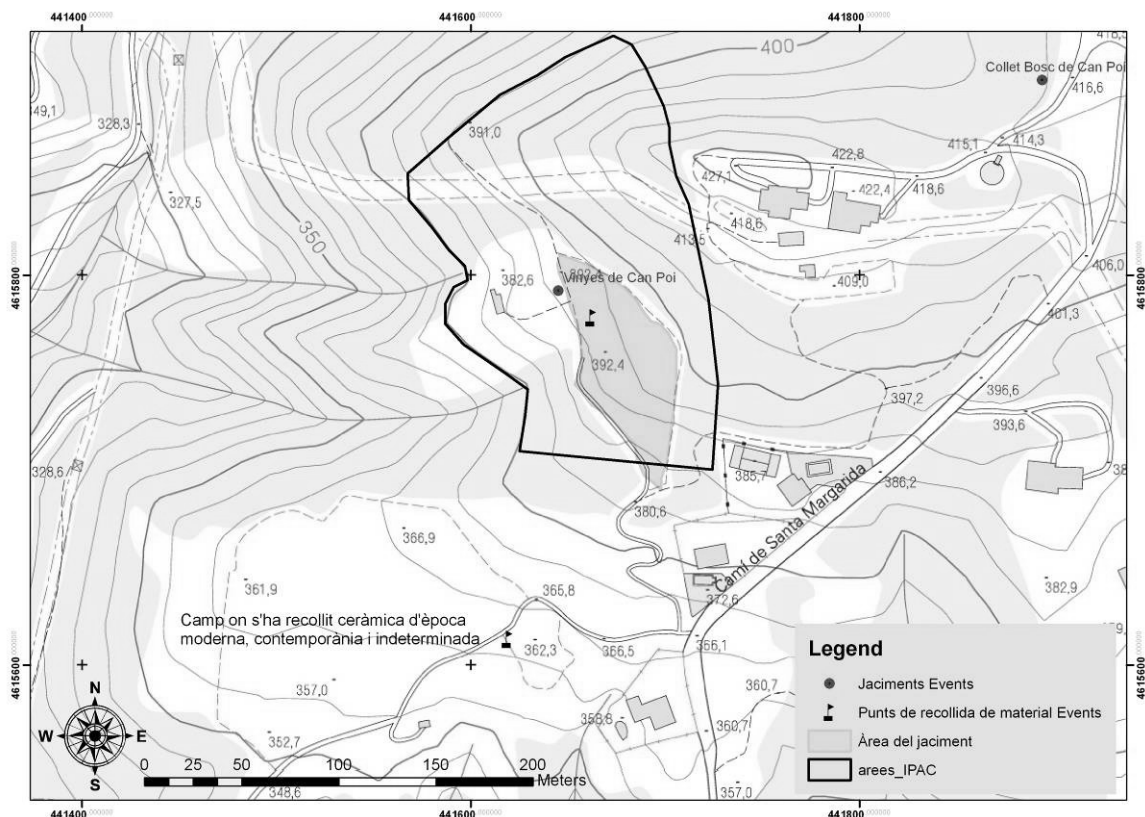

Figura 111: Situació de les troballes fetes durant la campanya del 2010 sobre el mapa topogràfic escala 1:5000 de l'ICC.

En l'àrea senyalada a la cartografia que acompanya la fitxa de l'IPAC (fig. 111), hi ha unes feixes on encara es cultiva vinya i olivera (fig. 112). En aquestes feixes s'han trobat alguns fragments ceràmics. L'entorn apareix ocupat per bosc, on la visibilitat és molt dolenta i no hi ha restes de ceràmica ni d'estructures, exceptuant restes dels marges de les feixes que ocupaven tot aquest sector.

Els pocs fragments, tots ells informes, localitzats en superfície (Taula 5) corresponen a ceràmica comuna oxidada ibèrica (1 sol fragment), ceràmica comuna oxidada de producció indeterminada (1 sol fragment) i ceràmica comuna grollera de producció indeterminada (3 fragments).

Resum del material: LIEP: 179 Jaciment: Vinyes de Can Poi

Classe:	Producció:	Forma:	Típus:	Class.	Nº Frag.	Observacions:
SLG10.extensives.						
22	Grollera oxidada	Indeterminada			3	
23	Comuna oxidada	Ibèrica			1	
24	Comuna oxidada	Indeterminada			1	Podria ser una àmfora i presenta la superfície recremada.

Taula 5: Inventari dels materials localitzats en la prospecció.

Dins de l'àrea de dispersió del jaciment s'hi podrien incloure els camps d'oliveres situats més avall, on també

s'hi localitza ceràmica i a on corresponien les coordenades del jaciment abans de la darrera revisió de la carta. Entre la ceràmica que es troba en aquest punt, però, no hi ha cap fragment clarament antic. Si en canvi alguns d'època moderna (vidrada i maons) i fragments de ceràmica grollera oxidada i reduïda, així com material constructiu d'època indeterminada.

Es tracte de troballes superficials aïllades, no seria descartable que els fragments trobats aquí poguessin venir de la part superior del turó que hi ha just per sobre i que actualment es troba ocupat per un xalet (en aquesta zona és on està documentat el jaciment prehistòric "Collet de Can Poi").

Figura 112: Camp on s'ha localitzat el material.

Font dels Monjos (L. 1):

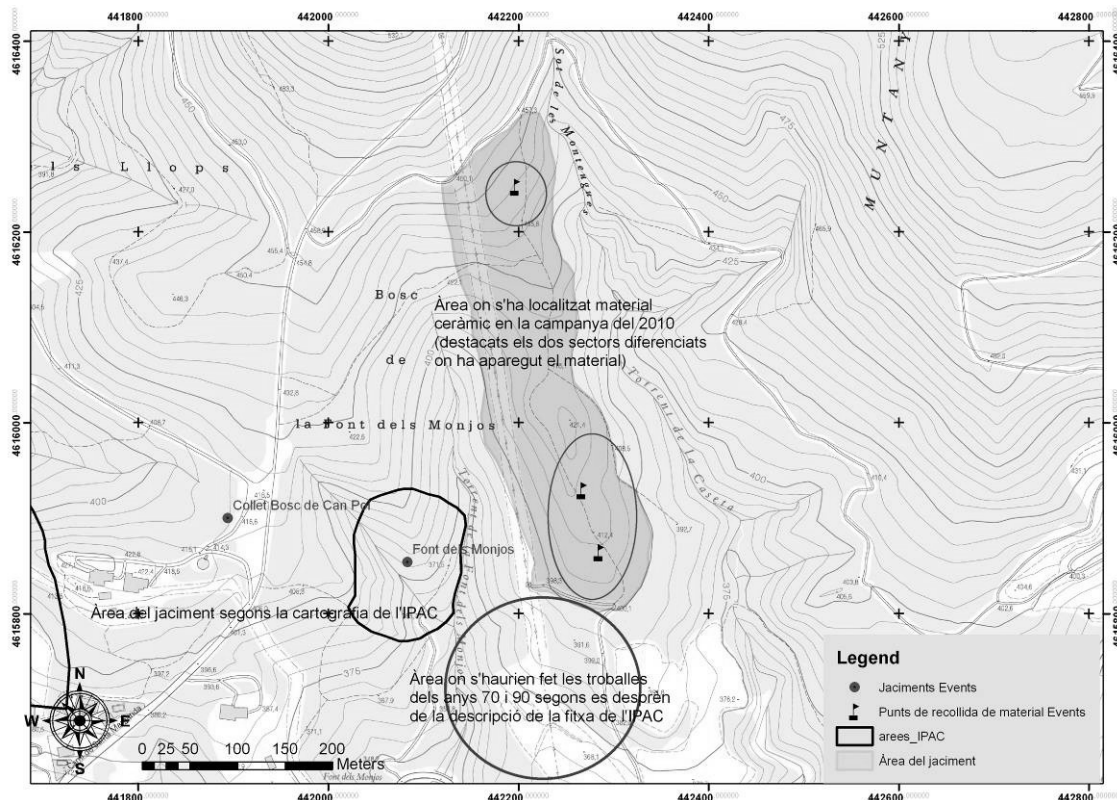

Figura 113: Situació de les restes localitzades sobre el mapa topogràfic escala 1:5000 de l'ICC

Aquest jaciment es coneixia des d'almenys els anys 70, quan membres de l'àrea d'arqueologia del museu de Granollers recolliren material arqueològic associat a murs de pedra seca. Aquesta informació fou incorporada a la carta arqueològica a inicis dels 90 i revisada l'any 2006 en el marc dels treballs associats a la revisió del PGOU del municipi. En aquesta darrera revisió no es va poder identificar amb certesa el lloc exacte on s'ubicaria el jaciment localitzat els anys 70.

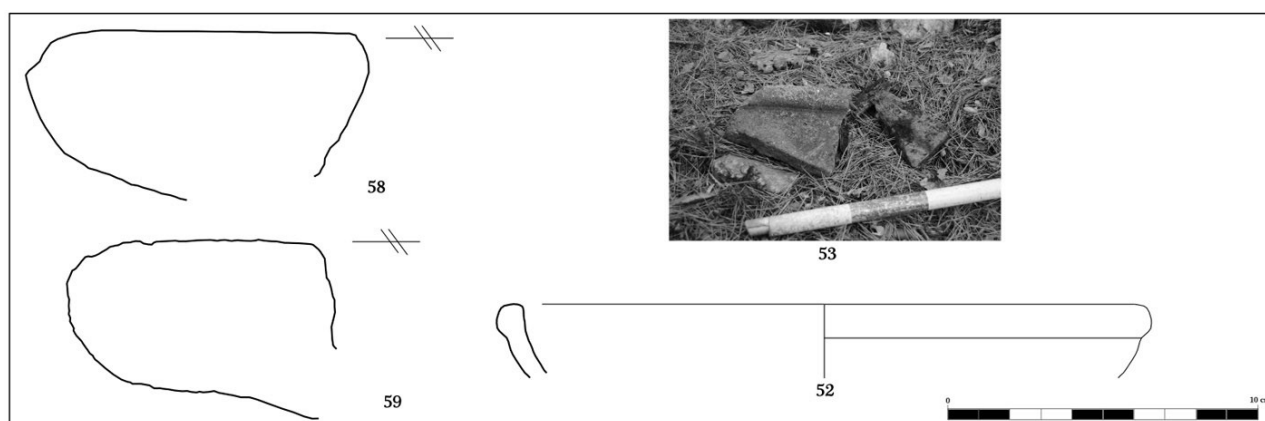
De fet, vam observar que la zona senyalada en el mapa de la fitxa de l'IPAC no corresponia a la descripció de l'accés al lloc que donava la mateixa fitxa. El 2010 es va recórrer tota la zona a l'entorn del torrent de la Font dels Monjos, incloent l'àrea senyalada en el mapa, i la descrita en la fitxa (fig. 113).

Es van localitzar materials d'època antiga al llarg del camí que circula per una petita serra entre el Torrent de la Font dels Monjos (O) i el Sot de les Monteugues/ Torrent de La Caseta (E). El lloc, però, no coincideix exactament ni amb el dibuixat al mapa ni amb el de la descripció que donaren un resultat negatiu²⁵⁹.

Resum del material: LIEP: 1 Jaciment: Font dels Monjos

SLG10.extensives.

	Categoria:	Classe:	Producció:	Forma:	Tipus:	Classificació:	Observacions:	Fragments:
47	Altres	Dolium	Indeterminada					4
48	Altres		Indeterminada				Fragment de quars, potser tallat.	1
49	Àmfora	Àmfora	Púnica					1
50	Comuna	Comuna oxidada	Ibèrica					2
51	Comuna	Comuna oxidada	Indeterminada					2
52	Comuna	Comuna oxidada	Indeterminada	Bol			Llavi engruixit a l'exterior.	1
53	Altres	Tegula	Indeterminada				Fragment d'aleta.	2
54	Altres	Imbrex	Indeterminada					3
55	Altres	Indeterminada	Indeterminada				Fragments inidentificables.	2
56	Àmfora	Àmfora	Indeterminada					1
57	Altres	Tegula	Indeterminada				Dues aletes no recollides.	7
58	Altres	Dolium	Indeterminada					1
59	Altres	Dolium	Indeterminada					1

Taula 6: Inventari dels materials localitzats en la prospecció.

259 Com s'aprecia al mapa (fig. 113), el sector marcat a la cartografia de l'IPAC es troba a la vessant oest del torrent, mentre que les troballes del 2010 i l'àrea descrita a la fitxa són a l'est i molt properes entre elles. Creiem doncs que la descripció és més acurada que no pas la cartografia on hi podria haver hagut algun problema a l'hora de situar les coordenades. Tot i no haver-se trobat material al punt exacte descrit en la fitxa, podria tractar-se d'un fet circumstancial -la visibilitat en prospecció és molt baixa- i podria incloure's dins de l'àrea de dispersió del jaciment.

En concret s'ha localitzat ceràmica en superfície, concentrada en 3 punts diferents al llarg del camí carener (Taula 6). En el situat més al nord, molt a la vora de l'encreuament amb una pista forestal, s'han localitzat el que podrien ser fragments de grans contenidors (tipus *dolium*). Cap al centre de la carena, on es forma un petit turonet, s'han localitzat, entre blocs de pedra, vores de *dolium* i aletes de *tégula* (fig. 114). Una mica més avall d'aquest punt en direcció sud, trobem a la vora del camí una fossa allargada que podria ser part de la traça d'un camí més antic. En aquesta alçada apareixen al camí diversos fragments de ceràmica. Es tracte sobretot de ceràmica comuna oxidada de tipus indeterminat, així com de fragments indeterminats de material constructiu. S'han pogut identificar, però, un fragment d'àmfora de producció nord-africana (púnica) i 2 fragments de ceràmica ibèrica.

Tota la zona es troba coberta per un bosc de pi i alzina que fa que la visibilitat sigui pràcticament nul·la. S'aprecia que l'àrea havia estat ocupada per feixes de vinya i apareixen nombrosos marges construïts mitjançant pedra seca.

El material ceràmic podria correspondre a un establiment d'època antiga de caràcter agrícola que ocuparia un o més punts de la part superior de la carena. Les restes s'haurien vist afectades per la construcció d'un espai agrari en forma de feixes de conreu. De tota manera l'escassa visibilitat de l'àrea a causa del bosc n'impedeix una visió més aprofundida.

A nivell cronològic, la major concreció la dona la notícia d'un fragment de ceràmica campaniana (no se'n indica la classe) trobat els anys 70. Va acompanyat de ceràmica ibèrica i àmfora púnica que podrien indicar un període més antic. De tota manera, l'associació a material típic d'època romana com són les *dolia* i *tegulae* fa que situem el jaciment dins una cronologia de segle II o I a.n.e, sense més precisió. En qualsevol cas no sembla que tingui continuïtat en el període de l'alt imperi.

Puig Castell (L. 23):

Aquest jaciment havia estat documentat per Josep Estrada a mitjans dels anys 50 (Estrada 1955; *Fitxer arqueològic*) i la notícia incorporada a la carta arqueològica els anys 80 i 90. Es mencionava la presència de "acumulacions de pedra" associades a material ibèric a la part superior del turó de Puig Castell. El 2006, en el context de revisió de PGOU del municipi de Cànoves i Samalús, es constatà la presència de restes d'una possible muralla que es trobava força ben conservada. En la campanya de 2010 es va plantejar fer una prospecció intensiva del turó, intentant identificar les estructures conservades i delimitar de forma aproximada les dimensions de l'assentament. Es va recollir la ceràmica superficial per intentar aproximar-nos a la cronologia. També es volia considerar la possibilitat de realitzar-hi un sondeig durant la campanya de 2011²⁶⁰.

Les restes es situen cap a la part superior d'un turó en forma de península allargada entre el Torrent de Can

²⁶⁰ Aquest finalment no es va realitzar ja que el 2011 el jaciment va despertar l'interès d'un grup d'investigadors que tenien la intenció de portar-hi a terme un projecte de llarga durada. Així doncs, el 2011 i 2012 el jaciment ha estat objecte de campanyes programades d'excavació. És de preveure que els propers anys augmentarà de forma considerable el seu coneixement. Les dades que aportem aquí s'han de considerar tan sols com una primera aproximació.

Genís (O) i el Sot de la Font de Can Torrents (E). El turó, un dels darrers contraforts del Massís del Montseny i sobresurt damunt el pla del Vallès, al punt de falla entre el massís i la plana, de manera que té molt bona visibilitat.

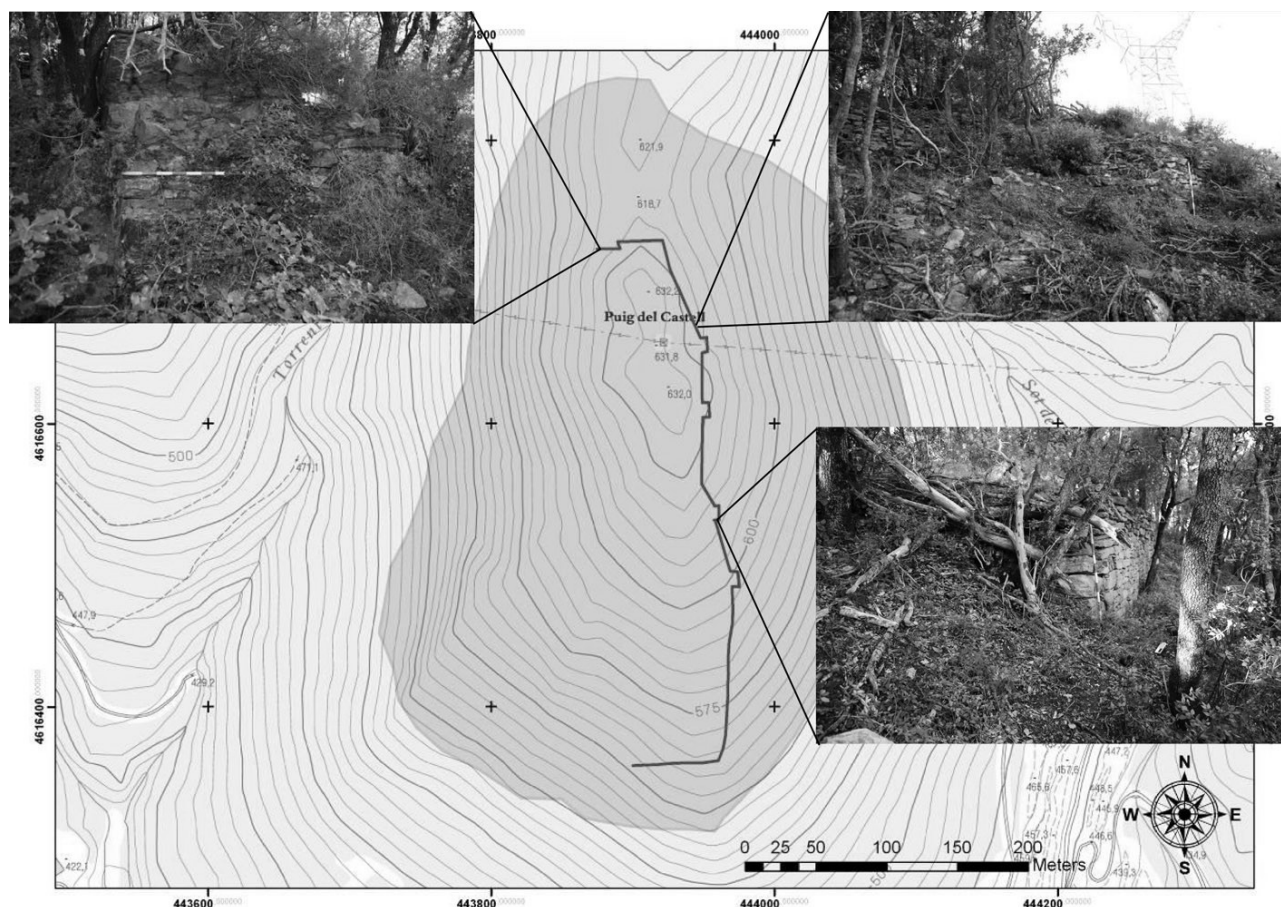

Figura 114: Situació del jaciment de Puig Castell sobre el mapa a escala 1:5000 de l'ICC i imatges de diversos punts de la possible cinta muraria. La línia representa un croquis de les estructures que formarien la muralla. Ha estat elaborat mitjançant els punts recollits amb el GPS de mà i anotacions preses sobre el terreny, de manera que no té valor topogràfic, però sí que ajuda a fer-se una idea aproximativa de les dimensions màximes que podria haver tingut l'espai tancat pel mur.

Les estructures es troben sobretot a la part superior del turó, també en alguns punts de la vessant SE es veuen murs de pedra seca que podrien ser marges de pedra. De tota manera, almenys des de les èpoques més recents, el turó hauria estat ocupat per bosc, explotat en forma de carboneig, tal i com indica la presència de restes de com a mínim una plaça carbonera.

Pel que fa a les estructures antigues, la més evident és la resta d'una cinta muraria de la qual es conserven traces a l'est, al nord i al sud (fig. 114). L'àrea més ben conservada és cap al NE. La vessant oest del turó és molt més escarpada, amb cingles que delimiten la part superior del turó en diversos punts. Vora aquests cingles hem localitzat restes d'enderroc que podrien indicar que el jaciment s'estenia segurament fins aquest punt. En tot cas és molt difícil identificar les restes de la muralla en aquest sector. A més cal afegir que cap al SO les feixes de conreu arribaven fins a tocar la muralla i podria ser que fins i tot s'hagués desmuntat algun

sector per a la construcció dels marges de pedra seca. En conjunt, el poblat ocuparia una àrea rectangular amb una llargada (N-S) que podria arribar als 345 m. L'amplada és més difícil de precisar, però en qualsevol cas seria més estret cap al N (on hem pogut documentar uns 50 m de mur) i s'aniria ampliant cap al sud (fins a l'enderroc proper al cingle hi hauria uns 180 m). En total l'àrea potencial és de més de 4 hectàrees, tot i que no sabem del cert si la muralla tancava tota aquest espai o només una part. En qualsevol cas, els càlculs més conservadors -considerant només allà on trobem els trams més ben conservats i on s'ha trobat més material- donarien una superfície una mica major a les 2 hectàrees.

En els punts on es veuen millor, els trams presenten una amplada d'entre 1 i 2 m i estan construïts amb una cara interna i una externa amb l'interior reomplert. En els punts on encara és visible l'aparell de la cara externa, aquest està conformat per una combinació de pedres de mida mitjana i mitjana i/o gran amb la cara que dona a l'exterior tallada. En alguns punts es veu una petita banqueteta cap a l'exterior. El mur actua de marge, de manera que per la part interna, reté el sediment, afavorint la formació d'una plataforma al llarg de tot el turó. Allà on la cara externa està més erosionada sovint queda un talús format per les restes del reompliment intern del propi mur. La cara interna només es pot intuir per algunes alineacions que afloren darrera les restes del reompliment i en alguns punts on el mur ha quedat completament seccionat. L'estat de conservació és molt bo i en diversos punts el mur es conserva fins a uns 2 m d'alçada.

Una característica d'aquesta muralla són una sèrie de cossos sortint que interpretem com a torres o bastions. Durant la prospecció vam poder-ne mesurar quatre, però n'hi podria haver almenys el doble. Presenten una gran regularitat, amb una planta aproximada d'uns 9 m de llargada per 4'5 m d'ample. Això significa l'ús d'una proporció 1:2 que també es troba en torres de jaciments propers datades al segle III ane (Olmos 2009, 67).

Al nord, damunt de la cinta muraria, s'assenta una estructura de forma tumular (fruit aparentment del propi enderroc que forma una gran acumulació de blocs de pedra) que crea una plataforma d'uns 10 m de diàmetre que representa el punt més alt del turó. En algun punt es veu un mur construït amb blocs de pedra de mida mitjana-petita col·locats amb forma d'espina de peix entre els quals apareixen restes d'un morter de calç utilitzat d'argamassa. Una mica al nord, fora de la cinta, apareix una estructura aïllada formada per un mur circular situada sobre la plataforma que crea un marge de pedra seca.

La part més alta del turó està ocupada per una torre d'alta tensió. Al seu entorn es troba força material ceràmic (entre ell alguns fragments de tègula) i algunes acumulacions de blocs, fruit segurament de la construcció de la torre. A l'interior de la cinta muraria la roca aflora en diversos punts, de manera que sembla que estaria força erosionada. També hi ha algunes acumulacions de blocs més colmatades. En destaca una situada just al S de la torre d'alta tensió, que forma una plataforma elevada sobre la resta del turó. Les altres tenen forma allargada i s'han localitzat petits fragments de mur en pedra seca. També es troben restes de forats de forma més o menys rectangulars que podrien ser causats per arbres arrencats o algun tipus d'excavació. A tota la vessant és abundant la presència de blocs de pedra fruit de l'enderroc de les

estructures de la part superior. En tota la part que quedaria a l'interior de la cinta muraria no hem pogut localitzar restes que permetin intuir com eren els habitatges i l'urbanisme del possible poblat.

Tot i que la visibilitat de tota l'àrea és molt dolenta, durant la prospecció vam recuperar un total de 244 fragments de ceràmica (fig. 115 i Taula 7). D'aquests 31 els hem classificat com a material constructiu. En aquest grup cal destacar dos fragments d'aletes de *tegula* i 1 possible fragment de *dolia*. La resta són fragments informes de *tegulae* o de rajola/ maó. Hi ha també 2 fragments de possible teula o *imbrex* i fragments de morter.

La resta de fragments pertanyerien a diverses classes de ceràmica. Un 75% correspondrien a ceràmica comuna, un 12% a àmfors i un 11% a ceràmica fina.

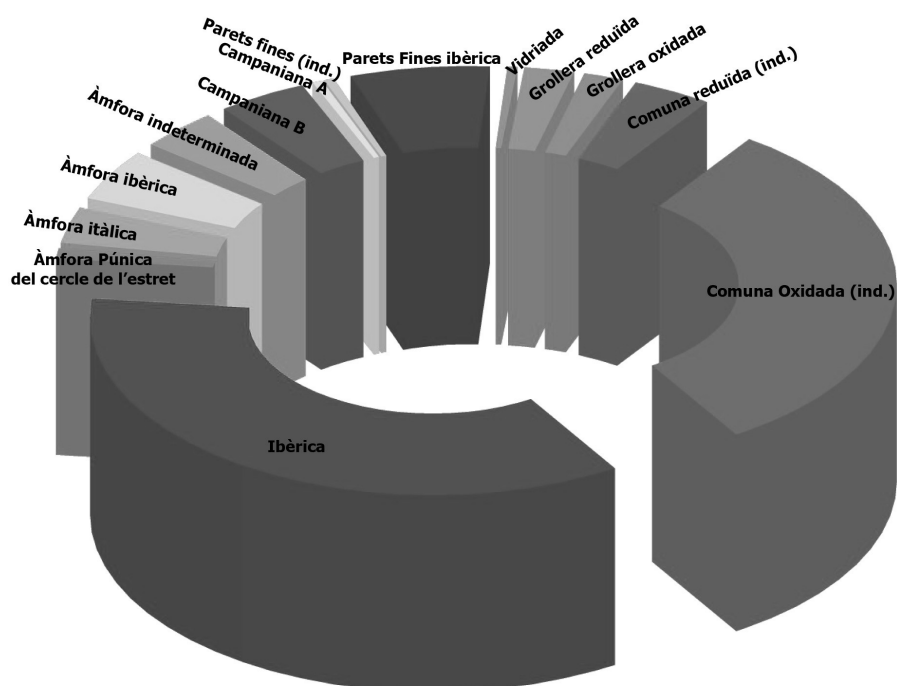
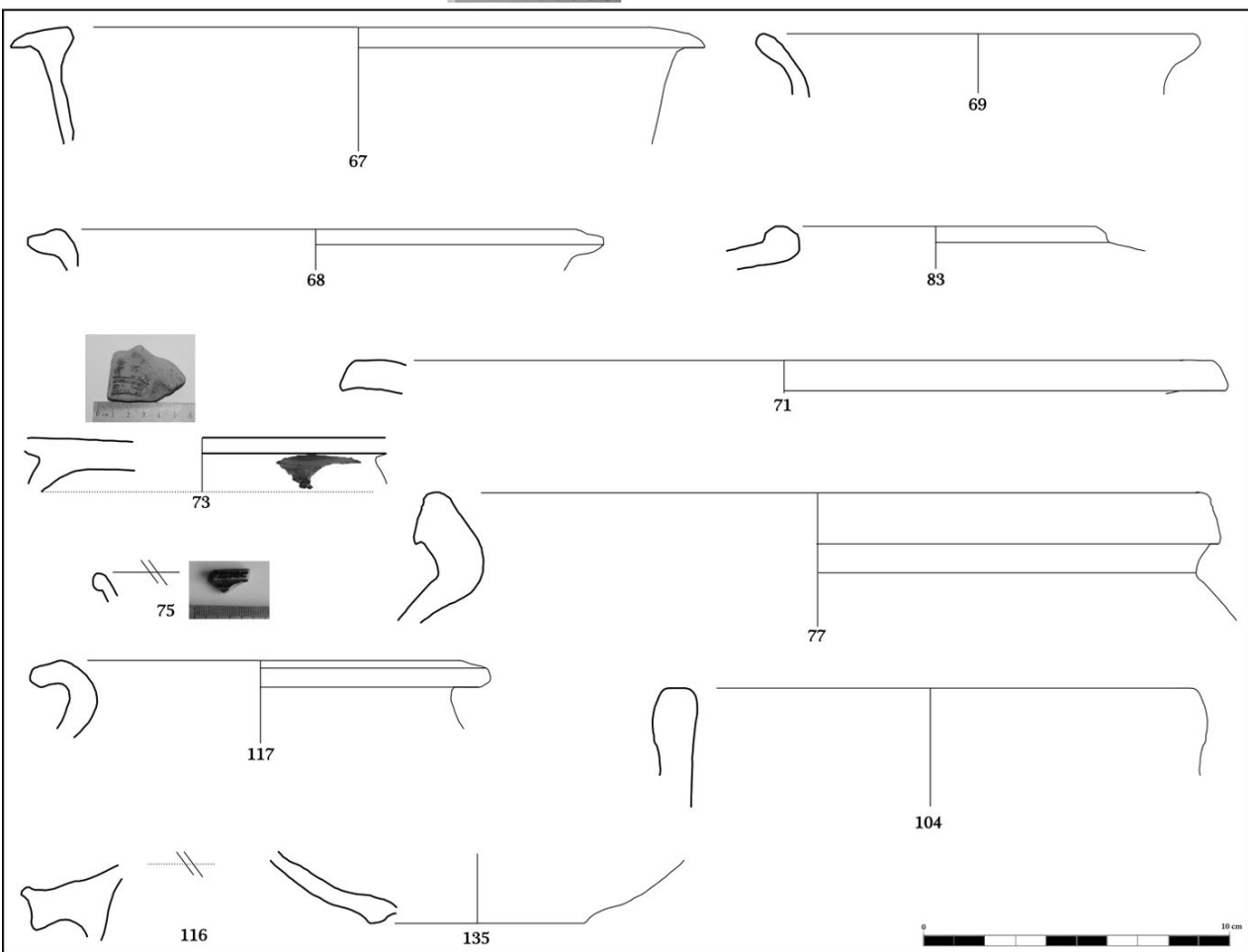

Figura 115: Percentatges de les diferents classes de ceràmica localitzades en les prospeccions de 2010 al jaciment de Puig Castell.

La ceràmica comuna es divideix entre la ibèrica (35% del total de fragments) i la ceràmica a torn oxidada de producció indeterminada (31% del total). La ceràmica a torn reduïda i grollera hi és present de forma molt més puntual. Tan sols s'ha localitzat un fragment de ceràmica vidriada moderna. Pel que fa les àmfors hem identificat fragments d'àmfora de producció ibèrica, itàlica i púnica del cercle de l'estret, a part d'un nombre significatiu d'indeterminades. La ceràmica fina la formen sobretot les parets fines de producció ibèrica. Les importacions identificades són una desena de fragments de campanianes A (1 sol fragment) i, sobretot, B.

Resum del material:

Classe:	Producció:	Forma:	Tipus:	Class.	Nº Fraç.	Observacions:
67 Comuna oxidada	Ibèrica	Kalathos			1	
68 Comuna oxidada	Ibèrica	Olla			1	
69 Comuna reduïda	Ibèrica	Olla			1	
70 Àmfora	Ibèrica				1	Es tracte d'una nansa d'"ocellera", podria ser d'àmfora o de gerra.
71 Comuna oxidada	Indeterminada	Tapadora			1	Vora d'una tapadora o plat.
73 Campaniana B	Itàlica	Indeterminada			1	El vernís està molt desgastat. Podria ser el fons tan d'un plat com d'un bol.
75 Campaniana B	Itàlica	Bol	Lamboglia	1 o 1/8	1	Morel 1981, F2320, 2361 o F2566a, 2566b; LATTARA CAMP - B 1 o CAMP - B 1/8
76 Grollera reduïda	Indeterminada	Indeterminada			1	L'interior presenta línies rectes.
77 Comuna oxidada	Indeterminada	Gerra contenidor			1	
83 Àmfora	Ibèrica		LAT	A-IBEd2d	1	També podria tractar-se d'una gerra contenidor.
104 Àmfora	Indeterminada		Dressel	1B	1	Vora d'àmfora molt recta, s'apropia a la forma de les vores de la dressel 1B o la Pasqual 1, però per la pasta podria ser de producció local.
107 Morter	Indeterminada				2	
115 Comuna reduïda	Ibèrica	Gerra de servir			1	
116 Comuna oxidada	Ibèrica	Gibrell			1	Es tracte d'un agafador, possiblement d'un gibrell.
117 Comuna oxidada	Ibèrica	Gerra contenidor	LAT	COM-IB Jr1	1	La forma de la vora s'assembla a la de Lattara COM-IB Jr1.
121 Comuna oxidada	Ibèrica	Gerra	LAT	COM-IB Cc3	1	Fragment de nansa, semblant al tipus Lattara COM-IB Cc3
135 Comuna reduïda	Indeterminada	Bol			2	
152 Àmfora	Indeterminada				1	Fragment de l'arcament d'una nansa, la pasta inclou fetes fragments de ceràmica com a desgreixant
163 Comuna oxidada	Indeterminada	Tapadora			1	

Taula 7: Formes recollides en l'inventari de la ceràmica del Puig Castell (L. 23).

El conjunt està format bàsicament per fragments informes, però hi ha alguns fragments de vores i nanses que permeten precisar més. Una vora de gerra de ceràmica ibèrica s'apropa a una forma que es situaria entre el període ibèric antic i ibèric ple (550-375 ane)²⁶¹, una nansa presenta una forma que trobem en un tipus de gerra més moderna (350-200 ane)²⁶². Tot i que és molt arriscat extreure conclusions a partir d'aquests fragments tant dubtosos, la datació de segle IV ane vindria confirmada pel que ens han comunicat l'equip que està excavant el jaciment²⁶³. Així doncs, el jaciment estaria ocupat com a mínim des de l'ibèric ple. L'abandonament de l'assentament sembla més clar, ja que la resta de materials indiquen un context de segle I ane, sense poder precisar gaire més.

La distribució del material en sectors creiem que és poc significativa degut a que a causa de la visibilitat, la seva representativitat s'ha de considerar força relativa. Tot i així ens sembla interessant indicar que totes les importacions d'origen itàlic s'han recollit a l'entorn d'una de les estructures tipus torre.

En resum, el jaciment correspondria a un poblat ibèric que per les dimensions i magnitud de les fortificacions estaria entre els més importants dels que es coneixen en el sector prelitoral del Vallès. Podria haver estat ocupat des de com a mínim el segle IV ane. És possible, però, que la forma que veiem de les muralles correspongui a un moment posterior, ja que utilitza un modul que a les comarques veïnes trobem al segle III ane. En qualsevol cas tindria una continuïtat després de la conquesta romana -hi hauria una activitat constructiva reflectida amb la presència de restes de *tegulae*- i no s'abandonaria fins entrat el segle I ane, tot i que amb les dades actuals no en podem precisar millor el moment. Finalment, l'única estructura en que s'utilitza el morter és clarament posterior a la cinta muraria. Podria tractar-se d'una torre no documentada, potser de l'alta edat mitjana²⁶⁴.

261 Segons el "Dictionnaire des céramiques antiques (VIIe s. av. n. è.-VIIe s. de n. è.) en Méditerranée nord-occidentale (Provence, Languedoc, Ampurdan), Lattara 6, 1993" (<http://syslat.on-rev.com/LATTARAPUB/PUBLAT/LATTARA6/lattara6.html>).

262 *idem*

263 En aquest sentit s'expressen en les primeres notícies sobre els campanyes de 2011 i 2012 aparegudes a la premsa local (*El Nou* 17/08/12).

264 Hi ha un paral·lel proper força interessant a la Torre Roja de Caldes de Montbui. En un lloc ocupat per un antic poblat ibèric es construí una torre circular en que s'utilitza l'*opus spicatum* i el morter de forma semblant a l'estructura que trobem al Puig Castell. Aquesta torre, malgrat no haver-hi documentació fins molt més tard ha estat atribuïda al s. X ne en base a diversos paral·lels (*Catalunya Romànica XVIII*, 317).

Forn de Can Pericas (L. 24):

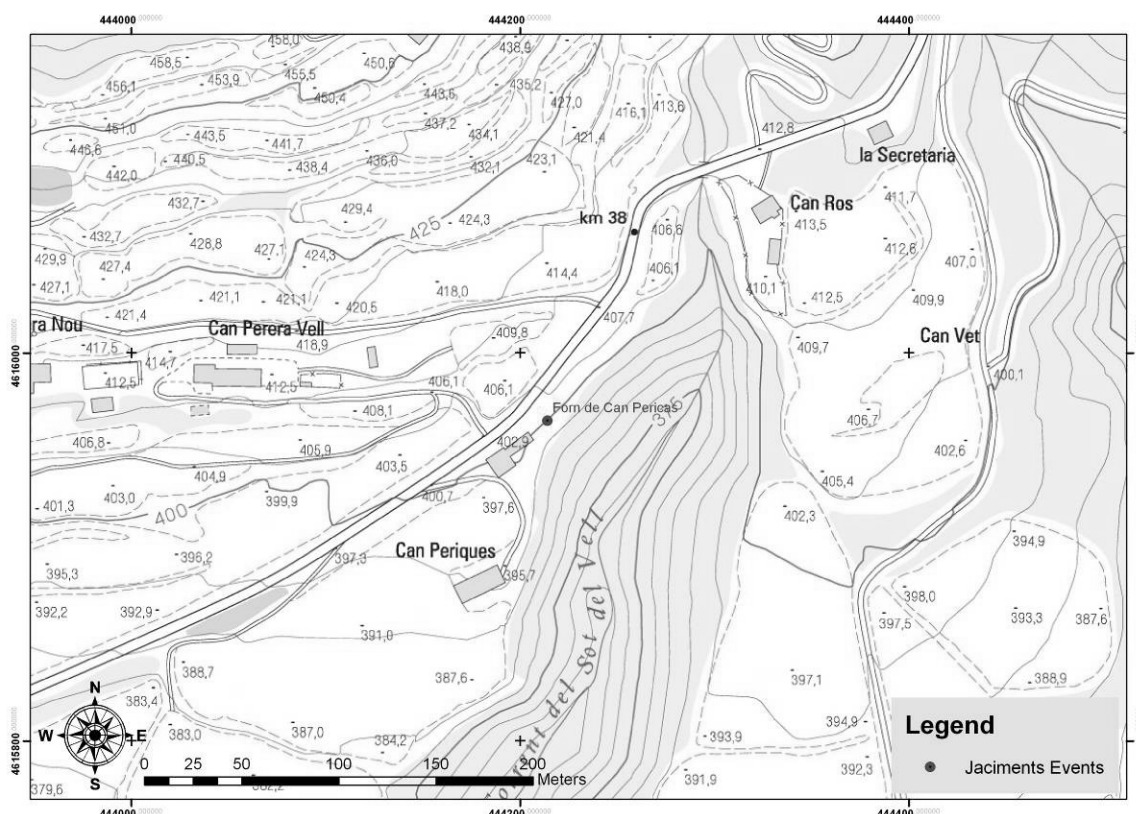

Figura 116: Situació del forn sobre el mapa topogràfic escala 1:5000 de l'ICC.

La ubicació (fig. 116) i l'estat de l'estructura del forn es corresponen a la descripció que se'n fa a la fitxa de l'IPAC²⁶⁵. Es tracte d'un forn construït amb argila del qual es conserva la cambra i la graella que la cobreix (fig. 117). Aquesta morfologia ha estat tradicionalment associada a l'època ibèrica i/o romana (Aquilué i Pardo 1990, 90). A la vora es van localitzar fragments de solera i uns pocs fragments de ceràmica (Taula 8), tres dels quals podrien ser ibèrics²⁶⁶. La presència d'aquests fragments reforçaria la hipòtesi del possible origen antic d'aquesta estructura.

Resum del material: LIEP: 24 Jaciment: Forn de Can Pericas

Categoria:	Classe:	Producció:	Forma:	Tipus:	Classificació:	Observacions:	Fragments:
SLG10.extensives.							
64	Altres	Solera de forn	Indeterminada			Argila recremada i vitrificada en alguns punts.	2
211	Comuna	Comuna oxidada	Ibèrica	Indeterminada		Pastes diferents.	3
212	Comuna	Comuna oxidada	Indeterminada	Indeterminada		Pastes diferents.	2

Taula 8: Inventari dels materials localitzats en la prospecció.

265 Aquest forn és conegut des de fa molt temps i apareix citat sovint en la bibliografia (Gallardo 1938; Almagro *et al.* 1945; Aquilué i Pardo 1990; Arxé 1990).

266 Aquest fet concorda amb les observacions de Josep Estrada (Estrada *Fitxes arqueològic*).

Figura 117: Vista frontal i de la graella del forn de Can Pericas (L. 24).

La Servera:

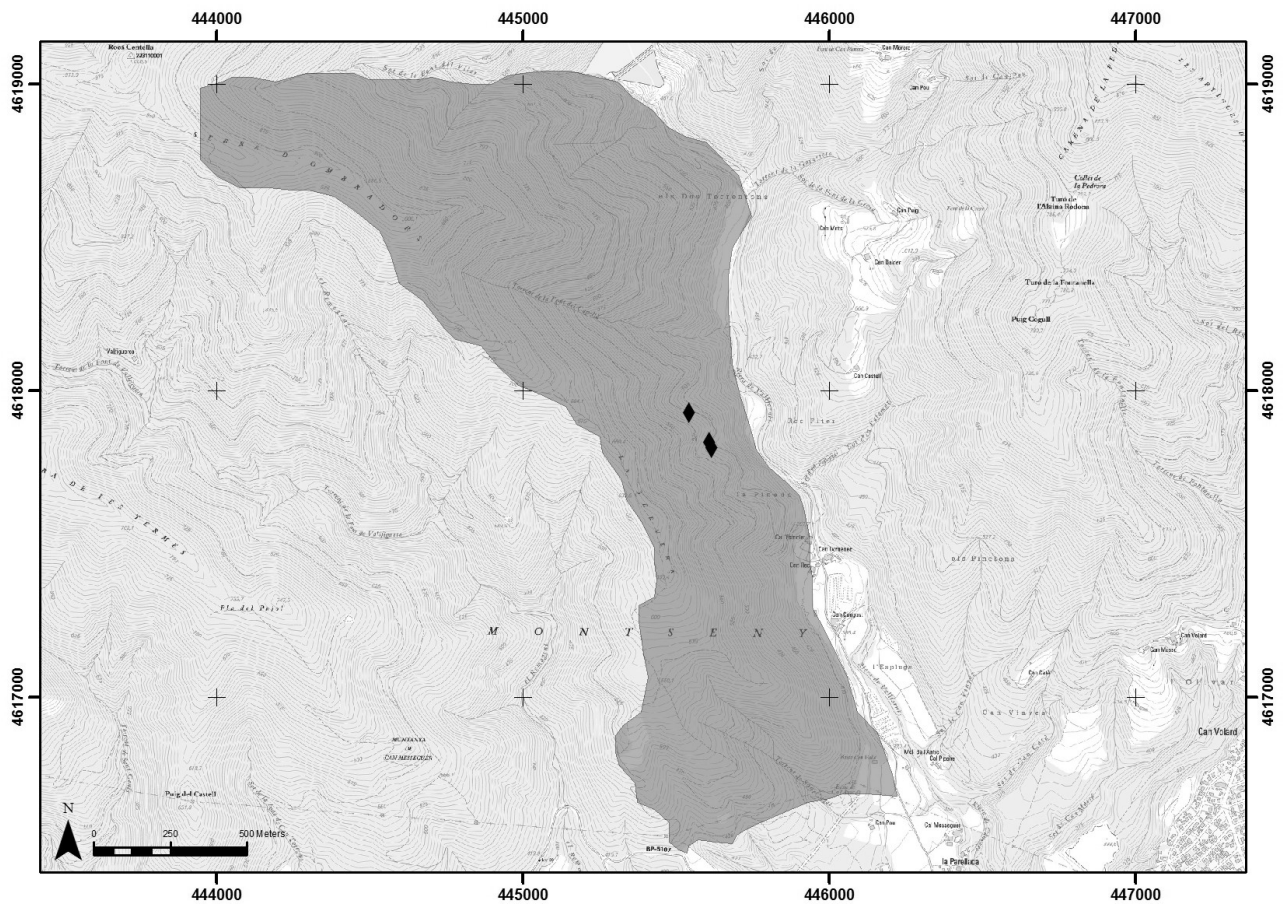

Figura 118: Zona de la Servera amb la situació dels forns.

Les prospeccions extensives es van voler completar prospectant una àrea del peudemont on no es coneguessin restes antigues. Vam seleccionar la vessant oriental de la serra de la Servera, a tocar de la riera de Vallfornès

(fig. 118). Es va seleccionar perquè per aquest sector circula un dels camins ramaders que comuniquen el Vallès amb el pla de La Calma i per la presència, segons l'IPEM, d'estructures relacionades amb l'explotació forestal (forns de pega). L'objectiu general era poder comparar el registre arqueològic d'aquest sector amb la resta de la finestra.

La prospecció s'ha hagut de fer de forma extensiva, ja que l'estat del bosc no permet una cobertura total. En canvi, la presència de nombrosos camins i pistes han permès recórrer bona part de l'espai, fent algunes internades dins el bosc que han permès detectar les estructures senyalades al mapa. Les estructures localitzades s'han de considerar molt aleatòries. De tota manera, així com els forns s'han localitzat molt a prop uns dels altres, en un punt en que el marge de la pista els havia escapçat; les carboneres semblen estendre's per tota l'àrea i se n'han estat trobat sempre que s'ha fet una comprovació entrant del camí cap al bosc.

En primer lloc s'han pogut localitzar dos dels tres possibles forns de pega recollits en l'IPEM. La resta es tracte d'estructures inèdites, la major part relacionades amb el carboneig. Tot seguit les detalllem:

La Servera/ La pineda/ Forn de pega (3) (L. 482): La descripció correspon a la fitxa de l'IPEM, la qual reflecteix l'estat actual de l'estructura (fig. 119):

"Antic forn de pega situat al marge de l'antic camí de Cànoves a Vallfornés. Es troba a uns 300 m més avall del segon forn, en direcció a Cànoves, prop d'un sot.

Restes de la paret del fons de la cambra de cocció d'un antic forn de pega. Es tracta d'una estructura de forma piriforme, amb les parets d'argila cremada, d'uns 8 cm de gruix. La part frontal i la boca d'alimentació de combustibles es troben totalment ensorrades. El forn medeix 1,50 d'amplada i uns 1,10 m d'alçada."

La Servera/ La pineda/ Forn de pega (2) (L. 483): La descripció correspon a la fitxa de l'IPEM que reflecteix l'estat actual de l'estructura:

"Antic forn de pega situat al marge de l'antic camí de Cànoves a Vallfornés. Es troba uns 200 metres més avall del primer, en direcció a Cànoves, a uns 50 m d'una font.

Restes de la cambra de cocció d'un antic forn de pega. Es de forma piriforme, excavat a la pendent. Són visibles restes de les parets del fons de la cambra de cocció, formades per la mateixa argila del terreny cuita, també és visible la xemeneia del forn (petit forat circular) situada en la part del damunt i avui reomplerta de terra. La part frontal del forn, així com la boca es troben ensorrades i cobertes en part per la vegetació. El forn mesura 1,30 m d'amplada i 1,30 d'alçada. La xemeneia tubular fa uns 20 cm de diàmetre."

La Servera/ La pineda: A uns 10 metres de l'anomenat Forn de Pega (3), es tracte d'una solera de forn d'uns 20 cms de gruix que apareix en el tall del marge d'una pista forestal (fig. 119). Mesura aproximadament 1 m de llarg i formaria part de la volta. Es troba barrejat amb material constructiu ceràmic de tipus indeterminat

(en algun cas formant part de la pròpia paret). L'argila presenta taques blanques (potser de calç?).

Figura 119: Imatge de l'anomenat Forn de peça 3 -L. 482- (a l'esquerra) i restes de la solera d'un altra forn a la mateixa àrea.

Carboneres

Les carboneres (fig. 120) apareixen en diversos punts a l'interior del bosc, especialment visibles quan han estat seccionades per una pista forestal. Dins el bosc s'aprecia també alguna resta de camí en fossa pràcticament invisible a causa de la vegetació. Normalment presenten forma de talús construït retallant la pendent i formant plataformes més o menys circulars on apareix gran quantitat de carbons. En algun cas s'han observat restes de marges de pedra seca que aguantaven el talús.

A nivell arqueològic, l'avaluació inicial és semblant a la referent a les carboneres dels sectors més alts del massís. El bosc hauria estat explotat de forma intensa fins entrada l'època contemporània i les places carboneres més visibles correspondrien bàsicament a aquesta darrera fase d'utilització. Seria necessari un mostreig sistemàtic per intentar fer una aproximació a la dinàmica cronològica d'aquest tipus de registre.

Figura 120: Algunes imatges de l'aspecte actual d'antiques places carboneres.

6.2.2. Ocupació del sòl

Les prospeccions intensives dirigides per la Dra. Marta Flórez agafaren una àrea ocupada per una petita serra orientada NE-SO i delimitada per dos torrents²⁶⁷. Transcorre des del peu del Puig Castell (L. 23) fins al límit del terme municipal de Cànoves i Samalús amb les Franqueses del Vallès (fig. 122). En el transcurs de les sortides de terreny per a l'estudi geomorfològic vàrem localitzar a tocar de l'extrem NE d'aquesta àrea noves estructures. Així doncs vam prospectar de forma intensiva alguns camps més que s'afegeixen als resultats de la campanya de 2009.

Abans d'iniciar la prospecció, la carta arqueològica recollia alguns jaciments documentats per Estrada en aquest sector²⁶⁸. La prospecció permeté aprofundir en el coneixement d'aquests jaciments així com la descoberta d'altres punts inèdits d'interès arqueològic (Flórez 2011, 210-236).

Figura 121: Vista de part de l'àrea de prospecció intensiva des de la vessant del Puig Castell.

El material localitzat en aquestes prospeccions remet a dues fases. La primera situada entre el període ibèric i el segle III ne i la segona al període modern/ contemporani. No hi són pràcticament representats els períodes prehistòrics, tardoantics i medievals.

267 Segons el mapa o el tram tenen diverses denominacions, però es tracte de les capçaleres del Torrent del Malhivern (N) i del Torrent de Can Guilla (S).

268 Can Martí (L. 22); Can Mestre/ Capella de Santa Eugènia (L. 145); Can Llibants (L. 20); Can Pujadetes (L. 1928) i Can Marquès (L. 147).

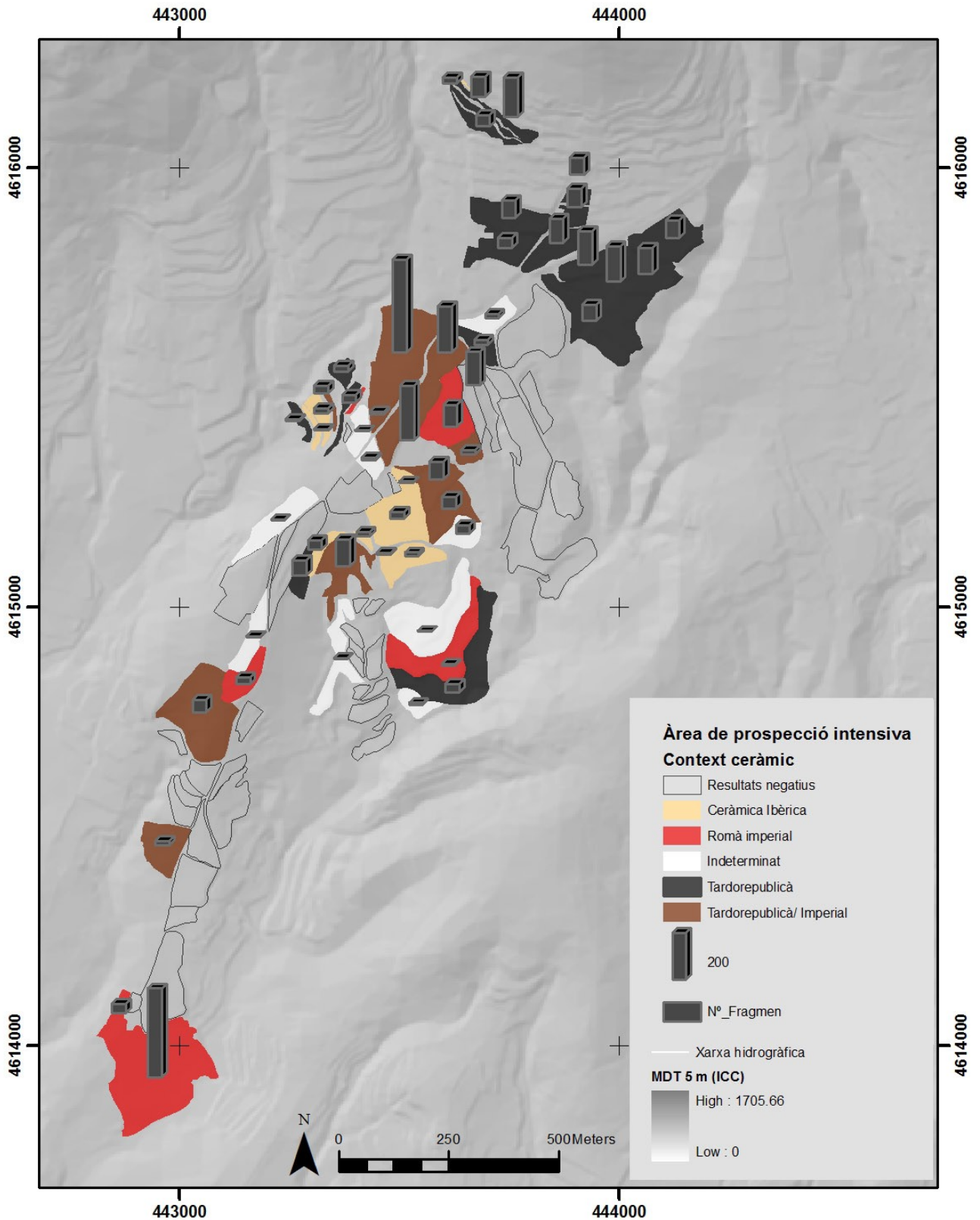

Figura 122: Mapa de resum del resultat de les prospeccions intensives.

L'àrea es troba dividida en feixes de conreu, alguns petits masos i petites àrees forestals (fig.121). L'adaptació a les formes de cultiu contemporànies -ens referim sobretot a la mecanització- i la substitució de conreus com la vinya, l'olivera i l'ametller per cereals, han provocat transformacions importants. Una d'aquestes és la tendència a unificar parcel·les tot destruint antics marges de pedra seca i realitzant importants moviments i aportacions de terres. La importància d'aquests canvis es pot apreciar sobre el terreny, comparant les imatges actuals amb la fotografia aèria del 56 (fig. 123) o a partir de les notícies proporcionades pels habitants de la zona. La morfologia de feixes estretes separades per marges de pedra seca -que podria haver estat molt comuna la primera meitat del s. XX- la trobem en zones actualment abandonades: ermes o ocupades per bosc.

Tot plegat significa que el material que trobem en superfície pot haver estat afectat per diversos processos post-deposicionals que en poden afectar la interpretació. També s'ha pogut constatar que en aquelles parcel·les on els canvis eren més evidents solen donar un resultat negatiu.

Figura 123: Imatges aèries actual (esquerra) i del vol americà del 56 (dreta) de la zona de Can Llibants. Es poden veure els canvis en el parcel·lari fruit de la progressiva unificació de parcel·les. Imatges obtingudes de l'ICC.

Entre el material localitzat²⁶⁹ (fig. 124) dominen les produccions de tipus indeterminat (51% del total de fragments), fonamentalment la ceràmica comuna. És un fet normal tenint en compte que són resultats de prospecció.

També hi ha un volum important de ceràmica de producció ibèrica (33% del total, és bàsicament ceràmica comuna acompanyada d'un petit percentatge d'àmfora). La trobem per tota l'àrea de prospecció excepte a la zona situada més al sud. Apareix normalment associada a les produccions d'època republicana. Quan apareix de forma exclusiva és en camps on es recull poca densitat de fragments i s'interpreta com a soroll de fons d'altres jaciments. Això ha fet que no es pogués definir cap jaciment exclusivament ibèric en tota l'àrea, fora naturalment del poblat de Puig Castell (L. 23), situat al capdamunt del turó.

²⁶⁹ Les dades completes es troben a la ja citada tesi doctoral de M. Flórez (2011, 210-220)

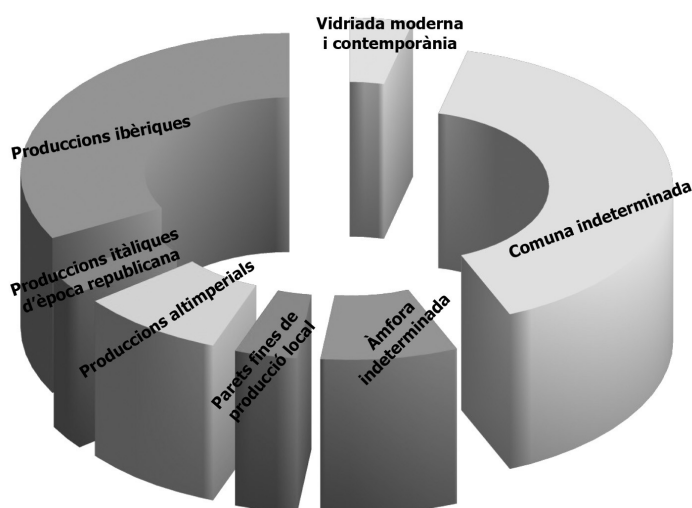

Figura 124: Gràfic que representa els percentatge de les diverses produccions localitzades en les prospeccions intensives (Dades: Flórez 2011)

La fase antiga s'ha definit bàsicament a partir de les produccions d'època romana, que en conjunt representen una mica més del 10% del total de fragments (si hi afegim les àmfores indeterminades i les parets fines de producció local s'acostarien al 25%). La distribució d'aquests materials ha permès definir 5 àrees principals (fig. 123):

Sector de Can Martí:

Situat a la zona més septentrional de l'àrea d'estudi, just al peu del turó del Puig Castell (L. 23). L'element més destacat d'aquesta àrea serien les restes de l'anomenada "vil·la de Can Martí"²⁷⁰ (L. 22) De forma accidental, el 1957 es posaren al descobert les restes del que serien una sèrie d'habitacions pavimentades amb mosaics²⁷¹. La planta es coneix de forma molt parcial, ja que l'espai excavat és limitat. Tot i això, s'han identificat 4 àmbits (fig. 125). S'articularien al voltant d'un d'ells, interpretat com un atri, seguint el model clàssic de les cases itàliques²⁷².

270 Totes les dades conegudes d'aquest jaciment foren reunides en un article pels responsables de la intervenció de 1981, la darrera que s'ha fet al jaciment (Aquilué i Pardo 1990). Cal tenir present que aquest jaciment no ha estat mai objecte d'una excavació arqueològica pròpiament dita, ja que l'excavaren els mateixos propietaris i el 1981 només es feu una intervenció d'estudi, consolidació i protecció de les restes descobertes a finals dels 50.

271 L'habitació interpretada com a *tablinum* presenta un mosaic de tesselles blanques al centre del qual hi hauria un emblema desaparegut (hi ha un forat d'uns 50 cms de costat). L'àmbit interpretat com a part de l'atri té un paviment d'*opus signinum* amb tesselles blanques i negres incrustades. Finalment una de les altres dues possibles habitacions identificades presenta un paviment d'*opus signinum* amb tesselles blanques formant esvàstiques enllaçades (Aquilué i Pardo 1990).

272 L'eix principal estaria format en aquest cas per l'atri i un possible *tablinum*. Els altres dos àmbits podien correspondre a una *ala* i un *cubiculum*. (Aquilué i Pardo 1990).

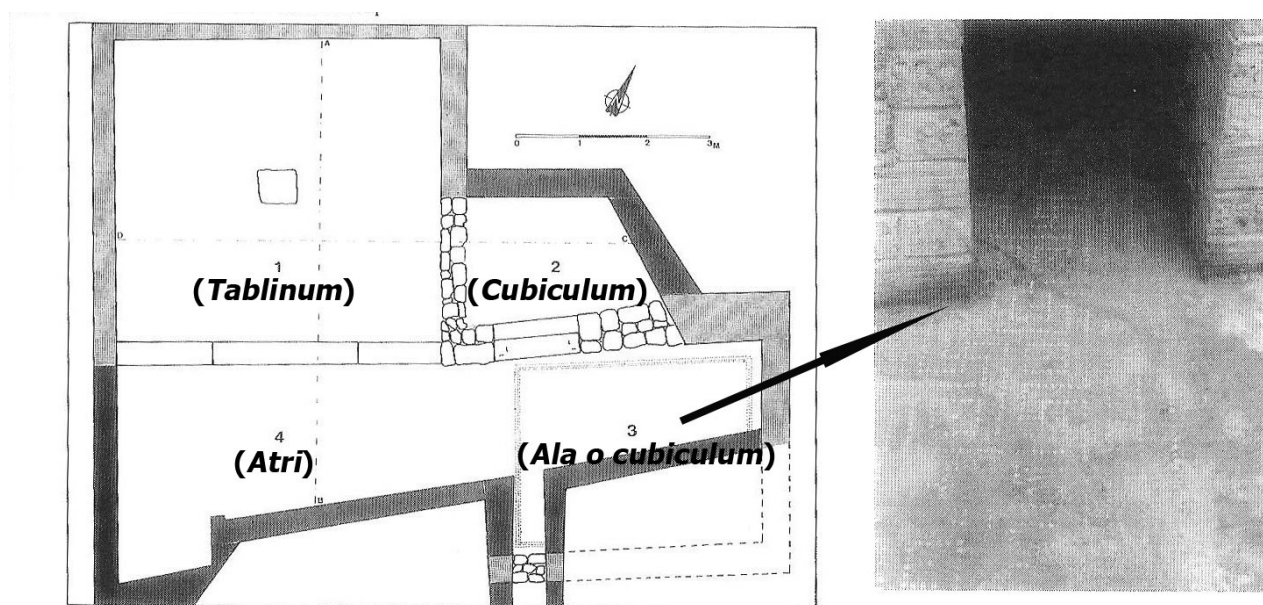

Fig. 4.- Planta de les estructures conservades de la vil·la romana de Can Martí. Amb trama de punts, els murs romans damunt dels quals s'ha refet la construcció antiga. Amb trama fosca, els murs de conteniment contemporanis que delimiten les restes visibles.

Figura 125: Planta de l'àrea excavada amb la interpretació que es donà a cada àmbit el 1981 i detall del paviment de l'anomenat àmbit 3. (Imataes: Auuilué i Pardo 1990. 91 i 94)

L'estructura, els paviments, les restes de pintura mural del 1r estil pompeïà i la ceràmica indicaven una cronologia clarament tardorepublicana, concretament d'entre finals del s. II ane i inicis del I ane.

La cobertura d'aquesta àrea és força parcial ja que es tracta d'un veïnat format per diverses cases de pagès i segones residències amb patis, jardins i alguns camps tancats. Les feixes prospectades han permès definir una àrea força extensa on abunda el material ibèric acompanyat de produccions tardorepublicanes -àmfora itàlica, campaniana B- poc nombroses però que donen una cronologia de segles II/I ane equivalents a la vil·la i la darrera fase del poblat²⁷³.

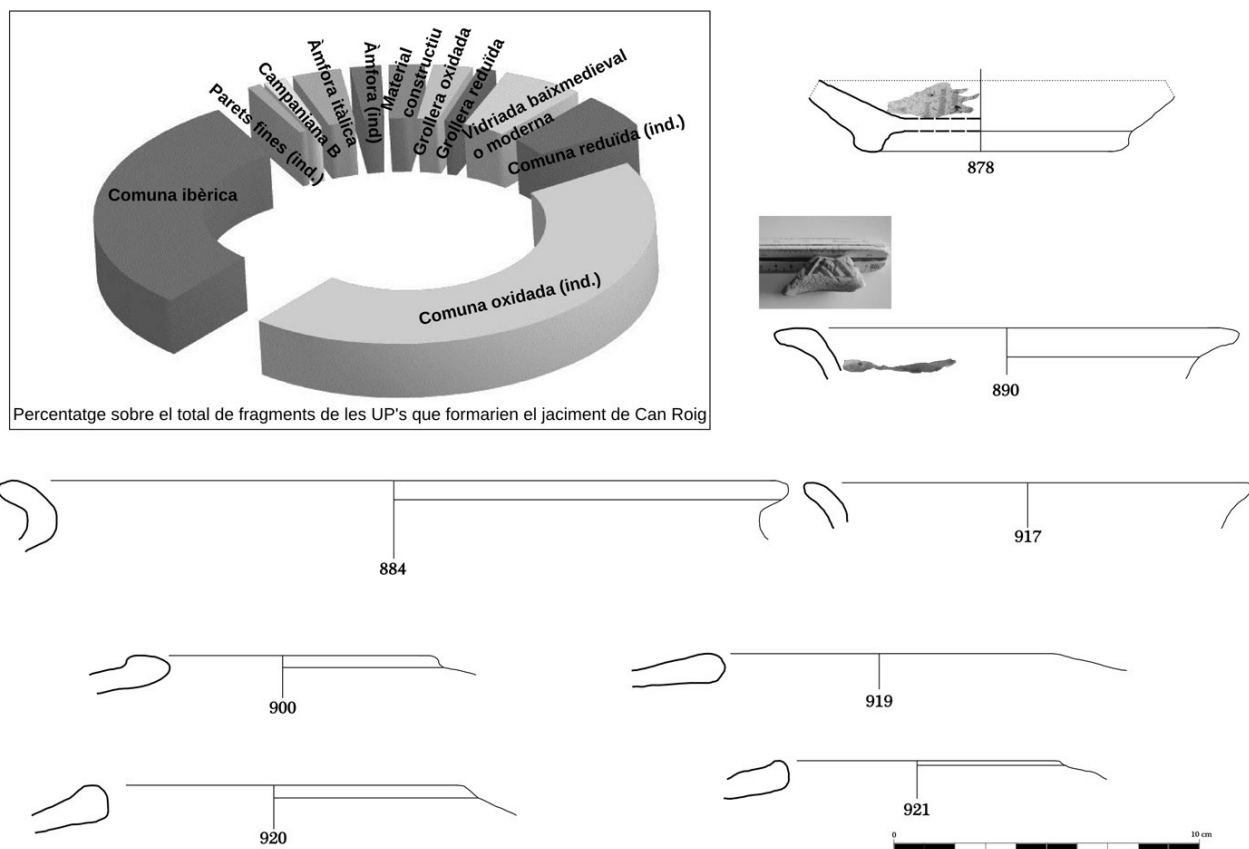
Els anys 50, Josep Estrada feu una descripció d'aquesta àrea²⁷⁴ i un croquis publicat dins el recull de mosaics laietans de Xavier Barral (Barral 1978). Bona part de les restes no han pogut ésser localitzades amb certesa (fig. 126 i 127)²⁷⁵, però sí que es situarien dins el context de que estem parlant. Estrada identifica també una possible fase posterior, definida per una sèrie de tombes amb coberta de *tegulae* i una de lloses. Actualment, tot i trobar-se fragments de *tegula* a la vora dels punts marcats per Estrada, no hi ha més indicis que confirmin la presència d'aquests enterraments. En part es podrien vincular a la capella de Santa Eugènia, sobre la qual s'ha especulat un possible origen altmedieval no confirmat per cap document (*Catalunya Romànica* vol XVIII, 67).

273 És força probable que una part dels materials hagin arribat provinents de la part de dalt del turó, sobretot en les feixes més properes a aquest.

274 Estrada *Fitxer arqueològic*.

275 En les visites a l'indret es van trobar el que haurien pogut ser restes dels forns -tot i que molt dubtoses- al marge del camí situat just al nord de Can Coní. A les feixes situades al nord de Can Pujades, a on Estrada identificà restes de construccions romanes, no hem trobat altres restes a part dels marges de pedra seca. Hi ha un mur solt fet de còdols i morter de calç, però no té cap característica que permeti suposar que sigui antic. També hem de remarcar que en un punt es troben en superfície gran quantitat de còdols associats a material constructiu de tipus indeterminat. A les feixes apareix de forma recurrent material antic, sobretot ceràmica ibèrica (tenint en compte que la visibilitat superficial no era molt bona i que la prospecció no va ser intensiva, aquestes feixes podrien presentar un context similar a la resta de l'àrea).

Les prospeccions han permès identificar 3 nous jaciments o punts d'ocupació que es sumarien a les habitacions excavades els anys 50 (Can Martí, L. 22), al forn de Can Pericas (L. 24) i a les altres restes documentades per Josep Estrada (es tractava de 3 possibles forns a la vora de Can Coní i de restes de construccions al nord de Can Pujades).

Resum del material:

Classe:	Producció:	LIEP:		Jaciment:		Nº Frag.	Observacions:
		Forma:	Tipus:	Class.	Tipus:		
878 Vidriada blanca	Indeterminada	Bol				1	Decoració en manganes.
884 Comuna oxidada	Ibèrica	Bol	LAT	COM-IB J2		1	Pasta "sandvitx" de tipus ibèric. El perfil sembla al del tipus COM-IB J2 del Lattara (cronologia -200-100).
890 Blava catalana	Indeterminada	Bol				1	Vora d'escudella d'orelleta.
900 Comuna oxidada	Ibèrica					1	Pasta una mica dubtosa. Correspon a una forma tancada. Sembla la vora típica de les àmfores ibèriques.
917 Comuna oxidada	Indeterminada					1	
919 Comuna oxidada	Ibèrica					1	Vora d'una forma tancada, semblant a les vores de les àmfores ibèriques.
920 Comuna oxidada	Ibèrica					1	Vora d'una forma tancada, semblant a les vores de les àmfores ibèriques.
921 Comuna oxidada	Ibèrica					1	Vora d'una forma tancada, semblant a les vores de les àmfores ibèriques.

Figura 128: Inventari del material ceràmic recollit en feixes properes a can Roig: percentatge dels diferents tipus de produccions documentades i dibuixos dels fraaments de vores.

Can Roig (L. 1948): Localitzat el 2010 durant el treball de camp vinculat a l'estudi geomorfològic (es tracte de la columna 4). Les estructures documentades serien aparentment inèdites, tot i trobar-se a l'àrea de dispersió de material descrita per Josep Estrada (Estrada *Fitxer arqueològic*). En un marge entre dues feixes es veuen

dos possibles murs seccionats, una estructura excavada amb forma de sitja i blocs que podrien pertànyer a altres murs menys definit. L'estudi estratigràfic del marge²⁷⁶ i el material que donà la prospecció intensiva de les feixes contigües fan pensar que serien estructures antigues. El repertori ceràmic (fig. 128) -Campaniana B, àmfora itàlica, comuna ibèrica- donaria una possible fase de cronologia tardorepublicana per aquestes estructures.

Els altres dos punts es troben al sud de Can Martí, en una àrea coneguda com *Camp de l'Illa*. En aquests punts no es veuen estructures en superfície. Tot i això la concentració de material en superfície i les seves característiques (material poc rodat, restes de material constructiu com *tegula* i *imbrex*) permeten interpretar-los com a restes d'estructures, de les quals potser se'n conservin traces al subsòl. El punt més proper a Can Martí -el qual hem anomenat *Al nord del Camp de l'Illa* o *Can Martí II* (L. 1929)- ha aparegut, juntament a alguns fragments de Campaniana B i molts de comuna ibèrica, un conjunt important d'àmfores itàliques (també algunes àmfores púniques), *tegulae* i *imbrex*. L'altre punt es situa més al sud, a l'altre costat de la carretera (L. 1930, *Camp de l'Illa*). En aquestes feixes destaca la troballa d'escòries de ferro, acompanyades de fragments d'àmfora itàlica, ceràmica comuna ibèrica, *dolium*, *tegulae* i *imbrex*. En conjunt interpretem aquests jaciments com a llocs d'activitat artesanal i/o d'emmagatzematge associats a un assentament tardorepublicà.

Sector de Can Llibants:

Situat immediatament al sud del sector que acabem de descriure (fig. 129). La presència d'un jaciment a l'entorn de Can Llibants (L. 20) ja es coneixia des dels treballs de Josep Estrada i actualment encara es veuen part de les restes de construccions que identificà. En concret apareixen restes de murs de pedra lligada amb morter de calç als marges que envolten la feixa sobre la qual es construí la casa. Associats a alguns d'aquests murs han aparegut fragments de *Terra sigillata Sud-gàl·lica* i d'aleta de *tegula*, el que sembla confirmar l'antiguitat d'aquestes construccions. La presència d'un assentament del període altimperial al subsòl de l'actual mas de Can Llibants i de les feixes més properes es confirmaria pel material trobat en superfície. És el conjunt més nombrós i variat de ceràmica recollit en la prospecció intensiva, amb una cronologia que va des del s. I ne fins a finals s. II ne o inicis del III ne²⁷⁷. A part d'aquest nucli principal d'unes 5 ha, la influència del jaciment s'estendria per les vessants oest i est. És interessant constatar que mentre que material d'època imperial es localitza cap a l'est, el tardorepublicà es localitza fonamentalment a l'oest. Aquesta fase, però queda amagada en relació a la imperial i és molt difícil de definir. Tot i que sembla clara la continuïtat territorial i cronològica d'aquest sector respecte al de Can Martí, no és possible determinar si formaria un altre nucli contemporani com els del Camp de l'Illa o es crea en el moment que s'abandona el sector de més al nord.

²⁷⁶ Veure apartat 6.2.4.

²⁷⁷ Hi trobem representades les diverses classes de vaixel·la fina d'importació del s. I ne (Campaniana B i formes primerenques de la TS itàlica), del s. I ne (TS itàlica, TS sudgàl·lica) i del segle II ne (tot i que en menor quantitat trobem TS hispànica i un sol fragment de TS africana-A, en canvi apareix força ceràmica comuna africana). També destaca la presència d'àmfora tarraconense i sud-hispànica.

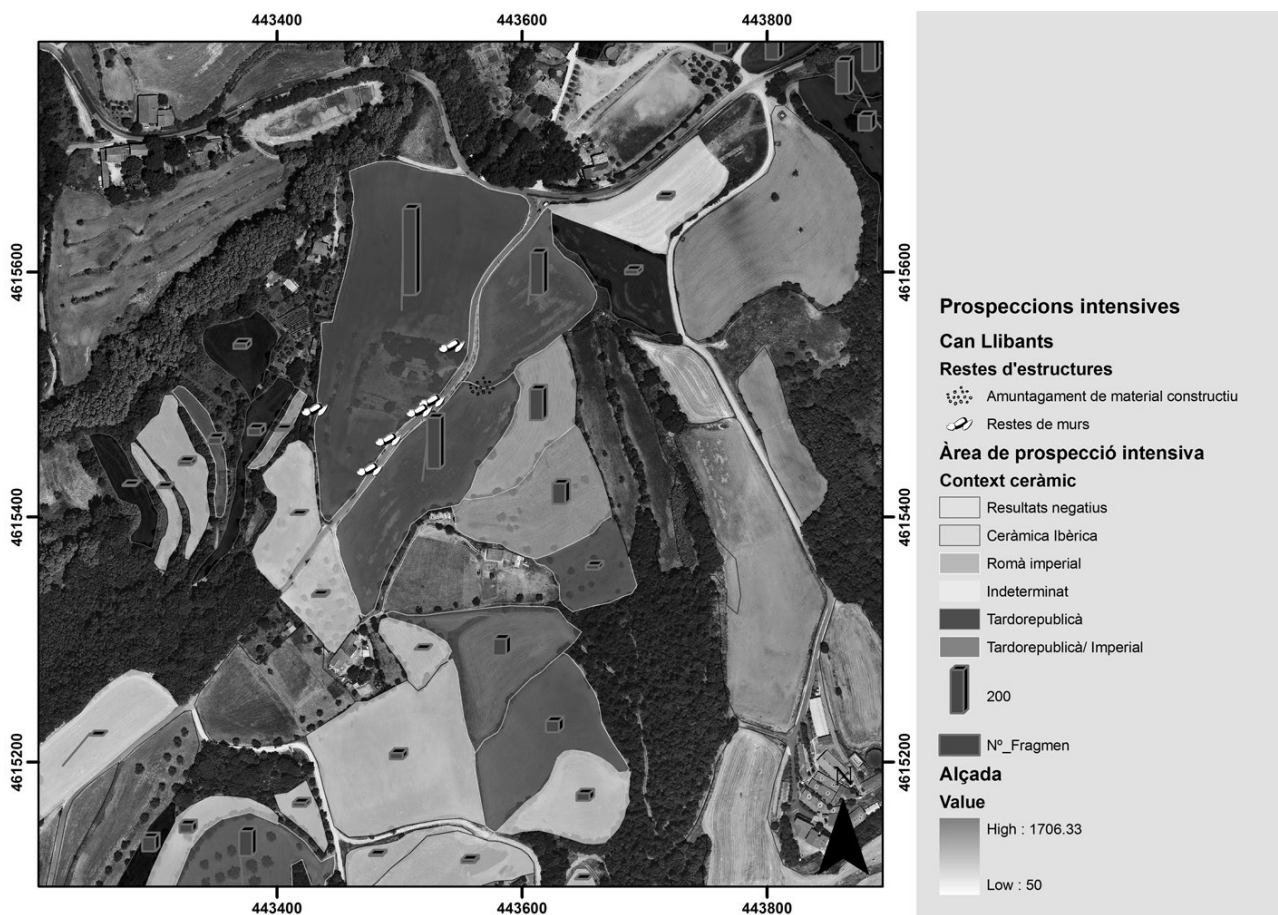

Figura 129: Detall dels resultats de la prospecció intensiva al sector de Can Llibants.

Sector del Serrat del Puig:

Serrat del Puig és el nom amb que es coneix un petit turó que representa el punt més alt de la serra on s'han fet les prospeccions intensives (fig. 130). En aquesta àrea Josep Estrada identificà restes antigues (el situa entre el poblament "romano-imperial") que documentà com a "Can Pujadetes" (L. 1928), nom del mas més proper al cim del turó (Estrada i Villaronga 1967). Aquesta notícia fou incorporada a la carta arqueològica el 2006²⁷⁸, tot i que en aquella ocasió només es detectaren uns pocs fragments de ceràmica a la part superior del turó. La prospecció intensiva del 2009 donà resultats negatius a l'àrea més propera a Can Pujadetes, però en canvi es van detectar 3 zones d'interès al llarg de la vessant est del turó.

La situada més al nord -*Serrat del Puig I* (L. 445)- compren una sèrie de feixes a banda i banda del camí que condueix cap al mas de Can Pep Miquel. La major part del material, però, s'ha trobat als camps situats a ponent d'aquest camí. El punt més significatiu és la parcel·la situada al punt més alt. Es troba ocupada per restes d'antigues feixes de vinya molt estretes (mesuren de 2 a 2'5 m d'amplada) construïdes mitjançant marges de pedra seca (els més ben conservats presenten una alçada d'un 80-100 cms). Aquests es troben molt erosionats en diversos punts, però en d'altres es pot observar que presenten una base formada per blocs

278 Revisió del catàleg del patrimoni arqueològic del municipi de Cànoves i Samalús, fet en el marc de la revisió del PGOUM d'aquest municipi.

de mida gran i molt gran, darrera dels quals s'endevina un reompliment de còdols. Tot i estar cobertes de pins, arbusts i herba alta, el material en superfície és abundant. Es tracte fonamentalment de ceràmica comuna ibèrica acompanyada d'àmfora itàlica i un fragment de Campaniana A. Aquest espai és un testimoni del paisatge anterior a mitjans del segle XX. Els marges apareixen tallats tant per la part superior com superior per feixes modernes, creades mitjançant talussos. En les feixes situades immediatament al sud segueix apareixent material ceràmic antic, tot i que en menor quantitat. Destaca, però, la presència d'àmfora tarraconense, que podria indicar una cronologia una mica posterior que la que hem pogut identificar a la

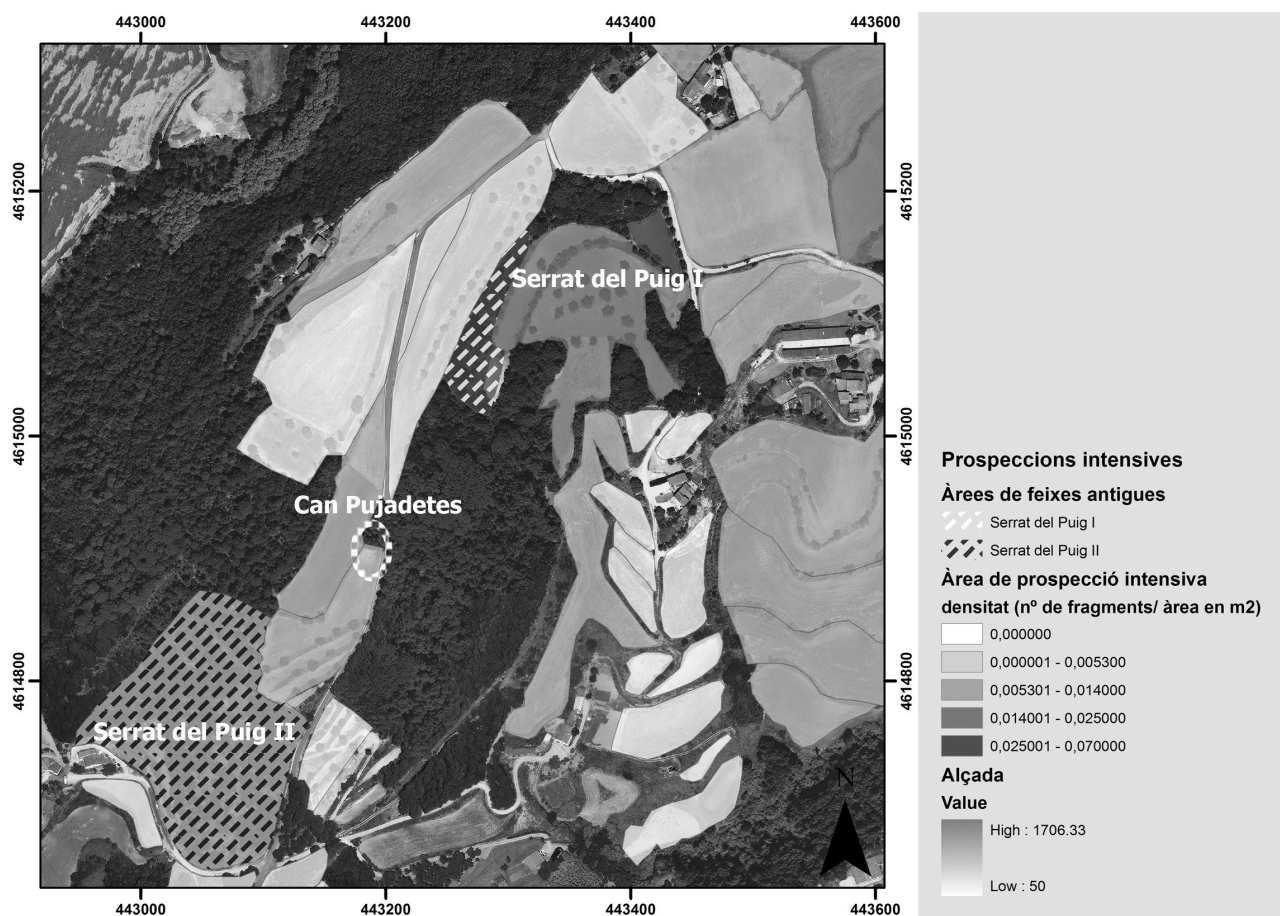

Figura 130: Detall dels resultats de les prospeccions intensives al sector del Serrat del Puig.

Més al sud, la presència de material antic és inexistent o anecdòtic. El mateix succeeix a les parcel·les situades a l'est del camí de Can Pep Miquel. La interpretació d'aquestes restes és molt difícil més enllà de constatar una activitat important en un període aproximat dels segles II/I ane (potser fins a l'I ne). La ceràmica antiga apareix entre el sediment de feixes en ús fins a mitjans segle XX; la destrucció d'aquestes feixes fa que aparegui de forma més puntual allà on aquestes han desaparegut.

A la part central trobem les restes que identifiquem amb les notícies antigues sobre *Can Pujadetes* (L. 1928). A l'extrem d'un camp de conreu trobem un amuntegament de blocs de pedra i material constructiu d'època romana (destaca la troballa de fragments, alguns força grans, de *Tegulae*). Les restes d'estructures les

completa un fragment força gran de paviment tipus *opus signinum*, segurament *in situ*, molt a prop de la vora del camp on es trobava el material constructiu. Aquest paviment era visible el 2010; el 2011 havia desaparegut -sens dubte a causa dels treballs agrícoles- però es veien molts fragments dispersos pel camp (és doncs molt probable que les estructures d'aquest establiment estiguin totalment destruïdes). El material trobat a la feixa on es troben aquestes restes és relativament poc nombrós (28 fragments). Hi trobem ceràmica comuna ibèrica i, com a element més significatiu, àmfora sudhispànica. En base a aquestes dades la cronologia podria situar-se -sense molt fiabilitat- cap al període altimperial.

La tercera àrea d'interès -*Serrat del Puig II* (L. 146)- es situa a la vessant sud del turó. És una àrea d'antigues feixes de conreu avui ocupada per un bosc de pi i alzina. A diferència de l'àrea del Serrat del Puig I -on les feixes estaven alineades de forma molt regular- en aquesta zona presenten una disposició molt irregular: Les amplades són diferents, els marges de pedra seca presenten diversos tipus d'aparell i una alçada variable. Mentre que al Serrat del Puig I els marges estan disposats de forma paral·lela; aquí prenen, en planta, forma de mitja lluna o de línies convergents. A banda de les feixes apareixen algunes anomalies topogràfiques de difícil caracterització. Tot i aquestes diferències, les dues àrees presenten una problemàtica molt semblant.

Malgrat la mala visibilitat, la prospecció superficial del 2009 va donar un conjunt prou significatiu de material amb una cronologia tardorepublicana (Campaniana A, comuna itàlica, comuna ibèrica, àmfora indeterminada, *tegulae*). En els sondeigs de 2011²⁷⁹ també es va trobar ceràmica del període altimperial (TS Itàlica), fet que permet allargar la cronologia dels materials fins al s. I ne.

Tot i que l'àrea del Serrat del Puig presenta una densitat de materials força inferior als sectors de Can Martí i Can Llibants, els resultats de la prospecció intensiva permeten assegurar l'existència d'estructures antigues que -amb les dades actuals- podríem interpretar com un petit establiment altimperial (Can Pujadetes). Els materials suggereixen clarament la presència d'una fase tardorepublicana sobre la qual no podem dir gaire cosa a partir de les dades obtingudes en prospecció. Apareix clarament allà on s'han conservat els marges de pedra seca. És interessant veure com a banda de ser un testimoni del paisatge anterior a mitjans del segle XX, aquests espais són també testimoni d'un registre arqueològic determinat.

Sector de Can Prat (L. 1931):

Identificat durant la prospecció del 2009 en les feixes situades al sud de la casa de Can Prat, a la part més baixa de la vessant (fig. 131). Es tracta d'un petit conjunt de material ceràmic format per 54 fragments repartits entre 3 camps, però amb una concentració principal cap al nord-est dels camps centrals. Destaca la presència de ceràmica de cuina africana que dona una cronologia d'alt imperi avançat²⁸⁰. El material és molt escàs, podria fins i tot considerar-se part de la dispersió de fragments de ceràmica associada tan a Can Llibants com al Serrat del Puig. El fet que quedi una mica apartat i la presència de classes de material que no

²⁷⁹ Per les dades completes veure l'apartat següent.

²⁸⁰ La cronologia s'ha establert cap al segle II/III ne fonamentalment a partir de dues vores de ceràmica africana de cuina, una Lamb. 9 (150-400 dC) i una altre Lamb. 10A (100/120-400 dC). També hi ha fragments de ceràmica de parets fines de producció local, ceràmica comuna ibèrica i ceràmica comuna itàlica que podrien eixamplar aquesta cronologia.

trobem en altres sectors va fer que es considerés com un jaciment diferenciat. En tot cas cal tenir present que és una àrea que ha patit forces transformacions els darrers anys, clarament visibles si comparem la foto aèria del 1956 amb l'actual.

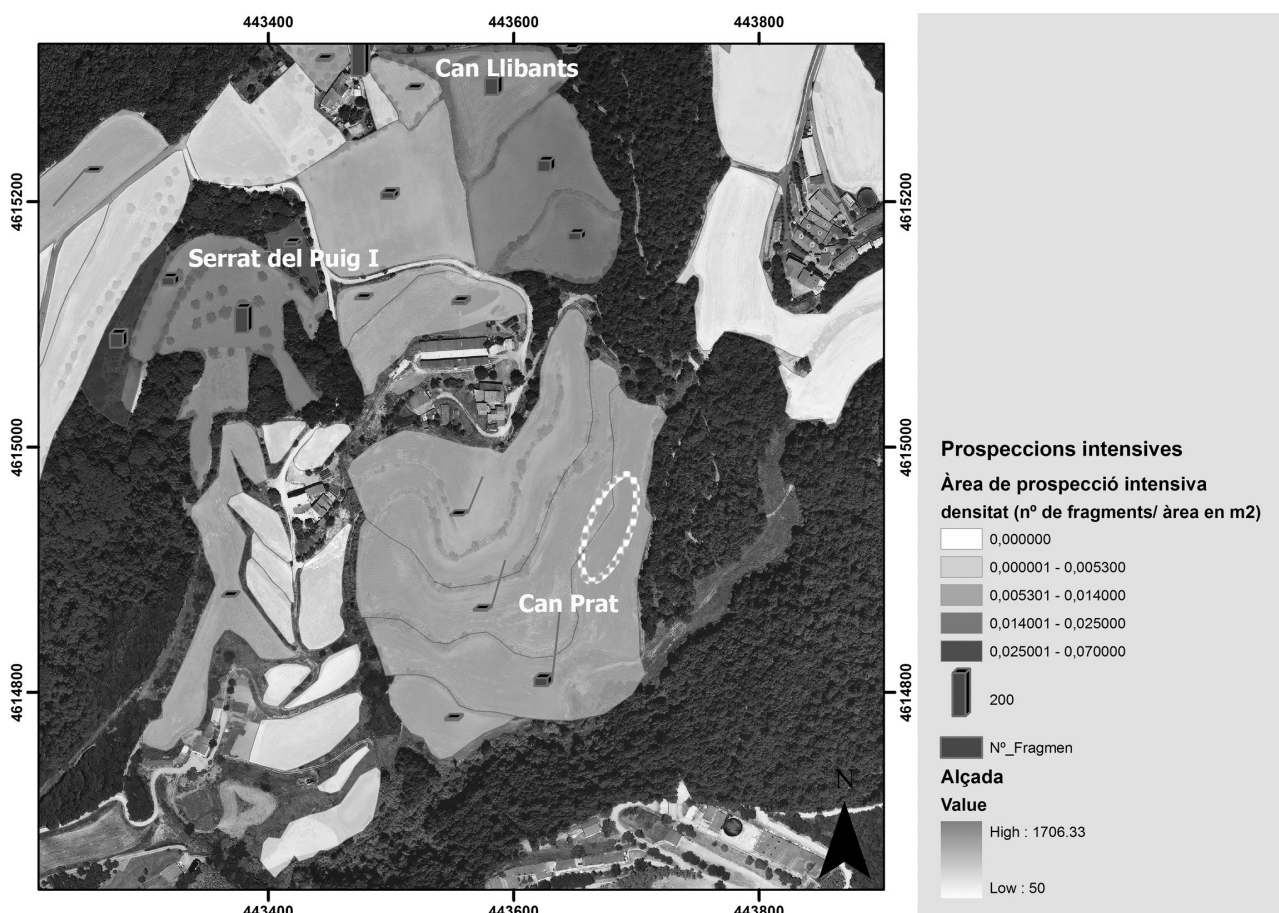

Figura 131: Mapa del sector de Can Prat. El cercle senyala l'àrea de major concentració de restes. Dades: Flórez 2011.

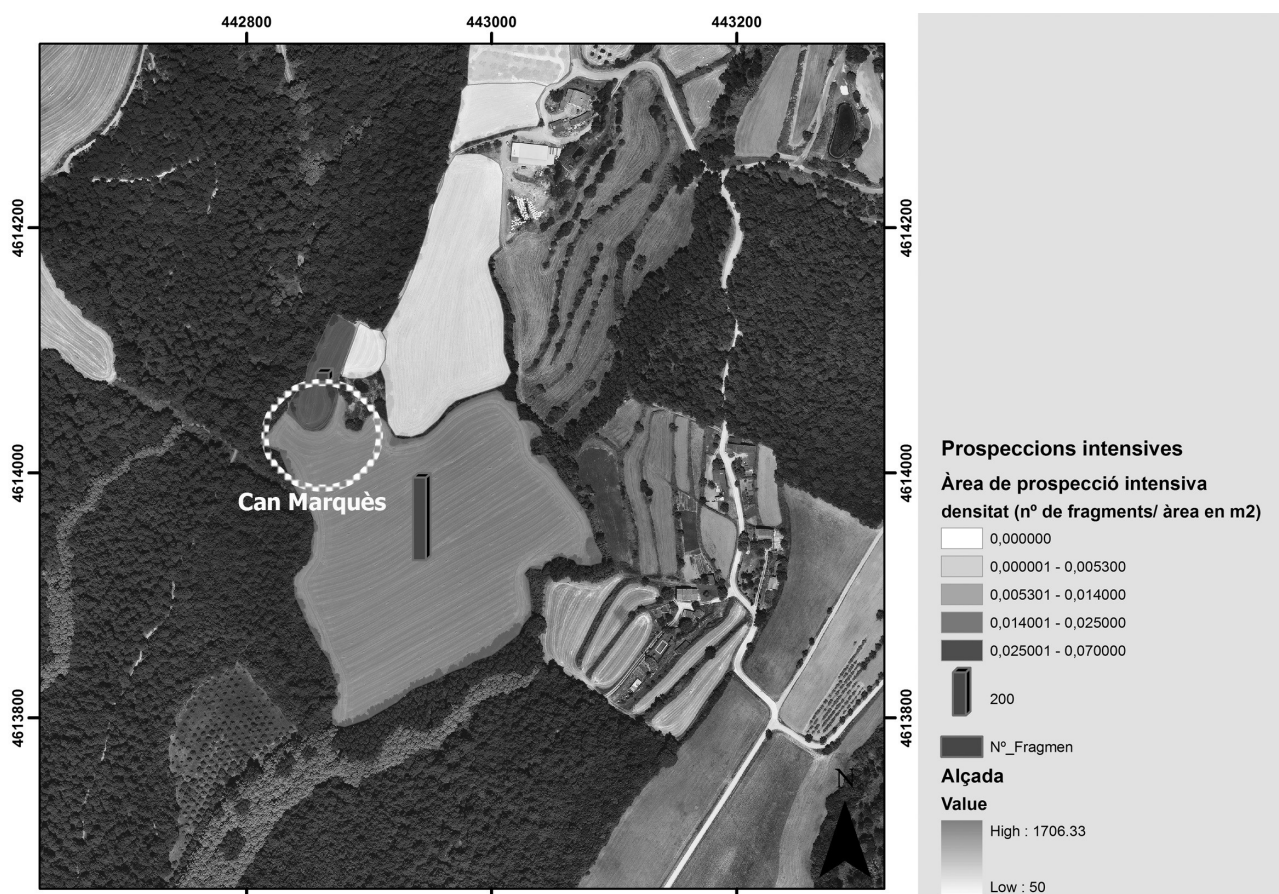
Sector de Can Marquès (L. 147):

El darrer dels sectors detectat en la prospecció intensiva es troba a l'extrem sud de l'àrea d'estudi, clarament aïllat de la resta de sectors (fig. 132). Està situat a tocar de les restes d'un antic mas anomenat Can Marquès. Les restes havien estat documentades per Josep Estrada (Estrada i Villaronga 1967) i interpretades com a restes d'un assentament "Romano-Imperial". La notícia fou incorporada el 2006²⁸¹ a la carta arqueològica al constatar-se la presència d'abundant material ceràmic del període altimperial en dues parcel·les.

Efectivament, la prospecció del 2009 va permetre confirmar la presència d'un volum important de ceràmica. El material es troba molt concentrat a la part més alta d'una gran parcel·la fruit de la unificació de diverses feixes. Aparentment sembla que hi ha hagut importants moviments de terres que poden haver afectat el registre arqueològic. En tot cas, el material ceràmic és força abundant (uns 400 fragments en total) i correspon a un assentament que cronològicament es podria situar entre finals de l'Imperial i finals de l'Imperial.

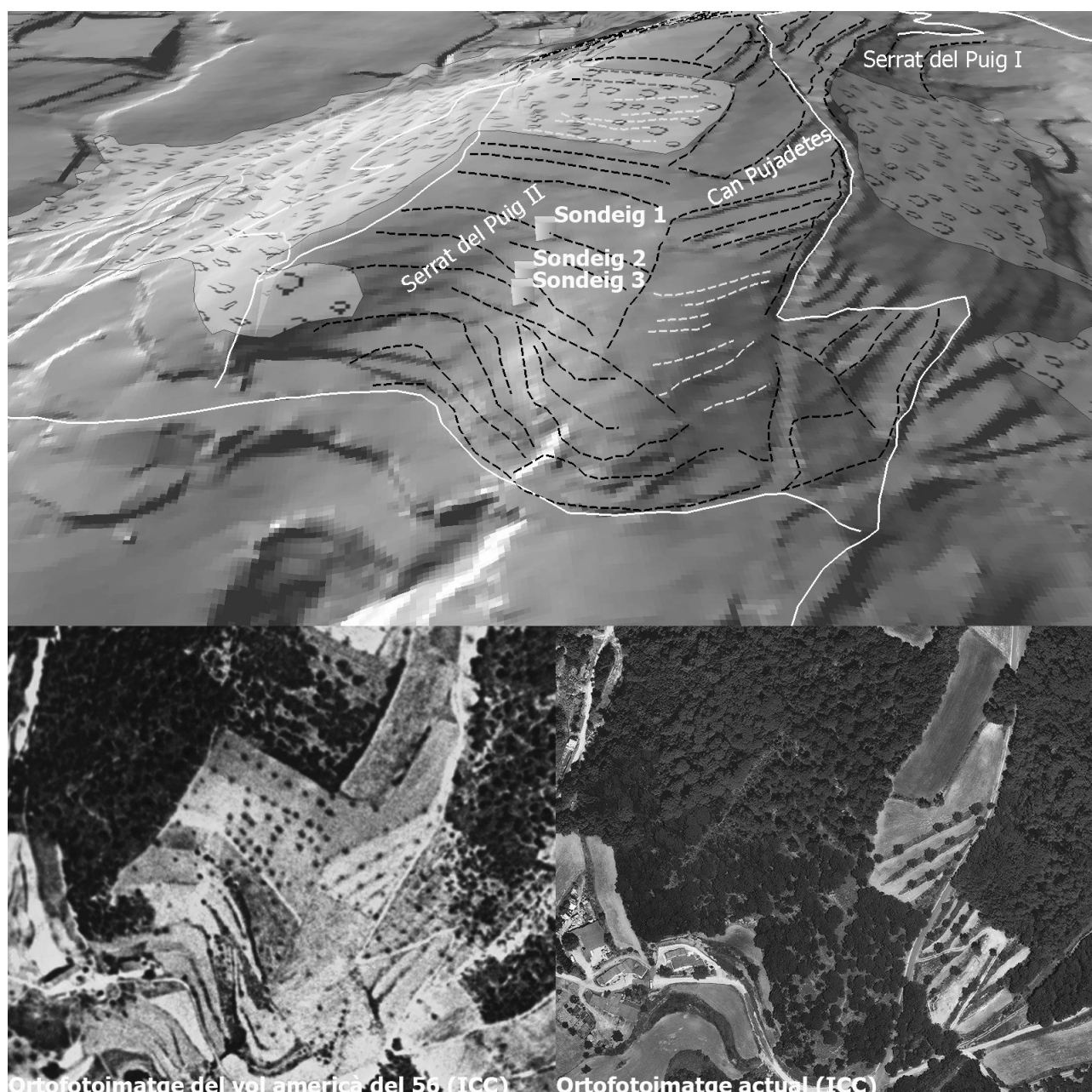
281 Revisió del catàleg del patrimoni arqueològic del municipi de Cànoves i Samalús en el marc de la revisió del PGOUM.

presència -molt concentrada al punt més alt del camp- de ceràmica fina (TS itàlica, sud-gàl·lica i hispànica) i comuna (entre la qual hi ha ceràmica de cuina africana). Una mica més avall seguint la pendent del camp apareixen bàsicament fragments de material constructiu (*Tegulae, imbrex*), *dolium* i àmfors (sobretot àmfora Tarraconense, entre la qual s'han identificat els tipus Pasqual 1 i Dressel 2/4). S'interpreten com les restes d'un assentament rural de certa entitat que inclouria una zona d'hàbitat i zones de producció/ emmagatzematge.

6.2.3. Estudi arqueològic d'estructures agràries

Durant la campanya de 2011 es van realitzar sondeigs de diagnosi a l'àrea del Serrat del Puig II (fig. 133). L'objectiu de la intervenció era l'estudi dels sistemes de feixes conservats en els espais abandonats des de mitjans del s. XX, i, per tan, no afectats per la mecanització de les tasques agrícoles. Aquestes zones presenten un registre arqueològic interessant, amb diversos tipus de marges construïts amb pedra seca i restes de ceràmica atribuïda a l'època romana.

Ortofotomatge del vol americà del 56 (ICC)

Ortofotomatge actual (ICC)

Figura 133: En la imatge superior, situació de les feixes sondejades -i dels altres sectors del Serrat del Puig- sobre un model digital del terreny creat a partir d'un mapa de corbes de nivell a escala 1:1000 de l'ICC. A sota, les ortofotomatges del vol americà del 56 i l'actual de l'àrea del Serrat del Puig (II). A partir de la fotointerpretació de a imatge del 1956 i la contrastació sobre el terreny s'han assenyalat les àrees cobertes de bosc el 56; la xarxa de camins (línies contínues de color blanc); les feixes visibles en la foto del 56 de les quals en queden traces (línies discontinúes de color negre); i altres traces de feixes que no veiem en la imatge del 1956 (línies discontinúes de color gris). No hem inclòs algunes anomalies topogràfiques de caràcter lineal visibles actualment sobre el terreny que es podrien interpretar com a restes de feixes de les quals no són visibles restes dels seus marges.

Es van fer tres sondejos en tres feixes diferents però consecutives. Els resultats els presentem en les il·lustracions següents (fig. 134-136 i taula 9):

Serrat del Puig II: Estratigrafia arqueològica de les feixes.

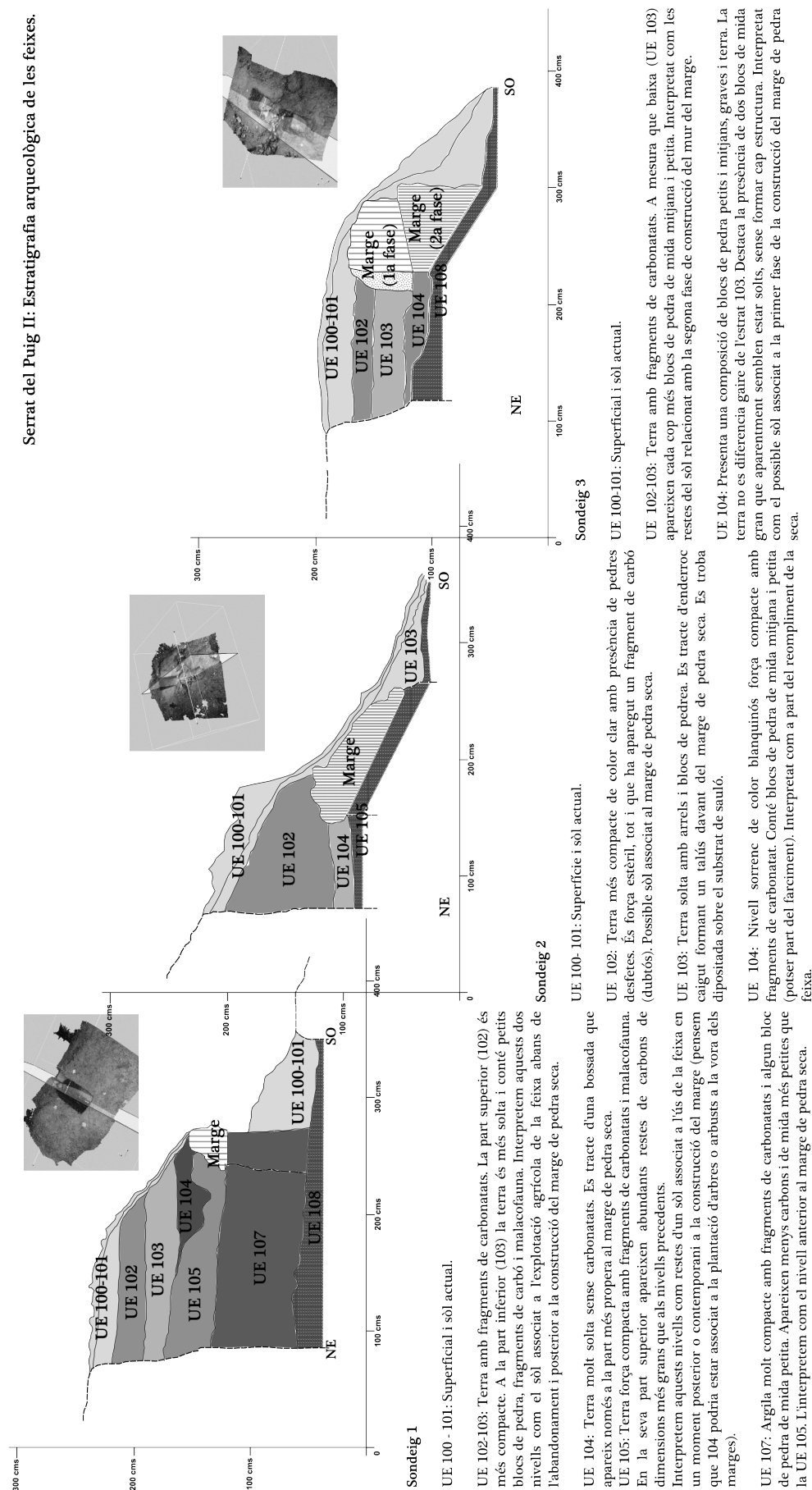

Figura 134

Serrat del Puig II: Materials i cronologies.

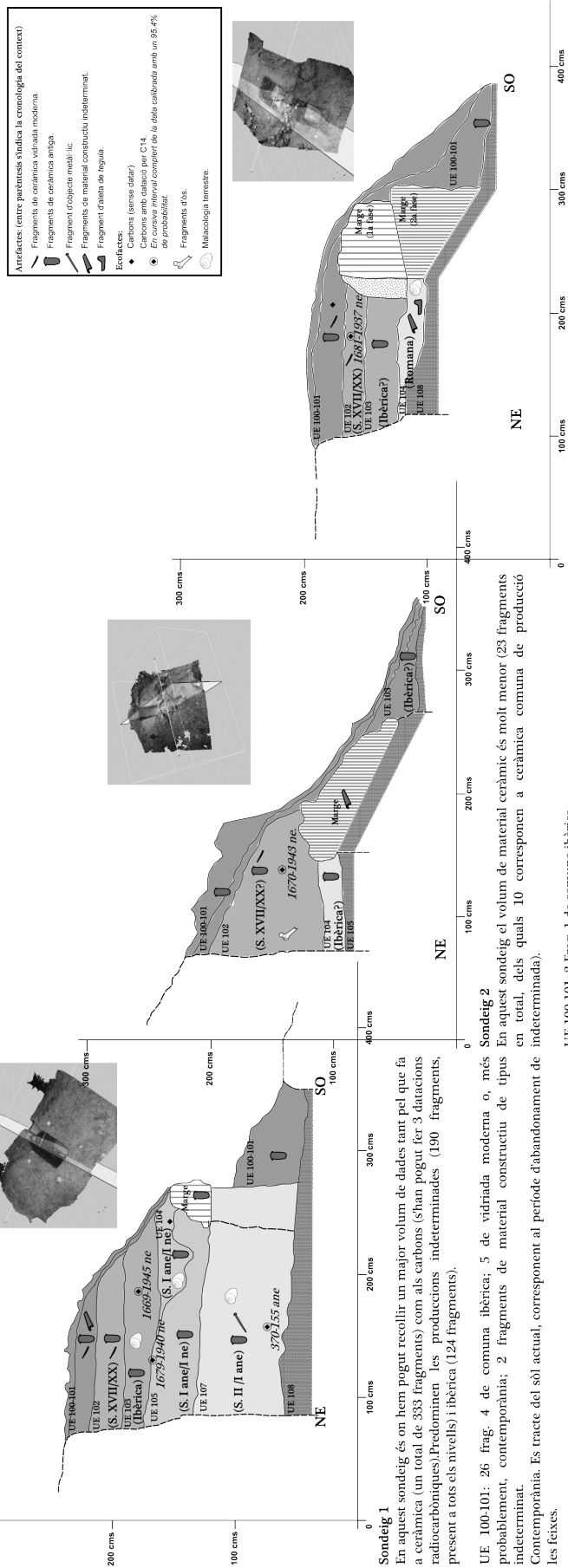
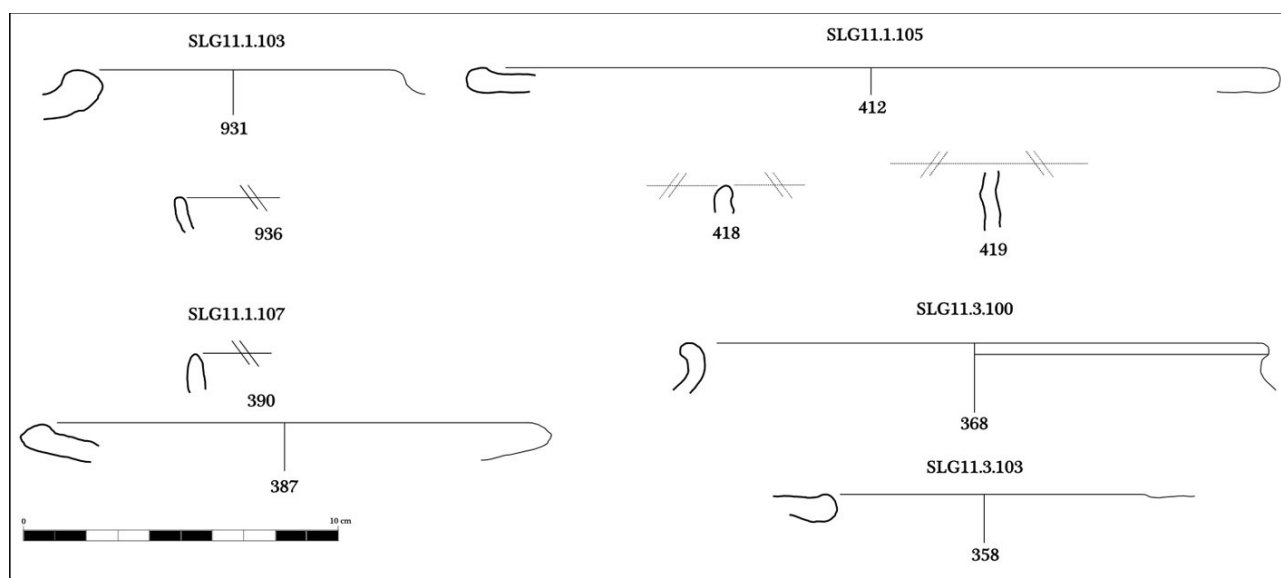

Figura 135

Resum del material: LIEP: 146 Jaciment: Serrat del Puig II

Classe:	Producció:	Forma:	Tipus:	Class.	Nº Frag.	Observacions:
358	Comuna oxidada Ibèrica	Gerra contenidor	LAT	COM-IB Am2	1	
368	Comuna reduïda Indeterminada	Bol			1	
387	Comuna oxidada Ibèrica	Bol			1	coccio oxidant-reductora
390	Campaniana A Itàlica				2	fragments molt petits i dubtosos.
412	Comuna oxidada Ibèrica				1	
418	T.S. Itàlica	Itàlica	Plat		1	Està trencada i no es pot especificar el tipus concret.
419	T.S. Itàlica	Itàlica	Bol	Dragendorf 27	1	Només tenim la carena.
931	Comuna oxidada Ibèrica				1	Coccio oxidant-reductora. Sembla la vora típica de les àmfores ibèriques.
936	Comuna reduïda Indeterminada				1	Correspon a una forma oberta, segurament un bol o potser un plat.

Taula 9: Vores de ceràmica recollides en els sondeigs a les feixes del Serrat del Puig (L. 146).

Tot i que els tres sondeigs presenten particularitats significatives, pensem que es poden identificar alguns elements comuns a tota l'àrea definida per l'estructuració en feixes. A *grasso modo* es poden identificar dues fases generals que veiem tant en la construcció dels marges de pedra seca, en la estratigrafia i en el material ceràmic.

En quan als marges de pedra seca tenim un primer grup -el veiem al sondeig 2 i en la 1a fase del sondeig 3- en que els murs s'assenten directament sobre el substrat granític. Per la construcció s'han utilitzat blocs de mida gran que apareixen molt ben assentats. Un altre grup -és el cas del sondeig 1 i de la 2a fase del sondeig 3- el formen murs que es situen sobre nivells arqueològics anteriors. Presenten una menor alçada que els del primer grup i estan formats per blocs més petits i una obra menys regular.

Aquest fet té relació amb l'estratigrafia. Per una banda tenim sobre el substrat una sèrie de nivells sorrencs i força estèrils on apareix molt poca ceràmica i sense gens de matèria orgànica. Els trobem com a rebliment dels marges del 1er grup. Sobre d'aquests nivells apareix terra més solta on apareixen fragments molt comptats de carbó -excepte al sondeig 1- que es relaciona amb el rebliment del 2n grup de murs. Trobem una excepció a la base del sondeig 1, on apareix un nivell entremig del substrat i el mur que no trobem als altres sondeigs.

Finalment, tant la ceràmica com les datacions radiocarbòniques remetent a dues cronologies diferenciades. Una antiga marcada per la ceràmica ibèrica i romana (dins de la romana amb una cronologia de II ane/ I ne) i una datació per C14 -Sondeig UE 107- de Segles IV-II ane. La segona fase estaria formada per contextos on la ceràmica antiga apareix barrejada amb ceràmica vidriada moderna o contemporània i per quatre datacions -sondeig 1 UE's 103 i 105; sondeig 2 UE 102; sondeig 3 UE 102- que donen un marc d'entre finals del s. XVII i mitjans s. XX.

Tractarem amb més profunditat la relació entre tots aquests elements en l'apartat de discussió; posant en relació els resultats de les prospeccions i el sondeig amb documentació escrita i l'estudi geomorfològic.

6.2.4. Aportacions de l'estudi geomorfològic i sedimentològic.

En la figura 137 presentem de forma esquemàtica els resultats dels 5 panells de correlació amb les unitats litoestratigràfiques identificades i la relació amb els jaciments arqueològics que hem comentat en l'apartat dedicat a les prospeccions. A continuació, i de base a sostre, passarem a descriure les 5 unitats litoestratigràfiques definides i les cronologies relacionades:

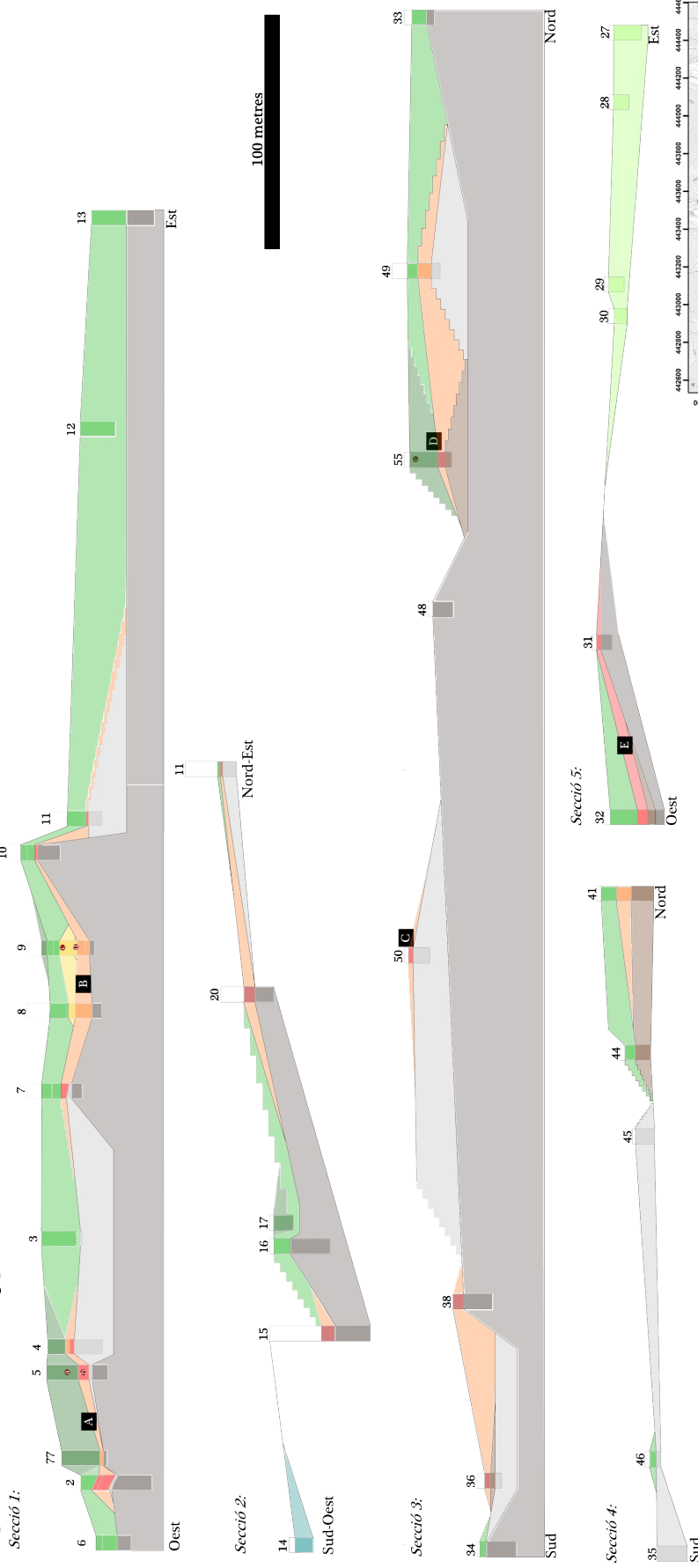
Graníts:

Com veiem als gràfics de la figura 184, el substrat apareix en bona part dels perfils. Està format per roques del grup de les granodiorites i granits alcalins amb un grau d'alteració variable²⁸². El material producte d'aquesta alteració són unes sorres grolleres i mal classificades que reben el nom de sauló.

Només en un dels perfils (columna 48) apareix directament sota el sòl actual. En la resta de casos es troba recobert per una de les unitats litoestratigràfiques descrites seguidament. D'acord amb el mapa geològic, aquesta unitat tindria una edat que es situaria entre el Carbonífer i el Permià, i per tant, fora de l'àmbit temporal del que ens ocupem en aquest estudi.

282 http://www1.igc.cat/web/gcontent/pdf/mapes/igc_MGCom50M_41_v1g.pdf

Esquemes de les seccions sedimentològiques:

LLEGGENDA:

Dipòsits de còdols (Sense elements arqueològics)	Estructures enterrades Nivells associats a la fase "iberorromana"	Datacions radiocarbòniques
Dipòsits "post-romans" (Formats per argiles barrejades amb còdols)	Estructures associades a un jaciment arqueològic	T5 N2 95.4% probability 1679AD-1940AD
Dipòsits de formació molt recent (SXX/XXI)	Restes de marges de feixa enterrats	T3 N3 95.4% probability 387BC-504BC
Presència de ceràmica vidriada moderna.	Substrat "Preromà" Dipòsits d'argiles anteriors a les estructures	T9 N6 95.4% probability 766AD-894AD
Ceràmica antiga i/o indeterminada.	Caliche	T9 N80 95.4% probability 685AD-875AD
Dipòsits altmedievals Passades de carbons i de còdols	Granit i sauló	T55 N2 95.4% probability: 1675AD-1942AD

Jaciments identificats en les prospeccions

A Can Roig (LIEP 1948)
B Can Martí (LIEP 22)
C Can Fajadetes (LIEP 1928)
D Serrat del Puig I (LIEP 445)
E Can Llibants (LIEP 20)

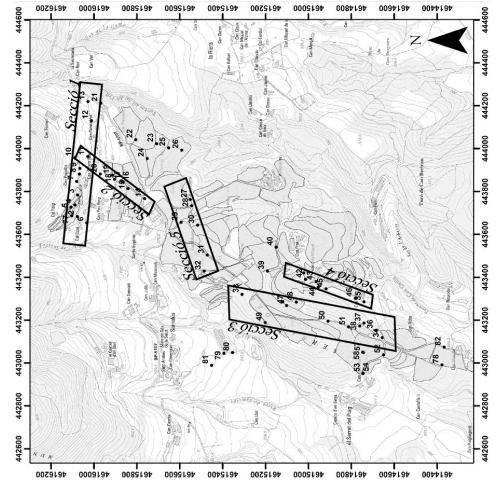

Figura 137

Caliche (Les restes d'un sòl enterrat):

Es tracta de nivells de graves grolleres i mal classificades amb un grau de cimentació per carbonats variable el que li confereix un grau de cimentació també variable²⁸³ (fig. 138). Els caliches són propis de zones àrides i semiàrides, com les mediterrànies, on l'evaporació excedeix la precipitació i es formen com a conseqüència de la precipitació de carbonat càlcic a l'horitzó càlcic (habitualment a l'horitzó B) de sòls càlcics (Reeves 1976).

En la major part de les columnes litoestratigràfiques trobem el caliche dipositat a sobre del substrat granític, i amb una potència variable, des d'uns pocs centímetres fins a 2 m.

Pensem doncs que es tracte d'un nivell dipositat de forma irregular, adaptant-se a un paleorelleu pre-existent, al llarg de tota l'àrea d'estudi. D'acord amb la seva definició, el seu origen estaria relacionat amb el desenvolupament d'un sòl. No disposem d'elements que en permetin establir la cronologia absoluta²⁸⁴, però a partir de diverses característiques litològiques (com la seva forta cimentació i la quasi manca de porositat) i la relació amb les estructures de la fase romana deduíem que la formació d'aquest caliche seria molt anterior a aquest moment d'ocupació humana.

Columna2

Figura 138: Exemple de l'aspecte del caliche. En la columna 2, apareix com una capa de diversos centímetres de gruix entre el substrat granític i les restes d'una estructura d'origen antròpic..

Degut a l'edat tant antiga de les granodiorites i del caliche hem considerat que aquestes dues unitats litoestratigràfiques conformarien els substrat sobre el que les ocupacions iberorromanes van tenir lloc.

283 Reben el nom de "caliche" i localment es coneix com a Tortolà/ Tortorà

284 No conté matèria orgànica per poder utilitzar el C14.

Desconeixem però quin era l'estat del sòl que va donar lloc a aquests materials en el moment de la construcció de les estructures antigues: podria haver estat a nivell superficial, la qual cosa significaria que patia o havia patit processos erosius que havien fet desaparèixer els horitzons superiors o bé les construccions l'anaren a buscar ja que es tractava d'una base sòlida, en aquest cas la desaparició dels horitzons superiors s'hauria produït en moments posteriors.

Els dipòsits d'argila anteriors a les estructures arqueològiques:

Precisament, la tercera unitat litoestratigràfica que formaria part el substrat de les estructures d'ocupació podria estar relacionat amb els horitzons superiors del sòl que hauria originat aquest caliche. Estan formats per argiles vermelloses amb còdols i fragments de carbonats. Apareixen a les columnes 32 i al 36 com una capa de poca potència. La resta de punts on es veuen es troben cap a les cotes més baixes de l'àrea d'estudi (columnes 41, 44 i 55) amb una potència mínima de 1,5 m (columna litoestratigràfica 41), ja - que no veiem el contacte inferior d'aquesta unitat litoestratigràfica. Aquesta absència o poca potència a les zones més altes i acumulació a les més baixes podria ser un indicatiu que aquests dipòsits són fruit d'una fase erosiva preromana que hauria transportat part dels sòls anteriors cap a les cotes més baixes.

Falten criteris de cronologia que permetin situar el moment de formació d'aquests dipòsits. En les columnes examinades durant el treball de camp no vam trobar material arqueològic o carbons que ens permetin una datació d'aquesta unitat litoestratigràfica. A tall d'hipòtesi podrien ser assimilables a la UE 107 del sondeig 1 de les feixes del Serrat del Puig II (fig. 135) la qual presenta la mateixa textura, color i situació estratigràfica. En aquest cas disposem tant d'una datació radiocarbònica com de material ceràmic (fig. 135) que permeten situar la seva formació en un moment igual o anterior a la 2ª meitat del s. II ane. En tot cas és una qüestió que caldria verificar mitjançant futures campanyes.

Estructures antròpiques i la fase "iberorromana":

La presència d'estructures de caràcter antròpic és un fet habitual en els afloraments estudiats. Aquestes estructures les podem dividir en tres grups diferents:

El primer grup el formen les restes de construccions murs i paviments relacionats amb els jaciments romans que hem descrit als apartats anteriors (fig. 137: secció 1 i columnes 50, 31 i 32 i fig. 139) .

En aquests casos la ceràmica en superfície i la recollida als afloraments indiquen una cronologia que podem situar en diversos moments del període romà²⁸⁵. En el cas de Cal Roig (L. 1948) a més es va poder obtenir una datació radiocarbònica d'un nivell amb molts carbons situat just a sobre l'estructura. La datació (s. IV-III ane) resulta una mica antiga en relació a la ceràmica (de cronologia tardorrepublicana); però es podria arribar a forçar un mica, especialment si tenim en compte que en aquest tipus de context no és estrany que es produeixi un cert "envelliment" de les datacions radiocarbòniques²⁸⁶ ja que els carbons podrien procedir del

²⁸⁵ Veure l'apartat 6.2.2.

²⁸⁶ També podríem pensar que els sediments que cobreixen l'estructura poden portar carbons una mica anteriors.

desmantellament d'antics sòls situats a cotes més altes i que actualment formarien part del rebliment que fossilitzen aquestes estructures. Tot i això tampoc és totalment descartable un origen ibèric per aquestes estructures en concret²⁸⁷.

Lithostratigraphical and archaeological profile example:

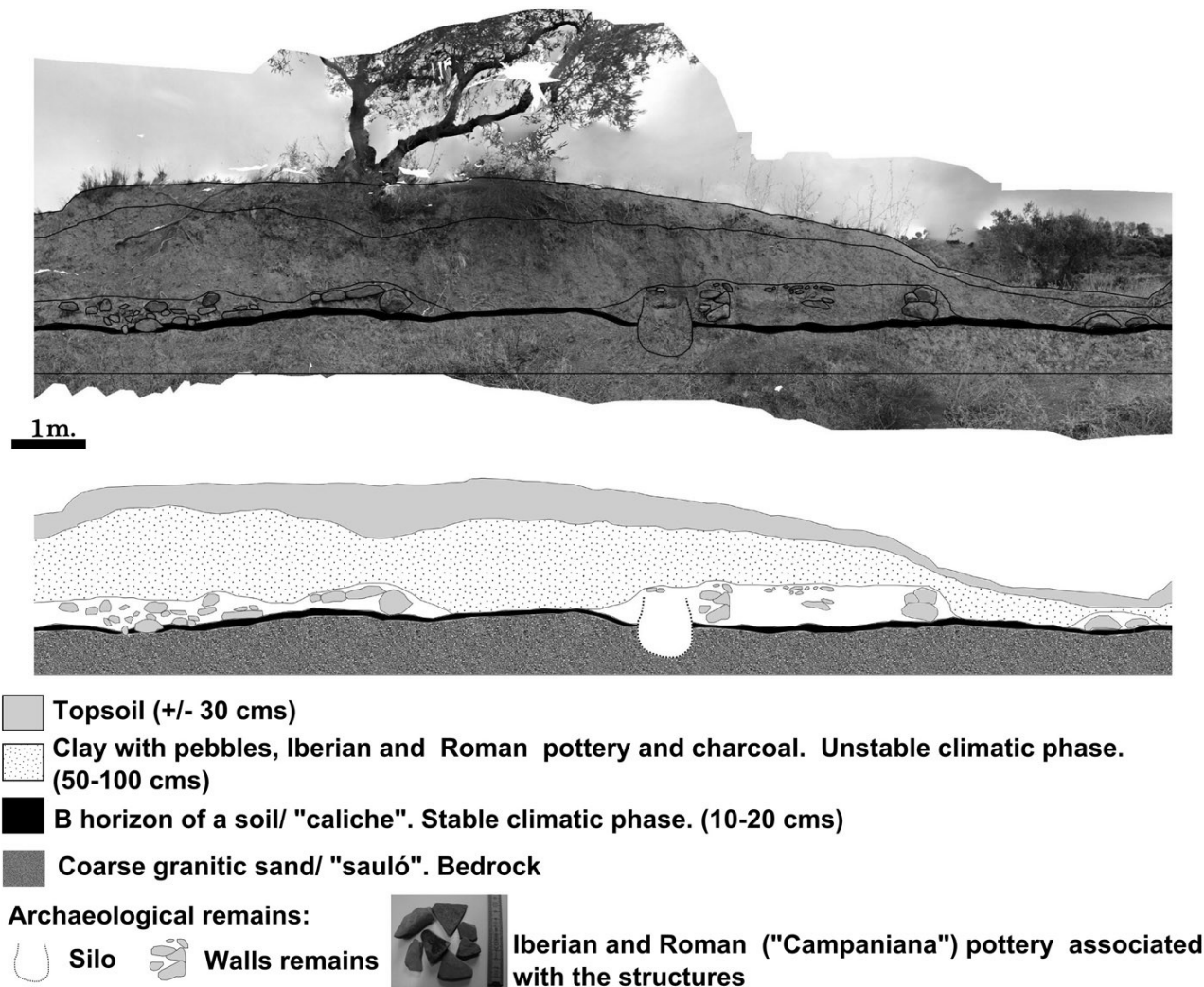

Figura 139: Perfil litoestratigràfic i arqueològic al sector de Can Roig (L. 1948; columna 5). En aquest es pot observar la situació de possibles restes arqueològiques atribuïdes al període romà tan pel material del perfil com pel recollit en superfície als camps de l'entorn i reforçat per una datació radiocarbònica. Aquestes estructures es construïren sobre el substrat format per sauló i una fina capa de caliche. Les estructures estan cobertes per paquets de sediments posteriors que n'han permès la conservació.

En el segon grup trobem les restes de marges de pedra seca enterrats pels nivells posteriors (p. ex. columnes 15, 20 o 55) o, en pocs casos, situats directament sota el sòl actual (columnes 36 i 38). La problemàtica que presenten és força similar a la que hem descrit per les feixes sondejades al Serrat del Puig II (L. 146). Els sediments que hi apareixen vinculats que contenen material arqueològic presenten de manera exclusiva

²⁸⁷ De fet seria necessària una excavació arqueològica per a poder establir amb certesa el caràcter i la cronologia d'unes estructures conegudes de forma molt parcial.

ceràmica ibèrica i/o romana. L'atribució que hem fet de forma general a la fase "iberorromana" es deu bàsicament a aquest fet i a que normalment es troben cobertes pels sediments atribuïts les èpoques postromanes. La cronologia de la construcció de les estructures pròpiament dites s'ha de considerar indeterminada dins un període ampli que es situaria entre els inicis del període romà i l'època moderna.

El tercer grup de nivells atribuïts a aquesta unitat litoestratigràfica el formen argiles amb còdols heteromètrics (columnes 41 i 49). Litològicament s'assemblen a la unitat posterior ("dipòsits post-romans"), però es diferencia d'aquesta per una major abundància i mida dels còdols i la presència exclusiva de ceràmica antiga. Aquest tercer grup es troba sempre a la part més baixa dels afloraments, just a sobre del substrat corresponent (granit, caliche o argiles). Hem interpretat aquests nivells com a resultat de la destrucció d'estructures antigues²⁸⁸ i les hem inclòs en aquest grup.

Els dipòsits "post-romans":

Les restes d'estructures estan normalment enterrades per una unitat litoestratigràfica formada per argiles amb còdols heteromètrics. Aquesta unitat es diferencia de les anterior perquè presenta un color més clar i les argiles estan menys compactades. Un estudi detallat d'aquesta unitat litoestratigràfica indica que aquesta mostraria una major complexitat de la que es podria pensar a simple vista. La columna litoestratigràfica 9 (fig. 140) ha permès identificar tres fases dins d'aquesta unitat:

1. En la part inferior, just al damunt del substrat de roca granítica, trobem nivells amb abundància de ceràmica de cronologia antiga (nivells 9 i 10). En principi aquest material ceràmic estaria relacionat amb l'assentament tardorrepública de Can Martí (LIEP 22) que es troba just al costat però en una cota inferior i Puig Castell (LIEP 23), que es troba a la part superior del turó. En realitat aquest nivell es podria fer correspondre encara amb la fase "iberorromana", tot i que en un moment posterior a la construcció de les estructures del període republicà (s. II/I ane) i anterior a l'edat mitjana (s. VII/ IX ne).
2. A sobre d'aquests nivells hi ha una petita capa de carbons (nivell 8b). Damunt seu una passada de còdols (nivell 8a) seguida d'un nivell més gruixut d'argiles sorrenques (nivell 7). A sobre d'aquestes una nova passada de còdols (nivell 6). El material arqueològic d'aquests nivells és similar al que trobem als nivells inferiors²⁸⁹, però les datacions per C14²⁹⁰ permeten situar aquests nivells en el període altmedieval, entre finals del Segle VII i finals del s. IX²⁹¹. Es tracte de l'únic punt on hem pogut identificar clarament una fase atribuïda al període medieval²⁹². La sedimentologia d'aquesta columna litoestratigràfica indicaria que aquests sediments s'haurien format durant una gran fase erosiva amb diversos episodis que podria haver succeït a un incendi (nivell de

288 Antigues en el sentit de cronologia indefinida però anterior a les fases més modernes de modelació del paisatge.

289 A banda del material de tipus indeterminat, apareixen fragments de ceràmica campaniana, àmfora itàlica i ceràmica ibèrica.

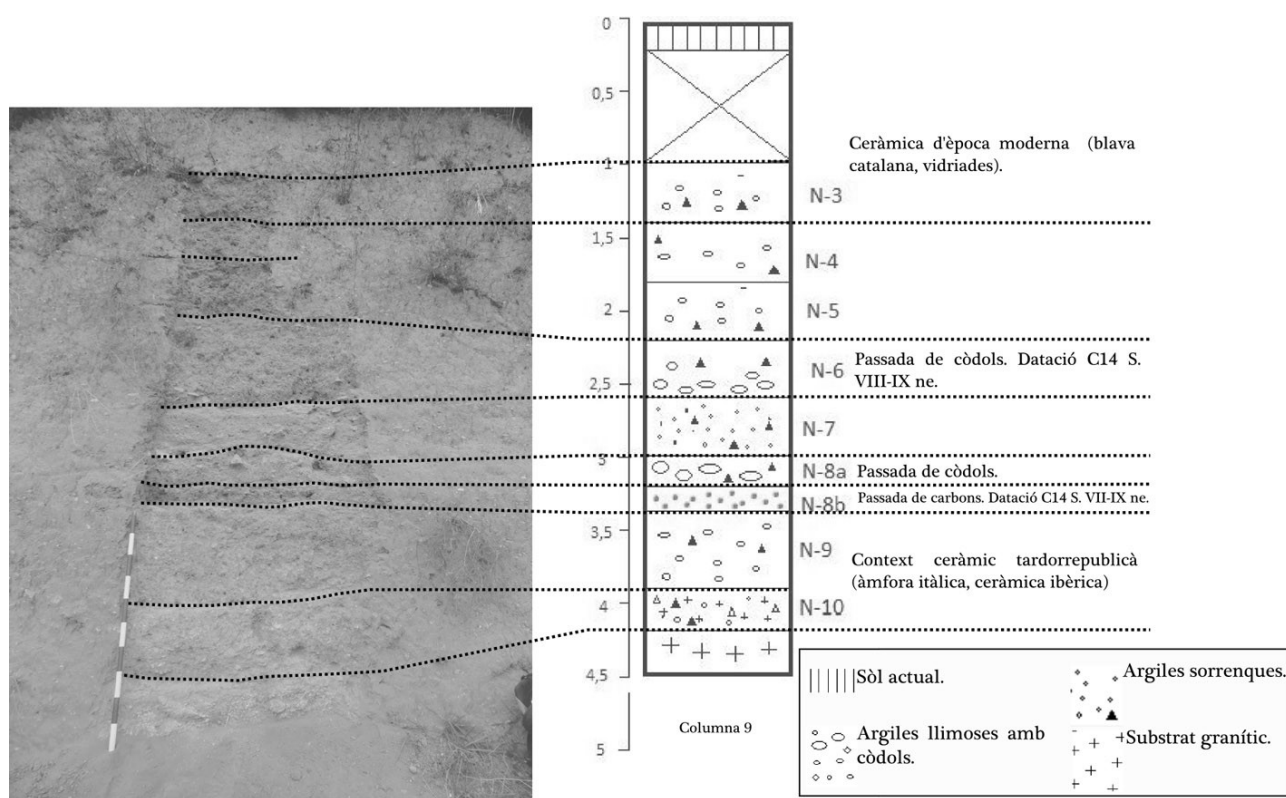
290 S'han datat els nivells 8a i 6, que correspondrien a l'inici i final d'aquests dipòsits.

291 El nivell 8a dona una datació una mica més antiga (VII-IX ane) i el 6 una mica més moderna (VIII-IX ane). A nivell de cronologia és interessant destacar que en el primer reconeixement d'aquest perfil -abans de fer la divisió en nivells- es recollí l'única mostra de TS Africana-D de l'àrea d'estudi, que és també l'únic fragment de ceràmica que remet a la tardoantiguitat.

292 Intuïm, tot i que de forma molt menys clara, la seva continuació a la columna 8. En la resta de talls no ha pogut ser identificada. No descartem del tot que una neteja més aprofundida d'alguns talls permetés identificar-la en altres punts.

carbons).

3. Per damunt d'aquesta fase altmedieval trobem un paquet format per argiles amb còdols heteromètrics. Al recollir la ceràmica per nivells es veuen algunes diferències significatives. Així doncs, als que hem anomenat nivells 4 i 5 trobem sobretot ceràmica de tipus indeterminat acompanyada d'algun possible fragment antic (àmfora púnica). A partir del nivell 3 comencen a aparèixer alguns fragments de ceràmica blava catalana i altres vidriades. Aquests nivells serien doncs posteriors, com a mínim, al segle XVII. Aquest fet és coherent amb les datacions per C14 de carbons que s'han recollit sempre a una profunditat situada al voltant d'1 m a partir de la superfície. Tant a la columna 5 (nivell 2) com a la columna 55 la datació dona un arc de s. XVII - XX.

Aquesta diferenciació en quan al material ceràmic és un fet habitual a la resta de l'àrea d'estudi, on aquests nivells es reparteixen entre els que contenen ceràmica o datacions radiocarbòniques clarament modernes i els que només contenen ceràmica indeterminada, normalment acompanyada de fragments de ceràmica ibèrica, o que no contenen material arqueològic. Això podria indicar que la formació d'aquests nivells s'hauria iniciat, potser, en un moment anterior a l'edat moderna, i els materials de la part superior estarien reflectint l'ús agrícola d'època moderna i contemporània.

Tot i que essencialment els considerem part de la mateixa unitat litoestratigràfica, en els panells de correlació hem distingit els afloraments que contenen específicament elements moderns, deixant la resta com a dipòsits "post-romans" de cronologia indeterminada. De tota manera s'ha de tenir en compte que els elements

moderns apareixen sempre a una profunditat no major a l'1-1.5 m i que per tant hauríem de plantejar una lògica semblant a la del tall 9 a bona part dels altres perfils encara que el material arqueològic no sigui definitiu. Així doncs tindríem uns primers dipòsits d'un període indeterminat entre l'època romana i la moderna i, per damunt, els dipòsits més moderns.

Seqüència:

Aquests primers resultats de l'estudi sedimentològic de les columnes litoestratigràfiques estudiades permeten establir una primera seqüència tipus per a l'àrea d'estudi:

Tindríem en primer lloc la formació d'un sòl a sobre d'un substract granodiorític. Posteriorment es construïren una sèrie d'estructures al llarg de l'època romana, fonamentades sobre horitzons inferiors d'aquest sòl. Desconeixem amb certesa si hi havia hagut processos erosius molt o poc anteriors a aquestes construccions. El període romà hauria estat un període de bonança climàtica, que s'hauria traduït en una estabilitat del paisatge, ja que predominaria la formació de sòls davant l'erosió d'aquests. Tampoc se sap si l'abandonament dels assentaments romans²⁹³ hauria tingut un impacte immediat en les dinàmiques sedimentàries, mentre que es detecta més clarament una fase de desestabilització del paisatge al període altmedieval que hauria tingut com a conseqüència el desmantellament dels sòls romans, del que quedés dels anteriors i dels medievals. Tenim un buit general per el període medieval fins a l'època moderna (a partir del s. XVII), en que es trobarien formats els nivells que cobreixen les estructures antigues. Això implicaria que els sòls pre-moderns desmantellats segurament s'haurien depositat aigües avall de la zona d'estudi, cap a la sortida dels actuals torrents que drenen cap el riu Congost. Un cas similar a aquest es troba en la zona de l'Hospital de Can Trias (Badalona), on els dipòsits de vessant que contenen les restes iberoromanes estan situades a les parts altes de la conca mentre els dipòsits medievals i moderns es localitzarien als grans cons al·luvials que conformen la plana litoral catalana (Riera i Palet 2008).

Una de les primeres conclusions de l'estudi és que quedaven alguns buits d'informació fruit de la mida reduïda de l'àrea d'estudi. En aquest sentit, en una segona fase dels treballs ens proposem d'estendre l'estudi cap a cotes més baixes per tenir una visió completa a nivell de la conca dels torrents que afecten l'àrea d'estudi. En les primeres sortides es van poder detectar una sèrie d'afloraments en que apareixen restes de sòls enterrats (formats per un caliche equivalent als que hem descrit anteriorment) entre paquets argilosos. En un cas (columna 82) en trobem dos en el mateix perfil. De moment no hem pogut localitzar elements per situar-los cronològicament i per tant hem preferit no tenir-los en compte en aquest apartat esperant a que la continuïtat dels treballs permeti aportar més dades.

En els següents apartats creuarem de manera més estreta les dades que acabem de descriure amb la resta d'estudis històric i arqueològics.

293 L'abandonament de les estructures d'hàbitat es produiria entre el s. I ane a la part nord (més elevada) de l'àrea d'estudi i a partir del període baiximperial a la resta de sectors. Més difícil és saber si es van abandonar i com els espais agraris que tindrien associats els diversos assentaments.

7. Estudi de la xarxa viària a través de l'arqueomorfologia

En l'apartat de metodologia hem descrit el procés a partir del qual s'ha obtingut una restitució dels principals eixos viaris que apareixen en l'àrea d'estudi. Com a resultat d'aquest procés hem obtingut un mapa general (fig. 141) en el que apareixen les traces que hem pogut georeferenciar a través de la cartografia històrica i actual.

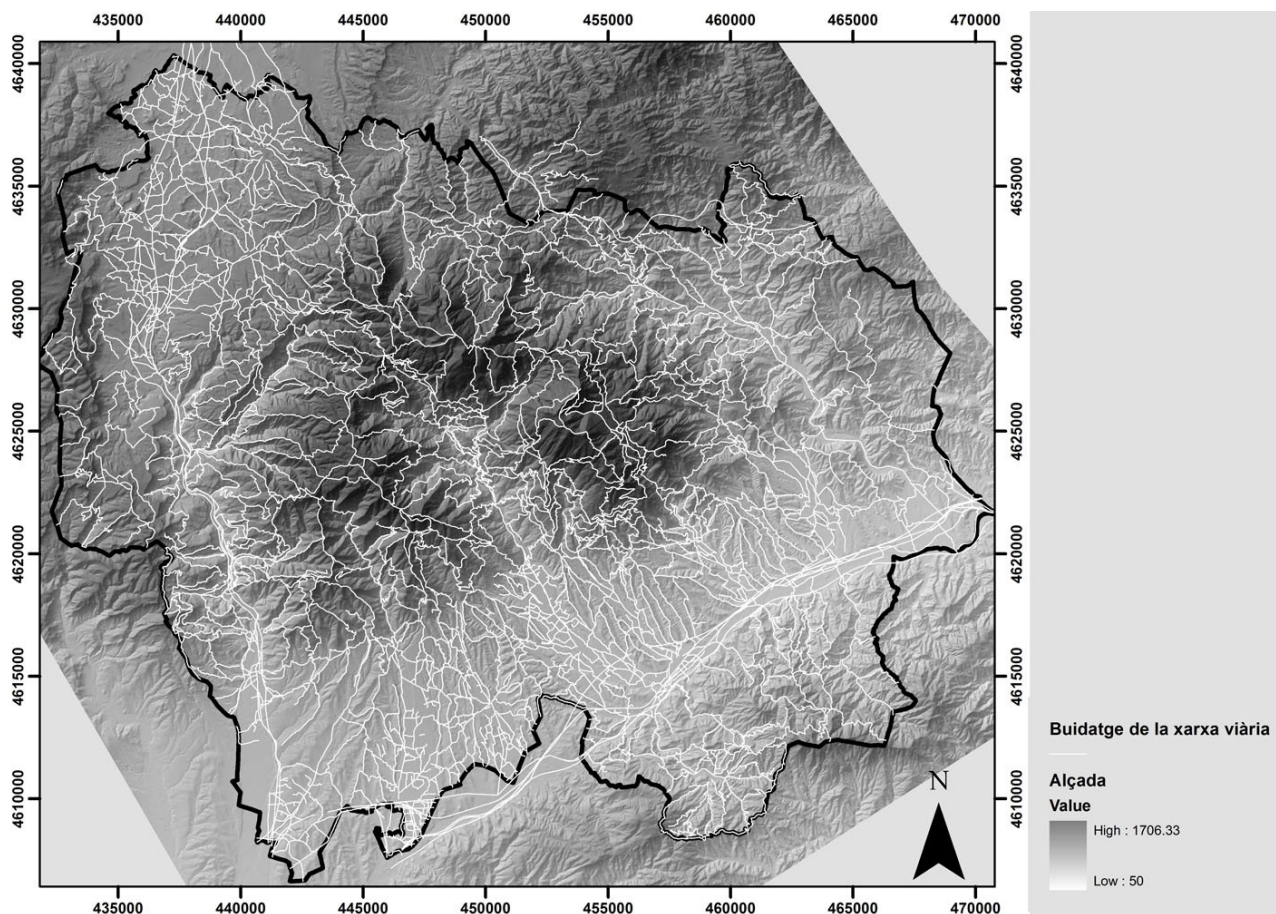

Figura 141: Conjunt de traces restituïdes en l'estudi arqueomorfològic.

En aquest apartat passarem a descriure els resultats de l'anàlisi d'aquest primer mapa. Analtzarem en primer lloc la relació amb la topografia i a continuació farem la lectura de les traces en funció del seu paper en l'estructura viària global, distingint els eixos principals i els altres eixos estructuradors del territori a nivell regional.

Formes naturals i formes històriques de la morfologia viària: Corredors i barreres naturals

El primer punt a tractar és la incidència de la topografia en la xarxa viària. En una zona muntanyosa com és el cas del Montseny el relleu esdevé -encara més que en altres contextos- el primer condicionant de la xarxa viària. Aquest fet és molt important en el doble paper que exerceixen les serralades com a element de separació i de comunicació entre les àrees que separen-uneixen. Això porta d'entrada a parlar de "corredors

naturals”, concepte que atribuïm a aquells espais el relleu dels quals afavoreix la presència de vies de comunicació. Aquesta potencialitat és un element especialment estable en el temps (si més no a escala “històrica”), per la qual cosa hi trobem una permanència dels principals eixos de comunicació al llarg del temps. És en aquest sentit que en aquest primer punt parlarem de formes naturals i històriques de la morfologia viària.

En els apartats introductoris ja hem fet una primera descripció de la situació i principals característiques topogràfiques del massís del Montseny. Com hem posat de manifest, el Montseny forma part d’una serralada Prelitoral que separa un seguit de planes que conformen un corredor paral·lel a la costa d’un seguit de plans i altiplans interiors que separen l’àrea costanera de la conca de l’Ebre (fig. 142). De les tres comarques en que es divideix el massís actualment, les del Vallès Oriental i La Selva s’articulen geogràficament a partir de l’eix que marca el corredor prelitoral, mentre que Osona s’articula al voltant d’una d’aquestes planes centrals que conforma un encreuament de camins que conflueixen des de les valls pirinenques, les planes prelitorals i la conca del Llobregat.

Aquest primer nivell més general ja permet establir uns primers elements bàsics de la xarxa viària: Tenim en primer lloc la importància del corredor prelitoral que circula de forma més o menys paral·lela a la vessant sud del Montseny. A banda d’aquest element tenim també aquelles rutes que permeten la circulació interior-costa i que per tant circulen de forma perpendicular a la topografia dominant. Dins de l’àrea d’estudi, el curs fluvial del Congost és l’únic punt per on es pot travessar la serralada prelitoral sense haver d’enfilar-se al capdamunt d’una carena o un coll²⁹⁴.

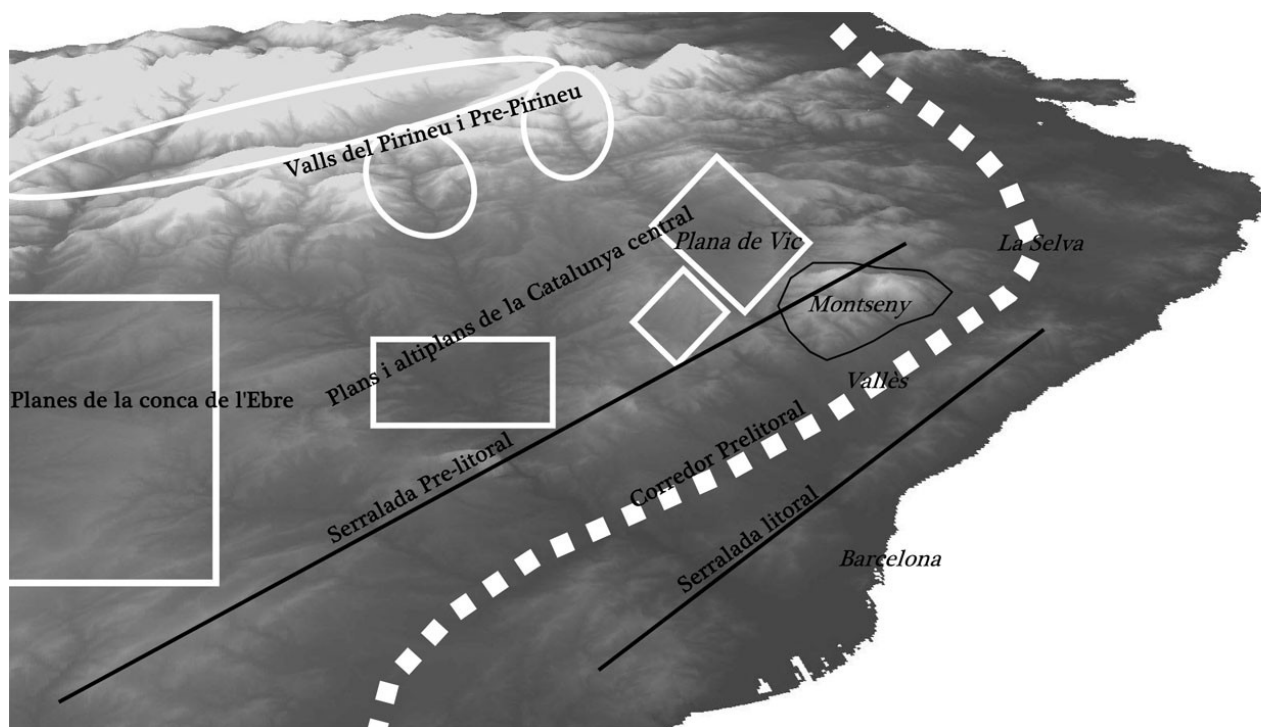

Figura 142: Situació del Montseny en el context geogràfic regional sobre un mapa creat a partir d’un DEM del territori de Catalunya de 30 m/píxel de l’ICC.

294 El Ter més al nord i el Llobregat al sud són els cursos fluvials més propers que també passen entre les muntanyes prelitorals.

Si ens fixem de forma més detallada en l'àrea d'estudi (fig. 143), veiem com les zones més planeres es situen cap al centre de la plana de Vic. S'aprecia igualment el relleu ondulat característic del Vallès en el qual es distingeix el corredor prelitoral i les àrees planeres creades per les terrasses fluvials. També podem veure la franja estreta de la vall del Congost que comunica les dues planes principals.

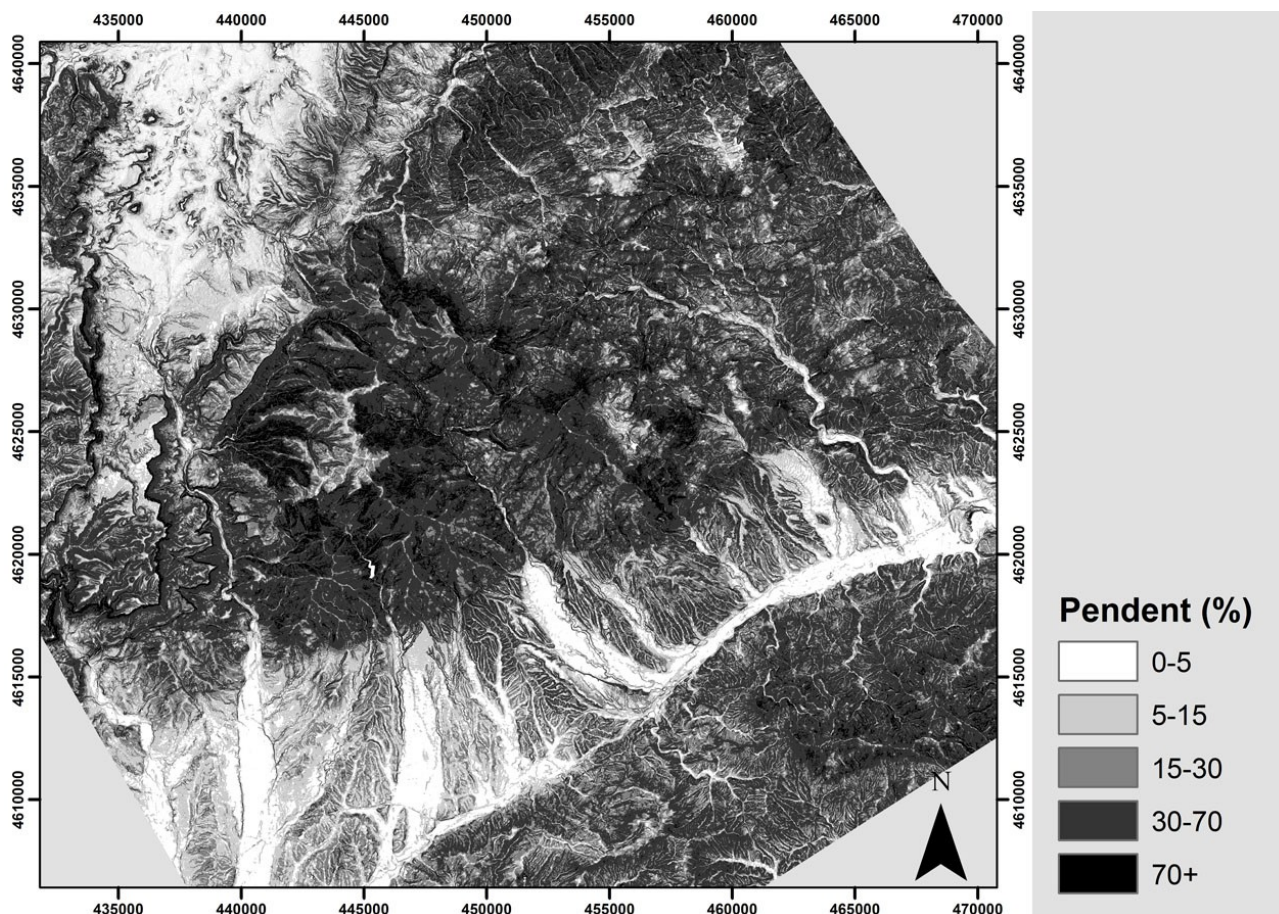

Figura 143: A part dels mapes topogràfics com els que hem anat proporcionant al llarg del treball, un altre forma d'il·lustrar la topografia és a partir de mapes de pendents com el que reproduïm aquí -ha estat creat a partir de l'MDT de 5x5 m/píxel (veure apartat 4.1)-. S'ha reclassificat en cinc intervals, considerant que de 0-5% tindriem terrenys pràcticament plans i potencialment aptes per l'ús de carruatges, comptant que els antics camins carreters es mantenen dins un 3% de pendent màxima (Badia 2006); 5-15% serien pendents poc pronunciades -fins a un 12% de pendent no afecta la velocitat que una persona tarda a recórrer un determinat tram (Balstrøm 2002)- i que permetrien un recorregut còmode; a partir de 15-30% trobaríem pendents entre suaus i moderades que van afegint dificultats al desplaçament; a partir de pendents del 30% es consideren ja fortes que disparen el cost i la dificultat del desplaçament (Balstrøm 2002) sigui a peu o amb animals de tir; finalment hem afegit la categoria de més del 70% per indicar els sectors on es troben pendents més extremes i pràcticament impracticables.

En un altre nivell hi ha aquells elements topogràfics que faciliten la comunicació intrarregional (dins del massís i entre diferents sectors d'aquest). A través dels mapes topogràfics i de pendents es veuen tres formes bàsiques: En primer lloc trobem els altiplans -pla de La Calma i vall de Santa Fe-, que formen superfícies extenses amb poc pendent a través de les quals es fàcil desplaçar-se però als quals s'ha d'accedir superant pendents més o menys fortes. En segon lloc hi ha els cursos fluvials que tot i no travessar la muntanya si que creen petits corredors estrets però més planers que penetren cap a l'interior del massís entra zones de pendents fortes. Les

facilitats a la comunicació es redueixen molt a les capçaleres, en que el pendent crea obstacles importants. Finalment, algunes carenes fan el mateix paper que els cursos fluvials però amb la morfologia inversa (franges estretes més planeres, però per sobre dels pendents més pronunciats).

Per contra, les zones que des del punt de vista de la pendent presenten més dificultats les trobem cap a les vessants nord-est del Matagalls i les Agudes, la vall de la riera de l'Avencó i alguns sectors de l'entorn de La Calma i Santa Fe.

Dins de la xarxa viària de les zones de muntanya els colls esdevenen nodes importants que uneixen els diversos sectors del massís. Com ja s'ha dit a l'apartat introductori, Collformic, Sant Marçal i el Coll de Ravell són els punts més destacats del massís en aquest aspecte. Actualment són els únics llocs per on es pot travessar la part superior de la muntanya per una carretera asfaltada.

En conjunt l'àrea d'estudi es pot dividir en 4 unitats diferenciades: La plana del Vallès, la plana de Vic, el massís pròpiament dit i la vall de la Riera d'Arbúcies. La morfologia viària de cada zona respon a una dinàmica diferent amb diversos punts d'interacció entre elles.

Anàlisi de la cartografia del s. XIX i principis del s. XX: restitució i lectura de formes.

Eixos suprarregionals

Dins aquest grup hem inclòs aquells itineraris que entenem que travessen tota l'àrea d'estudi i formen part de grans recorreguts que comuniquen diverses regions més enllà del Montseny. A l'entorn del Montseny hem definit dos d'aquests eixos:

Eix del corredor Prelitoral: Aquest eix segueix el corredor prelitoral. Històricament correspon al camí ral que comunicava Barcelona i Girona i correspon també al traçat interior de la Via Augusta²⁹⁵.

L'eix apareix representat de forma més o menys esquemàtica en tots els mapes que contenen informació de la xarxa viària. L'itinerari passa -a l'àrea d'estudi (fig. 144)- remuntant la Tordera pels nuclis d'Hostalric, La Batllòria, Gualba de Baix i Sant Celoni. Al sud-oest d'aquesta població creua la Tordera pel Pont Trencat²⁹⁶ i va a buscar la divisòria d'aigües amb el Mogent al nucli de Vilalba²⁹⁷. Des d'aquest punt segueix paral·lel al Mogent fins a la població de Llinars del Vallès, situada ja fora de l'àrea d'aquest estudi. A Llinars hi hauria una bifurcació: Per una banda hi hauria un itinerari que seguiria paral·lela al Mogent en direcció La Roca del Vallès cap a Barcelona, i de l'altre un altre camí que seguiria cap al nucli de Cardedeu i d'allà a Granollers (punt de confluència de diversos itineraris)²⁹⁸.

295 Es tracte del traçat que es documenta des de més antic d'aquesta via (en realitat, i malgrat el nom, anterior a August). Apareix ja en fonts textuais i epigràfiques d'època romana (Estrada 1969; Pallí 1985; Mayer i Rodà 1997-a; De Soto 2010) i abundantment en la documentació altmedieval i posterior.

296 L. 83. Malgrat que tradicionalment se l'hi ha atribuït un origen romà, només està documentat del cert arrel d'una reconstrucció que se'n feu el Segle XV (Vila i Pastor 2000).

297 Antigament era conegut com a Trentapassos, nom amb que sol aparèixer a la cartografia anterior al s. XX.

298 L'estudi d'aquests dos itineraris està tractat amb major profunditat a la tesi doctoral de la Dra. Marta Flórez (Flórez 2011, 316-328).

Figura 144: Detall del pas de l'eix prelitoral en un mapa d'inici del Segle XVIII. S'aprecien els nuclis per on passava el camí principal i la bifurcació descrita a l'alçada de Llinars del Vallès (Manuscrit: Corregimiento de Mataro. Darnius, comte de. 1716. ICC).

A nivell arqueomorfològic aquest corredor compren les terrasses fluvials de la Tordera entre Hostalric i Sant Celoni, supera un petit coll a Vilalba²⁹⁹, i segueix per les terrasses del Mogent fins a Llinars. Actualment hi circula una xarxa viària especialment densa de ferrocarrils i carreteres³⁰⁰ (fig. 145). A banda de les infraestructures modernes s'observen altres traces paral·leles a aquestes. Algunes es poden identificar a través de la cartografia antiga³⁰¹ com traces de l'antic camí ral en el traçat que tenia a finals del s. XIX (i que hem marcat en vermell en la figura 145, incloent-hi també algunes possibles variants). Altres traces paral·leles a aquestes que acabem d'enumerar acabarien de conformar el feix de camins que formen aquest eix. En molts casos, les traces que veiem a la cartografia antiga ja es troben desaparegudes sota polígons industrials o s'hi han sobreposat les carreteres modernes, fet que en dificulta la avaluació arqueomorfològica.

299 Tot i que l'alçada d'aquest pas és tan sols d'uns 220 metres, aquest punt és una divisòria d'aigües i és també un punt d'unió entre els contraforts del Montseny i de la Serralada Litoral. L'accés des del nord es feia remuntant el sot de la riera de Trentapasses. Precisament aquest topònim es considerava que provenia dels 30 cops que calia travessar el riu abans d'arribar-hi des de Sant Celoni (Madoz 1985)

300 Hi circulen un via de tren convencional (Barcelona - Portbou), una altre de tren d'alta velocitat (Madrid - frontera francesa), una autopista (AP-7) i una carretera (C-35).

301 Especialment a les minutes municipals apareixen diverses traces anomenades "Camino Real". També és molt interessant en aquest aspecte el mapa de Juli Serra, ja que és anterior al traçat d'alguna carretera moderna que ja apareix a la cartografia d'inici del Segle XX.

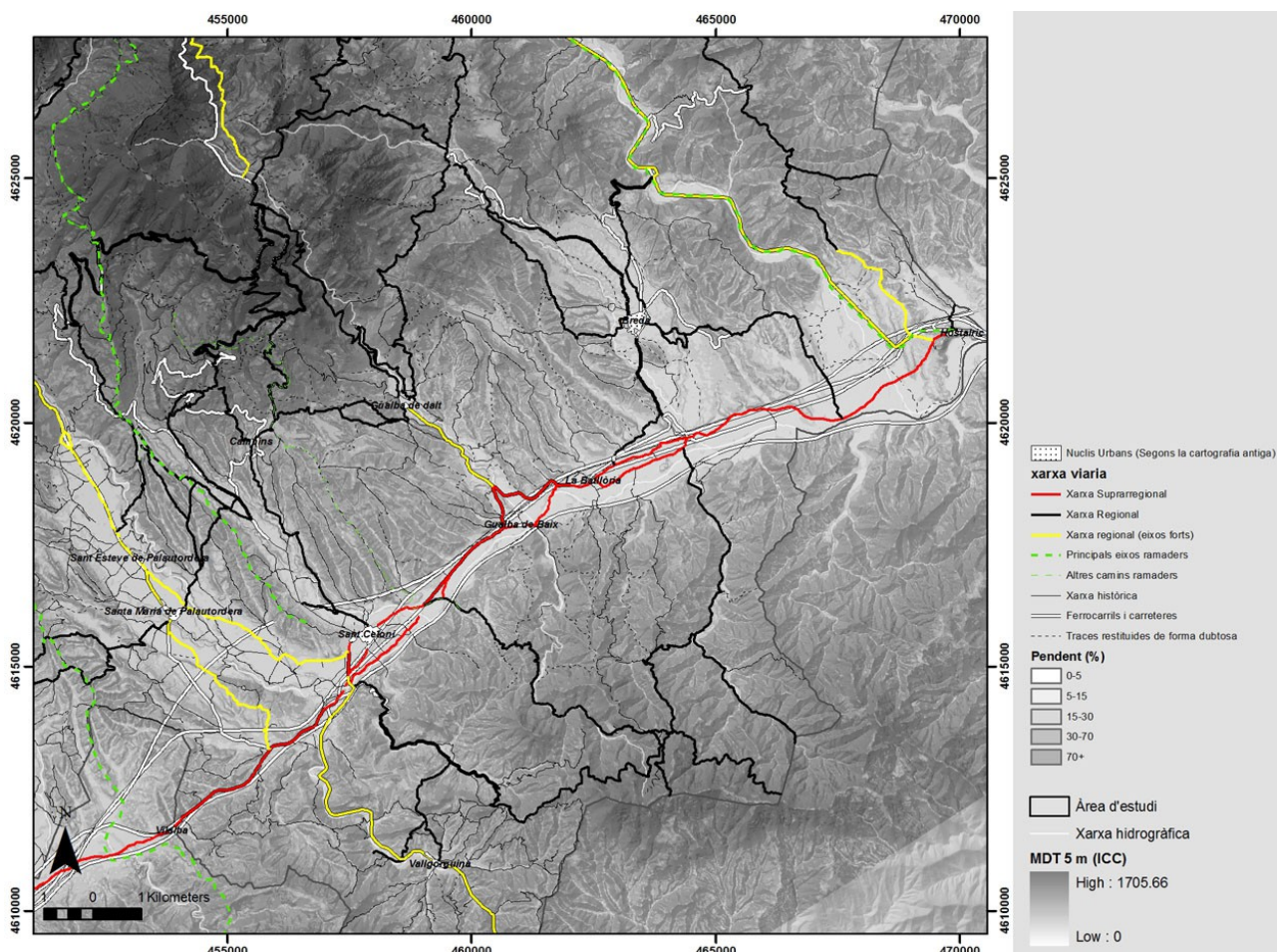

Figura 145: El corredor prelitoral al seu pas pel Baix Montseny.

A partir de Llinars deixem de banda l'itinerari més meridional, que s'allunya del Montseny, i ens fixem amb l'eix que segueix cap a Granollers. En aquest tram deixa de banda els terrenys quaternaris i va a buscar les serres que formen les argiles miocèniques. Tot i ser terrenys força planers hi trobem diversos torrents i serres a travessar.

La traça més clara d'aquest itinerari és la de l'antiga carretera de Sant Celoni (actual C-251). El traçat de l'antic camí el trobem fossilitzat únicament al centre dels nuclis de Llinars del Vallès i Cardedeu. En aquest darrer municipi sabem del cert que respon a una captació medieval –per un privilegi atorgat el s. XIII³⁰²– i hem de suposar que anteriorment la via circularia al sud del nucli medieval (Flórez 2011, 312-313). Fora de la carretera hi ha algunes traces paral·leles però que no arriben a comunicar els dos nuclis. Més enllà de Cardedeu (fig. 146), la carretera segueix cap a buscar la Riera de Valloriolf. El ferrocarril, en canvi, gira una mica més al nord per anar a buscar la Riera de Carbonell passant a la vora del nucli de Corró de Vall. A la serra que queda entre aquests dos torrents hi trobem representat el camí antic³⁰³, el qual entronca amb la carretera nova a l'alçada del que actualment és el polígon industrial de Can Jorn.

302 Font i Rius, 1969, vol. I, doc. 321, p. 477-478

303 Anomenat "Camino a Cardedeu" (mapa del ferrocarril de 1856) i "Carretera vieja" (minuta del municipi de Les Franqueses del Vallès).

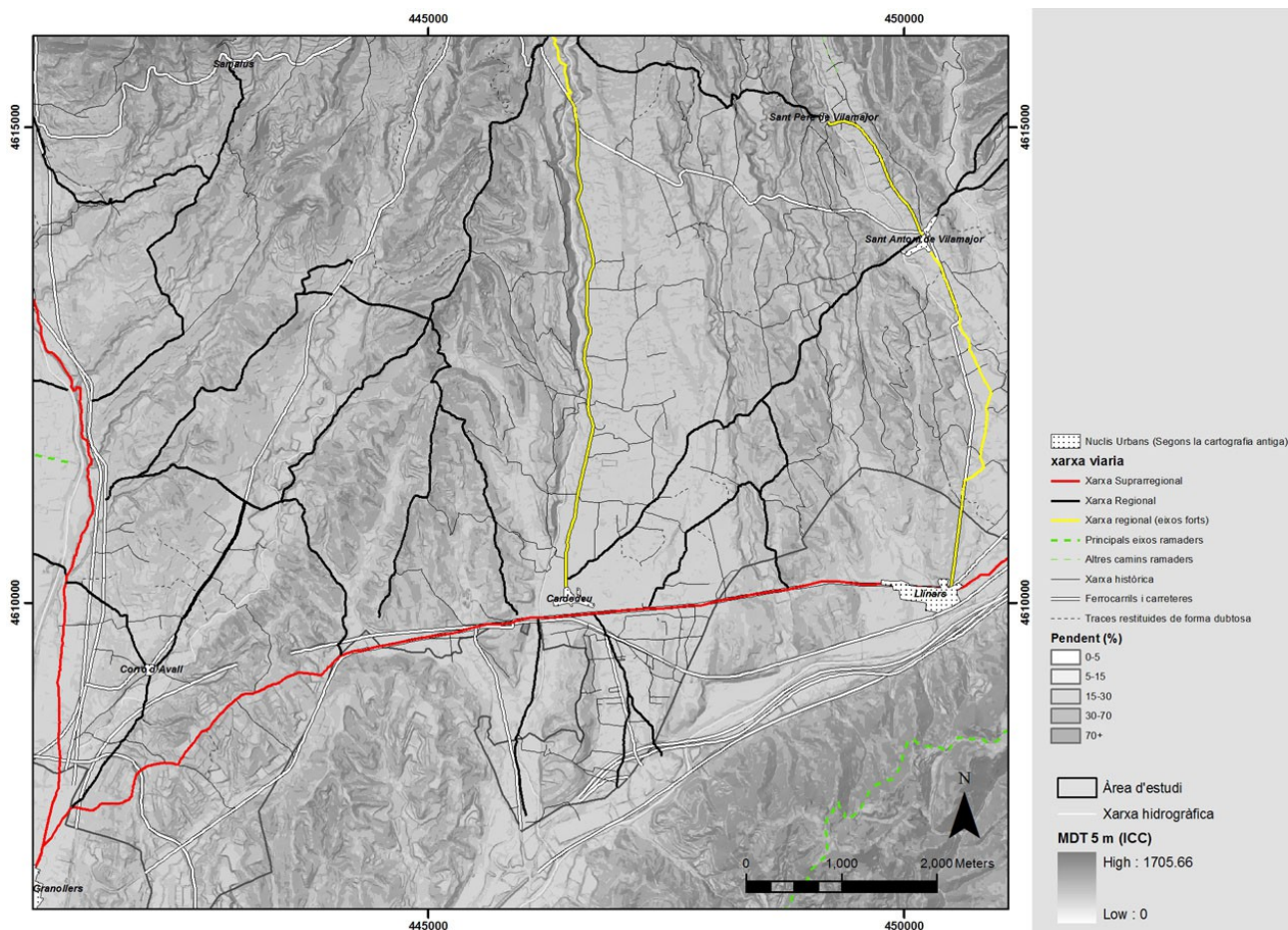

Figura 146: El corredor prelitoral entre Llinars del Vallès i Granollers.

Des de Granollers, l'eix prelitoral segueix en direcció oest i es creua amb almenys dos eixos de primer ordre: El Mataró - Caldes de Montbui i el Barcelona - Vic o eix del Congost del qual parlarem tot seguit (Uscatescu *et al.* 2004; Estrada 1969; Flórez 2011).

L'eix del Congost: El segon eix de caràcter suprarregional que trobem a l'àrea d'estudi és el que uneix les ciutats de Barcelona i Vic a través de la vall del Besòs - Congost (fig. 147). Si bé no té un caràcter tant marcadament internacional com el corredor prelitoral és un eix que permet unir la costa amb les terres interiors i el Pirineu Oriental.

És segurament la traça viària més coneguda arqueològicament³⁰⁴ parlant i apareix de forma recurrent en la bibliografia arqueològica³⁰⁵ (Estrada 1969; Mayer i Rodà 1996; Menéndez i Molist 2002; Padrós 2010; Flórez 2011).

A l'àrea d'estudi aquest eix segueix -de sud a nord- en primer lloc les terrasses fluvials del Congost. A l'alçada

304 Les troballes de diversos mil·liaris romans han despertat l'interès per aquest eix. A banda d'aquestes troballes, també s'hi han fet algunes excavacions arqueològiques (veure capítol 5).

305 La bibliografia sobre la "Via d'Auso" es refereix en realitat a dos itineraris diferents: Un fa referència a l'eix del Congost. El segon és l'itinerari definit per tres mil·liaris d'època republicana localitzats a Santa Eulàlia de Riuprimer i Tona (Osona) i Santa Eulàlia de Ronçana (Vallès). Aquest itinerari comunicaria les dues comarques a través dels Cingles de Bertí (posteriorment tractarem aquest tema amb més profunditat).

de La Garriga s'endinsa a l'interior de l'engorjat del Congost. Al sud de la plana de Vic va a buscar la divisòria d'aigües entre les conques del Ter i del Besòs. A partir d'aquí descendeix cap al centre de la Plana de Vic per la conca del Gurri i els seus afluents fins a la ciutat de Vic, situada al centre de la Plana i nus principal de la xarxa viària osonenca.

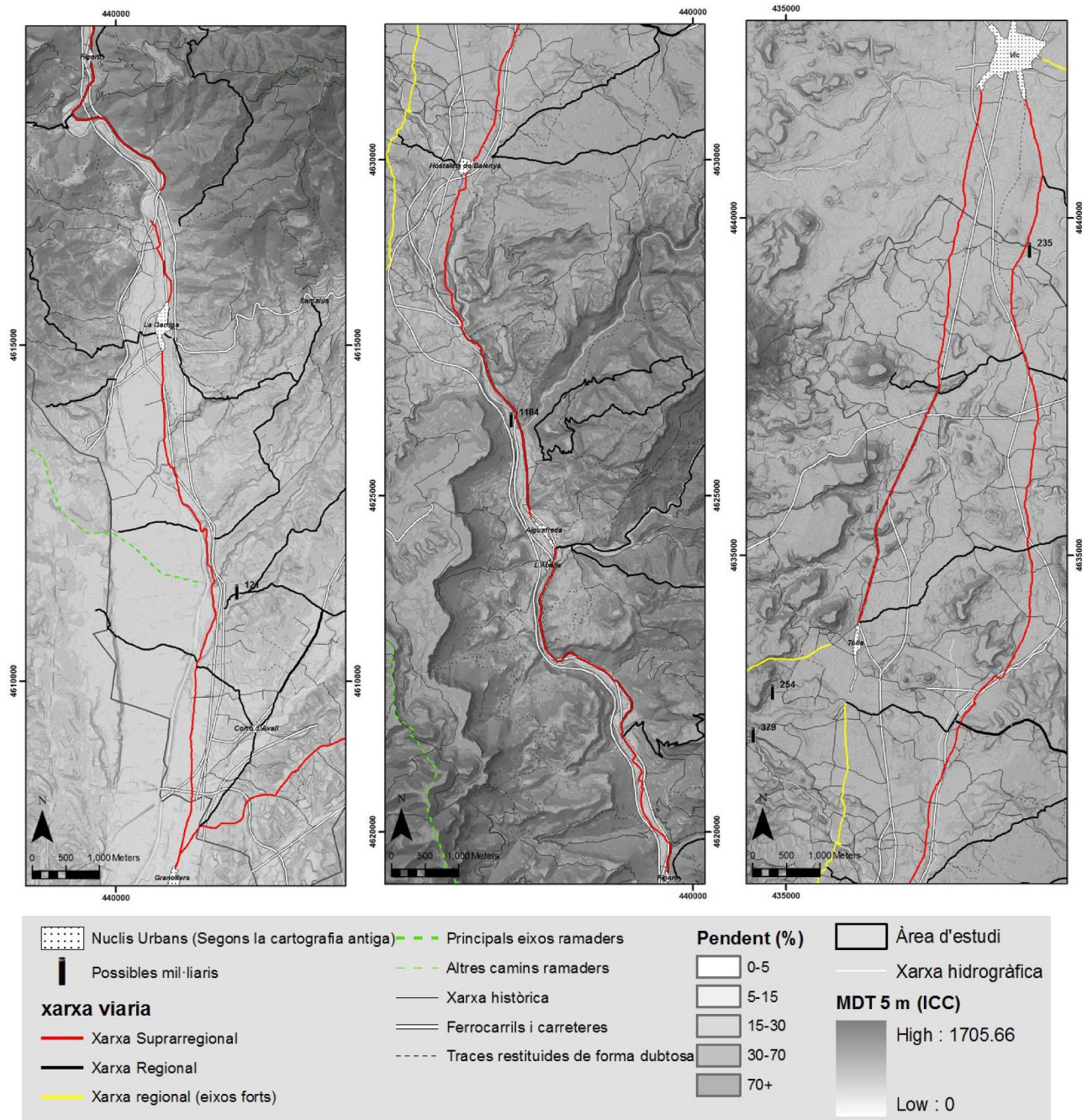

Figura 147: L'eix del Congost al seu pas pel Vallès Oriental (esquerra), a través de l'engorjat (centre) i Osona (dreta).

La via del ferrocarril Barcelona - Tour de Querol i l'actual carretera C-17 segueixen aquest itinerari de forma paral·lela entre Granollers i Hostalets de Balenyà. A partir d'aquest punt es bifurquen: El tren circula és a l'est i

la carretera més a l'oest, per les poblacions de Tona i Malla, fins que es tornen a trobar a Vic. En els mapes més generals dels segles XVIII i XIX apareix el recorregut que feia l'antiga carretera provincial a través dels nuclis de Granollers - La Garriga - Figaró - Aiguafreda - Hostalets de Balenyà - Tona - Vic.

Els mapes de 1856 del projecte de Ferrocarril d'Ildefons Cerdà³⁰⁶ són particularment útils per interpretar el traçat. Tant a la sortida de Vic com a la de Granollers apareixen identificats alguns trams del traçat de l'antic camí ral paral·lels a la -en aquell moment moderníssima- carretera provincial. Des de la zona del Pla de Llerona fins als Hostalets de Balenyà la principal traça és l'antiga N-152, hereva de la carretera provincial que es sobreposa a altres traces que en algun moment podrien haver format part d'aquest eix. A partir dels Hostalets de Balenyà la traça de la carretera segueix en direcció Vic per Tona. A l'àrea de Malla entronca amb l'antic camí reial, del qual es conserva una traça paral·lela a la carretera. Hi ha una altre traça que al mapa de Cerdà apareix denominada com "antiguo camino" de Centelles a Vic i que va directament d'Hostalets a Vic seguint el curs del Gurri (i molt proper al traçat actual del ferrocarril). Formaria part també de l'eix del Congost i segurament en seria un traçat antic, ja que passa per la vora del punt on es localitzà un possible mil·liari romà (Teuleria de l'Abanell, L. 235) i entra a Vic pel Pont de Queralt, de probable origen romànic, i del raval -d'origen medieval- de Sant Francesc (Catalunya Romànica, vol. III, 657-678).

Estructuració de les xarxes regionals:

La vall de la Riera d'Arbúcies: La riera d'Arbúcies forma una vall tancada que la converteix en una unitat geogràfica una mica diferenciada de la resta. A nivell de la xarxa viària destaca l'itinerari que segueix el fons de vall. En realitat forma part d'un eix que es troba entremig dels eixos regionals i dels de caràcter suprarregional. L'eix comunica Osona (un dels punts de partida és la ciutat de Vic) amb el corredor prelitoral (l'altre punt és Hostalric) i la costa (des d'Hostalric fins a Blanes a través de la Tordera) (fig. 148). En l'àrea d'estudi segueix tot el curs de la riera d'Arbúcies fins a la seva capçalera, on ha de superar un desnivell considerable entre el nucli d'Arbúcies (280 m) i el coll de Gomara (887 m) per accedir a la plana de Vic per Viladrau.

306 A part del detall i de la reduïda escala dels mapes (1:5000) s'ha de valorar que l'autor era originari de Sant Martí de Centelles i per tant coneixia de primera mà el territori representat.

Figura 148: (Manuscrit: *Corregimiento de Gerona. Darnius, comte de. 1716. ICC*). Detall del fragment del mapa en que apareix dibuixat aquest eix Vic-Blanes per Viladrau, Arbúcies i Hostalric.

El traçat d'aquest eix es veuria en l'actual carretera GI-552 que correspon segurament a la traça del camí antic³⁰⁷. A partir d'Arbúcies, la cartografia antiga mostra que el camí antic de Viladrau passava per la parròquia de Sant Cristòfol de Cerdans³⁰⁸.

Adaptant-se a la forma de la vall, aquest eix principal exerceix de camí col·lector al qual es van unint la resta de traces (fig. 149). El nucli urbà d'Arbúcies es troba al centre del sistema viari de la vall, al punt on conflueixen les petites valls que formen la capçalera de la riera abans de baixar pel congost que separa el Montseny i les Guillaries. Això fa que es generi un sistema radial amb centre al nucli històric d'Arbúcies. A les vessants que envolten la vall trobem una sèrie de nuclis dispersos comunicats entre ells per camins careners i

307 Hi podria haver algunes diferències: Per exemple, en alguns mapes la traça passa per Grions, la qual cosa podria indicar que la sortida d'Hostalric es podria haver fet a través del camí de Grions, entroncant amb el traçat de la carretera a l'alçada de Can Rieró i el Molí del Vendrell.

308 Aquest itinerari evita el Coll de Revell, per on circulava un camí que unia Viladrau amb Sant Hilari Sacalm.

amb el fons de vall. Completen la xarxa principal una sèrie de passos de muntanya que uneixen la vall amb les poblacions veïnes de Les Guilleries (Sant Hilari Sacalm, Santa Coloma de Farnés i Massanes) i el Montseny (Riells del Montseny, Montseny a través de Sant Marçal i Santa Fe).

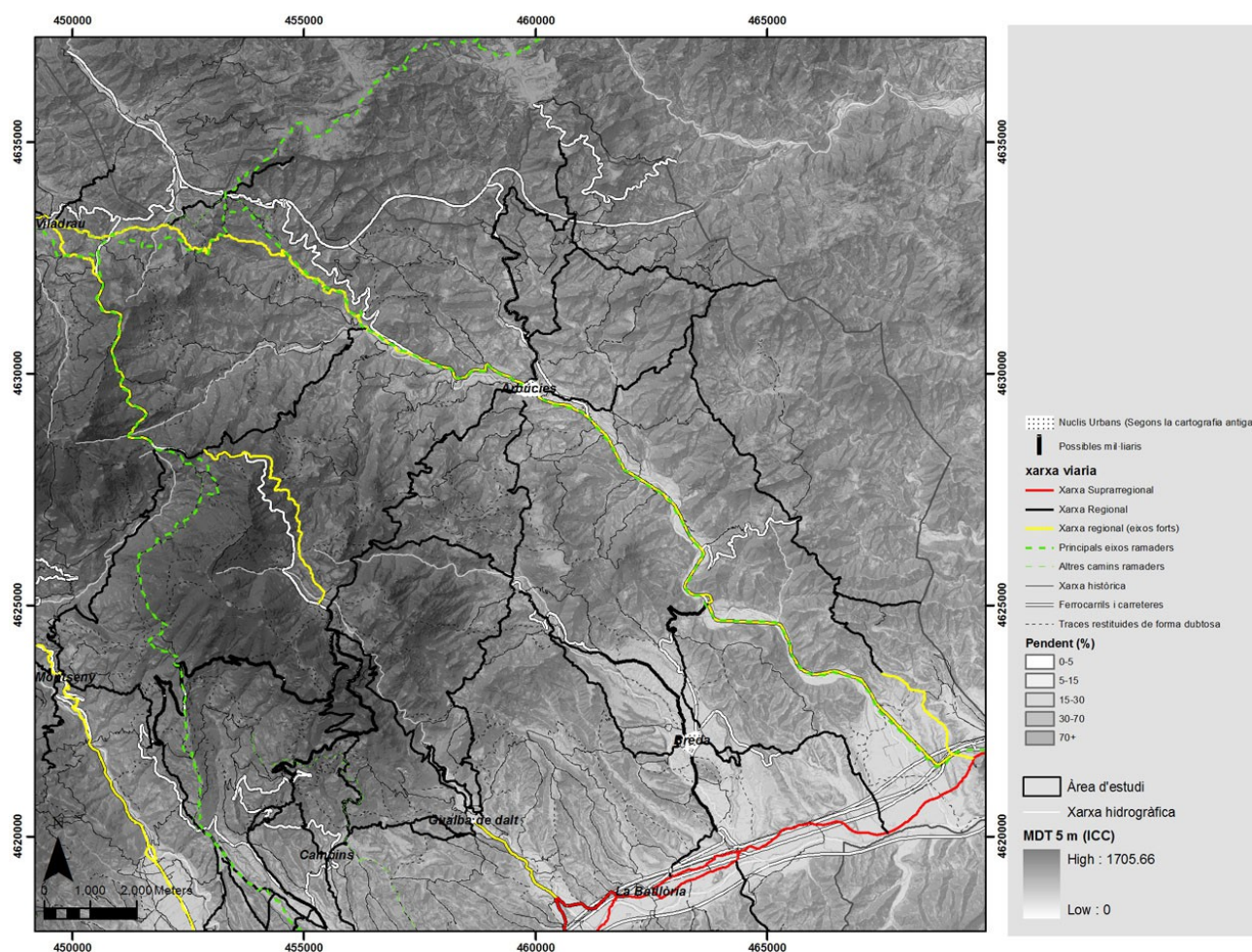

Figura 149: Xarxa viària a l'entorn de la Riera d'Arbúcies.

El Vallès: Inclou dins el terme totes les vessants meridionals del Montseny entre Hostalric i Granollers, és a dir les àrees incloses dins de les conques del Besós i la Tordera.

A nivell de la xarxa viària (fig. 150) aquesta zona està molt marcada pel pas de l'eix prelitoral que creua tota la zona en direcció NE-SO seguint els cursos del Mogent i la Tordera. A banda d'aquest eix principal trobem una sèrie de valls formades per afluents d'aquests cursos que descendeixen des del Montseny (i del Montnegre i el Corredor per la part de la serralada litoral) fins a l'eix prelitoral³⁰⁹. Aquestes valls s'articulen principalment a través d'eixos viaris més o menys perpendiculars a les traces de l'eix prelitoral i que uneixen els nuclis de població situats al centre d'aquestes valls³¹⁰ amb els nuclis situats sobre els eixos suprarregionals. A més connecten amb eixos viaris provinents del Montseny com són les rutes de la ramaderia transhumant i

309 Són de Nord a Sud les de Breda, Gualba, Palautordera, Vilamajor i Riera de Cànoves. Els eixos del Congost i de la Riera d'Arbúcies tot i ser eixos de més recorregut funcionen en aquest sector de forma semblant als eixos que acabem d'anomenar.

310 Els exemples principals serien els dos Vilamajor, els dos Palautordera, Gualba de Dalt i Breda.

altres camins que uneixen la plana amb els principals passos de muntanya. El mateix succeeix amb les vessants de la serralada litoral, de manera que alguns d'aquests eixos es troben a més en itineraris que permeten unir les planes interiors amb la costa a través dels passos de muntanya. Aquests eixos principals a nivell de vall els hem senyalat com a eixos forts al mapa de síntesi. En molts casos les traces antigues d'aquests eixos han estat substituïdes -totalment o parcialment- per carreteres modernes, però apareixen en la cartografia antiga (tant en les minutes com en els mapes més antics com el de Juli Serra o d'Ildefons Cerdà).

A part d'aquests eixos principals, l'estudi de la cartografia permet veure una sèrie d'itineraris que uneixen els diversos nuclis de poblament concentrat i les esglésies parroquials (nuclis centrals del poblament dispers o semidispers). Els hem considerat eixos de 2on ordre dins de l'estructura viària general, ja que principalment permeten unir un nucli de població amb el veí. Unint diversos d'aquests itineraris es poden aconseguir recorreguts més llargs a través de la base del Montseny sense haver d'utilitzar el corredor prelitoral.

La resta de la xarxa restituïda s'inclouria en un 3er ordre format pels camins considerats d'abast purament local. La cartografia antiga no reflecteix la totalitat d'aquesta xarxa extremadament densa, tal i com es pot apreciar al comparar-la amb les fotografies aèries del 1956. Aquests camins donen servei al dens poblament disseminat format per tota mena de masos i permet l'accés d'aquests als recursos econòmics (campes de conreu i boscos bàsicament). Les serres i el fons d'alguns torrents acostumen a funcionar com a camins col·lectors que serveixen a varies masies i que desemboquen a algun dels eixos regionals o directament a algun nucli de poblament.

A les àrees més planeres, sobre les terrasses fluvials dels cursos principals aquestes xarxes formen estructures diferenciades que no depenen tant de la topografia com les zones ocupades per serres. En alguns casos es veu una xarxa radial directament vinculada a un element central vinculat al poblament medieval (casos del Monestir de Breda, la Vilanova de Vilamajor -actual nucli de Sant Antoni de Vilamajor- i la sagrera de Corró d'Avall). A les valls més àmplies (casos de Palautordera, Vilamajor -excepte l'entorn del nucli urbà de Sant Antoni-, Riera de Cànoves i el Pla de Llerona) veiem sistemes de tipus ortogonal, amb camins paral·lels i perpendiculars a la línia principal de la vall. Són àrees d'aprofitament agrícola intensiu en el que el regadiu i juga un paper determinat³¹¹.

311 Així s'aprecia al mapa d'actuals cobertes del sòl (MSC4) i també a través de notícies històriques que suggereixen la presència d'obres de regadiu des d'almenys l'edat mitjana.

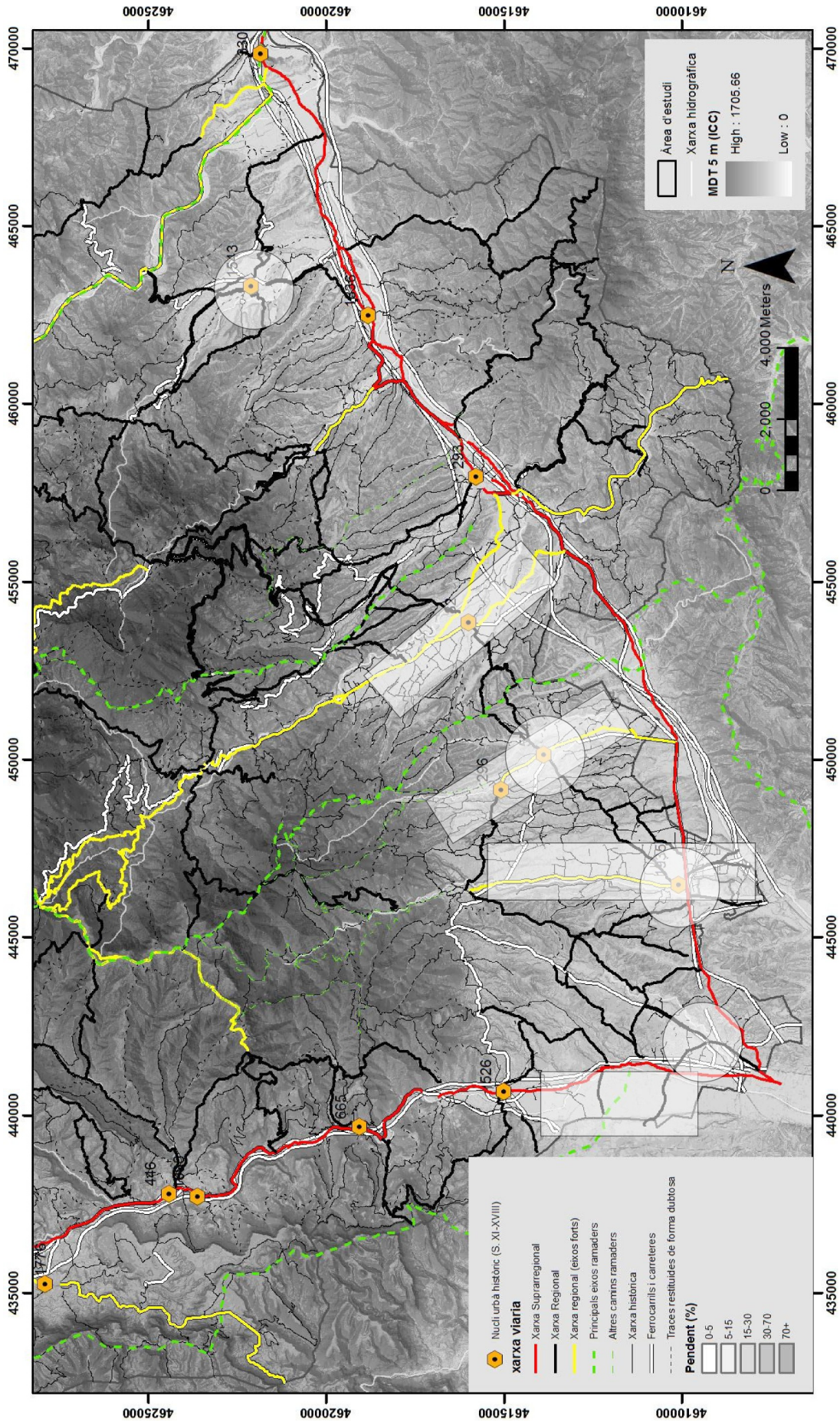

Figura 150: Mapa de síntesi de l'estructura de la xarxa viària a la zona del Vallès. A part de les vies s'han marcat els sistemes viaris locals radials (amb cercles) i ortogonals (amb rectangles).

La Plana de Vic: A diferència del Vallès, la plana de Vic es troba totalment envoltada d'àrees muntanyoses, de manera que l'accés s'ha de fer sempre a través de passos de muntanya o dels congosts del Ter (cap al nord i l'est) i del Congost (cap al sud). En el sector inclòs dins de l'àrea d'estudi, corresponent a la part més meridional, trobem els itineraris que comuniquen la plana amb el Vallès pel Congost i els Cingles de Bertí, la continuació de l'eix de la Riera d'Arbúcies a través de Viladrau³¹², l'eix que comunica amb el Vallès i el Bages a través del Moianès (itinerari de Collsuspina) -aquests itineraris han estat marcat com a eixos forts- i els diversos itineraris provinents del Montseny (fig. 151). Un cop a la plana els diversos eixos tendeixen a confluïr cap a Vic. La situació d'aquesta ciutat al centre de la plana es reforça amb el seu rol polític i econòmic³¹³, la qual cosa encara reforça més el seu paper de node de la xarxa viària. Així doncs, Vic es troba al centre d'un sistema radial que agafa tota la plana i del qual formen part els principals eixos viaris (en l'àrea d'estudi són els eixos nord-sud).

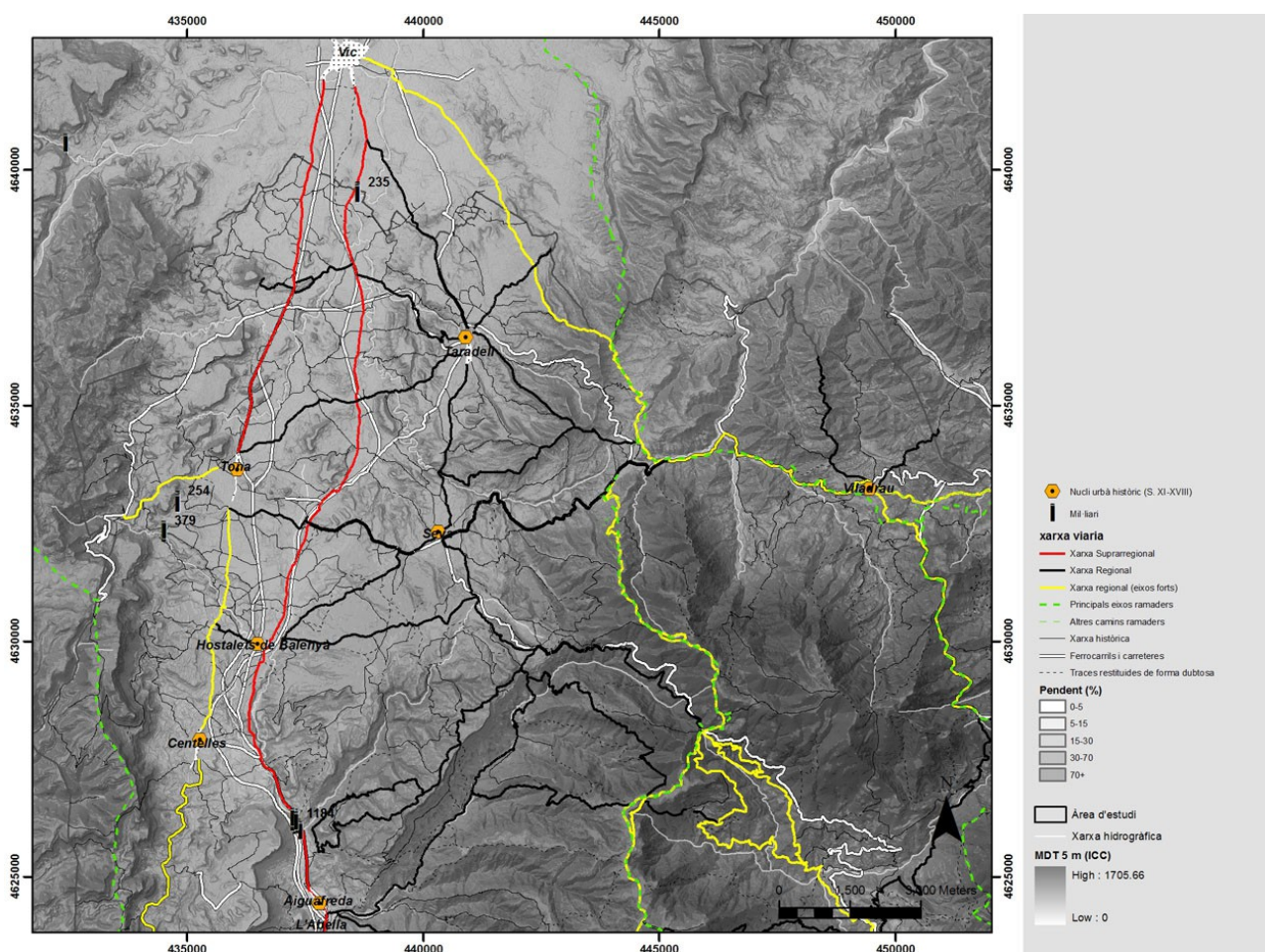

Figura 151: Mapa de síntesi de l'estructura de la xarxa viària al sud de la plana de Vic.

Distribuïts per la plana trobem els diversos nuclis de poblament d'origen medieval. Centelles, Balenyà i Tona es troben sobre l'itinerari de Vic a al Vallès a través de Centelles i els Cingles de Bertí. A Tona aquest camí

312 A Viladrau aquest eix entronca amb altres camins que comuniquen la plana amb les comarques de Girona a través de Les Guillaries.

313 Fundada en època romana (Molas) és des d'època medieval seu de bisbat i del principal mercat comarcal.

s'ajunta amb l'eix que baixa del Moianès per Collsuspina i un dels traçats de l'eix del Congost. Aquest continua cap a Vic per la vora de Malla. El nucli dels Hostalets de Balenyà és l'únic nucli que trobem sobre l'altre traça del Congost³¹⁴ (de fet és el punt de bifurcació entre la traça que passa per Tona i Malla i la traça que segueix el Gurri fins a Vic). Els nuclis de Seva i Taradell es troben sobre un eix secundari que uneix aquestes poblacions (i també Santa Eugènia de Berga) amb la capital comarcal³¹⁵. A l'eix que a la cartografia antiga apareix definit com a camí reial antic de Vic a Viladrau (és la continuació de l'eix de la Riera d'Arbúcies) tampoc hi trobem cap nucli de població important³¹⁶. A la zona d'Espinzella³¹⁷ entronca momentàniament el camí ramader que baixa del Montseny per Sobravia i que després segueix cap a Sant Julià de Vilatorrada i d'allà cap al Pirineu (López 1989).

Cada nucli genera una xarxa radial centrada normalment en l'església parroquial. Els casos de Seva, Taradell i Centelles són els més clars, mentre que el de Tona -situada en un punt d'entroncament de diversos camins- presenta una morfologia diferent (s'articula al llarg del camí ral). A partir d'aquests eixos secundaris s'observen també alguns eixos transversals E-O que uneixen les diverses poblacions creuant-se als eixos N-s. El més destacat seria el que uniria Espinzella amb la zona de Tona o Centelles (trobem dues traces possible d'aquest itinerari, la més clara de les quals és la que passa per Seva). Aquest itinerari permet desplaçar-se entre les conques del Ter i el Congost i connectar també amb les conques del Llobregat (per Collsuspina) i la Tordera (per la Riera d'Arbúcies o Collformic).

A la plana de Vic, les dinàmiques regionals que hem anat anotant fins ara tenen un pes major que al Vallès, fruit possiblement d'una menor fragmentació geogràfica que la que hem vist al sud del Montseny. Es fa difícil a través de la cartografia que hem utilitzat fer una aproximació a l'escala més local marcada per un important poblament dispers.

La xarxa viària de l'àrea de muntanya: La quarta àrea correspon al massís en sentit estricte. En aquesta àrea la cartografia antiga resulta menys exacte³¹⁸, la qual cosa dificulta la localització de les traces en els mapes actuals. Per contra, l'interès dels camins per part de l'excursionisme ha fet que comptem amb reculls i descripcions de la xarxa viària històrica: En aquest sentit són especialment interessants les diverses edicions de

314 De tota manera, aquest nucli no apareix documentat fins al segle XVI (es comencen a documentar els hostals de camí ral que li donen nom), i urbanísticament no es desenvolupa fins al segle XVIII (L. 1218, IPEC). El nucli principal es trobava a l'entorn de l'antiga església parroquial de Sant Fruitós de Balenyà (L. 351).

315 A més, de la cartografia antiga es desprèn que cada una d'aquestes poblacions tenia a més un camí directe a Vic que entroncava amb l'eix del Congost).

316 És un eix carener.

317 Aquest és un punt fort dins de la xarxa viària, equivalent a un nucli de població important.

318 Per explicar aquest fet cal tenir present que a causa del pendent els recorreguts presenten més giravolts que al representar-se de forma esquemàtica simplifiquen molt la traça. A més alguns dels elements que faciliten la fossilització de les traces (presència de camps de conreu i edificis) no es donen de la mateixa forma en les zones de muntanya. A conseqüència d'això les traces són molt més dinàmiques i els traçats canvien amb molta més facilitat. També cal tenir present que tradicionalment eren camins de ferradura, impossibles d'adaptar al trànsit rodant. A causa d'això l'obertura de carreteres modernes i pistes forestals ha transformat completament la xarxa viària, fragmentant sovint els camins més antics. I encara finalment s'ha de tenir en compte que la cobertura forestal d'algunes zones no permet veure les traces en les ortofotos.

la guia d'Artur Osona³¹⁹. D'època més moderna són les descripcions de Salvador Llobet i Jordi López³²⁰. Finalment és també de molta utilitat l'Inventari de Camins del Parc Natural del Montseny. Aquest inventari està fet a partir d'un buidatge complet de les traces viàries actuals, però incorpora també informació respecte als traçats de les rutes ramaderes³²¹ i dades històriques³²². El resultat és un mapa (fig. 152) de camins històrics més complet que el que hem generat únicament a partir de la cartografia antiga, en la qual no apareixen alguns dels eixos més secundaris.

Pel que fa a l'anàlisi de la xarxa d'aquest sector ens fixarem en primer lloc en les poblacions situades a l'entorn del massís. Els nuclis de poblament situats al peu del massís i a mitja vessant es troben en relació a les xarxes regionals que hem descrit als apartats anteriors. Per accedir a les parts més altes del massís, en la cartografia antiga apareixen una sèrie de camins que conflueixen cap als punts més assequibles que representen els principals accessos al massís. Així doncs, al sector del Baix Montseny conflueixen cap a la vall de Santa Fe. A Sant Marçal conflueixen camins des de la vall alta de la Tordera (Montseny), Viladrau i Arbúcies. Des de la plana de Vic el punt principal és Collformic, que connecta també amb la vall alta de la Tordera. Des dels nuclis de població del Congost trobem camins que conflueixen al peu del Turó de Tagamanent. Finalment trobem camins careners d'accés al pla de La Calma des de Cànoves i Vilamajor.

Això fa que quedin definits quatre nodes principals (els que acabem d'anomenar: Santa Fe, Sant Marçal, Collformic i Tagamanent) a partir dels quals s'articula la xarxa viària. A partir d'aquests es defineixen també els eixos forts.

Respecte a aquesta qüestió hem considerat en primer lloc els camins ramaders. Aquests han estat definits en diversos estudis que ja hem anomenat (Miralles et al. 2000, 2002; López 1989; Llobet 1990) i que apareixen representats en la cartografia temàtica produïda per la Fundació del Món Rural i l'ICC (fig. 153)

319 Osona 1899)

320 Llobet 1990; López 1989

321 Recull bàsicament els treballs de l'Associació d'Amics dels Camins Ramaders (Miralles *et al* 2000, 2002), recollits també en la cartografia realitzada per la Fundació del Mon Rural (http://www.fmr.cat/web3/web/ct/activitats_detall.php?id=218). El traçat dels camins que mostra aquesta cartografia no sempre es correspon a rutes antigues. Així per exemple, l'enllaç entre la ruta ramadera dels cingles amb el pla de Llerona (fig. 154) es fa seguint l'actual BV1443, el recorregut de la qual és molt recent, tal i com es veu si s'observa l'ortofotomapa del vol de 1956.

322 L'atribució del caràcter històric en aquest inventari respon a diversos criteris que els seus autors defineixen de la forma següent: "S'han classificat com a xarxa històrica els trams de camins documentats al cadastre vell de rústica i existents per tant devers 1955 i els documentats a les edicions antigues del Mapa Topogràfic de España 1:50.000 de l'Instituto Geográfico y Catastral que recull els camins identificats pels topògrafs del cadastre el 1920. També tenen la consideració d'històrics els camins de ferradura, els quals tenen un origen remot. Es tracta en tots els casos de camins molt antics, dels quals en la majoria dels casos hom pot presumir-ne l'existència d'ús públic des de temps immemorial i també la titularitat pública municipal. Alhora, dins de la xarxa històrica s'han identificat els vials principals que corresponen a camins rurals tradicionals, els antics camins veïnals o camins rals i també els camins romeus d'accés a indrets de culte (com ara els camins de Santa o Fe o els de Sant Marçal). Aquests camins són per definició d'ús públic i titularitat pública municipal." (Duch et al. 2004, p. 9).

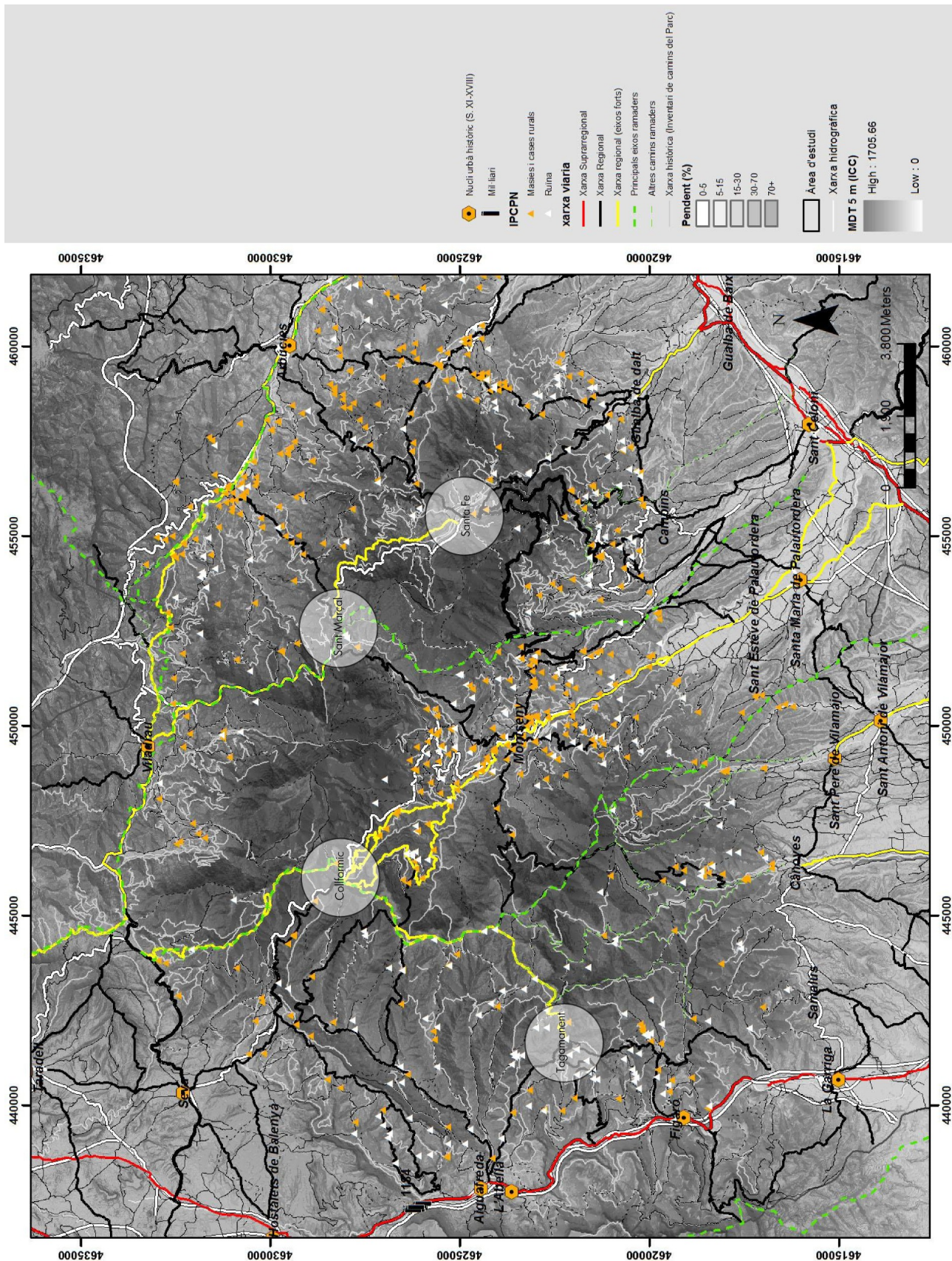

Figura 152: Mapa de síntesi de la xarxa viària del massís del Montseny. Inclou la xarxa viària extreta de la cartografia així com l'Inventari de Camins del Parc Natural del Montseny (Duch et al 2004), en la qual es distingeixen els camins ramaders i la xarxa històrica. S'aprecia com aquesta xarxa històrica està molt relacionada amb el poblament dispers (tal com es veu comparant la densitat de la xarxa amb la quantitat de punts que representen les masies -en ús i en ruïnes- documentades a l'IPCPN). Amb els cercles s'han senyalat els "punts d'accés" o de confluència de la xarxa regional que comunica els nuclis de l'entorn amb les parts altes del massís.

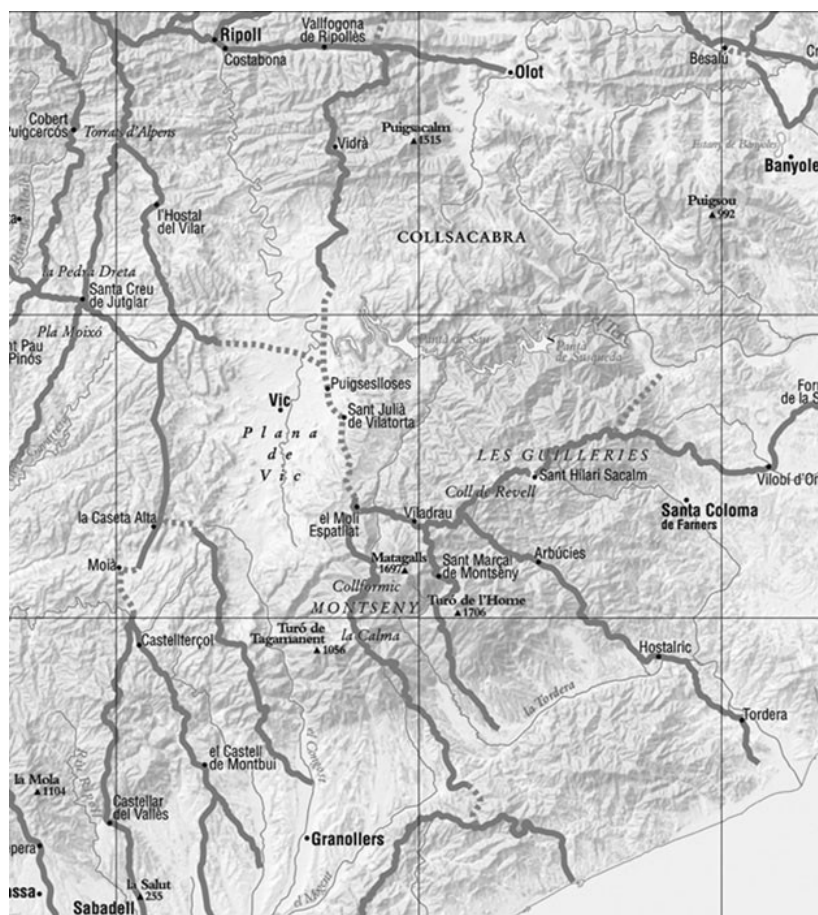

Figura 153: Zona del Montseny al mapa "Camins Ramaders de Catalunya. Eixos principals. Escala 1:500.000".

A diferència d'altres zones de la península, les carrerades catalanes no presenten unes característiques especialment distintives (Miralles et al. 2000)³²³, aprofiten eixos diversos que permeten cobrir els desplaçaments entre pastures d'estiu (situades normalment al Pirineu) i d'hivern (situades a la costa i a les planes prelitorals). A part d'aquesta transhumància de llarg recorregut³²⁴ cal tenir en compte que existia també una transhumància d'abast més reduït que es feia dins de la pròpia regió del Montseny (aquest seria el cas dels ramats de les masies montsenyenques³²⁵).

Segons Llobet s'identifiquen quatre grans eixos ramaders al Montseny³²⁶: El més oriental segueix l'eix del Congost per la traça de l'antiga via romana i camí ral de Barcelona a Vic. També hi ha un eix -al qual, lògicament, Llobet no fa referència- que circula pels cingles de Bertí. Aquests dos eixos parteixen d'un tronc

323 Sobre aquesta i altres problemàtiques que envolten els camins ramaders de Catalunya veure: *Camins Ramaders i Transhumància a Catalunya* editat per la Fundació del Món Rural.

324 Salvador Llobet va descriure aquesta activitat, ja en declivi -paral·lel al desenvolupament de la ramaderia bovina establada- quan va escriure el *Medi i la Vida al Montseny* (Llobet 1990, p. 266-288).

325 Llobet 1990, p. 273

326 Aquests apareixen (a vegades no tots junts i amb algunes variants), en diversos mapes on es representen les principals rutes transhumants catalanes (Per exemple el de Joan Vila-Valentí de 1951, el de Lluís Solé i Sabarís de 1959, el de Ricard Vives i Sabaté de 1960, a part del més modern mapa de la Fundació del Món Rural del qual ja hem parlat).

principal que circula per les muntanyes situades a la part occidental de la plana de Vic. La resta d'eixos sorgeixen d'un altre tronc que passa per la part oriental de la plana i que arriba a l'àrea del Montseny per Espinzella i el Molí Espatllat (sector actualment al límit dels termes municipals de Taradell Seva i Viladrau), des de Sant Julià de Vilatorrada. Des d'aquest punt surten dues branques. La primera puja cap al Matagalls pel Camí de Sobrevia, decantant-se cap a Collformic (fig. 154) i a partir d'aquí seguir pel pla de La Calma. El traçat d'aquest camí és l'espina dorsal de la xarxa de camins que conflueixen en aquest pla (actualment la traça principal correspon a la pista forestal que travessa tot el pla i que en les minutes és el camí que uneix Collformic amb el Turó de Tagamanent). Des de La Calma els ramats baixaven cap a les pastures d'hivern situades al Vallès o -continuant a través de la serralada litoral- al Maresme³²⁷. L'eix principal seria segons els diversos mapes el que baixa cap a Vilamajor i que aprofitant la divisòria de les conques del Mogent i La Tordera s'enfilaria cap al Corredor. Hi hauria, però, altres eixos cap a Cànoves (enllaçant amb l'eix de de la riera de Vallfornés/ Cànoves) i cap a Tagamanent i Montegues (Figaró) i des d'allà podria baixar cap a la vall del Congost per La Garriga o Samalús³²⁸.

Figura 154: Durant els treballs de prospecció fets a la zona del matagalls vam poder prendre aquesta imatge que podria correspondre a una traça antiga del camí ramader de La Calma (la foto és presa des de la vora del Turó d'en Bessa) consistent en una rasa lineal (línia de punts) paral·lela a la pista forestal moderna que circula a una cota superior. La imatge de la dreta representa un detall d'aquesta mateixa traça en un punt per on passa encaixat entre les roques.

Des del Molí Espatllat hi ha una altra branca que segueix pel camí de Viladrau. En aquesta població trobem una altra bifurcació. Un camí segueix cap a la vall de la Tordera pel coll de Sant Marçal. Aquest camí, descrit amb força detall per Jordi López (López 1989, p. 120), circula per la vessant oriental de Les Agudes i el Turó

327 Segons Llobet, el Montseny no era el destí dels ramats transhumants sinó lloc de pas entre estacions. Això permetia aprofitar les diferències climàtiques del massís respecte al Pirineu i les planes litorals i prelitorals llogant les herbes de les àrees supraforestals del Montseny durant les migracions (Llobet 1990, 276-278).

328 Les rutes ramaderes transhumants tenen múltiples orígens i destins. Això fa que tinguin forma d'arbre, amb moltes arrels (pastures d'estiu) que s'uneixen a un tronc principal que es separa amb moltes branques (pastures d'hivern). En aquest esquema, el Montseny es situaria a la base de la copa de l'arbre (d'on comencen a separar-se múltiples branques).

de l'Home baixant per la zona on es troba l'església de Santa Magdalena de Mosqueroles. En aquest punt els ramats podrien baixar cap a Palautordera o seguir per la serra en direcció Sant Celoni, entroncant amb el camí que circula entre els dos termes municipals i que en la minuta de Sant Celoni apareix anomenat "Via Pecúria de Montseny a Montnegre", direcció (al Montnegre) que podia agafar un cop travessat Sant Celoni. Tornant a Viladrau, l'altra branca partiria cap als colls de Gomara i Revell d'on sortiren dues noves branques: Una cap a Les Guillaries i l'altra, la que aquí ens interessa, seguiria per l'eix de la Riera d'Arbúcies cap a Hostalric i la desembocadura de la Tordera. Una variant que apareix en els mapes de Vila-Valentí, Solé i Sabarís i Vives i Sabaté, aniria a buscar la vall de la riera de Breda pel coll de n'Orri i d'allà cap al Montnegre per la Batllòria.

L'interès d'aquestes rutes ramaderes es deu al paper central que tenen en la xarxa viària del massís: Entronquen i uneixen els eixos forts que hem detectat al Vallès i Osona, marcant una sèrie d'itineraris interior-costa, incloent les vies principals com els eixos del Congost i la Riera d'Arbúcies. Circulen a través dels passos que hem senyalat com a principals punts d'accés al massís i, en el cas del camí de La Calma, és l'eix que articula tot un sector del massís. Entre els que hem considerats com a eixos forts del massís només no han estat catalogats com camins ramaders³²⁹ l'itinerari de Sant Marçal a Santa Fe i l'eix de la vall de la Tordera.

Tots aquests funcionen com a camins col·lectors als quals s'uneixen la majoria de camins que donen servei al poblament dispers i a les activitats econòmiques, singularment les forestals³³⁰. Aquestes creen una xarxa molt densa de camins d'abast local que afecta totes les vessants del massís i que queda reflectit en el ja citat "Inventari de Camins" del Parc Natural del Montseny. Finalment constatar una darrera característica: El Matagalls i la vall de la Tordera actuen de barrera que separa la xarxa viària de les zones altes en dos sectors diferenciats: El format pel pla de La Calma i la vessant occidental del Matagalls per una banda, i el format per la vessant oriental del Matagalls i el Turó de l'Home i Les Agudes per l'altre. Per moure's entre aquests dos sectors s'ha de baixar al fons de la vall o bé pujar a la part més alta del Matagalls.

329 Que no estiguin catalogats com a tal no vol dir que no ho hagin estat utilitzats com a tals en algun moment (o senzillament ho han sigut només per la transhumància intraregional). Com hem vist, els camins ramaders tendeixen a utilitzar les principals vies interior-costa.

330 Una morfologia característica d'aquesta mena de camins són les petites xarxes formades per camins paral·lels, molt propers entre ells, a diverses cotes d'una vessant que s'uneixen a un camí principal -sovint carener- que comunica amb la plana. Són, per exemple, habituals en àrees explotades intensivament per carboneig. També s'haurien d'incloure en aquest punt els camins d'accés a zones d'explotació minera o a pedreres.

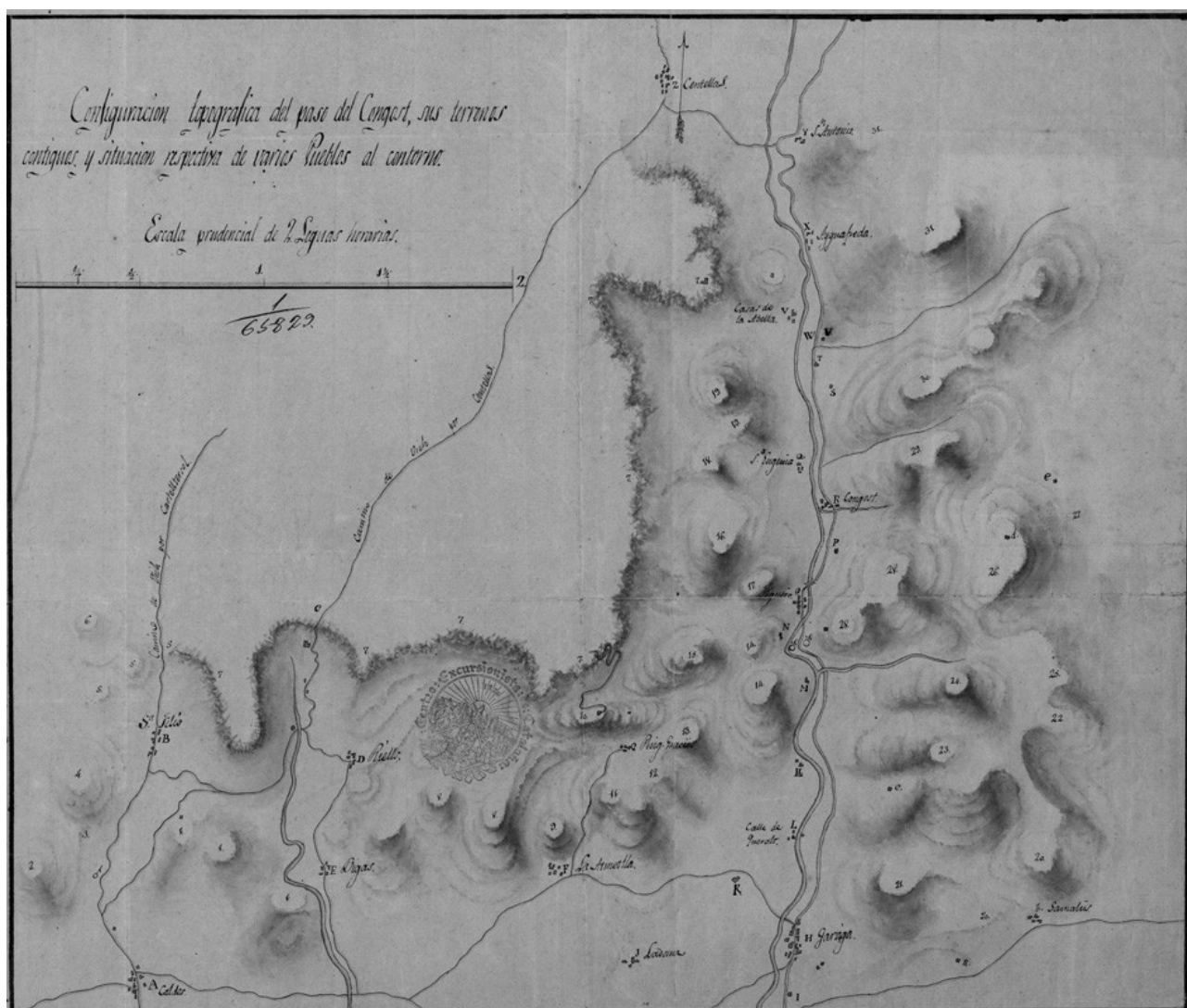

Figura 155: Mapa del Congost de 1813

Finalitzem aquest apartat amb un apunt referent als Cingles de Bertí. No els hem inclòs en l'anàlisi, ja que no formen part del Montseny i només estan inclosos parcialment a l'àrea d'estudi, cosa que impedeix veure la xarxa en la seva globalitat. De tota manera, els nuclis de l'eix del Congost es comuniquen també amb aquests sectors. En aquest sentit és molt interessant un mapa de 1813 provinent de la cartoteca del Centre Excursionista de Catalunya³³¹ (fig. 155). Aquest document editat en el context de les guerres napoleòniques mostra la zona del Congost de forma força esquemàtica amb els principals nuclis de població i eixos viaris: El del Congost i els eixos de Vic al Vallès per Centelles i Sant Miquel del Fai i per Castellterçol i Sant Feliu de Codines. Des del punt de vista d'aquest treball, són especialment interessants les notes que adjunta en que es defineixen els passos o "graus" que permeten accedir als altiplans delimitats per els cingles i els itineraris des dels diversos pobles fins a Vic. Hi hauria cinc d'aquests graus: Sant Miquel del Fai (al municipi de Bigues i Riells) i els de Travé -i a tocar d'aquest el de Mercader- (accessibles des de Puiggraciós), Montcau i Castellà (situats també

331 Es tracte del mapa anomenat "Configuración topografica del paso del Congost, sus terrenos contiguos y situación respectiva de varios pueblos al contorno. Vic: Depósito topográfico de Dirección de ingenieros de Cataluña, 1813. CEC".

a la vora de Montmany i accessibles des del barri de Gallicant, situat a la vall del Congost). Així mateix es descriuen els camins des de Figaró, La Garriga, Samalús i Vilamajor fins a Vic a través de La Calma i de Caldes de Montbui, Bigues, L'Ametlla, La Garriga i Figaró fins a Osona passant pel pla de La Garga. Així doncs, la vall del Congost també està comunicada amb l'àrea dels Cingles de Bertí d'una forma semblant a la del Montseny.

Introducció a la lectura cronològica:

El treball d'integració de la cartografia antiga en el GIS i la restitució de les traces que hi apareixen permeten aproximar el punt de partida de la interpretació històrica en la situació de la xarxa viària el Segle XIX. Correspon amb la idea de "paisatge tradicional" que hem utilitzat al referir-nos als estudis de poblament i al treball de camp. Arqueològicament parlant la xarxa viària té un fort component atemporal. Els camins que coneixem actualment són els que han tingut un ús continuat en el temps, però són en essència estructures negatives en que es pot conservar el desgast del temps, però difícilment restes físiques que en permetin un anàlisi estrictament arqueològic³³². De fet es conserven millor els elements més intangibles de la xarxa que els més tangibles: es poden apreciar clarament els eixos de comunicació principals, i pels itineraris conservats en documents històrics (tant d'època antiga com medieval o moderna) es pot saber que el recorregut de les vies es correspon a les traces presents en la cartografia d'inicis del període contemporani (les quals podem situar de forma força exacte sobre el paisatge actual). En canvi, les traces físiques d'aquests itineraris poden tenir tota mena de variacions i reformes que les converteixen en elements completament contemporanis.

Tot i que no pugui ser evident s'ha de tenir en compte que el pas d'una via genera un impacte fort en el paisatge i que tendeix a estabilitzar-se per raons pràctiques però també sociopolítiques: és difícil que un camí canviï de traçat envaint camps de conreu o obligant a enderrocar edificis preexistents. Per contra, tampoc és fàcil que es doni la situació contrària per la seva naturalesa de bé públic³³³. En aquest sentit és important tenir present el concepte de fossilització que fa que traces modernes (p. ex. Un carrer d'una població) reflecteixen traces molt més antigues. A nivell arqueològic això permet donar cronologies *ante quem* a algunes traces³³⁴. S'han fet propostes diverses d'aproximació cronològica indirecte a traces a través d'elements físics que remetent a aquesta idea de fossilització (camins enfonsats, presència de jaciments arqueològics propers, o la presència de nuclis urbans)³³⁵. També hi ha casos en que la xarxa viària pot respondre a una concepció unitària planificada en un moment determinat. Des de l'arqueologia existeix ja una llarga tradició

332 En són exemples clars les vies romanes: En l'àrea d'estudi només hi ha un cas en que s'ha pogut documentar un tram de via antiga gràcies a una excavació arqueològica (es tracte del tram de la Via d'Auso al seu pas pel centre de l'actual població de La Garriga). En els altres casos sempre es documenten reformes molt més recents o sense elements que en permetin la datació.

333 Evidentment no impedeix que es donin situacions dels dos tipus, i d'aquí a que siguin objecte de regulacions i controvèrsies jurídiques.

334 Un exemple pràctic d'això seria el cas de la població d'Hostalric. Sabem que les cases del Carrer Major d'aquesta vila es varen construir al llarg del camí ral. Sabem doncs quan es varen construir les cases podem saber "estratigràficament" que la traça d'aquest camí hauria de ser contemporània o anterior a aquestes construccions.

335 Trobem aquesta perspectiva en treballs recents (Palet i Orengo 2011; Flórez 2011)

d'aproximació a aquesta realitat, centrada sobretot en les centuriacions d'època romana³³⁶.

En el capítol següent proposarem la integració d'aquest anàlisi de la xarxa viària amb la resta de dades per tal d'interpretar cronològicament alguns dels itineraris des de la perspectiva que acabem d'explicar. Restarien pendents les aportacions que es podrien fer a partir de campanyes de prospecció amb un enfocament arqueomorfològic que no s'han dut a terme per les dimensions de l'àrea d'estudi que implicarien una despesa de temps del qual no hem disposat en aquest treball. Tot i això pensem que s'ha pogut conceptualitzar adequadament els trets bàsics de la xarxa viària a partir de la qual es poden fer aportacions útils per comprendre els aspectes arqueològics del paisatge de l'àrea d'estudi.

336 Començant per l'escola de Besançon a inicis dels 80 (Clavel_Lévêque 1983) i que segueix donant resultats actualment (veure, per exemple, els volums anuals de la revista *Agri Centuriati*: <http://www.libraweb.net/sommari.php?chiave=91>). També s'han fet aproximacions semblants en altres contextos culturals (Grècia clàssica, protohistòria i període medieval).

8. Estructures de poblament, xarxa viària i dinàmiques del paisatge de la prehistòria a l'alta edat mitjana

Les dades que hem anat desgranant en el capítol anterior representen l'esforç de recollida d'informació que ha implicat aquest treball. El següent pas és la posada en comú dels diversos estudis presentats en una discussió integradora que permeti una aproximació a l'arqueologia del massís del Montseny, com una peça més per conèixer els seus paisatges i, molt especialment, la seva història. La forma adoptada és la de l'exposició cronològica, utilitzant la periodització que ja hem fet servir el capítol anterior al exposar els resultats de la BDM.

8.1. Prehistòria (del neolític a fins al s. VI ane)

A partir del desenvolupament de l'agricultura i la ramaderia, la capacitat d'impacte de les societats humanes en el paisatge esdevé potencialment significativa. Des d'aquest punt de vista hem considerat adequat situar el punt de partida de l'estudi en aquest moment de la prehistòria. Per altra part, a la pràctica tampoc no es coneixen jaciments paleolítics o mesolítics al massís del Montseny³³⁷.

Així doncs, pel que fa la prehistòria, aquest estudi agafa com a referència aproximadament la segona meitat del període holocè: Des d'abans del 5000 ane fins als inicis del desenvolupament de la cultura ibèrica (que a Catalunya es situa tradicionalment cap a l'entorn del segle VI ane). Durant aquest llarg lapse temporal es produeixen tota mena de canvis a diversos nivells -mediambientals, tecnològics i culturals- i que apareixen en el registre arqueològic³³⁸. També hi ha elements comuns en tots els períodes o en alguns d'ells: Parlem de comunitats agrícoles i ramaderes capaces de generar alguns excedents (trobem sitges en tots els períodes). L'hàbitat solia ser en coves i abrics o en assentaments a l'aire lliure construïts amb material perible³³⁹. També és comú l'ús de material lític i de ceràmica feta a mà.

En quan els elements de canvi, ens fixarem en primer lloc amb els de tipus mediambientals. Les dades del diagrama pol·línic del Besós (Riera 1995) així com el diagrama antracològic de la Cova dels Frares, situada al Vallès Occidental³⁴⁰ (Ros 1988; Carrión *et al.* 2012, p. 313), mostren una primera fase en que les rouredes serien l'element dominant en el paisatge vegetal al nord del Llobregat (període climàtic atlàntic). Cap al 4000 BP culminaria la transició cap a unes condicions climàtiques més seques (període climàtic suboreal) en que començaria l'expansió de l'alzinar cap al nord del Llobregat³⁴¹.

Coincideix amb aquest mateix moment (a l'entorn del 4000 BP, o finals del III mil·lenni ane -dates molt

337 L'IPAC només atribueix a aquest període dues troballes aïllades i fora de context de material lític a Viladrau (Vilarnau, L. 211) i a La Garriga (Malhivern, L. 175). També es recull la possible troballa d'una destrala paleolítica a Fogars de Montclús (Puig d'Arques, L. 1841) al MPCDB (Cepero 2011).

338 Per una visió general : Martín 2003

339 En aquest sentit fem referència a les regions on es situa l'àrea d'estudi, on no trobem assentaments construïts en pedra i fortificats fins a l'època ibèrica.

340 Les dades de que disposem es refereixen únicament al Vallès. Per la part d'Osona hi ha estudis antracològics fets a la Cova del Toll, a la zona del Moainès (Ros 1988) on predominen el roure i el boix durant un període força ampli (del 5800 BP al 3500 BP).

341 Entre abans i després d'aquesta data de 4000 BP, a la Cova dels frares s'inverteix la proporció de carbons de roure respecte els d'alzina. El diagrama del Besós mostra un bosc mixt de roure i alzina a partir d'aquest mateix moment. Aquest diagrama mostra la presència en aquests períodes del faig i l'abet. Si extrapolem les dades a nivell de conca hi trobem ja presents els diversos estatges forestals que trobem actualment al Montseny.

aproximatives-) la introducció d'un nou element tecnològic com és la metal·lúrgia i que defineix el canvi del neolític al calcolític i l'edat del Bronze.

En arqueologia les seqüències cronològiques s'han definit bàsicament a partir de fets culturals. En particular en el cas de la prehistòria recent han estat les formes i la decoració dels recipients ceràmics la principal eina. L'ús cada cop més sistemàtic de les datacions radiocarbòniques permet una nova aproximació crítica als contextes culturals tal i com s'havien definit fins ara³⁴². Un altre element cultural important és el de les formes d'enterrament, les quals varien de manera significativa al llarg de la prehistòria: les més antigues en aparèixer serien els sepulcres en fossa i els diversos tipus de monuments megalítics i posteriorment les necròpolis d'incineració.

Tots aquests canvis tecnològics i culturals es relacionen entre ells, però no són totalment sincrònics (ni cronològicament ni geogràficament)³⁴³. Aquest fet genera molts espais d'indefinició, especialment quan el registre arqueològic amb el que es treballa no prové d'excavacions estratigràfiques sinó de troballes aïllades. En el cas de l'àrea d'estudi, aquest element d'indeterminació el trobem representat en primer lloc en aquells elements que hem situat en el camp "prehistòric indeterminat" de la BDM (apartat 5.2.4). Són troballes puntuals de sílex i destrals de pedra polida sobre les quals ni la descripció ni el context arqueològic permeten precisar-ne la cronologia. En realitat representen un ús de caràcter "atemporal" -i probablement no només prehistòric³⁴⁴- d'instrumental lític. A nivell geogràfic no hi veiem elements significatius. S'han fet troballes d'aquest tipus tant en zones altes del pla de La Calma com en diversos punts dels vessants i plans propers al massís.

En canvi, si ens fixem en el mapa resultant d'introduir tots els punts de la BDM on hi ha indicis de fases d'ocupació prehistòriques (fig. 156 i 158) es pot veure un desequilibri regional molt marcat. En primer lloc, la major part de punts es concentren en la meitat occidental de l'àrea d'estudi (bàsicament dins el límit marcat per la conca del Congost i, en menor mesura, del Gurri). Com ja hem avançat anteriorment (apartat 5.2.4), hi ha a més una diferenciació molt clara entre la ubicació d'elements vinculats al món funerari a la vessant osonenca i d'elements vinculats a l'hàbitat i l'explotació agrícola a la vessant vallesana. Finalment tornem a trobar el fenomen megalític a les vessants de la serra del Corredor³⁴⁵. A la resta de l'àrea pràcticament només hi ha notícies de troballes aïllades en superfície.

La interpretació d'aquesta situació general és complicada i amb tota seguretat s'ha d'enfocar des de diverses

342 Un exemple d'aproximació a aquesta problemàtica per l'àrea catalana la trobem en els diversos articles inclosos en un monogràfic recent de la revista *Cypselà*, tant des d'una perspectiva més diacrònica (Barceló 2008) com per diferents períodes concrets (Clop *et al.* 2008; López i Pons 2008).

343 Així, per exemple, el concepte de calcolític -basat en l'aparició de la metal·lúrgia del coure- és difícil de relacionar amb altres dades arqueològiques i per molts autors esdevé massa confús (Clop *et al.* 2008). Un problema recurrent en la prehistòria i protohistòria han estat els intents de relacionar les societats incineradores amb determinades formes ceràmiques i, fins i tot, grups ètnics sense arribar mai a resultats completament satisfactoris per perioditzar el bronze final (Cachero i Pons 2008). Tampoc sembla que un fenomen com el megalitisme pugui ser ben definit cronològicament (Barceló 2008).

344 Serveix d'exemple de la complexitat d'aquest registre el cas de les destrals de pedra polida, conegudes des del neolític i incloses dins de les anomenades de forma popular "pedres de llamp" (per la creença que s'originaven en caure els llampecs i en protegien el portador o lloc on es trobessin), les quals poden haver estat recollides i transportades diverses vegades al llarg del temps.

345 S'ha d'emmarcar dins d'un fenomen que es dona a la resta de la serralada litoral (Mañé 1989; Tarrús *et al.* 2005)

clus. En primer lloc s'ha de tenir present qüestions relacionades amb la dinàmica de la recerca. En aquest sentit, la realització de més excavacions d'urgència al sud i d'excavacions antigues al nord ha influït forçosament en la formació dels respectius registres arqueològics³⁴⁶. S'ha de tenir en compte també elements de caràcter geomorfològic: al Vallès, les troballes de sitges i fons de cabana s'han fet en terrenys agrícoles situats en les serres, on l'erosió és més important i els nivells arqueològics es poden trobar a poca profunditat. En canvi, en les àrees agrícoles del centre de la plana de Vic la sedimentació és més important i els nivells arqueològics poden estar a força profunditat³⁴⁷.

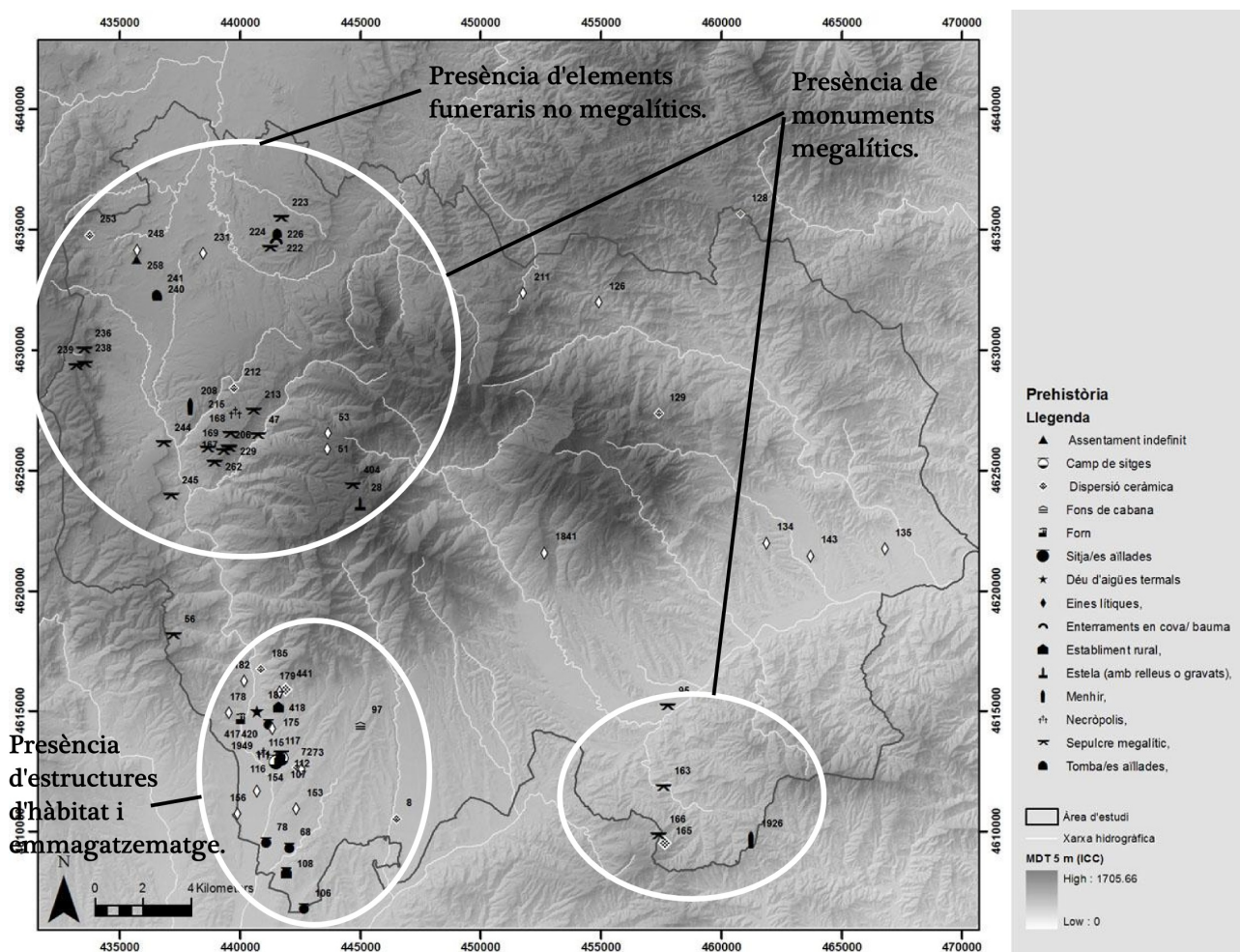

Figura 156: Mapa de l'àrea d'estudi amb tots els elements de la BDM amb fases prehistòriques. S'aprecia la clara diferenciació regional

Aparentment, els monuments megalítics es localitzen principalment en les vessants muntanyoses. L'exemple més clar el trobem a la plana de Vic, on el mapa mostra una distribució per les diverses serres que envolten la plana, mentre que no en trobem al centre de la mateixa. Una situació semblant es podria donar al Vallès, si

346 En aquest aspecte cal tenir present que estem parlant de les àrees incloses en l'àrea d'estudi. Dins de la comarca d'Osona es coneixen diversos exemples d'assentaments a l'aire lliure, alguns molt propers a l'àrea d'estudi com és el cas del Bosc del Quer (Sant Julià de Vilatorrada)-jaciment format per forats de Pal, fons de cabana, sitges, restes de forn i algun enterraments amb un arc cronològic molt ampli (neolític final, calcolític, Bronze i una segona fase tardoantiga/ altmedieval)- (Carlús i Castro 2011; Castro 2012).

347 Serveixi d'exemple la troballa a 6 metres de profunditat d'una sepultura a la zona de Balenyà (Sepulcre de Balenyà, L. 240).

més no pel que fa a la serralada litoral, tot i que alguns indicis toponímics podrien fer pensar que el fenomen podria no ser del tot desconegut a les vessants meridionals del Montseny³⁴⁸. La notícia d'un possible megàlit destruït a Sant Celoni (Pedra Mirona, L. 95), així com un Dolmen situat a Vilalba Sasserra (Pedra Arca)³⁴⁹, podrien indicar que també es podrien haver construït megàlits en zones més planeres que haurien estat més fàcilment destruïts per les tasques de conreu, tot i que en aquests casos la ubicació es podria interpretar més aviat en relació a punts forts dins de la xarxa Viària (pas de l'eix prelitoral entre les conques de la Tordera i el Besòs i encreuament d'aquest amb l'eix interior-costa per les valls de la Tordera i Vallgorguina). Continuant amb el tema de la situació de les troballes megalítiques al Montseny també s'ha de tenir present un argument purament litològic: El buit en quan a restes d'aquest tipus d'elements coincideix en bona part amb les zones d'esquistos i l'àrea granítica de l'est del massís, mentre que les troballes s'han realitzat sobretot en terrenys on afloren materials materials calcaris i gresos.

Darrera de tots aquests aspectes cal considerar la possible diferenciació entre les diverses comunitats que haurien habitat les diverses vessants del Montseny i que haurien configurat diversos grups regionals amb algunes diferències en les formes d'estructuració social i de gestió del territori que s'haurien plasmat en el registre arqueològic. Finalment també s'ha de comptar amb dinàmiques d'especialització econòmica com podria ser una major intensificació de l'activitat agrícola a la part vallesana de la conca del Congost que no s'hauria produït en altres zones.

En els apartats següents es repassaran amb més detall les dinàmiques dels fenòmens apuntats:

Dinàmica de les traces de l'explotació agrícola i l'hàbitat rural al sector vallesà de la conca del Congost:

Malgrat que les dades de les quals disposem encara són molt fragmentàries si que permeten definir uns grans trets pel que fa la ocupació d'aquesta zona en la prehistòria (fig. 157): es defineix un tipus d'ocupació definida per establiments a l'aire lliure situats a la vora de les terrasses del Congost. Aquests assentaments estaven formats per conjunts de sitges acompanyades probablement de cabanes construïdes amb materials peribles, cap a la 1ª edat de ferro apareixen, a més, alguns forns. De forma més excepcional trobem també algun enterrament.

A partir de les dades disponibles en l'actualitat s'intueix una certa estabilitat al llarg de tota la prehistòria recent: Els mateixos punts són ocupats en diversos períodes i seguint uns patrons aparentment semblants. En conjunt el repertori de cultura material és variat -amb representació dels diversos subperíodes amb els que habitualment es classifica la prehistòria (ceràmica des del neolític final al 1er ferro passant pel Bronze Antic i Final). A partir d'observar el nombre de jaciments -i estructures dins dels jaciments- per períodes, hi hauria un increment durant el bronze (molt concentrat, però, a Can Santa Digna), disminuint a la 1ª edat del ferro.

348 L'exemple més significatiu és el "Puig d'Arques" (L. 1841) de Fogars de Monclús, lloc on per altra banda s'hauria trobat una possible destrució prehistòrica (paleolítica segons la fitxa del MPCDB). En un article de premsa, Xavier Renau recull una sèrie de notícies orals de possibles troballes a la vall de Gualba (Renau 1995).

349 Situat molt a la vora del límit de l'àrea d'estudi, igual que el *cromlec* de Pins Rosés de Llinars del Vallès (Tarrús *et al.* 2005)

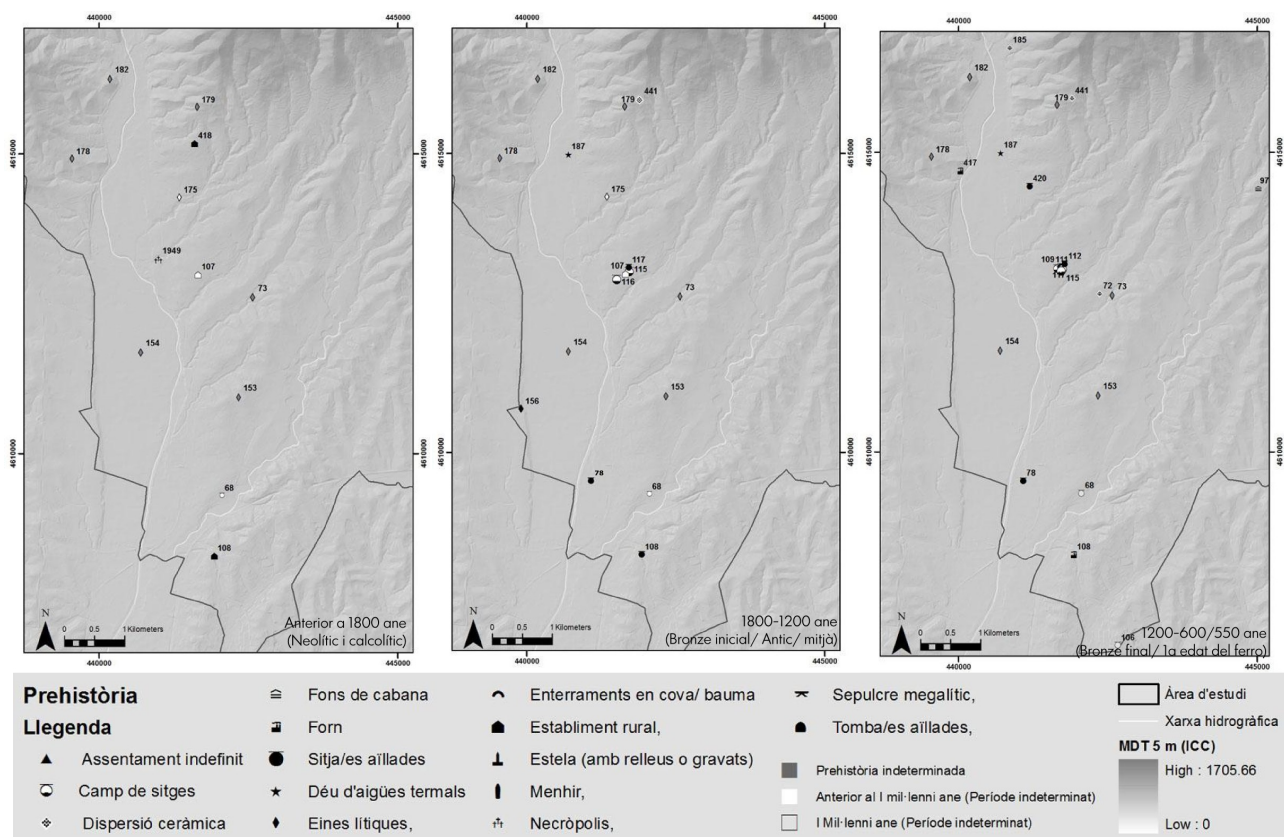

Figura 157: Detall de la zona del Congost (La Garriga-Les Franqueses del Vallès) amb els elements documentats en els diversos períodes de la prehistòria. Aproximadament al centre de la imatge es veu la concentració d'estructures corresponent al jaciment de Can Santa Digna

En qualsevol cas les dades apuntarien a que el patró descrit tindria un origen al neolític final, consolidant-se durant el bronze i fins a l'època ibèrica no tenim dades que permeten parlar de la introducció de noves formes de poblament³⁵⁰, sense que aquest fet signifiqui forçosament la desaparició total d'aquesta mena d'assentaments³⁵¹. L'impacte d'aquestes societats en el paisatge es pot relacionar amb les dades obtingudes en un estudi antracològic (Allué *et al.* 2006)³⁵² realitzat al jaciment de Can Santa Digna III (L. 111). Tota i les limitacions d'aquest estudi, hi apareixen taxons propis de l'alzinar i de formacions derivades de la degradació d'aquest, la qual cosa podria indicar la presència d'espais relativament oberts a l'entorn de l'assentament, dins un context general en que el bosc mixt de roure i alzina seria dominant; o, si més no, és el que indicaria l'extrapolació de les dades obtingudes al diagrama del Besós (Riera 1995, Carrión *et al.* 2012, 308-311) a nivell de conca hidrogràfica. En aquesta obertura aparentment selectiva hi jugaria un paper important la pressió de les societats humanes mitjançant l'activitat agrícola, ramadera i d'aprovisionament de combustible que es documenten als jaciments d'aquest sector.

350 Aquesta tendència no diferiria de manera significativa del que s'observa en jaciments com Can Roqueta (Carlús *et al.* 2008)

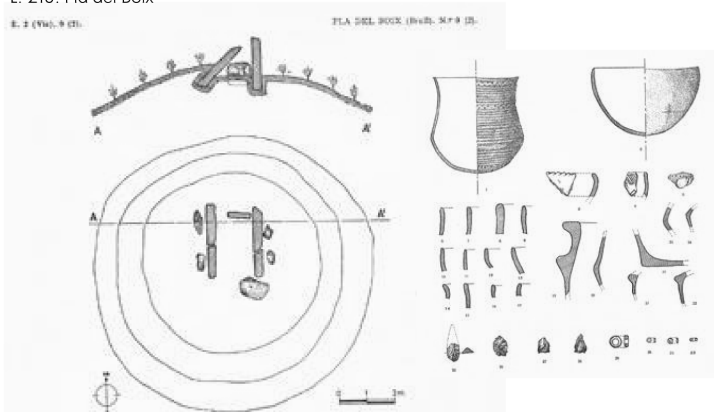
351 El camp de sitges de Can Santa Digna sembla tenir continuïtat al llarg dels períodes ibèrics i romans, inclouent un possible fons de cabana al qual s'ha donat cronologia romana (Carrer Santa Digna 33-41, L. 112).

352 Veure apartat d'història de la vegetació.

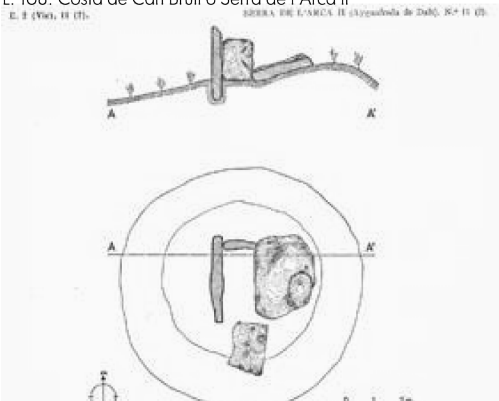
El fenomen del megalitisme i altre elements funeraris prehistòrics:

Els monuments megalítics representen una part significativa de les estructures vinculades a la prehistòria del massís del Montseny. De fet són les úniques visibles en superfície. Aquest fet fa que hagin estat objecte d'espoli sistemàtic, però també d'investigació des de fa temps.

L. 213: Pla del Boix

L. 168: Costa de Can Brull o Serra de l'Arca II

La documentació més antiga la trobem en breus notícies aparegudes al Butlletí del Centre Excursionista de Vich³⁵³ i posteriorment recollides i ampliades (Colominas i Gudiol 1923; Batista 1961 i 1963; Cura i Vilardell 1982). Encara se'n identificaren de nous en el marc de la revisió de la carta arqueològica a inicis dels 90 (Vila 1994; Vila i Tenas 1995). A causa del procés de deteriorament que han patit aquestes estructures, com més antiga és la intervenció més quantitat de material arqueològic i restes humanes es recuperà i menys alteracions hauria patit la disposició de l'estructura³⁵⁴ (fig. 158). A nivell de la recerca aquest fet implica que pràcticament no es disposa d'estratigrafies ni encara menys de datacions absolutes o estudis de les restes humanes. Tampoc coneixem de l'existència de revisions recents -i per tant a partir dels criteris actuals- dels materials lítics i ceràmics provinents de les primeres excavacions, la qual cosa fa que ens basem exclusivament

353 Són els signats per Fortià i Solà, Sala i Molas i sota diverses sigles entre 1912 i 1917 (Fortià i Solà 1912-1914; Sala i Molas 1912-1914; M. T. 1915-1917; P. 1915-1917 i G. 1915-1917). Fan referència bàsicament als sepulcres de la Serra de l'Arca (Aiguafreda i El Brull).

354 Actualment les notícies antigues són pràcticament impossibles de verificar sobre el terreny. Les restes es troben en zones actualment molt emboscades on són molt difícils de localitzar. A més les lloses solen estar mogudes -quan no directament perdudes-, fent molt difícil la identificació de les restes descrites en les diverses publicacions antigues.

amb les descripcions i opinions dels descobridors inicials. En resum, es tracte d'un registre arqueològic relativament nombrós però d'interpretació difícil a partir de les dades disponibles.

A través d'aquest treball no podem fer aportacions noves respecte a la tipologia i/o cronologia d'aquestes construccions en l'àrea concreta d'estudi. Actualment les visites sobre el terreny són de poca utilitat donat l'estat de conservació de les restes. Serien necessàries noves excavacions per tal d'avançar en el coneixement. Com a recapitulació del que s'ha exposat fins ara podem dir que les societats del neolític i el bronze de l'àrea d'estudi varen construir monuments megalítics. De forma paral·lela al que hem observat a la vall del Congost en relació a les sitges, semblaria d'entrada que hi ha un augment d'aquestes construccions durant el Calcolític/ Bronze Antic (Finals del III/ inicis del II mil·lenni a.n.e). Amb el Bronze Final deixarien É s força significativa la distribució geogràfica: Dins del context general del neolític Català l'àrea d'estudi es trobà entremig dels 3 principals grups arqueològics amb que tradicionalment es divideix la meitat nord de Catalunya³⁵⁵. Dins d'aquest esquema, el Montseny es trobaria en una possible zona de confluència, tot i que una mica apartada dels eixos de comunicació potencialment més fàcils (els eixos del Ter i el Fluvià comunicarien l'interior amb l'àrea empordanesa; les comunicacions entre l'àrea vallesana i l'Empordà podrien seguir el corredor prelitoral, la costa o, encara més fàcilment, fer-se per mar; entre el Vallès i la conca del Llobregat es podria seguir aquest riu o bé accedir-hi a través del Moianès).

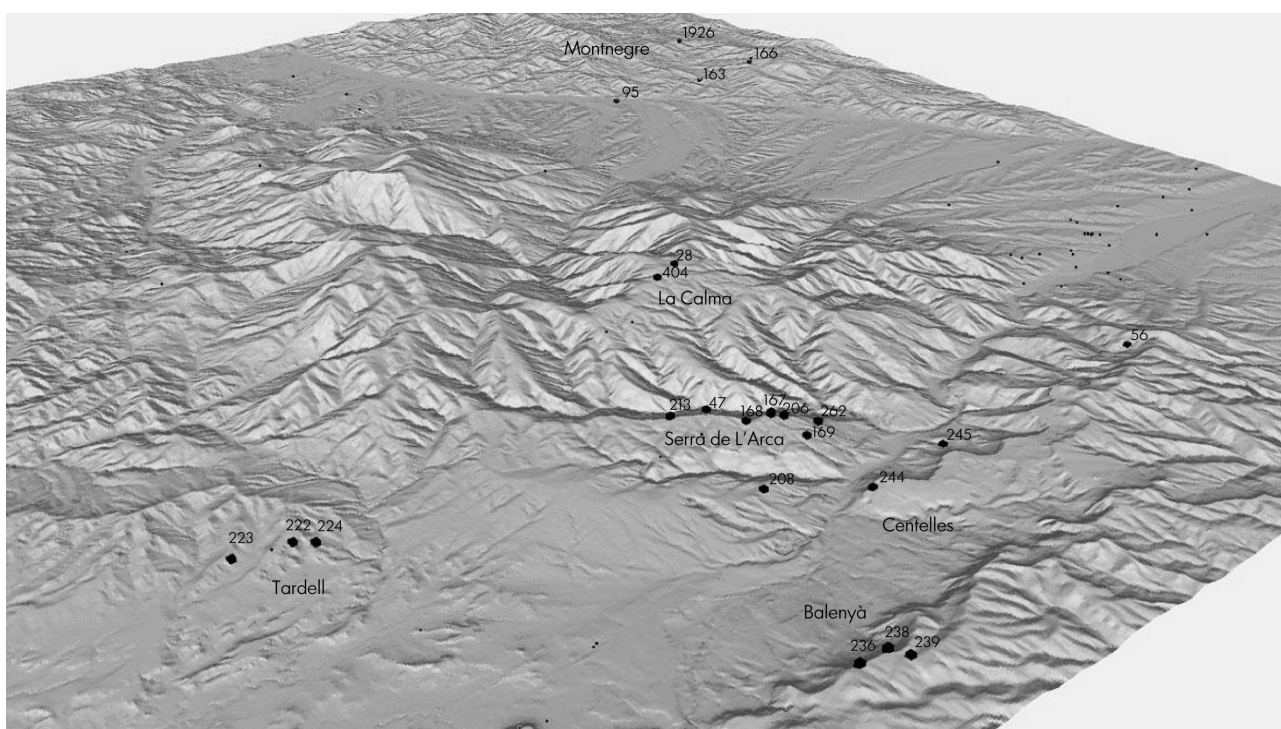

Figura 159: Situació dels elements megalítics recollits a la BDM.

355 Els grups "solsonià", centrat en les conques del Llobregat i Cardener; "l'Empordanès", situat a l'extrem nord-oriental i el "Vallesià", definit per jaciments situats a la Conca del Besós (principalment cap al Baix Vallès i el Vallès Occidental). La vall de la Tordera representa un buit arqueològic en aquest esquema general (Martín 1995).

Dins de l'àrea d'estudi, els monuments tendeixen a trobar-se agrupats (fig. 159). A les zones altes de l'entorn de la plana de Vic i hauria el grup de Taradell³⁵⁶, situat a l'est; el de Balenyà³⁵⁷, a l'oest; i els de la Serra de l'Arca³⁵⁸ (Aiguafreda i El Brull) i Centelles³⁵⁹ al sud. Hi ha dos elements situats enmig del pla de La Calma³⁶⁰. Finalment hi hauria el Grup del Baix Montseny-Montnegre (Vallgorguina i Sant Celoni)³⁶¹, vinculat a la serralada litoral. Al sector osonenc de l'àrea d'estudi es localitzen en petites serres i altiplans, amb bona visibilitat sobre el pla i els diversos eixos de comunicació que conflueixen en aquest sector del sud de la Plana de Vic (la concentració més important es situa a l'entorn de l'entrada de l'eix del Congost). Al pla de La Calma, els possibles elements megalítics es situen directament sobre el camí ramader del Congost. Finalment els megàlits situats al Vallès Oriental es troben en punts forts de la xarxa viària (com el coll on es troba el nucli urbà de Vilalba Sasserra o l'actual nucli de Sant Celoni) o a l'entorn de l'eix que travessa la serralada litoral seguint el curs de la riera de Vallgorguina³⁶². El no poder establir la vinculació amb espais d'hàbitat contemporanis a aquestes construccions fa que no es pugui interpretar si la situació d'aquests conjunts respon a àrees exclusives per a l'activitat funerària o vinculades també a alguns hàbitats o a activitats econòmiques concretes.

Traces del Bronze Final i la 1ª edat del Ferro dins de l'àmbit del massís:

Per finalitzar la discussió sobre els elements prehistòrics farem referència a alguns contextes apareguts en zones de muntanya i que farien referència al Bronze Final i/o a la primera edat del ferro. Els conjunts ceràmics del Turó del Montgròs (L. 212) i de la Feixa Llarga (L. 129, fig. 160) són els únics elements disponibles per tal d'intentar contextualitzar la datació en el sondeig realitzat al Turó de la Torre (L. 404)³⁶³ durant el treball de camp vinculat a aquest estudi. La mostra -amb data 938-811 ane (datació per C14 AMS calibrada, 92% de probabilitat)- prové d'un nivell de formació natural al qual no es vinculen ni estructures ni cap material arqueològic. Tot i així, l'abundància de carbons l'interpretem com un índex d'antropització d'aquest espai³⁶⁴. Tot i que de forma vaga, aquestes notícies en conjunt posen de relleu la presència de grups humans en les zones altes del massís en l'època del Bronze Final, segurament ja abans (presència de material lític en superfície i presència de megàlits), els quals possiblement exercien certa pressió sobre els paisatges de les cotes més altes.

356 Format pels sepulcres de La Serra (L. 223) i Seques de Gasala (L. 224), la cambra dins d'una balma del Sot de l'Arenal (L. 222) i les tombes de lloses de Goitallops (L. 226).

357 Sepulcres de La Griutera (L. 236), Caixa del Moro (L. 238) i Can Mirambell (L. 239).

358 Menhir de La Garriga del Solei (L. 208), tombes de lloses de la necròpolis del Brullet (L. 215) i sepulcres del Pla del Boix (L. 213), Sant Miquel de Canyelles (L. 47), Serra de l'Arca I (L. 167), Serra de l'Arca II (L. 168), Creu de Parròquia (L. 229), Casanova d'en Serra (L. 206), Can Serra de l'Arca (L. 262) i Dolmen de Cruilles (L. 169).

359 Sepulcres de la Tomba de l'Ollich (L. 244) i El Duc (L. 245).

360 L'estela de la Calma (L. 28) i el possible sepulcre del Turó de la Torre (L. 404).

361 Sepulcres de Pedra Arca (L. 1927), Pedra Mirona (L. 95), Pedra Gentil (L. 163), El Trull (L. 166) i el menhir de Collsacreu (L. 1926).

362 Si tenim en compte la toponímia del Puig d'Arques (situat a Fogars de Montclús) es reforça la vinculació amb l'eix interior-costa per la vall de la Tordera i/o el coll de Sant Marçal.

363 Apartat 6.1.

364 La relació entre incendis i activitat agrícola-ramadera ha estat establerta a partir d'anàlisis pol·línics (Riera 1995) i en concret per la prehistòria en altres contextes de muntanya (Orengo 2010). A l'àrea d'estudi aquesta relació està documentada en el registre etnològic.

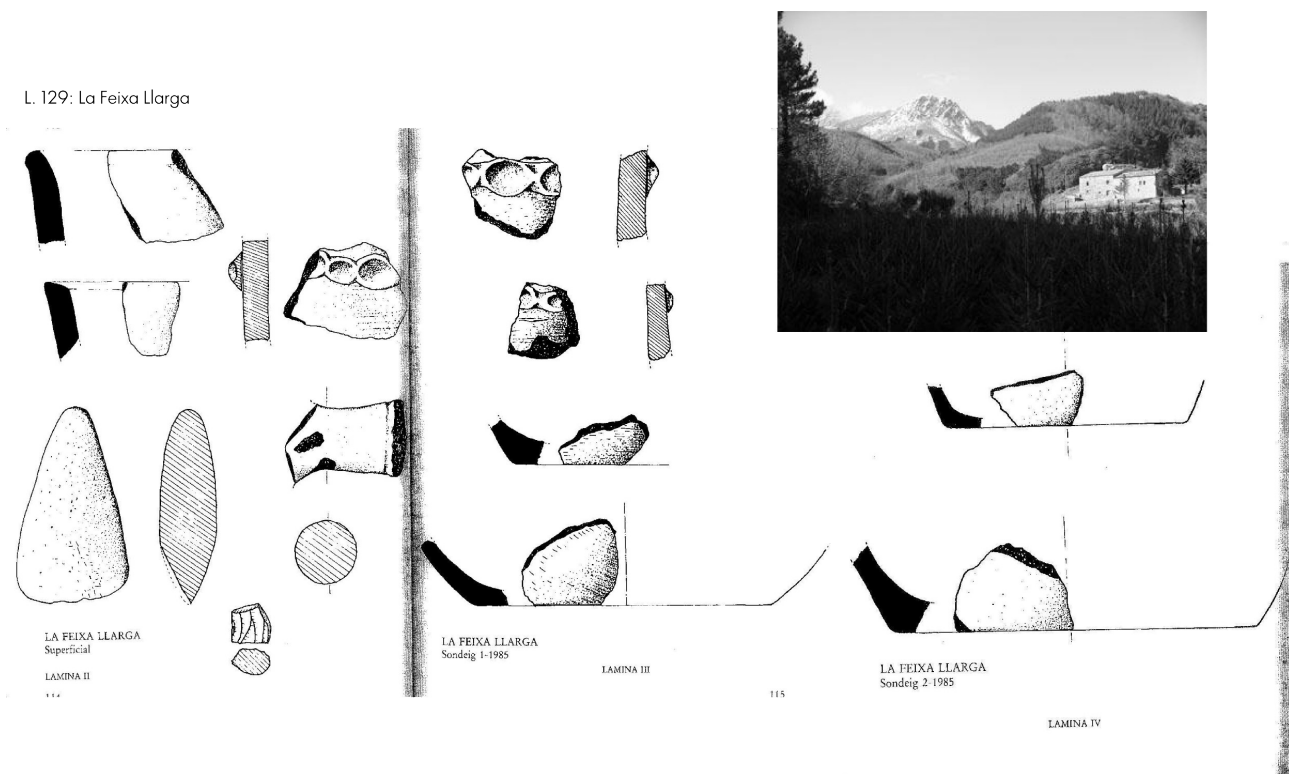

Figura 160: Làmines publicades amb els dibuixos del material localitzat a la Feixa Llarga (Bosch et al. 1991, 114-116) i imatge de l'entorn de la casa en l'actualitat

8.2. Antiguitat (s. VI ane – V ne)

8.2.1. Transició Bronze/ cultura ibèrica (1ª meitat I mil·lenni ane):

Com hem vist en l'apartat anterior, a la BDM trobem molt pocs llocs amb elements vinculats al període que va del Bronze Final fins al moment en que apareixen ben definits els trets característics de la cultura ibèrica. Particularment escasses són les dades referents als segles VIII-VI ane, moment clau en la transició entre les èpoques que coneixem com a prehistòria i protohistòria (fig. 71, apartat 5.2.4).

En aquest sentit el registre arqueològic presenta una sèrie de problemàtiques que dificulten la identificació d'aquest moment històric concret: A l'àrea d'estudi, l'escassetat de datacions absolutes practicades es suma a la de materials d'importació anteriors a l'època romana i la inexistència de metall de ferro. Es tracte dels elements claus en la definició de les cronologies d'aquest període (Maya 1990; López i Pons, 2008). Fora d'aquests elements -que permeten diferenciar-lo del Bronze Final- el concepte 1er ferro pot esdevenir enganyós.

Les notícies d'aquest període es redueixen bàsicament a la presència de sitges amortitzades en aquest

període a Can Santa Digna³⁶⁵ i a altres elements classificats de forma indefinida entre els dos períodes. En conjunt són elements que s'integren perfectament en el context que s'ha definit per la prehistòria.

8.2.2. El territori de l'àrea d'estudi en el context històric ibèric i romà: fonts clàssiques i numismàtica.

Tenint en compte l'interès d'aquest treball per els períodes que s'inscriuen dins de l'activitat clàssica, s'ha vist interessant introduir alguns aspectes sobre les fonts antigues greco-llatines i la seva possible relació amb el context geogràfic de l'àrea d'estudi.

La conquesta romana marca el moment en que les regions entre les que es situa l'àrea d'estudi apareixen en les fonts clàssiques³⁶⁶. Són, per una banda, autors que relaten la història política romana, que, a partir del 218 a. n. e., té com un dels escenaris les terres del nord-est d'Hispania (Titus Livi, Polibi, Cèsar). De retruc es mencionen els pobles indígenes que s'hi enfrontaren o aliaren. Per l'altra, trobem referències en les obres d'alguns geògrafs de l'antiguitat (Estrabó, Plini el Vell, Ptolomeu). Si bé de forma molt escassa i poc precisa, aquestes fonts permeten aproximar-se al nom que rebien els pobles ibèrics que ocupaven els entorns del Montseny. En canvi no donen cap notícia sobre l'organització interna d'aquestes societats.

La pròpia imprecisió i possibles confusions en les fonts originals i/o en la seva transmissió al llarg del temps, converteixen el debat sobre la ubicació dels diversos pobles esmentats en un tema recurrent en la bibliografia³⁶⁷ sense una solució completament definitiva. Hi hauria un poble anomenat "laietà" que ocuparia la costa entre el Llobregat i la Tordera³⁶⁸, seguint la costa cap al nord es trobarien els "indigetes" i, cap a l'interior (a l'entorn de la futura Auso, actual Vic), els "ausetans"³⁶⁹. Les encunyacions monetàries³⁷⁰ confirmarien l'existència de realitats político-territorials que respondrien a aquests noms, com a mínim durant el s. II a. n. e. (Pérez 2008). Estrabó³⁷¹ menciona a més uns "lartolaietes", poble que no apareix en cap altre font, situats a la vora dels laietans. Finalment encara hi ha un poble anomenat "castellani" que Ptolomeu situa al sud dels ausetans³⁷², però del qual tampoc es tenen més notícies. A més s'ha plantejat que els laietans s'hagin de vincular d'alguna manera als "lacetans" que apareixen en diverses fonts³⁷³. El resultat és molt complicat,

365 Dins d'aquest jaciment en els L. 109, 111 i 117. Recordar també que aquest període entra dins dels marges de la datació radiocarbònica de Santa Digna III (apartat 5.2.4)

366 El que avui és la costa catalana havia estat esmentada per autors grecs dels segles VI a. n. e. Són fonts recollides en obres posteriors com la d'Hecateu de Milete, coneguda a través d'Esteve de Bizanci i l'*ora marítima* d'Aviè, escrita al Segle IV n. e., però a partir de textos que es remuntarien al Segle VI a. n. e. El primer esmenta uns "misgetes" -sembla que es refereix literalment a una barreja de pobles- que ocuparien la costa entre el Llobregat i els Pirineus; el segon parla dels "indigetes" a la costa al nord de Barcelona i uns "ausoceretes" a l'interior (Aviè *ora m.* 515-545). Indigetes, ausetans i ceretans apareixen en fonts posteriors i vinculats a les actuals comarques de l'Empordà, Osona i la Cerdanya respectivament.

367 Alguns estats de la qüestió recents sobre els pobles que haurien ocupat l'entorn del Montseny en el moment de la conquesta romana els trobem en Alfred Broch (Broch 2004) pel que fa als laietans i Carles Padrós (Padrós 2011) per als ausetans.

368 Estrabó 3, 4, 8; Plini 3, 4, 21; Ptolomeu 2, 6, 16-19 i 72; Marcial 1, 26, 9.

369 Livi 21, 23 i 61 i 34, 20; Plini 3, 4, 22; Ptolomeu 2, 6, 69.

370 Monedes amb la llegenda ibèrica de Laiesken, Untikesken i Ausesken.

371 Estrabó 3, 4, 8.

372 Ptolomeu. Aquest poble, denominat amb un nom aparentment llatí, només apareix mencionat en aquest autor i tampoc s'ha pogut identificar cap de les poblacions que en formarien part. Normalment se'ls ha situat a La Garrotxa (a pesar de que Ptolomeu els situa al sud, entre ausetans i laietans, la qual cosa els col·locaria al Vallès).

373 Sigui perquè es tractaria d'un poble que s'estendria, a més del Vallès i el Maresme, per la conca del Llobregat-Cardoner (Sanmartí i Padró 1992) o perquè es tracta d'una confusió de les fonts (Broch 2004).

amb fins a 6 "pobles"³⁷⁴ que podrien haver ocupat el Montseny o part d'ell. Els ausetans, laietans i indigetes són presents al registre arqueològic mitjançant la numismàtica i l'epigrafia, mentre que els altres són referències textuais sobre els quals hi ha dubtes importants sobre la seva existència i/o situació al territori.

Tot i que de cara al coneixement del Montseny a l'antiguitat tindria molt interès aprofundir en els límits entre aquestes diverses realitats, el coneixement que tenim no ens permet anar gaire més enllà de suposar una situació més o menys "fronterera" pel massís. Les dades més concretes són les que proporciona Ptolomeu, que és la font més allunyada en l'espai i en el temps (redacta la seva obra a Alexandria el s. II ne). Ptolomeu dona les coordenades d'una sèrie de ciutats (corresponents a assentaments romans d'època imperial) que agrupa en grups ètnics (la major part dels quals apareixen en les fonts relacionades amb la conquesta romana)³⁷⁵. Entre aquests situa els laietans amb ciutats costaneres ben conegudes (*Blanda, Iluro, Baetulo i Barcino*³⁷⁶) i una interior de localització dubtosa (*Rubricatum*)³⁷⁷. Segons aquest autor els indigetes estarien a l'Empordà, on es situarien les 4 poblacions que menciona³⁷⁸. A l'interior situa els ausetans amb les poblacions d'*Auso, Gerunda* (identificades clarament amb les actuals Vic i Girona) i les més dubtoses d'*Aquae Calidae* i *Baecula*. En el primer cas es coneixen dues poblacions amb aquest nom situades a la depressió prelitoral, situades a les actuals Caldes de Malavella (La Selva) i Caldes de Montbui (Vallès Oriental)³⁷⁹. En el segon cas s'ha vinculat a les seques amb la llegenda ibèrica *Eusti/Eustibaicula* generalment classificada en el grup ausetà³⁸⁰. Entremig dels ausetans i laietans i situa els misteriosos *castellani* amb quatre poblacions desconegudes (*Sebendunum, Bassi, Egosa i Beseda*)³⁸¹. Si comparem les dades amb les que proporciona Plini el Vell³⁸², hi trobem les regions dels ausetans, indigetes i laietans i les poblacions laietanes³⁸³ de la costa i les ausetanes³⁸⁴. La numismàtica encara aporta un altre centre que encunyà moneda amb la llegenda ibèrica *Lauro* del qual no es coneix la ubicació exacte, però que des dels treballs de Josep Estrada (Estrada i Villaronga 1967) s'accepta que es situaria en algun punt del Vallès Oriental³⁸⁵. Encara s'hauria d'introduir al debat el fragment del text

374 Per altra part tampoc és clar el significat que cal donar a aquestes realitats que pot tenir diverses lectures a nivell ètnic, polític, geogràfic i de l'administració romana.

375 Deixant de banda la problemàtica que envolta les coordenades que proporciona, sembla que barreja elements en ús en èpoques diferents.

376 Les actuals Blanes, Mataró, Badalona i Barcelona. Totes elles a la costa del Maresme.

377 Estaria a l'entorn del Llobregat, riu que en aquest i altres texts rep el mateix nom.

378 Les dues costaneres són ven conegudes (Empúries i Roses), mentre que les interiors (luncaria i Deciana) s'han vinculat a la Jonquera -apareix com una de les parades als vasos de Vicarello- i Llançà (dubtosa).

379 Un estudi recent sobre aquesta qüestió (Mayer 2010), conclou -a partir de l'epigrafia dels dos nuclis- que es pot identificar amb certesa *Aquae Calidae* amb Caldes de Malavella i amb més dubtes amb Caldes de Montbui, però que probablement ambdues compartien el mateix nom. Considera a més que Caldes de Montbui estaria dins el territori ausetà (Mayer 2010, 310), però no Caldes de Malavella (la qual cosa el porta a interpretar que en el text de Ptolomeu es dona la filiació d'una i la situació de l'altre).

380 Villaronga 2004

381 Alguns autors, seguint el text de Ptolomeu, han destacat algunes similituds amb topònims vallesans com Egossa/Ègara o Beseda/Besós (per un estat de la qüestió sobre aquest tema veure Oller 2009 i sobretot 2012, 43-46). En tot cas, a falta de dades més sòlides, aquestes semblances podrien ser purament anecdòtiques.

382 Plini 3, 4, 21-23. Aquest autor del s. I ne sembla que havia estat a la Hispània Citerior i en general es considera més fiable, però dona menys detalls. Anomena menys nuclis (dels 42 *populi* del *conventus tarraconenses* -corresponent aproximadament a les actuals províncies de Girona, Barcelona, Tarragona Castelló i València- només en menciona una quinzena) i no els relaciona amb les regions.

383 Menciona Barcino entre les colònies i Baetulo i Iluro entre els *oppida civium Romanorum*.

384 Menciona els ausetans i els gironins entre els pobles amb dret llatí i els *acqicaldensis* i *Baeculonenses* entre els tributaris.

385 Seguint Estrada, s'associa al Topònim de Llerona tot i que s'han fet altres propostes, sempre a l'entorn del curs vallesà del Congost (Padrós 2005).

d'Estrabó en que diu que el territori al nord de l'Ebre estava ocupat pels indigetes, dividits en "quatre tribus"³⁸⁶, en un altre paràgraf parla que en aquesta mateixa zona es trobarien els "laietans, lartolaietes i altres"³⁸⁷.

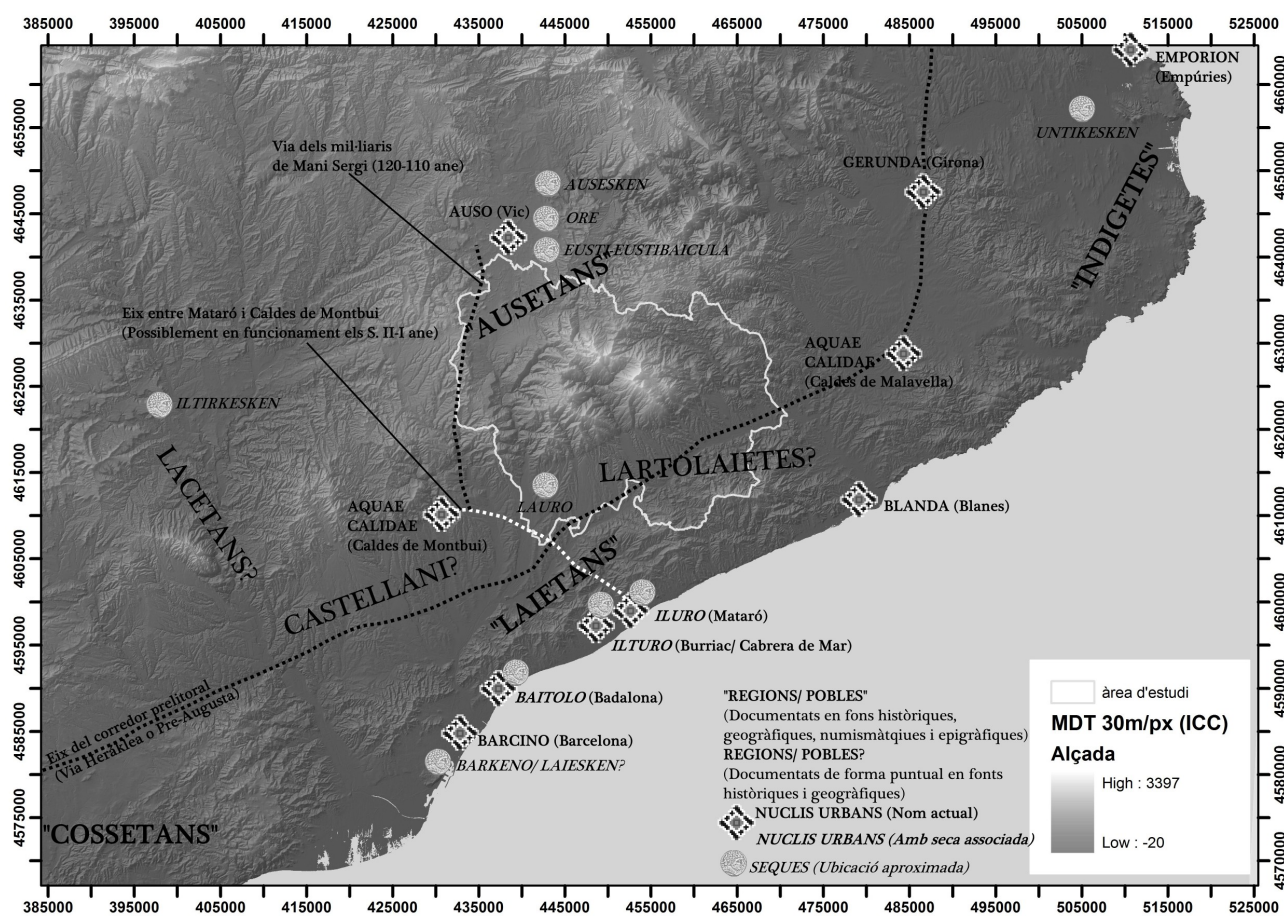

Figura 161: L'àrea d'estudi en el context geogràfic deduït a partir de les fonts històriques i numismàtiques. Es representa la ubicació (a vegades dubtosa) dels nuclis urbans, seques, regions/pobles i vies citades en aquest apartat.

Així doncs, davant de la pregunta de quines eren les comunitats que es trobarien a l'entorn del Montseny ens trobem amb un tema de gran complexitat (fig. 161). Queda fora de l'abast d'aquest estudi abordar-lo amb la profunditat necessària. S'intentarà però en els següents paràgrafs exposar breument un estat de la qüestió:

- El territori del Montseny i el seu entorn va estar durant el s. II ane dividit en una sèrie de comunitats identificades pels romans. És més difícil saber fins a quin punt responien a situacions anteriors o a una creació d'aquest moment en relació als interessos romans. Evidentment, les dues coses no són excloents entre si. En tot cas el seu record es va mantenir durant el període altimperial.
- Es sobreposen dos nivells: Les regions/ètnies (laietans, ausetans, etc) i els nuclis concrets (*Iluro*, *Auso*, *Lauro*, etc).

386 Estrabó 3, 4, 1.

387 Estrabó 3, 4, 8. Aquest fragment sembla coherent amb els textos de Hecateu i Aviè que parlen d'un poble al nord del Llobregat (anomenats misgetes i indigetes respectivament) i permetria donar una interpretació a la relativa abundància de pobles que apareixen en el sector més nordoriental de la península ibèrica (podrien ser els *laiesken*, *untikesken* i potser també els *auseken* algunes d'aquestes tribus indigetes que menciona Estrabó?).

- Els grups dels castellans i els lartolaietes no tenen cap reflex en el registre arqueològic i des del nostre punt de vista s'han de situar de moment en el debat estrictament filològic (de fet no se'ls sol mencionar en la bibliografia arqueològica). Per contra els ausetans indigetes i laietans i els nuclis que en formarien part segons Ptolomeu si que estan identificats en texts d'altres autors (singularment Plini³⁸⁸), en l'epigrafia i/o la numismàtica.
- Pel que fa a les regions/ètnies, la principal problemàtica que reflecteix la bibliografia³⁸⁹ és la delimitació del territori ausetà, concretament la inclusió per part de Ptolomeu de *Gerunda* i *Aquae Calidae* en aquest territori. Aquest fet genera tres possibilitats: En la primera, l'ausetania s'estendria com a mínim per tota la conca mitjana del Ter, els indigetes estarien a l'Empordà i la Selva Marítima (i per tant no tindrien relació amb el Montseny) i els laietans ocuparien les conques de la Tordera, el Besós i part del Llobregat (incloent doncs la vessant sud del Montseny). La frontera entre laietans i ausetans podria passar per la carena del Montseny i la Riera d'Arbúcies estaria entre aquests dos pobles. La segona possibilitat (proposada per Estrada³⁹⁰ i en part represa per Mayer³⁹¹) situaria els ausetans a les dues vessants de les Serralada Prelitoral entre, aproximadament, el Ter i el Llobregat, els indigetes igualment a l'Empordà i La Selva Marítima i els laietans a l'entorn de la Serralada litoral i el Baix Llobregat. En aquest cas hauríem d'incloure tota l'àrea d'estudi dins el territori ausetà. La tercera possibilitat (Bruch i Nolla 1995) prescindeix del text de Ptolomeu en aquest punt concret³⁹² i considera que els indigetes ocuparien tota la depressió prelitoral fins a la Tordera. El límit entre els 3 pobles es situaria doncs a l'entorn de la riera d'Arbúcies, amb els ausetans a la vessant nord i els laietans a la vessant sud del Montseny. D'aquestes tres possibilitats la segona és aparentment la que presenta indicis més febles. Les altres dues no donarien diferències gaire significatives pel que fa al Montseny³⁹³.
- Respecte a les poblacions atribuïdes als diversos pobles n'hi ha 7 de perfectament identificades: Són les laietanes *Barcino*, *Baetulo*, *Iluro* i *Blanda*, l'ausetana *Auso* i l'ausetana o indigeta *gerunda*. A més del cas d'*Aquae Calidae* que acabem de comentar. Totes serien fundades al llarg del Segle I ane³⁹⁴, malgrat que la numismàtica indicaria que es basaven en realitats del segle precedent³⁹⁵. Totes elles es

388 Aquest autor sembla que coneixia el territori de primera mà, ja que havia exercit càrrecs a la Hispània Citerior. Una font que utilitza seria el "mapa d'Agripa" que reflectia l'administració de l'imperi romà a inicis del període imperial.

389 Aquesta ha quedat perfectament exposada en diversos treballs (Molas 1982; Nolla 1995; o, més recentment, Padrós 2010).

390 Estrada i Villalonga 1967. L'autor arriba a aquesta conclusió perquè identifica el nom de la *mansio Acquae Vocconis* amb Caldes de Malavella i desconeixia les restes epigràfiques que confirmarien que el *municipium* rebia el nom d'*Acquae Calidae*, exactament com Caldes de Montbui.

391 Mayer 2010: Aquest autor considera que Caldes de Montbui estaria dins de l'Ausetània (tot i que els indicis que presenta són poc definitius) però Caldes de Malavella no i que Plini hauria donat la filiació d'una però la situació de l'altra. De tota manera, en aquest sentit sembla estrany posar Caldes de Malavella i Girona en regions diferents, ja que les dues es troben en una unitat geogràfica com és la plana Selvatana.

392 Es basa en indicis estrictament geogràfics i arqueològics.

393 Caldria afegir, a més, que els límits no tenen perquè ésser completament estables al llarg del temps.

394 Les dades arqueològiques disponibles actualment indicarien que les ciutats del Maresme es formen a inicis del s. I ane, mentre que *Auso* i *Barcino* ho serien en temps de Cèsar i August (Molas 1982; Palet 1997, 166). Caldes de Montbui i Caldes de Malavella adquireixen l'estatut municipal en època imperial, però en els seus nuclis de població han aparegut materials republicans (Mayer i Rodà 1981; Llinàs i Merino 1991; Mayer 2010).

395 Es coneixen monedes amb llegenda ibèrica de les seques de *Barkeno*, *Iluro*, *Baitolo* i *Ausesken*. En el cas d'Iluro, l'arqueologia ha

troben allunyades de l'àrea d'estudi i desconeixem si part del seu territori s'estenia pel Montseny.

- Hi ha dos nuclis no localitzats: La *Eusti/Eustibaicula* de les monedes podria correspondre's a la *baecula* i els *baeculenses* dels texts de Ptolomeu i Plini i es sol situar a l'òrbita ausetana³⁹⁶. La *Lauro* de les monedes³⁹⁷ es situa en canvi normalment en l'òrbita laietana, tot i que també s'ha proposat que fos ausetana (Estrada i Villaronga 1967). Com que no es coneix la ubicació exacta d'aquests nuclis, s'han situat en llocs propers a on es localitzen les majors concentracions de monedes i on no hi ha altres nuclis coneguts. El sud de la plana de Vic i les conques del Congost-Mogent reuneixen aquestes dues característiques³⁹⁸.

A l'àrea d'estudi es coneixen dos grans conjunts de monedes. Un prové d'una troballa fortuïta feta a Cànoves (L. 489) a mitjans del segle XX i publicada l'any 1967 (Estrada i Villaronga 1967). El segon prové del Camp de Les Lloses de Tona (L. 258), del qual només en coneixem les referències del catàleg de l'exposició del jaciment³⁹⁹, a on la presència de moneda és força abundant. Les seques més representades al camp de Les Lloses serien les del grup ausetà (*Ausesken, Eusti i Ore*) seguides de *Itirkesken* (es situaria a la Catalunya central, s'ha vinculat als lacetans⁴⁰⁰) i les laietanes (*Laiésken, Lauro, Baitolo i Ilturo*) (Duran *et al.* 2008, 132). En el tresor de Cànoves les monedes de *Lauro* representaven més de la meitat del total, seguides de les ausetanes (*ausesken* i *Eusti*) que representaven una quarta part. També hi havia tres exemplars de *Itirkesken*, un de *Laiésken* i un de *Ilduro* (Estrada i Villaronga 1967, 138). Tot i que no en puguem endevinar el significat exacte és interessant constatar l'absència de monedes de la seca indigeta d'*Untikesken*. La numismàtica confirmaria en línies generals que el sud de la plana de Vic formaria part de l'ausetania i que l'entorn de Cànoves (Conques del Congost-Mogent) podria estar vinculat a *Lauro*.

La problemàtica ubicació dels diversos pobles mencionats a les fonts es trasllada també alhora d'ubicar els fets històrics on semblen participar. Els principals problemes són les possibles confusions entre laietans-lacetans-iacetans (Broch 2004) i entre els ausetans de la Catalunya central i un possible poble homònim o osità situat a al Baix Aragó (Padrós 2011).

En la primera fase de la guerra púnica⁴⁰¹ els cartaginesos creuarien els pirineus a través d'una ruta interior⁴⁰². La reacció romana va consistir en el desembarcament a Empúries i l'establiment d'una base principal a

permès demostrar un desplaçament d'un nucli de poblament anterior (el poblat de Burriac i l'establiment "romanorepublicà" situat al seu peu) cap a un nou nucli situat a sota de l'actual nucli urbà de Mataró. Els altres casos són menys clars, però en tot cas la fundació d'aquests nuclis del s. I ane coincideix amb l'abandonament definitiu del poblament ibèric en alçada. Possiblement els nous establiments mantingueren en bona part l'estructura organitzativa anterior.

396 Villaronga 2004, 125 i 201

397 Aquesta es distingiria d'una altra *Lauro* que apareix relacionada amb alguns fets històrics i que sembla que es situaria al nord del País Valencià. Aquesta hauria estat escenari d'un enfrontament entre partidaris de Pompeu i Sertori el 76 ane (Estrada i Villaronga 1967; Pascual 1998; Llorens i Ripollès 1998)

398 Tornarem a aquest tema més endavant al examinar el registre arqueològic de l'àrea d'estudi.

399 Durant *et al.* 2008. Al ser una jaciment en procés d'excavació, les troballes s'haurien pogut ampliar en les darreres campanyes.

400 La situació d'aquesta seca és força dubtosa, ja que també s'ha vinculat als llergets i llercavons (poble situat al curs baix de l'Ebre) i no s'ha pogut vincular mai clarament a un nucli o poble concret (Pérez Almoguera 2001-2002).

401 Noguera 2011

402 Els pobles que sotmesos en el trajecte entre l'Ebre i els Pirineus s'haurien de situar a la vall del Segre i comarques veïnes, inclosos uns ausetans i lacetans.

Tarragona⁴⁰³. Des d'aquestes primeres bases els enfrontaments es traslladarien cap a la vall de l'Ebre, des d'on els romans intentarien evitar que els cartaginesos poguessin enviar reforços a la península itàlica per la mateixa ruta que Anníbal i atacar les bases cartagineses a la península. En aquest context, els ilergetes i els seus aliats (entre els quals ausetans i lacetans) actuen primer a favor dels cartaginesos però al ser derrotats s'haurien vist obligats a canviar de bàndol. Pràcticament en el mateix moment que els cartaginesos abandonen la península comencen diverses "revoltes" de diversos pobles ibèrics del nord de l'Ebre, que en realitat reflecteixen la conquesta efectiva de la costa mediterrània i la vall de l'Ebre (hi ha enfrontaments directes entre el 205 i el 183 ane), la qual enllaça amb les guerres celtibèriques (181-133 ane) i lusitanes (155-139 ane). Així doncs, a finals del segle II ane els romans controlaven pràcticament tota la península ibèrica (amb l'excepció de la cornisa cantàbrica) i, al nord, també la major part del Llenguadoc i Provença. Des del punt de vista del Montseny, la revolta del 197-195 ane és la que podria tenir més transcendència, ja que un dels escenaris fou l'entorn d'Empúries, on els rebels ibers que foren derrotats per Cató el 195 ane.

El Segle I ane, amb la república romana erigida en dominadora de tot el mediterrani, comença el període de les guerres civils que s'allargaren fins a l'arribada al poder d'August. A la península ibèrica tenen espacial incidència les guerres sertorianes (81-72 ane) i entre Cèsar i Pompeu (49-45 ane).

En aquest marc d'inestabilitat i presència contínua d'exèrcits romans, l'àrea prelitoral catalana sembla haver estat des de l'inici una àrea de rereguarda i aprovisionament més que no pas zona de combats. Segons quina interpretació es doni a les referències a ausetans i lacetans es podria suposar que algunes accions tingueren lloc als altiplans centrals propers al Montseny. Es pot suposar que les poblacions situades en l'àrea de domini romà participarien (de grat o per força) en l'esforç bèl·lic mitjançant tropes, avituallaments diversos i/o tributs. Aquest fet hauria estat estretament relacionat amb la posada en marxa de les diverses seques del s. II ane (Pérez 2008) i probablement amb la revolta del 197-195 ane. Les guerres civils haurien tingut lloc en el moment en que s'estaven implantant els nous nuclis urbans, els quals deuriem participar de les tensions de cada moment en la mesura que estaven integrats a la xarxa d'interessos de les elits romanes.

8.2.3. La cultura ibèrica a l'entorn del Montseny (l'Ibèric Antic VI-V ane i l'Ibèric Ple IV-III ane):

Entrant ja en l'edat del ferro, l'àrea d'estudi es situa dins de l'àmbit del món ibèric. Les característiques del registre arqueològic d'aquest moment, format bàsicament per troballes superficials (apartat 5.2.3) fa que el nombre d'elements indefinits cronològicament sigui clarament majoritari. Dels 59 registres de la BDM amb elements ibèrics -excloent l'Ibèric Final- 45 pertanyen a la categoria indeterminada de "ceràmica ibèrica"⁴⁰⁴. La dinàmica dels diversos assentaments només la coneixem en casos en que s'hagin fet excavacions⁴⁰⁵ més o

403 En aquest moment es suposa que passarien a controlar la costa i el corredor prelitoral. Livi menciona el sotmetiment dels lacetans en aquest moment, tot i que s'ha proposat que en realitat es referís als laietans (Broch 2004).

404 En la BDM s'ha utilitzat aquest camp per senyalar els elements vinculats a ceràmica comuna ibèrica, amb un arc cronològic total de s. VI ane - s. I ne, sense altres elements que en permetin precisar la cronologia.

405 La prospecció intensiva al jaciment del Puig Castell de Samalús (L. 23) feta en el marc d'aquest treball ha demostrat ser una via de

menys sistemàtiques i que no hagin estat afectats per construccions posteriors⁴⁰⁶.

A partir d'aquestes limitacions es fa necessària una primera reflexió a l'entorn del registre arqueològic de que disposem per analitzar aquest període: el mapa resultant d'unir els elements classificats en els períodes IV-III a ne, VI-III a ne indeterminat i ceràmica ibèrica reflecteixen bàsicament un registre format en el moment en que les estructures polítiques, socials i econòmiques ibèriques passen a dependre del nou poder romà, essent destruïdes, abandonades o adaptades en el procés. A partir d'aquesta situació es pot fer una aproximació a la situació de les societats ibèriques de l'entorn del Montseny al voltant de les guerres púniques, però és més difícil l'acostament a les dinàmiques anteriors. Això malgrat que les notícies dels pocs llocs excavats permeten intuir que bona part de l'estructura del poblament s'hauria començat a formar en l'Ibèric Antic i deuria estar força consolidada en l'Ibèric Ple⁴⁰⁷.

Si ens fixem en el mapa resultant de situar els elements classificats dins de l'Ibèric Ple i períodes ibèrics indeterminats (fig. 56 i 163) apareixen clarament 4 sectors diferenciats on es concentren les troballes⁴⁰⁸. La conca del Congost en la seva vessant vallesana continua sent la zona que de la que tenim més notícies. A la plana de Vic apareixen tres punts destacats al Turó del Montgròs (L. 212), a l'entorn del Castell de Tona (L. 248) i a Malla (L. 232). Trobem un tercer grup de troballes en l'eix que formen les valls de la Tordera i Vallgorguina. Finalment el darrer grup el trobem a l'entorn de la Vall d'Arbúcies. Els sectors que acabem de definir es corresponen per una banda al que ja havíem vist en la prehistòria i per l'altra amb la xarxa viària. En aquest aspecte, el poblament s'articula a l'entorn dels tres eixos principals de comunicació interior-costa a través de la Serralada Prelitoral. A més, el corredor Prelitoral -que de forma general s'hauria de vincular amb els assentaments de la Serralada Litoral- també apareix ben controlat visualment.

A part de vies de comunicació, aquests eixos també travessen planes amb elevada potencialitat agrícola. Així doncs el model de poblament respondria a l'interès estratègic per controlar la producció agrícola, les comunicacions, sobretot amb la costa (amb un interès segurament comercial i polític -és on es situarien els assentaments més grans, les possibles "capitals"⁴⁰⁹, i els intercanvis amb altres pobles mediterranis- i potser també ramader) i segurament també altres recursos com els metalls⁴¹⁰.

gran utilitat per ampliar el coneixement sobre aquest tipus de jaciments. Malauradament no sempre els elements conservats en superfície són tan evidents i normalment les fitxes de l'IPAC no donen una informació tan detallada.

406 Casos com els castells de Montsoriu (L. 140) i de Montclús (L. 30) són paradigmàtics: Els nivells ibèrics que suggereixen assentaments en alçada es troben sota les estructures de castells medievals que n'haurien arrasat les restes anteriors. Al turó de la Mora (L. 139), les intervencions es centren en una torre de l'alta edat mitjana, sense que es coneguin nivells associats a les estructures del poblament ibèric (Font *et al.* 1999a; Font 2000). Fora dels poblats les troballes de material ibèric en intervencions arqueològiques també s'han produït sovint en contextos secundaris (per exemple en el reompliment de sitges a Can Santa Digna -L. 104, 109 i 114- o entre estructures medievals al Camp d'en Fonso -L. 105- o al Pas de les Forques -L. 86-).

407 En aquest sentit seguiria el procés documentat de manera general al món Ibèric de la costa catalana (Sanmartí i Belarte 2001; Sanmartí *et al.* 2006). Un exemple molt clar seria el Montgròs (López 2011), que és un dels pocs objectes d'excavacions continuades a l'àrea d'estudi.

408 Ens trobem altra vegada davant de la problemàtica de si aquesta situació es deu a manca de recerca en algunes zones o a una ocupació més feble dels espais intermitjos. El més probable és que les dues situacions es donin plegades (la menor presència de restes fa que hi hagi menys interès en la recerca). També s'ha de posar en consideració que algunes zones que pel període ibèric són buits hi apareixen forces jaciments d'època romana (el cas més clar és el de Cardedeu).

409 En aquest sentit ens referim de forma especial al jaciment de Burriac, considerada la capital -o una de les capitals- del poble conegut a partir del s. II a ne com a "Iaietans" en les fonts clàssiques, epigràfiques i numismàtiques (Zamora *et al.* 2001).

410 Ja hem assenyalat la possible vinculació del Puig Castell de Vallgorguina amb l'explotació del coure. S'ha fet notar que els assentaments de la Vall d'Arbúcies es troben a l'entorn de zones on es coneix la presència de ferro (Font *et al.* 2000).

Les eines d'anàlisi que incorpora el GIS ajuden a il·lustrar i analitzar millor aquestes qüestions (fig. 162). S'aprecia que des dels poblats que coneixem es podrien veure pràcticament tots els territoris de plana; fins i tot, i malgrat que de més lluny, les zones a on no es coneixen vestigis arqueològics. Pel que fa a la intervisibilitat entre assentaments, el Turó del Montgròs (L. 212) tindria relació visual directe amb els turons del Castell de Tona (L. 248) i del Clascar de Malla (L. 232)⁴¹¹, des dels quals es tindria una visió sobre la plana de Vic que complementaria la part d'aquesta que es veu des del Montgròs. Els assentaments de la vessant sud del Montseny tenen en general bona visibilitat sobre la Serralada Litoral i en conseqüència amb els poblats situats al Montnegre (Coll Serena, L. 90) i la serra del Corredor⁴¹². També tenen relació visual directe entre ells els assentaments identificats dins el grup de la Vall d'Arbúcies⁴¹³. Finalment els diversos grups es troben connectats visualment per almenys un jaciment⁴¹⁴. Respecte a la intervisibilitat entre els assentaments cal tenir present però que el coneixement que tenim de la cronologia dels diversos llocs no permet saber si tots van ser ocupats de manera simultània. A nivell més general, els poblats de la vessant sud podrien formar part d'una línia d'assentaments situats al llarg de la Serralada Prelitoral en la seva vessant vallesana (Flórez 2011, 345), mentre que el Turó de Montgròs s'ha associat amb altres poblats que controlarien els accessos a la Plana de Vic des del sud i l'est (Padrós 2011). Aquesta disposició és interpretada normalment com un probable indicatiu de l'existència d'uns límits territorials definits relacionats amb els pobles dels laietans i ausetans⁴¹⁵. Si bé aquesta hipòtesi és coherent des d'una perspectiva geogràfica considerem que s'ha de mantenir cert grau d'escepticisme alhora de vincular els assentaments de l'àrea d'estudi a estructures ètnico-polítiques concretes. Ens manquen estudis que aprofundeixin en el registre arqueològic, comparant i relacionant el registre material dels assentaments del Montseny amb els centres dels quals podrien dependre jeràrquicament.

El poc coneixement de les estructures dificulta la interpretació que podem donar a aquests assentaments en relació al seu paper en la xarxa de poblament ibèrica: es tractava de centres especialitzats en funcions militars o aquestes coexistien altres funcions tan o més importants (artesanía, emmagatzematge, domèstiques)? Les respostes seran segurament molt variades. Si es posa l'atenció en les possibles dimensions dels assentaments hi apareix de forma molt destacada el turó de Montgròs, la muralla del qual defensa l'accés a un altiplà d'unes 9 hectàrees, mida que el situaria -en el context d'aquestes regions- entre els assentaments principals,

411 Tot i que no es coneix la presència d'estructures associades a l'època ibèrica a la part alta d'aquests dos turons si que s'hi han fet troballes de material en superfície que, sumades a la presència de restes importants al peu dels turons, fan pensar en algun tipus d'ocupació, segurament afectada per les construccions medievals, i desconeguda per la manca d'intervencions sistemàtiques.

412 Allí trobaríem l'assentament ja descrit del Puig Castell de Vallgorguina (L. 162), amb ocupació no segura en l'Ibèric Ple; i, ja fora de l'àrea d'estudi, jaciments com el Turó del Vent i Castellvell (Llinars del Vallès) i, una mica més lluny els nombrosos poblats de la Serra de Marina (veure Flórez 2011, 108).

413 Els poblat del Turó de la Mora (L. 139) té visibilitat directe amb el Castell de Montsoriu (L. 140) i el Turó de Buixalleu (L. 137: en aquest indret s'hi hauria localitzat ceràmica ibèrica i també es mencionen estructures defensives -Font *et al.* 2000, 76-, però en la darrera revisió de la fitxa de l'IPAC no es va poder confirmar la presència d'estructures antigues). Des de tots aquests punts es veuria el Turó de la Moneda (L. 1947), situat a l'altre extrem de la vall (Pou 2012, 36).

414 És possible una visual Puiggraciós - Turó del Montgròs, entre Puiggraciós i/o Puig Castell de Samalús amb Coll Serena i entre Coll Serena i el Turó de la Mora i/o el Castell de Montsoriu. En canvi no sembla que hi hagi comunicació directa a nivell visual entre els poblats de la vall d'Arbúcies i la plana de Vic. L'assentament del Castell de Montclús (L. 30) quedaria en un punt aparentment invisible des dels altres assentaments ibèrics en alçada de l'àrea d'estudi (si més no amb els paràmetres utilitzats). De tota manera, aquest punt és visible des dels poblats de la zona del Corredor (Flórez 2011, 347).

415 Aquests pobles els trobem en les fonts clàssiques i en la numismàtica (apartat 8.2.2).

definitos com a "ciutats" i que serien els nodes centrals de la xarxa de poblament (Asensio *et al.* 1998). La manca de dades sobre la ocupació de l'altiplà a l'interior de la muralla fan però actualment impossible definir completament el tipus d'assentament⁴¹⁶.

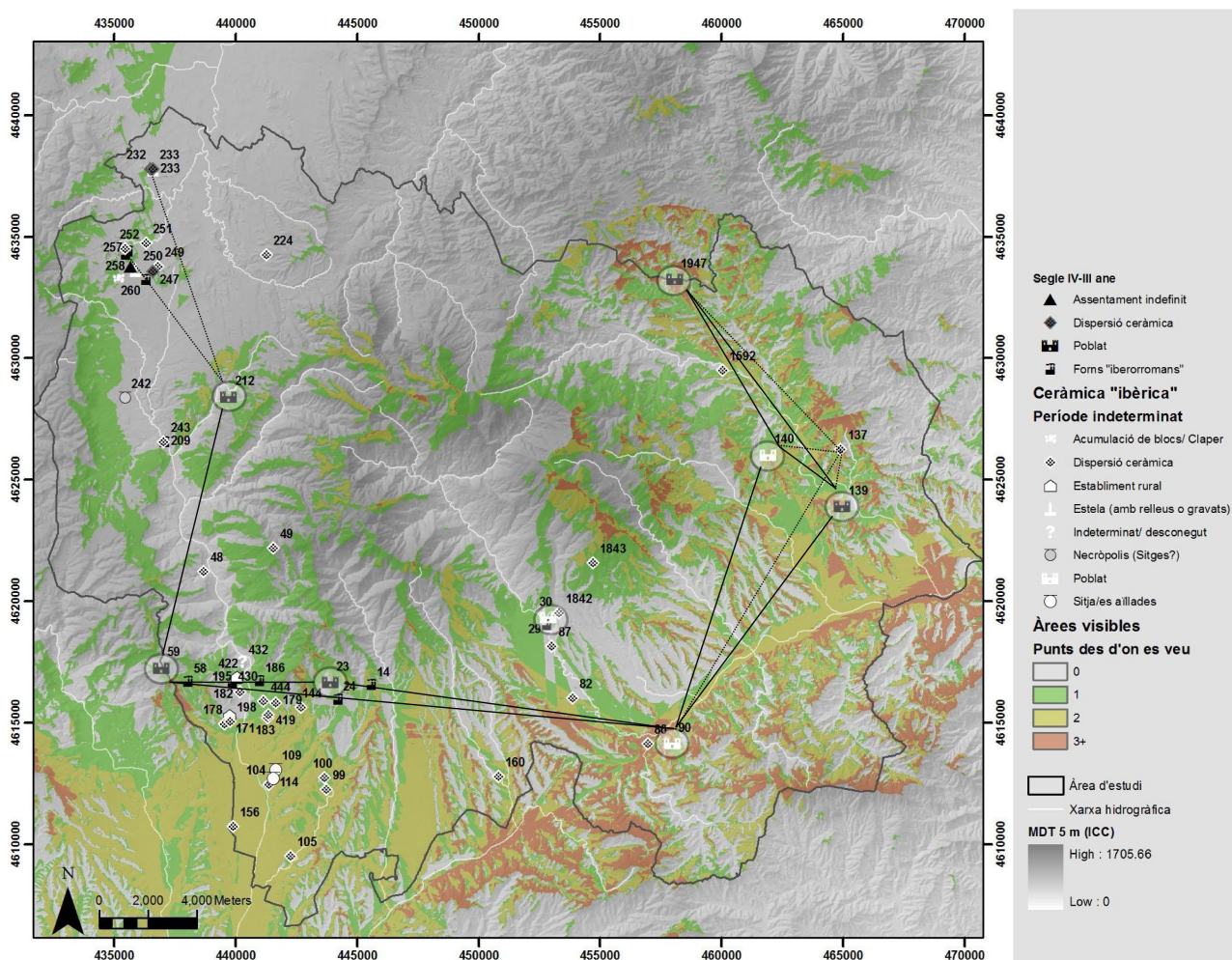

Figura 162: Mapa de visibilitats acumulades on hem senyalat les possibles línies d'intervisibilitat entre els poblats ibèrics i altre punts elevats on hi podria haver hagut algun tipus d'assentament destacat en alçada (línies de punts). Per obtenir aquest mapa s'ha realitzat un anàlisi de conques visuals utilitzant l'eina viewshed d'Arcmap. Sobre les coordenades de la fitxa del poblament (els cercles marquen els punts d'observació que s'han utilitzat en l'anàlisi) s'ha aplicat una alçada extra de 5 metres a cada punt per representar l'efecte de les estructures. Alhora de valorar aquest mapa s'ha de tenir en compte que es representa la visibilitat des d'un sol punt de l'assentament i que 5 metres és un valor petit tenint en compte que, per exemple, per la muralla del Montgròs es calcula una alçada de 10,80 m (López 2011, 150). Per altra banda s'ha de tenir en compte que la visió variaria segons el punt de l'assentament. Així doncs, aquest mapa tan sols indica una potencialitat que es podria millorar mitjançant estratègies diverses (punts de guaita més elevats distribuïts en diversos punts estratègics de l'assentament). El desconeixement dels jaciments impedeixen però fer un anàlisi més profund d'aquest aspecte. Per contra s'ha de tenir present que el control efectiu disminuiria a mesura que ens allunyem del punt d'observació.

En un segon nivell trobaríem aquells assentaments que ocuparien un espai superior a les 2 hectàrees. És el cas del Puig Castell de Samalús (L. 23) i també ho podria ser dels turons del castell de Tona (L. 248) i el Clascar de Malla (L. 232). En els tres casos podem calcular superfícies que podrien arribar a les 4 hectàrees, però la manca de dades sobre l'estructura interna d'aquests assentaments fan que tampoc puguem proposar una

416 Fins ara no es coneixen notícies d'estructures construïdes a l'interior de l'assentament. En diverses ocasions (Molas *et al.* 1988; López 2011, 150), s'ha considerat que podria respondre a un model de poblament dispers de caràcter fortament ramader que utilitzaria aquests espais fortificats de forma puntual.

interpretació definitiva. La mida els acostaria als nuclis definits com a “centres de caràcter urbà de 2ⁿ ordre”, els quals representarien un segon esgraó en la jerarquia de poblament, estructurant un territori determinat dependent d'un nucli principal (Asensio *et al.* 2001). En el cas del Puig Castell de Samalús podríem trobar alguns paral·lels en el propi Vallès Oriental (Flórez 2011, 105-107). Pel que fa als turons de la plana de Vic cal tenir en compte l'aparició al peu d'aquests llocs de concentracions de materials diversos i, de forma singular, la presència d'esteles decorades amb baix-relleus⁴¹⁷ que podrien reforçar la idea de “punts forts” a nivell polític-ideològic.

La resta d'assentaments no superarien l'hectàrea, de fet la majoria estarien al voltant de la mitja hectàrea. Aquesta mida els situaria a l'entorn de la categoria de “centres fortificats en alçada”, els quals estarien enfocats a la vigilància des de punts estratègics (Flórez 2011, 107-110).

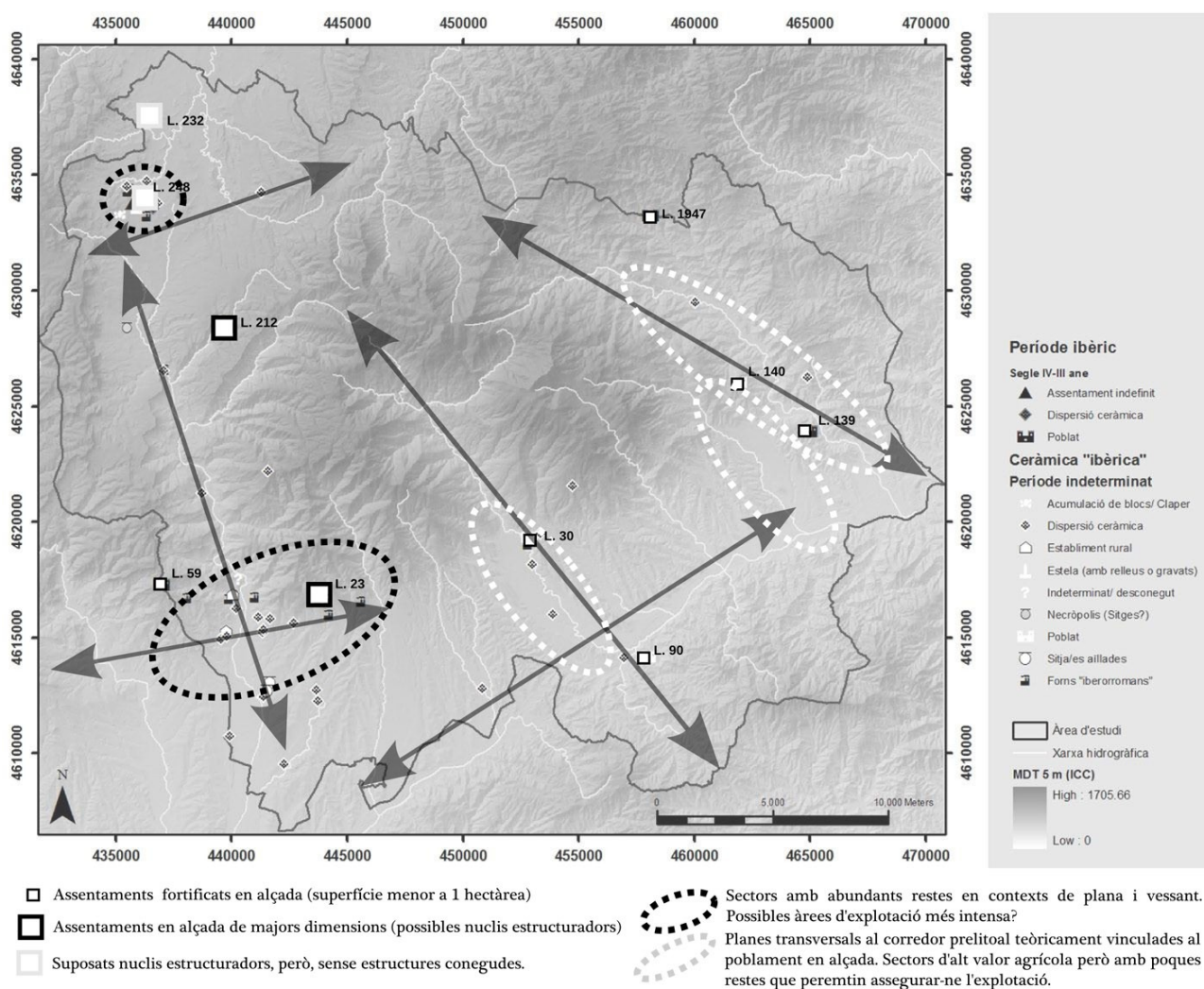

Figura 163: Esquema interpretatiu de l'estructura territorial de l'àrea d'estudi cap a finals de l'Ibèric Ple.

417 Aquestes troballes es van fer fora de context i han estat objecte de controvèrsia, tan pel que fa la cronologia com el significat (Es pot seguir aquesta qüestió en diversos articles: Garcés i Cebrià 2003; Quesada 1999-2000; López 1986; Rodà 1993; 2009). Les darreres propostes situen la de Tona als s. III-II aane (Garcés i Cebrià 2003) o el II-I aane (Quesada 1999-2000; Álvarez 2000) i la de Malla una mica posterior s. II-I aane (Rodà 1993; 2009), tot i que també s'havia proposat un origen anterior per a aquesta darrera (López *et al.* 1986). En conjunt la tendència sembla ser considerar-los més aviat dins un context una mica posterior (s. II-I aane) al que estem tractant en aquest punt.

Fora dels turons, el poblament de plana és encara més difícil d'analitzar. Malgrat que en conjunt és un registre molt poc conegut i de poca fiabilitat⁴¹⁸, si que podria estar reflectint una certa ocupació/ explotació de les planes i serres més properes als poblats en alçada. Per la quantitat de restes destaca la boca sud de l'engorjat del Congost (actual municipi de La Garriga), d'acord amb la major concentració de jaciments ibèrics al peu de les serralades litoral i prelitoral que detectava Josep Estrada els anys 60 (Estrada i Villaronga 1967, 157). Lliga també amb la situació de la veïna capçalera de la vall del Tenes estudiada recentment per Marta Flórez (Flórez 2011, 351), on també hi ha una forta concentració de jaciments. Aquesta mateixa autora proposava la hipòtesi d'una via que resseguiria el peu de la serralada prelitoral. En l'àrea d'estudi es podria vincular de forma aproximada als diversos itineraris que permeten la circulació entre les diverses valls nord-sud, malgrat que les implantacions medievals haurien afectat molt aquest possible eix que, per altra banda, topogràficament no té un recorregut "natural".

Un element a introduir en aquesta discussió fa referència a la possible explotació de sectors de vessant. L'estudi geomorfològic de Samalús permet situar les estructures romanes (dates entre el s. II ane i I ne) damunt les restes d'un sòl erosionat. Com s'ha dit al tractar l'estudi geomorfològic (apartat 6.2.4), aquest fet no té una interpretació única en quan a en quin moment s'hauria iniciat el procés d'erosió detectat i si aquest seria anterior o posterior a l'establiment de les estructures del s. II-I ane. Es podria pensar, però, en la presència de zones desforestades lligades a l'explotació agropecuària de l'entorn de l'assentament del Puig Castell (L. 23). L'augment de la quantitat de llocs amb notícies del període ibèric en les vessants del Montseny no té una correspondència a les zones altes del massís, on els elements vinculats a aquest període són inexistents⁴¹⁹. Els 760 m del turó del Montgròs marca el punt més alt d'ocupació coneguda en aquest període⁴²⁰. Només hi ha notícies molt poc fiables del turó de Tagamanent que no permeten confirmar la presència d'un assentament ibèric en aquest punt⁴²¹.

Finalment cal considerar també les notícies paleoambientals, reduïdes a la informació que proporciona el diagrama pol·línic del Besós i a dades de jaciments d'època just anterior i posterior⁴²². El conjunt és escàs en quan a quantitat i qualitat de les dades per a analitzar-les a nivell local i regional a nivell de massís. S'inscriu dins un context de continuïtat entre els períodes immediatament anteriors i posteriors. Així doncs, el diagrama del Besós⁴²³ indicaria la continuïtat del predomini de la cobertura forestal mixta de roure i alzina amb algunes

418 Un exemple d'aquesta situació són els forns dits ibèrics però de cronologia desconeguda.

419 Aquest fet no és estrany en regions d'alta muntanya on s'observa una absència de dades relatives a la protohistòria (Orengo 2010), però contrasta amb la veïna serralada litoral, en que l'ocupació ibèrica es troba també en les zones més altes (Zamora *et al.* 2001). De tota manera, les alçades màximes d'aquesta serralada (no supera els 800 m) marcaria el mateix límit altitudinal que trobem al Montseny.

420 Dins de l'àrea d'estudi, però, el punt més alt es trobaria al poblat de Puiggraciós (808 m).

421 Aquest és un turó que té un ampli domini visual sobre el Vallès i la Plana de Vic. Les notícies fan referència a ceràmica recollida en la vessant del turó, però no han estat confirmades en la intervenció que es feu els anys 90, en la memòria de la qual no es documenta ceràmica ibèrica ni de forma residual (Caixal 1987). En l'actualitat tot el material visible en superfície sembla pertànyer a les fases medieval i moderna. De tota manera es tracta d'un indret encara poc explorat arqueològicament, amb restes d'estructures per tot el turó i no es pot descartar que en un futur apareguin restes atribuïbles al període ibèric (com passa de fet en la major part dels castells medievals de l'àrea d'estudi).

422 Es disposa de l'estudi antracològic de Can Santa Digna III (anterior al període ibèric) i de les dades recollides a Can Pons (s. II ane) i de les no publicades referents al Camp de les Lloses (s. II ane).

423 Veure apartat: Història de la vegetació.

àrees més obertes. Parlaríem doncs d'una incidència puntual de l'activitat humana sobre el paisatge, similar a les darreres etapes de la prehistòria. De tota manera si que hi ha dos elements a tenir en compte: entre el bronze final i l'època romana es produeix una disminució del nombre d'incendis (Carrión *et al.* 2012, 309). Aquesta va acompanyada de la presència de possibles cultius com la vinya i l'olivera al costat dels cereals, tot i que els indicadors d'activitat ramadera segueixen tenint més importància (Riera 2005, 102). En diversos poblats de l'entorn de la serralada litoral s'han localitzat eines de ferro i comprovat l'ús de molins giratoris (Gimeno i Izquierdo 1990, 23). Aquestes dades podrien correspondre a una agricultura més estable i productiva que podria permetre una major producció sense que aquest fet impliqués una extensió significativa de la superfície cultivada. Aquesta agricultura més intensiva es deuria integrar en el conjunt de pràctiques "heretades" del període anterior, identificades en l'artigatge i la importància de l'activitat ramadera.

Les dades a les que s'acaba de fer referència provenen del curs baix del Besòs. Queda oberta la possibilitat que aquesta situació pugui ser extrapolable als diversos sectors de l'àrea d'estudi. En aquest sentit creiem factible proposar una situació semblant a la conca vallesana del Congost. Els indicis sobre la resta del territori són menys clars i la relació amb el registre paleoambiental disponible massa indirecte.

Existien diferents estratègies d'explotació territorial? Si aquest era el cas, responien aquestes estratègies a dos grups diferenciats (ausetans i laietans de les fonts grecollatines) que funcionaven de forma independent dins el seu propi territori? Es tractava d'especialitzacions microrregionals interrelacionades entre elles? Les dues situacions a la vegada? També en la relació entre canvis en el paisatge i canvis a nivell social: és necessari un augment de la productivitat agrícola per explicar l'aparició d'una població més nombrosa i/o estratificada? Fou aquesta agricultura més intensiva estimulada i capturada per les elits que es trobarien representades en els poblats⁴²⁴? Com és relacionaria aquest fet amb les diferències que observem en el registre arqueològic dels diversos sectors? La comparació entre els diversos sectors de l'entorn del Montseny de moment obre més dubtes que no pas dona respostes.

8.2.4. Els segles II i I ane (Ibèric Final - Romà-republicà):

La identificació d'aquest període cronològic concret es produeix normalment en base a la presència de ceràmica de vernís negre d'origen itàlic (campaniana) que es sol associar a àmfores i ceràmica comuna de la mateixa procedència, a més de ceràmica comuna ibèrica. Aquests tipus de material arriben de forma relativament abundant a partir de la presència romana sobre el territori i perduren fins a inicis del període imperial quan apareixen les produccions de vernís vermell (*Terra sigillata*). També a partir de finals del s. III ane apareixen les monedes amb llegenda en llengua ibèrica i, posteriorment, innovacions d'origen romà com son les teules de ceràmica (*tegulae*) i els grans recipients ceràmics (*dolia*)⁴²⁵. Tots aquests elements els trobem

424 També en la diferenciació social que trobem en les necròpolis ibèriques com, per exemple, a Cabrera -dins de l'àrea laietana- (García 1993, 46-47).

425 Aquests elements són característics de tot el període romà, de manera que la seva sola presència (no associada a altres elements) no

tan en assentaments amb un origen anterior com en d'altres de nova creació en aquest moment.

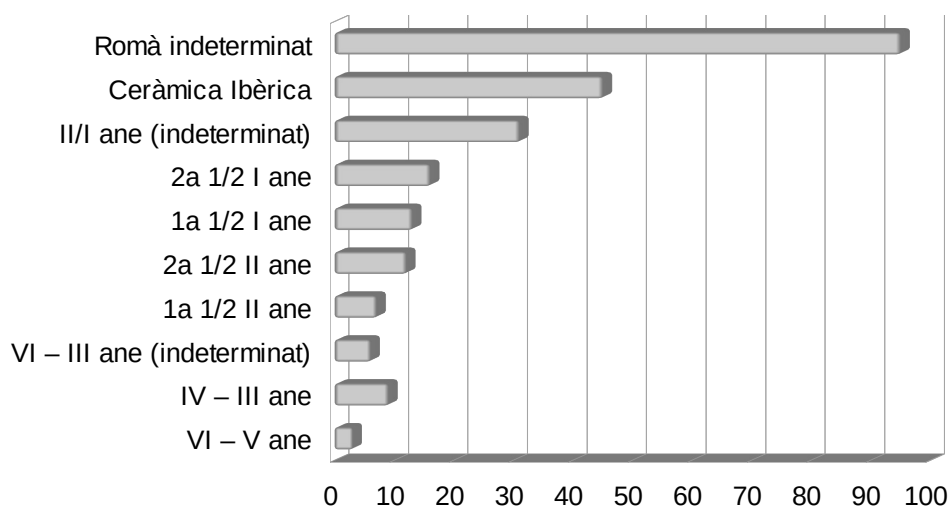

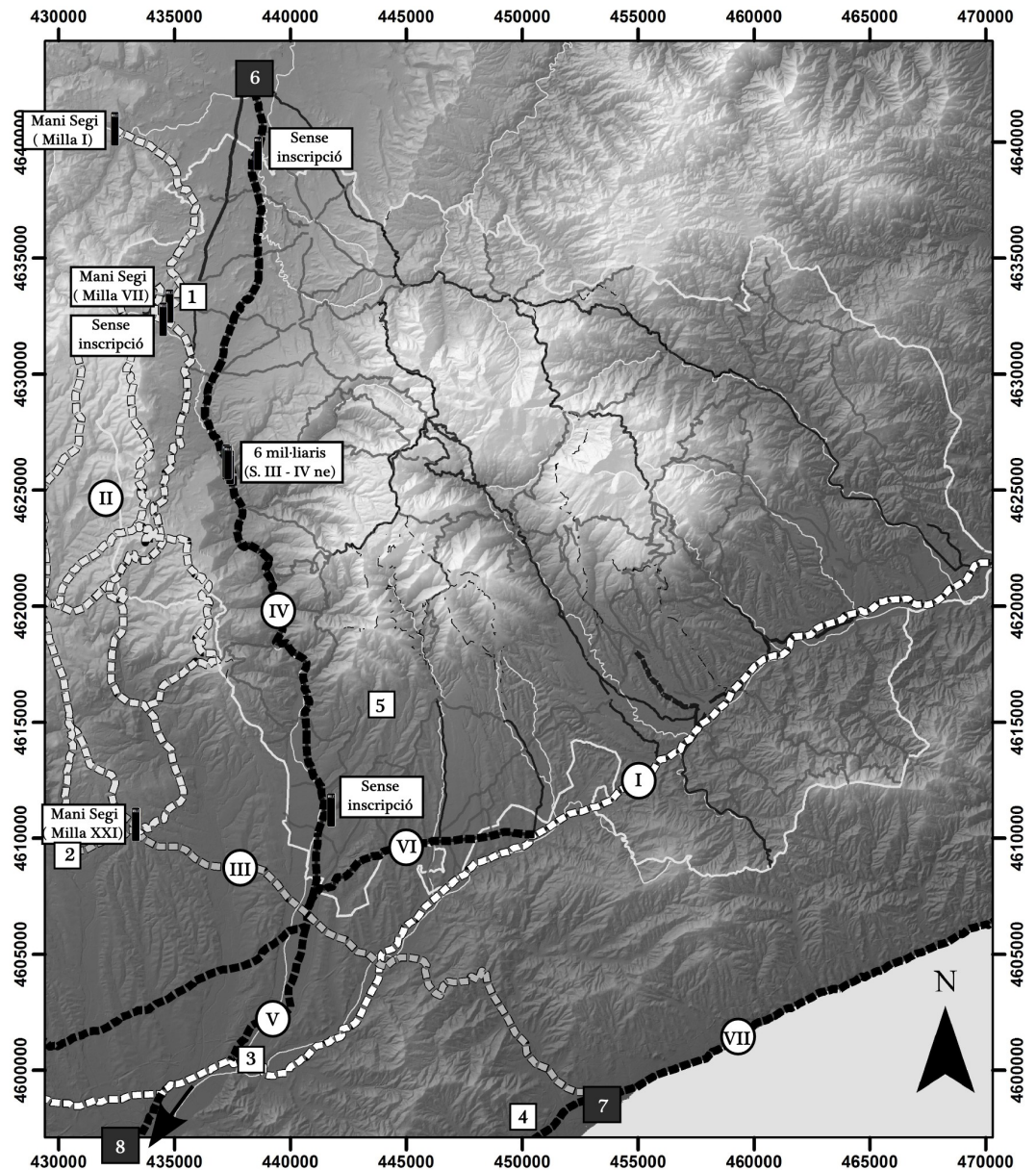
Figura 164: Representació gràfica del nombre de llocs en funció dels diferents períodes i subperíodes (cal tenir en compte que un mateix lloc pot tenir fases en diferents períodes). S'aprecia l'augment de la precisió cronològica dels segles II i I ane en comparació als períodes immediatament anteriors.

Aquests contextos arqueològics permeten definir clarament una fase general de s. II/I ane per als jaciments, però també permeten precisar cronològicament dins d'aquest període. Depenent del context material i del grau de coneixement que se'n tingui, el nivell de precisió pot ser molt diferent⁴²⁶. A la BDM hem classificat les dades en grups de 50 anys quan ha estat possible, però el grup més gran es situa dins del període II/I ane indeterminat (fig. 164).

Alhora de valorar aquest augment de llocs ocupats durant aquest període, cal tenir en compte que hi pot haver una certa sobrerepresentació degut a diversos factors: com ja s'ha dit, la ceràmica d'importació ha permès històricament identificar millor aquesta fase que l'anterior. A més, també s'identifica fàcilment entre el material residual d'assentaments imperials, el que permet suposar per aquests una fase d'aquest període. En canvi la ceràmica ibèrica no permet fer el mateix amb jaciments que podem atribuir a aquest període però que podrien tenir fases anteriors (l'exemple més paradigmàtic serien assentaments fortificats en alçada, als quals se suposa un origen en l'ibèric ple o antic, però que a nivell de context ceràmic només es pot assegurar la fase del II/I ane).

permet precisar la cronologia més enllà del "romà indeterminat".

426 Dependrà normalment de la presència de fragments recognoscibles de determinades formes ceràmiques o d'emissions monetàries concretes. Les notícies recollides a les fitxes de l'IPAC normalment no permeten arribar a aquest grau de detall.

Principals eixos viaris probablement en ús des d'abans del S. I ane:

- Ⓚ Eix del corredor prelitoral
- Ⓚ Possibles itineraris de la via dels mil·liaris de Mani Sergi.
- Ⓚ Eix Mataró Caldes de Montbui.

Eixos viaris documentats a partir del S. I ane.

- Ⓚ Ⓚ Eix del Congost (Auso-Barcino).
- Ⓚ Traçat de l'eix prelitoral als vasos de Viccarello
- Ⓚ Itinerari costaner de la Via Augusta.

Mil·liaris

Nuclis amb estructures de planta itàlica anteriors al S. I ane.

- 1 Camp de Les Lloses (LIEP 258)
- 2 Sector de Caldes de Montbui.
- 3 Can Tacó - Can Massot (Monmeló)
- 4 Sector de Cabrera de Mar
- 5 Can Martí (LIEP 22).

Nuclis urbans fundats a partir del S. I ane:

- 6 Auso (Vic)
- 7 Iluro (Mataró)
- 8 Barcino (Barcelona)

Figura 165: Esquema de la xarxa viària romana a l'àrea d'estudi i entorn immediat sobreposat als resultats de l'estudi arqueomorfològic. S'han situat alguns dels principals elements relacionats amb la xarxa viària citats al text. (Per elaborar aquest mapa s'han utilitzat les dades d'aquest treball i les de Flórez 2011 i De Soto 2010).

Les noves formes de poblament (apartat 5.2.3) acompanyen una sèrie d'importantes obres a la xarxa viària que permeten per primer cop veure'n l'estructuració principal. Aquesta està testimoniada en les primeres mostres d'epigrafia que es coneixen a l'àrea d'estudi. Des d'inicis de segle han anat apareguent un conjunt de mil·liaris

al sud de la comarca d'Osona (Mayer i Rodà 1996; Padrós 2010). Almenys tres⁴²⁷ farien referència a una via -que uniria la plana de Vic amb el Vallès Oriental- impulsada per Mani Sergi i datada a l'entorn del 120-110 ane. Formaria part d'una estructuració més general que afecta la xarxa viària del Llenguadoc i el nord-est de la Península Ibèrica (Ariño *et al.* 2004). L'eix principal d'aquesta intervenció viària seria la construcció d'una via que comunicaria la península Ibèrica amb la Itàlica, i que correspondria a l'eix del corredor prelitoral (apartat 7). Aquesta infraestructura estava ben consolidada en època d'August, en que existien dues branques principals: la més antiga és la que circulava per l'interior del Vallès -segurament s'hauria de relacionar amb els mil·liaris del 120-110 ane⁴²⁸- i l'altra, construïda en època augustea, que circulava per la costa⁴²⁹ (fig. 165). La distribució de les troballes atribuïdes a aquest període no varia gaire en relació a la situació anterior: Al sud de la plana de Vic les troballes es concentren a l'entorn dels turons del Castell de Tona i del Clascar de Malla. Continua la ocupació als eixos de la Riera d'Arbúcies i de la Tordera - Vallgorguina. El tram vallesà del Congost concentra la major part de troballes, que comencen a estendre's també cap a la Riera de Cànoves. Per contra, a les parts altes de la muntanya les troballes són inexistents. Les prospeccions dutes a terme al pla de La Calma i el Matagalls no permeteren identificar cap estructura d'aquest període. Passarem a analitzar amb més detalls els diversos sectors:

Baix Montseny (Conques de La Tordera i la Riera d'Arbúcies):

El turó del castell d'Hostalric (L. 122) es situa sobre el corredor prelitoral, al mig de l'estret que formen el Montseny i el Montnegre i que separa la depressió del Vallès de la de La Selva. També es situa al punt on aquest eix enllaça amb l'eix de la vall d'Arbúcies cap a l'interior i amb el curs baix de la Tordera cap a la costa. S'ha de suposar que aquesta ocupació estaria integrada dins de la xarxa viària. El mateix Camp de Les Lloses (L. 258) o Can Tacó (Mercado *et al.* 2008; Flórez 2011) són paral·lels propers d'assentaments d'aquesta cronologia situats en turons a la vora d'encreuaments d'eixos viaris. El turó del Castell d'Hostalric es podria situar en un context similar en el marc d'un mateix sistema. En aquest punt s'hauria d'afegir que les distàncies que apareixen als "vasos de Viccarello" (Estrada 1969; Pallí 1985; De Sota 2010) situarien una *mansio*, anomenada *Seterrae*, a Hostalric o el seu entorn immediat. A manca d'altres restes d'època romana es podria considerar que la *mansio* podria haver ocupat el mateix turó⁴³⁰ o el seu entorn immediat.

L'abandonament d'assentaments en alçada⁴³¹ no implicaria la fi de l'ocupació d'aquest sector. El jaciment de Can Pons (L. 130) i les sitges de Buixalleu (L. 136) testimonien la continuïtat de l'activitat econòmica. Can Pons representa la posada en marxa de l'explotació agrícola d'un sector anteriorment cobert de bosc situat al centre de la vall, però no es pot valorar fins a quin punt es pot considerar un nou model o bé respon a la

427 Es tracte dels mil·liaris de Santa Eulàlia de Riuprimer, Tona (L. 254) i, ja al Vallès Oriental el de Santa Eulàlia de Ronçana (Flórez 2011). A més també hauria aparegut un segon mil·liari -tot i que dubtós, ja que no conserva la inscripció- a Tona (Padrós 2010), molt a la vora del primer (en concret a l'entorn de la casa de Vilageliu, L. 379).

428 En la part narbonesa del recorregut es localitzà un mil·liari datat el 118 ane (Mayer i Rodà 1996, 99).

429 La bibliografia al respecte és molt àmplia (Estrada 1969; Pallí 1985; Mayer i Rodà 1996; Flórez 2011; De Sota 2010)

430 També s'hi hauria localitzat, de forma molt residual, material d'època imperial (Llinàs i Merino 1991).

431 Documentada, en principi, en punts com el Turó de la Mora (L. 139) i el de Montsoriu (L. 140).

tradició d'assentaments agrícoles d'època ibèrica als fons de valls dels quals només ens n'ha arribat, en aquest sector⁴³², un únic exemple.

A l'entorn de Palautordera i Vallgorguina els jaciments són molt menys coneguts. Coll Serena (L. 90) podria ser un altre punt de control de la xarxa viària. En aquest cas, l'assentament ocuparia un turó just a sobre d'un possible pas de la Tordera⁴³³ en el punt on el corredor prelitoral es creua amb els eixos cap al Montseny i la plana de Vic a través de la vall alta de la Tordera i els eixos cap al Maresme a través de Vallgorguina i/o Olzinelles (a l'entorn dels quals hi ha indicis d'activitats al Puig Castell de Vallgorguina -L. 162- i Montllorer -L. 91-). En conjunt aquest sector presenta aparentment unes característiques semblants al que veïem a la vall d'Arbúcies: el poblament en alçada presenta dinàmiques heterogènies, però sembla que hi ha indicis d'activitat sobretot en punts aparentment molt vinculats a l'eix viari del corredor prelitoral (Turó del castell d'Hostalric i potser Coll Serena a Sant Celoni). De tota manera, aquesta forma d'assentament es troba ja desapareguda a la fi del s. I ane. Per altra banda, apareixen materials del període en sitges, indicatiu que segurament foren usades i abandonades al llarg del període. Can Costa (L. 31) representa una forma d'ocupació semblant a la documentada a Can Pons (L. 130). Es tracta d'assentaments rurals, aparentment de nova planta, situats a les terrasses fluvials i amb una cultura material en la que apareixen alguns elements d'origen italià.

El sud de la plana de Vic:

Al nord del Montseny, no es coneixen troballes d'aquest període en les vessants pròpiament dites a partir de l'abandonament del Turó del Montgros a l'entorn del 200 ane. Les traces d'ocupació es situen cap al centre de la plana, a l'entorn dels dos traçats de l'eix del Congost.

El desenvolupament de la xarxa viària i l'estructura de poblament durant aquest període apareixen molt estretament relacionades en el registre arqueològic d'aquest període (fig. 60-61). El recorregut de la via de Mani Sergi és possible de reconstruir a grans trets, però és difícil de reconèixer a partir de les traces actuals. Seguint la recent proposta de Carles Padrós (Padrós 2010), el seu origen s'hauria de situar a l'entorn de Santa Eulàlia de Riuprimer⁴³⁴, i entraria a l'àrea d'estudi pel terme municipal de Malla. Desconeixem si podria haver entroncat amb el traçat de l'antic camí ral (actual carretera) o es dirigia a Tona seguint una ruta més occidental⁴³⁵. La distància entre els mil·liaris de Santa Eulàlia i Tona és aparentment perfectament coherent amb les milles que apareixen a les inscripcions (la I i la VII respectivament). Des de Tona es dirigiria cap al

432 El poblament ibèric de plana mitjançant assentaments de característiques similars està documentat en zones properes (p. ex. Al Vallès: Flórez 2011, 113-120).

433 Es troba just a sobre del pont trencat (L. 83). Tot i que s'ha considerat un possible origen romà d'aquesta estructura, arqueològicament només s'ha pogut documentar la seva destrucció i reconstrucció en època baixmedieval (Vila i Pastor 2000).

434 Tot i que s'havia considerat que l'origen estaria a Vic, el mil·liari amb el número I es trobà en aquesta població, uns quants quilòmetres a l'oest de Vic. En el treball citat es menciona la localització d'unes estructures que, tot i que manca de confirmació arqueològica, podrien correspondre al punt d'origen (Padrós 2010, 238).

435 Els mapes antics no permeten definir clarament una ruta en aquest sector, on hi ha diversos camins tallats per alguns torrents. Faltaria realitzar prospeccions sobre el terreny per comprovar si hi poden haver traces d'una possible ruta en aquest sector.

Vallès a través dels Cingles de Bertí⁴³⁶, enllaçant potser amb un eix que uneix Caldes amb Mataró a través de Granollers i que tindria el seu origen en l'antiguitat⁴³⁷ (Flórez 2011, 268). Es desconeix el seu recorregut a través dels Cingles, pel qual hi ha diverses opcions amb diverses variants cada una: el fet que els mil·liaris de Tona hagin aparegut a la vora del camí cap a Collsuspina ha fet que normalment es consideri que la via s'enfilava cap a Collsuspina i d'allà es dirigiria per Moià (o potser més aviat per Santa Coloma Sasserra i Castellcir) i Castellterçol fins a Caldes de Montbui (Molas 1982; Pladavall 2005). La ruta de Collsuspina correspon històricament a un eix de comunicació amb la conca del Llobregat⁴³⁸. Una via més directa (proposada per Padrós 2010) seria seguint el traçat del camí de Centelles a Caldes (documentat com a mínim des d'època medieval⁴³⁹). Des de Vilageliu la via hauria de cercar la traça del camí de Tona a Centelles per Balenyà. Des de Centelles s'enfilaria pel Pla de La Garga i d'allà es podria accedir a Santa Eulàlia de Ronçana a través de Sant Miquel del Fai i Riells o de Sant Feliu de Codines⁴⁴⁰. Encara hi hauria una tercera opció: El camí podria enfilem-se pel camí de Collsuspina, però prendre el camí transhumant dels Cingles (Miralles *et al.* 2002, 78) per la carena del castellar i Puigsagordi per anar buscar la Rovira dels Cerdans, des d'on es podria seguir el camí ramader cap a Puiggraciós i Bigues o anar a buscar Sant Miquel del Fai o Sant Feliu de Codines⁴⁴¹.

La posada en marxa d'una via a l'eix del Congost s'ha de vincular molt probablement amb la fundació de les ciutats d'Auso i Barcino en temps d'August⁴⁴². El possible mil·liari de l'Abanell podria correspondre a aquest nou eix que, d'acord amb l'emplaçament d'aquest element, seguiria l'itinerari més proper al Gurri, sense aprofitar cap tram de la via de Mani Sergi, la qual cosa reforça la idea que aquesta no tenia el seu origen en el Vic actual.

Les excavacions en els jaciments, el material en superfície i el coneixement de la xarxa viària permeten distingir clarament dues subfases en l'articulació territorial d'aquesta zona: la primera (finals del s. II ane/ inicis del s. I ne) marcada en primer lloc per la construcció de la via de Mani Sergi i el sorgiment al Camp de Les Lloses (L. 258), en un punt fort del recorregut d'aquesta via, d'un assentament agrupat de població que exerciria de centre productiu, comercial i potser administratiu⁴⁴³. La seva ubicació podria indicar que podria

436 La troballa a Santa Eulàlia de Ronçana del mil·liari amb la milla XXI permet descartar d'entrada que seguís l'eix del Congost.

437 El destí final tampoc és gaire clar. L'objectiu principal seria l'accés al corredor prelitoral (i als diversos camins que hi conflueixen) a través de la vall del Tenes o de la Riera de Caldes. Depenent de quina ruta fes pels Cingles es podria considerar que el destí era la pròpia Caldes de Montbui (on el complex termal comença a desenvolupar-se a finals del s. II ane i hi conflueixen diversos camins: Flórez 2011, 368-370).

438 Al mapa de Cerdà apareix com a "Carretera transversal de Palamós a Tarragona" (Es tracta d'un projecte de mitjans de s. XIX dut a terme parcialment i que hauria substituït en aquest tram el camí tradicional a Manresa), i es podria relacionar també amb una "*strada qui pergit ad Manresa civitate...*" des de Tona documentada en un document del s. X (Ordeig 1982, 397)

439 Galadies 1846.

440 El principal inconvenient d'aquesta ruta és que els mil·liaris de Tona han aparegut una mica lluny del traçat aparentment més còmode.

441 En aquest punt és interessant mencionar l'existència d'una inscripció funerària a Sant Pere de Bertí, situada en la que seria la ruta més oriental a través dels cingles. De tota manera és força tardana (s. II-III ne) i no està gens clar que fos originària d'aquesta zona (Fabre *et al.* 1982).

442 En el cas d'Auso es tracta d'un centre de petites dimensions d'origen republicà que adquireix l'estatus municipal en època flàvia. En època d'August ja es detecta una concentració del poblament cap a aquest punt (Molas 1982; Padrós 2010b)

443 Caldria considerar (a partir de l'anàlisi de tot el territori osonenc i regions limítrofes) també fins a quin punt aquest assentament podria haver estat un lloc d'encunyació de monedes del grup ausetà. Si com es pensa des de la numismàtica (Villaronga 2004) la seca d'Eusti estaria al sud d'Osona, el Camp de Les Lloses seria ara mateix el punt més indicat on situar-la.

estar lligat a un nucli en alçada que ocuparia el Turó del Castell en aquell moment. El Conier indicaria l'existència d'un poblament rural dispers que seguiria el model del "Mas ibèric", tal com ha estat definit a Can Pons (Font *et al.* 1999b).

La segona fase (finals del s. I ane/ període denominat "altimperial") correspondria al sorgiment d'Auso com a nucli estructurador al centre de la plana, associada potser a la posada en marxa d'un nou eix viari. Coincideix amb l'abandonament i posterior reocupació parcial del Camp de Les Lloses, on es documenta continuïtat en l'activitat agrícola i artesanal, però no en la comercial i administrativa. La possible ocupació en alçada als turons del castell de Tona i al Clascar de Malla s'acabaria en qualsevol cas abans del canvi d'era. Assentaments d'aquest moment semblen incorporar elements com els paviments hidràulics i les cobertes de *tegula*⁴⁴⁴.

Conques del Congost i Mogent.

Aquest sector és el que aporta més dades a nivell quantitatiu, però manquen jaciments de referència ben excavats. La distribució de les troballes permet senyalar de forma destacada un eix que uneix el Puig Castell de Samalús (L. 23) amb l'eix del Congost a la zona Can Santa Digna (L. 63) i/o Can Terrés (L. 177). De fet ja s'havia senyalat la presència al llarg d'aquest eix de possibles traces de camins antics que, en base al context arqueològic podrien haver estat en ús en aquest moment (Flórez 2011, 334). També trobem una petita concentració de possibles establiments a les vessants que marquen l'entrada a l'engorjat del Congost al nord de La Garriga. Cap al sud, a l'entorn dels nuclis de Corró d'Amunt, Corró d'Avall, Marata i cap a la conca de la Riera de Vallfornès-Cànoves, apareixen troballes de forma més aïllada (fig. 59 i 60).

A l'entorn del canvi de segle apareixen just al peu del Puig Castell de Samalús (L. 23) una sèrie d'estructures que configurarien un nou assentament juxtaposat al de la part superior del turó. Ja s'han posat en qüestió la cronologia i les característiques d'aquest establiment (apartats 5.2.3 i 6.2). Afegim que, des del punt de vista de situació en el territori, s'ha de situar en el context dels jaciments ubicats al peu de nuclis en alçada⁴⁴⁵ i que semblen tenir un paper destacat en la primera fase d'estructuració de la xarxa viària (vies del 120-110 ane). Molts d'aquests assentaments tenen una vida relativament curta, aparentment lligada a la configuració d'una xarxa de centres urbans i noves reformes en la xarxa viària. Desenvolupen una activitat productiva clarament documentada arqueològicament⁴⁴⁶. En el cas de Samalús s'han localitzat traces de metal·lúrgia al Camp de l'Illa (L. 1930) i es situa en un entorn on l'activitat agropecuària podia haver estat important ja des dels períodes precedents⁴⁴⁷. També solen agrupar una població més o menys nombrosa que s'ha de sumar a la del

444 Cas dels Castelletes (L. 221).

445 En aquest treball s'ha fet referència al possible cas del Castell de Tona - Camp de Les Lloses, però hi ha altres casos propers: Can Tacó - Can Massot (Cantarellas *et al.* 2011) o Burriac - Ca l'Arnau (Zamora 2012) en el que sembla una tendència força general en l'actual territori de Catalunya (Belarte *et al.* 2010, 97-99).

446 S'ha destacat ja l'activitat metal·lúrgica i agrícola al camp de Les Lloses (Duran i Mestres 2008); en el cas de la vall de Cabrera es documenten àmfores vinàries de producció local, el que marcaria un precedent del "vi laietà".

447 Com s'ha posat de manifest en apartats anteriors els indicis d'explotació agrícola en tota l'àrea propera al Congost es remunten a la prehistòria, i l'assentament de Puig Castell (L. 23) podria haver significat algun tipus d'explotació de la seva àrea més immediata.

veí assentament en alçada. A Samalús, més que un poblament agrupat, les dades disponibles fan pensar en algun tipus d'assentament semi-agrupat. Finalment, amb la presència d'estructures que podríem anomenar "de planta itàlica" -en el cas de Samalús amb la forma d'una *villa*-, semblen exercir també un rol destacat pel que fa a la visualització del nou poder lligat a la conquesta romana. Aquest fet, segurament podria implicar algunes funcions de tipus polític i/o administratiu destinades al control del territori i els seus recursos⁴⁴⁸. Si es té en compte que els poblats ibèrics serien punts des d'on es captaven i redistribuïen els recursos d'un territori, la ubicació d'aquests establiments en relació directa al poblament en alçada (que en molts casos mantenien alguna activitat) no sembla gens gratuïta. També el seu abandonament més o menys paral·lel a la formació d'una sèrie de nuclis urbans es podria vincular a l'assumpció per part d'aquests de les funcions que momentàniament havien exercit aquests assentaments dits republicans. L'assentament de Samalús apunta doncs a aquest context, encara no totalment ben definit, malgrat que és molt difícil d'establir-ne el rol concret⁴⁴⁹. En tot cas la seva situació sembla força diferent a la resta de vil·les detectades a l'àrea d'estudi, situades sempre a tocar dels eixos viaris del corredor prelitoral i del Congost i documentades normalment a partir de finals s. I ane⁴⁵⁰. Com succeeix per exemple al Camp de Les Lloses (L. 258), la continuïtat de l'activitat productiva de l'assentament de Samalús es podria vincular a un nou establiment rural a Can Llibants (L. 20) que podria haver iniciat la seva activitat més o menys al moment en que el poblament del Puig Castell (L. 23) i l'hàbitat itàlic de Can Martí (L. 22) finalitzen la seva.

La vinculació de l'assentament de Samalús amb aquesta fase que de manera general vinculem a les reformes viàries del 120-110 ane permet anar una mica més enllà en la hipòtesi i replantejar la problemàtica arqueològica de les monedes de *Lauro*⁴⁵¹: com ja s'ha dit, la troballa del tresor monetari de Cànoves⁴⁵² i el posterior estudi numismàtic i territorial (Estrada i Villaronga 1967) va concloure que la seca emissora d'aquestes monedes es deuria trobar al Vallès Oriental, en algun punt relativament proper a la troballa (fig. 166). A la mateixa conclusió s'arribà en un estudi monogràfic posterior (Llorens i Ripollès, 1998). En diversos casos s'ha fet referència a la proximitat de l'assentament de Puig Castell de Samalús⁴⁵³ (Llorens i Ripollès 1998; Martí 2008; Panosa 2012, 146). L'anàlisi arqueològic més aprofundit de les restes presents al sector de Puig Castell i entorn permet afegir altres elements que fan que ara mateix sembli força probable identificar el nucli principal d'aquesta *Lauro* amb el complex que formen el poblament de Puig Castell (L. 23) i l'assentament de planta itàlica/ vil·la de Can Martí (L. 22), més els assentaments associats del peu del turó⁴⁵⁴. L'activitat d'aquest nucli coincideix cronològicament amb el període d'emissió de les monedes i es tracte del principal

448 Com s'ha vist al revisar la documentació històrica i la numismàtica (apartat 8.2.2), durant aquest període existiria una estructuració de la regió en una sèrie d'unitats territorials definides i reconegudes des del poder polític romà.

449 Caldria sense cap dubte desenvolupar un projecte estudi monogràfic molt més aprofundit per tal d'avançar en aquesta qüestió i confirmar o descartar les interpretacions que oferim aquí a través de l'estudi de les restes en superfície.

450 El cas més ben documentat és del de Can Terrés (L. 177). En canvi s'ha ressaltat en repetides ocasions la seva similitud amb Can Massot (Cantarellas *et al.* 2011), jaciment també excavat parcialment i que presenta una cronologia i estructura similar. En aquest cas, l'assentament es situa a poca distància de l'establiment en alçada d'origen romà de Can Tacó.

451 Veure apartat 8.2.2.

452 En concret al molí d'en Ribes (L. 489).

453 De fet aquest jaciment és un dels llocs on s'haurien trobat monedes d'aquesta seca (Panosa 2012, 144).

454 Apartat 6.2.

nucli de la zona -l'únic que evidencia restes que van més enllà de l'activitat productiva- entre l'ibèric ple i mitjans s. I ane. La seva àrea d'influència immediata inclouria l'àrea de la futura parròquia de Santa Maria de Llerona. El desplaçament de l'activitat principal cap a l'eix del Congost permetria entendre fàcilment que el topònim es conservés una mica allunyat de l'emplaçament original (abandonat ja al Segle I ane).

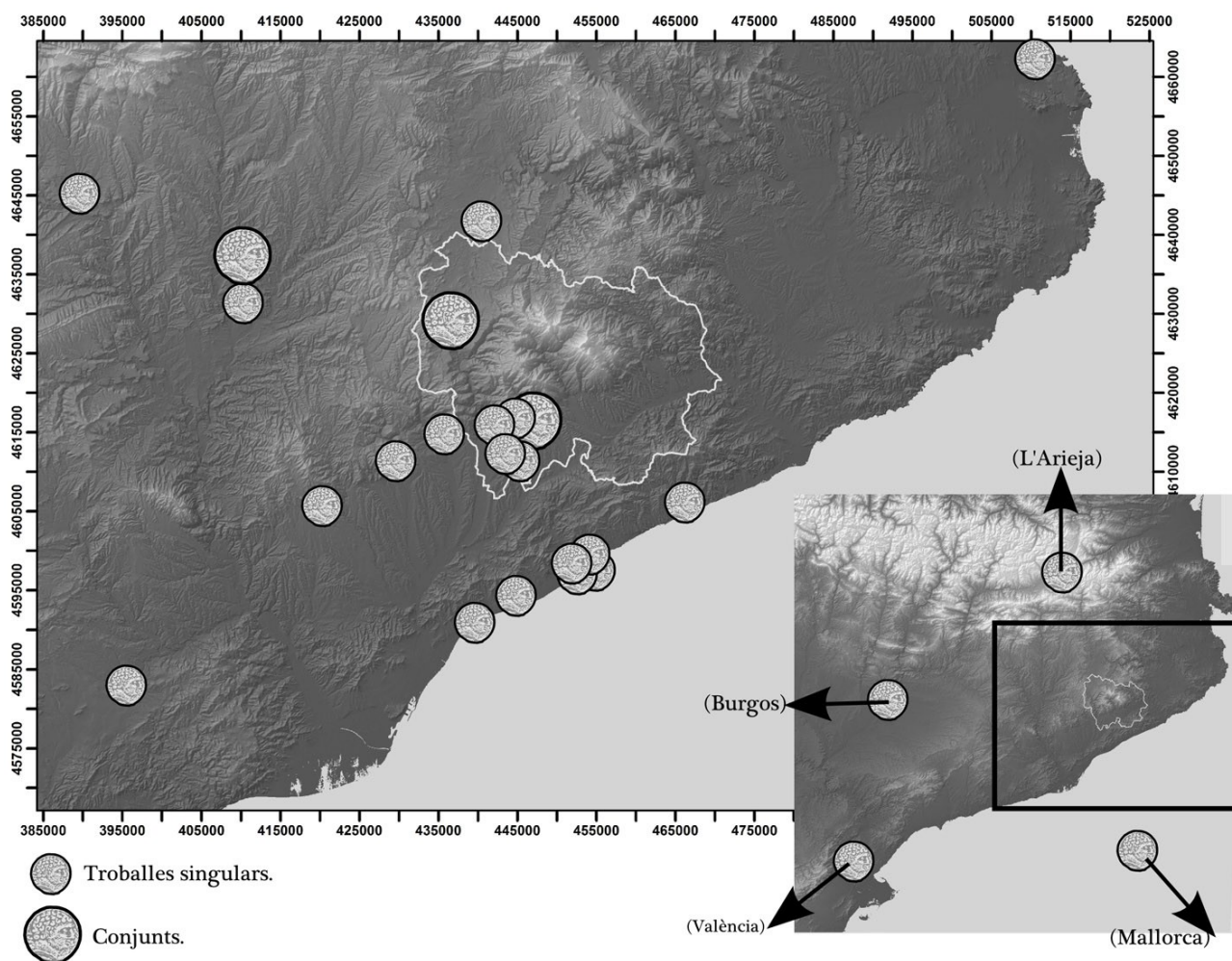

Figura 166: Situació de notícies de troballes de monedes de la seca de Lauro (Dades: Panosa 2012, 144).

Si s'amplia el camp de visió, al Vallès Oriental existeixen, a part del de Samalús, dos nuclis destacats vinculats a la fase de finals del segle II ane: el sector de Caldes de Montbui (inici del complex termal i el poblat de la Torre Roja en serien els elements més destacats) i el de Montmeló i Montornès (amb Can Tacó com element més destacat)⁴⁵⁵. Es troben però allunyats dels elements que marcarien el possible sector nuclear de *Lauro*⁴⁵⁶. L'estudi geomorfològic permet per altra banda aportar algunes idees respecte el paisatge d'aquest sector concret en aquest període. Les estructures vinculades a l'assentament de Samalús i els assentaments posteriors s'assenten directament sobre el caliche (apartat 6.2.4), formant part del mateix context sedimentari.

455 Flórez 2011.

456 És a dir el punt on es va trobar el tresor de Cànoves i el topònim "Llerona", que deriva sense cap dubte de *Lauro*, tal i com mostra la documentació medieval (consagració de l'església de Sant Genís de l'Ametlla, s. X: Catalunya Romànica XVIII, 295).

Interpretem això com un indicati de continuïtat en l'exploració de l'espai i d'un moment de certa estabilització (equilibri) de les dinàmiques sedimentàries. Les troballes de ceràmica datada als segles II i I ane al llarg del Serrat del Puig (apartat 6.2)⁴⁵⁷ podria ser un indicador que la pressió antròpica -juntament amb factors climàtics⁴⁵⁸- tindria un paper rellevant en aquest procés.

Fora d'aquest àmbit, la precisió cronològica fa difícil l'anàlisi. El material republicà és força habitual en tot el sector inclòs dins els actuals termes municipals de La Garriga i Les Franqueses del Vallès, però sol aparèixer en un context de jaciments imperials, els quals segurament podrien haver tingut un origen de s. I ane. En línies generals sembla que hi ha, respecte el període ibèric una continuïtat d'exploració de la zona que es manifesta amb la presència de sitges i establiments rurals dispersos la dinàmica dels quals és actualment desconeguda, però que al s. I ane dona lloc a una nova estructuració. En tots els sectors es poden establir clarament dues fases, de les que resulten dues "fotos fixes", una que es situaria a finals s. II ane/ inicis s. I ane i una altra de finals s. I ane (fig. 167).

A nivell històric, la primera s'iniciaria en un moment anterior a l'inici de les guerres civils. Estaria vinculada a l'estructuració viària del 120-110 ane i les emissions de monedes de bronze. A l'àrea d'estudi la trobem representada en un cert manteniment del poblament en alçada, sobretot aquell estretament vinculat als principals eixos viaris i nous establiments de planta itàlica que podem identificar com a nuclis estructuradors a nivell econòmic i administratiu. El poblament rural dispers el trobem representat en conjunts de sitges i en els establiments del tipus "mas ibèric" (segons el model de Can Pons)⁴⁵⁹.

457 Aquestes troballes són difícils d'interpretar, es troben per deposició secundària en sediments associats a terrasses agrícoles. Podrien provenir d'estructures associades a petits establiments rurals o potser directament del treball agrícola. En un moment, potser no molt posterior, aquests sediments són remoguts per a la construcció de les feixes.

458 La paleoclimatologia parla sovint d'un "òptim climàtic" romà.

459 Aquest tipus d'assentament el trobem representat sobretot a la part nord-oriental del Montseny. A l'extrem sud-occidental no tenim en realitat cap exemple d'assentament rural que es pugui definir cronològicament anterior al s. II ane. Ens remetem doncs al treball de Marta Flórez sobre el poblament rural entre el període ibèric i els segles II-I ane Vallès Oriental (Flórez 2011, 113-120 i 131-144). En els apartats dedicats a les formes del poblament rural, l'autora distingeix entre el període ibèric i l'iberoromà (II-I ane). Aquest segon es defineix sobretot a partir de jaciments apareguts o modificats el s. I ane. Segons les conclusions d'aquest mateix treball (Flórez 2011, 358), el poblament del període ibèric potser es podria estendre fins a la fase de finals s. II ane/ inicis s. I ane, mentre que el model definit per el període iberorepublicà s'hauria de vincular més aviat a la segona fase, que en aquest sector seria més precoç que a la resta de l'àrea d'estudi (a partir d'inicis o mitjans s. I ane enlloc de finals d'aquest segle). En qualsevol cas, ens movem en diferències cronològiques molt petites i el coneixement arqueològic que tenim dels diversos assentaments difícilment permet tanta precisió.

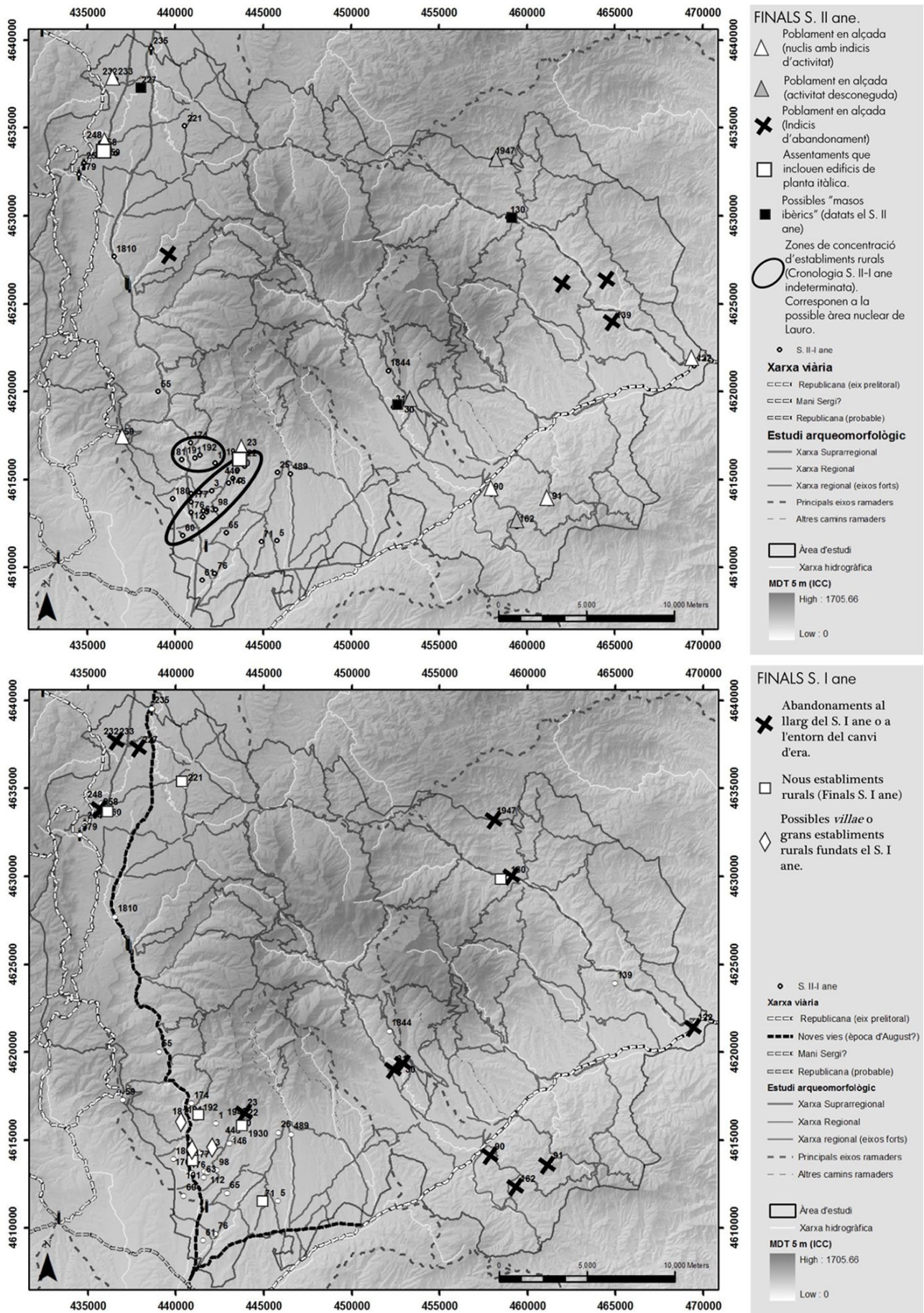

Figura 167: Esquema interpretatiu de la dinàmica territorial a l'entorn de la fi del s. II a ne (a dalt) i de la fi del S. I a ne (a baix).

La segona fase apareix ben definida a finals del s. I ane, tot i que possiblement respon a un procés que es desenvolupa al llarg del segle, entre la fundació dels primers nuclis urbans costaners d' *Iluro* i *Baetulo* (Inicis s. I ane) i les fundacions a època d'August de *Barcino* (únic centre amb estatut de colònia) i *Auso*, associades possiblement a una nova estructuració de la xarxa viària. Durant aquest període s'abandona el poblament en alçada, els assentaments que hem anomenat de "planta itàlica" i desapareixen també els "masos ibèrics" (si més no aquells dels quals tenim constància per excavació⁴⁶⁰). Apareix una estructura d'assentaments rurals jerarquitzada amb elements diferents als del període anterior (les instal·lacions que es podrien vincular a la viticultura -*dolia*, paviments hidràulics- adquireixen un gran protagonisme al registre arqueològic i apareixen els primers exemples incontestables de les grans vil·les rurals característiques del paisatge agrari romà. Aquest nou model es farà especialment visible a partir del s. I ne.

Molt difícil és analitzar els possibles impactes que tingueren aquests processos en el paisatge, qüestió que queda fonamentalment oberta amb les poques dades disponibles: la seqüència de referència del diagrama del Congost (Riera 1995) indica més aviat elements de continuïtat respecte al període anterior. Aquest fet vindria confirmat en els punts concrets d'on disposem dades: cap aquí apuntaria l'estudi geomorfològic de Samalús, on aquest moment sembla situar-se en un context d'estabilitat sedimentària. A Can Pons es documenta clarament l'ocupació d'un nou espai a través de l'artifatge, i altres assentaments similars també semblen instal·lar-se en indrets on no hi havia indicis d'activitat immediatament anterior. Caldria preguntar-se si això implica un moment d'augment de la superfície cultivada o respon a una dinàmica més cíclica de creació-abandonament d'espais agrícoles⁴⁶¹. El poc que coneixem dels estudis paleoambientals del Camp de Les Lloses⁴⁶² (Duran *et al.* 1999, 49) mostra un paisatge divers, amb diversos tipus de bosc, zones obertes i conreus.

8.2.5. Segles I – II ne (Alt imperi)

Molts dels elements que comencen a aparèixer el s. I ane, no els veiem definitivament consolidats al registre arqueològic fins a després del canvi d'era. A partir d'aquest moment es pot considerar que l'àrea d'estudi es troba completament immersa al model social, econòmic i polític romà.

A partir del s. I ne estarien consolidats la xarxa de centres urbans⁴⁶³, lligada una estructura administrativa que

460 Cap dels exemples detectats a l'àrea d'estudi -Can Pons (L. 130), Can Costa (L. 31) i El Conier (L. 227)- sembla arribar al canvi d'era.

461 Cap als sectors nord-orientals del massís falten registres de referència equivalents al de Besós pels sectors sud-occidentals.

462 Apartat 2.5.1.

463 Les principals serien els centres costaners del Maresme (*Barcino*, *Baetulo*, *Iluro* i *Blanda*), *Auso* al centre de la plana de Vic (tot i que aquesta no sembla adquirir l'estatut municipal fins a època flàvia: Molas 1982, 123-126). D'aquests, la ciutat de *Barcino* sembla exercir un rol polític més destacat per la seva condició de colònia. Al corredor prelitoral sorgiren una sèrie de petits centres que assoliren estatut municipal al llarg del període altimperial com *Gerunda*, Caldes de Malavella, Caldes de Montbui o *Égara*. Aquests tres darrers són més coneguts per l'epigrafia que no per l'existència d'una trama urbana, edificis públics o muralles (per citar els principals elements que arqueològicament permeten definir una ciutat romana). Per sota hi podria haver centres secundaris (*fora* i *vicus*, serien exemples d'aquesta mena d'estructures documentades al món romà).

dividia tot el territori⁴⁶⁴ i una xarxa viària perfectament estructurada en els seus eixos principals⁴⁶⁵ (apartat 8.2.2).

Al sector nord de l'àrea d'estudi les troballes es situen cap al centre de la plana de Vic. Les dades referents a tota la comarca mostren una concentració del poblament altimperial cap a l'entorn més immediat del nucli d'Auso (Padrós 2010b, 257-259). Aquest fet aniria lligat a que àrees com l'entorn de Tona passen a adquirir un paper més perifèric.

En aquest sector de l'àrea d'estudi apareixen diversos elements que permeten estudiar amb força detall la dinàmica de la xarxa viària. És de suposar que es mantindria en ús la via de Mani Sergi, tot i que potser amb un rol secundari respecte l'eix del Congost⁴⁶⁶. És possible que l'itinerari entre Tona i Vic a través de Malla substituís la part del traçat original entre Tona i l'àrea de Santa Eulàlia de Riuprimer. Els assentaments situats a la vora d'aquesta via desapareixen (àrea de Malla) o redueixen l'activitat (àrea de Tona). En canvi sembla força clara -en un moment indeterminat de l'època imperial (Mayer i Rodà 1996)- la posada en funcionament de l'itinerari que a través del Gurri comunica Vic amb l'eix del Congost. Tot i que, a diferència del que passa al Vallès, no coneixem assentaments situats al llarg d'aquest eix si que existeixen altres elements: la sortida des del nucli d'Auso sembla que es faria pel lloc on hi ha el pont medieval del Mèder⁴⁶⁷. El possible mil·liari de l'Abanell es trobaria a l'inici d'aquest itinerari i els mil·liaris del molí de les Canes (Mayer i Rodà 1996) al punt d'entrada a l'engorjat del Congost. La troballa de monedes "ibèriques i romanes" a Torrellebreta (L. 231) és, a banda dels mil·liaris, l'únic element de l'antiguitat trobat al pas d'aquest itinerari.

El fet de ser el recorregut més directe entre els nuclis romans d'Auso i Barcino fa que la seva posada en funcionament pugui estar relacionada amb el sorgiment d'ambdues ciutats a finals del s. I ane. De tota manera, els mil·liaris del molí de les Canes estan datats al baix imperi, però semblen indicar intervencions de reforma més que no pas la construcció (estan datats a partir de mitjans s. III ne, tot i que alguns són reaprofitaments i per tant es podria datar en un moment anterior⁴⁶⁸). En tot cas és possible que la construcció de la via⁴⁶⁹ no es produís de forma immediata al sorgiment d'aquestes dues ciutats i que no tots els trams es creessin en un mateix moment⁴⁷⁰. Per altra banda, la seva importància aniria lligada al progressiu augment de la importància dels dos nuclis que es reforçaria de forma especial a partir del baix imperi, quan els dos es converteixen en seus episcopals.

464 Els textos de Plini i Claudi Ptolemeu, escrits durant aquest període, mostrarien aquesta realitat. És interessant constatar l'existència de diversos tipus d'estatut municipal (colònia, municipis de dret llatí i estipendiàries) que sens dubte afavorí els nuclis que disposaven de dret romà o llatí.

465 Per l'eix del corredor prelitoral i circularia una de les vies principals documentada als vasos de Viccarello i als itineraris antonins. Dins l'àrea d'estudi, també a l'eix del Congost hi ha indicis d'una via durant aquest període. Fora d'aquests elements destacats existiria una xarxa de camins secundaris que completarien l'estructura viària.

466 Podria seguir donant servei als establiments rurals a la zona de Tona i a les comunicacions a través dels Cingles de Bertí i el Moianès amb la conca del Llobregat i l'àrea de Caldes de Montbui.

467 Enllaçaria amb un dels eixos articuladors de la ciutat altmedieval, el qual uneix el pont amb l'antic temple romà (Bolós 2001).

468 Respecte aquests mil·liaris veure els treballs de Mayer i Rodà (Mayer i Rodà 1996)

469 Ens referim sempre a l'articulació física d'una via romana sobre un eix de comunicació segurament preexistent.

470 Fet que explicaria les diferències cronològiques entre els elements lligats a aquestes traces al sector vallesà i l'osonenc (en aquest sentit, podria haver existit un itinerari fins a la zona de La Garriga que anés a buscar la via de Mani Sergi i que en un moment posterior s'arrangés de forma "oficial" l'itinerari pel Congost i pel centre de la Plana).

Cap a la conca de la Tordera les notícies són també forces escasses: ni al sector de la riera de Breda ni de Gualba hi ha notícia de llocs amb ocupació en aquest període. Al llarg de la Tordera, és interessant, però, constatar l'existència de traces d'activitat a la vora d'on apareixeran els principals nuclis altmedievals (Hostalric, Sant Celoni i Santa Maria de Palautordera), el que podria indicar uns precedents d'ocupació en aquests llocs. La intensitat de la urbanització de les terrasses fluvials de la Tordera hauria pogut afectar la conservació dels vestigis d'aquesta zona. De fet, el propi traçat de l'antiga via i posterior camí ral apareix pràcticament desaparegut sota el feix d'infraestructures modernes d'aquest sector.

És difícil, doncs, determinar fins a quin punt ens trobem davant de dèficits en el coneixement d'aquests sectors. De moment, però, els elements disponibles fan suposar un poblament relativament feble i aparentment dispers d'aquesta zona. La posada en funcionament de l'itinerari de la costa i l'allunyament dels principals nuclis urbans podrien haver marcat una situació més perifèrica per aquests sectors durant els segles I i II ne. De fet es fa impossible interpretar a quins centres podrien estar vinculats: és factible pensar que el territori de *Blanda* s'estenia per el curs baix de la Tordera, però no és tan clar si també ho feia pel curs mitjà i alt del seva conca. Atenent a la posterior divisió episcopal i posteriorment comtal⁴⁷¹, l'àrea de la riera d'Arbúcies podria haver format part del territori de Caldes de Malavella o Girona i l'àrea de Palautordera podria estar més integrada a la dinàmica vallesana.

És doncs una altra vegada l'extrem sud-occidental del massís on es concentren la major part de notícies referents a aquest període. Són nombrosos els llocs que presenten fases d'ocupació en aquest moment i reflecteixen força diversitat de formes d'assentament⁴⁷².

L'eix del Congost apareix com a principal element estructurador d'aquest moment. És al seu entorn que es situen els principals assentaments.

Com s'ha vist al parlar dels ss. II i I ane, aquesta àrea del Congost i del Mogent correspondria al que podria haver estat l'àrea nuclear (o si més no una d'elles), d'un territori identificat en les monedes de la seca *Lauro*. Tot i que no es coneixen evidències de que hagués existit un municipi amb aquest nom en època imperial, algunes referències textuais i epigràfiques aïllades podrien indicar algun tipus de continuïtat o record en aquest moment⁴⁷³. El que sembla fora de dubte és que almenys el s. I ne existia una "regió vinícola" que

471 Els límits entre comtats i bisbats els coneixem a partir de la invasió carolíngia, sense que cap element permeti afirmar més enllà d'especulacions que aquests seguien els límits entre els bisbats tardoantics i/o els municipis d'època roma imperial.

472 En el recent treball de Marta Flórez sobre tot el Vallès Oriental, inclosa aquesta àrea, es divideix el poblament del període en *Villae*, centres de producció especialitzada (fonamentalment es refereix a centres productors de ceràmica) i establiments rurals dividits en granges complexes, granges simples, poblament rural dispers i indefinits (Flórez 2011, 145-183). Com ja s'ha explicat (vaure apartat 5.2.3), tot i utilitzar-la com a referència el coneixement dels jaciments de l'àrea d'estudi no permet afinar tan en la classificació.

473 Existeix una cita en Plini (*Naturalis historia*, XIV, 71), que es refereix a la qualitat del vi de la *Lauronensia*. Aquesta cita s'ha relacionat amb els *tituli picti* de diverses àmfores trobades a la península italiana amb la inscripció LAVR, datades el segle I ne (contemporànies doncs de la cita de Plini). També s'han relacionat amb *Lauro* dos documents epigràfics dubtosos: una desapareguda làpida trobada a Tarragona (CIL II, 4.125) on es mencionaria una *Valeria Faventiana* en litigi amb uns "*Compagni rivi Lavrensis (o Lavarensis)*" -aquest riu, d'ubicació en realitat desconeguda més enllà de que estaria dins del *conventus iuridicus tarraconenses*, ha estat situat a la zona pirenaica (Pons 1979), però també s'ha destacat el fet (Barberà 1998, 481) que *Valeria* i *Faventia* són noms molt relacionats amb la ciutat de Barcelona en aquesta època i que segons com es llegeixi el nom del riu podria fer referència a *Lauro* (potser el Congost, a tocar del qual en època medieval es documenten els topònims *Lauro* i *Laurona?*)- i una segona inscripció provinent de Sagunt (CIL II 3.785) que conté les lletres LAVR, però que no queda clar si són l'inici d'una abreviatura o el final d'una altra paraula (Barberà 1998).

responia al nom de *Lauro* i que es situaria segurament a l'àrea del Vallès (Barberà 1998; Aguilar 2005)⁴⁷⁴, però en desconeixem la seva realitat administrativa⁴⁷⁵.

De fet, el registre arqueològic que hem repassat en els paràgrafs anteriors també apunta força clarament a un paper destacat de la producció de vi en el paisatge agrari d'aquest moment. Aquest fet no sembla gaire estrany si tenim en compte el context arqueològic general: l'àrea *tarraconense* i més concret les comarques identificades amb la "laietània" històrica haurien estat importants exportadores de vi durant les primeres etapes del període imperial. També a l'àrea d'estudi ens trobem amb aquesta realitat: el que s'han identificat com a establiments rurals són sobretot elements que podríem relacionar amb la producció de vi⁴⁷⁶. Així doncs, l'augment d'establiments rurals a l'entorn del canvi d'era estaria documentant en bona mesura l'aparició d'aquesta nova realitat econòmica amb fortes implicacions socio-polítiques⁴⁷⁷. Tot i que el fenomen el documentem de forma generalitzada a partir d'època d'August, segurament responia a dinàmiques iniciades en el moment de la conquesta del s. II ane i que s'haurien anat consolidant al llarg del s. I ane.

Alhora d'analitzar les dinàmiques del paisatge s'ha de tenir en compte que l'augment del nombre d'establiments rurals en aquest període podria tenir més a veure amb la major representativitat dels processos de producció del vi en el registre arqueològic respecte a altres activitats. També cal considerar que segurament es documenta de forma molt preferent el que seria una part de l'economia, generant una imatge de monocultiu que segurament no es correspondria a la realitat de l'època. Caldria també tenir aquest fet en consideració alhora de suposar un augment demogràfic o de la superfície conreada que el registre arqueològic no suggereix de forma tan evident com podria semblar si només tinguéssim en compte l'augment del nombre d'assentaments. Si ens fixem en el global de l'àrea d'estudi no sembla produir-se en aquest moment un augment significatiu de les zones on es documentaria activitat agrícola. De fet, més aviat sembla haver-hi una continuïtat, quan no disminució de les àrees que presenten activitat a inicis de l'alt imperi. La zona entre el Congost i la Riera de Cànoves concentra les notícies d'aquest període, però es tracta d'una zona on els indicis d'activitat eren més intenses ja al bronze final i es situaria al centre de la regió vinícola *Lauronènsia*. En aquest sentit és interessant comprovar com l'amortització de sitges -vinculades probablement

474 A banda del que hem resumit en la nota de peu anterior, aquests dos autors ressalten que les àmfors de LAVR trobades a Itàlia presentarien formes típiques de les àmfors tarraconenses i laietanes d'aquest període i tipus de pasta que les situaria dins de l'àmbit "laietà" i, més concretament, perfectament compatibles amb les localitzades en terrisseries vallesanes.

475 En aquest sentit, les opcions són molt diverses. Podria haver estat algun tipus de municipi (potser entre les ciutats estipendiàries que Plini no menciona específicament) o una entitat "submunicipal". En qualsevol cas no hi ha cap evidència sobre aquesta qüestió. Podria tractar-se fins i tot d'una referència senzillament geogràfica d'una regió productora de vi en que hi hauria diverses realitats administratives. Els municipis identificats en les actuals Caldes de Montbui (*Aquae Calidae*), Terrassa (Ègara), Barcelona (*Barcino*), Badalona (*Baetulo*) i Mataró (*Iluro*) serien prou propers com per pensar que el seu territori podria haver inclòs aquest sector de l'àrea d'estudi. La troballa d'un *terminus augustalis* a Montornès (Járrega i Rodà 1999) podria aportar dades definitives sobre aquesta qüestió, però el text de la inscripció està mutilat precisament allà on aniria el nom de les ciutats entre les quals marcava el límit. En tot cas podria indicar que el Congost i/o el Mogent podrien haver servit de límit entre el territori de dues o més ciutats.

476 Al tractar-se d'un producte líquid, la producció de vi necessitaria elements específics (basses/piques, contenidors per l'emmagatzematge i transport) que donarien lloc a un registre arqueològic determinat (grans contenidors, àmfors, paviments hidràulics) que és el que en superfície permet identificar establiments rurals.

477 Sembla prou clara la vinculació amb la nova realitat que és l'Imperi Romà com a espai polític i econòmic fortament integrat: a partir d'aquest moment tota l'epigrafia és en llatí i els personatges que hi apareixen, relacionats amb les èlits polítiques i econòmiques locals, porten noms vinculats a l'aristocràcia romana. La formació d'unes èlits provincials vinculades al poder imperial s'hauria fet a partir de les ciutats, sigui a través de l'arribada de colons itàlics o de la promoció de sectors de la població indígena.

a la producció cerealística- podria ser més o menys contemporània a la creació dels nous establiments⁴⁷⁸, la qual cosa podria indicar la documentació d'un canvi d'orientació productiva d'alguns sectors. Un altre element a tenir en compte és que en àrees especialment fèrtils a nivell agrícola (zones del Pla de Llerona o el sector est de la Riera de Cànoves), les restes d'estructures són molt escasses. La proximitat als grans assentaments de la vora del Congost podria indicar que les estructures procuraven evitar les àrees més fèrtils. Per contra, l'abundància de petits establiments en zones de serra i vessant podria indicar una certa especialització d'aquests sectors sectors en la producció de vi⁴⁷⁹.

És interessant observar que en el diagrama pol·línic del Besós (Riera 1995; Carrión *et al.* 2012, 309) tota l'antiguitat es situa en una zona pol·línica amb característiques semblants (apartat 2.5.1), sense grans desforestacions però amb una presència significativa de la vinya (Palet i Riera 2008). Les dades recollides a la necròpolis del s. II ne de Can Trullàs semblen reflectir una diversitat d'espais a l'entorn del jaciment⁴⁸⁰ i la vinya i és representada de forma molt puntual.

Els treballs arqueològics i geomorfològics a Samalús, també documenten canvis significatius en els patrons d'assentament, però les zones amb indicis d'activitat són força similars: es detecta l'abandonament de la zona més propera al Puig Castell, però sorgeixen nous establiments al llarg de les carenes en direcció al Congost⁴⁸¹, al llarg del qual apareixen els nous assentaments principals. En l'estudi geomorfològic es fa difícil distingir dins el període antic. Les estructures vinculades a assentaments del s. I-II ne ocupen en l'esquema sedimentològic la mateixa posició que les atribuïdes al període anterior: es troben immediatament per sobre "caliche" en els punts més elevats o sobre dipòsits d'argiles en zones més baixes i/o planeres⁴⁸² i directament a sota dels nivells de cronologia dubtosa -tot i que almenys parcialment s'han de situar en època moderna- que hem anomenat "post-romans". Això significa que el període romà seria anterior a una fase erosiva forta que podria haver afectat el registre sedimentari. De fet, els nivells romans apareixen pràcticament sempre associats a estructures enterrades, siguin restes dels propis establiments rurals o de marges de feixes enterrats. En el primer cas queda clar que els materials antics estarien *in situ*, mentre que en el segon podrien estar en dipòsits secundaris formats en un moment contemporani o posterior a la fase indicada pels materials i/o les datacions absolutes de les restes vegetals. Els sondeigs a les terrasses agrícoles del Serrat del Puig (L. 146)⁴⁸³ -sense resultats completament concloents a causa de la problemàtica arqueològica associada a aquest tipus

478 La zona de Can Santa Digna, una de les més ben conegudes, seria l'exemple més paradigmàtic d'aquesta situació. L'elevat nombre de sitges que contenen materials "iberoromans" (fig. 74) podria anar lligada a la creació d'un establiment rural que consta d'un espai residencial, associat al qual s'ha identificat un espai destinat a l'emmagatzematge en grans contenidors ceràmics on també hi havia dipòsits. Un altre cas interessant és Can Pons: al "mas ibèric" predominen les gramínies, mentre que a la possible estructura d'emmagatzematge posterior apareix la vinya de forma destacada (Rueda i Burjachs 1999; Rueda i Tura 2002).

479 Cal tenir present que aquesta diferenciació secà-regadiu ens porta al paisatge d'època moderna i contemporània d'aquesta zona. És molt difícil determinar fins a quin punt en època antiga es tenia en compte aquesta potencialitat o respon a com l'ús dels diferents sectors al llarg dels segles posteriors ha afectat el registre arqueològic.

480 Apartat 2.5.1. Les mostres recollides són molt variades: arbres propis dels boscos de ribera, boscos de roure i alzina, herbes i arbusts propis d'àrees més obertes i diversos cultius.

481 En sectors on no és estrany trobar material atribuïble al s. I ne.

482 Veure apartat 6.2.4.

483 Veure apartat 6.2.3.

d'estructura⁴⁸⁴- permeten una aproximació més detallada als processos que haurien envoltat la formació d'aquests dipòsits associat a materials antics i estructures agrícoles enterrades: els sondeigs van permetre constatar un ús continuat en el temps d'aquestes estructures. Es detecten dos moments de construcció, el primer dels quals està associat a material antic, de manera que, malgrat que només es pot parlar en termes *post quem* (contemporànies o posteriors al s. I ne), pensem que seria possible proposar que en algun moment de l'antiguitat s'haurien construït feixes en aquest sector. Les diverses construccions, inclosos el hipotètics marges haurien afavorit la formació i conservació de sediments en alguns punts. Això hauria permès reduir els efectes de l'erosió sobre l'obertura d'aquests espais de pendent⁴⁸⁵. En una àrea contigua al Camp de Les Lloses (Pati de l'Escola Vedruna, L. 258)⁴⁸⁶, trobem un paral·lel interessant: s'excavaren alguns murs, interpretats com a marges i associats a sediments que contenien ceràmica que es podria associar a l'establiment republicà del Camp de Les Lloses. Així doncs, tot i que no hi ha cap evidència que permeti assegurar una datació antiga, estariem davant de feixes construïdes en un moment indeterminat posterior als s. II-I ne.

Estructuració territorial entre el Congost i la Riera de Cànoves:

En un article publicat el 1998, Albert Bacaria (Bacaria 1998) observava una sèrie d'equidistàncies entre diversos assentaments altimperials de la part baixa del Mogent (termes de Llinars del Vallès, Cardedeu i La Roca). En concret, detectava que el que identificava com a assentaments importants (possibles *villae* segons aquest autor) es situaven a distàncies de 3 i 1'5 quilòmetres entre ells. Si intentem passar aquestes distàncies en mesures romanes veiem que 1,5 kms correspondria a 42 actus. Si arrodonim aquesta xifra ens trobem amb 40 actus (uns 1420 m), mesura que és un múltiple de 20 actus⁴⁸⁷.

Es va comprovar si aquesta condició es complia en altres punts del sector entre el Congost i la Riera de Cànoves, l'únic en que la densitat d'assentaments permet una aproximació d'aquest tipus. Els resultats van ser interessants, sobretot des del punt de vista qualitatiu: distàncies molt properes als 1420 m o 710 m les trobem sovint, i, sobretot, entre els assentaments que identifiquem com a punts forts (les possibles vil·les i establiments rurals complexos i els elements funeraris) tal i com s'aprecia a la figura 168.

484 L'estudi arqueològic d'espais agrícoles organitzat en terrasses a l'antiguitat ha estat abordat per diversos autors, tan a nivell internacional (Harfouche 2007) com de la península ibèrica (Riera i Pale 2008; Ruíz del Árbol 2005; Grau i Pérez 2008). Tot i que en general s'accepta que des de la prehistòria, existeixen aquest tipus d'espais, sempre presenten dubtes en quan a la identificació cronològica: els paraments, el material ceràmic i orgànic del reompliment, les relacions amb altres elements del registre arqueològic (p. ex. Assentaments) i les característiques físiques i químiques dels sòls associats són elements que permeten ajudar a la identificació cronològica d'aquestes estructures sempre i quan vagin acompanyades d'una bona lectura estratigràfica i tenint en compte que el resultat sol donar uns marges cronològics molt amplis (sobre la identificació cronològica de les terrasses veure Harfouche 2007, 37-43; Riera i Palet 2008, 48-49).

485 Caldria contemplar també el factor climàtic, ja que aquest període coincidiria amb un moment de millors condicions climàtiques a efectes de la formació de sòls.

486 Mestres i Duran 1999

487 Els mòdul de 20 actus és un dels més utilitzats en els cadastres romans (Palet 2005, 54). Cal tenir en compte que les equivalències entre mesures romanes i actuals no són completament exactes.

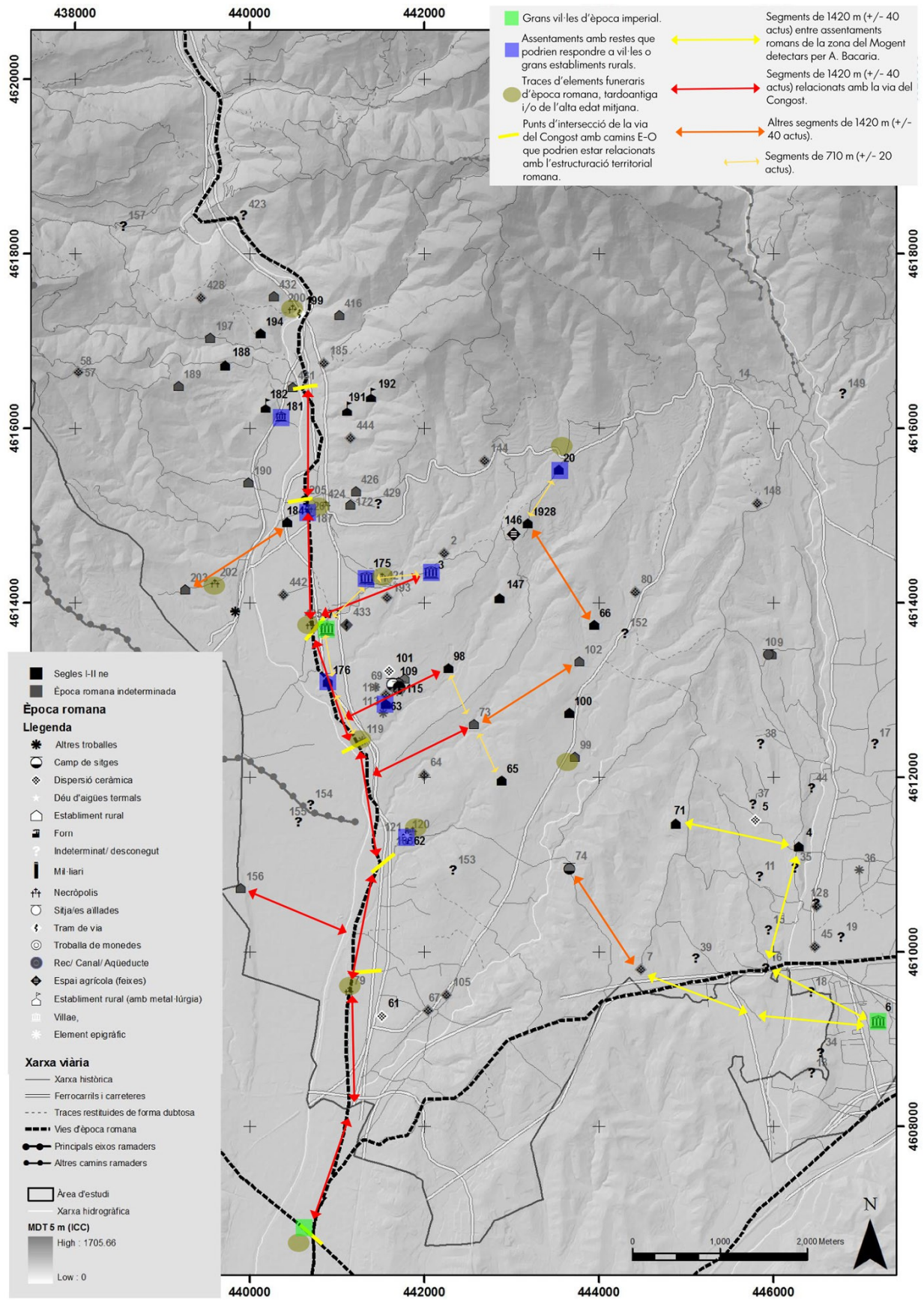

Figura 168: Llocs amb traces d'ocupació dels ss. I-II ne i d'època romana indeterminada a la zona entre el Congost i la Riera de Cànoves. S'hi ha sobreposat l'esquema de l'articulació del territori a partir de les distàncies de 40 i 20 actus que es repeteixen entre els principals punts vinculats a l'eix del Congost i en altres sectors.

Es sobretot al llarg de la principal traça restituïda de l'eix del Congost on trobem els resultats més interessants. Si situem un punt inicial al nucli de La Garriga, a l'indret on es creua la via del Congost amb els camins de l'Ametlla i Samalús⁴⁸⁸, i seguim cap al sud, es configurarien una sèrie de segments que podem relacionar amb els principals assentaments, alguns encreuaments de camins i, de manera especial amb les notícies d'àrees funeràries. Aquesta situació es repetiria almenys fins al turó de Sant Esteve de Granollers (lloc on sorgeix la gran vil·la situada sota el nucli històric d'aquesta ciutat)⁴⁸⁹. Així doncs, en tot aquest sector trobaríem una sèrie de coincidències entre el poblament⁴⁹⁰ i unes mesures àmpliament documentades en l'agrimensura romana.

Aquest fet es podria interpretar com una casualitat. La densitat d'assentaments a la zona permetria segurament establir equidistàncies a partir d'altres mesures. De tota manera, és l'argument qualitatiu⁴⁹¹ el que porta a considerar que possiblement no estiguem davant un fenomen purament casual. Tot i que l'àrea d'estudi en la que treballem ens priva d'una perspectiva general sobre el territori, creiem interessant aprofundir-hi per veure les possibles implicacions en l'estructuració del poblament rural en una àrea d'especial densitat d'ocupació i, de manera específica, en la qüestió dels cadastres a l'antiguitat⁴⁹².

La possibilitat d'identificar operacions cadastrals d'època romana al Vallès ha estat analitzada en diverses ocasions sense resultats convincents⁴⁹³. L'estudi arqueomorfològic realitzat per Marta Flórez permet una lectura més aprofundida⁴⁹⁴, arribant a la conclusió que existeixen estructures viàries que podrien respondre a la plasmació física de sistemes de divisió/ estructuració del territori, però no és possible documentar les traces d'una malla ortogonal com s'esperaria d'una centuriació "canònica". Aquest fet no sembla estrany si tenim en compte l'orografia vallesana, en que s'alternen serres, torrenteres i petites planes fluvials. A més de que s'hauria de tenir en compte que les zones més baixes de la comarca presenten indicis d'haver estat ocupades per zones humides més o menys extenses⁴⁹⁵. Tot plegat fa difícil imaginar la creació i posterior conservació sobre el terreny d'una trama de camins ortogonals que s'estengués per àrees àmplies del territori. En

488 Es tracta exactament del punt on s'ha excavat l'única tram de via antic conservat. Situat com s'ha vist dins de l'àrea termal i l'assentament documentat al centre d'aquesta població.

489 Ja s'ha fet referència abans a la possible relació d'aquest punt amb un encreuament entre una de les traces del corredor prelitoral i l'eix del Congost (Estrada 1969; Uscatescu *et al.* 2004; Flórez 2011)

490 Coincideix amb els diversos sectors en que s'agrupen les treballles al llarg de l'eix del Congost (apartat 5.2.3, fig. 67)

491 Estreta relació amb la via, principal eix estructurador del territori, amb elements fortament vinculats als punts forts de la xarxa viària com són les àrees funeràries i encreuaments amb eixos secundaris que marca la topografia (serres) i també amb la seva vinculació als principals nuclis rurals documentats a partir de finals del s. I ane.

492 No és l'objectiu d'aquest treball fer un estat de la qüestió sobre aquest tema. Per a la significació històrica i la recerca històrica i arqueològica a l'entorn d'aquesta qüestió hem seguit els treballs J. Palet i H. Orengo (Palet 1997; Palet i Orengo 2010). Al Vallès aquest tema ha estat abordat de forma més ampla en dues tesis doctorals molt recents: Flórez 2011 i Oller 2012.

493 La primera aportació es deu als treballs d'Àngels Aguilar, dels quals es publicaren alguns resultats preliminars (Aguilar 1993; Aguilar i Picón 1989): seguint la metodologia que des dels 80 proposava l'anomenada escola de Besençon s'identificaren una sèrie d'orientacions dominants en el parcel·lari, però l'anàlisi mètrica dels eixos restituïts no ha permès identificar clarament a quin mòdul respondrien les trames. Molt recentment s'ha reprès aquesta línia (Oller 2012, vol. II 5 - 45), repetint el mateix anàlisi utilitzant un SIG -afegint-hi un estudi de jaciments "propers" als *limites* d'una malla teòrica-, arribant a uns resultats similars (les orientacions dominants identificades als treballs d'A. Aguilar) i a la conclusió que no hi ha suficients elements per identificar la forma d'un hipotètic cadastre romà (Oller 2012, vol. II, 40). L'interessant d'aquest cas és que, independentment de la problemàtica metodològica inherent a qualsevol enfocament arqueomorfològic, la seva aplicació a la zona del Vallès no permet obtenir dades que aportin solidesa a les hipòtesis plantejades (en el cas dels treballs als que ens hem referit, a la presència d'una possible cadastració romana del territori del Vallès mitjançant una centuriació).

494 Aquesta autora realitza un complet estudi històric, morfològic i arqueològic de les traces viàries, permetent identificar eixos i estructures viàries de caràcter indubtablement històric i fer una aproximació fonamentada a la seva cronologia (Flórez 2011).

495 Bosch 1990; Vilaginés 2001.

conseqüència l'anàlisi arqueomorfològic de la xarxa viària i el parcel·lari difícilment podrà documentar els rastres de l'estructuració territorial més enllà d'identificar aquells eixos que tingueren una importància com a vies de comunicació al estar ben adaptats a les condicions del relleu. L'anàlisi arqueomorfològic realitzat en aquest treball permet observar com a la zona Vallesana de l'àrea d'estudi els eixos històrics responen bàsicament a les condicions del terrenys: són principalment camins careners o camins que segueixen un eix fluvial i només en zones planeres més àmplies s'aprecia la presència de petites estructures que podríem anomenar coherents (radials i/o ortogonals), però que en tot cas semblen respondre a dinàmiques locals⁴⁹⁶.

Davant aquesta situació és interessant introduir les dades que obtenim a partir de l'estudi del poblament: en primer lloc, la traça del camí antic de Barcelona a Vic dibuixada en el mapa d'Ildefons Cerdà⁴⁹⁷ és l'eix estructurador principal. Com hem vist respon a un eix de comunicació de llarga durada amb el temps (com a eix de comunicació es pot considerar de caràcter intemporal). El traçat històric que hem dibuixat podria correspondre's en bona mesura a una via que, en base als assentaments que trobem al seu entorn, podria haver estat en funcionament almenys des de finals del s. I ane⁴⁹⁸. Si més no el tram Barcelona - Granollers - La Garriga. Com s'ha vist, les dades dels trams situats al nord no permeten assegurar que l'engorjat del Congost i el tram pel centre de la plana de Vic haguessin estat condicionats com a via amb anterioritat al s. III ne. Les equidistàncies detectades al llarg d'aquest eix indicarien que els assentaments rurals que comencem a trobar a l'entorn del canvi d'era podrien haver sorgit a partir d'una planificació prèvia que hauria establert el territori de cada un d'aquests assentaments a través d'un treball d'agrimensura (és a dir alguna forma de repartiment de la terra). De tota manera, és pràcticament impossible saber la forma d'aquests espais més enllà de suposar que es basarien en mòduls més o menys ortogonals⁴⁹⁹ basats en la mesura dels 20 actus i múltiples. Així doncs, si bé a partir dels segments dibuixats podríem suposar una sèrie de quadrats o rectangles al llarg de la via ens manquen referències per situar-los sobre el terreny, ni que sigui a tall hipotètic⁵⁰⁰. En canvi si que es pot establir un model de poblament a partir dels elements arqueològics que definirien aquests espais i que apropiarien aquesta àrea al que s'ha definit com a "sistema de la vil·la"⁵⁰¹: estarien definits per un establiment rural principal, el qual s'identificaria arqueològicament com una *villa* o un establiment rural o granja complexa⁵⁰². Al seu entorn tendeixen a confluïr-hi camins secundaris i a l'entorn de l'eix principal es

496 En aquest sentit cal tenir present que àrees com el pla de Llerona (La Garriga - Les Franqueses del Vallès), l'est de la Riera de Cànoves (Cànoves i Samalús - Cardedeu) o la vall de la Tordera (Sant Esteve i Santa Maria de Palautordera) són zones on actualment trobem àrees de regadiu (apartat 2.5). Entendre el funcionament i la dinàmica històrica d'aquests regadius és un pas imprescindible abans d'interpretar aquests parcel·laris.

497 Mapa del ferrocarril 1856

498 Com s'ha vist en apartats anteriors, segurament ja hi havia algun tipus de camí en èpoques més antigues. Els principals assentaments antics vinculats directament al pas del traçat que hem restituint semblen tenir el seu origen a finals del s. I ane (p. ex. Can Terrés -L. 177-, Can Grau -L. 176-) o inicis I ne (p. ex. Can Santa Digna II -L. 63-, Església de Llerona -L. 62-, vil·la de Granollers). Moment que, com ja s'ha dit, concorda bé amb la datació d'època Augusta proposada per als nuclis urbans de Barcino i Auso (punts principals del recorregut d'aquesta via).

499 S'hauria de reflexionar també de quina manera els límits de cada assentament s'establiren sobre el terreny: podria ser, per exemple, que a partir de l'esbós inicial s'adaptessin als condicionants del terreny. També s'ha de tenir en compte el poc coneixement que tenim de les dinàmiques geomorfològiques, ja que els condicionants orogràfics poden haver canviat, sobretot a petita escala.

500 La principal referència són els propis jaciments, però no sabem quina situació ocupaven en el seu possible espai assignat. Tampoc tenim gaires referències per orientar-los o si la via era un límit o es trobava al centre dels hipotètics espais assignats.

501 Planas i Revilla 2009, 342-343.

502 És interessant notar com en aquest aspecte resulten força equivalents. Cal tenir en compte que la identificació de les *villae* a través de

desenvoluparia una zona funerària. L'espai es completaria amb estructures productives més o menys aïllades de l'establiment principal.

Aquesta interpretació pot funcionar com a model en alguns punts de l'àrea d'estudi, però no tindria una implantació generalitzada⁵⁰³. Per altra banda presenta una sèrie de problemes evidents alhora d'identificar-lo arqueològicament sobre el terreny⁵⁰⁴: en primer lloc, tal com hem dit difícilment podem contar amb dades arqueomorfològiques que permetin identificar traces dels límits dels possibles territoris associats a cada assentament. En segon lloc hi ha el poc coneixement arqueològic dels establiments rurals, ara mateix l'única via a partir del qual apropar-nos a les estructures.

Des del nostre punt de vista, els resultats que ens ha permès avançar el nostre treball⁵⁰⁵, poden ajudar si més no a plantejar futures estratègies de recerca que resumim en dos punts:

- Intentar identificar sobre el terreny traces de límits dels espais adscrits a cada assentament: Caldria revisar l'arqueomorfologia i el registre arqueològic a partir d'una reflexió sobre quins elements podrien ajudar a aquesta identificació. L'estudi de les dinàmiques històriques del paisatge a nivell local es troba en una fase molt inicial, el seu aprofundiment pot aportar dades de gran valor.
- Caldria incorporar una estratègia de recerca que abordi l'estudi dels assentaments rurals més enllà d'estructures aïllades⁵⁰⁶. Intentar establir relacions i jerarquies entre el registre arqueològic dels diversos espais és una via clau per aprofundir en el coneixement del sistema de poblament rural i poder contrastar els possibles models proposats.

8.2.6. Segles III – V ne (El baix imperi):

Així com el segle II ne representa el paradigma de l'estabilitat vinculada al període romà, el segle III ne és un moment de crisi política i econòmica de l'Imperi Romà que marca un punt d'inflexió en molts aspectes que introdueix una sèrie de canvis que trobem consolidats a partir del s. IV⁵⁰⁷. La inestabilitat exterior i interior de l'imperi portarà però al col·lapse de la seva meitat occidental a finals del s. V ne. L'impacte d'aquests canvis es pot seguir en el registre arqueològic: El punt més destacat i que sembla comú a les àrees rurals és la disminució del nombre de llocs amb fases d'aquest període. Aquest fet també el trobem reflectit a la BDM. Així doncs, passem de 42 a 28 llocs⁵⁰⁸, tot i que de nou cal tenir en compte l'elevat nombre de jaciments atribuïts

la seva *pars urbana*, significa que treballem a partir d'elements que poden ser circumstancials: és a dir, l'existència d'espais residencials luxosos dependria de la riquesa i interessos del propietari de l'establiment en concret.

503 Si ens fixem en l'àrea d'estudi, només a la zona del Congost i, en funció de les dades aportades per Bacaria (Bacaria 1998), potser a la zona del Mogent entre Llinars del Vallès i Cardedeu.

504 Condició ineludible alhora de contrastar un model com el que ens suggereixen les dades presentades.

505 Del que no tenim cap dubte és que l'estudi de les dinàmiques territorials i del paisatge es troben en una fase inicial. Les dades recollides al llarg d'aquest estudi indiquen que el potencial per aprofundir-hi és molt gran en aquest sector, sobretot pel que fa els períodes lligats a la dominació romana del territori.

506 No es tracte d'una idea nova, l'any 1981 l'equip del museu de Granollers ja plantejava una proposta d'estudi general de l'àrea entre Llerona, Samalús i La Garriga (Aquilué *et al.* 1981). Les dificultats de l'arqueologia de camp en l'actualitat fan que plantejaments d'aquest tipus siguin difícils d'aplicar (p. ex. Pel cas de Can Santa Digna no existeix cap publicació se síntesi que hagi abordat, per exemple, l'anàlisi comparat dels contextos ceràmics de les diverses intervencions).

507 Aquests canvis afectarien des del poder polític central i l'administració del territori fins a la religió.

508 D'aquests, 12 presents elements que permeten precisar una cronologia de S. III ne (i, dins d'aquests, 6 presenten evidències només

al període romà indeterminat (fig. 69).

Un altre aspecte que creiem que s'hauria de tenir present és que el que efectivament una disminució del nombre d'importacions i que per aquest motiu aquest període estigui menys representat al registre arqueològic. Aquest fet, que caldria llegir en el marc de les dinàmiques comercials interregionals en el marc de l'imperi, no s'hauria de llegir directament com una abandonament de les àrees rurals a nivell local. En aquest sentit són interessants estudis de cas propers que indicarien que l'abandonament d'assentaments rurals és força desigual i que no afecta precisament els jaciments estructuradors del poblament rural (identificats amb les vil·les i amb els assentaments que respondrien a les característiques arqueològiques de les "granges complexes")⁵⁰⁹.

En aquest punt és interessant reprendre el fil de l'ocupació al sector entre el Congost i la riera de Cànoves: l'eix viari del Congost presenta una fort dinamisme en aquest moment. Arqueològicament es documenta sense gaires dubtes l'existència d'una via romana que circularia per l'antic camí ral en el tram de Granollers - La Garriga⁵¹⁰, seguiria a través de l'engorjat del Congost fins a la zona de Centelles⁵¹¹. Com ja s'ha dit, el camí es dirigiria cap al nucli antic de Vic seguint el curs del Gurri⁵¹², passant pel lloc on aparegué el possible mil·liari de l'Abanell (L. 235). Les múltiples reparacions documentades a través dels mil·liaris de Centelles (Mayer i Rodà 1996) representarien la importància que adquiriria aquesta via que unia dos nuclis que adquireixen un pes important en aquest moment i que veiem reflectit en el seu paper com a seus episcopals⁵¹³. A l'àrea osonenca, les traces de poblament són inexistents a l'entorn de la via (amb l'excepció dels mil·liaris) i pràcticament a tot el sector situat dins de l'àrea d'estudi⁵¹⁴.

La continuïtat dels assentaments es manifesta al llarg del traçat vallesà, especialment als nuclis estructuradors del poblament rural (fig. 169): al sector de Can Palau-Can Noguera, a l'actual nucli urbà de La Garriga a Can Terrés i l'entorn del Torrent del Malhivern, a la zona de Can Santa Digna, és més dubtosa a l'església de Llerona, però més ben documentada a Ca l'Aimeric (L. 65) i, ja més a la vora de Corró d'Avall, a L'Olivar (L. 75). La vil·la del Pla de Palou (L. 6) és l'únic jaciment del sector proper al Mogent i la Riera de Cànoves ocupat

del S. III, 1 presenta evidències també del S. IV i 5 dels S. IV i V) i 5 es daten al S. IV ne. Gairebé una quinzena ja presentaven fases en el període anterior i gairebé una desena dels períodes posteriors.

509 Aquesta dinàmica del poblament rural ha estat posada de manifest a nivell de la península ibèrica (Chavarría 1998) i més concretament en estudis sobre el Vallès i el Maresme (Flórez 2011, 184-192 i 392-396)

510 Com s'ha vist ja en el capítol 7, la traça que apareix dibuixada al mapa de Cerdà de 1856 respondria en bona part a la fossilització d'aquesta via, actualment integrada en el traçat de l'antiga N-152.

511 En aquest punt aparegué el conjunt de mil·liaris baix imperials (L. 1184) i al llarg dels darrers anys s'han pogut excavar alguns trams del camí anterior a les carreteres modernes (L. 1810).

512 De nou els mapes de Cerdà marcarien la traça que fossilitzaria el recorregut de l'antic camí romà.

513 Un element central en el desenvolupament dels nuclis urbans d'aquest període és la seva cada vegada més estreta vinculació amb el poder episcopal. Els bisbats s'establiren en els principals nuclis de poder, reforçant-los encara més, de manera que a finals del baix imperi la relació ciutat-seu episcopal és inseparable. A l'entorn de l'àrea d'estudi s'identifica clarament aquest fenomen: nuclis com *Barcino*, *Egara*, *Auso* i *Gerunda* mantenen el seu paper central en el territori (no és però fins al S. V o VI que tenim constància de diòcesis associades a aquests nuclis: Catalunya Romànica,), mentre que Caldes de Montbui, Caldes de Malavella, *Baetulo* o *Iluro* acabarien perdent la seva consideració urbana.

514 Només es mencionen treballs puntuals, sense relació amb estructures conegudes a Les Escomes (L. 247), al Conier (L. 227) i potser també al Camp de Les Lloses (L. 258). Podrien indicar una certa freqüentació d'aquests indrets amb ocupacions en períodes anteriors o bé fases d'ocupació encara desconegudes d'aquests jaciments. En tot cas no s'identifiquen nous assentaments.

amb certesa en aquest moment.

Per contra, a la zona estudiada en el treball de camp a la finestra de Samalús l'activitat desapareix en aquest moment. Cap dels establiments detectats presentaria una ocupació posterior al S. II ne i, de fet, el material ceràmic que es pugui datar amb certesa en època baix-imperial és absent tan en la prospecció intensiva com en els perfils litoestratigràfics com en els sondeigs en les feixes. Aquesta situació la trobem també en les vessants del Turó de Santa Margarida⁵¹⁵ i, en general, als sectors més allunyats dels principals eixos viaris.

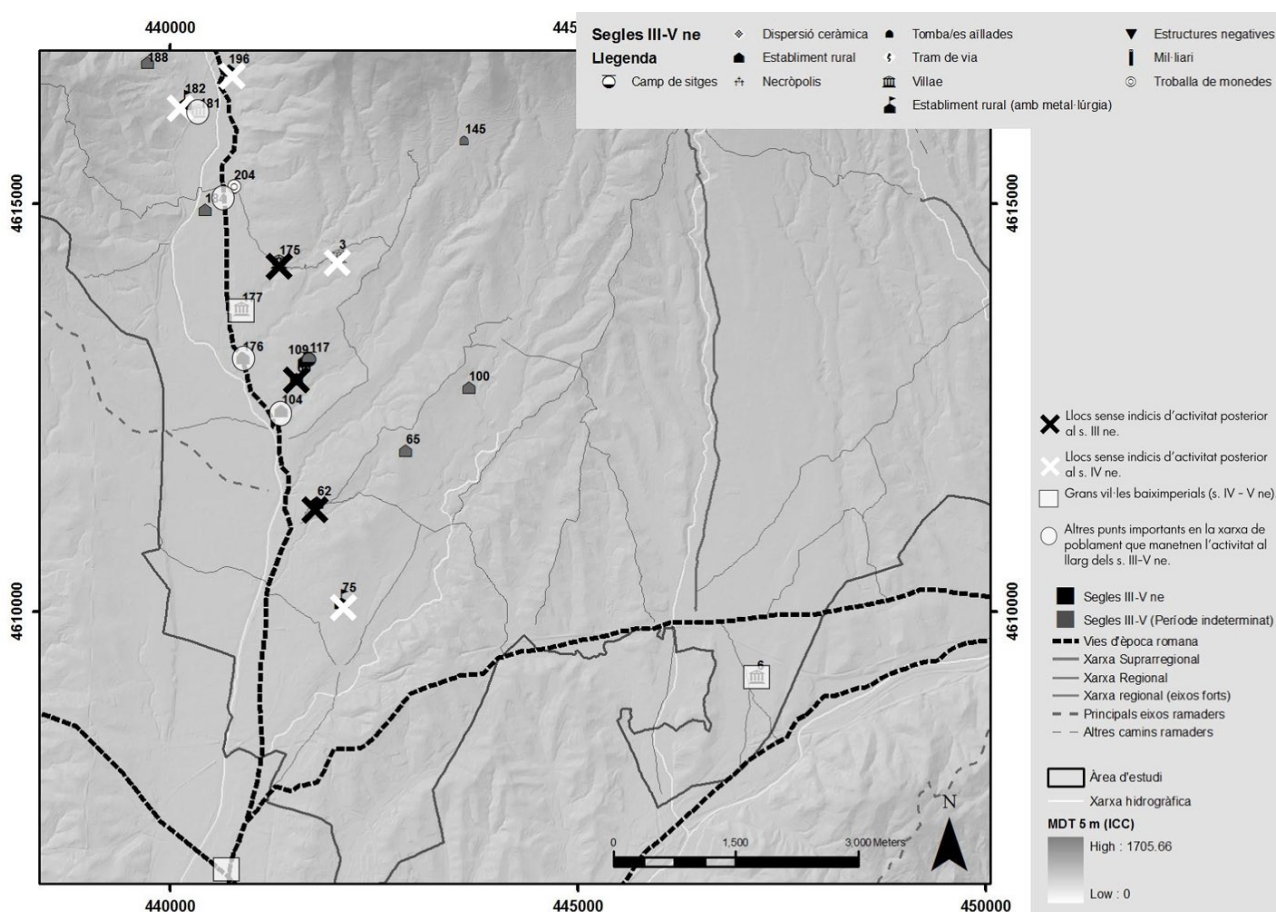

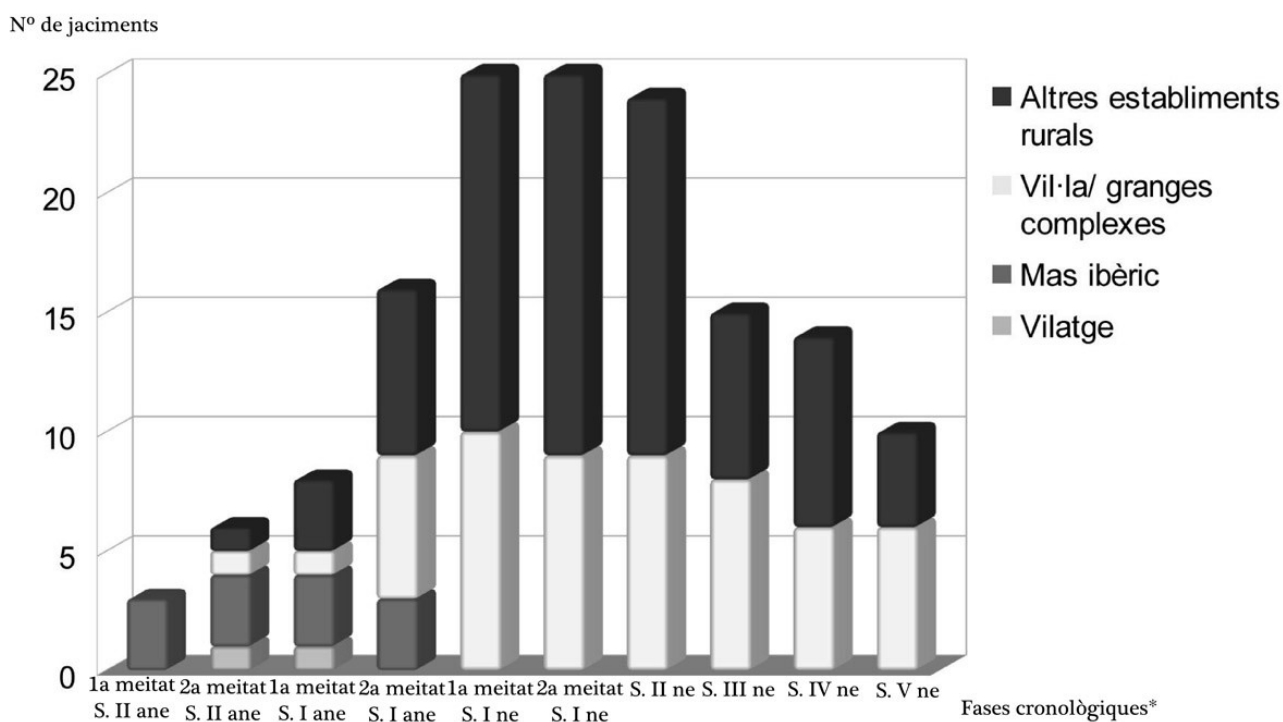
Figura 169: Representació de la dinàmica del poblament al sud-oest de l'àrea d'estudi entre els ss. III - V ne. S'aprecia com és sobretot l'entorn de l'eix del Congost on es troben més indicis d'activitat, mantenint-se bona part dels principals assentaments. Per contra als sectors de Samalús i Cardedeu pràcticament no hi ha dades referents a aquest moment.

Una visió de conjunt, permet observar que la disminució de jaciments no és homogeni geogràficament ni tampoc tipològicament. L'anàlisi diacrònic de les dades (fig.170) permet observar que el nombre de vil·les i/o granges complexes es manté força estable des d'almenys el S. I ne i el que s'aprecia és un augment del que hem denominat "altres establiments rurals", que en realitat correspondria a una realitat heterogènia de petits establiments molt desconeguts⁵¹⁶. En parlar del període altimperial hem apuntat a que una part, que podria

515 L'establiment detectat a la vora del Torrent de Can Torre de la Riba (L. 192) no presenta en superfície indicis de continuïtat més enllà del S. I ne, la qual cosa lliga amb les notícies antigues referents a aquest sector.

516 La manca de recerca en aquests jaciments, coneguts només a partir de dades superficials, limita la capacitat d'interpretació. En alguns casos excepcionals podria tractar-se d'establiments equivalents a les granges complexes o fins i tot vil·les de les quals en coneixem poques evidències. Majoritàriament haurien de correspondre a establiments de menor entitat, definits per estructures

ser més o menys significativa, d'aquests assentaments podria vincular-se a la producció de vi per a l'exportació. En aquest sentit, semblaria coherent que en el moment en que aquesta activitat disminueix ho faci igualment el registre arqueològic associat. Existeixen però molts altres elements que podrien tenir la seva incidència en l'abandonament d'alguns assentaments (especialment en els establiments principals que no segueixen la tendència general): és un període on semblen donar-se processos de concentració de la propietat i on també es mencionen crisis demogràfiques (epidèmies, fams, guerres).

* A cada fase s'hi han afegit els jaciments indeterminats del període corresponent (II-I ane, I-II ne o III-V ne)

Figura 170: Diagrama que representa la dinàmica cronològica de diverses formes de poblament rural al llarg de l'època romana a l'àrea d'estudi

El fet de que els assentaments principals, aquells que podrien estar estructurant espais més o menys definits es mantinguin en bona part en nivells similars des del canvi d'era fins al S. V ne, podria estar indicant una estabilitat major que la podria semblar a partir de l'anàlisi merament quantitativa de la dinàmica del poblament rural. La lectura diacrònica és especialment interessant en aquest punt: El progressiu augment d'establiments rurals en plana detectat al llarg dels S. II - I ane corre paral·lel a l'abandonament, també aparentment progressiu, del poblament en alçada. A l'entorn del canvi d'era apareix definitivament consolidat un nou model de poblament en que el sistema de la vil·la tindria un rol central, acompanyat també d'un poblament disseminat de menor entitat, el qual sembla especialment afectat per la crisi del S. III ne. Cal tenir en compte però el desconeixement que tenim de les relacions jeràrquiques que es podrien establir entre els diversos tipus d'establiment rural. Un element a tenir en compte alhora d'analitzar aquestes dinàmiques és

productives i d'emmagatzematge (*Tegulae, dolia*, paviments hidràulics, àmfores, forns i/o escòries de ferro), acompanyades de conjunts més o menys nombrosos de ceràmica de taula i de cuina que podria indicar el desenvolupament d'activitats domèstiques.

que la lògica de la carta arqueològica -base habitual en les recerques sobre poblament rural- tendeix a presentar els jaciments com un fet aïllat, com a unitats independents i no com a part d'un sistema. En aquest sentit fa falta recerca arqueològica que ajudi a determinar fins a quin punt part dels establiments rurals detectats en superfície serien dependències d'assentaments de major entitat, i, en conseqüència, quan la seva aparició i posterior desaparició respon a estratègies d'explotació dels recursos i quan a dinàmiques de colonització/abandonament d'espais agrícoles.

Tots aquests condicionants alhora d'entendre les dinàmiques del poblament s'han de tenir presents alhora d'interpretar les dades disponibles en clau d'impacte paisatgístic. Les dades procedents dels registre paleoambientals apunten de forma general cap a un continuïsm al llarg de l'antiguitat. No és de fet fins a finals de l'època romana i sobretot a partir dels períodes posteriors⁵¹⁷ que trobem una etapa en que es produeixen grans desforestacions relacionades amb un augment dels indicadors ramaders (Riera 2005). Estaríem potser davant l'aparició de formes més extensives d'explotació dels recursos, amb un registre arqueològic potser més difícil d'identificar i que no té perquè ser contradictòria amb l'aparent disminució del nombre d'establiments rurals.

Un altra element d'interès és la situació dels elements funeraris (fig. 171), malgrat que la cronologia d'aquests enterraments és molt incerta (Sales 2005) i potser s'haurien de vincular a períodes posteriors. La major part d'aquests espais els trobem situats en relació directa amb la via del Congost i els principals assentaments situats a l'entorn d'aquest eix de comunicació. Alguns casos apareixen en zones de vessant, més a l'interior del massís i potser s'han de relacionar amb l'ocupació d'aquests sectors en èpoques posteriors a la que estem analitzant aquí.

De fet, només a Vallgorguina trobem indicis d'activitat d'aquest moment en una vessant muntanyosa. A la zona de Palautordera hi podria haver activitat al centre del pla, però fora d'aquest punt no es coneixen altres dades de la conca de la Tordera. A la resta de l'àrea d'estudi el coneixement del poblament d'aquest període és pràcticament inexistent.

517 A l'àrea d'estudi no disposem de dades específiques sobre el període baix-imperial. En l'estudi geomorfològic s'ha pogut observar una fase de crisi hidro-sedimentària datada ja en l'alta edat mitjana (apartat 6.2.4). Tot i això, els processos de desforestació són aparentment força generalitzats en els sectors litorals i prelitorals catalans (Riera 1995) de manera que, falta de més dades, s'ha de suposar una tendència poc o molt similar per les àrees vallesana i selvatana.

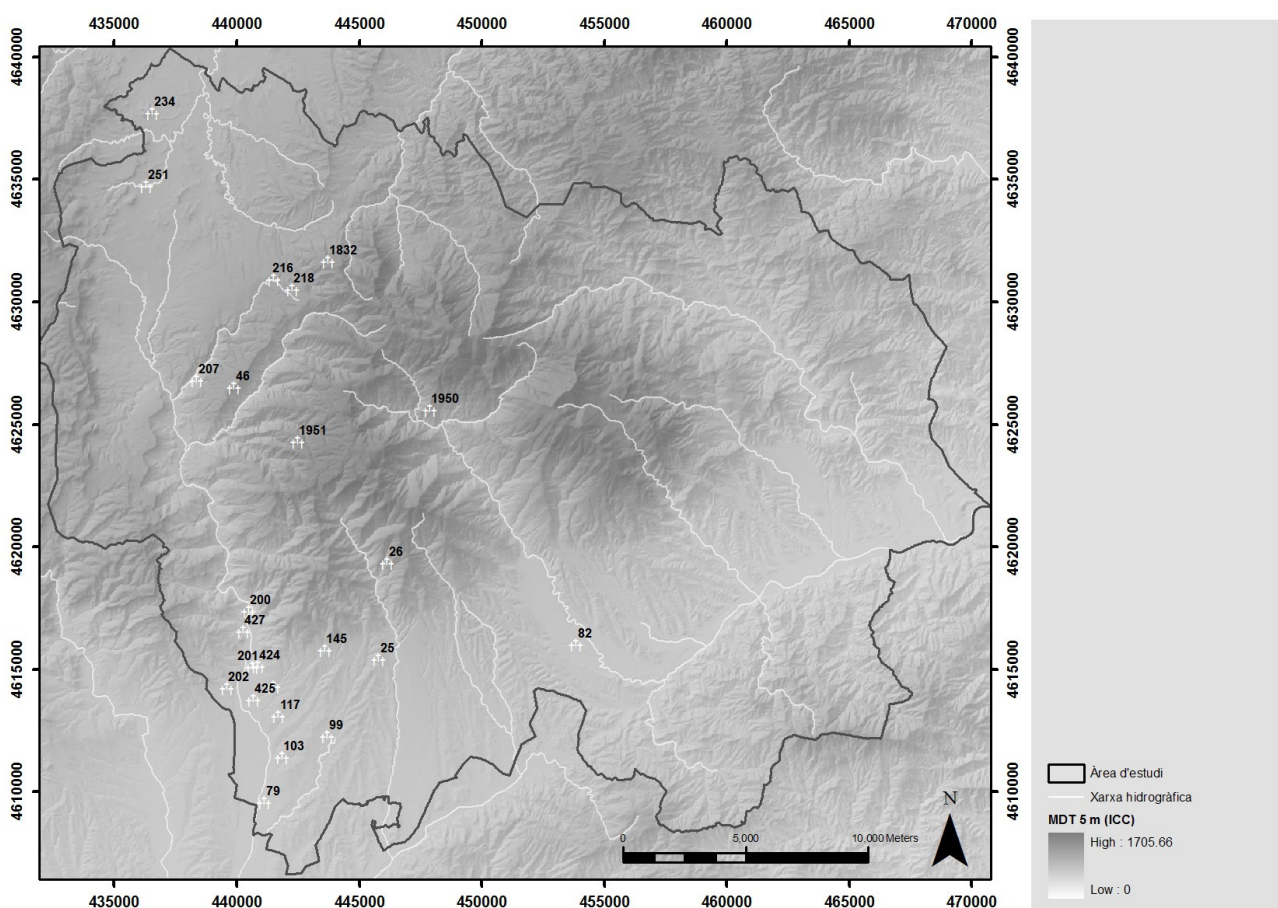

Figura 171: Llocs on han aparegut elements funeraris de cronologia romana, tardoantiga i/o altmedieval.

8.3. Els segles VI i VII ne (Tardoantiguitat – Època visigòtica)

Les notícies històriques relatives al període visigòtic poques vegades es poden relacionar amb llocs que no corresponguin a les seus episcopals, a l'entorn de les quals sembla gravitar la vida política del moment. La presència visigòtica a l'àrea d'estudi s'ha de situar ja a inicis del S. V ne, però la conquesta efectiva no es completaria fins a finals d'aquest segle. Coincideix amb l'última fase documentada a les *villae*⁵¹⁸ i amb l'aparició en la documentació escrita d'una organització del territori amb bisbats⁵¹⁹ com a principals punts de referència. Tot i l'aparent simultaneïtat d'aquests processos, en desconeixem les relacions entre ells. No tenim referències fiables del territori que podria administrar cada bisbat, desconeixement extensible a l'estructura

518 A l'àrea d'estudi presenten l'última fase d'ocupació jaciments com Can Terrés (L. 177), Can Grau (L. 176), Can Santa Digna I (L. 104) o el Pla de Palou (L. 6).

519 El cas més ben conegut és el d'Ègara, que es crearia cap al 465 com una divisió del de Barcelona (Catalunya Romànica vol. XVIII, 25). Els primers bisbes de Vic i Girona estan documentats el 516, tot i que els bisbats haurien de ser anteriors (Catalunya Romànica vol. V, 24 i vol. II, 26). Durant aquest període la identificació entre ciutat (en un sentit polític, però també urbanístic) i seu episcopal és completa.

administrativa visigòtica⁵²⁰. Un aspecte relativament recurrent en la bibliografia és la possibilitat de remuntar l'antiguitat d'algunes esglésies i capelles fins a època visigòtica o anterior, per la qual cosa s'acostuma a ressaltar l'origen antic de moltes advocacions. De tota manera no s'ha pogut documentar cap cas d'església paleocristiana a l'àrea d'estudi, ni sota les esglésies actuals⁵²¹ ni de forma aïllada.

De fet, el registre arqueològic és particularment escàs a l'àrea d'estudi. Si exclouem els elements funeraris de cronologia indeterminada, tenim tan sols mitja dotzena de llocs amb notícies atribuïbles a aquest període. En quan als establiments que podem datar amb més precisió a partir del S. VI, presenten unes característiques completament diferents dels establiments del període anterior⁵²². Per contra, les excavacions de Sant Genís de Tapioles (L. 164) i, sobretot del Pla del Serrador (L. 108) permeten endinsar-se amb més detall a les característiques del poblament rural del període. En aquest darrer cas es compta també amb estudis paleobotànics i arqueozoològics que donen un quadre força complet. Es tractaria d'un assentament agrupat format fonamentalment per estructures fetes amb materials peribles, amb una orientació agrícola⁵²³ i ramadera⁵²⁴ i on l'emmagatzematge d'excedents mitjançant sitges és l'element més ben documentat.

Els dos formarien part d'un conjunt de jaciments excavats els darrers anys i que han permès començar a definir millor el poblament rural d'aquest període a la depressió prelitoral (Fortó *et al.* 2009, 268), on es coneixen jaciments similars com per exemple La Solana (Barrasetas 2003; 2007), al Penedès.

El component ramader del Pla del Serrador s'ha de posar en relació a les dades paleoambientals que detecten un augment d'indicadors paleoambientals relacionats amb aquesta activitat en aquest moment⁵²⁵. La seva ubicació en una zona elevada del centre del Vallès Oriental també presenta elements d'interès: es troba a la vora del pas de dos itineraris històrics (corresponents a l'eix prelitoral -itinerari per Cardedeu- i l'eix del Congost) que conflueixen al centre de Granollers, lloc on al segle XI apareix el principal mercat de la zona (Vilaginés 2001, 226). Més difícil de valorar és el paper de la resta dels eixos viaris en aquest moment. És interessant constatar la presència d'un jaciment contemporani i de característiques similars al Pla del Serrador situat a Sant Julià de Vilatorrada (Bosc del Quer⁵²⁶), just al costat del tronc principal del camí ramader que des del Ripollès es dirigeix al Montseny per l'est de la plana de Vic. Malgrat que fins a l'edat mitjana no

520 Es creu que es mantindrien bona part de les estructures anteriors. De fet, si més no en els moments inicials, sembla existir pràcticament una doble administració política i religiosa que hauria mantingut les institucions de finals de l'Imperi Romà.

521 Sovint s'han pogut proposar fases pre-romàniques per a moltes d'elles, però la cronologia és molt incerta i, en general, només es pot intuir la seva anterioritat als segles XI - XII ne.

522 S'aprecia tan els possibles elements de continuïtat en el lloc dels assentaments romans de Can terrés (L. 177, 285) i Can santa Digna (L. 117, 104) com en els de nova plana (Pla del Serrador -L. 108- i Sant Genís de Tapioles -L. 164-).

523 Els estudis antracològics i carpològics practicats a aquest jaciment han donat resultats desiguals (no coneixem però els detalls dels resultats segons estructures concretes): l'antracologia mostra una presència exclusiva de roure i cirerer d'Arboç. En canvi els estudis carpològics mostren un predomini de les plantes de tipus arvense i ruderal amb percentatges significatius de cereals (blat i civada) i de vinya. En el cas de la vinya algunes estructures mostren grans percentatges, que caldria interpretar de forma particular. (Fortó *et al.* 2009, 267-268).

524 S'hi han detectat restes de bestiar (Ovicàprids, bòvids, suïds i èquids) mitjançant estudis arqueozoològics. Els ovicàprids són majoritaris (38%) per bé que el percentatge de bòvids (29%) és més elevat del que sol ser habitual en altres jaciments d'aquest període i el de suïds (11%) menor (Fortó *et al.* 2009, 267. Veure nota 6).

525 Riera 2005, 101 i 105. El diagrama pol·línic del Besós (Riera 1995; Carrión *et al.* 2012, 308-311) en particular mostraria en aquest moment un augment de la pressió ramadera (S. V-VIII) i una activitat mixta agropecuària que podria estar reflectint l'activitat de jaciments com el del Pla del Serrador, situat al centre de la Conca del Besós.

526 Espadeler i Clop 1993; Carlús i Castro 2011; Castro 2012.

documentem la mobilitat dels ramats a través d'aquests itineraris (Miralles 2002, 50), el seu paper d'eixos estructuradors de la xarxa viària seria anterior. En aquest sentit, les carrerades medievals i modernes podrien tenir origen en vies de comunicació utilitzades ja durant aquests moments d'expansió ramadera, documentada de forma sincrònica als dos extrems del sistema, tan a les valls de Núria i Coma de Vaca (Palet *et al.* 2012) al Ripollès com a les planes deltaïques del pla de Barcelona (Riera i Palet 2008). Jaciments com els citats del Pla del Serrador (L. 108) o el Bosc del Quer es situen en etapes intermèdies de la futura xarxa de camins ramaders i poden ajudar a completar les dinàmiques històriques d'un fenomen poc conegut. De moment però no es poden extreure conclusions més enllà de constatar la presència d'activitat ramadera a l'únic indret d'ocupació datat a la tardoantiguitat a l'àrea d'estudi i un context general de període de desforestacions a nivell general, reflex potser de formes més extensives d'explotació del territori.

Desconeixem però les dinàmiques locals. L'estudi geomorfològic ha permès documentar puntualment moments de crisi hidro-sedimentària⁵²⁷ datats per C14 entre els segles VII i IX ne⁵²⁸. De tota manera, a diferència del que succeïa pel període entre els segles III ane i III ne, no disposem de dades sobre el poblament de la zona amb el que relacionar aquestes dades, més enllà de constatar l'absència de material arqueològic posterior al S. III ne i anterior al S. XVII en tots els registre analitzats (prospecció superficial, perfils litoestratigràfics i excavació de feixes agrícoles). De fet, el buit aparentment absolut entre l'època romana i el període modern (S. XVII/XVIII) en el registre sedimentari podria estar indicant que l'àrea s'hauria vist sotmesa a diversos moments d'erosió que haurien desplaçat els sediments més antics cap a cotes més baixes. També cal comptar amb les dificultats d'identificació d'aquesta fase a partir del material: en el cas dels nivells datats per C14 als VII-IX ne, l'horitzó ceràmic estava format per ceràmica que es podria datar els S. II - I ane, amb tan sols alguns pocs fragments de ceràmica reduïda a la qual es podria donar una cronologia tardoantiga/altmedieval. De tota manera és molt interessant observar que la dinàmica sedimentària és molt similar a la detectada a la Serra de Marina amb dates una mica anteriors (Riera i Palet 2008), el que podria indicar que potser es podria parlar de dinàmiques generals -potser amb variacions locals-, com a mínim a nivell de la conca del Besós.

527 Aquesta està precedida per un nivell format per carbons i cendra amb datació absoluta calibrada de S. VII-IX (apartat 6.2.4). Tot i el caràcter puntual podria ser un indicador de que podria tenir causes antròpiques i climàtiques.

528 Un fenomen similar s'hauria observat a la Serra de Marina (Riera i Palet 2008, 65-75), amb una datació dins del mateix marc històric (entre la fi de l'imperi romà i els inicis de l'època medieval).

8.4. Segles VIII – XII (l'edat mitjana fins a la consolidació del sistema feudal)

L'etapa final del període visigòtic obre un període marcat per la inestabilitat política que continua amb la conquesta musulmana i, posteriorment, la Carolíngia. D'acord amb el que succeeix a l'extrem nord-oriental del regne visigot, a les comarques de l'entorn del Montseny, la conquesta islàmica es produiria entre el 717 (conquesta de Barcelona) i el 725 (quan ja controlen la costa del Lluçanès). La conquesta Carolíngia tindria diverses etapes: el 785 conquereixen Girona i se suposa que tota l'àrea fins a la Tordera. El 798 hi hauria un primer intent de consolidar el territori d'Osona en el marc del procés que culminaria amb la conquesta de Barcelona el 801, dins de la qual s'ha d'incloure el Vallès, i la consolidació de la frontera al Llobregat. A pesar de l'èxit d'aquesta conquesta, la inestabilitat perdurà al llarg del s. IX, en que foren habituals les ràtzies musulmanes i enfrontaments entre la pròpia aristocràcia franca. L'anomenada revolta d'Aissó hauria afectat sobretot l'àrea d'Osona -també parts del Vallès- fins al punt de que a finals del s. IX ne es considerava deserta⁵²⁹ i s'endegà un procés de restauració de la seu episcopal i repoblament de la zona.

És difícil valorar l'impacte d'aquest període d'inestabilitat sobre la zona del Montseny. Els documents històrics són poc detallats, sobretot pel que fa el s. VIII i mitjans del s. IX. La incidència de la presència musulmana és desconeguda, tan documentalment com arqueològicament. S'ha observat però una certa concentració de possible toponímia d'origen àrab cap a la capçalera del Mogent (Vilaginés 2006, 158).

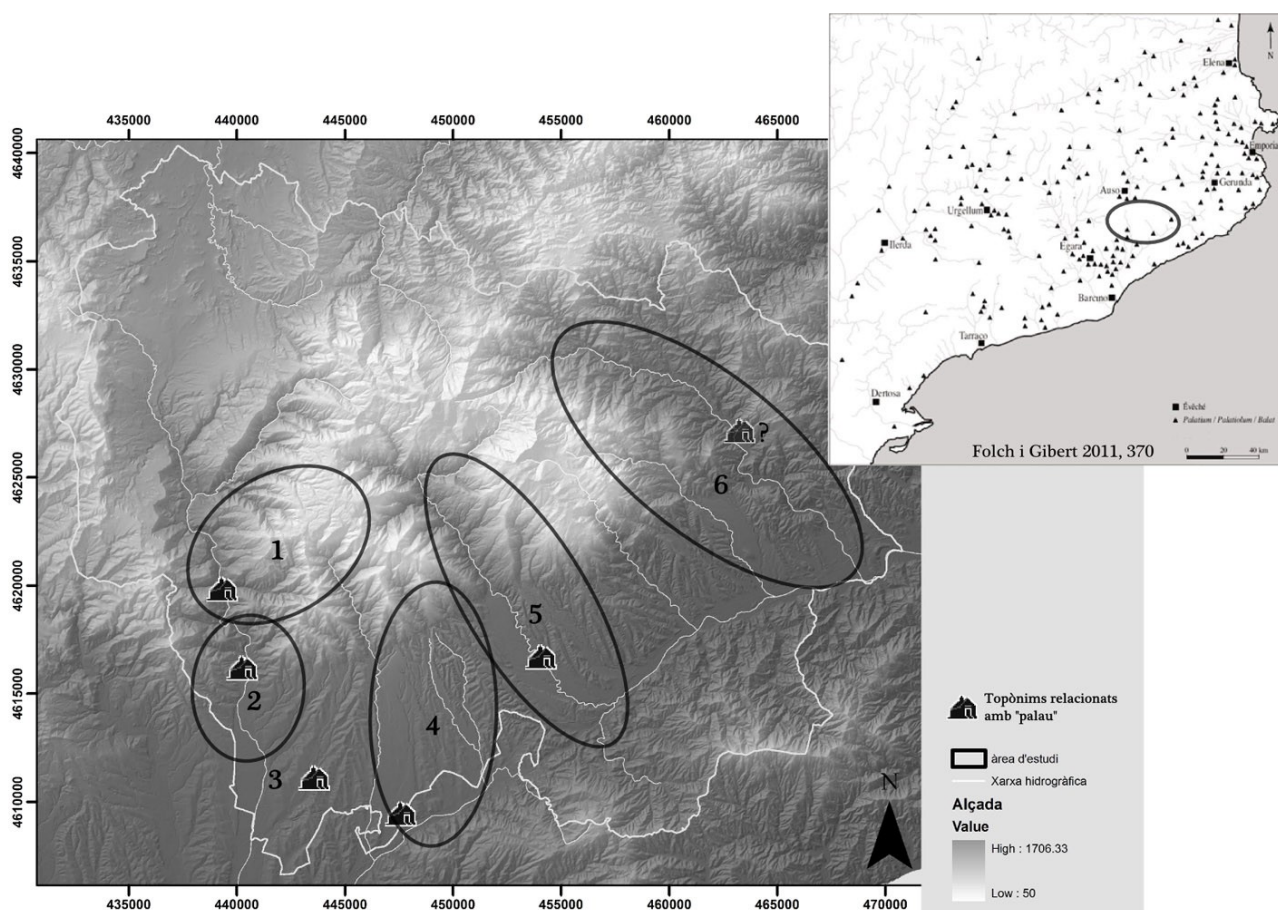
La situació de frontera podria haver incidit en la fortificació d'alguns punts: el més ben documentat arqueològicament és el cas de la Torre de la Mora (L. 139), on es documenta la construcció⁵³⁰ i posterior incendi d'una torre de planta circular. Aquesta és l'únic element documentat arqueològicament en aquest període, a banda de la probable continuïtat dels assentaments rurals de Sant Genís de Tapioles (L. 164) i el Pla del Serrador (L. 108). A banda de la Torre de la Mora, s'ha plantejat que un "Castell Seguer" documentat el s. XI a la vora de l'actual mas Castellseguer (L. 756)⁵³¹, al centre de l'engorjat del Congost, hagués pogut ser una fortificació lligada a aquest període. Dins el mateix context es podria ubicar -amb molta incertesa⁵³²- l'estructura de planta circular situada a la part superior del Puig Castell de Samalús (L. 23).

529 En el sentit d'absència d'estructures polítiques i religioses reconegudes des de la perspectiva del poder carolingi, no tant com a deserta de població que no hauria desaparegut, si més no de forma absoluta.

530 S'ha discutit en un apartat anterior (apartat 5.2.1) la possibilitat de que es reutilitzés una estructura antiga, tot i que les dades disponibles apunten a una construcció de l'alta edat mitjana.

531 Oliver 2003. Podria haver estat situat a la part superior del Turó del Seguer, on s'hi podrien conservar restes de les estructures.

532 Les dades recollides en superfície no permeten aventurar cap cronologia concreta, ens basem només en la suposició que el mur d'*opus spicatum* amb morter podria remetre al món altmedieval (apartat 6.2.1).

Situació de topònims de possible origen altmedieval relacionats amb Palaus i situació aproximada d'alguns termes i dominis documentats a l'entorn del S. X.

1. Mas Palau de Tagamanent i àrea aproximada del terme del Castell de Tagamanent (documentat el S. X, Oliver 2003)
2. Can Palau de La Garriga i àrea aproximada del primer terme parroquial (s. X) que podria haver inclòs les parròquies que formen l'actual terme de Figaró-Montmany (Oliver 2000).
3. Palau de Marata.
4. Pla de Palou i àrea aproximada que depenia del palau comtal de Vilamajor (Aventín 1990)
5. Palautordera i àrea aproximada del domini otorgat per Carles el Calb al comte Sunyer l'any 862 ("Catalunya Carolíngia, II", doc. 25), precedent en línies generals del futur terme del castell de Montclús.
6. Palacio Ferimiro (de situació desconeguda) i àrea aproximada del futur terme del castell de Montsoriu.

Figura 172

També es solen relacionar amb aquest període les mencions a "palaus" (i variants com p. ex. Palou) que apareix en la documentació posterior⁵³³. A l'àrea d'estudi trobem fins a 6 topònims relacionats amb possibles Palaus d'aquest moment⁵³⁴. Semblen respondre a realitats arqueològiques força diferents: el Pla de Palou de Cardedeu (L. 6) es podria relacionar amb la presència de les restes d'una important vil·la romana de la qual no es disposa d'elements que permetin proposar-ne la continuïtat més enllà del s. V ne. En canvi, en el cas de Marata el mot "palau" apareix associat a un topònim d'origen àrab i les restes aparegudes sota l'església inclourien una desena de sitges⁵³⁵ i tombes excavades datades al s. X ne. A més de possibles torres que

533 Es tracta un tema àmpliament tractat per la historiografia medieval. Es considera que aquest topònim a l'alta edat mitjana fa referència a establiments relacionats amb la fiscalitat anteriors a la conquesta carolíngia. L'origen s'ha situat en època baix medieval, visigòtica o islàmica (un resumit estat de la qüestió recent el trobem a Folch i Gibert 2011, 369-372).

534 Es tracta de Can Palau de La Garriga (L. 200), el Mas Palau de Tagamanent, el "Palau" de Marata -d'ubicació dubtosa, podria correspondre a l'actual església de Santa Coloma de Marata (L. 74) i/o a la propera masia de Can Torrasa (L. 1934)-, el Pla de Palou de Cardedeu (L. 6), Palautordera (L. 82 i 85), i un "palacio Felmiro" que es trobaria possiblement a l'entorn de la riera d'Arbúcies (Bolós i Hurtada 2000).

535 Els materials apareguts en aquestes sitges i a l'entorn d'aquesta església han fet suposar que hi hauria hagut un assentament ja en època romana (Catalunya Romànica). La carta arqueològica no recull els resultats de l'excavació d'aquestes sitges, només els d'una intervenció molt petita a la sagristia que va permetre identificar una necròpolis datada el s. X ne (Caixal 1986).

podrien indicar un origen civil del complex⁵³⁶. Aquest conjunt de dades, tot i que manquen cronologies més fiables, apuntarien més a les propostes que vinculen els palaus al període de domini islàmic⁵³⁷. A Palautordera, a l'entorn de l'església de Santa Maria (L. 82 i L. 85), també es documenten materials característics de l'època romana i una necròpolis de l'alta edat mitjana. Els primers documents parlen d'una vila que té el nom de bitaminia i el sobrenom de Palau⁵³⁸. Un cas semblant és el del mas Palau de Tagamanent, que és citat en la documentació com un vil·lar anomenat palau (Oliver 2003, 27). Aquests dos casos fan referència a elements característics del poblament rural de l'època carolíngia com són les viles i els vil·lars. Caldria establir en cada cas si el sobrenom palau podria provenir d'una possible funció anterior d'aquests establiments o a qualsevol altre motiu. En tot cas, els topònims relacionats amb palau (fig. 172) apareixen en els primers documents i s'adapten bé a la distribució del poblament documentat al llarg de l'antiguitat⁵³⁹. Per altra banda, no deixa de ser curiosa la seva relació amb algunes de les primeres demarcacions documentades. Manca segurament una recerca cas a cas, però hi ha elements que permeten pensar que aquest indici toponímic podria estar relacionat amb l'estructuració del territori en un moment més o menys anterior al s. X.

A partir del s. IX ne coneixem els primers documents històrics que parlen específicament de diverses zones de l'àrea d'estudi. Inicialment es tracta d'uns pocs diplomes emesos per la cort carolíngia, però a partir del s. X trobem ja un important conjunt de documents emesos per institucions locals i particulars que permeten entrar en molt més detall. L'exploració prèvia d'aquestes fonts ha permès detectar un mínim de 234 documents anteriors al s. XIII només entre les fonts total o parcialment editades. A partir de la baixa edat mitjana es multipliquen. Aquest volum d'informació té un gran interès en la història del paisatge⁵⁴⁰, però queda fora de l'abast d'aquest treball desenvolupar-ne l'estudi complert. Afortunadament disposem dels treballs de diversos especialistes que han estudiat aquesta documentació i a partir dels quals és possible fer una aproximació força completa del seu contingut des del punt de vista de les dinàmiques històriques dels paisatges del Montseny⁵⁴¹.

Les intervencions arqueològiques en jaciments altmedievals són relativament nombroses (35 sobre 211 llocs han estat excavats en menor o major mesura), fet que contrasta amb els pocs elements coneguts mitjançant troballes ocasionals (menys d'una desena). De tota manera, la major part d'intervencions s'han fet en elements

536 En la intervenció de 1986 es proposava que l'església s'hauria format a partir d'una torre massissa (Caixal 1986, 8) i també s'ha relacionat amb el "palau" altmedieval una torre integrada en la masia de Can Torrasa (L. 1934, situada just al costat de l'església).

537 Aquesta idea és defensada per Ramón Martí i l'equip del OCC de la UAB (Martí 1999)

538 Pladevall 1987

539 Sovint en llocs efectivament ocupats en època romana.

540 Aquesta documentació és una peça clau en el coneixement del paisatge des de la perspectiva de llarga durada, no només per les dades sobre l'època contemporània als propis documents, sinó també per la informació que poden aportar sobre els períodes precedents, sobre els quals la documentació és escassa i per entendre l'evolució posterior.

541 La noció de paisatge és explícitament present en els treballs de Jaume Vilaginés a l'àrea del Vallès (Vilaginés 2001; 2006; Gordi i Vilaginés 2003), de Jaume Oliver i Anna Chávez a la zona del Congost (Oliver 2000; 2003; Chávez 2008) o en els volums dels atlas dels comtats carolíngis dedicats al de Girona (Bolós i Hurado 2000) i Osona (Bolós i Hurtado 2001). També s'han de destacar els treballs d'Antoni Pladevall sobre diversos pobles osonencs (Pladevall 1955-57; 1987; 1990; 1998) o de l'equip del Museu Etnològic del Montseny fonamentalment sobre la Vall d'Arbúcies -amb l'interès afegit d'incorporar la recerca arqueològica- (Llorens *et al.* 1982; Font *et al.* 1999; 2002; 2008; Rueda i Tura 2002). A banda d'aquests autors cal destacar l'obra de referència bàsica que és la Catalunya Romànica.

molt determinats com són els castells i les esglésies (tan sols 7 de les intervencions s'han fet en indrets on no hi havia la presència de cap d'aquests elements). Al ser estructures que han tingut una ocupació llarga en el temps, i haver sofert moltes transformacions al llarg dels segles medievals, l'arqueologia sovint no documenta les fases més antigues, de les quals es coneix l'existència només a través de la documentació⁵⁴². En conjunt, l'aportació del registre arqueològic al coneixement dels primers temps posteriors a la conquesta carolíngia és encara molt limitada.

En qualsevol cas, les dades conegudes permeten observar com els primers documents presenten un territori molt estructurat territorialment, amb una ocupació força homogènia a nivell geogràfic i unes activitats variades en un entorn força antropitzat. Els treballs de Vilaginés al Vallès són especialment il·lustratius al respecte: Haurien continuat existint importants masses forestals⁵⁴³, acompanyades però d'espais agraris i espais considerats "intermitjos" com garrigues, matollars i prats secs. Aquesta varietat de paisatges sembla estar present en tot el registre documental i reflectiria els usos d'unes comunitats rurals de base autosuficient⁵⁴⁴. Les dades que tenim de l'àrea osonenca apunten a una realitat semblant (Bolós i Hurtado 2001, 42-43). En les descripcions dels límits de bisbats i parròquies apareixen sovint les parts més altes del massís on apareixen topònims com "Calma"⁵⁴⁵ que es poden relacionar amb l'activitat ramadera.

Els primers documents mostren també un poblament rural força dens i implantat en pràcticament tot el territori. Aquest fet contrasta significativament amb el que coneixíem per els períodes que hem analitzat fins ara⁵⁴⁶ i amb l'escassetat de dades arqueològiques sobre el poblament rural d'aquest període. Això planteja en primer lloc fins a quin punt el registre arqueològic del que disposem és representatiu de les diferents formes de poblament rural tan en aquest moment com en els anteriors. En segon lloc hi ha la qüestió de la colonització de noves àrees durant aquest període. Des de fa temps la historiografia medieval ha matisat fortament la idea de repoblació tradicional que creia en importants moviments de població vers les terres abandonades i recentment "alliberades" del sud⁵⁴⁷. Aquesta visió menys radical permet analitzar més detalladament algunes dades que cal tenir en compte: Els registres paleoambientals recollits a Catalunya permeten apreciar en el període medieval un augment dels indicadors agrícoles posterior a la desforestació associada a indicadors ramaders detectada anteriorment. (Riera 2005, 102 fig. 2) Per altra banda, en els documents apareixen

542 Succeeix per exemple amb les esglésies: moltes es documenten des del s. IX o X, però les restes conservades pocs cops permeten documentar-ne aquestes fases a causa de les transformacions sofertes fins a l'època actual.

543 La citació de rouredes en la documentació del s. XI (anteriorment es parla de boscos en genèric o de "glandíferos"), podria ser indicatiu de la seva presència abundant (Gordi i Vilaginés 2003). Com ja s'ha comentat, la roureda seria característic dels boscos madurs en les planes i bona part de les vessants de l'entorn del Montseny (Panareda 2006). El fet de documentar-se en un període de major explotació agrícola i relativament proper a un període d'obertura forestal com és la fi de l'antiguitat (segons es desprèn de la major part de diagrames pol·línics del litoral i prelitoral català: Carrión *et al.* 2012) fa pensar en que no serien tan fruit d'una recuperació recent sinó masses heretades de l'època antiga.

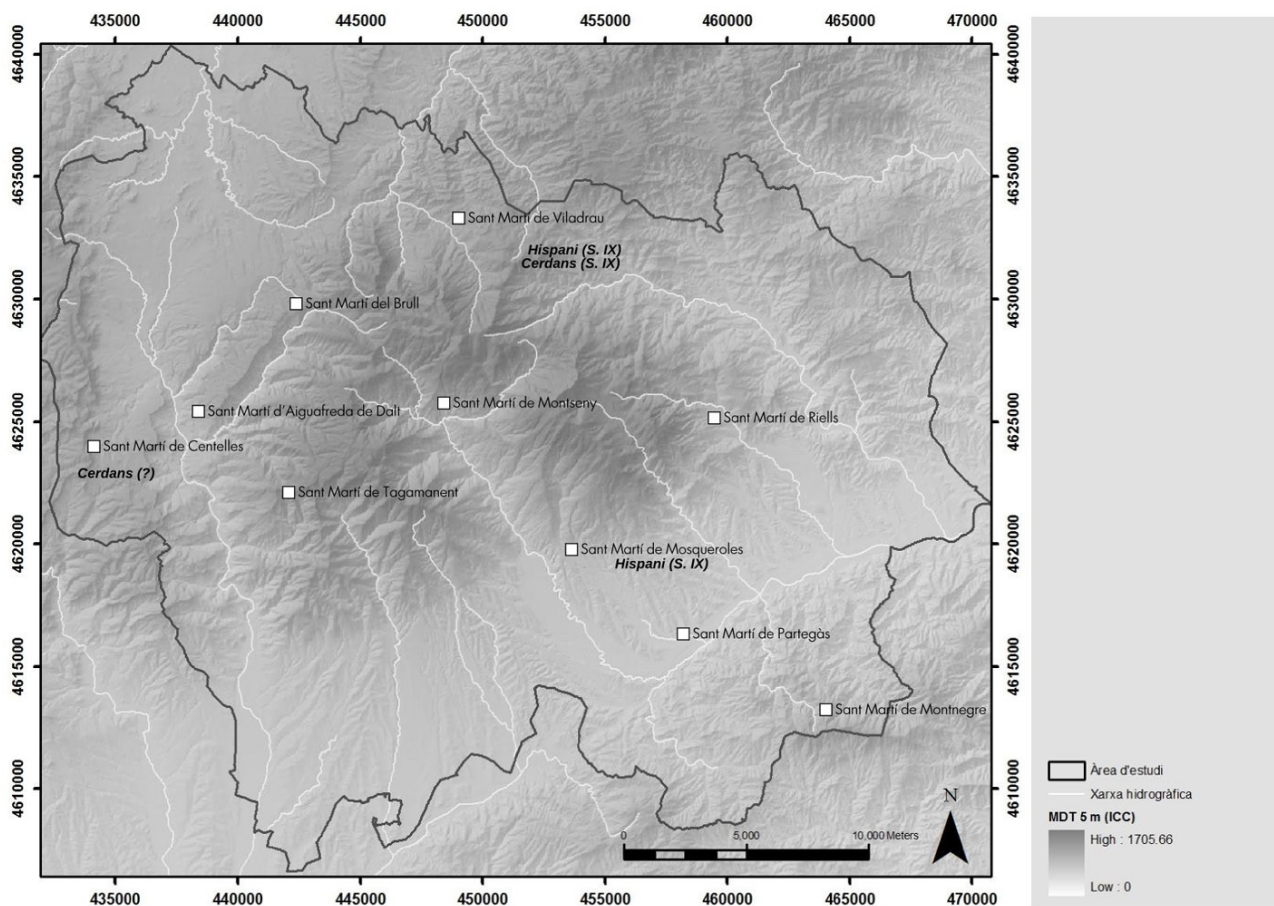
544 Vilaginés 2001.

545 D'una d'aquestes derivaria el nom del pla de la Calma (Oliver 2003, 14-15; Bolós i Hurtado 2001) també apareixen unes "Calmelles" a la vora Sant Marçal (Bolós i Hurtado 2000, 49)

546 Precisament, sobre la vessant vallesana del Congost es coneixen menys documents, de manera que el seu coneixement és menor, la qual cosa inverteix la situació anterior en que sempre era la zona de la qual es disposava de més dades.

547 En els diversos volums de la Catalunya Romànica es descarta un abandonament generalitzat durant el s. VIII, fins i tot a una àrea "re poblada" per excel·lència com és la plana de Vic (). A nivell local...

específicament mencions a rompudes i aprisions⁵⁴⁸ que reforcen la idea que al llarg de l'alta edat mitjana es colonitzen noves àrees per a la ramaderia i l'agricultura.

Aquesta expansió la podrien haver dut a terme tan poblacions locals com també grups recentment establerts al territori. Respecte aquests cal considerar les mencions a *hispani* dels diplomes carolíngis⁵⁴⁹ i la toponímia associada als *cerdans*⁵⁵⁰. Un altre aspecte a tenir en compte són les esglésies amb advocacions característiques dels francs, que podrien estar indicant establiments de nova fundació en aquest moment⁵⁵¹. Analitzant geogràficament tots aquests elements (fig. 173) es pot apreciar que es situen en zones on es desconeixen traces de poblament antic i que estan situades en sectors de vessant, moltes d'elles cap a l'interior del massís.

A banda d'aquestes qüestions més generals sobre el paisatge, els documents permeten també una

548 La historiografia local en dona diversos exemples (Vilaginés 2001; Oliver 2000 i 2003) veure també els mapes de Bolós (Bolós i Hurtada 2000, Bolós i Hurtado 2001).

549 Catafau 1992; 2003, 10.

550 Martí 2006.

551 El cas paradigmàtic és Sant Martí, del qual tenim forces exemples al Montseny (Portals 2007), però també d'altre com Sant Marçal, Sant Genís, Sant Julià o Sant Hilari, serien exemples de sants gàl·lics amb esglésies dedicades al Montseny (Bolós i Huratdo 2000, 39; 2001, 39).

aproximació a l'estructura del poblament que permet ubicar una sèrie de punts concrets i també els espais territorials que tenien associats. Els documents del segle X i XI s'han de situar en el context de formació i consolidació del feudalisme com a sistema en el marc del qual es desenvoluparien les relacions socials, polítiques i econòmiques. Una característica d'aquest període és la complexitat de l'organització territorial, amb diversos nivells d'espais sobreposats sobre un mateix territori concret que es relacionen amb un registre arqueològic determinat.

La informació de la BDM permet una aproximació a aquesta realitat a nivell del massís: Els elements que defineixen l'estructura de poblament a partir dels s. X-XII defineixen una sèrie de punts a partir dels quals s'ha articulats el paisatge posterior i que sovint estan presents en el paisatge actual. Normalment els documents permeten també una aproximació als espais que articulaven aquests espais, el que representa una eina arqueomorfològica molt interessant d'explorar en un futur. Així doncs, trobem ciutats a partir de les quals s'articulen bisbats i comtats⁵⁵². Es configura també una xarxa de castells termenats (fig. 174), vinculats primer al poder comtal i, posteriorment, a la noblesa feudal⁵⁵³. En molts casos han estat objectes d'excavació arqueològica, aquestes han permès definir-ne l'estructura original⁵⁵⁴ i una cronologia que s'acosta al que indicarien els documents històrics. Algunes àrees haurien quedat fora de la xarxa de termes castrals al formar part dels territoris de franqueses⁵⁵⁵. Rere dels castells termenats es va anar creant un segon nivell format per diversos tipus de residències aristocràtiques i altres fortificacions⁵⁵⁶ situats normalment en indrets més planers i

552 A l'entorn immediat del Montseny no existeix cap centre d'aquestes característiques i per tant s'organitza a través de nuclis situats fora de l'àrea d'estudi. Respecte a l'antiguitat tardana es produeixen alguns canvis. A la zona on es situa l'àrea d'estudi el més significatiu és la desaparició del bisbat d'Ègara, el territori del qual s'integra al de Barcelona. El bisbat de Vic podria haver desaparegut durant un temps però és restaurat a finals del s. IX. Precisament gràcies a aquesta restauració coneixem perfectament els límits que se l'hi atribueixen en aquell moment, la qual cosa permet indirectament conèixer els dels bisbats de Barcelona i Girona a l'àrea del Montseny. Els límits són molt similars als dels actuals bisbats i es corresponen en bona mesura als límits comarcals. Els comtats creats pels francs s'adaptaren a aquesta situació i els límits entre els comtats de Girona, Barcelona i Osona eren pràcticament iguals al dels bisbats. Es desconeix però fins a quin punt aquests límits corresponien als del antics bisbats visigots i, tirant més endarrere, als municipis d'època romana. No deixen de ser suposicions, però és possible que fos així en bona part, fossilitzant d'aquesta manera límits molt antics (com s'ha vist en apartats anteriors en algun cas es podrien remuntar al període ibèric). De tota manera, al ser però precisament una àrea de contacte és on aquests límits haurien pogut patir més variacions, tal i com de fet succeeix al llarg del període medieval i fins pràcticament l'actualitat. Per altre banda i respecte a l'època medieval i posteriors s'ha de relativitzar molt la influència d'aquests límits. Ja des de l'inici era habitual que un mateix comte exercís a la vegada en dos o tres d'aquests comtats, i a partir de l'establiment de la dinastia comtal del casal de Barcelona els tres comtats i els tres bisbats estaven sota l'òrbita del mateix poder polític de forma fins i tot més estreta que altres comtats catalans com els d'Urgell o Empúries. Es pot parlar, doncs, més de límits administratius que no pas polítics.

553 Les primeres referències provenen del comtat d'Osona, on trobem castells i els seus termes en els documents del s. IX, mentre que a les vessants vallesana i selvatana es documenten posteriorment (s. XI). Alguns termes castrals semblen derivar de grans unitats de tipus fiscal que trobem documentades anteriorment: p. ex. El "terme sevedà" (documentat el s. X) ocuparia aproximadament el futur terme del castell del Brull, documentat ja el s. XI (Pladevall 1998). Els nuclis dels termes dels castells de Montsoriu i Montclús-Les Agudes, documentats el s. XI, responen aproximadament als territoris atorgats pels reis francs a personatges del seu entorn al llarg del s. IX. També la conca alta del Mogent podria haver format un gran domini fiscal que pertanyia directament als comtes de Barcelona (Aventín 1990)

554 Aquesta estaria formada per una petita fortificació en forma de torre, una capella i a vegades tindrien associada una "sala" (p. ex. Està documentada en textos referents al castell de Tagamanent -Oliver 2003- i en les excavacions del castell de Tona: Font i Mestres 2003).

555 El sector vallesà del Congost s'ha de vincular a les anomenades franqueses: en els primers documents posteriors a la conquesta els reis francs haurien atorgat als habitants del comtat de Barcelona una sèrie de privilegis que regulaven la seva relació amb el poder reial. Poc a poc aquestes van anar desapareixent, però en documents del s. XIII, als habitants de l'actual municipi de Les Franqueses del Vallès més Samalús encara se'ls reconeixien aquests privilegis que serien confirmats al llarg de la baixa edat mitjana (Vilaginés 2001, 60)

556 Apartat 5.2.1.

que reben el nom de castell, torre, casal o *domus*⁵⁵⁷.

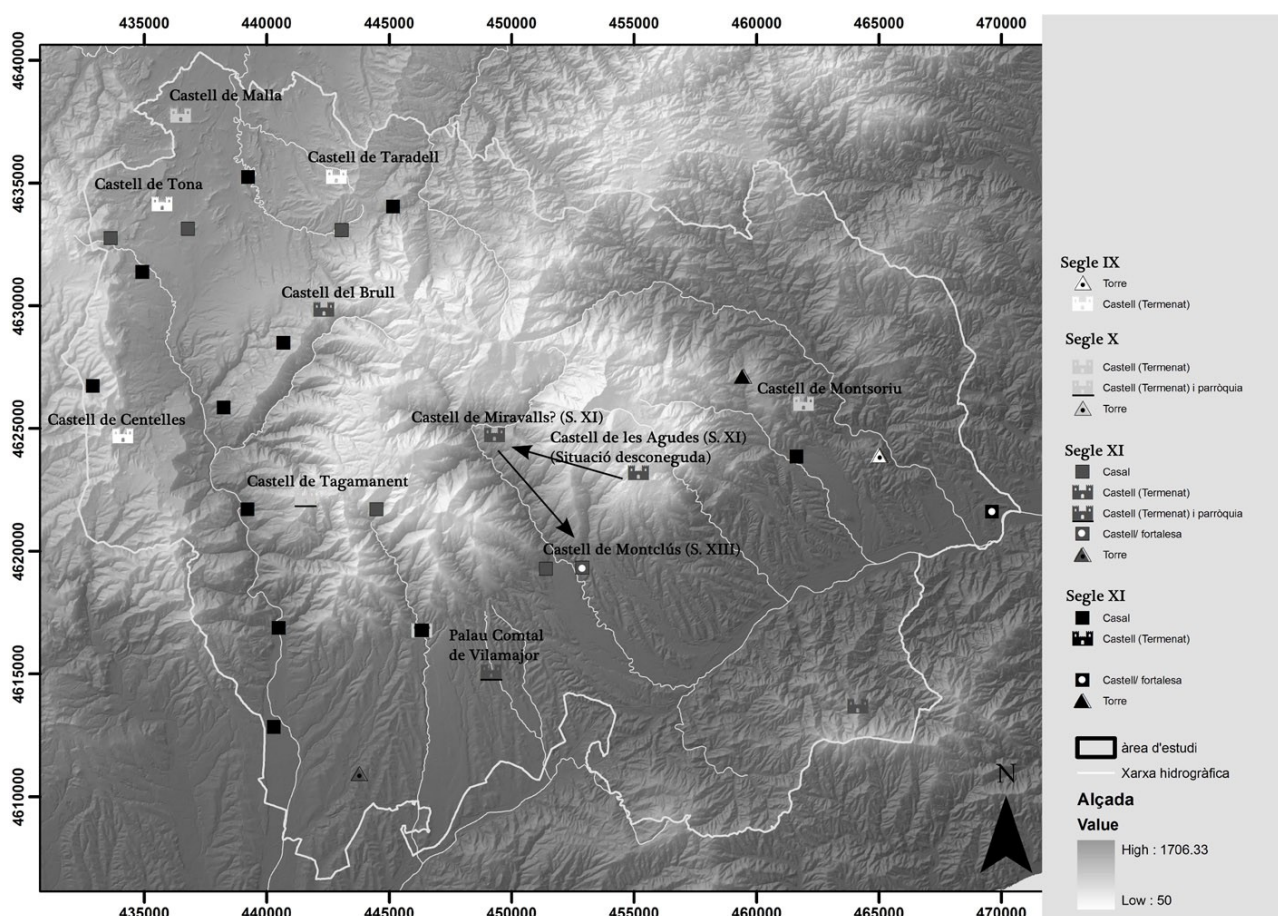

Figura 174: Situació dels castells termenats i altres elements vinculats a residències de l'aristocràcia feudal segons la data en que es documenta per primera vegada.

Paral·lelament a la xarxa de castells es configura una xarxa parroquial que cobreix tota l'àrea de forma homogènia⁵⁵⁸ (fig. 175). Inicialment apareixen de forma puntual, articulant el que serien grans termes amb diverses esglésies dependents⁵⁵⁹. És al s. XI que el model apareix perfectament estructurat i es documenta el que, amb poques diferències, ja és el mapa actual de parròquies⁵⁶⁰. Les reformes del s. XI van acompanyades de la construcció, re-construcció i una certa monumentalització dels edificis parroquials⁵⁶¹, a més de l'establiment de sagres a partir dels quals es desenvoluparan alguns nuclis de població agrupada⁵⁶².

557 A vegades podien tenir petits termes associats: les quadres, presents sobretot a l'àrea d'Osona (Catalunya Romànica vol. I, 61-62).

558 Les parròquies i la seva relació amb el procés de feudalització han estat estudiades àmpliament per diversos autors (Vilaginés 2001, 104-116; 2006; Oliver 2000 i 2003; Aventín 1990; Martí 2006). Cal diferenciar la parròquia amb l'edifici de l'església. En el primers documents sembla que el poblament rural disseminat o semi-agrupat incloïa sovint una església. Així, p. ex. Les esglésies de Santa Maria (L. 85) i Sant Esteve (L. 88) de Palautordera, Sant Esteve de la Costa (L. 280) i Santa Eulàlia (L. 161) i Sant Genís (L. 164) de Tapióles apareixen en diplomes del s. IX -anticipant el mapa parroquial del s. XI-, però no específicament com a parròquies.

559 L'exemple més conegut és el d'Aiguafreda de Dalt (Chávez 2008), però també podria ser el cas de les parròquies de Figaró i La Garriga (Oliver 2000) o també el d'Arbúcies (Bolós i Hurtado 200, 48-49).

560 La parròquia esdevé l'espai de referència bàsic de les poblacions local, fins pràcticament avui en dia, que els actuals termes municipals s'organitzen en base a les parròquies.

561 Normalment l'estructura dels edificis actuals té el seu origen en els edificis romànics emblemàtics d'aquest període. Algunes intervencions arqueològiques han permès però identificar estructures anteriors (p. ex. A Tona o Cardedeu).

562 Existeixen notables excepcions com són els nuclis situats al llarg dels eixos supraregionals (sobretot l'eix prelitoral i l'eix del Congost). Les esglésies parroquials semblen defugir inicialment aquestes vies, i els nuclis agrupats es desenvoluparan a l'entorn de capelles

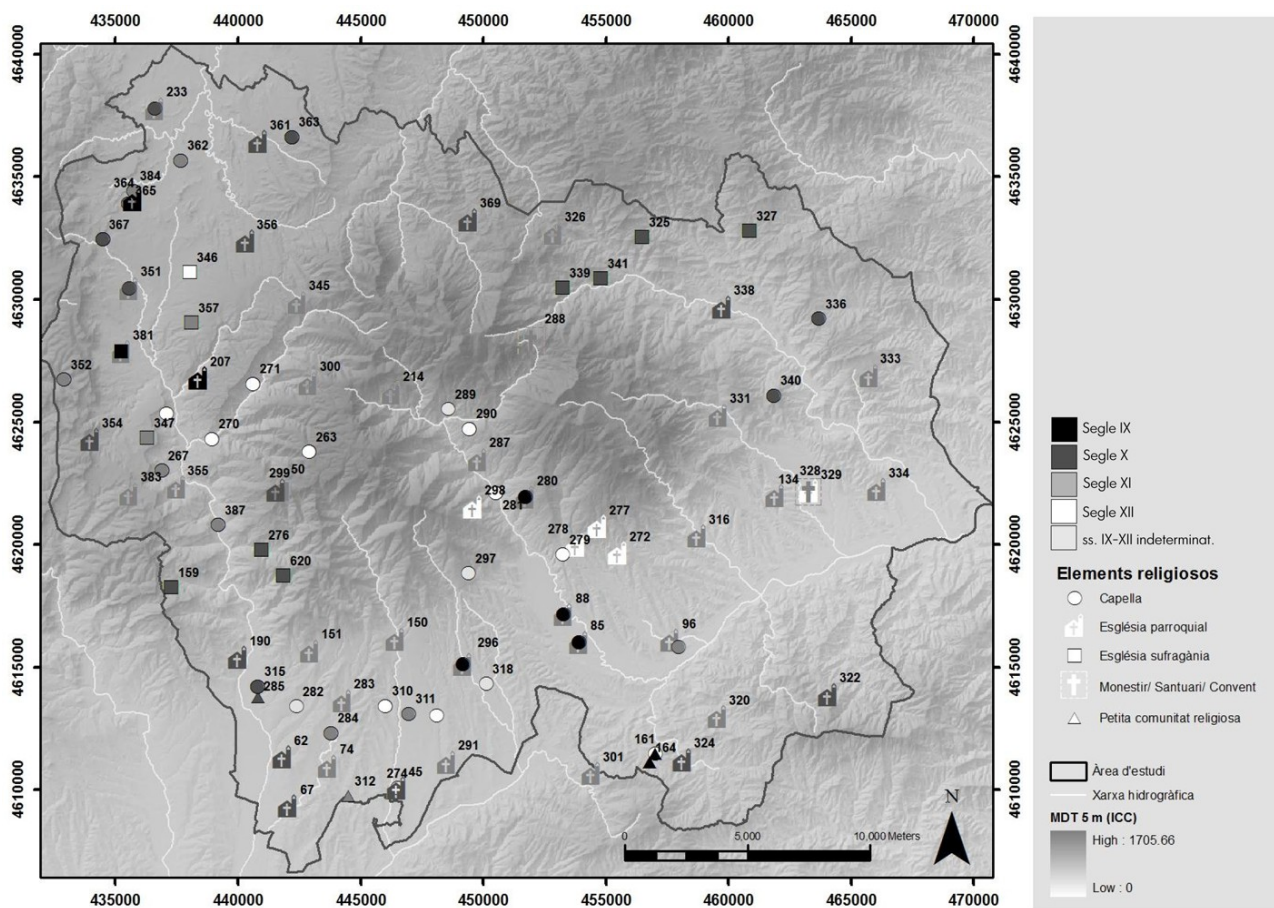

Figura 175: Representació de la dinàmica del procés d'implantació de la xarxa parroquial a l'àrea d'estudi entre els segles IX i XII.

Parròquies i castells permetien enquadrar un poblament rural format per nuclis dispersos o petites agrupacions. En la documentació dels s. IX i X es mencionen viles i vilars, mentre que a partir del s. XI es parla bàsicament de masos. Tal com posen de manifest els diversos estudis de cas, aquest canvi de denominació estaria estretament relacionada amb la consolidació del sistema feudal i és paral·lel al domini senyorial dels castells i a la organització parroquial. Significa segurament també una disgregació del poblament: Les viles altmedievales estarien formades per diverses famílies que a vegades actuen col·lectivament⁵⁶³, mentre que els masos serien unitats unifamiliars disperses. A partir del seu nom es poden establir relacions entre algunes viles o vilars del IX-X i esglésies parroquials o masos⁵⁶⁴ del X-XI, en el que serien evolucions divergents del poblament d'inicis de l'edat mitjana. Seria necessari un estudi molt més aprofundit de la documentació per poder analitzar amb més profunditat aquest poblament rural, molt poc conegut arqueològicament. Les restes es redueixen a petites necròpolis⁵⁶⁵, o escasses dades d'excavacions⁵⁶⁶.

situades a peu de camí i allunyats de l'església parroquial (alguns exemples serien Sant Celoni, Vilalba, La Garriga o Tona).

563 Vilaginés 2001; Aventín 1990.

564 No és estrany que abans de documentar una parròquia o un mas, el seu nom aparegui associat a una vila.

565 Es troben a l'entorn de les esglésies parroquials o aïllades.

566 A banda del Pla del Serrador (L. 108), també s'excavà un mas d'origen altmedieval a Taradell (El Puig, L. 228): La primera fase, amb una cronologia proposada de s. X està formada per un edifici de planta quadrangular d'un sol pis. Entre els s. XI i XV s'amplia, s'abandonaria el s. XV, essent reconstruït i ampliat de nou al cap de poc (Pujades). Molts de les viles, vilars i masos identificats són actualment masies en ús o abandonades, l'estructura de les quals poques vegades permet identificar les fases inicials.

Un primer cop d'ull a les dades disponibles si que permet observar un canvi clar de tendència respecte a l'antiguitat en quan a la situació de les restes. En aquest sentit, castells, parròquies, viles i masos s'estenen de forma més o menys uniforme⁵⁶⁷ per tota l'àrea d'estudi, amb l'única excepció de les zones més altes del Matagalls i el Turó de l'Home⁵⁶⁸. En aquest sentit reforça la tendència que s'observava en els primers documents del s. IX.

En la mesura que molts d'aquests punts són presents en el paisatge actual els podem relacionar amb la xarxa viària que hi apareix associada. Les estructures radials que trobem a l'entorn d'algunes sagreres i altres nuclis medievals podrien estar relacionades amb el rol central que aquests adquireixen en aquest moment. Més difícils d'interpretar són les estructures ortogonals que trobem en algunes valls fluvials⁵⁶⁹.

Com ja s'ha avançat, la palinologia mostra un augment aparentment generalitzat dels indicadors agrícoles en les àrees litorals i prelitorals⁵⁷⁰. En el cas del Montseny, aquest fenomen sembla força relacionat amb aquesta extensió del poblament dispers que estaria indicant una fase d'expansió agrària fins a les crisis baixmedievals. Coincideix cronològicament amb un període climàtic relativament càlid⁵⁷¹. La interpretació s'ha de completar també tenint en compte que, tal i com estudià Jaume Vilaginés⁵⁷², la major influència senyorial portarà aquests a impulsar aquelles activitats que els procuraven majors rendes per sobre d'altres. Cereals, olivera i vi (tots ells senyals que s'utilitzen en els estudis paleobotànics per identificar aquest augment de l'agricultura) entren en el grup de productes que eren demanats per part dels senyors laics o eclesíastics. La extensió d'aquests cultius a partir del XI aniria a costa d'horts, fruiters, boscos, erms i prats, els quals tindrien un paper més important en els segles anteriors (Vilaginés 2001). Segurament, l'expansió del poblament disseminat s'ha de veure dins d'aquest mateix context: l'establiment de nous masos podria ser igualment una forma d'augmentar les rendes senyorials⁵⁷³.

Com ja s'ha avançat en l'apartat anterior, l'anàlisi geomorfològic ha donat poques dades respecte a aquest període. Inicialment s'inclouria en la fase erosiva datada per C14 als s. VII-IX ne. A partir d'aquest moment trobem dipòsits que cobreixen les estructures antigues. La seva part superior correspon a l'ús agrícola actual. En una profunditat d'entre 1m i 1.5 m els sediments inclouen ceràmica moderna (des dels segles XVII-XVIII fins a l'actualitat⁵⁷⁴). Tot i que ens manquen dades més precises, es podria considerar que la formació d'aquests dipòsits hauria començat en un període aproximat posterior al s. IX i anterior al s. XVII, i que per tant englobaria bona part de l'edat mitjana. No seria descartable, doncs, vincular a aquest període un inici de la

567 La densitat és una mica més gran a les zones amb major potencial agrícola.

568 Llobet identificava una línia de 1000 m com a límit del poblament estable.

569 El nostre estudi arqueomorfològic presenta en aquest aspecte algunes mancances. Caldria determinar mitjançant estudis microregionals específics si podrien ser anteriors o posteriors a les estructures radials (si coincideixen en el mateix espai) i la relació amb el tipus d'agricultura i poblament d'aquests sectors.

570 Riera 2005.

571 Es parla d'un òptim climàtic medieval entre els segles X-XIV

572 Vilaginés 2001.

573 Un cop fet un establiment les condicions quedaven fixades a perpetuïtat (algunes de forma proporcional i altres d'una quantitat fixa). Per augmentar les rendes, fer un nou establiment era segurament una opció tan o més eficaç que intentar concentrar mà d'obra en una explotació o bé endurir les condicions dels pagesos (aquest darrer cas, també ben documentat per exemple en l'extensió dels "mals usos", era font de conflictes socials).

574 Els interpretem com el remogut resultant de l'ús de maquinària moderna.

fixació d'espais de conreu en aquest sector.

Un altra aspecte que apareix en la documentació medieval és l'aparició de paisatges vinculats a estructures hidràuliques. Es documenten infraestructures a l'entorn dels principals cursos d'aigua⁵⁷⁵. Les primeres referències solen ser a molins, però també hi ha mencions específiques a recs. El regadiu és present en el paisatge de les petites planes fluvials de l'entorn del Montseny⁵⁷⁶. El coneixement és força desigual, d'alguns d'aquests espais se'n tenen algunes referències documentals des de l'edat mitjana⁵⁷⁷, però a nivell general en desconeixem l'origen i la dinàmica històrica⁵⁷⁸. És sens dubte un aspecte que mereixeria una recerca molt més aprofundida que permetria entendre millor el paisatge d'aquests sectors.

L'activitat ramadera seguiria tenint una influència important en el paisatge. La ramaderia d'ovicàprids hauria estat especialment important en les viles altmedievales, però a partir del s. XI sembla que perd protagonisme a favor dels animals de corral com ara porc o aviram (Vilaginés, 2001, 288-289). En les zones més muntanyoses podria haver-hi ja una certa especialització en l'activitat pastoral⁵⁷⁹. La identificació com a carrerades de bona part dels principals eixos viaris que circulen a través del massís⁵⁸⁰ està relacionada amb punts forts del poblament medieval⁵⁸¹. La recerca recent duta a terme a les valls pirinenques, en particular en alguns dels tradicionals punts d'origen de la ramaderia transhumant⁵⁸², permet apreciar un augment notable de l'activitat ramadera a partir dels s. IX-X ne. La recerca en la part superior del Montseny no ha permès documentar estructures d'aquest període, així que de moment només podem destacar l'argument arqueomorfològic com a indicatiu per pensar en una possible transhumància. Malgrat això, en la documentació altmedieval referent al Montseny no es menciona específicament el pas de ramats transhumants en aquest període. En conjunt pensem que es pot plantejar com a hipòtesi de partida un inici de la transhumància històrica al Montseny en algun moment de l'alta edat mitjana. En tot cas si que sembla probable que la xarxa d'eixos principals ja estigui força estructurada en aquest moment⁵⁸³ i segurament els utilitzaven els ramats de la zona per accedir als prats supraforestals⁵⁸⁴.

575 Els diversos inventaris patrimonials, singularment l'IPEM, en recullen una mostra força extensa (Apartats 5.1 i 5.2.1).

576 Ha estat ben estudiada la conca de la Tordera (Font *et al.* 2002) i també el cas del rec Monar de La Garriga (Maurí 1949), però desconeixem l'existència de treballs específics en altres sectors. Hi ha recs a la zona del pla de Llerona i a l'entorn de Cardedeu.

577 Un exemple especialment interessant és el rec entre Samalús i Corró documentat el s. XI (Vilaginés 2006, 200-201).

578 Una limitació afegida és que les dades arqueològiques solen estar limitades a un reconeixement superficial.

579 Un capbreu del bestiar de Tagamanent fet a l'entorn del 1200 mostraria com els masos de muntanya (els més propers al pla de La Calma) presenten un percentatge major de bestiar oví que la resta (Oliver 2003, 143), anticipant la situació que detectava Llobet els anys 40 (Llobet 1990).

580 Capítol 7.

581 Així per exemple, el casal d'Espinella (L. 370) i el nucli de Viladrau es situa en bifurcacions de vies ramaderes. El monestir de Sant Marçal, el castell de Montclús i el nucli d'Arbúcies es troben sobre eixos ramaders importants. Els principals eixos entren a la plana vallesana per llocs com l'actual nucli de La Garriga, el palau de Vilamajor, Sant Celoni o Hostalric. En aquests punts conflueixen amb rutes que conduïrien cap al baix Vallès i la serralada litoral i, a través d'aquestes, cap a les zones costaneres d'Arenys de Munt, el delta del Besòs i el delta de la Tordera.

582 Rendu 2003; Palet *et al.* 2012; Orengo 2010.

583 Els camins de La Calma i Sant Marçal ja apareixen el s. X (Oliver 2003; Bolós i Hurtado 2000 i 2001). En el cas del camí de Sant Marçal és citat a més com límit entre bisbats. És pràcticament impossible saber ara mateix l'origen d'aquestes vies, són eixos que podrien haver estat usats des de la prehistòria. Si que, en base al poblament que trobem al seu entorn, semblen tenir una vitalitat important en aquest moment.

584 En relació a la ramaderia transhumant s'ha de fer esment que segurament no crearia nous camins sinó que utilitzaria i adaptaria les xarxes regional i local preexistent. Al llarg del temps s'anirien consolidant aquelles rutes més adequades pel desplaçament dels ramats.

Dirigint la mirada cap al futur, el registre del període medieval permet fixar l'origen dels principals elements del paisatge històric. Pel que fa el poblament, afegir que el desenvolupament dels nuclis urbans s'inicia a partir del s. XII⁵⁸⁵ i es consolida a partir de la baixa edat mitjana, moment en que es detecta una disminució significativa del nombre de masos⁵⁸⁶. A partir d'aquest moment hi haurà una certa diferenciació entre les grans masies de tradició medieval i els nous masos que sorgeixen en època moderna.

En canvi és més difícil establir les relacions amb els períodes anteriors. La documentació dels segles IX-XII reflecteix una societat en plena transformació i no és fàcil distingir quins elements són nous, quins pertanyen al període immediatament anterior i quins poden venir de més endarrere. El desconeixement de documentació equivalent anterior al s. IX és una limitació, només en una petita part mitigada per les dades arqueològiques, ja que la manca de registre pel període que va del s. V ne al IX ne fa sovint inviable la lectura regressiva. En cap cas detectem una continuïtat d'ús d'estructures de l'antiguitat en època medieval. Si l'indret d'un establiment antic és reocupat ho és després de l'abandonament. En canvi si que s'han documentat casos de continuïtat entre l'antiguitat tardana i els inicis de l'edat mitjana⁵⁸⁷, fet que reforça la idea de que la situació del s. IX té molts elements de contacte amb el període anterior i que els canvis del segle X-XI representen transformacions profundes de molts aspectes de les formes de poblament i la gestió del paisatge.

Respecte a la fossilització del poblament antic resulta ineludible fixar-se en el procés a l'àrea del vallesana del Congost⁵⁸⁸ (fig. 176), sector on l'estructura de poblament antic semblava més consolidada. S'ha observat en apartats anteriors que aquest sector estaria vinculat a un territori conegut com *Lauro* en la numismàtica i les fonts antigues. Aquest topònim apareix també en la documentació altmedieval, inicialment com un terme situat a l'occident de la parròquia de Sant Genís de l'Ametlla⁵⁸⁹ i posteriorment vinculat ja a la parròquia de

585 En el seu sorgiment hi té un gran pes la iniciativa senyorial: A partir del s. XII Sant Celoni es desenvolupa sota el domini Hospitaler, Sant Antoni de Vilamajor i Cardedeu per la iniciativa del comtes-reis, Hostalric apareix vinculat a la família Cabrera (és un cas singular ja que es desenvolupa alhora com a nucli de camí ral i també castral). A l'entorn de l'eix del Congost els nuclis són una mica posteriors (hi hauria influït segurament que el s. XIII es fixa el pas del Congost com a camí ral de Barcelona a Vic: Galadies 1846), al llarg del recorregut de la via apareixen durant la baixa edat mitjana petits nuclis de camí ral (la iniciativa senyorial també és important en aquests casos), alguns dels quals donaran lloc als nuclis de La Garriga, Figaró, Els Hostalets i Sant Miquel de Balenyà o Tona que no es consoliden fins al segle XV o XVI. Tan a l'eix prelitoral com al del Congost les parròquies s'havien establert apartades de la traça principal del camí, de manera que els nuclis apareixen a l'entorn d'hostals i capelles (l'excepció és Cardedeu, que el s. XIII rep el privilegi de desviar el camí perquè passi pel mig de la vila:). A les zones més planeres, però en eixos secundaris trobem nuclis desenvolupats a partir de l'espai de la sagrera com és el cas de Centelles, Taradell, Seva, Arbúcies, Sant Esteve de Palautordera o Corró d'Avall. Breda surt a l'entorn del monestir. A Sant Pere de Vilamajor, Santa Maria de Palautordera i potser a Marata, l'església parroquial i la sagrera ocupen l'espai d'antics palaus o castells. En la resta de casos no podem parlar de nuclis agrupats, tot i que sovint trobem una o varies masies a l'entorn de l'església parroquial (indici potser de l'atracció que exercien les sagreres durant el període medieval).

586 Aquesta aniria lligada a les crisis demogràfiques i socials de la baixa edat mitjana. Exemples: Tagamanent (Oliver 2003), Vilamajor (Aventín 1990), El Brull (Pladevall 1998).

587 Per exemple al Pla del Serrador (L. 108, Fortó *et al.* 2009), a Sant Genís de Tapioles (L. 164, Salvadó i Vila 2003) i potser a Sant Esteve de Palautordera (L. 88), Can Santa Digna (L. 117), Santa Coloma de Marata (L. 74) o a Santa Maria de Cardedeu (L. 45). La principal problemàtica és de precisió cronològica. Sovint el material no permet definir un període concret i la interpretació s'ha de basar en qüestions d'antioritat o en el que coneixem a través dels documents sense més precisió

588 No s'ha realitzat encara un estudi específic d'aquest sector, però si que trobem referències en els treballs de Vilaginés (Vilaginés 2006) i Oliver (Oliver 2000).

589 Apareix en l'acta de consagració de l'església de Sant Genís de l'Ametlla l'any 931 (Catalunya Romànica XVIII, 295): dels llocs mencionats en els límits coneguts actualment és l'únic que es situa a ponent d'aquest terme parroquial. Quedaria pendent resoldre si en aquest moment aquest terme agafava un territori més gran que la posterior parròquia de Santa Maria de Llerona: pel que fa les del seu entorn immediat, la parròquia de Sant Esteve de La Garriga (el terme de la qual potser va incloure inicialment les parròquies de l'actual municipi de Figaró-Montmany: Maurí 1949; Oliver 2000) es documenta a mitjans s. X, i les de Corró d'Amunt i d'Avall, Marata i Samalús el s. XI (Vilaginés 2006), tot i que tots aquests llocs són mencionats anteriorment com a possibles viles o palaus.

Santa Maria de Llerona⁵⁹⁰. Un altra aspecte a tenir en compte és la proximitat dels assentaments principals detectats a l'entorn de la via del Congost a capelles, les quals podrien marcar una certa influència dels assentaments d'època romana en la fixació del poblament posterior.

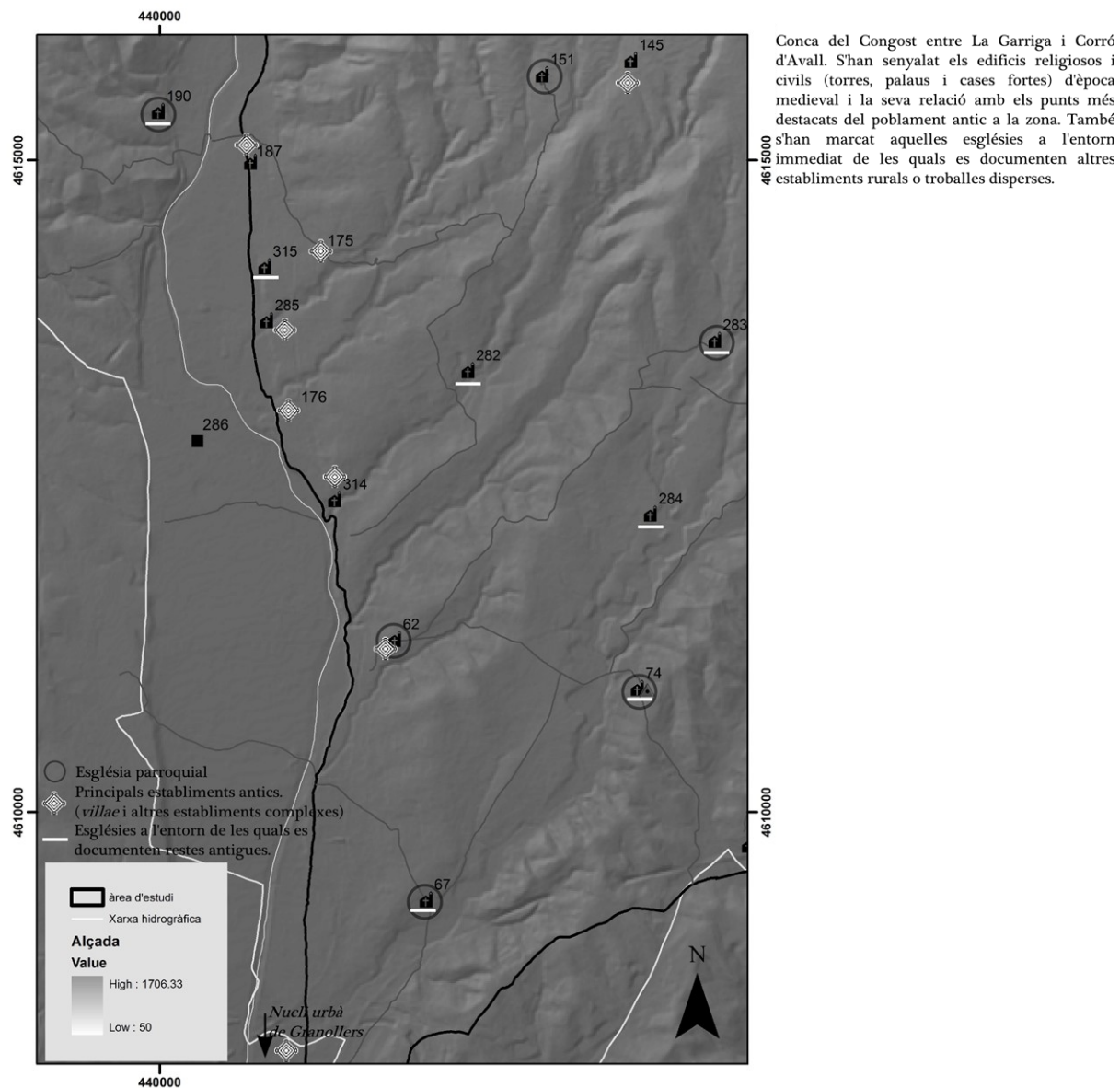

Figura 176

Normalment aquestes petites capelles apareixen en documentació més tardana, però en desconexim el moment de construcció que a vegades s'ha suposat anterior a la seva documentació⁵⁹¹. La visió de conjunt (fig. 176) permet observar que si bé no documentem en claredat els processos que tenen lloc entre la fi de l'època romana i el món feudal, no hi ha gaires dubtes que l'estructura d'assentaments d'època romana imperial va

590 Aquesta església es documenta el 990 com un terme i, ja al s. XI, específicament com a parròquia (Catalunya Romànica XVIII, 350).

591 Capelles com Santa Eugènia a Samalús, Sant Iscle i Santa Victòria a Llerona o les capelles de Sant Gervasi i Sant Macari a La Garriga no es documenten específicament abans del s. XII (Catalunya Romànica XVIII; Maurí 1949).

tenir algun tipus d'incidència en el mapa d'esglésies medievals⁵⁹². Destaquen quatre punts: l'entorn de la déu termal de La Garriga (L. 187), l'associació Can Terrés-Santa Maria del Camí (L. 315), Can Santa Digna (L. 314) i Santa Maria de Llerona (L. 62). Com s'ha vist al analitzar l'estructura del poblament d'època romana, aquests punts es troben a una distància entre ells igual o molt propera a l'equivalent a 40 actus en mesures romanes. A partir d'aquests elements pensem que a nivell hipotètic es podria parlar d'una fossilització de punts claus en l'estructuració del poblament romà en època medieval⁵⁹³.

Amb aquesta aproximació al món medieval es dona per finalitzada la lectura històrica de les dades recollides en els transcurso de la recerca. A partir del s. XII l'evolució del paisatge històric ja és més coneguda⁵⁹⁴. Les dades recollides en la BDM i en el treball de camp podrien ser útils en estudis d'història agrària a partir dels quals completar la lectura diacrònica del paisatge del Montseny i el seu entorn. En particular pensem que caldria aprofundir encara en l'aprofitament dels recursos forestals i minerals del Montseny, sobre els quals no disposem de dades anteriors a la baixa edat mitjana o l'època moderna però que segurament eren aprofitats en èpoques més antigues.

592 La presència d'elements funeraris, de cronologia sovint dubtosa o indeterminada, reforçaria la centralitat d'aquests punts, sobretot amb anterioritat a l'establiment de les esglésies parroquials, les quals passarien a concentrar els cementiris al seu entorn.

593 Un altre sector on podríem documentar una situació similar és a Palautordera, on al llarg de l'eix de la Tordera es documenten les esglésies de Santa Maria i Sant Esteve als punts on també apareixien les restes d'època romana imperial. A Tona el nucli medieval es situa primer a la part superior del Turó i després a la vora del Camp de Les Lloses (dos punts ocupats a l'antiguitat, però que aparentment haurien patit períodes llargs d'abandonament). És un cas singular que es pot vincular als processos d'encastellament dels quals hi ha altres paral·lels a Osona. A la resta d'àrees les notícies referents a l'antiguitat són massa febles per observar fenòmens d'aquest tipus o bé cal pensar en establiments altmedievals de nova planta.

594 El referent principal és el treball de Salvador Llobet (Llobet 1990). Veure també els treballs de Martí Boada (Boada 2002)

9. Conclusions

The Montseny Massif: Cultural Landscape

That human activity is an inseparable part of the configuration and dynamic of the landscapes of the Montseny Massif is a fact confirmed by geographers and historians since the second half of the 20th century⁵⁹⁵. The application of the cultural landscape concept is valid in the case of the Montseny, not only in generic terms, but also on the basis of the scientific baggage that has had the massif as its setting. The conceptual and technical instruments employed by landscape archaeology provide a suitable way for the analysis of cultural landscapes and in this study they it has helped us obtain fresh data and to interpret those already known.

Our first step in the study involved a considerable effort in compiling and organising data from previous studies, as we were aware that no analysis of the history of the Montseny can disregard the mountain's long tradition as a setting for scientific research in diverse fields. This turned out to be a complex task in which IT tools such as databases and geographical information systems have proved very useful. However, the use of such tools requires a considerable investment of time in the whole process, from the initial design and construction to entering the data, applying the analytical tools and preparing the presentation documents. The creation of the Montseny Database and its associated GIS was also an important part of this project. They were a great help in the fieldwork, allowing us to undertake an archaeomorphological study of the whole study area and finally to make it possible to study the population dynamics and productive activities of the societies that lived on the mountain and in its immediate surroundings. They also showed themselves to be sufficiently flexible to allow for the rectification of shortcomings and aspects from the initial design that were problematic or of little use.

In the first instance, the observation of these data has allowed us to attempt to identify the strong and weak points of the combined record in terms of the analysis of the landscape dynamics. Thus we see that the ecosystems of the Montseny Massif and their dynamics have been well studied in terms of the impact on them of industrial society. Likewise, we have a collection of studies focusing on the beginnings and the consolidation of the feudal system on a local and regional scale from the perspective of mediaeval history, with an important collection of data compiled on the landscape in the Middle Ages. There are also important records of historical-archaeological heritage elements, as well as of their analysis from the ethnographic point of view. In contrast, the palaeoenvironmental record is very limited. The archaeological map is very uneven in terms of the different geographical areas, the diverse periods and the degree of knowledge of the various archaeological sites. Neither does it take into account a series of archaeological structures (the remains of huts, indeterminate dry stone structures, terrace borders, etc.) that are very difficult to date.

595

We consider the study carried out by Salvador Llobet (Llobet 1990) to be the starting point for the historical interpretation of the landscapes of the Montseny.

The fieldwork provided some data that allowed us to impinge on lesser known aspects of the initial collection. In this respect, new data have been contributed on the typology and chronology of the structures that form part of the landscape in the sectors of the Montseny Massif above the tree line. At the foot of the slopes the fieldwork allowed us to study the formation process of an agricultural landscape, including identifying various historical phases that allowed us to study in greater depth particularly the period between the end of prehistory and the Middle Ages.

The final evaluation has allowed us to identify positive aspects and shortcomings in the methodology used in relation to the achievement of the goals set out at the beginning of this study:

In terms of strong points, we can emphasise that the materials and techniques used in this research have been useful for assembling and analysing a large amount of data on a global basis. As a consequence, we have been able to show a hitherto unseen view of the relationship between the archaeological record, the historical processes and the landscapes of the study area. On the other hand, the data we have compiled has also allowed us to work effectively on specific difficult questions regarding the geographical area, sectors or archaeological sites. Overall, the methodology has provided research results on the multi-scale and diachronic level we proposed at the outset of the project.

We are particularly pleased with the way the study of the Samalús sector has turned out. The results we present in Section 6.2 of this study represent the final summary of the research undertaken jointly by a group of investigators that included archaeologists and geologists. The work carried out in common, both in the field and in the laboratory, has allowed us to fully integrate various studies and to particularly enrich the results of the research in this specific sector.

Finally, we can highlight the fact that the use made of various computer technologies (databases, geographic information systems and photogrammetry) has allowed us to integrate them into archaeological studies, as well as to summarise and visualise the results. Working with a group that had already used these tools in other contexts (Orengo 2010; Orengo and Palet 2010, Orengo 2013) was decisive in that respect. Moreover, the tools developed in this study can be adapted to other contexts⁵⁹⁶.

As far as the weak points of the methodology are concerned, firstly, although the global view of a relatively large and quite heterogeneous territory has positive aspects that we have already highlighted, it does tend to lead to a certain amount of dispersion. The questions and the contexts studied are very unequal, making it difficult to focus on the objectives, to develop suitable strategies for each sector and finally to correlate the results. Although it has allowed us to work on a general overview of great interest, to make advances in studies of a synthetic nature would require the development of new research on a smaller scale.

Another shortcoming in the working methodology has been the low amount of interdisciplinary work. In this respect, a diachronic study of the landscapes would need to be complemented by three basic aspects: an expansion of the geomorphological and sedimentological studies, the palaeoenvironmental data, and

596 An example of this is the BDM, which has been used in various GIAP projects (Empordà, Mont Lozère).

research into the agrarian history, which is essential for understanding the landscape from the 9th century CE on.

The Archaeological Record

The data we have worked with have allowed us to observe how the diverse geographical contexts are also linked to specific archaeological contexts. This aspect reinforces the basic idea that the archaeological record can be understood as another part of the Montseny landscape. The geological conditions and the types of ground cover have an effect on the types of remains that are preserved, as well as on their visibility; they have also conditioned the human activities that have developed there and that at the same time may have altered those natural conditions.

The diverse sectors studied on a micro-regional scale have allowed us to define certain models, the characteristics of which can be partially extrapolated to other similar environments. The group of sectors studied also allows the comparison of the diverse chronostratigraphic units in an altitudinal transect stretching from El Matagalls Peak to the terraces of the River Congost.

- In the highest sectors of the massif (an example of the El Matagalls sector) there is little sedimentary cover and the remains of dry stone structures crop out on the surface, being visible both on the terrain and in aerial photographs. On the other hand, the subsoil presents no significant alterations meaning that in the flatter areas the stratigraphy is not strong, but is well preserved (as it was possible to see in the sondage undertaken at Prat Xic, L. 396). In these sectors we find a type of archaeological context that is quite similar to those described above the tree line in the Pyrenees (Orengo 2010). The surface record corresponds to ad hoc or seasonal occupations of which we can only see traces of the remains of small dry stone structures. The excavation of these structures allows us to estimate their chronology. Although most of them are from the modern and contemporary phases, their chronological range is greater than would at first be expected. The absence of permanent occupation should not be confused with a lower degree of anthropisation; there can be no doubt that in the natural order of things most this land would be covered in trees⁵⁹⁷ and that human activity has favoured the presence and conservation of the meadows. The Pla de la Calma forms part of the sectors above the massif tree line, but it also presents differences. On the one hand, the conditions in which the archaeological record appears are quite similar to those described: little, but relatively well preserved and often very old, stratigraphic potential⁵⁹⁸ and the appearance on the surface of structures, but not pottery. The traces are less visible in this sector, due to the abundance of brush. The flatter, lower altitude location facilitated that in addition to the more temporary types of occupation, we find that of a permanent nature, at least from the Middle Ages on. As a result, there are more complex structures and farming

597 Panareda 2006. The archaeological and palaeoenvironmental studies recently undertaken in the Pyrenees provide various examples of the study of deforestation that has given rise to the meadows above the tree line (Orengo 2010; Ejarque 2010; Palet *et al.* 2012). On the Montseny Massif the archaeological and palaeoenvironmental records are as yet not sufficiently well known to undertake a study equivalent to those we have cited.

598 As it has been possible to document at El Turó de la Torre (L. 404).

areas organised into terraces that give the whole a more heterogeneous character.

- The majority of the surface of the massif is occupied by forested slopes, although the gradient and vegetation cover complicate archaeological investigation. These areas have been studied more tangentially for this project⁵⁹⁹. Within the context of the highland zones we also find areas with forest cover. Despite the low visibility, in these areas we often find the remains of various types of abandoned structures⁶⁰⁰. In some places the remains correspond to traces of forestry exploitation⁶⁰¹. In the zones at the foot of the massif we also find this distinction: the extensively surveyed area around La Garriga has allowed the detection of sectors where the forest currently occupies a former agricultural landscape organised into cultivated terraces with traces of occupation during prehistory⁶⁰² and antiquity⁶⁰³. In the zone of Servera⁶⁰⁴, on the other hand, the remains of kilns (for pitch or calcium production) and charcoal making are found. It is not common to find the remains of charcoal making and agricultural and stockbreeding activities at the same site, as they are mutually exclusive⁶⁰⁵. This would have determined a certain specialisation of sectors with initially similar characteristics and on cessation of the different activities they would have been covered by a very similar type of forest growth. Identifying the archaeology of these spaces could be an extremely significant aspect in terms of looking at the dynamics of the forests and the role of mountain agriculture (today almost non-existent). It will be necessary to develop specific research strategies in these sectors with a view to detecting the structures and their chronological characterisation. With the data we have it is difficult to go back further than the final phase of exploitation of these areas in the mid-20th century. Although we have to take into account that these areas are not conducive to the preservation of earlier remains, we are still lacking any archaeological research that would show whether there are any sites that preserve traces of earlier periods at places where various archaeological sites are in fact known. Worthy of separate mention are the high points with good views of their surroundings that, due to their strategic nature, have been occupied at certain times by fortified establishments such as Iberian settlements, watchtowers or castles.
- In this study sector of the foot of the massif, now in the plains area formed by the characteristic ranges of the El Vallès region, the archaeological context is completely different. In the zone of El Serrat del Puig the sedimentary processes have led to the deposit and conservation of levels corresponding to

599 There was no time to establish a specific working window for the different types of forest, but as we were aware of the importance of these sectors, we have included forest zones in the two micro-regional working windows.

600 This is particularly common on the Pla de la Calma, where trees occupy the space of structures linked to the area's agricultural and stockbreeding landscape (e.g. at Corral de la Creu de l'Agustí -L. 410-, La Bruguera -L. 413- and El Parany I -L. 413-, among others).

601 Several of these areas have been found around El Matagalls (the beech forest on the Coll de Sant Marçal -L. 389-, Torrent de la Font del Matagalls -L. 395-).

602 Can Poi del Bosc (L. 418).

603 See for example the cases of La Font dels Monjos (L. 1) or El Torrent de Ferrans (L. 191 and L. 192) on the slopes of El Turó de Santa Margarida.

604 Section 6.2.1.

605 Where they share a space, they must correspond to chronologically different phases of activity. At El Puig Castell (L. 23) some charcoal-making sites, probably of quite recent chronology, are found on the site previously occupied by the ancient settlement.

diverse phases of occupation. Farming often affects early archaeological levels, leading to the destruction of structural remains⁶⁰⁶, while at the same time bringing material remains to the surface. It is in these contexts that surface surveys (current and previous) obtain the best results. It is not in vain that the studied sector is located in a context where a large concentration of traces of anthropic activity that may date back to prehistory has been known for some years. In other geographical zones with similar features⁶⁰⁷ the volume of data is much smaller. Independently of the historical dynamic of each sector⁶⁰⁸, this can be related to the fact that in these sectors the low hills cover a much smaller area than on the alluvial plains and normally have more tree cover.

- A final context to take into account is that of the alluvial plains. Here we find large accumulations of sediment and increased anthropic pressure in the form of urban settlements, industrial zones and major communications infrastructures. For this reason there is little surface archaeology, although important knowledge can be acquired from urban archaeology or that linked to infrastructure construction. Historical archaeomorphology allows us to identify a series of settlement sites and traces of the ancient and mediaeval roads that determined the development of these sectors until very recently.

Historical-Territorial Dynamic:

The study of the historical dynamic is based mainly on the analysis of the territorial distribution of diverse components of the archaeological record. Obviously this analysis depends to a large extent on the quality and representativeness of the data we are working with. In this respect, we have to attempt to introduce into the discourse a series of aspects studied throughout the diverse sections of the project and developed basically in the discussion section: each archaeological site is linked to a specific environment (along the lines we explained in the previous section) and knowledge of them will come about through specific research projects. The remains should be interpreted in a specific historical setting. Finally, the palaeoenvironmental record is essential for interpreting the landscape dynamic. Attempts have been made to link the record corresponding to each period to the documented dynamic on a much more general scale that, although it does not give the specific context, does provide a useful frame of reference.

In short, we have wished to go beyond describing the surface archaeological finds from a specific area, to also attempt to answer the question of how and why we know of these remains and the involvement of these factors in the interpretation of the historical-archaeological situation of the Montseny today. With regard to this subject we should add that under no circumstances do we suggest that this question has been resolved by our study. To answer all these questions a full archaeological study of each site would be necessary, something that is available in very few cases. At this point we would also like to insist that the objective of this study was not to

⁶⁰⁶ Not only the remains of habitats and other constructions, but also the traces of agricultural structures, such as the drystone terraces, are affected by the work to prepare the land for mechanised farming.

⁶⁰⁷ For example in the Tordera Basin or on the Vic Plain.

⁶⁰⁸ In this respect we have to bear in mind that the volume of data affects above all certain specific types of record (basically those settlements detected through surface pottery and, especially, for periods corresponding to the Roman presence).

arrive at a definitive or comprehensive summary of the history of the Montseny Massif, but rather to explore how archaeology can contribute to our knowledge of the historical dynamic of a specific landscape. In this respect, we consider the results we have presented to be a first step in the development of a landscape archaeology study for the Montseny Massif.

Starting with the aforementioned suppositions, analysis of the study results has allowed us to prepare a general hypothesis on the historical dynamic of the Montseny Massif, in which we can distinguish four main stages prior to the modern period:

1st Stage: Prehistory. It is probable that the diverse elements that have shaped the landscape of the Montseny Massif, above all the principal levels of potential vegetation, were already in existence in the Neolithic. The human societies would have developed agricultural, stockbreeding and forestry activities that impacted on the dynamic of the landscape together with other bioclimatic factors. Within this more generalist framework there would have been local and regional situations about which we have few data. In keeping with the idea of nomadic or semi-nomadic communities, the characteristics of the known archaeological sites indicate possible temporary, although more or less continuous, occupation of the sites. The archaeological record presents three different forms: lithic material finds are occasional but present in all sectors of the massif, silos are concentrated in the Vallès sector of the Congost River Basin, and the megalithic phenomenon appears in the higher zones, above all on the northern slopes. In the last two cases we could speak of a certain “specialisation” of some sectors, although it would be necessary to confirm to what extent they are influenced by factors related to the archaeological research in each zone.

The nature of the record means that the chronologies of the archaeological sites are often undetermined or unknown, which makes it difficult to interpret the dynamic in the period that begins with the Neolithic and continues practically to the Iberian period. Settlements such as those of Can Santa Digna –following a general trend identified in the area of the pre-littoral depression– attest continuous occupation throughout prehistory that was prolonged during the subsequent periods. Other sets of silos –Pla del Serrador (L. 108)– show periods of interrupted use or were occupied only at specific times. However they do appear to represent a constant feature in the archaeological record of a specific sector in the study area with a prehistoric origin: the storage in silos of part of the agricultural production (in principle probably grain).

With regard to megaliths, the lack of data prevents us from giving a more precise chronology than the first part of the Metal Ages (the Chalcolithic and Early Bronze), with some cases, such as that of La Serra (L. 223), where use has been documented in the Late Bronze Age. They can be divided into two differentiated groups: those of the Osona area and those of the coastal mountain range.

The Late Bronze Age (which is difficult to distinguish from the period known as the First Iron Age that immediately preceded it) can be characterised by the innovations seen in the material culture, principally in the classification of pottery, but the few available data do not allow us to see differences in the occupation

patterns detected in the plains areas. Some finds in the high sectors of the massif, e.g. at Montgròs (L. 212), Turó de la Torre (L. 404) and La Feixa Llarga (L. 129), lead us to believe that there was a continuation or intensification of activity in the mountain zones.

2nd Stage: Antiquity. During the Iron Age there appears to have been a trend towards more stability in settlements and farming. Chronologically the phenomenon appears to have come about relatively late: the network of Iberian settlements located on high points in the landscape does not appear to have become consolidated until the Middle Iberian Period and, in our study area, we know of very few scattered rural establishments prior to the beginning of the Roman presence. Following evidence put forward for closer areas during the same period, it is likely that their impact on the landscape was relatively moderate in terms of a decrease in forestry cover. Occupation appears to have been concentrated in certain sectors and it is not possible to appreciate, at least in the record we know, an expansion of rural establishments in areas where none has been found previously. Rather, the general trend is the opposite, with traces of settlement disappearing over time in certain sectors to become concentrated in others.

The historical changes that occurred during the period can be seen in the forms of settlement. The Iberian model of settlement on high points of the landscape means that during this period we see a certain preference for settling the ends of slopes. The first phases of Roman presence in the territory show continuity in this respect, with the population grouped more or less around the high points. In sectors such as the area around Tona and between Malla and Osona, Vall de la Riera d'Arbúcies and Palautordera we find various settlements with a chronology situated between the Iberian period and around the turn of the era, at a time when there is a reduction in or a complete disappearance of archaeological remains.

This period at the turn of the era coincided with the definitive consolidation of a structure of towns in this part of Hispania Citerior (several of which are within the confines of the study area). It also coincided with the abandonment of these "Ibero-Republican" settlements and change in the settlement pattern of the rural population to the urban nuclei and the roads that linked them. In the Vallès Oriental region the settlements appear to have been especially structured around the Rivers Congost and Mogent. We should include this zone in the Laietanian and *Lauronense* wine producing area, an activity that would have led to the building of specific structures that are particularly visible in the archaeological record. In this respect, it is possible that other types of activity in this and other sectors are more difficult to detect by studying of the surface remains from this period. In any case, judging from the data we have, the farming areas on the southwestern slopes of the Montseny must have been relatively larger⁶⁰⁹. In contrast, in other sectors the evidence is sparser, although there may have been settlements at significant points such as the present-day towns of Santa Maria and Sant Esteve de Palautordera and Hostalric.

There could be several possible causes for the decrease in the total number of archaeological sites from the 3rd century on, although the data we currently have points more to a continuity of the most significant elements

⁶⁰⁹ Initially cereal cultivation must have been the most important farming activity (numerous pre-1st-century-AD silos have been found), but after the turn of the era viticulture would also have played an important role.

within the settlement structure described in the previous paragraph: a continuation of the basic road network with a structuring the population and the main settlements around these axes.

3rd Stage: Late Antiquity. Around the 5th century almost all the rural structures characteristic of the Roman period appear to have been abandoned, although there is some evidence that activity continued in different forms in some places. Despite the general scarcity of data, the population detected from the 7th century on appears to have been in the form of rural settlements, of which we find a few walls or perhaps only negative structures, with a particularly large number of silos. Some archaeological sites from this period (e.g. Pla del Serrador, L. 108) appear to have played a more or less prominent role in terms of stockbreeding in the exploitation strategy of the area around the settlement. This appears to be in keeping with what the palaeoenvironmental record shows in various zones of Catalonia (Riera 2005, 102), where this chronological period coincides with episodes of deforestation and an increase in stockbreeding indicators.

Finds of inhumations, either isolated or in small burial sites, are relatively frequent at various places in the study area. In the majority of cases their specific chronology is unknown, despite the fact that they are traditionally dated within a long period between the late Roman Empire and the early Middle Ages.

4th Stage: Middle Ages. From the time of the Carolingian conquest the rural population forms can be followed, in more or less detail depending on each case, through written documentation and, to a lesser extent, archaeological data. The mediaeval period was apparently a time of agricultural and stockbreeding expansion in all sectors of the massif, both those with a known occupation in antiquity and those in new areas. The basic elements of the population network were configured during the Middle Ages: the regions into which the territory is divided, the network of scattered settlements and, at a slightly earlier time, the embryos of the various population centres that were grouped together. To these we can add the road network that preceded the modern infrastructure. The main road infrastructure, as well as many outstanding points of early settlement, also has mediaeval phases, but with different features (in few cases can we speak of a continuity of the structures). The few data available for the intermediate period make it difficult to analyse the process of change. The transformations that brought about the change from ancient to feudal society probably coincided with climatic conditions that were more unstable than in the previous period and would have led to major changes in the landscape. This probably began to occur in late antiquity, as can be seen, for example, in the sedimentological record of the zone of Samalús.

Landscape Archaeology and the Present

Finally we come to the last historical stages of the evolution of the Montseny landscape, which are characterised by the development of a varied landscape linked to an intensive and diverse exploitation of the mountain's resources. This historical "preindustrial" landscape interacted in various ways with the traces of the

earlier periods to make up the record on which we have based this study.

The impact of the industrial societies, with the introduction of new dynamics, is the final stage in the history of the Montseny Massif. These affect the present-day landscape, including the traces of the earlier landscapes, which are subject to diverse forms of pressure that risk damaging the inherited biological and cultural wealth. The knowledge transfer possibilities generated as a result of these studies adds value to this project and can be summarised in three main points.

- Knowledge of the long-term historical processes is an aspect that can help to set out long-term management strategies (e.g. in urban and infrastructure planning).
- Identification of the cultural landscape elements; their characteristics and situation are data that will help to preserve the historical-archaeological heritage, as well as the social, natural and scenic values that make up the cultural landscape.
- The knowledge obtained may also prove of use for creating value in the territories of the study area in aspects that will favour sustainable development along the lines stated in the European Landscape Convention and the Catalan Protection, Management and Organisation of the Landscape Act, including tourism that respects the natural and cultural environment and adds value to local production. It is precisely this to which the territories that make up the study area are committed, using the Montseny Natural Park as a vehicle.

In summary, identifying and analysing the archaeological elements is part of the task of understanding and valuing these landscapes, providing tools that complement those contributed by other fields for a society that questions its role as an actor in the ecosystem of a specific territory.

10. Bibliografia

- ABADAL, R. d'. 1926-1952: *Catalunya Carolíngia. II. Els diplomes carolingis a Catalunya*, Barcelona, 2 vols.
- AGUILAR, A. 1993: "Avanç preliminar a l'estudi dels cadastres romans a la comarca del Vallès (Barcelona)", *Estudios de la Antigüedad* 6/7, 119-131.
- Aguilar, A.; Picón, P. 1989: "Aproximación a la estructuración territorial en época romano-republicana y alto imperial en la comarca del Vallés occidental (Barcelona)", *Studia historica. Historia antigua*, (7), 29-42.
- AGUILAR, C. 2007: "Denominació d'origen Lauronensis. El vi del Vallès en època romana", *Lauro: revista del Museu de Granollers*, (29), 5-12.
- ALACAMBRA, P. J.; MONTBLANCH, N.: "La Laietània: Zona d'estudi. La Serralada Litoral", *Butlletí de l'Agrupació Excursionista de Granollers (repartit en 3 parts)*.
- ALACROS, A.; GONZÁLEZ, R.; MARTÍNEZ, P. 2003: "Contribució al coneixement de l'edat de bronze al Vallès Oriental: Santa Digna III", *Lauro* 24, 5-17.
- ALACROS, A.; GONZALEZ, R.; MARTINEZ, P. 2006: "Santa Digna III. Un hàbitat del bronze final III al Vallès Oriental", *Cypsela*.
- ALAY, J. C.; ZAMORA, J. E. 1999: "La protecció del patrimoni històric a l'àrea del Montseny", *III i IV Trobades d'estudiosos del Montseny*.
- ALBIOL, E.; BURGUEÑO, E. 1998: "El jaciment ibèric del turó de Buixalleu (Sant Feliu de Buixalleu). Noves dades sobre la iberització al curs mitjà de la Tordera", *Quaderns de la Selva* 10, 153-160.
- ALLUÉ, E. et al. 2006: "Noves aportacions al coneixement del medi vegetal i l'explotació del combustible durant el bronze final a partir de l'anàlisi antracològica de Sta. Digna III (Llerona. Les Franqueses del Vallès)", *Cypsela* 16, 177 - 181.
- ALMAGRO, M.; SERRA i RÀFOLS, J.; COLOMINES, J. 1945: *Carta arqueològica de España II. Barcelona*.
- ALSÍUS, P. 1876-77: "Restos romans a La Garriga", *Memòria de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques. vol. I*.
- ÁLVAREZ, R. et al. 2000: "El jaciment del Camp de les Lloses i el seu taller de metalls", *Saguntum*.
- AMORÓS, J. 2010: *Memòria de la prospecció arqueològica preventiva realitzada a la zona del Bosc del Quer*, Memòria del Servei Arqueològic
- ANDUGAR, L.; SAÑA, M. 2004: "La gestió ramadera durant el segon mil·lenni", *Cypsela* 15.
- VILASECA, A.; TREPAT, E. "Camins amb entrebancs: la transhumància a Catalunya". *ACTES VI Jornades del Parc Natural de Montserrat La pastura a la muntanya mediterrània: gestió i patrimoni*.
- AQUILUÉ, J.; PARDO, J. 1990: "La vil·la romana de Can Martí (Samalús, Vallès Oriental)", *Cypsela* 8, 87-100.
- ARIÑO, E.; GURT, J. M.; PALET, J. M. 2004: *El pasado presente. Arqueología de los paisajes en la Hispania romana*, Ediciones Universidad de Salamanca, Salamanca-Barcelona.
- ARXÉ, J. 1990: "L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'antiguitat", *Monografies del Montseny* 5, 145-170.
- ASENSIO, D. et al. 2001a: "Formes d'ocupació del territori i estructuració econòmica al sud de la laietània", *Territori polític i territori rural durant l'edat del ferro a la mediterrània occidental. Actes de la taula rodona celebrada a Ullastret*, 227-251
- ASENSIO, D. et al. 2001b: "Tipus d'assentaments i evolució del poblament ibèric a la Catalunya central (Eix Llobregat-Cardener)", *Territori polític i territori rural durant l'edat del ferro a la mediterrània occidental. Actes de la taula rodona celebrada a Ullastret*, 183-201
- ASENSIO, D. et al. 1998: "Paisatges ibèrics. Tipus d'assentaments i formes d'ocupació del territori a la costa central de Catalunya durant el període ibèric ple", *Saguntum Extra 1, Actas del Congreso internacional: Los iberos, principes de occidente. Las estructuras de poder en la sociedad ibérica*, 373-385.
- AVENTÍN, M. 1990: *Vilamajor 872-1299: de la fi del sistema antic a la consolidació del feudalisme*, AUSA, Sabadell.
- AVENTÍN, M. 1996: *La Societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès Oriental, segles XIII-XVI*, Barcelona.
- AYALA, G.; FRENCH, C. 2005: "Erosion modeling of past land-use practices in the Fiume di Sotto di Troina river valley, north-central Sicily", *Geoarchaeology* 20(2), 149-167.

- BADIA, R. 2006: *Una proposta de guia interpretativa pel camí de les tosques*, projecte de final de carrera/ciències ambientals,
- BAL, Marie-Claude, *et al.* 2011: "Soil, charcoal, vegetation dynamics and agro-pastoral activities since Neolithic in the medium mountain of Mont Lozère (France)", *Sagvntvm extra 11*, 71-72.
- BALAGUER, L.; de la VEGA, J. 1964-65: "Tona", *Ampurias 26-27*, 277-278.
- BALLESTEROS, P.; OTERO, C.; VARELA-POUSA, R. 2005: "Los Paisajes Culturales desde la arqueología: propuestas para su evaluación, caracterización y puesta en valor", *ArqueoWeb. Revista sobre Arqueología en Internet 7 (2)*, 1-13
- BALLESTEROS, P. 2010: "La arqueología rural y la construcción de un paisaje agrario medieval: El caso de Galicia". a: KIRCHNER, H. (ed): *Por una arqueología agraria. Perspectivas de investigación sobre espacios de cultivo en las sociedades medievales hispánicas*, BAR International series 2062.
- BALLESTEROS, P.; BLANCO, R. 2009: "Aldeas y espacios agrarios altomedievales en Galicia", a: QUIRÓS, J. A. (ed): *The archaeology of early medieval villages in europe*.
- BALSERA, R.; COLL, J. M.; ROIG, J. 2008: "El asentamiento layetano del Ibérico Pleno en el complejo arqueológico de Can Gambús I (Sabadell, Vallès Occidental). Interpretación socio-económica y valoración política", *Revista d'arqueologia de Ponent 18*.
- BALSTRØM, T. 2002: "On identifying the most time-saving walking route in a trackless mountainous terrain", *Geografisk Tidsskrift. Danish Journal of Geography 102*, 51-58.
- BALVEY, T. 1931: "Consideracions respecte al Vallès es l'època romana", *La gralla 524 (25 d'octubre de 1931)*.
- GIBAJA, J. F. 2004: "Prácticas funerarias durante el Neolítico en Cataluña", *Mainake 26*, 9-27.
- BARBERÀ 1990: "Formació i desenvolupament de la cultura ibèrica al Vallès", *Limes 0*, 44-51
- BARBERÀ, J.; DUPRÉ, X. 1984: "Els laietans, assaig de síntesi", *Fonaments 4*.
- BARCELÓ, J. A. 2008: "La incertesa de les cronologies absolutes en arqueologia. Probabilitat i estadística", *cypsela 17*, 23-33.
- BARCELÓ, J. A. 2008: "La seqüència crono-cultural de la prehistòria catalana. Anàlisi estadística de les datacions radiomètriques de l'inici de l'holocè a l'edat del ferro", *cypsela 17*, 65-88.
- BARELLA, A: "Una interpretació de la xarxa fluvial dels mapes primitius de Catalunya de l'escola flamenco-holandesa del segle XVII", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia 43*.
- BARKER, G.; GRANT, A. 1991: Ancient and modern pastoralism in central Italy: an interdisciplinary study in the Cicolano Mountains. Papers of the British School at Rome, 59: 15-88.
- BARRASSETAS, E. (coord.) 2007: *La Solana. Memòria de l'excavació arqueològica al jaciment. Cubelles, el Garraf*, Excavacions Arqueològiques a Catalunya, Barcelona
- BARRASSETAS, E. 2003: "El jaciment de La Solana:(Cubelles-El Garraf)", *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental: actes del Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès, El Vendrell, del 8 al 10 de novembre de 2001*, 383-392
- BASSOLAS, A. 1972: Sant Genís de l'Ametlla del Vallès. Una parròquia mil·lenària 932-1972. Barcelona.
- BATISTA, R. 1963: *Sepulcros megalíticos de la comarca de Vic. Corpus de sepulcros megalíticos, fasc. 2. I.P.A*, Diputació de Barcelona, Barcelona.
- BATISTA, R. 1961: *Sepulcros megalíticos de la comarca del moyanés. Corpus de monumentos megalíticos. Fasc. 1. I.P.A*, Diputació de Barcelona, Barcelona.
- BAUCCELLS, J. 2009: "Nissagues dels senyors o barons del castell de Taradell-Viladrau". *Monografies del Montseny 24*.
- BECH, J.; GARRIGÓ, J.; QUÍLEZ, D. 1999: "Dades pedològiques del sector Santa Fe del Montseny - turó de l'home", *III i IV Trobades d'estudiosos del Montseny*.
- BELARTE, C.; OLMOS, O.; PRINCIPAL, J. 2010: "¿Los romanos "iberizados"? Aportaciones romanas y tradiciones indígenas en la Hispania Citerior mediterránea", *Bollettino di Archeologia on line 1 2010/ Volume speciale A / A8 / 7*, 96-111.

- BELL, T.; WILSON, A.; WICKHAM, A. 2002: Tracking the Samnites: landscape and communications routes in the Sangro Valley, Italy. *American Journal of Archaeology*, 169-186
- BERTRAN, J.; TARRAGÓ, M. 1994: "Estructura i estratigrafia del massís del Montseny", *Monografies del Montseny* 9.
- BINTLIFF, J.; SBONIAS, K. (eds): *Reconstructing Past Population Trends in Mediterranean Europe (3000BC-AD1800)*, The Archaeology of Mediterranean Landscapes vol 1.
- BJØRGO, T. 1986: "Mountain archaeology. Preliminary results from Nyset-Steggje", *Norwegian Archaeological Review* 19. Issue 2.
- BOADA, M. 1991: "Aproximació als ambients naturals de la comarca del Valles Oriental", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* 37, 11-36.
- BOADA, M. 1990: "El tardiglaciari al massís del Montseny", *Revista de Girona* 141, 64-69
- BOADA, M. 1996: "El Montseny interpretat per dos geògrafs vallesans: Salvador Llobet i Josep Maria Panareda", *Notes* 10.
- BOADA, M. 1997: "La descoberta del periglacialisme al Montseny. Una aportació (viva) de Salvador Llobet al coneixement de la geografia ambiental del massís", *Doc. Anal. Geogr.* 30, 139-148
- BOADA, M. 2002: *El Montseny. Cinquanta anys d'evolució del paisatge*, Publicacions de l'abadia de Montserrat.
- BOADA, M.; GORDI, J. 1993: "L'Evolució del paisatge vegetal des de l'antiguitat fins al S. XVIII al Vallès Oriental", *Notes* 7.
- BOADA, M.; MAYO, S.; ZARAGOZA, R. M. (Eds.). 2008: *Els sistemes socioecològics de la conca de la Tordera*, Institució Catalana d'Història Natural.
- BOADA, M.; ROSELL, C. 1990: *Aixa. Revista anual de La Gabella-Museu Etnològic del Montseny* 3. *Bibliografia del Montseny*.
- BOADA, M.; ULLASTRES, H. 2000: *El Massís del Montseny. Guia per visitar-lo*, Brau-Columna.
- BOLÓS, J. 1991: "Aportació al coneixement de les vies de comunicació", *Symposium Internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII - XI). Vol 1*.
- BOLÓS, J. 1993: "Poblament i societat. Transformacions en el tipus d'hàbitat a Catalunya a l'edat mitjana", *IV Congrés d'Arqueologia Medieval Espanyola : societats en transició : actes : Alacant, 4-9 d'octubre 1993. Actes II. Comunicacions*, 331-340
- BOLÓS, J. 1995: "El castell de Tona, un edifici singular", *Llibre de Tona. Sant Jordi 1995*, 81-88.
- BOLÓS, J. 2004: *Els Orígens medievals del paisatge català : l'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- BOLÓS, J. 2010: "PaHisCat: un projecte per conèixer el paisatge del passat i per gestionar el país en el futur", a J. BOLÓS (ed.). *La caracterització del paisatge històric, Territori i Societat a l'Edat Mitjana vol. V*, Universitat de Lleida, 41-82.
- BOLÓS, J.; HURTADO, V. 2000: *Atlas del Comtat de Girona (785-993)*, Rafael Dalmau, Barcelona.
- BOLÓS, J.; HURTADO, V. 2001: *Atlas del Comtat d'Osona 798-993*, Rafael Dalmau, Barcelona.
- BOLÓS, M. de. 1992: "La muntanya mitjana a Catalunya. L'exemple de la comarca de la Garrotxa". *Aixa. Revista anual de La Gabella, Museu Etnològic del Montseny*, 5. *L'home i la muntanya. Monogràfic*.
- BOLÓS, O. 1983: *La vegetació del Montseny*, Diputació de Barcelona, Barcelona (Edició facsímil en commemoració del XXVè aniversari de la declaració del Montseny com a reserva de la biosfera per la Unesco (1978-2003).
- BONAMUSA, J. 2008: "(Ilturo) a Alarona", *Sessió d'Estudis Mataronins* 22, 35-56.
- BONAMUSA, J. 2008: "La decoració musiva de la domus de can Benet (Cabrera de Mar, El Maresme)", *Sessió d'Estudis Mataronins* 20, 45-58.
- BOSCH i GIMPERA, P. (1913-14). "Enterraments a Centelles", *Anuari de l'I.E.C.* 5, 862.
- BOSCH, A. et al. 1990: "Estudi preliminar d'uns materials ibèrics del turó del Castell d'Hostalric". *Quaderns de la Selva* 3, 11-20.

- BOSCH, A. *et al.*: 1991: "La feixa llarga (Arbúcies): Un testimoni de la presència de comunitats ramaderes prehistòriques al Montseny", *Monografies del Montseny 6*, 109-116.
- BOSCH, J. 1991: "El neolític antic al Vallès Oriental", *Arxaona 8. III Època*, 9-32
- BOSCH, M. 1953: "El Folklore i la Prehistòria. Llegendes orientadores". *Ausa I. 5*.
- BRETON, François. 1992: "El territori del mas en el Montseny", *Aixa. Revista anual de La Gabella, Museu Etnològic del Montseny 5. L'home i la muntanya. Monogràfic*.
- BROCH, A. 2004: "de l'existència deis lacetans", *pyrenae 35. vol. 2*, 7-29.
- BRUCH, J.; NOLLA, J. M. 1995: "Gerunda i els ausetans: una qüestió recurrent", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins 35*, 9-23.
- BURJACHS, F. 2004: "Paisatges i climes medievals de la façana ibèrica nord-occidental". *Actes del congrés Els castells medievals a la mediterrània nord-occidental*. Arbúcies, 231-246.
- BURJACHS, F.; RUEDA, J. M. 1999: "El paisatge vegetal a la Vall d'Arbúcies en època ibèrica (Can Pons) i a l'edat mitjana (Castell de Montsoriu)", *Monografies del Montseny 14*, 111-122.
- Butlletí de la secció d'exploradors "Colla Gurb". Vol I. N°V. (1920)*. Llibret velografiat a mà. Biblioteca Episcopal. Vic.
- Butlletí del Centre Excursionista de Vic. Vol. II. N°XIX. (1916)*, 99-100.
- BUXÓ, J. "Asentamientos rurales y poblados tardoantiguos y altomedievales en Cataluña (siglos VI al X)", *The archaeology of early medieval villages in Europe*, 207-251.
- BUXÓ, R. 2005: "l'agricultura d'època romana: estudis arqueobotànics i evolució dels cultius a catalunya", *cota zero 20*, 108-120.
- CAIXAL, À. 1987: *Memòria de les excavacions arqueològiques realitzades a l'església de Santa Maria de Tagamanent (Vallès Oriental)*.
Camins Ramaders i Transhumància a Catalunya, Fundació del Món Rural.
- CANTARELLAS, V. *et al.* 2011: "Les ocupacions prehistòriques i la vil·la romana de Can Massot, al terme municipal de Montmeló. Darreres intervencions", *Tribuna d'Arqueologia*.
- CANTARELLES, V. 2012: "Can Martí: Anàlisi funcional i dels materials arqueològics". Document inèdit cedit per l'autora.
- CARDONA, R. 2011: "Tecnologia dels forns ceràmics ibèrics. Els models grecs", *Pyrenae 42(2)*, 29-65.
- CARDONA, R. 2009: "Els cinc genis malèfics dels forns ceràmics. Estudi sobre els centres terrissers en època ibèrica a Catalunya", *Revista d'arqueologia de Ponent 19*, 139-158.
- CARLÚS, Xavier, *et al.* 2008: "Diacronia durant la prehistòria recent a Can Roqueta (Sabadell-Barberà del Vallès, Vallès Occidental) entre el VI i el I mil·lenni cal ANE", *Cypselà 17*, 115-142.
- CARRIÓN, J. 2012: *Paleoflora y Paleovegetación de la Península Ibérica e Islas Baleares: Plioceno-Cuaternario*, Ministerio de Economía y Competitividad, Madrid.
- CARRIÓN, J. S. *et al.* 2000: "Paleoclimas e historia de la vegetación cuaternaria en España a través del análisis polínico", *Complutum 11*, 115-142
- CASAS, J.; PETIT, J. 2010: *Mapa de Patrimoni Cultural de Centelles. Memòria tècnica*, Àrea de Cultura Diputació de Barcelona.
- CASTRO, O. de. 2012: "El Bosc del Quer, un jaciment arqueològic a cavall entre la plana de Vic i el Montseny", *Monografies del Montseny 27*.
- CATAFAU, A. 1992: "Les hispani et l'aprision en Roussillon et Vallespir. Indices d'une croissance, fin VIII-début Xe siècle"
- CATAFAU, A. 2003: "Naixement i desenvolupament d'una xarxa de petites viles a la Vall del Tec a l'edat mitjana: Prats de Molló, Arles de Tec, Ceret, El Voló", *Quaderns de la Selva 15*.
- CATALÀ, M. (Ed). 2010: *Metodologia de recerca etnològica*, Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.
- CEPERO, J.; MARÍ, L. 1999: *Memòria del seguiment arqueològic dels treballs de rebaix realitzats en la necròpolis del polígon industrial Mas Pujol, a les Franqueses del Vallès*.

- CEPERO, V. 2011: *Mapa de Patrimoni Cultural de Fogars de Montclús. Memòria tècnica*, Àrea de Cultura Diputació de Barcelona.
- CHAVARRÍA, A. 1998: "Els establiments rurals del llevant de la Tarraconesa durant l'antiguitat tardana: transformacions arquitectòniques i funcionals," *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* [en línia], 1998, Vol. 39, p. 9-30. <http://raco.cat/index.php/AnnalsGironins/article/view/54296> [Consulta: 25-04-14]
- CHÁVEZ, A. 2008: *Estudi Històric d'Aiguafreda de dalt. Reconsideració dels seus orígens i descripció arquitectònica actual*, Contrafort.
- CHOUQUER, G. 2003: "Crise et recomposition des objets: les enjeux de l'archéogéographie", *Études rurales* 3, 13-31.
- CLARIANA, J. F. 2008: "L'urbanisme i l'evolució d'Iluro. Noves aportacions", *Sessió d'Estudis Mataronins* 7, 21-48.
- CLAVEL-LÉVÊQUE, M. (ed). 1983: *Cadastres et espace rural: approches et réalités antiques, table ronde de Besançon, mai 1980*.
- CLOP, X.; SAÑA, M.; TERRADES, X. 2008: "algunes consideracions entorn al "temps" en el mesolític, neolític i calcolític de catalunya", *cypsela* 17, 35-50
- COLOMINAS, J. 1927-1935: "Forn de ceràmica ibèrica del Pinós", *AIEC. Vol. VIII*.
- COLOMINAS, J.; GUDIOL, J. 1923: *Sepulcres megalítics de l'Ausetània*, Imprempta de la casa de la caritat, Barcelona.
- CONEDERA, M. *Et al.* 2004: "The cultivation of *Castanea sativa* (Mill.) in Europe, from its origin to its diffusion on a continental scale". *Vegetation History and Archaeobotany* 13(3), 161-179.
- COSGROVE, D. E. 1984: *Social formation and symbolic landscape*, Croom Helm, Londres.
- CRIADO, F. 1999: *Del terreno al espacio: planteamientos y perspectivas para la arqueología del paisaje*, CAPA6.
- CRUELLS, W., CASTELLS, J., MOLIST, M. 1991: "Una necròpolis de "cambres amb túmul complex" del IV mil·lenni a la Catalunya interior", *9è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Estat de la investigació sobre el Neolític a Catalunya*, 244-248.
- CUNILL, S. 1928: "Dos nous dolmens", *Gazeta de Vich. Del 13, 2º Sept. N°3464 i 3467*.
- CURA, M. 1987: "Origen i evolució del megalitisme a les comarques centrals i occidentals de Catalunya I: Del neolític mitjà a l'edat de bronze", *Cota Zero* 3, 76-83.
- CURA, M.; VILARDELL, R. 1982: "El fenomen megalític a les comarques centrals de Catalunya", *Ausa* X, 153-164
- DANES, J. 1932: "Antiguitats de Tona", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. Vol. XLII*, 327.
- DANTÍ, J.; CANTARELL, C.; CORNELLAS, P. 2007: *Pous de glaç al Vallès Oriental*, Consell Comarcal del Vallès Oriental
- DAVASSE, B. 2000: *Forêts, charbonniers et paysans dans les pyrénées de l'est du moyen âge à nos jours : une approche géographique de l'histoire de l'environnement*, GEODE, Toulouse
- DUCH, J. *et al.* 2004: *Inventari de camins del parc natural del Montseny. Memòria*, UAB, Escola Universitària de Turisme i Direcció Hotelera (UAB), Bellaterra.
- DURAN, C. 2008: "Passatgers intrèpids: El pas del Congost", *Monografies del Montseny* 23.
- DURAN, M.; *et al.* 1995: "L'establiment iberoromà del Camp de les Lloses (Tona, Osona)", *Tribuna d'arqueologia 1993-1994*, 63-73.
- DURAN, M.; MESTRES, I. 2008: "El Camp de les Lloses (Tona, Osona)", *Monografies del Montseny* 23.
- DURAN, M.; MESTRES, I.; PRINCIPAL, J. 2008: *Les col·leccions de l'exposició del Camp de Les Lloses. Tona*, Ajuntament de Tona.
- DURAN, M.; MESTRES, I.; PRINCIPAL, J. 2010: "El projecte del Camp de les Lloses, Tona, Barcelona: la museïtzació gradual d'un jaciment en procés d'excavació. 17 anys d'intervencions arqueològiques", *I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central*.
- EFSTRATIOU, N. *et al.* 2006: "Prehistoric exploitation of Grevena highland zones: Hunters and herders along the Pindus chain of western Macedonia (Greece)", *World Archaeology* 38, 415-435.
- EJARQUE, A. 2010: *Génesis y configuración microregional de un paisaje cultural pirenaico de alta montaña durante el holoceno: estudio polínico y de otros indicadores paleoambientales en el valle del Madriu-Perafita-Claror (Andorra)*, Tesi doctoral

EJARQUE, A.; ORENGO, H. A. (2009). "Legacies of change: The shaping of cultural landscapes in a marginal Mediterranean range, Garraf Massif, North-eastern Spain", *Oxford Journal of Archaeology* 28 (4), 425-440.

El Vallès fa 6000 anys: els primers agricultors i ramaders: exposició 5 d'octubre de 1995-15 de febrer de 1996, Fundació Cultural de la Caixa de Terrassa, 1995.

Equip redactor Oficina Tècnica de Planificació i Anàlisi Territorial Àrea d'Espais Naturals. Diputació de Barcelona. 2008: *Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc del Montseny. Memòria del Pla*, Diputació de Barcelona. Diputació de Girona.

ESCALONA, J.; ALFONSO, I.; REYES, F. 2008: "Arqueología e Historia de los países medievales: apuntes para una agenda de investigación", a: GARRABOU, R.; NAREDO, J. M. (Eds.). *El paisaje en perspectiva histórica: formación y transformación del paisaje en el mundo mediterráneo (Vol. 6)*.

ESPADELER, M. M.; CLOP, X. 1993: *Memòria definitiva dels treballs d'excavació arqueològica d'urgència realitzats del 5 al 19 d'octubre de 1993 a la zona del Bosc del Quer (St. Julià de Vilatorrada. Osona), en uns camps propers a la Masia el Casal afectats per les obres de l'eix transversal*, Memòria del Servei Arqueològic

ESTRADA, J. 1993: *Granollers a l'antiguitat*, Tarafa, Granollers.

ESTRADA, J. 1955: *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*, Publicaciones del Museo de Granollers, Granollers.

ESTRADA, J. 1969: Vías y poblamiento romano en el territorio del Área Metropolitana de Barcelona. Comisión de Urbanismo, 65. Barcelona.

ESTRADA, J. *Fitxer arqueològic* (Sèrie de 50 fitxes arqueològiques publicades al *Butlletí De L'agrupació Excursionista De Granollers*. Del núm 30, del 1946 al núm 74, del 1959)

ESTRADA, J.; VILLARONGA, L. 1967: *La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona). Separata Ampurias XXVIII*, Barcelona.

EUBA, I. 2008: *Análisis antracológico de estructuras altimontanas en el Valle de La Vansa-Sierra del Cadí (Alt Urgell) y en el Valle del Matriu (Andorra): explotación de recursos forestales del Neolítico a la época moderna*, Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

EUBA, I.; PALET, J. M. 2010: "L'exploitation des ressources végétales dans les pyrénées orientales durant l'holocène: Analyse anthracologique des structures d'élevage, de fours et de charbonnières dans l'Alt Urgell (chaîne du Cadí) et la vallé du Madriu (Andorre)", *Quaternaire* 21 (3), 305-316.

"Excursió a les serres de l'Ollich (Centelles-Plà de la Garga) i excavacions del dolmen d'aquell nom, dipositant-se les importants troballes al Museu Episcopal de Vic" *Actes del Sept/4 del Butlletí del Centre Excursionista de Vic. (1927)*, 106.

"Exploració i excavació del dolmen "La Caixa del Moro" a la masia mas Mirambell, al trench de la collada de la serra de la Creueta, sobre Centelles". *Butlletí del Centre Excursionista de Vic. Actes. Setembre, 8, 1928*.

"Exploració i excavació del dolmen "La Griutera" al Mas Mirambell, a les serres de Centelles". *Vol V. Butlletí del Centre Excursionista de Vic. Actes. Agost 29". (1928)*.

FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. 1982: "Epigrafia romana d'Osona", *Ausa* 10(102), 293-318.

FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. 1982: "Sobre dues inscripcions del Vallès: Sabadell i Sant Pere de Bertí", *Arxaona: revista d'història* 13.

FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. 1997: *Inscriptions romaines de Catalogne: Barcino (Vol. 4)*, Edicions Universitat Barcelona.

FÀBREGA, A. 2006: "La pega vegetal. Producció i pluriactivitat pagesa", *Estudis d'Història Agrària* 19, 69-104.

FARÍAS, V. 2001: "El medio natural en una sociedad señorializada. Composición, explotación y apropiación del incultum en la Catalunya del noreste (siglos X - XIII)". a: CLEMENTE, J. (ed). *El medio natural en la España medieval*, 277-299.

FARÍAS, V. 2002-2003: "Las fortificaciones medievales del Vallès (siglos IX-XIII)". *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 23-24.

FERNÁNDEZ, LL. 1993: "El dolmen de la costa del Brull", *XIV Ronda Vallesana. Aiguafreda - Serra de l'Arca*.

FIGUERAS, N. 1996: "L'observatori meteorològic del Turó de l'Home", *Monografies del Montseny* 11, 105-114.

FITER, J. 1881: "Excursió col·lectiva a la Garriga lo dia 2 de febrer de 1881", *Bulletí de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques*, nº 32-33.

FLÓREZ, M. 2011: *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior. Estudi del Vallès Oriental de l'època*

ibèrica a l'alta edat mitjana, Tesi doctoral, UAB.

FLOREZ, M.; GARCIA, A. 2011: "Poblament i estructuració del territori a la comarca del Vallès Oriental: Una proposta metodològica", *Estrat Crític 5. vol. 1*, 168-179.

FLOREZ, M.; PALET, J. M. 2011: "La Layetania interior: estudio arqueomorfológico en un área urbana (Vallès, Barcelona). Aspectos metodológicos", *Agri Centuriati. An International Journal of Landscape Archaeology 7 (2010)*, 257-262.

FOLCH, C.; GIBERT, J. 2011: "Arqueologia, documentació escrita i toponímia en l'estudi de l'Alta Edat Mitjana: els casos dels topònims pharus, monasteriolum i palatium", *Estrat crític: revista d'arqueologia, 5(2)*, 364-377.

FOLCH, C.; GIBERT, J.; MARTÍ, R. 2009: "Asentamientos rurales de la Alta Edad Media en Catalunya Vella (siglos VIII-XI). Resultados preliminares de un proyecto de investigación", a: QUIRÓS, J. A. (ed). *The archaeology of early medieval villages in europe*, 289-301.

FONT, G. et al. 1999c: "Darreres troballes arquitectòniques al castell de Montsoriu: la capella preromànica i el recinte fortificat dels segles XI-XII", *III i IV Trobades d'estudiosos del Montseny*.

FONT i RIUS, J. M. (ed.). 1969: *Cartas de población y franquicia de Cataluña: introducción, diplomatario, presentación monografico-local e índices*, CSIC, Instituto de Jerónimo Zurita. Escuela de Estudios Medievales.

FONT, J. 2006: "Les estructures del neolític final-calcolític i del bronze mitjà-recent de Can Vinyales (Santa Perpètua de Mogoda)", *Notes 21*, 185-216.

FONT, G. 2000: "Intervencions arqueològiques al jaciment de la torre de la mora (Sant Feliu de Buixalleu, la Selva)", *Actes de les cinquenes jornades d'arqueologia de les comarques de Girona, Olot (Garrotxa). 12 i 13 de maig de 2000*.

FONT, G. et al. 1999a: "El jaciment ibèric i la torre de l'alta edat mitjana del turó de la torre de la Mora (Sant Feliu de Buixalleu)", *III i IV Trobades d'estudiosos del Montseny*.

FONT, G. et al. 1999b: "El mas ibèric de Can Pons (Arbúcies)", *III i IV Trobades d'estudiosos del Montseny*.

FONT, G. et al. 2002a: "Les capelles del castell de Montsoriu", *V Trobada d'estudiosos del Montseny*.

FONT, G. et al. 2008: "Síntesi històrica del castell de Montsoriu", *Monografies del Montseny 23*.

FONT, G. et al. 2005: "El castell de Montsoriu. Configuració arquitectònica d'un gran palau gòtic, a partir de les tasques arqueològiques desenvolupades entre els anys 2001 i 2004", *VI Trobada d'estudiosos del Montseny*.

FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S. 1999d: "El Montseny: un exemple de relació permanent entre l'home i el medi. Inventari del patrimoni etnològic del Montseny", *III i IV Trobades d'estudiosos del Montseny*.

FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S. 2002b: "El mas al Montseny. Mil anys d'interrelació entre l'home i el medi", *V Trobada d'estudiosos del Montseny*.

FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S. 2002c: *Torderades i eixuts: els usos tradicionals de l'aigua al Montseny*. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. Barcelona.

FONT, G. et al. 2000: "El poblament ibèric a la Vall d'Arbúcies", *Monografies del Montseny 15*.

FONT, G. et al. 1994a: "Can Pons (Arbúcies). Una nova aportació al coneixement del poblament antic del Montseny", *Quaderns de la Selva 7*, 131-141.

FONT, G. et al. 1994b: "Can Pons (Arbúcies). Aportació al coneixement del poblament antic del Montseny", *Segones jornades d'arqueologia de les comarques de Girona*.

FONT, G. et al. 2005a: "El transport de la neu del Montseny i del glaç del Vallès a Barcelona al s.XVIII", *VI Trobada d'estudiosos del Montseny*.

FONT, J.; MESTRES, I. 2003: *Intervenció arqueològica i restauració de la torre del de guaita del Castell de Tona*, Memòria servei d'Arqueologia.

FONT, J.; VILAR, LI.; GESTÍ, J.; VIÑAS, X. 1998: "Ets últims prats de dall a la terra baixa gironina", *Revista de Girona 187*, 44-48.

FORTIÀ SOLÀ 1912-1914: "El dolmen d'Ayguafreda", *Butlletí Del Centre Excursionista de Vich. Vol. 1*.

FORTÓ, A.; MARTÍNEZ, P.; MUÑOZ, V. 2005: "El jaciment arqueològic de Ca l'Estrada (Canovelles)." *Lauro 28*.

- FORTÓ, A.; MARTÍNEZ, P.; MUÑOZ, V. 2009: "Los yacimientos del Pla del Serrador (Les Franqueses del Vallès) y de Ca l'Estrada (Canovelles), dos ejemplos de asentamiento agrícola entre los siglos V y XIII d.C. en el entorno de Granollers (Vallès Oriental, Barcelona)" a: QUIRÓS, J.A.(dir). *The archaeology of early medieval villages in Europe. Documentos de Arqueología e Historia 1*, 263-274
- FRANCES, J.; PONS, E. 1998: L'habitat del bronze final i de la primera edat del ferro a la catalunya litoral i prelitoral, *cypsel* 12, 31-46
- FRANCOVICH, R.; PATTERSON, H.; BARKER, G. 2000: *Extracting meaning from ploughsoil assemblages (Vol. 5)*, The Archaeology of Mediterranean Landscapes, Oxbow Books Ltd.
- FRENCH, C. A.; WHITELAW, T. M. 1999: "Soil erosion, agricultural terracing and site formation processes at Markiani, Amorgos, Greece: the micromorphological perspective", *Geoarchaeology 14*(2), 151-189.
- G. 1915/1917: "El dolmen de Cruilles". *Butlletí del Centre Excursionista de Vich. Vol. II.*
- GALADIES, D. M. 1846: *Recuerdo historico de la carretera de Barcelona a Vic.*
- GALLARDO, A. 1938: *Del Mogent al pla de la calma. Barcelona*, Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona.
- GARCÉS, I.; CEBRIÀ, A. 2003: "L'estela ibèrica de Tona (Osona)", *Pyrenae 33-34*, 211-232
- GARCIA, A. 2008: *Estudi de les dinàmiques de poblament a les vessants meridionals del massís del montseny entre la prehistòria i l'alta edat mitjana*, Treball de recerca de màster inèdit.
- GARCIA, A. et al. 2012: "Human Land Use Strategies in a Mediterranean Mid-Mountain Landscape (Montseny Massif, Barcelona). Analysing Human Landscape Impact through Archaeological and Geomorphological Analysis" a: BERBERMEIER, W.; HEBENSTREIT, R.; KAISER, E.; KRAUSE, J. (eds.). *Landscape Archaeology. Proceedings of the International Conference Held in Berlin, 6th - 8th June 2012. eTopoi journal for ancient studies, Special volume 3*, 1007-1037
- GARCIA, J. 1993: "La necròpoli ibèrica del turó dels Dos Pins. Cabrera de Mar (Maresme)", *Tribuna d'Arqueologia*, 39-51.
- GARCIA, J.; ZAMORA, D. 2006: "Poblament i territori a la Laietània interior", *Notes 21*, 217-240
- GARRIGA, S.; TENAS, M.; VILA, LL. 1999: "Castell de Montclús: una passejada medieval", *III i IV Trobades d'estudiosos del Montseny.*
- GARRIGA, S.; TENAS, M.; VILA, LL. 1999: "Projecte arqueològic de la vil·la romana de Can Terrés (La Garriga)", *III i IV Trobades d'estudiosos del Montseny.*
- GASSIOT, E. et al. 2010: "Dynamiques des activités anthropiques sur un milieu montagnard dans les Pyrénées occidentales catalanes pendant la période de la préhistoire : une approche multidisciplinaire", a: TZORTZIS, S.; DELESTRE, X. (Eds). *Archéologie de la Montagne européenne.*
- GHAFFARIYAN, et al. 2010: "Road network optimization using heuristic and linear programming", *Journal of Forest Science*, 56 (3), 137-145
- GILLARD, X.; SÉNAC, P. 2004: "À propos de quelques Hispani", *Cahiers de civilisation médiévale 47(186)*, 163-169.
- GILLINGS, M.; MATTINGLY, D. J.; VAN DALEN, J. 1999: *Geographical information systems and landscape archaeology*, Oxbow Books Ltd. The Archaeology of Mediterranean Landscapes vol. 3
- GIMÉNEZ, P. 2013: "La dinàmica del paisatge de terrasses de cultiu: algunes reflexions per al seu estudi a la serra d'aitana (país valencià)", *Quaderns Agraris 2013*, 83-98.
- GIMENO, T.; IZQUIERDO, P. 1990: *La societat ibèrica del Vallès*, Editorial Egara, Terrassa.
- GÓMEZ, A. M. 2001: *Mapa del Patrimoni Cultural de Tagamanent. Memòria tècnica*, Ajuntament de Tagamanent.
- GÓMEZ, A. M. 2002: *Inventari Patrimoni Cultural de Sant Martí de Centelles. Memòria tècnica*, Ajuntament de Sant Martí de Centelles.
- GÓMEZ, A. M. 2005: *Mapa de Patrimoni Cultural de Figaró-Montmany. Memòria tècnica*, Ajuntament de Figaró-Montmany.
- GORDI, J.; BOADA, M.; PINTÓ, J.; VILAR, LL. 1995: "Aproximació a l'evolució del paisatge vegetal a les comarques de la Selva i del Vallès", *Estudi General 13*, a: *Montseny, medi i home, 2a part 2*, La Rectoria Vella, Institut de Ciències de l'Educació ICE, Universitat de Barcelona, Coordinadora per a la Salvaguarda del Montseny, Fundació "La Caixa", Sant Celoni, 1995., 45-65.

- GORDI, J.; VILAGINÉS, J. 2003: "La evolución del paisaje forestal de la llanura del Vallés (Barcelona) hasta el siglo XII", *Actas de la II Reunión sobre Historia Forestal, Cuad. Soc. Esp. Cien. For.* 16, 167-172.
- GRAU, I.; PÉREZ, V. 2008: "Aproximación arqueológica al estudio de los paisajes aterrazados en el área central valenciana", *L'centvm* 27.
- GRAU, I. 2005: "Espacios étnicos y políticos en el área oriental de "Iberia", *Complutum* 16, 105-124.
- GROS, P. 2006: *L'architecture romaine. Du début du IIIe siècle av. J.-C. À la fin du Haut-Empire, Maisons, palais, villas et tombeaux*, Picard, París.
- GUDIOL, J.M. 1920: *Les primitives civilitzacions ausetanes*, Follet velografiat a mà. Biblioteca episcopal. Vic.
- GUIDI, J. J. 2011: "Avenços i propostes per a l'estudi de Granollers i el Vallès Oriental als segles V-XI", *Ponències*, 165-176.
- GUITART, J. 2010: "L'origen de les primeres ciutats romanes de Catalunya. Una aproximació des de l'arqueologia", *Catalan Historical Review* 3, 147-162.
- GUTIÉRREZ, C. 1996: *El carboneig. L'exemple del Montseny*, Alta fulla, Barcelona.
- GUTIÉRREZ, C. 1999: *La Tordera: perspectiva geograhicohistòrica d'un riu*, Ajuntament de Sant Celoni, Sant Celoni.
- HARFOUCHE, R. 2007: *Histoire des paysages méditerranéens terrassés : aménagements et agriculture*, BAR International Series 1634, Archaeopress, Oxford.
- IZQUIERDO, I. 1995: *Memòria del seguiment arqueològic de la construcció del gasoducte de La Roca - Les Franqueses*
- JALUT, G. et al. 2009: "Holocene circum-Mediterranean vegetation changes: Climate forcing and human impact", *Quaternary International* 200, 4-18
- JÁRREGA, R. 2000: "El poblament rural i l'origen de les villae al nord-est d'Hispania durant l'època romana republicana (segles II-I aC)", *Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló* 21, 271-302.
- JÁRREGA, R. 1995: "Aproximació a l'estudi de l'antiguitat tardana al Vallès Oriental", *Limes: Revista de arqueologia* 4, 63-77.
- JÀRREGA, R.; RODÀ, I. 1999: "El terminus augustalis de Montornès: noves dades epigràfiques", *Lauro* 16.
- JUNYENT, E. 1955: "Un nuevo miliario ausetano", *Ausa. vol. II*, 151-153.
- JUNYENT, E. 1980-1987: *Diplomatari de la Catedral de Vic (Segles IX-X)*, Vic.
- LALUEZA, C. 2009: "Anàlisi paleogenètica de les restes del camí de can Grau. Un model per a l'expansió del neolític", *Lauro* 30, 5-9
- LE COUÉDIC, M. 2010: *Les pratiques pastorales d'altitude dans une perspective ethnoarchéologique. Cabanes, troupeaux et territoires pastoraux pyrénéens dans la longue durée*, Tesi doctoral, Université François Rabelais-Tours.
- LEMERCIER, O. 2003: "Les campaniformes catalans et pyrénéens vus de Provence", *Pirineus i veïns al 3r mil. leni AC. De la fi del Neolític a l'edat del Bronze entre l'Ebre i la Garona. Homenatge al Prof. Dr. Domènec Campillo. XII Col. loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Novembre 2000*, 431-445.
- LEVEAU, P. (Ed.). 1999: *Environmental reconstruction in Mediterranean landscape archaeology (Vol. 2)*, Oxbow Books Ltd, The Archaeology of Mediterranean Landscapes
- LEVEAU, P. 2000: "Le paysage aux époques historiques: un document archéologique". *Annales*, 555-582.
- LEVEAU, PH. 2002a: "Introduction: les incertitudes du terme villa et la question du vicus en Gaule Narbonnaise", *Revue archéologique de Narbonnaise* 35, 5-26.
- LEVEAU, PH. 2002b: "L'habitat rural dans la Provence antique: villa, vicus et mansio. Etudes de cas", *Revue archéologique de Narbonnaise* 35, 59-92.
- LEVEAU, PH.; GROS, P.; TRÉMENT, F. 1999: "La recherche sur les élites gallo-romaines et le problème de la villa" a: ANTOINE, A. (dir). *Campagnes de l'Ouest. Stratigraphies et relations sociales dans l'histoire (Colloque de Rennes 24-26 mars 1999)*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 287-302.
- LLIMARGAS, I.; LLMARGAS, J. 1989: "Els orígens del paisatge forestal en el terme de La Garriga", *II Trobada d'estudiosos del Montseny*.

- LLIMARGAS, J. 1999: "Notes sobre el salari rural en el segle XVIII", *III i IV Trobades d'estudiosos del Montseny*.
- LLINÀS, J.; MERINO, J. 1991: "La romanització a La Selva. Noves dades", *Quaderns de La Selva* 4, 22
- LLOBET, S. 1977: "Materials i dipòsits periglaciàls al massís del Montseny", Separata de la Revista de Geografia 1975, Barcelona. a:
LLOBET, S. 1990: *El medi i la vida al Montseny*, CSIC, Barcelona, 1947, 2a edició. Granollers.
- LLOBET, S. 1990: *El medi i la vida al Montseny*, CSIC, Barcelona, 1947, 2a edició. Granollers.
- LLOBET, S.; GÓMEZ, A. 1989: "Significació agrària i històrica dels "marges" en el Vallès. El regadiu", *Los Paisajes del agua: libro jubilar dedicado al profesor Antonio López Gómez*.
- LLORENS, J. M.; MATARÓ, M.; RUEDA, J. M. 1982: *Estudi del poblament al s. XI a Sant Feliu de Buixalleu, Arbúcies, Breda i Riells*, Generalitat de Catalunya, Ajuntament de Sant Feliu de Buixalleu.
- LLORENS, M. M.; RIPOLLÈS, P. P. 1998: *Les encunyacions ibèriques de Lauro*, Estudis de Granollers i del Vallès Oriental 7, Ajuntament de Granollers.
- LÓPEZ, A. 2011: "La muralla principal de l'oppidum ibèric del Montgròs (el Brull) i les seves defenses perifèriques", *Revista d'Arqueologia de Ponent* 27, 141-156.
- LÓPEZ, A. et al. 1991: "Resum de les conclusions de les investigacions històriques a l'Església de Sant Vicenç de Malla", *Actuacions en el patrimoni edificat medieval i modern (Segles X-XVIII): I. La intervenció arquitectònica. II. La recerca arqueològica*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 183-189.
- LÓPEZ, A.; CAIXAL, A.; FIERRO, J. 1986: *Monument funerari ibèric de Malla (Osona)*, Barcelona.
- LÓPEZ, A. et al. 2010: "Les muralles del Montgròs, a El Brull", *Monografies del Montseny* 25.
- LÓPEZ, A.; ROVIRA, J. 1982: "L'assentament del bronze final del Turó del Montgròs (El Brull, Osona)", *Ausa* 10, 187-192.
- LÓPEZ, A.; ROVIRA, J. 1982: "La fortificació ibèrica del turó del Montgròs (El Brull, Osona): Darreres novetats", *Ausa* 10, 139-199
- LÓPEZ, F. J.; PONS, E. 2008: "La periodització del bronze final al ferro inicial a Catalunya", *Cypselà* 17, 51-64
- LÓPEZ, J. 1989: "Camins del Montseny", *Monografies del Montseny* 4.
- LÓPEZ, J. 1992: "Els pous de neu i de glaç del Montseny. Inventari per a una preservació", *Monografies del Montseny* 7, 61-97
- M. T. 1915/1917: "Un altre dolmen prop de la Serra del Arca", *Butlletí del Centre Excursionista de Vich. Vol. II*.
- M. T. 1918/1920: "D'uns enterraments d'Ayguafreda de dalt", *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*.
- M. T. 1918/1920: "Excursió a Ayguafreda de Dalt", *Butlletí del centre excursionista de Vich*.
- MADOZ, P. 1985: *Articles sobre el principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del regne d'Aragó al "Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar"*. Amb un pròleg d'Antoni Pladevall, Curial, Barcelona.
- MADURELL, J. M. 1969: "Pedres ametistes del Montseny", *Ausa Vol. 6, Núm. 63*, 144-147.
- MALUQUER, J. 1982: "Notes sobre la formació del protagonisme dels ausetans", *Ausa* 10, 251-259.
- MAÑÉ, A. 1989: "Els monuments megalítics de la serra de Llevant (Vallès Oriental - El Maresme)", *Vèrtex* 130, 402-403.
- MARCET, R.; PETIT, M.A. 1985: "Assentaments d'habitació a l'aire lliure de la comarca del Vallès", *Estudios de la antigüedad* 2.
- MARQUÈS, J. M. 1997: "Parròquies i divisió administrativa del territori, fins al s. XI", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 38, 1501-1520.
- MARTÍ, C. 2008: "La ceca "ibèrica" de Ilturo: historiografia y datos recientes. Otras cuestiones sobre numismática ibèrica del nordeste", *Laietania* 18, 37-76
- MARTÍ, R. 1999: "Palaus o almúnies fiscals a Catalunya i al-Andalus", a: *Les societats meridionales à l'age féodal: Hommage à Pierre Bonnassie*, 63-70.
- MARTÍ, R. 2006a: "Els Establiments Cerdans en Catalunya Vella. Cavalls de Troia de la Política Comtal?", *Revista Internacional*

d'Humanitats 10.

MARTÍ, R. 2006b: "Del fundus a la parrochia. Transformaciones del poblamiento rural en Cataluña durante la transición medieval", *De la Tarraconense à la Marche Supérieure d'al-Andalus (IVe-XIe siècle). Les habitats ruraux*, CNRS/Université de toulouse-Le Mirail, Toulouse, 145-165.

MARTÍ, R. 2011: "Los territorios catalanes en la encrucijada del 711", *Zona arqueológica 15*, 11-26.

MARTÍ, R.; FOLCH, C.; GIBERT, J. 2007: "Fars i torres de guaita a Catalunya: sobre la problemàtica dels orígens", *Arqueologia medieval: revista catalana d'arqueologia medieval 3*, 30-43.

MARTÍN, A. 1995: "La prehistòria a la comarca del Vallès", *Terme (10)*, 28-37.

MARTÍN, A. 2000: "Las termas republicanas de Cabrera del Mar (Maresme, Barcelona)", *II Coloquio Internacional de Arqueología en Gijón. Termas romanas en el occidente del Imperio*, 157-162.

MARTÍN, A. 2002: "El conjunt arqueològic de Ca l'Arnau (Cabrera de Mar, Maresme). Un assentament romanorepublicà", *Tribuna d'Arqueologia 1998-99*, 211-228.

Martín, A. 2003: "Els grups del neolític final, calcolític i bronze antic: Els inicis de la metal·lúrgia", *Cota zero 18*, 76-105.

MARTÍN, A.; PLANA, R. 2001: "El nord-est català en època ibèrica i l'entitat territorial de l'oppidum d'Ullastret", *Territori polític i territori rural durant l'edat del ferro a la mediterrània occidental. Actes de la taula rodona celebrada a Ullastret. Girona*, 39-52

MARTÍN, A.; TARRÚS, J. 1995: "Neolític i megalitisme a la Catalunya subpirinenca", *Cultures i Medi de la prehistòria a l'Edat Mitjana. Xè Col. loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. 1995*, 241-260.

MARTÍNEZ, P.; FORTÓ, A.; MUÑOZ, V. 2010: "Estudi morfològic de la ceràmica del calcolític-bronze antic de ca l'estrada. Decoracions, formes, datació, campaniforme, tercer mil·lenni", *Cypselà 18*, 123-140

MASNOU, J.; CLOPÉS, C. 2008: "Trobada d'un assentament d'Emprivers", *Monografies del Montseny 23*.

MATARÓ, M. "Els primers pobladors de la vall de la riera d'Arbúcies". Aixà, Revista Anual del Museu Etnològic del Montseny, La Gabella. 7. Museu Etnològic del Montseny, la Gabella / Ajuntament d'Arbúcies

MATEU, J. 1995: "El mas ibèric de Can Pons (Arbúcies)", *Seminari d'història local. Aixà. Revista anual del museu etnològic del Montseny. La Gabella, 7. Museu Etnològic del Montseny - La Gabella*, 42-43.

MATEU, J.; RUEDA, J. M.; TURA, J. 1999: "L'ocupació humana al sector nord-oriental del Montseny durant la prehistòria i el món antic. Darreres aportacions", *III i IV Trobades d'Estudiosos del Montseny*.

MAURI, A. 2006: *La configuració del paisatge medieval: el comtat de Barcelona fins al segle XI*, Tesi doctoral.

MAURÍ, J. 1949: *Història de La Garriga*, Ed. Romargraf., L'Hospitalet de Llobregat.

MAURÍ, J. 1952: *Història del santuari de la mare de déu de Puiggraciós*, Barcelona

MAYA, J. L. 1990: "¿Bronze final o primera edad del hierro?: la problemática en el marco de la depresión prelitoral", *Limes*, 31-43

MAYER, M. 2010: "El problema de las Aquae Calidae del Norte del Conventus Tarraconensis", *Palaeohispanica 10*, 303-317.

MAYER, M.; RODÀ, I. 1997: "La via Augusta des Pyrénées à l'Èbre. Introducción", a: CASTELLVÍ, G.; PÉZIN, A.; KOTARBA, J.; COMPS, J. P. (eds.): *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*, Documents d'Archéologie Française 61, París, 114-125.

MAYER, M.; RODÀ, I. 1984: *La romanització del Vallès segons l'epigrafia*, Museu d'història de Sabadell.

MAYER, M.; RODÀ, I. 1996: "La via romana del Congost", *Monografies del Montseny 11*, 94-103.

MENÉNDEZ, F. X.; MOLIST, N. 1999: "El camí antic de Barcelona a Vic: el pas del congost (límit occidental del Parc Natural del Montseny)", *III i IV Trobades d'estudiosos del Montseny*.

MENÉNDEZ, F. X.; MOLIST, N. 2002: "El camí antic de Barcelona a Vic: el seu pas pel congost", *V Trobada d'estudiosos del Montseny*.

MERCADO, M. 2001: *Neteja d'espais i consolidació d'estructures al castell de Montclús*. Informe al servei d'arqueologia.

MERCADO, M. et al. 2006: "El castellum de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló-Montomès) i la romanització de la Laietània Interior.

Cap a un estudi arqueològic del jaciment i del territori", *Notes*, 241-266

MERCADO, M. *et al.* 2008: "El Castellum de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló-Montornès del Vallès, Vallès Oriental) i el seu entorn territorial", *Tribuna d'arqueologia* 2007, 191-212.

MESTRES, I.; DURAN, M. 1999: *Memòria de les excavacions arqueològiques realitzades al pati de l'escola Vedruna-Tona (Osona) Febrer 1999*.

MESTRES, J. 2008: "El temps a la prehistòria i el seu establiment a través de la datació per radiocarboni", *Cypsela* 17, 11-21

MIRALLES, F.; QUERALT, A.; SALA, P. 2000: "Inventari i descripció de la xarxa de camins ramaders de la regió metropolitana de Barcelona", *Ponències* 2000, 113-119

MIRALLES, F.; QUERALT, A.; SALA, P. 2002: "Els camins ramaders del Vallès Oriental", *Ponències* 2002, 49-93

MIRET, J. 2002: "L'agricultura prehistòrica a la Mediterrània occidental: les artigues". *Cypsela* 14, 195-204.

MOLAS, M. D. 1982: *Els ausetans i la ciutat d'Ausa*, Patronat d'Estudis Ausonencs, Vic.

MOLAS, M. D. *et al.* 1993: "Les recerques sobre les societats ausetana i lacetana. Estat de la qüestió", *Actes del seminari El poblament ibèric a Catalunya. Mataró, 25 i 26 de març de 1993. Laietania*.

MOLAS, M. D.; ROCAFIGUERA, M. DE; MESTRES, I. 1988: La fortalesa ibèrica del Casol de Puigcastellet (I), Una aproximació als límits del territori ausetà, *Ausa XIII*, 97-131.

MOLAS, M.D. *et al.* 1994: "El camp de les lloses, un establiment ausetà de la segona meitat del segle II aC", *Llibre de Tona-1994*, 43-50.

MOLAS, M.D.; OLLICH, I.; CABALLÉ, A. 2008: "De l'Auso romana al Vicus Ausonensis medieval", *Ausa XXIII 161-162*, 719-722

MOLIST, M.; CLOP, X. 1992: "L'home i el medi a la prehistòria en el Massís del Montseny", *Aixa. Revista anual de La Gabella, Museu Etnològic del Montseny*, 5. *L'home i la muntanya. Monogràfic*, La Gabella. Museu Etnològic del Montseny. Arbúcies.

MOLIST, M.; CRUELLES, W.; CASTELLS, J. 1987: "L'Àrea megalítica de Tavertet (Osona)", *Cota Zero* 3, 55-68.

MOLIST, M.; OMS, J.I.; ANFRUNS, J. (1985). "El sepulcre en fossa de Balenyà. Osona", *Quaderns del centre d'estudis comarcals de Banyoles* 2., 81-94

MONREAL, I. 1987: "Montclús, poblat ibèric i Castell Medieval", *Monografies del Montseny* 2, 147-158.

MOYA, A.; MARTÍNEZ, P.; LÓPEZ, J. 2010: "Éssers de pedra. Les estàtues-menhirs i esteles antropomorfes de l'art megalític de Catalunya", *Cypsela* 18, 11-41.

MUNDÓ, A. M. 1961: *El políptic dels béns i censos de Sant Pere de Vilamajor*, Archivo Histórico y Museo Fidel Fita, IX

MUNDÓ, A. M. 1974: "Domains and rights of Sant Pere de Vilamajor (Catalonia): a polyptych of c. 950 and c. 1060", *Speculum*, XLIX-2

MUÑOZ, V. 2007: "L'assentament agrícola altmedieval del Pla del Serrador (Les Franqueses del Vallès, Vallès Oriental)", *Actes del III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Sabadell, 18 a 21 de Maig de 2006*, ACRAM-Ajuntament de Sabadell-Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 535-546

NOLLA, J. M.; PALAHÍ, L.; VIVO, J. 2010: *De l'Oppidum a la civitas: La romanització inicial de la Indigècia*. Universitat de Girona

OLIVER, J. 1994: *El senyoriu jurisdiccional de La Garriga*, Sant Cugat.

OLIVER, J. 1996: "Tècniques agrícoles i documentació medieval: dos exemples del Vallès", *Ponències*, 125-133.

OLIVER, J. 2000: *Història del Figaró-Montmany. El Figaró abans de ser-ho*, Fase Arequipa, Barcelona.

OLIVER, J. 2003: *Tagamanent a l'edat mitjana. Senyors, pagesos i paisatges al Montseny occidental (segles X-XV)*, Ajuntament de Tagamanent.

OLIVER, J. 2012: *Origen, funcionament i destrucció planificada del regadiu de les roques d'en nualart de la Garriga (segles XVIII-XXI)*, Monografies del Montseny 27, 61-82.

OLIVER, J.; BOYA, N.; OMS, N.; URBIOLA, M. 2005: "Els pous de glaç de l'avencó (s. XVII-XVIII)", *VI Trobada d'estudiosos del Montseny*.

- OLLER, J. (2012). *El territori i poblament del Vallès en època antiga Del sorgiment de la societat ibèrica a la romanització (ss. VI aC.-II dC.)*. Estudi arqueomorfològic i històric. Tesi doctoral.
- OLLER, J. 2009: "El municipi romà d'Ègara: Antecedents, constitució i evolució", *Terme* 24, 189-208
- ORDEIG, R. 1982: "Villae", "viae" i "stratae" d'Osona, testimonis de l'antiguitat a l'època medieval", *Ausa* 102-104, 387-400.
- ORDEIG, R. 1993-2001: *Les Dotalies de les esglésies de Catalunya : segles IX-XII*, Vic.
- ORDEIG, R. 1999: *Catalunya Carolíngia, Vol. IV: Els comtats d'Osona i Manresa*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- ORDEIG, R. 2001: "Cel·les monàstiques vinculades a Guifré el Pelós i a la seva obra repobladora (Vers 871-897)", *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 22.
- OREJAS, A. 1998: "El estudio del Paisaje: visiones desde la Arqueología", *Arqueología espacial* 19, 9-20.
- OREJAS, A.; RUIZ DEL ÁRBOL, M.; LÓPEZ, O. 2002: "Los registros del paisaje en la investigación arqueológica", *Archivo español de arqueología* 75.185, 287-312.
- ORENGO, H. A. 2010: *Arqueología de un paisaje cultural pirenaico de alta montaña. Dinámicas de ocupación del vall del Madriu-Perafita-Claror (Andorra)*, Tesi doctoral, Universitat Rovira i Virgili.
- Orengo, H.A.; Palet, J.M. 2010: "Methodological Insights into the Study of Centuriated Field Systems: a Landscape Archaeology perspective", *Agri Centuriati. International Journal of Landscape Archaeology* 6 (2009), 171-185.
- ORENGO, H.A. 2012: "Combining terrestrial stereophotogrammetry, DGPS and GIS-based 3D voxel modelling in the volumetric recording of archaeological features", *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*
- ORENGO, H.A. et al. 2013: Pitch production during the Roman period: an intensive mountain industry directed towards long distance trade?, *Antiquity* 87.
- OSONA, A. 1883: "Excursió particular al corredor, dolmens de Pedra Gentil i de Pedra Arca (Vilalba Sasserra)", *Butlletí de l'associació d'excursions catalana*.
- OTERO, I., BOADA, M I TÀBARA, J.D. 2012: "Social-ecological heritage and the conservation of mediterranean landscape under global change. A case study in Olzinelles (Catalonia)". *Guildford (GB). Land Use Policy* 30, 25-37.
- P. 1915/1917: "Exploració d'un dolmen". *Butlletí del Centre Excursionista de Vich. Vol. II*.
- PADRÓS, C. 2010a: "Els camins antics i les vies romanes a la comarca d'Osona (Barcelona). Estat de la qüestió", *QUAD. PREH. ARQ. CAST.* 28 2010, 233-245
- PADRÓS, C. 2010b: "El territori de la plana ausetana i el seu entorn des de l'ibèric ple a l'alt imperi", *Cypselia* 18, 243-262.
- PADRÓS, C. 2011a: "El territorio ausetano del ibérico final a la baja republicaromana (S. III-I ANE)", *Estrat Crític* 5. Vol.1, 124-133
- PADRÓS, C. 2011b: "Ausetans i ositans, estat de la qüestió", *Monografies del Montseny* 26, 24-36
- PADRÓS, P. (2005). "Algunos ejemplos de la relación existente entre cecas ibéricas y fundaciones tardorepublicanas en el nordeste de la Hispania Citerior" a: *XIII Congreso Internacional de Numismática, Madrid, 2003: actas-proceedings-actes*, 523-530
- PALET, J. M. 1997: *Estudi territorial del pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època iberoromana i l'altmedieval. Segles II-I aC / X-XI dC*, Centre d'Arqueologia de la Ciutat; Institut de Cultura; Ajuntament de Barcelona («Estudis i Memòries d'Arqueologia de Barcelona», núm. 1), Barcelona.
- PALET, J. M. et al. 2006: "Formes d'ocupació d'alta muntanya a la vall de la Vansa (Serra del Cadí-Alt Urgell) i a la vall del Madriu-Perafita-Claror (Andorra): estudi diacrònic de paisatges culturals pirinencs", *Tribuna d'Arqueologia*, 229-253.
- PALET, J. M. et al. 2012: "Landscape Systems and Human Land-Use Interactions in Mediterranean Highlands and Littoral Plains during the Late Holocene: Integrated Analysis from the InterAmbAr Project (North-Eastern Catalonia)", *eTopoi. Journal for Ancient Studies*.
- PALET, J. M. et al. 2009: "Formas de paisaje de montaña y ocupación del territorio en los Pirineos orientales en época romana: estudios pluridisciplinarios en el valle del Madriu-Perafita-Claror (Andorra) y en la Sierra del Cadí (Cataluña)", a: *Proceedings of the 17th International Congress of Classical Archaeology (Roma 22-26 Septiembre 2008)*. *Bollettino di Archeologia on-line*.

- PALET, J. M.; FIZ, I.; ORENGO, H. A. 2009: "Centuriació i estructuració de l'Ager de la colònia de Barcino: anàlisi arqueomorfològica i modelació del paisatge", *Quarhis. Època II. N°5*, 106-123.
- PALET, J. M.; ORENGO, H.A.; FIZ, I. 2010: "Modelación y conceptualización del paisaje romano en el Ager Tarraconensis: Tarraco y la centuriación del territorio", a: *Actas del Colóquio internacional Transformações da paisagem. O impacto das cidades romanas no Mediterrâneo Occidental (Castelo de Vide São, Salvador de Aramenha - Marvão, Portugal. 15-17 maig de 2008)*.
- PALET, J.M. 1999-2000: "Dinàmica territorial de l'antiguitat a l'edat mitjana: arqueomorfologia i estudis de casos", *Territori i societat a l'edat mitjana. III*.
- PALET, J.M. 2005: "L'estructuració dels espais agraris en època romana a Catalunya: aportacions de l'estudi arqueomorfològic del territori". *Cota Zero 20*.
- PALET, J.M.; ORENGO, H.A., 2011: "The Roman centuriated landscape: conception, genesis and development as inferred from the Ager Tarraconensis case", *American Journal of Archaeology 115(3)*, 383-402.
- PALET, J.M., ORENGO, H. A.; RIERA, S. 2011: "Centuriación del territorio y modelación del paisaje en los llanos litorales de Barcino (Barcelona) y Tarraco (Tarragona): una investigación interdisciplinar a través de la integración de datos arqueomorfológicos y paleoambientales", *Agri Centuriati: International Journal of Landscape Archaeology. 7(2010)*, 113-129.
- PALET, J.M.; RIERA, S. 2009: "Modelació antròpica del paisatge i activitats agropecuàries en el territori de la colònia de Barcino: aproximació de de l'arqueomorfologia i la palinologia, Barcino I". *Marques i terrisseries d'àmfores al Pla de Barcelona*, 131-140.
- PALLÍ, F. 1985: *La Vía Augusta en Cataluña*. Universidad Autònoma de Barcelona. Barcelona.
- PANAREDA, J. M. 1991a: *El Montseny. Visió geogràfica*, Eumo editorial, Vic
- PANAREDA, J. M. 1991B: "El Montseny, un paisatge canviant", *La Sitja del Llop, I. (Juliol de 1991)*, Coordinadora per a la salvaguarda del Montseny. Barcelona.
- PANAREDA, J. M. 2007: "El carboneig un ofici tradicional en el Montseny que ha deixat una forta empremta en el paisatge". *Tagamanent 58*.
- PANAREDA, J. M. 1973: "Estudio del paisaje integrado. (Ejemplo del Montseny)", *Revista de Geografía. Vol 7. núm. 1-2*, 158-165.
- PANAREDA, J. M. 1977: "Modificaciones antropicas en las formaciones superficiales y en los suelos de La Calma (Montseny)", *Actas de la II Reunión Nacional del Grupo Español de Trabajo del Cuaternario (Jaca 1975)*, 213-221
- PANAREDA, J. M.; MASNOU, J. 2009: "Els aprofitaments forestals dels brucs al Montseny", *Monografies del Montseny, 24*.
- PANAREDA, J.M. 2006: *L'evolució de les grans unitats del paisatge del Montseny: directrius per a la gestió*, Diputació de Barcelona <<http://www.diba.cat/parcsn/parcs/fitxers/pdf/p03d189.pdf>>
- PANOSA, M. I. 1991: *Memòria de l'excavació portada a terme a Can Trullàs (Granollers). Zona B, Memòria del Servei d'Arqueologia*
- PANOSA, M. I. 2012: *Els ibers del Vallès Oriental*, L'Abadia de Montserrat.
- PANOSA, M. I. 2010: "Els ibers del Vallès Oriental. Una síntesi", *Ponències 2010*, 53-76.
- PARDO, J.; PÀMIES, A. 1998: "La villa romana de Can Terrés (la Garriga)-Vallès Oriental" a: *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània citerior: homenatge a Josep Estrada i Garriga*, Societat Catalana d'Estudis Clàssics, 451-460.
- PARDO, J. 2002: "Josep Estrada, arqueòleg i historiador", *Lauro 22*.
- PASCUAL, R.; BARBERÀ, J. 1964-1965: "El yacimiento prerromano de Puig Castell (Valgorguina, Barcelona)", *Ampurias, XXVI - XXVII*, 233-245.
- PASQUINUCCI, M.; TRÉMENT. F. (eds.). 2000: *Non-Destructive Techniques Applied to Landscape Archaeology*, The Archaeology of Mediterranean Landscapes, 4.
- PÉREZ-OBIOL, R.; ROURE, J. M.; VILAR, L. 1991: "History of some plant communities of the Sils zone (La Selva, Catalonia, Spain) based on pollen analysis", *SCIENTIA gerundensis 17*, 37-44
- PÉREZ, A. 2001-2002: "De nuevo sobre la ubicacion de la ceca de Iltirke y el tritetartemorion de sikarbi/ sikara", *studia e. Cuadrado, AnMurcia 16-17*, 253-262.

- PÉREZ, A. 2008: "Las monedas con nombres de étnicos del s. II a.C. En el nordeste peninsular. ¿reflejo de posibles circunscripciones?, ¿ciudades con doble nombre?", *Archivo Español de Arqueología* 81, 49-73
- PÉREZ, P.; TENAS, M. 1991: "Darreres intervencions arqueològiques al Vallès Oriental", *Lauro* 2.
- PÉREZ, P. *et al.* 1990: "El Jaciment Ibèric de Ca l'Ollé: una nova aportació al coneixement de l'època ibèrica al Vallès Oriental", *Lauro* 1, 29-37
- PETIT, M. A. 1990: "Les primeres etapes de l'edat del bronze al Vallès", *Limes* 0, 23-30
- PLADEVALL, A. 1987: "Les arrels històriques de Palautordera. Pregó de les festes del remei de 1979", *Monografies del Montseny* 2.
- PLADEVALL, A. "Els casals del Congost i Santa Coloma. Notícies històriques dels llinatges i dels seus patrimonis", 186-193
- PLADEVALL, A. (dir) 2005: *Santa Eulàlia de Riuprimer. La terra i la gent al llarg de la seva història*, Eumo, Vic.
- PLADEVALL, A. 1954: "Parròquia de Sant Genís de Taradell", *Ausa I. Num. 8*.
- PLADEVALL, A. 1955-57: "El castillo de Taradell y su primitivo término", *Ausa*, 492-501.
- PLADEVALL, A. 1955: "Parroquia de San Martín de Viladrau", *Ausa II. Num. 11*.
- PLADEVALL, A. 1956: "Parroquia de Santa María de Seva", *Ausa II. Num. 15*.
- PLADEVALL, A. 1956: "San Martín de Centelles, San Miguel Sesperxes y San Pedro de Bertí", *Ausa II. Num. 18*.
- PLADEVALL, A. 1958: "La Parroquia de San Andrés de Tona y su sufragánea de San Cugat de Gavadons", *Ausa III. Num. 23*.
- PLADEVALL, A. 1968: *Les ametistes del Montseny*, Barcelona.
- PLADEVALL, A. 1987: *Centelles. Aproximació a la seva història*, Ajuntament de Centelles, Editorial EUMO. Centelles.
- PLADEVALL, A. 1990: *Tona, mil cent anys d'història. Ajuntament de Tona*, Editorial Eumo, Tona.
- PLADEVALL, A. 1998: *El Brull. Un terme entre la Plana de Vic i el Montseny*, Barcelona.
- PLADEVALL, A. 2007: "El Mas Gat de Viladrau i els emprius del Montseny", *Monografies del Montseny* 22.
- PLADEVALL, A. 2009: "El casal d'Espinzella", *Monografies del Montseny* 24.
- PLANA, R.; MARTIN, A. 2012: "El paisatge periurbà de l'oppidum d'Ullastret: una nova imatge de la morfologia i del funcionament d'una ciutat ibèrica", *El paisatge periurbà a la Mediterrània Occidental durant la Protohistòria i l'Antiguitat/Le paysage périurbain en Méditerranée Occidentale pendant la Protohistoire et l'Antiquité. Tarragona*
- PLANA, R.; REVILLA, V. 2009: "Les formes de l'habitat rural et les rythmes de l'occupation des campagnes ibériques et romaines dans la zone centrale et septentrionale de la côte catalane", a PH. LEVEAU; C. RAYNAUD; R. SABRAYROLLES; F. TRÉMENT (eds). *Les formes de l'habitat gallo-romain. Terminologies et typologies à l'épreuve des réalités archéologiques (Colloque AGER VIII, Toulouse)*. Aquitania, supplément 17, Bordeaux.
- PLANAS, J. 2007: "La vinya al Vallès: una perspectiva històrica", *Notes* 22, 83-103
- PONS, J. 1979: "Propiedad privada de la tierra y comunidades campesinas pirenaicas: Análisis de una sentencia judicial del año 193", *Memorias de historia antigua* 3, 111-124.
- PONS, J. M. 2002: "Hostalric, capital i arxiu del Vescomtat de Cabrera", *Quaderns de La Selva*, 14.
- PORTALS, J. 2000: *La Costa del Montseny: entre el Turó de l'Home i la Tordera. Història d'una parròquia*, Llibreria El Setciències, Arenys de Mar.
- PORTALS, J. 1992: *El Montseny primers testimonis escrits*, Vallgorguina.
- PORTALS, J. 2007: "Parròquies i ermites sota l'advocació de Sant Martí al Montseny". *Monografies del Montseny* 22.
- POU, J. 2012: "La pervivència de models d'assentament a la Vall d'Arbúcies. Dels poblats ibèrics als punts de control medieval", *Monografies del Montseny* 27, 31-45

- PRADES, I. 1987: "La vinya i la configuració del paisatge forestal de la Selva", *Aixa. Revista del Museu Etnològic del Montseny*. 1. *Monogràfic història de la comarca de La Selva*.
- PUIGFERRAT, C. 1989: "Aiguafreda segons el capbreu de 1669-1670", *Temes aiguafredencs*, Ajuntament d'Aiguafreda.
- QUESADA, F. 1999-2000: "Territorio, etnicidad y culturamaterial. Estelas "Del Bajo Aragón" en Cataluña Nororiental", *Kalathos*.
- REEVES, C. C. 1976: *Caliche: origin, classification, morphology and uses*, Estacado books, Texas.
- REIMER, P. J. et al. 2009: "IntCal09 and Marine09 radiocarbon age calibration curves, 0-50,000 years cal BP", *Radiocarbon* 46 (3), 1029-1058
- RENAU, X. 1995: "Gualba: Els habitants més antics", *La sija del llop* 8.
- RENDU, C. 2003: *La montagne d'Enveig. Une stive pyrénéenne dans la longue durée*, Perpinyà.
- REVILLA, V. 2008: "La villa y la organización del espacio rural en el litoral central de Cataluña: implantación y evolución de un sistema de poblamiento", a: V. REVILLA, J. R. GONZÁLEZ, M. PREVOSTI (Eds.). *Actes del simposi Les vil·les romanes a la Tarraconense. Implantació, evolució i transformació. Estat actual de la investigació del món rural en època romana (Lleida del 28 al 30 de novembre de 2007)*. Museu d'Arqueologia de Catalunya Barcelona. *Monografies* 10, 99-123.
- Revista de Catalunya*. N°51, Sept.-Oct, Barcelona (1928).
- RIERA, S. 1995: *Evolució del paisatge vegetal holocè al Pla de Barcelona, a partir de les dades pol.líniques*, Publicacions Universitat de Barcelona.
- RIERA, S. 2005: "canvis ambientals i modelació antròpica del territori entrel'època ibèrica i l'altmedieval acatalunya: aportacions de la palinologia", *Cota zero* 20, 99-107
- RIERA, S. 2006: "Cambios vegetales holocenos en la región mediterránea de la Península Ibérica: ensayo de síntesis", *Ecosistemas* 15 (1), 17-30.
- RIERA, S. et al. 2009: "Variabilité climatique, occupation du sol et paysage en Espagne de l'Âge du fer à l'époque médiévale: intégration des données paléoenvironnementales et de l'archéologie du paysage"
- RIERA, S.; PALET, J.M. 2008: "Una aproximación transdisciplinar a la historia del paisaje mediterráneo: la evolución de los sistemas de terrazas con muros de piedra seca en la sierra de Marina (Badalona, Llano de Barcelona)" a: Garrabou, R.; Naredo, J. M. (Eds.). *El paisaje en perspectiva histórica: formación y transformación del paisaje en el mundo mediterráneo (Vol. 6)*, Universidad de Zaragoza.
- RIPOLLÈS, PERE P. 2005: "Las acuñaciones antiguas de la península ibérica: dependencias e innovaciones" a: *XIII Congreso Internacional de Numismática Madrid-2003. Actas-Proceedings-Actes I. 2005*, 187-208.
- RIUS, J. 1945-1947: *Cartulario de "Sant Cugat " del Vallés*, CSIC, Barcelona (3 volums).
- ROCAFIGUERA, F. de. 1983: "Cinc documents de Centelles dels segles X i XI", *Ausa XI*. 106-107, 77 - 86.
- ROCAFIGUERA, F. de. 1995: *La documentació dels segles IX - XII sobre Aiguafreda*, Ajuntament d'Aiguafreda
- ROCAFIGUERA, M. 1995: *Osona ibèrica: el territori dels antics ausetans*, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic.
- RODÀ, I. 1993: "Escultura republicana en la Tarraconense: el monumento funerario de Malla". A: NOGALES, T. (Coord). *Actas de la I Reunión sobre Escultura Romana en Hispania, (Mérida 1992)*, 207-219.
- RODÀ, I. 2009: "L'arqueologia pre-romana i romana al Montseny". *Monografies del Montseny* 24.
- RODRIGO, E. 2003: *Memòria de l'excavació arqueològica al jaciment de Sant Genís de Tripoles*. *Vallgorquina*
- ROIGÉ, X.; ESTRADA, F. 2006: "Introducció. El Montseny i el mas", *El mas al Montseny*, IPEC/ Inventari del patrimoni arqueològic.
- ROMA, F. 2013a: *Patrimoni existencial d'Aiguafreda*, patrimoni existencial 1, <http://www.bubok.es/libros/221728/patrimoni-existencial-daiguafreda>
- ROMA, F. 2013b: *Patrimoni existencial de Tagamanent*, patrimoni existencial, 2, <http://www.bubok.es/libros/224842/patrimoni-existencial-de-tagamanent>
- ROMA, F. 2013c: *Patrimoni existencial de el Brull, Centelles Collsuspina Hostalets de Balenyà i Seva*, patrimoni existencial, 3,

<http://www.bubok.es/libros/224845/patrimoni-existencial-del-brull-centelles-colluspina-els-hostalets-de-balenya-i-seva>

ROMA, F. 2013d: *Inventari de patrimoni existencial de Castellcir, Castellterçol i Sant Martí de Centelles*, patrimoni existencial, 4, <http://www.bubok.es/libros/224867/patrimoni-existencial-de-castellcir-castelltercol-i-sant-marti-de-centelles>

ROMA, F. 2013e: *Patrimoni existencial del Figaró*, patrimoni existencial, 5, <http://www.bubok.es/libros/225821/patrimoni-existencial-del-figaro>

ROS, M. T. 1988: "L'aplicació de l'anàlisi antracologica a l'arqueologia catalana", *Cota Zero* 4, 51-60.

ROS, M. T.; VERNET J. L. 1987: "L'environnement végétal de l'homme du Néolithique à l'Age du Bronze dans le Nord-Est de la Catalogne: Analyse anthracologique de la Cova del Frare St. Llorenç del Munt (Matadepera, Barcelona)", *Premières Communautés Paysannes en Méditerranée occidentale. Colloque International du CNRS*, Montpellier, CNRS

ROSELL, Francisco Miquel. (1945): *Liber feudorum maior. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*.

ROUSSELLE, A. (dir). 1999: *La glace et ses usages. Troisième journée d'études du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes*, Presses Universitaires de Perpignan, Perpinya.

RUEDA, J.M.; TURA, J. 2002: "Ocupació humana i transformacions del paisatge del Montseny", *Ponències 2002*, Centre d'Estudis de Granollers, Associació Cultural. Granollers, 95-117.

RUIZ del ÁRBOL, M. 2005: *La arqueología de los espacios cultivados. Terrazas y explotación agraria romana en una área de montaña: La Sierra de Francia (Salamanca)*, Anejos de Archivo Español de Arqueología XXXVI, CSIC, Instituto de Historia, Departamento de historia antigua y arqueología, Madrid.

SALA i MOLAS, J. 1912-1914: "Menhir o perafita de la Garriga del Soley", *Butlletí del centre excursionista de Vich. Vol. I*.

SALA, R.; SERRA, J.; LAFUENTE, M. 2004: *Cala al paratge de can Pons, Arbúcies (La Selva, Girona). Memòria d'excavació*.

SALES, J. 2005: "La necròpolis del Turó del Prat d'Ori. La transició del món antic al món medieval a les terres d'Osona. Campanya d'excavacions de 2004 a la necròpolis tardoantiga i/o altmedieval del Turó del Prat d'Ori (El Brull, Osona)", *Monografies del Montseny* 20, 165-176.

SALVADÓ, I.; MERCADO, M. 2006: "La primera fase de la intervenció arqueològica a l'església de Sant Martí de Pertegàs (Sant Celoni)". a: *Actes III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Vol. II*.

SALVADÓ, I.; VILA, L. 2003: "Sant Genís de Tapioles: del món romà al món medieval", *Lauro* 25, 5-16.

SANMARTÍ, E. 1974: "Un lote de cerámicas de barniz negro procedente de Tona (Plana de Vic)". *Pyrenae n°10*, 135-150.

SANMARTÍ, E.; PADRO, J. 1992: "Areas geográficas de las etnias prerromanas en Cataluña", *Complutum* 2, 185-194.

SANMARTÍ, J. 2001: "Territoris i escales d'integració política a la costa de Catalunya durant el període ibèric ple (segles IV-III a.n.e)", *Territori polític i territori rural durant l'edat del ferro a la mediterrània occidental. Actes de la taula rodona celebrada a Ullastret*, 23-38

SANMARTÍ, J. 2005: *Els ibers del nord*, Rafael Dalmau editor, Barcelona.

SANMARTÍ, J. et al. 2006: "La iberització a la Catalunya costanera i central", *Arqueomediterrània* 9, 145-163.

SANMARTÍ, J.; BELARTE, C. 2001: "Urbanización y desarrollo de estructuras estatales en la costa de Cataluña", a: BERROCAL-RANGEL, Ll.; GARDES, Ph. *Entre celtas e iberos. Las poblaciones protohistóricas de las galias e hispania*, 161-174

SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. 2007: "Economía, sociedad y cambio en el nordeste de la península Ibérica durante la protohistoria", *Arqueología de la tierra. Paisajes rurales de la protohistoria peninsular*, 277-295.

SERRA i RÀFOLS, J. 1927-1931: "Sepulcres megalítics del grup de la Plana de Vic explorats en 1928", *Anuari de l'I.E.C. vol VIII*, 12.

SERRA, M. 1997: "Els pous de glaç de l'Avencó", *Temes aiguafredencs VII bis*, Ajuntament d'Aiguafreda.

Servera, G. et al. 2013: "Tracing the land-use history and vegetation dynamics in the Mont Lozère (Massif Central, France) during the last 2000 years: the interdisciplinary study-case of Countrasts peat bog", *Quaternary International* (En premsa).

SOLER, M. 2002-2003: "Feudalisme i nucleació poblacional. Processos de concentració de l'hàbitat al comtat de Barcelona entre els segles X i XIII", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 23-24.

- SOTO, P. de. 2010: *Anàlisi de la xarxa de comunicacions i de transport a la Catalunya romana. Estudis de distribució i mobilitat*. Tesi doctoral.
- SUNYER, E. 2009: "Els grans valors geològics del Montseny Occidental". *Monografies del Montseny* 24.
- SUNYOL, M. 1991: "Santa Eulàlia de Corró d'Avall. Història documental". *Lauro* 2.
- TARRADELL, M.; PANYELLA, A. 1944: "Un nuevo sepulcro megalítico. El dolmen de el Duc en San Martin de Centelles (Barcelona)", *Ampurias, Vol VI*, 305-306.
- TARRÉS, J. 2005: "Els usos del terreny al final del segle XIX, segons el mapa del Montseny, les Guilleries i el Collsacabra de Juli Serra (1890)", *VI Trobada d'estudiosos del Montseny*.
- TARRÉS, J.; RAMS, E. 2002: *Un viatge per les Guilleries i el Montseny. Visió actual del recorregut pioner fet l'any 1890 per Juli Serra*, Rafael Dalmau editor, Barcelona.
- TARRÚS, J. 1985: "Consideracions sobre el Neolític final-Calcolític a Catalunya (2500-1800 a. C.)", *Cypsela* 5, 47-57.
- TARRÚS, J. 2011: "Menhirs i art megalític a Catalunya: les darreres descobertes i el seu context", *Notes* 26, 93-102.
- TARRÚS, J. et al. 2005: "El cromlec de Pins Rosers (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)" a: *Roches Ornées/Roches Dressées. Colloque de l'AAPO en Hommage à Jean Abelanet (Perpinyà, 2001)*, 151-155
- TENAS, M. 1993: "El conjunt funerari de can Trullàs (Granollers, Vallès Oriental)", *Tribuna d'arqueologia 1991 (1993)*, 65-78.
- TENAS, M.; VILA, L. 1996: "Vil·la romana de can Terrés. Projecte arqueològic", *Lauro* 12, 11-70.
- TURA, J. 1991: "Castell de Falgars, una torre romana a la Garrotxa", *Cypsela* 9, 111-119.
- TURA, J. 2006: "El mas al Montseny. Transformacions socioeconòmiques i canvis en el paisatge", *Perxada* 41.
- TURNER, S. 2010: "Historic Landscape Characterisation: an introduction to methods and applications for historical research", a: BOLÒS, J. (ed.). *La caracterització del paisatge històric. Territori i Societat: el paisatge històric, vol. V*, Universitat de Lleida, Lleida, 17-40.
- TURÓN, R. 2003: *Les Franqueses del Vallès fa 4000 anys*, Monografies d'història local. Núm 2, Les Franqueses del Vallès.
- USCATESCU, A. et al. 2004: *Atlas d'arqueologia urbana de Granollers*, Atlas d'arqueologia urbana de Catalunya (vol. I), Direcció General del Patrimoni Cultural. Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya.
- VALL, F. 1958: "Un yacimiento arqueológico en Tona", *Ausa vol. III*, 123-124.
- VERHOEVEN, G. (2011). "Taking computer vision aloft-archaeological three-dimensional reconstructions from aerial photographs with photoscanner", *Archaeological Prospection* 18(1), 67-73.
- VILA, L., & TENAS, M. i OLIVERAS, I.(1993): *El Patrimoni Arqueològic de la Garriga*.
- VILA, LL. 1994: "El megalitisme al Montseny", *Lauro* 7, 3-8.
- VILA, LL.; PANOSA, M. 1987 "Troballes arqueològiques a la Vall Alta de la Tordera", *Setmanari Plaça Gran*, Granollers
- VILA, LL.; PASTOR, I. 2000: "Intervenció arqueològica en el Pont Trencat", *Lauro* 18, 17-28.
- VILA, LL.; TENAS, M. 1995: "Els megàlits de Serra d'arca: 4000 anys d'història", *La sitja del llop* 10.
- VILA, LL. 1991: "L'estela del Pla de La Calma (La sitja del llop)", *Rev. La sitja del llop* 1.
- VILAGINÉS, J. 1988: "El fenomen parroquial en la societat del Vallès Oriental a l'alta edat mitjana (ss. XI i XII)", *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 9.
- VILAGINÉS, J. 2001: *El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Oriental (segles X-XII)*, Publicacions de l'abadia de Montserrat, Barcelona.
- VILAGINÉS, J. 2006: *La gent i el paisatge. Estudis sobre el Vallès Medieval*.
- VILARDELL, R. "Origen i evolució del megalitisme a les comarques centrals i occidentals de Catalunya II: L'edat de bronze", *Cota Zero* 3, 84-91

VILARDELL, R.; CASTELLS, J. 1976: "Hallazgo de una estela decorada en el pla de la calma", *Pyrenae* 12, 181-182.

VILLARONGA, L. 2004: *Numismàtica antiga de la Península Ibèrica: introducció al seu estudi (Vol. 1)*, Institut d'Estudis Catalans.

VION, E. 1989: "L'analyse archéologique des réseaux routiers: une rupture méthodologique, des réponses nouvelles", *Paysages Découverts. Histoire, géographie et archéologie du territoire en Suisse romande*, 1, GREAT, Lausanne, 67-99.

VULART, A. 1999: "La comunitat de regants de Sant Esteve de Palautordera: un model de gestió de recursos hidràulics", *III i IV Trobades d'estudiosos del Montseny*.

VULART, A. 2002: "Evolució de l'arquitectura al Montseny", *V Trobada d'estudiosos del Montseny*.

WALSH, K. 2005: "Risk and marginality at high altitudes: new interpretations from fieldwork on the Faravel Plateau, Hautes-Alpes", *Antiquity* 79, 289-305.

WALSH, K.; MOCCI, F.; PALET, J. M. 2007: "Nine thousand years of human/landscape dynamics in a high altitude zone in the southern French Alps (Parc National des Ecrins, Hautes-Alpes)", *Preistoria Alpina*, 42, 9-22

YLL, E. I. 1991: *Anàlisi pol·línica del jaciment de Can Trullàs (Granollers, Vallès Oriental)*, Museu de Granollers, inèdit

ZAMORA, D. 2012: "L'espai periurbà de l'oppidum laietà de Burriac. De l'ibèric ple a la romanització", *El paisatge periurbà a la Mediterrània Occidental durant la Protohistòria i l'Antiguitat/Le paysage périurbain en Méditerranée Occidentale pendant la Protohistoire et l'Antiquité*.

ZAMORA, D. et al. 2001: "El poblament a la laietània central i septentrional durant el període ibèric ple. Una proposta d'organització territorial", *Territori polític i territori rural durant l'edat del ferro a la mediterrània occidental. Actes de la taula rodona celebrada a Ullastret. Girona*, 203-226

ZAMORA, J. E. "El carboneig al Montseny: etnologia i paleoantracoanàlisi", *III i IV Trobades d'estudiosos del Montseny*.

ZAMORA, J. E. 2010: *El Carboneig*, Diputació de Girona, Fundació Caixa Girona, Girona

Índex d'il·lustracions

Figura 1: Situació del Montseny en el context de les principals unitats de relleu de Catalunya.....	21
Figura 2: Mapa del Massís del Montseny i el seu entorn immediat amb els límits del Parc Natural i principals nuclis de població actuals. S'hi han assenyalat igualment alguns dels principals elements topogràfics.....	22
Figura 3: Situació de l'àrea d'estudi en relació a les conques hidrogràfiques catalanes. Sobre el MDT s'hi han situat les principals conques fluvials que sorgeixen del massís, així com els eixos de comunicació històrics a partir dels quals s'ha establert l'àrea d'estudi d'aquest treball. Els punts representen els caps de municipi. S'han destacat les principals vil·les d'època medieval.....	23
Figura 4: Termes municipals que formen l'àrea d'estudi de referència.....	24
Figura 5: Situació de les finestres de treball de camp.....	25
Figura 6: Principals elements topogràfics de l'àrea d'estudi (Veure també figures 1 i 3).....	27
Figura 7: Representació tridimensional del mapa geològic de l'àrea d'estudi. 1. Pissarres, quarzites i calcàries (Cambroordovicià); 1a. Pissarres, calcàries i altres materials del Paleozoic; 2. Granits (Carbonífer Premià); 3. Altres metamòrfiques (Carbonífer-Premià). 4. Marbres i esquists (Carbonífer - Premià); 5. Gresos, argiles i conglomerats (Triàsic); 6. Calcàries i dolomites (Triàsic); 7. Gresos, margues i conglomerats (Paleogen); 8. Sorres, margues, limolites, conglomerats i calcàries (Paleogen); 9. Argiles, arcoses, conglomerats i sorres (Neogen); 10. Argiles, graves i còdols (Quaternari). Elaborat a partir de la base geològica del Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya, escala 1:50.000 i dels mapes publicats en diverses publicacions: Panareda 1991; Boada i Ullastres 2000; Llobet 1990.....	30
Figura 8: Principals cursos fluvials, fonts documentades al Pla Especial del Parc Natural del Montseny (en aquest inventari consten 615 fonts, però no totes es consideren permanents) i situació de les aigües d'interès medicinal de Tona i La Garriga.....	33
Figura 9: Situació de l'àrea d'estudi en relació a les principals regions vegetals del nord-est de l'actual Catalunya (Panareda 2006, 17) i perfil de la vegetació del Montseny (Panareda 1991, 51). S'aprecien la situació del Montseny en un punt de contacte entre les regions mediterrània i euro-siberiana i els diversos estatges vegetals.....	34
Figura 10: Zones ocupades per conreus i àrees urbanes i industrials segons el Mapa de Cobertes del Sòl de Catalunya, 4a edició (MCSC4).....	35
Figura 11: Boscos de tipus mediterrani segons el MCSC4.....	35
Figura 12: Boscos de tipus euro-siberians segons el MCSC4.....	36
Figura 13: Prats i matollars segons el MCSC4.....	38
Figura 14: Perfils de models de paisatge preindustrial i postindustrial al Baix Montseny (Boada 2002, 59 i 75).....	39
Figura 15: Situació respecte l'àrea d'estudi dels sondeigs sedimentològics i jaciments arqueològics on s'han fet els estudis paleoambientals mencionats en aquest text.....	42
Figura 16: Dades dels diversos jaciments en forma de diagrames. Les dades apareixen totes sumades, sense discriminar per tant el seu context arqueològic (Dades provinents de diverses publicacions: Rueda i Burjachs 1999; Ros 1991; Allué et al. 2006).....	44
Figura 17: En aquesta imatge s'han intentat resumir les principals conclusions dels estudis pol·línics del pla de Barcelona (Riera 1995), afegint-hi la fase cronològica aproximada on es situarien les dades dels diversos jaciments estudiats a l'entorn del Montseny.....	47
Figura 18: L'inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya (IPAC) recull la major part dels resultats de la recerca arqueològica desenvolupada a l'àrea d'estudi al llarg del temps. En aquesta figura es representen els jaciments recollits a l'IPAC sobre mapa i mitjançant un diagrama de sectors segons el tipus d'intervenció realitzada. Permet observar que la major part de les dades responen a troballes superficials (normalment ceràmica) i que es concentren a l'entorn del Congost i el Mogent al Vallès Oriental, en bona part com a conseqüència dels treballs de prospecció de Josep Estrada. El segon grup correspon a excavacions puntuals (dins de les quals s'hi inclouen les intervencions d'urgència dutes a terme els darrers anys). Aquestes apareixen més repartides sobre el territori. El nombre d'excavacions antigues és més significativa a la zona d'Osona, reflectint l'activitat a la zona del Museu Episcopal i el Centre Excursionista de Vic.....	59

Figura 19: Esquema de l'estructura de la base de dades.....	67
Figura 20: Esquema de l'organització dels camps en els formularis de presentació.....	68
Figura 21: Fitxes d'entrada de les dades de l'IPAC a l'inici del treball (esquerra) i durant la revisió de 2012 (dreta).....	71
Figura 22: Finestra d'entrada de dades dels inventaris etnogràfics.....	72
Figura 23: Pàgina de consulta del Mapa del Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona.....	74
Figura 24: La BDM inclou una taula específica on anar recollint les referències bibliogràfiques que hem utilitzat.....	75
Figura 25: L'àrea d'estudi tal i com apareix representada al mapa de Vrints d'inicis del s. XVII. La còpia digital del mapa s'ha obtingut dels fons cartogràfics de l'IGN < http://www2.ign.es/fondoscartograficos/ >. ©INSTITUTO GEOGRÁFICO NACIONAL DE ESPAÑA).....	77
Figura 26: Procés de restitució de la xarxa viària a la zona de Sant Esteve de Palautordera a partir d'un mapa de mitjans del s. XIX i l'ortofotomapa fet a partir dels vols de 1956.....	78
Figura 27: Esquema del procés de treball de camp.....	80
Figura 28: Exemple del treball de fotointerpretació en un sector del Turó de la Torre (Pla de La Calma). Les línies representen els elements senyalats en la fotointerpretació prèvia. Els quadrats corresponen a les coordenades utm preses sobre el terreny de possibles restes d'estructures antròpiques. És un dels pocs casos en que la fotointerpretació ha donat un resultat positiu.....	82
Figura 29: Fitxes de camp utilitzades en les diverses prospeccions i visites de terreny (dreta) i en la documentació d'estructures (esquerra). La Informació s'ha traspassat a la BDM mitjançant taules específiques.....	83
Figura 30: Algunes imatges preses durant el treball de camp.....	83
Figura 31: Sondeig a una feixa agrícola abandonada de Samalús i fitxa d'unitat estratigràfica utilitzada durant els treballs de camp. La informació s'ha introduït a la BDM mitjançant una taula específica.....	84
Figura 32: Obtenció d'imatges verticals i esquema de la presa de punts de control de forma relativa.....	86
Figura 33: Esquema del procés de reconstrucció fotogramètrica mitjançant Photoscan.....	87
Figura 34: Obtenció dels perfils i edició final.....	90
Figura 35: Situació dels afloraments estudiats en relació a l'àrea de prospecció intensiva sobre el mapa topogràfic 1:10.000 de l'ICC.....	91
Figura 36: Esquema de l'elaboració d'una columna litoestratigràfica a partir del treball de camp.....	92
Figura 37: Exemple de com s'ha fet la correlació entre els diversos perfils.....	93
Figura 38: Fitxa de material.....	93
Figura 39: Elements de la BDM amb cronologia de s. XIII-XX segons el grau de coneixement. Els gràfics permeten veure que en els inventaris utilitzats es documenten bàsicament restes estructurals, moltes de les quals es conserven a nivell de paret o sostre. En forces excavacions es documenten també fases d'aquests períodes. Pel que fa a la baixa edat mitjana, la cronologia s'estableix mitjançant dades referents a la documentació escrita en la major part de casos tal i com mostra el diagrama de sectors.....	97
Figura 40: En aquests mapes s'ha assenyalat l'àmbit territorial que cobrien els diversos inventaris utilitzats en el moment de la realització del treball (2013). Els punts assenyalen la situació dels elements documentats en cada un d'ells. Com es pot apreciar el conjunt és molt descompensat a nivell geogràfic, amb zones molt poc treballades. De tota manera el prop d'un miler de llocs que conformen el total de dades incorporades a la BDM des d'aquests inventaris si que són una mostra significativa de les traces del paisatge "preindustrial" o "tradicional" de l'àrea d'estudi (per més detalls veure apartat 4.3.1).....	98
Figura 41: Elements recollits a la BDM de cronologia moderna/ contemporània i indeterminada.....	99
Figura 42: Mapa amb els elements recollits a la BDM amb cronologia de la baixa edat mitjana (s. XIII-XV). 100	
Figura 43.....	108
Figura 44: El diagrama de barres mostra els llocs de la BDM amb ocupació documentada entre els s. VIII-XII. El diagrama de sectors mostra, de color fosc, el percentatge de llocs en que la cronologia s'ha establert a partir de la documentació escrita. Com succeeix amb la baixa edat mitjana, hi ha un alt percentatge d'elements que han tingut continuïtat més enllà del període medieval, i només a través de les fonts escrites es pot establir l'origen anterior (al ser inventaris basats en restes de construccions no recullen tots els llocs que apareixen a la documentació medieval però que no es poden relacionar amb una estructura actual). Les dades	

arqueològiques provenen en bona part d'excavacions en que s'ha pogut documentar una fase d'aquest període, mentre que en molt poques ocasions es detecten jaciments altmedievals en superfície i normalment presenten un alt grau d'incertesa cronològica, com és el cas de les troballes de tombes de lloses que formen bona part dels elements documentats aquí com a "restes d'estructures en superfície"108

Figura 45: De l'alta edat mitjana daten alguns dels monuments més emblemàtics de l'àrea d'estudi com per exemple el Castell de Montsoriu -L. 140, fotografia de l'esquerra- documentat des del s. X però molt transformat durant els segles següents (Font et al. 2008). Els vestigis d'aquest període els podem trobar en pràcticament qualsevol punt de l'àrea d'estudi: a la imatge del centre, l'edifici d'estil romànic de Sant Cebrià de la Mora -L. 300- a la vora de la calma. L'existència d'una vila amb el nom de Mora en aquesta època es documenta des del s. IX, la parròquia des de l'XI i l'edifici actual hauria estat construït el s. XII, amb afegits posteriors. Fora dels elements monumentals, però, el registre arqueològic és molt escàs i difícil d'interpretar. A la imatge de la dreta, aspecte de les tombes de la petita necròpolis del Turó de l'Ori -L. 218- que malgrat que foren excavades no se'n coneix la cronologia exacte ni el tipus de poblament que estaria reflectint (Sales 2005).....109

Figura 46.....110

Figura 47.....111

Figura 48.....112

Figura 49.....113

Figura 50.....114

Figura 51.....114

Figura 52.....118

Figura 53: Tan sols hi ha menys d'una quinzena de llocs que presenten fases atribuïdes a aquest període. Es reparteixen entre restes superficials o antigues notícies d'enterraments de lloses i/o tègula de cronologia indeterminada i de fases identificades amb més o menys precisió en alguns jaciments excavats.....119

Figura 54: Diagrama de barres on es representen el total de llocs amb fases dels períodes antics (s. VI ane- V ne). A diferència del que succeïx els període medieval, el registre arqueològic relatiu a l'antiguitat està format sobretot per restes superficials. El millor coneixement de la ceràmica ibèrica i romana i una major tradició de recerca arqueològica en aquests períodes han influït en aquesta situació.....121

Figura 55: Llocs amb fases documentades del període de l'ibèric antic (s. VI-V ane).....125

Figura 56: Llocs amb fases del període de l'ibèric ple (IV-III ane) i amb materials ibèrics de tipus indeterminat.126

Figura 57: Aspecte actual de les fortificacions ibèriques del Montgròs i del Puig Castell de Samalús.....128

Figura 58: Situació i alguns exemples de forns classificats com a "iberorromans" a l'àrea d'estudi.....129

Figura 59.....132

Figura 60.....133

Figura 61: Planta de l'edifici del "mas ibèric" de Can Pons (Font et al. 2000, 79) i aspecte del jaciment del Camp de Les Lloses (foto presa el 2010).....134

Figura 62: Imatge de mosaics de Can Martí (Aquilué i Pardo 1990, 94 i 97) i Can Benet (Bonamusa 2008, 57).....135

Figura 63: Nombre de llocs a la BDM amb fases dels ss. II-I ane (fosc) i I-II ne segons el tipus de coneixement.139

Figura 64.....140

Figura 65.....141

Figura 66.....142

Figura 67: Detall dels llocs amb traces d'ocupació dels s. I-II ne i de la categoria època romana indeterminada a l'entorn del Congost i la Riera de Cànoves-Vallfornès. S'hi han assenyalat les possibles traces de les vies romanes del Congost i del corredor prelitoral (Via Augusta).....146

Figura 68: Mapa amb la distribució dels diversos llocs amb fases del baix imperi romà segons els diversos períodes.....151

Figura 69.....153

Figura 70.....154

Figura 71.....155

Figura 72: Total de llocs amb fases prehistòriques documentades segons el tipus de coneixement.....	157
Figura 73: Detall de les restes localitzades a Can Santa Digna i diagrama que representa les sitges localitzades segons la cronologia atribuïda en les fitxes de l'IPAC.....	159
Figura 74: Reproducció de l'estela situada en una reconstrucció de l'emplaçament on es localitzà l'any 1975.	161
Figura 75: Situació dels diversos sectors amb restes arqueològiques documentades en les prospeccions a les àrees del Pla de La Calma i del Matagalls (no apareixen aquí les restes ja recollides en l'IPEM, l'IPCPN i el MPCDB). Els números corresponen al número de LIEP que té en la BDM. En la imatge veiem representat el recorregut que enregistrà un GPS durant la prospecció del 2010. Tot i que no reflecteix exactament tota la cobertura, sí que dona una bona idea de l'abast de la prospecció.....	165
Figura 76: Aspecte del turó del Poniol (L. 28) amb la barraca reconstruïda.....	166
Figura 77: Aspecte d'un dels murs de pedra que formaria part de les estructures de Can Figuera (L. 54).....	167
Figura 78: Imatge de l'interior de la Bauma de Les Creus (L. 52).....	168
Figura 79: Imatge del Pla de Camprodon (L. 51).....	168
Figura 80: Situació de l'estructura del Corral de la Creu de l'Agustí (L. 410) sobre el mapa 1:5000 de l'ICC. Al quadre superior, una imatge de les restes de l'estructura. La fletxa indica el punt on s'efectuà el sondeig... .	169
Figura 81: Corral de la Creu de l'Agustí (L. 410). Planta del sondeig en relació a l'estructura, perfils i una imatge de detall del parament del mur per la cara interna.....	170
Figura 82: Zona del Parany (L. 409, L. 411 i L. 412) sobre el mapa 1:5000 de l'ICC. Es mostra la ubicació de les estructures agrupades en els 3 sectors en que han estat dividides i imatges de detall d'alguna d'elles (de dalt a baix: estr. 0122, 0116 i 0112).....	171
Figura 83: El Parany I (L. 409). Perfil del sondeig, imatge de l'estructura un cop excavada i resultat de la datació per C14.....	172
Figura 84: Detall de la situació del bosquet on es troben les estructures de La Bruguera (L.413) i del possible tancat circular (estr. 124) sobre l'ortofotomapa de l'ICC. Al costat, dues imatges de l'aspecte del mur que formaria el tancat i de l'aspecte de l'interior del bosquet amb les restes d'estructures de caràcter indeterminat.	173
Figura 85: Aspecte general de la zona amb una de les estructures en primer pla.....	173
Figura 86: Sondeig a una de les estructures de Sant Nicolau II (L. 268). Perfil, imatge del nivell d'enderroc (UE 102) i resultats de la datació per C14.....	174
Figura 87: Les possibles restes de l'antiga capella de Sant Nicolau (L. 263) es troben en un sector amb fortes empremtes d'activitat antròpica: molt a la vora es situa la gran masia del Bellit (L. 759) a l'entorn de la qual trobem feixes, restes de camins protegits amb murs de pedra seca i edificacions associades com ara un corral (Jaça del Bellit, L. 765) o un molí (L. 854). A més, a poca distància de la masia es coneixen restes d'edificacions conegudes com les Cases Velles del Bellit (L. 1773) i restes d'enterraments al lloc conegut com a Fossar dels Moros (L. 1951). Prop de la capella també es troben les restes que hem documentat com a Sant Nicolau II (L. 268). El conjunt fa pensar en la presència d'un poblament d'origen medieval en aquest sector, dels quals la capella (a l'IPCPN es proposa una datació del S.XII en base a la semblança a amb la capelles de Sant Miquel de Canyelles i Sant Salvador de l'Avencó) podria haver-ne estat un element (seguint el model de les petites parròquies que trobem en els sectors muntanyencs de l'àrea d'estudi).....	175
Figura 88: Imatge de l'estructura detectada al Pla dels Emprius (L. 408).....	176
Figura 89: Imatge de l'estructura del Turó del Socarrat (L. 414).....	176
Figura 90: Aspecte de l'estructura del Pla dels Trèmols (L. 407) abans del sondeig.....	177
Figura 91: Perfil dels dos sondeigs fets a l'estructura del Pla dels Trèmols (L. 407) i relació del material recuperat a cada unitat estratigràfica. Les imatges mostren, per una banda, l'aspecte de l'estructura sobre l'ortofotomapa escala 1:2500 de l'ICC, la situació dels sondeigs i el possible traçat del mur i, per l'altra, l'aspecte del parament exterior d'aquest.....	178
Figura 92: Situació de la zona on es troben les estructures del Pla d'en Xixa (L. 405) sobre el mapa topogràfic 1:5000 de l'ICC i imatge d'una de les estructures (estr. 0106).....	179
Figura 93: Estructura 129 situada a les Pedres Blanques (L. 406).....	179
Figura 94: Situació i imatges de les estructures identificades al sector del Turó de la Torre (L. 404) sobre el mapa topogràfic 1:5000 de l'ICC.....	181

Figura 95: Sondeig al Turó de la Torre (L. 404): Perfil, plantes en el moment anterior i posterior a l'excavació del claper i resultat de la datació radiocarbònica.....	182
Figura 96: Pla de la Ginesta (L. 401, 402 i 403): Situació de les estructures repartides en tres sectors i algunes imatges dels elements documentats (d'esquerra a dreta: restes d'una acumulació de blocs -estr. 76-, roca tallada amb forma de carreu -estr. 91-, roca amb cassoles excavades i restes d'un tancat de pedra seca -estr. 93-)	183
Figura 97: Pla de l'Amorriador de la Cortada (L. 400). Petita acumulació de blocs a la part superior del turó.	184
Figura 98: L'anomenada "estructura al pla de La Calma" (L. 265).....	184
Figura 99: Possibles restes de l'antiga casa del Bassau (L. 398).....	185
Figura 100: Situació aproximada de les àrees ocupades per feixes al voltant de La Mora (L. 399) i El Bassau (L. 398) sobre el mapa topogràfic escala 1:10000 de l'ICC. La fotografia mostra l'aspecte de l'entorn immediat de l'església de Sant Cebrià de la Mora (L. 300).....	186
Figura 101: Vista general del corral i el replà on es troben les estructures (L. 397).....	187
Figura 102: Vista general i situació sobre el mapa topogràfic 1:10000 de l'ICC de la zona del Pla de la Barraca (L. 392). S'indica també la situació de les diverses estructures documentades durant la prospecció i de les dues congestes relacionades amb la recollida de neu (L. 926 i L. 927).....	188
Figura 103: Cavitats localitzades al Turó de Sant Miquel (L. 393) i la Roca Foredada (L. 394): Imatge i situació sobre el mapa escala 1:5000 de l'ICC.....	189
Figura 104: Prat Xic (L. 396): Imatge del sector i situació de les estructures, planta i perfil dels sondeigs i material aparegut i resultat de la datació radiocarbònica de la UE 103.....	190
Figura 105: Detall de dues carboneres.....	191
Figura 106: Situació de l'àrea d'estudi i dels diversos sectors de prospecció extensiva i intensiva. S'hi han representat també els elements recollits a la BDM, senyalant aquells llocs objecte de la prospecció extensiva.	194
Figura 107: Situació de les troballes fetes durant la campanya del 2010 sobre el mapa topogràfic escala 1:5000 de l'ICC.....	195
Figura 108: Imatge del possible forn antic.....	196
Figura 109: Situació de les restes localitzades en la campanya de 2010 sobre el mapa escala 1:5000 de l'ICC. El cercle representa el sector de major concentració de material ceràmic constructiu i de taula.....	196
Figura 110: Aspecte de l'àrea on ha aparegut el material (L. 192). A baix a l'esquerra imatges de restes de material constructiu: fragment de ceràmica barrejada amb morter de calç i possible fragment de solera de forn.....	199
Figura 111: Situació de les troballes fetes durant la campanya del 2010 sobre el mapa topogràfic escala 1:5000 de l'ICC.....	200
Figura 112: Camp on s'ha localitzat el material.....	201
Figura 113: Situació de les restes localitzades sobre el mapa topogràfic escala 1:5000 de l'ICC.....	201
Figura 114: Situació del jaciment de Puig Castell sobre el mapa a escala 1:5000 de l'ICC i imatges de diversos punts de la possible cinta muraria. La línia representa un croquis de les estructures que formarien la muralla. Ha estat elaborat mitjançant els punts recollits amb el GPS de mà i anotacions preses sobre el terreny, de manera que no té valor topogràfic, però sí que ajuda a fer-se una idea aproximativa de les dimensions màximes que podria haver tingut l'espai tancat pel mur.....	204
Figura 115: Percentatges de les diferents classes de ceràmica localitzades en les prospeccions de 2010 al jaciment de Puig Castell.....	206
Figura 116: Situació del forn sobre el mapa topogràfic escala 1:5000 de l'ICC.....	209
Figura 117: Vista frontal i de la graella del forn de Can Pericas (L. 24).....	210
Figura 118: Zona de la Servera amb la situació dels forns.....	210
Figura 119: Imatge de l'anomenat Forn de pega 3 -L. 482- (a l'esquerra) i restes de la solera d'un altra forn a la mateixa àrea.....	212
Figura 120: Algunes imatges de l'aspecte actual d'antigues places carboneres.....	212
Figura 121: Vista de part de l'àrea de prospecció intensiva des de la vessant del Puig Castell.....	213
Figura 122: Mapa de resum del resultat de les prospeccions intensives.....	214

Figura 123: Imatges aèries actual (esquerra) i del vol americà del 56 (dreta) de la zona de Can Llibants. Es poden veure els canvis en el parcel·lari fruit de la progressiva unificació de parcel·les. Imatges obtingudes de l'ICC.....	215
Figura 124: Gràfic que representa els percentatge de les diverses produccions localitzades en les prospeccions intensives (Dades: Flórez 2011).....	216
Figura 125: Planta de l'àrea excavada amb la interpretació que es donà a cada àmbit el 1981 i detall del paviment de l'anomenat àmbit 3. (Imatges: Aquilué i Pardo 1990, 91 i 94).....	217
Figura 126: Àrea de Can Martí. Apareixen assenyalades les feixes prospectades on ha aparegut material d'època tardorepublicana. També s'hi han identificat els principals focus, estructures visibles en superfície i estructures documentades els anys 50 per part de Josep Estrada.....	218
Figura 127: Croquis de Josep Estrada (Barral 1978).....	218
Figura 128: Inventari del material ceràmic recollit en feixes properes a can Roig: percentatge dels diferents tipus de produccions documentades i dibuixos dels fragments de vores.....	219
Figura 129: Detall dels resultats de la prospecció intensiva al sector de Can Llibants.....	221
Figura 130: Detall dels resultats de les prospeccions intensives al sector del Serrat del Puig.....	222
Figura 131: Mapa del sector de Can Prat. El cercle senyala l'àrea de major concentració de restes. Dades: Flórez 2011.....	224
Figura 132: Mapa de detall del sector de Can Marquès.....	225
Figura 133: En la imatge superior, situació de les feixes sondejades -i dels altres sectors del Serrat del Puig- sobre un model digital del terreny creat a partir d'un mapa de corbes de nivell a escala 1:1000 de l'ICC. A sota, les ortofotoimatges del vol americà del 56 i l'actual de l'àrea del Serrat del Puig (II). A partir de la fotointerpretació de a imatge del 1956 i la contrastació sobre el terreny s'han assenyalat les àrees cobertes de bosc el 56; la xarxa de camins (línies contínues de color blanc); les feixes visibles en la foto del 56 de les quals en queden traces (línies discontinúes de color negre); i altres traces de feixes que no veiem en la imatge del 1956 (línies discontinúes de color gris). No hem inclòs algunes anomalies topogràfiques de caràcter lineal visibles actualment sobre el terreny que es podrien interpretar com a restes de feixes de les quals no són visibles restes dels seus marges.....	226
Figura 134.....	227
Figura 135.....	228
Figura 136: Imatges de les feixes sondejades al sondeig 1 (esquerra), sondeig 2 (centre) i al sondeig 3 (dreta).....	229
Figura 137.....	231
Figura 138: Exemple de l'aspecte del caliche. En la columna 2, apareix com una capa de diversos centímetres de gruix entre el substrat granític i les restes d'una estructura d'origen antròpic.....	232
Figura 139: Perfil litoestratigràfic i arqueològic al sector de Can Roig (L. 1948; columna 5). En aquest es pot observar la situació de possibles restes arqueològiques atribuïdes al període romà tan pel material del perfil com pel recollit en superfície als camps de l'entorn i reforçat per una datació radiocarbònica. Aquestes estructures es construïren sobre el substrat format per sauló i una fina capa de caliche. Les estructures estan cobertes per paquets de sediments posteriors que n'han permès la conservació.....	234
Figura 140: Columna 9 amb els diversos nivells observats.....	236
Figura 141: Conjunt de traces restituïdes en l'estudi arqueomorfològic.....	241
Figura 142: Situació del Montseny en el context geogràfic regional sobre un mapa creat a partir d'un DEM del territori de Catalunya de 30 m/píxel de l'ICC.....	242
Figura 143: A part dels mapes topogràfics com els que hem anat proporcionant al llarg del treball, un altre forma d'il·lustrar la topografia és a partir de mapes de pendents com el que reproduïm aquí -ha estat creat a partir de l'MDT de 5x5 m/píxel (veure apartat 4.1)-. S'ha reclassificat en cinc intervals, considerant que de 0-5% tindriem terrenys pràcticament plans i potencialment aptes per l'ús de carruatges, comptant que els antics camins carreters es mantenien dins un 3% de pendent màxima (Badia 2006); 5-15% serien pendents poc pronunciades -fins a un 12% de pendent no afecta la velocitat que una persona tarda a recórrer un determinat tram (Balstrøm 2002)- i que permetrien un recorregut còmode; a partir de 15-30% trobaríem pendents entre suaus i moderades que van afegint dificultats al desplaçament; a partir de pendents del 30% es consideren ja fortes que desapareixen el cost i la dificultat del desplaçament (Balstrøm 2002) sigui a peu o amb animals de tir;	

finalment hem afegit la categoria de més del 70% per indicar els sectors on es troben pendents més extremes i pràcticament impracticables.....	243
Figura 144: Detall del pas de l'eix prelitoral en un mapa d'inicis del Segle XVIII. S'aprecien els nuclis per on passava el camí principal i la bifurcació descrita a l'alçada de Llinars del Vallès (Manuscrit: Corregimiento de Mataro. Darnius, comte de. 1716. ICC).....	245
Figura 145: El corredor prelitoral al seu pas pel Baix Montseny.....	246
Figura 146: El corredor prelitoral entre Llinars del Vallès i Granollers.....	247
Figura 147: L'eix del Congost al seu pas pel Vallès Oriental (esquerra) , a través de l'engorjat (centre) i Osona (dreta).....	248
Figura 148: (Manuscrit: Corregimiento de Gerona. Darnius, comte de. 1716. ICC). Detall del fragment del mapa en que apareix dibuixat aquest eix Vic-Blanes per Viladrau, Arbúcies i Hotalric.....	250
Figura 149: Xarxa viària a l'entorn de la Riera d'Arbúcies.....	251
Figura 150: Mapa de síntesi de l'estructura de la xarxa viària a la zona del Vallès. A part de les vies s'han marcat els sistemes viaris locals radials (amb cercles) i ortogonals (amb rectangles).....	253
Figura 151: Mapa de síntesi de l'estructura de la xarxa viària al sud de la plana de Vic.....	254
Figura 152: Mapa de síntesi de la xarxa viària del massís del Montseny. Inclou la xarxa viària extreta de la cartografia històrica així com l'Inventari de Camins del Parc Natural del Montseny (Duch et al 2004), en la qual es distingeixen els camins ramaders i la xarxa històrica. S'aprecia com aquesta xarxa històrica està molt relacionada amb el poblament dispers (tal com es veu comparant la densitat de la xarxa amb la quantitat de punts que representen les masies -en ús i en ruïnes- documentades a l'IPCPN). Amb els cercles s'han senyalat els "punts d'accés" o de confluència de la xarxa regional que comunica els nuclis de l'entorn amb les parts altes del massís.....	257
Figura 153: Zona del Montseny al mapa "Camins Ramaders de Catalunya. Eixos principals. Escala 1:500.000".....	258
Figura 154: Durant els treballs de prospecció fets a la zona del matagalls vam poder prendre aquesta imatge que podria correspondre a una traça antiga del camí ramader de La Calma (la foto és presa des de la vora del Turó d'en Bessa) consistent en una rasa lineal (línia de punts) paral·lela a la pista forestal moderna que circula a una cota superior. La imatge de la dreta representa un detall d'aquesta mateixa traça en un punt per on passa encaixat entre les roques.....	259
Figura 155: Mapa del Congost de 1813.....	261
Figura 156: Mapa de l'àrea d'estudi amb tots els elements de la BDM amb fases prehistòriques. S'aprecia la clara diferenciació regional en quan al registre arqueològic d'aquest període pel que fa a estructures funeràries i d'hàbitat/emmagatzematge. Per altra banda es pot observar que les troballes ocasionals de material lític i, en menor mesura, ceràmic, es reparteixen per tota l'àrea d'estudi.....	269
Figura 157: Detall de la zona del Congost (La Garriga-Les Franqueses del Vallès) amb els elements documentats en els diversos períodes de la prehistòria. Aproximadament al centre de la imatge es veu la concentració d'estructures corresponent al jaciment de Can Santa Digna.....	271
Figura 158: Dos exemples de la problemàtica actual dels elements megalítics de la zona del Montseny: A l'esquerra els dibuixos presos els anys 60 (Batista 1963) -en els dos casos es tracte de revisions d'estructures excavades a principis del s. XX- de les estructures i els materials. A la dreta estat actual en que es pot observar l'alt grau d'alteració sofert.....	272
Figura 159: Situació dels elements megalítics recollits a la BDM.....	273
Figura 160: Làmines publicades amb els dibuixos del material localitzat a la Feixa Llarga (Bosch et al. 1991, 114-116) i imatge de l'entorn de la casa en l'actualitat.....	275
Figura 161: L'àrea d'estudi en el context geogràfic deduït a partir de les fonts històriques i numismàtiques. Es representa la ubicació (a vegades dubtosa) dels nuclis urbans, seques, regions/pobles i vies citades en aquest apartat.....	278

estructures. Alhora de valorar aquest mapa s'ha de tenir en compte que es representa la visibilitat des d'un sol punt de l'assentament i que 5 metres és un valor petit tenint en compte que, per exemple, per la muralla del Montgròs es calcula una alçada de 10,80 m (López 2011, 150). Per altra banda s'ha de tenir en compte que la visió variaria segons el punt de l'assentament. Així doncs, aquest mapa tan sols indica una potencialitat que es podria millorar mitjançant estratègies diverses (punts de guaita més elevats distribuïts en diversos punts estratègics de l'assentament). El desconeixement dels jaciments impedeixen però fer un anàlisi més profund d'aquest aspecte. Per contra s'ha de tenir present que el control efectiu disminuiria a mesura que ens allunyem del punt d'observació.....284

Figura 163: Esquema interpretatiu de l'estructura territorial de l'àrea d'estudi cap a finals de l'Ibèric Ple.... 285

Figura 164: Representació gràfica del nombre de llocs en funció dels diferents períodes i subperíodes (cal tenir en compte que un mateix lloc pot tenir fases en diferents períodes). S'aprecia l'augment de la precisió cronològica dels segles II i I ane en comparació als períodes immediatament anteriors.....288

Figura 165: Esquema de la xarxa viària romana a l'àrea d'estudi i entorn immediat sobreposat als resultats de l'estudi arqueomorfològic. S'han situat alguns dels principals elements relacionats amb la xarxa viària citats al text. (Per elaborar aquest mapa s'han utilitzat les dades d'aquest treball i les de Flórez 2011 i De Soto 2010).
289

Figura 166: Situació de notícies de troballes de monedes de la seca de Lauro (Dades: Panosa 2012, 144).. 295

Figura 167: Esquema interpretatiu de la dinàmica territorial a l'entorn de la fi del s. II ane (a dalt) i de la fi del S. I ane (a baix).....297

Figura 168: Llocs amb traces d'ocupació dels ss. I-II ne i d'època romana indeterminada a la zona entre el Congost i la Riera de Cànoves. S'hi ha sobreposat l'esquema de l'articulació del territori a partir de les distàncies de 40 i 20 actus que es repeteixen entre els principals punts vinculats a l'eix del Congost i en altres sectors.....304

Figura 169: Representació de la dinàmica del poblament al sud-oest de l'àrea d'estudi entre els ss. III - V ne. S'aprecia com és sobretot l'entorn de l'eix del Congost on es troben més indicis d'activitat, mantenint-se bona part dels principals assentaments. Per contra als sectors de Samalús i Cardedeu pràcticament no hi ha dades referents a aquest moment.....309

Figura 170: Diagrama que representa la dinàmica cronològica de diverses formes de poblament rural al llarg de l'època romana a l'àrea d'estudi.....310

Figura 171: Llocs on han aparegut elements funeraris de cronologia romana, tardoantiga i/o altmedieval... 311

Figura 172.....316

Figura 173: Situació de les esglésies d'origen medieval dedicades a Sant Martí i dels punts en que apareixen "hispani" i topònima relacionat amb "cerdans".....318

Figura 174: Situació dels castells termenats i altres elements vinculats a residències de l'aristocràcia feudal segons la data en que es documenta per primera vegada.....320

Figura 175: Representació de la dinàmica del procés d'implantació de la xarxa parroquial a l'àrea d'estudi entre els segles IX i XII.....321

Figura 176.....325

Índex de taules

Taula 1: Esquema dels diversos treballs i investigadors que han participat en l'estudi microrregional del paisatge del sector de Samalús.....	17
Taula 2: Elements que apareixen en els estudis paleoambientals dels diversos jaciments. En la mesura del possible s'ha intentat reflectir les estructures arqueològiques en les que apareixen i el percentatge. Les dades s'han extret de les diverses publicacions disponibles sobre cada jaciment: Yll 1991; Panosa 1991, Annex 2; Rueda i Burjachs 1999; Rueda i Tura 2002; Allué et al. 2006; Duran et al. 2008, 48-49; Fortó et al. 2009..	43
Taula 3: Cartografia utilitzada al llarg de la investigació.....	65
Taula 4: Inventari dels materials localitzats en la prospecció.....	198
Taula 5: Inventari dels materials localitzats en la prospecció.....	200
Taula 6: Inventari dels materials localitzats en la prospecció.....	202
Taula 7: Formes recollides en l'inventari de la ceràmica del Puig Castell (L. 23).....	207
Taula 8: Inventari dels materials localitzats en la prospecció.....	209
Taula 9: Vores de ceràmica recollides en els sondeigs a les feixes del Serrat del Puig (L. 146).....	229

Institut Català
d'Arqueologia Clàssica

UNIVERSITAT
ROVIRA I VIRGILI

